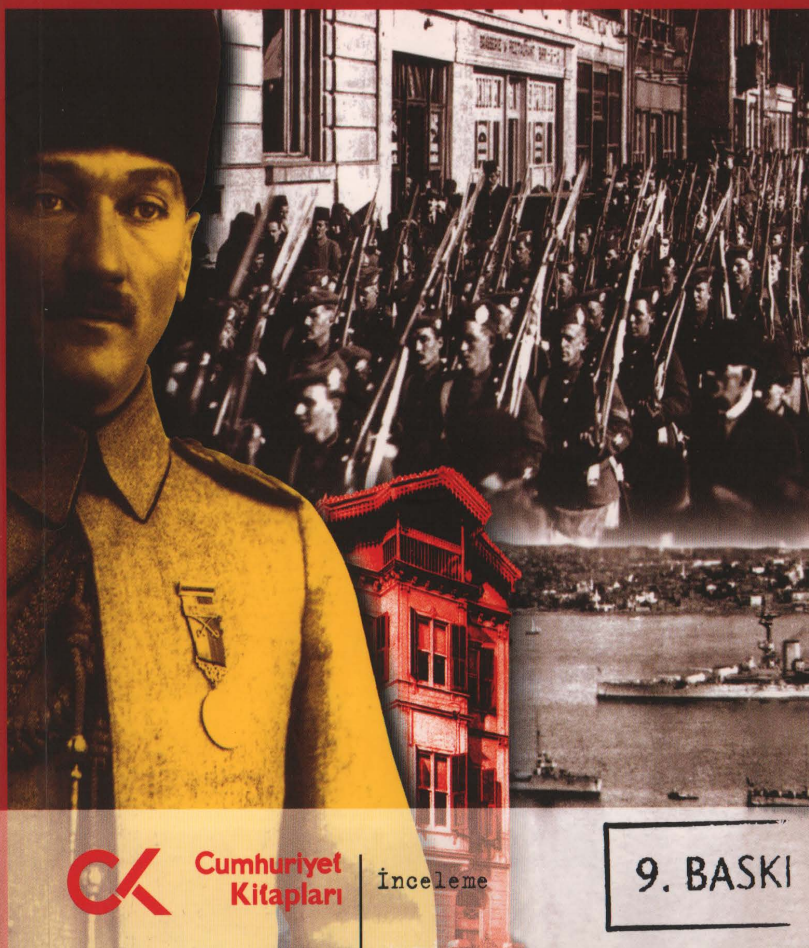
ALEV COŞKUN

Samsun'dan Önce Bilinmeyen

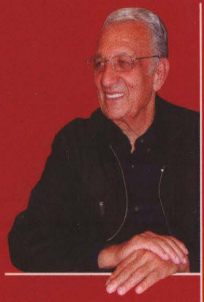
6 AY

İşgal, Hüzün, Hazırlık

Cumhuriyet Kitapları | İnceleme

9. BASKI

ALEV
COŞKUN

Samsun'dan Önce Bilinmeyen

6 AY

İşgal, Hüzün, Hazırlık

6 Ay, karşıdevrimcilere bilimsel bir tokattır!
İLHAN SELÇUK

Alev Coşkun, Atatürk'ün Samsun'a çıkmadan önceki altı ayını az bilinen yanlarıyla aktarıyor.
HASAN PULUR

Alev Coşkun, *6 Ay* adlı kitabıyla tarihe nasıl bakılacağının derisini veriyor.
SERVER TANİLLİ

Güzel yazılmış, güzel okunan, bizleri o günlere götüren bir başucu kitabı...
OKTAY AKBAL

6 Ay, Can Dündar'ın Mustafa'sının yarattığı tartışma ortamında çıktı ve cuk oturdu.
ALİ SİRMEN

İşgal İstanbul'unda esaretten kurtulmak için başkaldırıya niyetli o kadar az kişi vardı ki... Alev Coşkun işte bu dönemi hayli kapsamlı bir kitap yapmış.
MELİH AŞIK

Titizlikle hazırlanmış, kararlı bir dâhinin Kurtuluş Savaşı'nı nasıl oya işler gibi işlediğini anlatan bir çalışma.
EMRE KONGAR

"Mustafa" filminin gösterime girdiği günlerde, *6 Ay*'ın çıkışı bence ancak "ilahi bir rastlantı" olarak nitelendirilir. Alev Coşkun'a ne kadar teşekkür etsek azdır.
VURAL SAVAŞ

İyi de Alev Coşkun bunu ilk kez yapmıyor ki... Yıllardır Atatürk ve Kurtuluş Savaşımızın "gizleri"ne ışık tutan nice araştırmalara imza attı. Dahası kitaplaştırdı.
OKTAY EKİNCİ

KİTAP
SKB 0644302 VNC

Cumhuriyet Kitapları

ALEV COŞKUN

Samsun'dan Önce Bilinmeyen

6 AY

İşgal, Hüzün, Hazırlık

Cumhuriyet Kitapları

YAYIN KURULU
Doğan HIZLAN(Başkan), Turhan GÜNAY, Emre KONGAR, Egemen BERKÖZ, Ataol BEHRAMOĞLU, Deniz SOM, Erdal ATABEK, Fazilet KUZA

YAYIN YÖNETMENİ
Zeynep ATAYMAN

DÜZELTİ
Mine ŞİRİN

GÖRSEL YÖNETMEN
Haydar BEY

GRAFİK TASARIM
Ahmet SUNGUR

DİZGİ/SAYFA DÜZENİ
Serpil ÜNAY

BASKI
Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

DAĞITIM

9. Baskı: Ocak 2009

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Prof. Nurettin Mazhar Öktel Sk.
No:2 34381 Şişli - İstanbul
Tel : (0212) 343 72 74
Faks: (0212) 343 72 65
ckk@cumhuriyet.com.tr
www.cumhuriyetkitaplari.com

Alev Coşkun

Samsun'dan Önce Bilinmeyen

6 Ay

İşgal, Hüzün, Hazırlık

ALEV COŞKUN, 1936 yılında Ödemiş'te doğdu. İzmir Atatürk Lisesi ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi üzerine New York Üniversitesi'nde master ve doktora dereceleri aldı. Hacettepe, Boğaziçi, Kocaeli Üniversitelerinde "Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi", İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri ve İlkeleri Enstitüsü'nde "Atatürkçü Düşünce Sistemi" dersleri verdi. 1961 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis'e seçildi. 25 yaşında Kurucu Meclis'in seçimle gelen en genç üyesiydi.

1973-1980 arası iki dönem CHP İzmir milletvekilliği ve Turizm ve Tanıtma bakanlığı (1978-1979) yaptı. 1989-1991 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi genel sekreterliği görevinde bulundu. 1992 yılından itibaren *Cumhuriyet* gazetesinde Yönetim Kurulu başkanlığı (1992-2004) ve 2004'ten itibaren de Cumhuriyet Vakfı Başkan yardımcılığı görevini yürütmekte ve yazılar yazmaktadır.

Yayınlanan Kitapları:
CHP ve Demokratik Sol, Tekin Yayınları, 1978.
Birleşmiş Milletler'de Çin, 1979.
Demokrasinin ve Basın Özgürlüğünün Temel İlkeleri, 1988.
Sepetteki Laleler - Siyasal ve Toplumsal Yazılar, Cumhuriyet Kitapları, 1997.
Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu, Cumhuriyet Kitapları (5. Baskı), 2007.
Tarihi Unutmamak - Günceli Yakalamak, Cumhuriyet Kitapları (2. Baskı), 2007.
Hasan Âli Yücel - Aydınlanma Devrimcisi, Cumhuriyet Kitapları (2. Baskı), 2007.
Yeni Mandacılar, Cumhuriyet Kitapları (2. Baskı), 2008.

Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak mahiyet alır...

ATATÜRK

46 yıllık sevgili eşim Nur'a,
sevgili kızlarım
Gonca Sacide ve Ece Zehra'ya

İÇİNDEKİLER

Önsöz 11
Sunuş 15
1) Giriş 21
2) I. Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi 26
3) Mustafa Kemal İstanbul'da 39
4) Kasım - Aralık 1918 43
5) İlişkiler Zinciri 58
6) Basınla İlişkiler 76
7) Güç Dengesi ve Siyasal Girişimler 88
8) Aralık 1918 101
9) İkinci Siyasal Girişim 115
10) Mustafa Kemal Neden Harbiye Bakanı Olmak İstiyordu? 122
11) Mustafa Kemal'in Padişah Vahdettin'le Görüşmeleri 132
12) Mütareke İstanbulu 138
13) Ocak 1919 156
14) İkinci Aşama: Barışçı Yollardan İhtilalci Metotlara 167
15) Üçüncü Aşama: Anadolu'ya Geçiş Kararı 179
16) İtalyanlarla İlişkiler 191
17) Şubat 1919 210
18) Saraylı Hanımlar Konusu 243
19) Mart 1919 269
20) Şişli'deki Ev ve Geleceğin Kadrosu 292
21) Nisan 1919 314
22) Gökten İnen Müjde – İngiliz Notası 334
23) Görev Verilişinde İlişkiler Zinciri 340

24) Siyasi ve İdari Konulardaki Gelişmeler 356
25) Yetki Kararnamesini Mustafa Kemal Bizzat Yazdırdı 362
26) Atamanın Güncesi 381
27) Yalanlar – Uydurmalar – Doğru Yanıtlar 413
Sonsöz 445
Samsun'a Gidiş'le İlgili Belgeler 449
Kaynakça 461
Dizin 469

ÖNSÖZ

Yüzbaşı Selahattin'in Romanı'nda birinci cilt "Harb-i Umumi"ye, ikinci cilt "Milli Mücadele"ye ilişkindir.

İkinci ciltten birkaç satır:

"20 Mayıs 1919..."

Osmanlı işgal altındadır...

Selahattin anlatıyor:

"Haydarpaşa vapuruna binmek için Karaköy'e geçiyordum...

Bir ses:

— Selahattin Bey!

Baktım Albay Bekir Sami, sivil elbiseli...

Yanına gittim, bana sordu:

— Evlendin mi?

— Hayır.

— Benimle gel.. dedi.

Beni Köprü'nün Boğaz vapurlarının yanaştığı iskeleler yönündeki korkuluğa götürdü.

Yüzüme dikkatli dikkatli baktıktan sonra:

— Ben gidiyorum, dedi, benimle gelir misin?

İstanbul'dan uzaklaşmaya can atıyordum. Hemen:

— Gelirim, dedim.

Sordu:

— Nereye gelirsin?

— Nereye götürürseniz...

Devam etti:

— Durumu biliyorsun. İzmir cephesine gideceğim. Yunanlılara harp ilan edeceğim ve hükümete isyan edeceğim. Gider misin?

— Giderim.

Eminönü'ne doğru biraz daha yürüdükten sonra tekrar durdu, yüzüme baktı ve dedi ki:

— Bu işin içinde asılmak var, kazıklanmak var, hapsedilmek var, tardedilmek var. Yalnızca bir şey yok: Armağan, vatan kurtulursa, 'bunda bizim hizmetimiz var' diye sevinmektir. Gider misin?

— Giderim."

★

Konuşma hem o günlerin anlamını ve önemini sergiliyor hem de tarihi ilginç:

20 Mayıs 1919...

19 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmıştır...

Harbiye Nezareti Miralay (Albay) Bekir Sami'yi de Batı'da 17'nci Kolordu Komutanlığı'na atamıştır...

Albay Bekir Sami 21 Mayıs 1919'da Bandırma'ya çıkmıştır...

Yalnız Bekir Sami mi?..

Harbiye Nezareti daha önce iki önemli paşanın Anadolu'ya atamasını yapmıştı...

Kâzım Karabekir..

Ve Ali Fuat..

İşgal altına düşen başkent İstanbul'da o günlerde bir kıyamet yaşanıyordu.

Rumlar, Ermeniler, Hıristiyanlar, işgalci İngilizler, Fransızlar, İtalyanların yarattığı cehennemde yaşanan bu kıyamette Türkler de ikiye ayrılmışlardı...

İşgalciye biat etmekten başka bir yol yordam düşünemeyenler...

Bir yol yordam arayanlar...

Harbiye Nezareti'ndeki subaylar da bu ikilemi yaşıyorlardı; ellerinden geleni yapmaya çalışanlar Bekir Sami, Ali Fuat, Kâzım Karabekir gibi vatansever subayları Anadolu'daki birliklerin başına atamakta tereddüt göstermiyorlardı...

Ali Fuat Paşa 1919 yılı Şubat ayının 20'sinde Konya'da bulunan 20'nci Kolordu'nun başına gitmişti...

Kâzım Karabekir Nisan 1919'da Erzurum'daki kolordu komutanlığını üstlenmişti...

17'nci Kolordu Komutanlığına atanan Albay Bekir Sami 21 Mayıs 1919'da görevinin başına gitmek üzere Bandırma'ya ayak basmıştı.

★

Ancak Bekir Sami kısa sürede şu gerçeği anlayacaktır: 15 Mayıs 1919'da Amiral Calthorpe'un Osmanlı'ya bir ültimatomuyla İzmir'i işgale başlayan Yunan ordusu bölgeye hâkim olmuştur. Rumlar ve Ermeniler halk kesiminde gerekli propagandayı yapmaktadırlar.

Türkler çaresizlik içinde sinmişlerdir. Harbi Umumi'den yenik ve yorgun çıkan askeri birlikler ne yapacaklarını bilememektedirler. Günün siyasal iradesini temsil eden Padişah Vahdettin tam bir teslimiyet içindedir.

Ancak Albay Bekir Sami "vatanı kurtarmak için" Yunan işgalinin başladığı Ege'ye doğru yola çıkarken, Mustafa Kemal Paşa da Doğu'ya hareket etmiş ve 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmıştı.

Bu çelişki bir anlayış ve kavrayış farkını vurguluyor, Mustafa Kemal Paşa'nın davranışlarını belirleyen pusulanın ne olduğunu da açıklıyordu.

★

Eğer kısa bir vurgulamayla özetlenirse, denebilir ki, Mustafa Kemal Paşa'nın dehası daha baştan zorunlu bir gerçeği algılamıştı: Siyasi bir iradeden yoksun asker başarı kazanamazdı; ülkeyi işgal eden emperyalistlerin karşısında önce halkın, toplumun, milletin siyasal iradesini örgütleyecek bir harekete ihtiyaç vardı.

Atatürk –o dönemde yalnız Mustafa Kemal Paşa olarak anılıyor– Kasım 1918'den Mayıs 1919'a dek bulunduğu başkentte, İstanbul'da, öteki lakabıyla Dersaadet'te, işgalci emperyalistlere karşı bir siyasal irade yaratmak için çalışmıştır.

Hükümette Harbiye Nâzırı (Savaş Bakanı) olmak talebinden tutun, Padişah Vahdettin'le konuşmalarına, karargâhını kurduğu Şişli'deki bütün çalışmalarına, asker-sivil ve yerli-yabancı tüm temaslarına dek her eylemindeki temel pusulası bu anafikrin omurgasını oluşturmaktadır.

Ancak İstanbul'da özellikle Padişah Vahdettin ve çevresindeki teslimiyet çemberini kırmakta yenilgiye uğrayınca Anadolu'ya geçmek ve işgalci emperyalistlere karşı siyasal iradeyi Anadolu'da yaratmak kararını vermiştir.

Padişah Vahdettin işgalci emperyalistlere karşı direnişin zerresini sarayında oluşturmaktan yoksundu.

Bu körükörüne teslimiyet Mustafa Kemal'in bütün çabalarına karşın süregeldi; ne yazık ki hilafet ordusu girişimine dönüştü ve millet zafere ulaşırken Vahdettin'in bir İngiliz zırhlısıyla Türkiye'den kaçmasıyla sonuçlandı.

★

Askeri dehası yerli ve yabancı tüm uzmanlarca kabul edilen Mustafa Kemal Paşa'nın aynı zamanda siyasal alandaki olağanüstü yetileri Milli Kurtuluş eyleminin her aşamasında çarpıcı göstergelerle ortaya çıkmaktadır.

Nitekim tüm asker ve sivil kesimlerde bu gerçeğin benimsenmesi, onun liderlik konuşlanmasını tartışmasız sağlamıştır.

Atatürk'ün Anadolu'da örgütlediği siyasal irade savaşı kazanmakla yetinmemiş, laik Türkiye Cumhuriyeti'ni de devrimle gerçekleştirmiştir.

Toplumsal ve tarihsel yasadır:

Her devrimin bir karşıdevrim muhalefetini oluşturması doğaldır.

★

Türkiye'de de bu gerçek yaşanıyor, karşıdevrimci Atatürk düşmanları düşmanla işbirliği yapan son padişahı aklamak için Vahdettin'in Mustafa Kemal'i Anadolu'ya gönderdiğini söyleyip yazıyorlar.

Elinizdeki kitap bu karşıdevrimcilere bir bilimsel tokattır.

Bilimsel kişiliğini, sosyal ve siyasal bilimlerin akademik aşamalarında pekiştiren Alev Coşkun'un dikkatli ve gerçekçi çalışmasıyla meydana gelen bu yapıttan sonra neyin ne olduğu tarihsel kanıtlarıyla ortaya çıkıyor, bir köksüz ve kasıtlı iddiaya son nokta konuyor.

Ancak Alev Coşkun'un bir hizmeti de, günümüz Türkiyesi'nin en önemli sorununa verdiği yanıtın, bu kitabın içeriğinde somutlaşmasıdır.

Nedir o?..

Siyasal iradeye dayanmayan hiçbir askeri güç amacına ulaşamaz...

Siyasal irade Silahlı Kuvvetler'i hasım ya da düşman gibi görüyorsa ülkenin, vatanın, milletin değil düşmanın hizmetinde demektir...

Alev Coşkun'un kitabında günümüze yansıyan büyük ve çarpıcı dersler var...

İlhan Selçuk

SUNUŞ

Bu kitap ne klasik bir tarih kitabıdır, ne de tarihsel bir romandır. 6 aylık bir zaman diliminin siyasal ve sosyolojik çözümlemesidir.

Kitap, Atatürk'ün Samsun'a hareketinden önce İstanbul'da yaşadığı 6 ayın nefes kesen öyküsüdür. Bu zaman diliminde yer alan olaylar derinlemesine inceleniyor, ilişkilerin nesnel ve psikolojik arka planı mercek altına alıyor.

Bu inceleme neden yapıldı?

İki sebebi var. Öncelikle Atatürk'ün Samsun'a hareket etmeden önce İstanbul'da geçirdiği zaman dilimi fazla bilinmiyor. Oysa Atatürk, girişeceği büyük Anadolu İhtilali'ni bu sırada düşündü ve planladı.

İkincisi, son yıllarda, kendilerine "ikinci Cumhuriyetçi", "liberal" ya da "dinci" adı verilen kesimde bir alternatif tarih yaratma akımı belirdi. Bu yazarlar genel olarak Mustafa Kemal'in yaptıklarını küçümsemek için olur olmaz iddialar ortaya atıyorlar... Ulusal savaşın önemini azaltmak, orasından burasından kemirerek soru işaretleri yaratarak Atatürk'ü küçültmek, karşılığında özellikle son Padişah Vahdettin'i yüceltmek yolunu tutuyorlar.

Örneğin, Atatürk'ün Anadolu'ya gidişi ile ilgili olarak şöyle yazıyorlar:

- "Mustafa Kemal Samsun'a giderken geniş yetkilerle donatıldı; bu yetkileri ona veren Padişah Vahdettin aslında Anadolu'da milli mücadeleyi başlatmak amacını taşıyordu..."

Ya da alçakça iddia ediyorlar ki:

- "Mustafa Kemal İngiliz ajanıydı, onun için kolaylıkla Samsun'a gidebildi." Ya da diğer arkadaşları (Ali Fuat ve Karabekir) daha önce Anadolu'ya geçtiler, Atatürk Anadolu'ya geçişte geç kaldı... ve bunun gibi deli saçması birçok iddia...

Bu konularla ilgili belgeler üzerinde incelemeler yaparken, Atatürk'e verilen ve geniş yetkilerle donatılmış görev kararnamesinin, padişah tarafından değil Atatürk'ün bizzat kendisi tarafından oluşturulduğunu, kararnamenin önemli noktalarını Atatürk'ün biz-

zat dikte ettirip yazdırdığını saptadığım zaman, destansı milli mücadelemiz hakkında bilgilerimizin yeterince derin olmadığına inandım.

İnanılması güç bir diğer nokta şudur: Atatürk, Mondros Ateşkesi'nden sonraki bunalımlı günlerde Harbiye nâzırı olmak istiyordu. Bunun altında yatan temel nedenleri ortaya çıkarmaya çalışırken, Atatürk'ün son çare olarak Padişah Vahdettin'i Anadolu'ya geçirip, milli mücadeleyi padişahla birlikte yönetmek istediği gerçeğiyle karşılaşınca, epeyce şaşırdım.

Atatürk *Nutuk*'a "1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım," cümlesiyle başlar ve 1927 yılına kadarki dönemi belgeleriyle ortaya koyar. Oysa Atatürk'ün Samsun'a gitmeden önce 6 ay kaldığı mütareke İstanbulu'ndaki yaşamı çok önemlidir. Ancak, bu konuda ayrıntılı bir inceleme de yoktur.

Türkler, 1919-1922 arasında, tüm mazlum milletlere örnek olan, emperyalist işgalcilere karşı ilk direniş ve bağımsızlık savaşını gerçekleştirdiler.

Bu büyük destansı savaş okullarda temel olarak şöyle öğretiliyor:

Atatürk 19 Mayıs 1919'a Samsun'a çıktı, Erzurum ve Sivas Kongrelerini topladı, TBMM'yi Ankara'da açmayı başardı. Düzenli ordu kuruldu, üç yıla yakın süren savaşlar sonunda ordumuz zafer kazanarak vatanı kurtardı.

Peki hepsi bu kadar mı? Osmanlı İmparatorluğu dağılıp yer yer işgal edilirken, Mustafa Kemal nasıl oldu da Samsun'a gitti? Samsun'a ayak basar basmaz hemen bir ay sonra nasıl oldu da ünlü Amasya İhtilal Bildirisi'ni yayımladı, daha sonraki birkaç ay içinde Erzurum ve Sivas kongrelerini gerçekleştirebildi? Nasıl oldu da Kuvay-ı Milliye'yi canlandırdı? Nasıl oldu da Anadolu'daki çoban ateşlerini bir araya getirebildi? Bunların altyapısı nedir?

Mustafa Kemal Samsun'a gitmeden önce İstanbul'da tam 6 ay kaldı; bu 6 ayda İstanbul'da ne yaptı? Bir yandan düşkünlüğün ve yoksulluğun, öte yandan her türlü eğlencenin yan yana ve kol kola gezdiği mütareke İstanbulu'nda vur patlasın çal oynasın vakit mi geçirdi, yoksa Anadolu'da yapacağı çalışmaları mı planladı?

Aşağıdaki sorular hem önemlidir hem de çok ilginçtir.

Atatürk bu dönemde Harbiye bakanı olmak istiyordu. Neden? Bu dönemde gerçekten Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'la evlenmek istedi mi? Yoksa padişah mı, Mustafa Kemal'i saraya damat almak istiyordu?

İstanbul'da eski politikacılar, askerler İttihat ve Terakki liderleri İngilizlerin baskısıyla Osmanlı hükümeti tarafından tutuklanırken Mustafa Kemal neden tutuklanmadı? Bu işten nasıl kurtuldu?

Mustafa Kemal'in işgalci İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlarla ilişkileri nasıldı? İtalyanlar, Ege bölgesinde Mustafa Kemal ve arkadaşlarına para ve silah verip Yunanlılara karşı milis örgütü kurması için öneride bulundular mı? Bu inanılması güç iddia gerçek midir? Eğer gerçekse alt yapısı ve gerekçeleri nelerdir?

İşte elinizde tuttuğunuz kitap, bu sorulara ve bunun gibi birçok soruya yanıtlar arıyor... Belgelere dayanarak da yanıt veriyor. Bu kitap, yıllar süren sabırlı bir incelemenin ürünüdür. Her yargının, her iddianın altında da muhakkak dipnot vardır, muhakkak belge vardır...

Neden 6 Ay?

Kitabın adı *6 Ay*'dır. Çünkü, Atatürk'ün Anadolu'da yapacağı eylem İstanbul'da kaldığı bu 6 ayda biçimlendi, nitelik kazandı. Çünkü, Atatürk işgalci güçlerin İstanbul sokaklarında devriye gezdiği bu 6 ayda çok derin üzüntüler yaşadı, hüzünlendi. Bu 6 ayda siyasetle de uğraştı, ama siyasetin acımasız ve hain yüzüyle karşı karşıya geldi, ateşi ve ihaneti gördü.

Oysa Mustafa Kemal, ipekböceğinin kozasını ördüğü gibi, emperyalist işgalcilere karşı verilecek bağımsızlık savaşının hazırlıklarını bu 6 ayda yapmıştı. Bu dönem bilinmeden, Anadolu'da üç yılı aşkın süren Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın altyapısı anlaşılamaz, özümsenemez.

Temel Kaynaklar

Bu dönemin fazlaca bilinmediğini ve incelenmediğini belirttiğimize göre, bu araştırmamızda dayanılan temel kaynaklar üzerinde de kısaca durmalıyız.

Atatürk'ün, CHP'nin II. Kurultayı'nda 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında 6 günde okuduğu *Nutuk,* 19 Mayıs 1919'dan 1927 yılına kadar süren çok önemli bir dönemi kapsar.

Atatürk, 19 Mayıs 1919'dan önceki dönemi de içine alan anılarını, *Nutuk*'tan yaklaşık bir buçuk yıl önce *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Milliyet* gazeteleri başyazarları Falih Rıfkı Atay ve Mahmut Soydan'a yazdırmıştır.

Bu anılar her iki gazetede "Gazi Paşamızın Hatırat Sahifeleri" başlığıyla 12 Mart 1926 ve *Cumhuriyet* gazetesinde de 15 Mart 1926 günü yayınlanmaya başlamıştır. Bu yazı dizisi, "İnkılabın herkesçe meçhul köşelerini bu kıymetli hatırat tenvir edecektir (aydınlatacaktır)" başlığıyla sunuldu.(1)

Atatürk, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanan bu anılar için "Benim anlattıklarım ve anlattıklarımı değerlendirmek için size verdiğim belgeler okunduktan sonra, bütün Türk milletini, özellikle Türk aydınlarını vicdan ve fikir hesaplaşmasına çağırmak isterim," (10 Nisan 1926) diyerek anlattıklarının önemini vurgulamıştır. Bu anılar, *Nutuk*'tan bir önceki dönemin aydınlatıcısı ve *Nutuk*'un tamamlayıcısı olarak değerlendirilmelidir.

Bu nedenle kitabımızda temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Kitapta ayrıca o devirde Atatürk'ün birlikte olduğu yakın arkadaşları; Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Fethi Okyar, Kâzım Karabekir ve İsmet İnönü'nün anılarına dikkatle eğilinmiştir.

Ayrıca, o dönemde Padişah Vahdettin'in Başkâtibi Lütfi Simavi'nin *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim* ve Ali Fuat Türkgeldi'nin *Görüp İşittiklerim* adlı kitapları ile Atatürk döneminde Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliği yapan ve kitabını yazarken Atatürk'le konuşup birinci elden bilgi alan Yusuf Hikmet Bayur'un *Atatürk: Hayatı ve Eseri*, Sadi Borak'ın *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları* (1899-1919), Sabahattin Selek, Prof. Sina Akşin,

---

(1) Bu anılar daha sonra 1965 yılında F.R. Atay tarafından *Atatürk'ün Bana Anlattıkları* adıyla yayınlandı. (İş Bankası) 1988 yılında *Cumhuriyet* gazetesi tarafından aynı başlıkla kitap halinde tüm okuyuculara armağan olarak verildi. Dr. İsmet Görgülü, tüm bu anıları bir düzen içinde *Atatürk'ün Anıları* (Bilgi, 1997) adıyla; Ahmet Almaz, aynı anıları *Büyük Gazi'nin Anılarından Sayfalar* (Dinozor, 2008) adıyla yayınladı.

Prof. Şerafettin Turan ve diğer birçok yazarın yakın tarihimizle ilgili çalışmaları ve Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam* adlı eseri geniş olarak kullanılmıştır.

O döneme ait İngiliz *Devlet Arşivi Belgeleri* artık gün yüzüne çıktı. Bu belgeleri geniş olarak kullanan Alman bilim adamı Prof. Dr. Gothard Jaeschke, araştırmacı yazar Bilal N. Şimşir ve Prof. Dr. Salahi S. Sonyel'in kitapları da kaynak olarak ele alınmıştır.

Ayrıca, Atatürk hakkında tüm yerli yazarlara ilave olarak yabancı yazarların (Kinross, Mango, F. Ahmad, Juckher, Lewis, Villalta, Mikusch gibi) kitapları ile bu konuda yazılmış hemen bütün makaleler gözden geçirilmiş, kullanılmış ve dipnotlarda belgelendirilmiştir. Kitabımızda 700'den fazla dipnot kullanılmış, ayrıca konular, görsel malzeme, grafik ve resimlerle desteklenmiştir.

Bu araştırma temel olarak 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan başlıyor. Kasım-Aralık 1918; Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs 1919 aylarındaki gelişmeler ayrı ayrı ve tarihlere sadık kalınarak inceleniyor. Günün koşulları, iç ve dış politikadaki gelişmeler, olayların altyapısı ve perde arkası, siyasal gelişmeleri tetikleyen ilişkiler zinciri üzerinde özellikle duruluyor, nesnel ve psikolojik durumlar ele alınarak çözümlemeler yapılıyor.

Mustafa Kemal Atatürk

Kitapta Mustafa Kemal ismi daha sık kullanılmıştır. Çünkü Kasım 1918-Mayıs 1919 arasında Atatürk adı henüz ortada yoktu. Vatanın kurtarılacağına sadece ve sadece bir avuç yurtsever iman etmişti, daha sonra Cumhuriyet'in kurulacağına ise hiç ama hiç kimse inanmıyordu... Bu nedenle Mustafa Kemal ismine öncelik verilmesi, kimi yazarların yaptığı gibi bu ismi Atatürk'ün önüne koyduğumuzu göstermez. Tersine, Mustafa Kemal bilinmeden, ilk antiemperyalist savaşın önderi ve sonra da Türk aydınlanma devrimlerinin lideri Atatürk anlaşılamaz, özümsenemez. Çünkü bu iki isim birbirini tamamlayan halkalardır.

Milli Mücadele aslında, 19 Mayıs 1919'da değil, Yıldırım Orduları'na komuta eden Mustafa Kemal'in Türk askerlerini Anadolu içlerine çekmesi ve Mehmetçiğin süngüsüyle çizdirdiği ve Güney'de "Misak-ı Milli" sınırlarını belirlediği Ekim 1918'in sonunda başlamıştır. Kitapta bu konuya da yer verilmiştir.

Bu araştırma, Atatürk'ün zorluklarla, acılarla, hüzünle, ancak

hazırlıkla dolu dolu geçen ve Milli Mücadele'nin altyapısının planlandığı, Samsun'a gitmeden önceki 6 aylık yaşamına ve çalışmalarına ışık tutmaya yarayacaktır.

Sunuşumuzun başında kitabın bir tarih kitabı olmadığı belirtildi, zaten yazarı da tarihçi değildir. Kitap alt yapısı sosyal bilim olan bir araştırmacı yazarın ürünüdür. Yazar, hukuk eğitiminden sonra sosyal ve siyaset bilimi üzerinde doktora yapmıştır, ama yaşamının çok önemli bir bölümünü yoğun ve eylemli olarak politikanın ve siyasal örgütlerin içine geçirmiştir. Bu nedenle kitaptaki siyasal çözümlerin yapılmasında, yazarın 50 yıllık kültürel altyapısı ve siyasal örgütlerde geçen eylemsel birikimi katkı sağlamıştır.

Kitapta toplumsal çerçeve, iç ve dış siyasi olaylar, bunların arka planı, etkileri, birbirini tetikleyen ilişkiler zinciri üzerinde özellikle durulmuştur. Siyasal faaliyet ve ilişkilerin örgütsel altyapısının ele alınıp gün yüzüne çıkarılması ve olayları yaratan parçaların birleştirilip senteze varılması sağlanmıştır. Hiçbir araştırma eksiksiz değildir, bir sonraki araştırmanın alt basamağıdır. Bu nedenle yazar her konudaki katkı ve eleştirilere açıktır.

Kitabın çeşitli aşamalarında yazıların bilgisayar ortamına geçişinde yardımcı olan Sema Nur Aydın'a, Aynur Ercan'a ve dizgiyi yetenekle gerçekleştiren Serpil Ünay'a, kitabın düzeltmesini titizlikle yapan Mine Şirin'e, grafikleri özenle hazırlayan Müge Kaygusuz'a, kapak düzenini kuran Ahmet Sungur'a ve görsel malzemeyi bir araya getiren Cumhur Ercan'a, Kaynakça'yı hazırlayan torunum Yasemin Coşkun'a, kitabı baştan sona okuyup önerilerde bulunan Cumhuriyet Kitapları Yayın Yönetmeni Zeynep Atayman'a, kitabın yazımı sırasında özendiren Cumhuriyet Kitapları Müdürü Fazilet Kuza ve fikirleri paylaşan Deniz Som'a, kitabın titizlikle basımını sağlayan Matbaalar Koordinatörü Önder Çelik'e ve Kurtiş Matbaası'na içtenlikli teşekkürlerimi sunarım.

Destansı Milli Mücadele'de pek bilinmeyen Samsun'a gidişten önceki 6 ayı mercek altında alabildiysem, kimi soru işaretlerinin açığa çıkmasını, yaşanan ilişkiler zincirini ve siyasal etkileşimleri çözebildiysem ve Atatürk'ün büyük önderlik gerçeğine karınca kararınca katkıda bulunabildiysem kendimi mutlu sayarım.

Alev Coşkun
Eylül 2008

1

GİRİŞ

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Çalışmaları

Genç yaşında Ordular Komutanlığı rütbesine yükselen Mustafa Kemal, 13 Kasım 1918'de geldiği İstanbul'dan 16 Mayıs 1919'da ayrıldı; dolu dolu altı ay... Üzüntülü, acılı, tehlikelerle dolu altı ay...

Bu süre içinde birçok temas, birçok toplantı, birçok görüşme, birçok girişim yapıldı, birçok ilişki kuruldu.

Mustafa Kemal bu dönemde *İttihat Terakki* Partisi ve İttihat Terakki'ye tam karşıt olan *Hürriyet ve İtilaf* Partisi ileri gelenleriyle ilişkiler kurdu. Anadolu'dan gelen komutanlarla, Trakya'dan gelen örgütlerle görüştü. Basınla ilişkilerine özel önem verdi. *Minber* adını taşıyan bir gazetenin ortağı oldu, geri planda başyazarlığını yaptı.

Yabancılarla ilişki kurmaktan kaçınmadı. İngilizlerle, İtalyanlarla görüşmekten geri durmadı. Padişah Vahdettin'le ilişkisini koparmadı, bu 6 ay içinde padişahla 6 kez konuştu.

Siyasal Yetenek

Mustafa Kemal, hüzün ve umutsuzluklar içinde geçen bu 6 ayda yeni yollar bulmak, yeni seçenekler yaratmak için çalıştı. Zaman zaman köşesine çekilip kendini dinledi. Olup bitenleri yeniden değerlendirdi. O günleri yaşamış olan Prof. Bayur "Mustafa Kemal en büyük siyasal yeteneğini İstanbul'da geçirdiği bu altı ay boyunca göstermişti," der.[1]

---

(1) Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk: Hayatı ve Eseri,* s.277. Yükseköğrenimini Fransa'da tamamlayan, bağımsızlık savaşı sırasında Salihli Kuvayı Milliye cephesinde çarpışan Bayur, daha sonra Ankara hüküme-

Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşı'ndaki başarıları nedeniyle general rütbesine sahip olmuşsa da, İstanbul'a geldiğinde henüz 37 yaşındaydı. Yaşamının sadece 15 ayını bir ölçüde sivil bir görevde, Sofya'da ataşemiliter olarak geçirmişti (27 Ekim 1913-Ocak 1915). Ayrıca veliahtlığı sırasında Almanya'ya resmi bir ziyaret yapan (15 Aralık 1917-4 Ocak 1918) Vahdettin'e 20 gün eşlik etmişti.

İşte bu görevler dışında (toplam 15 ay 20 gün) tüm yaşamı askerlikte geçmiş olan bu genç komutan şimdi İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal güçlerinin denetimi altındaki İstanbul'da işi gücü olmayan bir general durumundaydı ve sivil yaşamın içine girmişti.

O güne kadar bir asker, bir komutan olan Mustafa Kemal, İstanbul'da bir diplomat, bir siyasal yetenek olarak belirmişti.

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki ana stratejisi ve kullandığı söylem: "Yurdumuz, milletimiz en zor günlerini yaşıyor, el birliği ile yurdu kurtaralım, öbür işleri sonra düşünürüz," biçiminde özetlenebilir. Yurdun ve milletin kurtuluş ve esenliğini hedefleyen bu sözler, *İttihat Terakki* ile *Hürriyet ve İtilaf Partisi* ileri gelenlerini, hatta padişahçıları bile yumuşatıyordu.

İstanbul'daki Faaliyetlerin Üç Ana Aşaması

Mustafa Kemal'in bu kitapta ele alınacak İstanbul'daki faaliyetleri üç ana aşamada özetlenebilir.

Birinci Aşama: Siyasal Girişimler

Bu aşamada, Mustafa Kemal hükümette yer alıp Harbiye (Savaş) bakanı olmak için çalışmalar yapmıştır. Yasal yollardan siyasal girişimlerde bulunmuştur. Sivil giysileriyle meclise gitmiş, milletvekilleriyle toplantılar yapmıştır.

---

tinde Dışişleri bakanlığı Siyasi İşler genel müdürlüğü yaptı. Londra ve Lozan konferanslarında Ankara delegasyonunda görev aldı. Zaferden sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Manisa milletvekilliği ve Milli Eğitim bakanlığı yapmıştır. Daha sonra yakın tarih üzerinde çalışmalara yoğunlaştı.

İkinci Aşama: İhtilalci Darbe Girişimleri

Birinci yolun gerçekleşmesinin olanaksızlığı anlaşılınca, Mustafa Kemal ve arkadaşları ihtilalci metotlara yönelmişlerdir. Hükümeti darbe yaparak devirmek ve Kuvay-ı Milliyecilerin yer aldığı bir hükümetin oluşmasını sağlamak için ihtilalci yöntemler aramışlardır. Bunu gerçekleştirmek için bir *İhtilal Komitesi* kurmuşlardır.

Üçüncü Aşama: Anadolu'ya Geçiş Kararı

Her iki metodun, daha doğrusu barışçıl ve ihtilalci yolların denenmesi ve her çareye başvurulmasına karşın hükümette görev almanın olanaksızlığı ortaya çıkınca Anadolu'ya geçme planları yapılmaya başlanmış ve buna bağlı olarak Anadolu'da verilecek bağımsızlık savaşının kadrosunun oluşturulması için çalışmalara girişilmiştir.

İlişkiler Zincirini En Üst Düzeyde Kullanmak

Mustafa Kemal bu aşamalar sırasında eşzamanlı ve iç içe olarak özellikle padişah, İngilizler, İtalyanlar, eski politikacılar, gazeteciler, eski komutanlar, genç subaylarla ilişkisini hiçbir noktada yitirmemiş, hep canlı tutmuştur. Bir yandan Vahdettin'le ilişkiler sıcak tutulup, saraya damat olma konuları gündeme çıkarken, öte yandan güzelliği ve kültür düzeyi kabul görmüş, saraya mensup Prenses Mevhibe Celalettin ile dostluğunu ilerletiyor ve onu bilgi toplamak için bile görevlendiriyordu.

Mustafa Kemal'in İstanbul'da kaldığı bu 6 aylık dönem ve bu dönemdeki girişimlerini açıkça ortaya koyan, kendisinin söylediklerinden kimi özet bölümler aşağıda alıntılanmıştır:

İstanbul'un Acıklı Durumu

"Şişli'deki evimde yeni durumu düşünüyordum. İstanbul sokakları İtilaf devletlerinin süngülü askerleriyle dolmuştu. Boğaziçi, toplarını sağa sola çeviren düşman zırhlılarıyla, lacivert sularını göstermeyecek kadar örtülüydü.

Herkes ancak pek zorunlu ihtiyaçları için evlerinden çıkabiliyor, sokaklarda akla ve hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar diplerinden büzülerek, eğilerek ve korkarak yürüyebiliyorlardı."

"İstanbul ufuklarından yükselen şeyler, yalnız düşman sesleri, düşman hareketleri, düşman bayrak ve süngüleriydi."

Sivil Kıyafetle Meclise Gidiş

"Sadaret Konağı'nda verilen karardan sonra, her birimiz bir türlü çalışmaya başladık. İlk hedef kabineyi düşürmek olduğuna göre, ben derhal Meclisi Mebusan'la (Millet Meclisi) temas aradım. Öteden beri arkadaşım olan mebuslarla konuştum. Görüşlerimi onlara izah ettim ve beni daha büyük mebus kitleleriyle temasa getirmelerini kendilerinden rica ettim. Bu arkadaşların kılavuzluğuyla, ilk defa olarak sivil kıyafetle, Fındıklı'daki Meclis-i Mebusan binasına gittim."

Ne Yapılabilir?

"...Eski arkadaşlarımla konuşuyor ve birbirimize aynı şeyi soruyorduk: Ne yapılabilir? Temas ettiklerim arasında eski İttihatçılardan, yahut İtilafçılardan, işgal kuvvetleri ile beraber çalışanlardan birçok kimseler vardı. Her biri ile büsbütün başka türlü görüşüyordum."

İhtilal Komitesi

"Bir gün dört müşterek arkadaşla birlikte, epeyce tartıştıktan sonra, ihtilalci bir komite kurmaya karar verdik ve ihtilalci önlemler düşünmeye başladık: Padişahı değiştirmek, kabineyi düşürmek, yeni bir hükümet teşkil ederek daha azimli hareketlere başvurmak gibi."

Vahdettin'i Öldürmek, Hükümeti Düşürmek

"Günler geldi geçti, Mustafa Kemal ve bazı arkadaşları şu kanıya vardılar ki: Öldürmekten, hükümeti düşürmekten esaslı bir sonuç almaya imkân yoktu. Nihayet yeni hükümdar ve yeni hükümet de düşman süngüleri karşısında bulunmak vaziyetinden kurtulmuş olmayacaklardı."

Uygun Fırsatta Anadolu İçine Girmek

"Bununla beraber bu temaslarımda devam ediyordum. İçlerinden bir kısmında katıksız bir vatanperverlik duygusunun coşkun-

luğundan başka, ne fikir ne de bir tedbir yeteneği vardı. Bir kısmının hâlâ alçak politikacılık menfaatlarından başka düşündükleri yoktu. Kendi kendime şu kararı verdim: Uygun bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir düzenlemeyle Anadolu içine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra, bütün Türk milletine felaketi haber vermek!"

Gizlenen Sır

"İçimde çok dikkatle gizlediğim bu sırrı vakti gelmedikçe kimseye söylemedim. Böyle bir karar vermemişim gibi, herhangi temaslara devam ettim."

Hazırlık Aşaması - Davul Zurna İle Olmaz

"Bu geçirdiğim zamanın bir kısmını da hazırlıklara ayırdım. Tahmin edersiniz ki fikir hazırlıkları, seferberlikte asker toplamak için olduğu gibi davul zurna ile temin edilemez. Fikir hazırlıklarında alçakgönülle çalışmak, kendini silmek, karşısındakine içtenlikli bir kanı yaratmak lazımdır."(2)

Yukarıdaki alıntılar, Mustafa Kemal'in İstanbul'da geçirdiği 6 ayın aşamalarını kendi söylemiyle ortaya koymaktadır. Ama ayrıntılar nasıl gerçekleşti?

Şimdi bu macera, heyecan ve yurtseverlik dolu öykünün aşamalarına ve ayrıntılarına geçebiliriz. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden başlayalım.

---

(2) *Atatürk'ün Bana Anlattıkları,* Cumhuriyet Kitapları, 1998, s.97, 98, 107, 109, 111. (Sadeleştirildi)

2

I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONA ERMESİ

• Mondros Ateşkes Antlaşması
• Mustafa Kemal Mondros Ateşkesi'ne Karşı Çıkıyor

Osmanlı İmparatorluğu, Ekim 1914'te adeta sürüklenircesine girdiği I. Dünya Savaşı'ndan, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla ve çok büyük kayıplar vererek çıkabildi.

Osmanlı orduları dört yıl süren bu zorlu savaşta, birbirinden çok uzak yerlerde Çanakkale, Kafkasya, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Süveyş Kanalı, Makedonya, Galiçya ve Romanya cephelerinde savaştı.

Neden bu kadar çok cephede savaş!.. Çünkü Osmanlı hükümeti o sırada Almanların güdümündedir; amaç, Almanya'nın yararları için on bir ayrı yerde cephe açarak İngilizleri uğraştırmaktır...

1918'in Eylül ayında Almanya ve Osmanlı devletiyle birlikte savaşan Bulgar cephesi çöktü; Bulgaristan 29 Eylül 1918'de, hemen ardından da Almanya ateşkes istediler ve savaş dışı kaldı. Çıkış yolu kalmayan Osmanlı devleti de 5 Ekim 1918'de ateşkes istedi.

Ege Denizi'nde Limni Adası'nın Mondros limanında, İngilizlere ait *Agamemnon* zırhlısında yapılan görüşmeler sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, "ateş kesme" ya da "silahları bırakma" kavramlarının çok ötesinde, siyasal nitelikli, önemli maddeler içeriyordu.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarının bölge bölge işgal edilmesini öngören, Osmanlı devletini parçalayan bu "ateşkes" antlaşmasının temel ilkeleri ürkütücüdür; can alıcı noktalar şöyle özetlenebilir:[1]

---

(1) Antlaşmanın tam metni için bkz. *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C.I, Ankara, 1983.

• Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve buradaki askeri siperler, galip devletler (İngiltere, Fransa ve İtalya) tarafından işgal edilecekti. (Madde 1)

• Türklerin elindeki savaş esirleri ile özellikle tüm tutsak Ermeniler serbest bırakılacak; ancak galip devletlerin elindeki Türk savaş esirleri geri verilmeyecekti. (Madde 4)

• Osmanlı devletinin askerleri terhis edilecek ve tüm silahlar ve cephane galip devletlere teslim edilecekti.

• Osmanlı savaş gemileri galiplere teslim edilecek ve belirlenen bir limanda gözaltında tutulacaktı.

• Tüm demiryolları, Toros tünelleri, tüm tersane ve limanlar ile tüm telsiz ve telgraf sistemi galip devletlerin görevlileri tarafından denetlenecekti. (Madde 10, 12, 15)

• Doğu illerinin altısında, Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Sivas ve Diyarbakır'da (Vilayat-ı Sitte) karışıklık çıkacak olursa, galip devletler buraları işgal edebilecekti. (Madde 24)

• Bütün bunlardan da daha önemli ve tehlikeli olarak: Galip devletler, kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum karşısında herhangi bir bölgeyi ya da stratejik noktayı işgal etmek hakkına sahiptiler. (Madde 7)

Bu anlaşma, bir ateşkes değil, açıkça siyasi bir anlaşmaydı ve I. Dünya Savaşı galiplerinin, bir uçtan öbür uca Türk yurdunu işgal etmek istediklerini gösteriyordu.[2]

Mondros Ateşkesi'nin Anlamı

Mondros Ateşkes Antlaşması, Türklerin belki de tarih boyunca imzaladığı en ağır şartları taşıyan bir antlaşmadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sayfalarının içerisine gömülmesi, Anadolu'nun silahsız ve savunmasız bırakılması ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarının paylaşılmasının gerçekleştirilmesi isteniyordu.

---

(2) Mondros Ateşkes Anlaşması'nı Osmanlı devleti adına Bahriye nâzırı (Donanma bakanı) Rauf Orbay, Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Kurmay Yarbay Sadullah Bey imzalamışlardır. Heyetin sekreterliğini Dışişleri bakanlığından Ali Fuat Türkgeldi yürütmüştür. Anlaşmayı İngiliz devleti adına Amiral Calthorpe imzalamıştır. Amiral Calthorpe daha sonra İstanbul'a geldi ve İngiliz İşgal Kuvvetleri komutanlığını üstlendi.

Yıldırım Orduları Komutanı Liman von Sanders ile 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal cephede

Atatürk, Mondros Ateşkes Antlaşması ile ilgili gerçeği şöyle ortaya koymuştur:

"Osmanlı hükümeti bu anlaşma ile kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeyi kabul etmiştir. Yalnız kabul etmiş değil, düşmanların vatanı işgal etmeleri için onlara yardım etmeye de söz vermiştir... Bu anlaşma olduğu gibi uygulandığı takdirde, memleketin baştan sonuna kadar işgal ve istila edileceği şüphesizdir."[3]

Mustafa Kemal Yıldırım Orduları Komutanı Oluyor: İlk Kuvayı Milliye Önlemleri

30 Ekim 1918'de ateşkes imzalandığında Atatürk, Suriye-Irak cephesinde Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nda 7. Ordu'nun komutanıydı.

Osmanlı topraklarını terk eden Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mareşal Liman von Sanders görevini Mustafa Kemal Paşa'ya bıraktı.[4]

Liman von Sanders komutayı devrederken tüm orduya gönderdiği ayrılış yazısında:

---

(3) Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları,* Cumhuriyet Kitapları, 1998, s.79. Atatürk'ün Mondros Ateşkes Antlaşması ile ilgili düşünceleri, ilerleyen sayfalarda verilecektir.

(4) Mustafa Kemal'in rütbesi o sırada mirliva idi, bugünkü tümgenerale denktir. Bkz. İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922),* TTK, 1993, s.4

"Ordular Grubu'nun sevk ve yönetimini Mustafa Kemal Paşa'nın birçok savaşta şeref kazanmış güçlü ellerine bırakıyorum..." diyordu.[5]

İlk Önlem

Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları grup komutanlığı görevini yüklendiğinde aslında, Suriye ve Filistin savaşları sonunda tükenmiş ve yıpranmış bir orduyu devraldığını çok iyi biliyordu. Ateşkes antlaşması imzalanmıştı ama, bu ordu ile ne yapılabilirdi?

Bu noktada ne düşündüğünü, daha sonra 1926 yılında Falih Rıfkı Atay'la söyleşisinde şöyle açıklamıştır:

"...Her şeyden önce elimin altında bulunan iki ordunun hazır ettiğim biçimde güçlendirilmesi durumunda bütün yıkımlara rağmen Türk sesini işittirebileceği düşüncesindeydim. Bu yolda işe başladım."[6]

İşte bu "işe başlama", Kuvayı Milliye'nin ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ilk önlemleridir.

Yıldırım Orduları Komutanı'nın On Günü: Mustafa Kemal Mondros Ateşkesi'ne Karşı Çıkıyor

30 Ekim 1918'de ateşkes antlaşmasının imzalandığı, Savaş bakanlığı tarafından tüm askeri birliklere bildirilmiş ve ateşkes koşullarına kesinkes uyulması istenmişti.

Ateşkes antlaşması gerek İstanbul basınında, gerekse saray ve hükümette "barışa kavuşuldu" biçiminde yorumlanıyordu. Basın antlaşmaya övgüler yağdırıyor, hükümet adına iyimser sözler söyleniyordu.

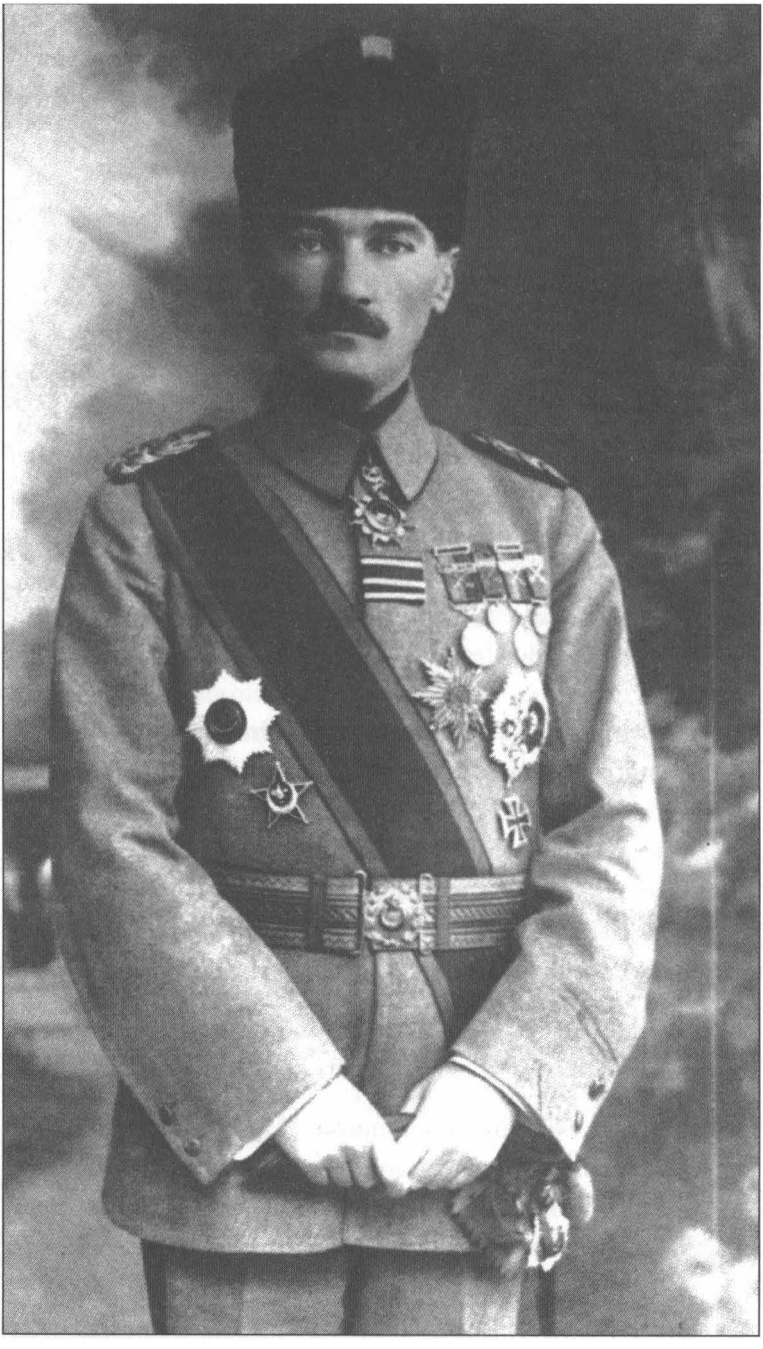
Öyle ki, İstanbul gazetelerine göre "devletin bağımsızlığı, saltanatın hukuku bütünüyle korunmuştu". Mustafa Kemal bu olumlu havanın aksine, antlaşmayı karmaşık ve çok tehlikeli buluyordu.

3 Kasım 1918'de çok ivedi şifreli bir telgrafla Harbiye Bakanlığı'ndan son derece kritik olan "Toros Tünelleri", "Suriye sınırı",

---

(5) Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl,* Cumhuriyet Kitapları, 1999, s.110.

(6) F.R. Atay, age, s.11-18.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Yıldırım Orduları Komutanlığı'na getirilen Mustafa Kemal (Kasım 1918)

"Kilikya" ve "askerin terhisi" konularında açıklama yapılmasını istedi ve bu adlandırmalardan nelerin amaçlandığını sordu.

Mustafa Kemal Karşı Çıkıyor

Savaş Bakanlığı'ndan, sorduğu konuların yanıtlarını beklemeden, Mustafa Kemal kendisine bağlı askeri birliklere bir talimat gönderdi ve işgallere karşı çıkılmasını istedi. Verdiği emirlerle Mustafa Kemal, fiilen Mondros Ateşkesi'nin hükümlerine karşı çıkıyor, aslında ileriye dönük önlemler alıyordu.

İşgaller Başlıyor

İstanbul hükümetinin göremediği, ama Mustafa Kemal'in öngördüğü işgaller birkaç gün içinde başlamıştı. İngilizler öncelikle İskenderun'a yöneldiler.

İşgale Karşı Silah

Mustafa Kemal, kendisine bağlı komutan ve birliklere gönderdiği emirde "İskenderun işgaline silahla karşı konulmasını" emretti.

O sırada Osmanlı ordusunda, sadece Mustafa Kemal, günün koşullarına uymayı bir kenara bırakarak, ateşkesin koşullarının ne derece korkunç olduğunu İstanbul'a anlatmaya çalışıyor, "antlaşmanın bağımsızlık kavramı ve ülke bütünlüğüyle bağdaşmayan çok ağır koşullar içerdiğini", "hükümlerinin açık olmadığını, bunun sakıncalar doğuracağını" belirterek hükümeti uyarıyordu.

8 Gün Süren Yüksek Dereceli Sinir Savaşı

Mustafa Kemal'in Adana'dan başkent İstanbul'la, o günün en ileri iletişim aracı telsiz telgrafla gerçekleştirdiği iletişim savaşı 8 gün sürdü.

Telgrafla iletilen bu ulusalcı görüşlere karşı İstanbul hükümeti Mustafa Kemal'i yumuşatmaya çalışıyordu, ancak o tavır koyuyor, duraksamadan yanıtlarını veriyordu.

Atatürk'ün güçlü kişiliğinin ve siyasal öngörüsünün tarihsel kanıtları olan bu telgraflardan kimi önemli noktaları aşağıya alıntılıyoruz:

Ordular Dağılacak
İngilizlerin Doymazlıklarının Önüne Geçilemeyecek

• "Pek ciddi ve samimi olarak arz ederim ki, ateşkes şartları hakkında yanlış anlayış ve düşünceleri ortadan kaldıracak önlemler alınmadıkça, ordular dağılacak ve İngilizlerin her dediklerine boyun eğecek olursak, ihtiraslarının önüne geçmeye olanak bulunmayacaktır."[7]

Mustafa Kemal bir başka telgrafında:

• "Osmanlı devleti bu antlaşma ile kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeyi uygun görmüştür...

Yalnız uygun görmüş değil, düşmanların vatanı işgal etmesi için ona yardıma da söz vermiştir... Bu antlaşma olduğu gibi uygulandığı takdirde memleket baştan sona ele geçirilecek ve saldırıya uğrayacaktır... Düşmanların her dediğine başüstüne demenin bütün Türkiye'ye bu saldırganların egemen olmasına yol açacağına kuşku duymamak gerekir..."[8]

Atatürk'ün telgraflarından alınan bu cümleler, onun tavrını ve öngörüsünü açıklamaya yeterlidir. Ancak, İskenderun limanının işgali ile ilgili tartışmaların ayrıntısına kısaca girmekte yarar vardır.

İskenderun Tartışması

Mondros Ateşkesi'nin hemen ertesi günü .Yıldırım Orduları grup komutanlığı görevini alan genç general Mustafa Kemal, İngilizlerin petrol nedeniyle Musul'u işgal etmek isteyeceğini ve tüm bölgeyi denetim altına almak için de İskenderun limanına asker çıkaracağını öngörüyordu. Daha 5 Kasım 1918'de, kendisine bağlı birliklere verdiği emirde, İskenderun işgaline silahla karşı konulmasını istedi, bu durumu da Savaş Bakanlığı'na bildirdi.

Savaş bakanlığı görevini de yürüten Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Mustafa Kemal'e verdiği yanıtta özetle şunları söylüyordu:

---

(7) Mustafa Kemal'in Osmanlı sadrazamının (başbakan) 5 Kasım 1918 tarih ve 567/1505 No'lu telgrafına yanıtı. (Adana, 5.11.1918) Bu telgraflar *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'nde yayınlandı. Ayrıca bkz. Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları,* Kültür Bakanlığı, 1995, s.12-32; ayrıca *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* İstanbul, Kaynak Yayınları, c.2, s.255-258.

(8) Atay, age, s.78-96.

"Antlaşma hükümlerine göre İngilizlerin İskenderun'u işgale hak ve yetkileri yoktur, ancak Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan yararlanmak istemeleri de haklı bir istektir.

İngiliz temsilcisi sözlü olarak teminat verdiği için, bu centilmenliğine karşılık iyi bir davranış olarak İskenderun limanından İngilizlerin erzak vesaire taşımacılığı yapmasına izin verilmesine de sakınca görmüyorum."[9]

Mustafa Kemal Direniyor...

Mustafa Kemal, başbakana (sadrazam) 6 Kasım 1918'de "Geciktiren idam edilir," notuyla gönderdiği şifreli telgrafla yanıt verdi ve şunları söyledi:

• "İngilizlerin Halep bölgesindeki ordularını beslemek için İskenderun'dan yararlanmak istemeleri haklı değildir. Çünkü İngilizlerin eline geçmiş bulunan Halep ilindeki depolarında yeterli gıda maddesi vardır, kaldı ki Kilis ve Antep bölgesinden gıda maddesi sağlanabilir.

İngilizlerin amacı Halep'teki ordusunu beslemek değildir. İskenderun'u işgal ederek, İskenderun-Kırıkhan-Katma yolunu kontrol altına alarak Antakya-Diricemal hattında bulunan 7. Ordumuzun geri çekilmesini önlemek, yolunu kesmek ve bu orduyu, 6. Ordu'ya Musul'da yaptıkları gibi teslim olmaktan vazgeçmeyecekleri bir duruma sokmaktır.

İngilizlerin bugün, İslahiye'de Ermeni çetelerini harekete geçirmiş olmaları da bu konuya güç katacak niteliktedir. İngilizlerin centilmenliğini ileriye sürmek ve buna karşılık, bu biçimde onlara şirin görünmeye çalışmayı anlamak ve değerlendirmek inceliğinden yoksun olduğumu bilgilerinize sunarım.

İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarmak girişiminde bulunacak olan İngilizlere ateşle direnilmesini ve ayrıca 7. Ordu'nun büyük bir kısmını Katma-İslahiye yönünde hareket ettirerek Kilikya hududu içerisine girmesini emrettim."[10]

---

(9) Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal'e telgrafları için bkz. Ş. Turan, age, s.165-166; Atay, age, s.86.
(10) Atay, age, s.87-88; *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* C.2, s.279.

Görüleceği gibi, Mustafa Kemal bir yandan İstanbul hükümetinin isteklerine direniyor, öte yandan da Mondros Ateşkes hükümlerine karşı çıkarak, Halep civarında bulunan 7. Ordu'yu tutsak olmaktan kurtarmak için Anadolu içlerine gönderiyordu.

Savaş Bakanlığı da sorumluluğunda olduğu için doğrudan sadrazama gönderilen ve Atatürk'ü daha iyi anlamamıza yarayacak olan bu telgrafın son paragrafı aşağıya aynen alınmıştır.

İskenderun'u İngilizlere Teslim Etmek Yaradılışıma Uymaz, Görevi Bırakıyorum

"İngilizlerin aldatıcı önerilerini ve hareketlerini İngilizlerden çok haklı gösterecek ve buna karşılık şirin görünmeye çalışmayı içerecek emirleri uygulamaya yaradılışım elvermediğinden ve oysa Başkomutanlık Genelkurmay Yüksek Başkanlığı'nın görüşlerine uygun hareket yapmadığım takdirde birçok suçlamalar altında kalacağım doğal olduğundan, komutayı hemen teslim etmek üzere yerime atayacağınız kişinin ivedilikle emir ve bildirilmesini özellikle istirham ederim."(11)

İngilizler Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonraki bu kısa sürede Osmanlı hükümetine karşı önce yumuşak davrandılar. Çanakkale Boğazı'ndaki mayınların temizlenmesini beklediler ve 6 Kasım 1918'de, Çanakkale Boğazı'ndan savaş gemilerini hiçbir engelle karşılaşmadan geçirdiler ve İstanbul'a doğru yöneldiler. 8 Kasım 1918'de de petrol bölgesi Musul'u işgal ettiler. Onlar için artık her şey yolundaydı.

Ne yazık ki, gelişmelerin özünü İstanbul hükümeti anlayamıyor ve İskenderun konusunda sert tavır takınan Mustafa Kemal'i suçlu görmek yoluna gidiyordu.

---

(11) Bu telgrafların sadeleştirilmiş metinleri Arısoy'dan alınmıştır. Bkz. M. Sunullah Arısoy, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları,* 1. kitap, Ankara, TTK, 1989, s.289-297; Mustafa Kemal'in tüm bu telgraf yazışmaları için bkz. F. Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları,* Cumhuriyet Kitapları, s.78-96; *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* Kaynak, C.2, s.241-287.

Tarihe Düşülen Not

Mustafa Kemal bu duruma kuşkusuz çok üzüldü, bu duygular içinde görüşlerinden ödün vermeden ve hiçbir rütbe ve san kullanmadan sadece Mustafa Kemal imzasıyla sadrazama aynı gün, 8 Kasım 1918'de bir yanıt verdi. Bu yanıt da tarihe düşülen önemli bir nottur. Mustafa Kemal'in üstün yeteneğini ve öngörüsünü gösterir. Önemli kısımlarını özetleyelim:

Osmanlı Bakanlar Kurulu'nu İngilizler Atayacaklar

• "Belirttiğim görüşlerimin maksadı şudur ki, her ne sebebe dayanırsa dayansın İngilizlerle imza edilen anlaşmanın imza altına giren şekli, yüce Osmanlı devletinin korunması ve esenliğini sağlayacak anlam ve nitelikte değildir.

Söz konusu maddelerin esasları ve anlaşılması gereken kapsamlarının bir an evvel tespiti lazımdır.

Yoksa İngilizlerin tekliflerine bugüne kadar olduğu biçimde karşılığa devam edildiği takdirde bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizler tarafından yarın Toros'a kadar olan Kilikya bölgesinin ve daha sonra Konya-İzmir hattının işgali gerektiği önerilerinin birbirini izleyeceğine ve sonuçta ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Osmanlı Bakanlar Kurulu'nun Britanya hükümeti tarafından seçilmesinin gerektiği gibi öneriler karşısında da kalmak uzak değildir.

Tarihe Kara Sayfa

• "İngilizlerin elde edebilecekleri sonucu onlara kendi yardımımızla sunmak tarihte Osmanlılık için ve bilhassa bugünkü hükümetimiz için pek kara bir sahife yaratır."

Gerekeni Söylemekten Kendimi Alıkoyma Gücünde Değilim

Bu önemli telgrafın son paragrafı Mustafa Kemal'in yurtseverliğini, üstün kişilik ve niteliklerini de açıkça ortaya koyar; aynen aşağıdaki gibi:

"...Ben her ne durum ve konumda bulunursam bulunayım doğru olduğuna inandığım ve gerekenlere söylemeyi ve ulaştırma-

yı memleketin esenliği gereği kabul ettiğim görüşlerime uymaktan kendimi alıkoyma gücünde değilim."[12]

Yıldırım Orduları Dağıtılıyor ve Mustafa Kemal İstanbul'a Çağırılıyor

İstanbul, Mustafa Kemal'in karşı çıkışlarından hiç de memnun değildi. İngilizler ne isterse yerine getirilmeliydi. Bu nedenle Yıldırım Orduları Grubu 10 Kasım 1918 günü dağıtıldı, böylece Mustafa Kemal'in on bir gün süren ordular komutanlığı elinden alındı ve İstanbul'a geri çağırıldı.

İstanbul'da karışıklık sürüyordu; henüz bir aydır iktidarda bulunan Ahmet İzzet Paşa hükümeti de bu sırada görevden ayrıldı.

Bu noktada Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal'i telgraf başına davet etti, sadrazamlıktan (başbakanlıktan) çekildiğini haber verdi ve "Bir an önce İstanbul'a gelmelisiniz, sizinle görüşmeye ve danışmaya ihtiyacım var," dedi. Bir haftadır karşılıklı telgraf savaşıyla onun düşüncelerine karşı çıkan başbakan görevden ayrılmış, şimdi ondan yardım umuyordu.

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki günlerinin öyküsüne geçmeden önce, Mustafa Kemal'in Adana'da aldığı önlemlere de çok kısaca değinmemiz gerekiyor.

Adana Görüşmesi: Direniş Örgütü Kurma Kararı

Yıldırım Orduları komutanlığını Adana'da devralan Mustafa Kemal, kendi emrindeki ve o sırada Halep civarında bulunan 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yı Adana'ya çağırdı.

Ali Fuat Cebesoy, 4 Kasım 1918'de Adana'ya geldi. Birlikte uzun bir toplantı yaptılar. Mustafa Kemal, sınıf arkadaşı Ali Fuat Paşa'ya "Hükümetin çok kararsız davrandığını, ateşkesin feshedilmesinden korktuğunu, bununla beraber bir hükümet değişikliğinde Ahmet İzzet Paşa'dan sonra gelecek bir hükümetin bu kadar dahi varlık gösteremeyeceğini" söyledi.[13]

---

(12) Atay, age, s.93-96; *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* C.2, s.237-275.
(13) A. Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, s.44-45. Cebesoy, 12.12.1917'de paşa olmuştu.

Görüşmeler sonunda, iki arkadaş çok önemli kimi kararlara vardılar. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç kararları sayılacak olan bu konuyu Cebesoy'un anlatımına bırakalım:

"Vardığımız ortak kanı şu idi:

İngilizler ve onu izleyen diğer devletler, ateşkes filan dinlemeyecekler, oldubittilerle ülkemizi işgal edecekler... Vatanımızı her türlü savunma ve dayanma araç ve imkânlarından yoksun bıraktıktan sonra da arzularını zorla ve baskıyla kabul ettireceklerdi. Musul'un işgali ve İskenderun olayı... bunun açık birer kanıtıydı. Zatı şahane (padişah) kendi tahtını düşünecekti."

Milletin Kendi Hakkını Araması

Mustafa Kemal Paşa bu noktada şöyle konuştu:

"Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve savunması, bizlerin de mümkün olduğu kadar yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır."

Ve sonra Cebesoy'a aynı düşüncede olup olmadığını sordu:

"Aramızda tam bir uyum var paşam, cevabını verdim."

"Evet artık millet kendi hakkını kendisi arayacaktı... En önemli görevin şimdi bana düştüğünü, çünkü bugünlerde İngilizlerin bir baskısı sonucu olarak Yıldırım Ordular Grubu ile 7. Ordu Kargâhı'nın kaldırılacağını, bu durumda benim 20. Kolordu'nun başında kalacağımı ve bu sayede ilk savunma önlemlerini alabileceğimi hatırlattı. İlk direnme merkezini Kilikya'da (Adana) kuracaktık. Aramızda hiçbir anlaşmazlık yoktu."[14]

Yukarıda da belirtildiği gibi, Yıldırım Orduları Grubu birkaç gün içinde kaldırıldı, Mustafa Kemal İstanbul'a çağırıldı.

Ali Fuat Cebesoy da, Mustafa Kemal'le ortaklaşa verdikleri kararları uygulamaya başladı.

Bakınız Ali Fuat Cebesoy anılarında ne diyor:

"Adana bölgesinde, ilk iş olarak ordunun subay ve erat kadrosu jandarmaya kaydırıldı. Bunların silah, araç ve gereçleri de tamamlandı. Bunun önemli nedeni şudur:

---

(14) Ali Fuat Cebesoy, age, s.44-45. (Sadeleştirildi)

Ateşkes antlaşmasına göre jandarma örgütü, bulunduğu bölgede kalabilirdi. Fakat ordu kısımları görevlerinden alınıp terhis ediliyor ve evlerine, köylerine gönderiliyordu. Bir işgal emri karşısında Adana bölgesinin önemli yerlerinde direniş yuvaları hazırlandı."[15]

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın Başlangıcı

Ulusal Bağımsızlık Savaşımız genellikle, 19 Mayıs 1919 tarihiyle başlatılır. Oysa Prof. Dr. Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* adlı iki ciltlik ve daha sonra yayımlanan İngilizce *From Empire to Republic* adlı 5 ciltlik eserinde, "Türk Bağımsızlık Savaşı"nın başlangıç tarihini Kasım 1918 olarak gösterir.

Mustafa Kemal'in Mondros Ateşkesi'nden hemen sonra İstanbul hükümeti ile tartışma açması, Mondros Ateşkesi'nin koşullarına karşı çıkması, İskenderun limanına çıkacak olan İngiliz güçlerine engel olmak için silahla karşılık verilmesini emretmesi ve sonunda Ali Fuat Paşa ile görüşüp, ileriye dönük direniş örgütü kuruluşunun ilk önlemleri alması, "Türk Bağımsızlık Savaşı"nın tohumlarının atıldığını gösteriyordu.

Bu nedenle, Prof. Shaw, "İşgalin ilk günlerinde, Mustafa Kemal henüz Kilikya'dayken direniş başlamıştı," diyor.[16]

Bu altyapıdan sonra şimdi, Mustafa Kemal'in İstanbul'a gidişine geçebiliriz.

---

(15) A.F. Cebesoy, age, s.46.

(16) Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* s.405. Prof. Shaw, 1915'te Ermeni soykırımı olmamıştır, tarihte böyle bir şey yoktur, dediği için ABD'de Ermeniler tarafından ölümle tehdit edilen önemli bir tarihçidir. Prof. Shaw, 2006 yılında İstanbul'da vefat etti. Son yıllarını Türkiye'de geçirdi.

3

MUSTAFA KEMAL İSTANBUL'DA

Mustafa Kemal, soğuk bir kasım günü İstanbul-Haydarpaşa tren istasyonuna vardığında, kendisini sadece yakın arkadaşı Dr. Rasim Ferit Bey (Talay) karşıladı. Tarih 13 Kasım 1918 Çarşamba'dır.

Yanında yaveri Cevat Abbas'la birlikte Adana'dan başlayan ve üç gün süren uzun tren yolculuğunda Mustafa Kemal çok düşünceliydi. Yol boyunca bir yandan İstanbul'da karşılaşacağı durumları, öte yandan vatanın kurtuluşu için yapılması gerekenleri düşünüyor, kuşkusuz çok tasalanıyordu.

Kaderin Cilvesi

13 Kasım 1918 günü Mustafa Kemal Haydarpaşa Garı'na indiği zaman, kaderin cilvesine bakınız ki aralarında Yunan kruvazörü *Averof*'un da bulunduğu 55 parçadan oluşan "müttefiklerin" işgal güçleri ortak donanması gövde gösterisi yaparak yavaş yavaş Haydarpaşa önlerinden İstanbul Boğazı'na doğru yol alıyordu.

İşgal ordularının ortak deniz gücünü oluşturan savaş gemilerinin birbiri ardından Haydarpaşa önlerinden Kızkulesi'ni sıyırarak Boğaz'a bir geçit töreni disipliniyle girmeleri nedeniyle deniz ulaşımı durdurulmuştu.

Mustafa Kemal, yaveri Cevat Abbas ve Dr. Rasim Ferit Bey, işgal donanmasının bu gemilerini hüzünle seyretmek zorunda kaldılar. O sırada Mustafa Kemal'in ağzından: "Hata ettim, İstanbul'a gelmemeliydim. Ne yapıp yapıp Anadolu'ya dönmenin çaresine bakmalı," cümlesi döküldü.[1]

İşgal güçlerinin gösteriş geçişinin sona ermesini Haydarpaşa Garı'nın köşesindeki çayhaneden çaresizlik içinde 3-4 saat seyretmek zorunda kalan Mustafa Kemal ancak öğleden sonra saat 3'e doğru *Kartal* adlı eski bir askeri istimbotla Sirkeci'ye geçti, oradan doğru Pera Palas Oteli'ne gitti.

---

(1) Bayur, age, s.189.

Başyaver Cevat Abbas
(1888-1952)
Çanakkale savaşlarından itibaren Mustafa Kemal'in yaveri. 24 yıl Atatürk'ün yanında bulundu. Beş dönem Bolu milletvekilliği yaptı.

Dr. Rasim Ferit Talay
(1887-1943)
Mustafa Kemal'in yakın arkadaşıdır. Bir süre İstanbul Sağlık Müdürlüğü ve 1935-1943 arası üç dönem Niğde milletvekilliği yaptı.

Savaş gemileri, Dolmabahçe Sarayı önlerinde toplarının ağızlarını saraya çevirip, yarım ay biçiminde bir konum alarak demirlediler.

Bir gün önce bir Fransız askeri birliği İstanbul'da karaya çıkmıştı. Galip devletlerin bu 55 parçadan oluşan karma donanması 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan ve 4 Yunan savaş gemisinden oluşuyordu."(2) Durum açıktı, aslında İstanbul eylemli olarak işgal edilmişti.

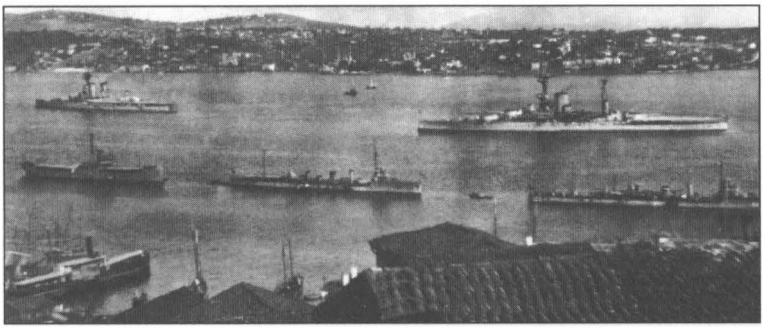
Köprüye Zorlu Geçiş

Mustafa Kemal'in Haydarpaşa'dan Köprü yakasına geçişini Şevket Süreyya Aydemir şöyle anlatıyor:

"13 Ekim 1918 günü, Adana treninden inip de Haydarpaşa rıhtımına ayak basınca karşılaştığı manzara şudur: 55 düşman gemisi, zafer bayraklarını açarak İstanbul limanına girmektedirler. Bütün karşı sahiller Rumların, Yahudilerin, Levantenlerin sarhoş çığlıkları ve palikarya naraları ile çınlar.

13 Kasım 1918 günü Haydarpaşa'dan köprü yakasına, bu gemiler kafilesini dolaşarak, onların zafer bayrakları altında güvertelere dizilmiş çeşit çeşit, renk renk yabancı bahriyeli saflarını seyrederek, kıyıları, rıhtımları dolduran sarhoşların haykırışları, kilisele-

(2) Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* C.I, s.82. İstanbul'u işgal eden deniz filosu, bir süre sonra 162 parça savaş gemisinden oluşan büyük bir deniz gücüne dönüşmüştür.

İşgal güçlerine ait savaş gemileri İstanbul Boğazı'nda...

rin şenlik çanları arasından geçti. Bunun böyle oluşu, böyle rastlayışı da iyi oldu. Bu kadar büyük bir dünya gücü ile yarın onları yüzgeri edecek bir adamın, bu kadar yakından ve bu kadar başdöndürücü şartlar içinde karşılaşmasının, dünya tarihinde başka bir misali yoktur. Bu misal bize, çok değil, ancak dört yıl sonra, tamamen tersine dönecek olan kader çarkının manasını ve azametini (büyüklüğünü) anlamak için, geniş bir görüş açıklığı verecektir."(3)

Geldikleri Gibi Giderler

İstanbul'a gelişini bir de, Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşlarından beri çok yakını olan, başyaveri Cevat Abbas'tan dinleyelim:

"İstanbul'a geldiğimiz günü hiç unutmam. Şehrin çok hazin (acıklı) bir hali vardı. İstanbul düşman donanmalarının limana girmeleri felaketinin yasını tutuyor, bu büyük yasa Atatürk'ü de ortak ediyordu. Atatürk'le ben, askeri ulaşımın bir köhne motoru ile deniz ortasında yaslanan bir çelik ormanının içinden geçiyorduk.

Atatürk'ün zarif dudaklarından 'Geldikleri gibi giderler!' cümlesini işittiğim zaman, mütarekenin doğurduğu derin ve elemli ümitsizliği derhal unutmuştum. Cevabımda aceleci davrandım: 'Size nasip olacak, siz bunları kovacaksınız Paşam!' dedim.

Gülümsedi, aziz başının içinde şekillenmeye başlayan vatanı kurtarma planlarını bir an için yeniden geçiriyor gibi daldı. Sonra: 'Bakalım!' dedi."(4)

---

(3) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam,* 1. Cilt, s.341-342.

(4) Turgut Gürer (Der.), *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer,* Gürer Yayınları, s.4.

Hüzünlü Ruh Hali

Ortaya çıkan karanlık tablonun kafamızda canlanması için bu anlatımlar yeterlidir.

Haydarpaşa Garı'ndan eski ve küçük bir motorla işgal gemilerinin arasından geçerek Sirkeci yönüne doğru giden Mustafa Kemal'in içinde bulunduğu ruh halini anlamak pek de güç değildir. Çanakkale'de, İngiliz ve yandaşlarının donanmasını durduran, Anafartalar ve Conk Bayırı'nda onlara unutamayacakları bir dersler veren İngiliz, Fransız ve Anzak güçlerinin Çanakkale'yi geçemeyip başarısız olarak geriye gidişlerini gören, Çanakkale destanını yaşayan ve yaratan bir genç generalin, bu yeni durumdan hüzün ve acı duyması kadar doğal bir şey olamazdı.

Demek ki o kadar büyük gayret, demek ki Çanakkale'de şehit olan on binler boşunaydı...

Çanakkale'de yenilerek yüz geri edilen bu donanma işte şimdi, hiçbir engelle karşılaşmadan İstanbul'a gelip demirlemişti.

Düşman gemileri arasından boynu bükük geçen 37 yaşındaki genç Mustafa Kemal'in ruhunda yaşadığı fırtınalar... Kızgınlık, öfke, acı ve tasa duyguları içindeki bu gelgitler, bir an için kafamızda canlandırılmalıdır.

İşte, boynu bükük Mustafa Kemal'in bu acı tablo karşısında dışavuran duygularını yansıtan üç kelime...

"Geldikleri gibi giderler!"

Şimdi, öncelikle genel duruma bakalım ve Mustafa Kemal İstanbul'da ne yaptı, onu adım adım izleyelim.

4

KASIM – ARALIK 1918

1918 Kasım ayının 13'ünde İstanbul'a gelen Mustafa Kemal nasıl bir siyasal durumla karşı karşıyadır? Bunu anlayabilmek için 1918 yılının Kasım ayı başlarındaki genel duruma bakmamız gerekir.

1918 yılının Eylül sonunda, Almanların I. Dünya Savaşı'nı kaybettiği açıkça ortaya çıkmıştı. Şöyle ki:

• 29 Eylül 1918'de önce Bulgaristan sonra Almanya ateşkes isteğini resmen açıkladı. Bu durum karşısında, 5 Ekim 1918'de Osmanlı devleti de ateşkes isteğini resmen açıklamak zorunda kaldı. Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918'de imzalanacaktı.

Ama bu noktada, İstanbul siyasal bir kargaşa içine girmişti. Hükümetin resmen ateşkes istemesinden iki gün sonra iktidar partisi *İttihat ve Terakki*'nin meclis grubu, Başbakan Talat Paşa'nın başkanlığında toplandı. Görüşmeler, artık İttihat ve Terakki hükümetine kendi üyelerinin bile güveninin kalmadığını gösteriyordu. 7 Ekim 1918 akşamı Başbakan Talat Paşa saraya gitti ve padişaha hükümetin çekileceğini bildirdi.

Padişah Vahdettin, hükümeti kurma görevini Tevfik Paşa'ya verdi. O sırada 73 yaşında olan Tevfik Paşa, siyasal ve hatta güncel yaşamdan çoktan kopmuştu, hükümeti kurmakta da başarılı olamadı.

Bunun üzerine, hükümeti ordu içinde sevilen Ahmet İzzet Paşa'nın kurması, yeni hükümette, İttihat ve Terakki'nin güvendiği Fethi Okyar'ın da yer alması Padişah Vahdettin tarafından, uygun görüldü. Bu olaylar gelişirken 10 Ekim 1918'de Osmanlı Meclisi açıldı.

İlk Siyasal Girişim: Hükümette Görev Alma İsteği

Bu sırada yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal, Suriye cephesindeydi ve bu karmaşık ortamda Osmanlı devleti Harbiye Nezareti'ne (Savaş bakanlığı) gelmek istiyordu. Mustafa Kemal'in Savaş bakanlığı görevine atanma isteğinin, İstanbul'a gelmeden, Ekim 1918 tarihinde başladığını görüyoruz.

Albay Naci Eldeniz (1875-1948)
1875'te Manastır'da doğdu. Ordunun çeşitli kademelerinde görev yaptı. Harbiye'ye öğretmen olarak tayin edildi, öğrencileri arasında Mustafa Kemal de vardı.
I. Dünya Savaşı sırasında veliaht Vahdettin'in Almanya gezisine Mustafa Kemal'le birlikte katıldı. (15 Aralık 1917-4 Ocak 1918)
Vahdettin padişah olunca, başyaverliğine getirildi. Naci Eldeniz Ağustos 1921'de ulusal bağımsızlık savaşına katılmak üzere Anadolu'ya geçti ve cephelerde görev aldı, korgeneralliğe yükseldi. TBMM'de Cebelibereket ve Seyhan milletvekili olarak görev yaptı. (1935-1943)

Genel gelişmeleri izlemek ve arkadaşlarıyla sürekli iletişim içinde bulunmak her aşamada Mustafa Kemal'in yaşamının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Yakın arkadaşları, nerede olursa olsun Mustafa Kemal'e İstanbul'daki siyasal gelişmelerle ilgili bilgi aktarmışlardır.

Bu bağlamda Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Dr. Rasim Ferit Bey (Talay), İstanbul'daki son durumu, Tevfik Paşa'nın hükümet kurmakta karşılaştığı güçlükleri, o sırada Halep civarında bulunan 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal'e bildirmişti.

Hemen harekete geçen Mustafa Kemal, Dr. Rasim Ferit Bey'e "şifreli ve çok gizli" kaydıyla gönderdiği telgrafın zaman geçirmeden padişahın başyaveri Albay Naci Bey'e ulaştırılmasını istemişti.

Bu telgrafta Mustafa Kemal siyasal bir girişimde bulunuyor, öneriler yapıyor, hükümette yer alması gereken kişilerin isimlerini sayıyor, kendisine de hükümette yer verilmesini istiyordu.[1]

---

(1) Bu telgrafın metni ilk kez Prof. Yusuf Hikmet Bayur tarafından *Belleten*, Cilt 21, sayı 84, Ekim 1959'da yayımlandı. Genç bir generalin padişaha nasıl olup da, dolaylı da olsa bir telgraf çekebileceği ve böylesine önerilerde bulunabileceği sorusu akla gelebilir. Vahdettin henüz veliaht iken, Mustafa Kemal Almanya seyahatinde ona eşlik etmiş ve 20 gün (15 Aralık 1917-4 Ocak 1918) birlikte olmuşlardı. Vahdettin padişah olunca (4 Temmuz 1918), Suriye'nin güneyindeki 7. Ordu'nun başarıları nedeniyle Ordu Komutanı Mustafa Kemal'e "Olağanüstü hizmetleri ve ordusunu yok olmaktan kurtardığı için padişahın fahri (onursal) yaverlik" unvanını vermişti. Bu yakınlığın verdiği cesaretle, Mustafa Kemal'in padişaha ulaştırılmak üzere bu telgrafı çektiği anlaşılıyor.

Gizli Telgrafın İçeriği

Padişahın başyaveri Albay Naci Bey'den Padişah Vahdettin'e ulaştırılması istenen bu telgrafın içeriği şöyledir:[2]

- Düşman her gün daha elverişli ve ezici koşullar hazırlamaktadır. Birlikte, olmadığı takdirde ayrı olarak ve mutlak barış sağlamak gerekir, bunun için kaybedilecek bir an bile kalmamıştır.
- Yoksa, yurdun tamamen elden çıkması ve devletimizin giderilmesi büyük tehlikelere uğraması, açıktır.
- Muhterem padişahımıza olan bağlılığım ve vatanımın esenliğini sağlamak yönünden arz ederim ki, Tevfik Paşa hazretleri (hükümeti kurmakta) güçlüklerle karşılaşmışlarsa, başbakanlığın derhal İzzet Paşa hazretlerine verilmesi ve onun da temeli Fethi, Tahsin, Rauf, Canbulat, Azmi, Şeyhülislam Hayri ve benden oluşan bir hükümet kurması kaçınılmazdır.[3]

Mustafa Kemal telgrafın sonunda, "Adı geçen kişilerin oluşturacağı hükümetin duruma egemen olabileceği kanısında ve inancındayım ve uygun ise bu kişilerin padişahımızın bilgilerine sunulmasını rica ederim," diyordu.

Bu telgrafı alan Dr. Rasim Ferit Bey hemen Dolmabahçe Sarayı'na giderek telgrafı Başyaver Albay Naci Bey'e iletti. Zamanlamanın bu derece uyuşmasına ender rastlanır. Başyaver Naci Bey o sırada Ahmet İzzet Paşa'nın hükümeti kurmak üzere padişahın huzurunda olduğunu söyledi. Telgrafı padişaha ulaştırmanın tam zamanıydı; Başyaver Naci Bey içeriye girerek telgrafı padişaha sundu.

---

(2) Atatürk'ün telgrafında Bakanlar Kurulu'na girmesini istediği kişiler şunlardır: 1- Fethi Okyar (Atatürk'ün yakın arkadaşı, Cumhuriyet döneminde başbakan) 2- Tahsin Uzer (Erzurum'da ve Suriye'de valilik yapmıştır. Cumhuriyet döneminde milletvekili) 3- Rauf Orbay (Hamidiye kahramanı, Bahriye bakanı, Cumhuriyet döneminde başbakan) 4- İsmail Canbulat (İçişleri bakanı, İttihat Terakki ileri geleni, Cumhuriyet döneminde İzmir suikastında idam edildi) 5- Azmi (Emniyet müdürlüğü ve valilik yaptı) 6- Şeyhülislam Mustafa Hayri, İttihat Terakki'ye mensup din hocası.

(3) Bayur, age, s.165. Bayur kitabında, İzzet Paşa hükümeti 14 Ekim 1918'de kurulduğuna göre Mustafa Kemal'in telgrafının Halep'ten 11-13 Ekim arasında çekilmiş olacağını belirtiyor. Telgrafın tam metni için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* C.2, s.232.

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti

14 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa kabinesinde, Atatürk'ün önerdiği Fethi Okyar İçişleri bakanı; Rauf Orbay Bahriye bakanı; Hayri Bey şeyhülislam olarak görev aldılar, ama Mustafa Kemal'e yer verilmemişti.

Hükümeti kuran Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal'e bir telgraf göndererek, kendisiyle çalışmaktan çok memnun olacağını, ancak Yıldırım Orduları komutanlığının yakında kendisine verileceğini "durum açıklığa kavuşuncaya kadar Savaş (Harbiye) bakanlığını bizzat yürüteceğini" ve barıştan sonra "kendisiyle işbirliği yapacağını" belirtti.[4]

Barış Gecikecektir

Mustafa Kemal sadrazamlığa atanan İzzet Paşa'ya duraksamadan, biraz da kızgın olarak şu telgrafı gönderdi:

"Barış gecikecektir, barışa kadar çok bunalımlı anlar geçireceğiz, bu devrede vatana yararlı olabilirsem düşüncesiyle Harbiye nâzırlığını istemiştim. Yoksa barışa vardıktan sonra onun huzur ve dinginliği içinde Savaş bakanlığını benden çok yetkin yürütecek kişiler bulunabilir. Bu nedenle barıştan sonra işbirliğimizi hiç de zorunlu, hatta gerekli görmüyorum."[5]

Mustafa Kemal 16 Ekim günü İzzet Paşa'ya bu telgrafı çekerken Dr. Rasim Ferit Bey'e de şifreli bir telgraf göndererek, İzzet Paşa'nın kendisine Savaş bakanlığını vermemesinin gerçek sebeplerini araştırmasını, bu konuda Rauf ve Fethi Beylerle de görüşmesini istedi.[6]

Bu ayrıntılara burada yer vermemizin nedeni, 1918 Eylül ve Ekim aylarında gelişen olaylar karşısında ve Osmanlı devletinin bu bunalımlı günlerinde, Mustafa Kemal'in Harbiye (Savaş) bakanlığı görevini üstlenmeyi ciddiyetle düşündüğünü belirtmek içindir.

---

(4) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları,* s.27; Bayur, age, s.165. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, telgrafını şu cümle ile bitiriyordu: "Badessulh refakatimiz eltaf-ı süphaniyeden memuldur", yani "barıştan sonra Tanrı'nın izni ile işbirliği yaparız."

(5) Bayur, age, s.165. (Sadeleştirildi)

(6) age, s.165.

Bu düşüncenin altında yatan nedenler şunlardır:

Osmanlı devletinin çok zor bir durumda olması ve devleti bu zor durumdan kendisinin kurtaracağına inanmasıdır.

Osmanlı devletinin I. Dünya Savaşı'na girişini bir oldubitti ile sağlayan Enver Paşa da, birçok konuda çatışmış olmasına karşın, bu zor noktada görevin Mustafa Kemal'e verilmesini istemişti.[7]

Mustafa Kemal'e Görev Verilmelidir

Bu konuda İttihat Terakki'nin önemli kişilerinden gazeteci Hüseyin Cahit şunları yazmaktadır.

"Mağlubiyet gerçekleşmişti. Harbi yapan kabine, hükümet mevkiini terk ediyordu. Zihinlerde ve ruhlarda endişe ve ıstırap vardı. Enver'in sesi hâlâ kulaklarımdadır. Padişaha kabinesinin istifasını götürecek Talat Paşa'ya: 'Harbiye Nezareti için Mustafa Kemal'i tavsiye et. Harbiye'ye o gelmelidir. Ondan başka orduyu toparlayacak kimse yoktur,' diyordu."[8]

Evet onu tanıyanlar, Mustafa Kemal'i Harbiye bakanı olarak görmek istiyorlardı, ama bu arada hükümet kurulmuş, ekim ayının sonunda Mondros Ateşkes Antlaşması da imzalanmıştı. (30 Ekim 1918)

Mustafa Kemal'in Mondros Ateşkes Antlaşması ile ilgili olarak aldığı tavırları yukarıda anlatmıştık.

Artık olanlar olmuştu. Mustafa Kemal de İstanbul'a gelmişti. Şimdi gelişmeleri izleyelim:

Ahmet İzzet Paşa'yı Ziyaret

Mustafa Kemal 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelince, doğru Pera Palas Oteli'ne gitti, yerleşti. En kısa sürede eski arkadaşı Rauf Orbay'la buluştu.

Sadrazamlıkta bir ay kadar kaldıktan sonra istifa eden Ahmet İzzet Paşa henüz sadrazamlık konağından ayrılmamıştı. Çünkü

---

(7) Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki çelişki ve sürtüşmeler Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam* ve *Enver Paşa* adlı kitaplarında en belirgin bir biçimde anlatılmıştır.

(8) *Yakın Tarihimiz,* III, s.329, Aktaran: Emel Akal, *Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm,* TÜSTAV, 2002, s.148.

sadrazamlığa atanan Tevfik Paşa henüz meclisten güvenoyu almamıştı. Mustafa Kemal ile Rauf Orbay, istifa eden Ahmet İzzet Paşa'yı ziyarete gitmeye karar verdiler.[9]

Mustafa Kemal Yeni Hükümete Güvensizlik Oyu Verilmesini İstiyor

Sadrazamlık konağında, istifa eden Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Rauf Orbay ve Mustafa Kemal birlikteler... Kahveler gelince, Suriye savaş cephesinden yeni gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa, durumun genel bir değerlendirmesini yaptı ve acıklı durumları anlattı. İzzet Paşa hükümetinin, ülkenin bu çok zor durumunda çekilmiş olmasını doğru bulmadığını, yeni atanan Tevfik Paşa'nın başarılı olamayacağını söyledi.

Mustafa Kemal daha sonra somut bir öneride bulundu:

"İşbaşına yine sizin gelmeniz zorunluluğu vardır. Memleketin içinde bulunduğu zorluklar bunu gerektiriyor. Yeni bir kabine kurmanızdan başka çare yoktur. Bu nedenle Tevfik Paşa kabinesine mecliste güvensizlik oyu verilmesi gerekmektedir."[10]

Hükümet listesi meclise sunulmuştu; ancak henüz güvenoyu almamış olan Tevfik Paşa'nın güvenoyu alması engellenebilir miydi? Böylece İzzet Paşa yeniden başbakanlığa getirilebilir miydi?

Eldeki olanaklar kullanılarak, İzzet Paşa'nın tekrar hükümet kurması için çalışmalar yapılmalıydı.

---

(9) Ahmet İzzet Paşa'ya yapılan ziyarette Mustafa Kemal'in yanında kim vardı? Rauf Orbay hatıralarında, Ahmet İzzet Paşa'ya birlikte gittiklerini yazıyor. Bkz. Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar,* Örgün, 2003, s.274. Cevat Abbas'a göre İzzet Paşa'yı Mustafa Kemal ile Fethi Okyar ziyaret etmişlerdi. C.A. Güven, "Tarihi Güne Bir Bakış" *Ülke,* Haziran, 1937, C.IX, sayı 52, s.247. Şevket Süreyya da bu ziyarette Mustafa Kemal'in yanında Fethi Okyar'ın olduğunu yazıyor. *Tek Adam,* C.I, s.344; Yusuf Hikmet Bayur da Fethi Okyar'ın olduğunu belirtir. *Atatürk Hayatı ve Eserleri,* C.I, s.233. Ancak Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri,* C.I, s.86 ve Utkan Kocatürk, *Kaynakça,* s.74; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi,* 1. Kitap, s.82. Mustafa Kemal'in İzzet Paşa'yı Rauf Orbay'la birlikte ziyaret ettiğini belirttiler. Bize göre de Mustafa Kemal, Ahmet İzzet Paşa'yı Rauf Orbay'la birlikte ziyaret etmiştir. Aksi olsaydı, Orbay anılarında Mustafa Kemal'le birlikte eski sadrazamı ziyaret ettiklerini yazamazdı.

(10) Orbay, *Siyasi Hatıralar,* s.275. (Sadeleştirildi)

Başbakanlık konağında 14 Kasım 1918 Perşembe günü yapılan bu üçlü ve samimi toplantıda Mustafa Kemal'in önerisi kabul edildi. Hükümetin meclisten güvenoyu alması engellenecekti; hatta yeni bir hükümet listesi üzerinde de anlaşmaya varıldı.[11]

Mustafa Kemal ve Arkadaşları Harekete Geçiyor

Sadrazamlık konağındaki bu üçlü görüşme sonrası, Mustafa Kemal ve arkadaşları bir araya gelerek bir durum değerlendirmesi yaptılar. Mustafa Kemal bu gelişmeleri şöyle anlatıyor:

"Sadrazamlık konağında verilen karardan sonra, her birimiz bir türlü çalışmaya başladık. İlk hedef kabineyi düşürmek olduğuna göre ben derhal Meclis-i Mebusan'la (Millet Meclisi) temas aradım."[12]

Hükümete güvenoyu verilmemesi yönündeki bu çalışmalara katılanlar kimlerdi? Başta bir önceki hükümette görev almış olan Rauf Orbay ve Ali Fethi Okyar. Ayrıca İsmail Canbulat, Tahsin Uzer ve Şeyhülislam Hayri Bey.

Rauf Orbay bu duruma anılarında şöyle açıklık getiriyor:

"Mebusan Meclisi'nin bu durumuna rağmen Mustafa Kemal, Ali Fethi ve İsmail Canbulat Beylerle ben, Ahmet İzzet Paşa'nın konağında verdiğimiz karara uyarak, tam bir ümitle tanıdığımız mebuslara ve onlar vasıtasıyla diğerlerine de Tevfik Paşa kabinesine itimat reyi (güvenoyu) verdirmemek için geceli gündüzlü çalışmalara koyulmuştuk."[13]

Mustafa Kemal Padişahla Konuşuyor

İstanbul'a gelişinin ertesi günü yoğun olarak hükümet çalışmaları içine giren Mustafa Kemal, bir gün sonra, 15 Kasım 1918 Cuma günü, Cuma selamlığında Padişah Vahdettin'le görüştü. Padişaha, hükümet konusunda yaklaşımda bulundu ise de, padişah o konulara girmek istemedi. Bu görüşme bir bakıma, cepheden yeni dönen Mustafa Kemal Paşa'nın padişaha gelenek gereği bağlılık gösterisinden ileriye geçemedi.

---

(11) Atay, age, s.97
(12) Atay, age, s.97.
(13) Orbay, age, s.277.

Mareşal Ahmet İzzet (Furgaç) (1864-1937)
1864'te Manastır'da doğdu. Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Almanya'ya gönderildi, Alman genelkurmayında çalıştı. Osmanlı-Yunan (1897), Balkan savaşlarında ve Yemen cephesinde görev aldı. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin Osmanlı devletini I. Dünya Savaşı'na sokmasına şiddetle karşı çıktı. Bundan dolayı savaş yıllarında uzun süre kendisine görev verilmedi. I. Dünya Savaşı yenilgisi ardından, 14 Ekim 1918'de sadrazamlığa getirildi. Bir ay kadar sadrazamlıkta kalabildi. Mondros Ateşkes Antlaşması onun sadrazamlığı sırasında imzalandı.

Minber Gazetesi Harekete Geçiyor

Meclisin, Tevfik Paşa hükümetine güvenoylaması toplantısı için birkaç gün vardı. Bir yandan milletvekilleri ile görüşülürken, öte yandan da Fethi Okyar'ın sahibi olduğu *Minber* gazetesinde yayınlara başlandı.[14]

Minber'in o günkü sayıları incelenince, gazetenin iki yönlü yayın politikası izlediği görülür. *Minber,* bir yandan Tevfik Paşa ve kabinesini eleştiren, öte yandan Mustafa Kemal'e büyük yer vererek onu kamuoyunda tanıtmayı amaçlayan bir yayın politikası başlattı.

16 Kasım Cumartesi günü *Minber,* Mustafa Kemal'in bir resmini koyarak, "Anafartalar Kahramanı olarak ün yapmış olan Mustafa Kemal Paşa, önceki gün İstanbul'a geldi" biçimindeki haberini büyüterek veriyordu. Böylece Mustafa Kemal isminin kamuoyunun zihninde yer etmesi amaçlanıyordu.

17 Kasım Pazar günü, *Minber* bir gün sonra güvenoylamasına gidecek olan Tevfik Paşa hükümetine karşı sert kampanyasını sürdürdü. *Minber*, ertesi gün Tevfik Paşa hükümetinin programını okuyacağı, fakat istifa edeceği hususunda çeşitli söylentiler bulunduğunu manşete çıkararak duyuruyordu.[15]

---

(14) *Minber* gazetesi, Atatürk'ün yakın arkadaşları Dr. Rasim Ferit Talay ve Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Atatürk de *Minber*'e ortak olmuştur. İleride basınla ilişkiler bölümünde daha geniş olarak üzerinde durulacaktır.

(15) Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.I, s.30; Akşin, C.I, s.89.

Minber'in başyazısında Tevfik Paşa'nın ve hükümet üyelerinin kişisel kusurları ele alınıyor, "Ateşkes antlaşması çiğneniyor, hükümet ise seyirci kalıyor, 150 yıldır, milli çıkarlardan çok, dışa şirin görünme hastalığı var. İşte, başbakanlığa istirahat ederken getirilen Tevfik Paşa da dış kaygıların zorlamasıyla iktidara getiriliyor," deniliyordu.[16]

Meclisteki Tartışmalar ve Güvenoylaması

18 Kasım 1918 Pazartesi günü Tevfik Paşa hükümeti mecliste programını okudu. Programda onurlu bir barışın yapılması, milletlerarası dostluğun kurulması, güvenliğin ve asayişin sağlanması gibi konular yer almıştı.

Program üzerinde yapılan konuşmalarda kimi milletvekilleri, İstanbul'a işgal askerlerinin çıkmasını protesto ettiler, yabancı askerlerin nereleri işgal ettiğini bile bilemeyen hükümeti suçladılar.

Eleştirilere yanıt veren Eğitim Bakanı Rıza Tevfik, "Hüküm galibindir" ilkesinin unutulmaması gerektiğini belirterek, "işgal güçleri "bazı noktaları işgal ederim derse, haklı sayılmalıdır," dedi.[17]

Savaş Bakanı Abdullah Paşa, hiçbir askeri binanın işgal edilmediğini söyleyerek, "İstanbul'a sadece 2-3 tabur asker gelmiştir, bunlara şurada burada yer gösterilmiştir," diyerek, işgal güçlerini adeta küçük bir birlik ve yasal hareket olarak göstermeye gayret ediyordu.

Trabzon milletvekili Hafız Mehmet Bey, Rıza Tevfik'i işaret ederek meclisin varlığını, "gayrimeşru" gören birinin bulunduğu "bir hükümete güvenoyu vermekle kabine güçlenir mi, yoksa biz mi gülünç duruma düşeriz?" diye yanıt verdi.

Fethi Okyar meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada, ateşkes antlaşmasında bulunmayan hükümlerin, hükümet programına alınmasını itiraz ediyor ve "Eğer hükümet bu fikir ve zan ile hareket ediyorsa yabancıların bundan yararlanarak memleketimizi yavaş yavaş askeri işgal altına almalarına katiyen hayret etmemek gerekir," diyordu.[18]

---

(16) Bkz. Bölüm 6.
(17) Ayrıca, S. Akşin, age, s.89; ş. Turan, *Türk Devrim Tarihi,* 1. Kitap, s.83.
(18) Akşin, C.I, s.90.

Mustafa Kemal'in Meclisteki Çalışmaları

Meclisteki çalışmaları konusunda sözü Mustafa Kemal'in kendi anlatımına bırakalım:

"...Öteden beri arkadaşım olan mebuslarla konuştum. Beni daha büyük mebus kitleleriyle temasa geçirmelerini kendilerinden rica ettim. Bu arkadaşların yardımıyla, ilk defa olarak sivil kıyafetle, Fındıklı'daki Meclisi Mebusan binasına gittim."

"Tevfik Paşa hükümetine güvenoyu söz konusuydu... Ben güvensizlik oyu verilmesi fikrinde idim. Düşüncelerimi mümkün olduğu kadar süratle, tanıdığım veya orada bana tanıtılan mebuslara anlatmaya çalışıyordum. Bir kısım mebuslarda şu kararsızlık vardı: 'Eğer güvensizlik oyu verecek olursak meclisi dağıtacaklardır. Fakat Tevfik Paşa kabinesine güvenoyu verip biraz zaman kazanarak, bu sırada belki yararlı işler görmek mümkün olur'."

Meclis Zaten Dağıtılacak

"Milletvekillerine, 'Meclisin zaten dağıtılacağını, dağıtacak olanın da yeni başbakan olacağını, bu kararı uygulamak için önce meclisten güvenoyu alacağını, bunu sağladıktan sonra, kimi kişilerin düşündüğünün tersine hiçbir zaman ve olanak tanımadan meclisi dağıtacağını' anlattım.

Mademki yeni hükümet meclisi dağıtacaktı; bu durumda hükümete güvensizlik oyu vererek ve bunu tekrarlayarak zaman kazanmak daha uygundu. İşte belki bu kazanılacak zaman içerisinde tekrar İzzet Paşa başkanlığında bir hükümet oluşturmak koşullarını hazırlayabilirdik.

Meclis salonlarında, koridorlarda, ayaküstü, ani mantıklarla yapılan bu münakaşalar şöyle bir sonuç verdi: Önemli bir kısım milletvekilleri, salonlardan birine toplandılar ve beni de oraya davet ederek, toplananların kuruluna durumu anlatmamı önerdiler. Durumu, içinde bulundukları şartları ve yapılması gereken hareketi gücüm yettiği kadar kendilerine anlattım. Kesinlikle kabineye güvensizlik oyu vermelerini önerdim.

Önerim orada hazır bulunanlarca kabul olundu ve başarılı olacakları kesin ümitlerini söyleyerek bulunduğumuz salondan çıkıp meclis toplantı çağrısına uydular. Ben bir locada karar sonucunu

bekliyordum. İsimler okunarak oylar soruldu. Tasnif olundu ve kürsüden sonuç genel kurula bildirildi. Tevfik Paşa hükümeti çoğunlukla güvenoyu almıştı."[19]

Güvenoyu Sonuçları

18 Kasım 1918 Pazartesi günü mecliste yapılan oylama sonucunda hükümete 84 kabul, 27 ret ve 3 çekimser oy çıktı.

Buna göre toplam oy sayısı 114 olduğu ve çoğunluk sağlanamadığı için, bir gün sonra yeniden oylama yapılacağı bildirildi, ama hükümetin güvenoyu alacağı artık anlaşılmıştı. Ertesi gün (19 Kasım 1918) yapılan oylama sonucu 91 kabul, 33 ret oyu ile (toplam 124 oy) Tevfik Paşa hükümeti güvenoyu almış oldu.[20]

Mustafa Kemal'in Tavrı: "Şaştım Kaldım"

Bu oylama sonucu mecliste başarısızlıkla karşılaşan Mustafa Kemal ne yapmıştır? Sonuçlar açıklanınca, Mustafa Kemal'in içinde bulunduğu ruhsal durumu yine kendi anlatımından izleyelim:

"Ne yalan söyleyeyim, şaştım kaldım. Benim önerimi kabul etiklerini söyleyen milletvekili sayısı küçümsenecek gibi değildi. Üstelik bunlar arasında sözlerinin ve mevkilerinin çok etkili olduğu zannını verenler de vardı. Fakat şüphesiz meclis duygularının bir an içinde bin renk alabilecek nitelikte olduğundan daima uzak kalan benim gibi bir askerin o andaki şaşkınlığına şaşırılmamalı. Bu acayip fikirler ve hisler toplamından çıkmak için fazla beklemedim. Derhal Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın sarayını terk ettim."[21]

Mustafa Kemal meclislerde esecek rüzgârlarla milletvekillerinin alacağı bin bir tavırla ilk kez karşılaşıyor ancak ilerisi için büyük bir deneyim kazanıyordu.

O günün koşullarında, milletvekilleri, hükümet güvenoyu alamazsa meclisin kapatılacağına inanmışlardı.[22] Oysa bu güvenoylamasıyla sadrazam olan Tevfik Paşa, bir süre sonra meclisi kapatacaktı.

---

(19) Atay, age, s.98-99. (Sadeleştirildi)
(20) Akşin, C.I, s.91; Z. Sarıhan, C.I, age, s.32-33.
(21) Atay, age, s.99.
(22) Orbay, *Siyasi Hatıralar,* age, s.277.

Padişahla Görüşme İsteği

Mustafa Kemal bu karmaşık düşünceler içinde, acele Pera Palas'a döndüğünü belirtiyor. Bir kez girişime başlamıştı, kapılar zorlanmalıydı. Tevfik Paşa'nın güvenoyu alacağı anlaşılmıştı, ama padişahla ilişki kurulabilir, padişaha gerçekler anlatılır ve onu tasarlanan modele doğru çekmenin yolları denenebilirdi. Hemen telefonla sarayı aradı. Olayı yine Mustafa Kemal'in anlatımından izleyelim:

"Saraya telefon ederek Vahdettin'den görüşme istedim. Onunla hemen bir görüşme yapmayı yararlı buluyordum.

Maksadım kendisiyle açık görüşmek, önlem olarak düşündüğümü açık söylemek ve bu önlemin zorunluluğunu izah etmekti. Padişahı düşündüğümüz girişim için inandıracağımı sanıyordum. Görüşme istemi için, görevi gereği aracılıkta bulunan Naci Paşa'ya maksadımı üstü kapalı sezdirdim. Naci Bey'in bu görüşmenin o gün veya ertesi gün olması için çok çalıştığına eminim. Fakat kafasında gizli bir kararı şeytani bir şekilde saklayan Vahdettin, temizlik ve içtenlik gösteren aldatıcı tavrıyla, önümüzdeki cuma günü selamlıkta hazır bulunmaklığımı ve orada benimle görüşeceğini bildirdi. Cumaya çok gün vardı. Ne yazık ki yapılacak başka bir şey de yoktu."[23]

Mustafa Kemal Kafasındaki Modeli Padişaha Anlatabilir mi?..

Mustafa Kemal 18 Kasım 1918 Pazartesi günü mecliste yapılan oylamayla Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu alacağı anlaşılınca, padişaha gidip olan biteni ve kafasındaki hükümet modelini içtenlikle anlatmak istiyor.

Görüşme isteminin altında, Padişah Vahdettin'le Almanya seyahati sırasında geliştirdiği yakın ilişkiye olan güveni yatmaktadır. Ayrıca Vahdettin, çok kısa bir süre önce 22 Eylül 1918'de kendisine "olağanüstü hizmetleri ve 7. Ordu'yu imhadan kurtardığı için fahri (onursal) yaverlik" unvanını vermiştir. Bu nedenlerle, Vahdettin üzerinde etkili olabileceğini sanmaktadır.

---

(23) Atay, age, s.99-100. (Sadeleştirildi) Metinde adı geçen Naci Paşa, Padişahın Yaveri Naci Eldeniz'dir.

Çünkü Mustafa Kemal, "Maksadım kendisiyle açık görüşmek, önlem olarak düşündüğümü açık söylemek ve bu önlemin zorunluluğunu izah etmekti," diyor.[24]

Ayrıca, o aşamada Padişah Vahdettin'e inandığını da şöyle belirtiyor: "Padişahı düşündüğümüz girişim için inandıracağımı sanıyordum."

Ancak en kısa sürede, belki de 24 saat içinde konuşma olanağını elde edeceğini sanan Mustafa Kemal'e dört gün sonrası için, 22 Kasım 1918 Cuma gününe, Cuma namazı sonrası Cuma selamlığında randevu verildi.

Şimdi olan biteni yine Mustafa Kemal'in anlatımından izleyelim:

"Cuma selamlığına gittim; namazdan sonra oradaki salona davet eden Vahdettin'le, dışarıda dinleyenler tarafından çok uzun olarak yorumlanmış bir görüşmede bulunduk.

Gerçekten görüşme, zaman itibarıyla uzun sürdü, ancak fikir alışverişi itibarıyla pek kısa olmuştur. Ben tahmin edebileceğiniz temel üzerinde onu aydınlatmak ve uyarmak için giriş yaparken, o çok usta bir biçimde açıklamama öncelik aldı. Dedi ki:

"Ordu Seni Çok Sever..."

— Ordunun kumandan ve subayları eminim ki, seni çok severler, bana güvence verir misin ki, onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir?

Birdenbire böyle bir sorunun maksat ve anlamını kavrayamadım. Sordum:

— Ordu tarafından aleyhinizde harekete ait bilgi ve özel istihbaratınız mı var, efendim?

Gözlerini kapadı. Olumlu ya da olumsuz cevap vermedi, aynı soruyu tekrar etti. Cevap verdim:

— Gerçekte, ben İstanbul'a geleli birkaç gün oldu, buradaki durumu yakından bilmiyorum, fakat ordu kumandan ve subaylarında, zatı şahanenizle karşı karşıya bulunması için bir sebep olabileceğini sanmıyorum.

Çok belirsiz, üstü kapalı bir biçimde ilave etti:

---

(24) Atay, age, s.99.

— Yalnız bugünden söz etmiyorum, bugünden ve yarından.

Son cümle, bende bir kuşku uyandırdı, demek ki yarın padişahın öyle bir hareket yapma olasılığı vardır ki, ordu vatansever kumandan ve subayları üzülebilirler. Zatı şahane beni aldatarak, aracılığımla onlardan emin olmak istiyor, fakat bu düşüncemi kendisine nasıl izah edebilirdim ve böyle bir izahatta bulunmak kendim için ve maksat için yararlı olur muydu?

Karşımdaki adam kararını çoktan vermiş görünüyordu.

... Padişah gözlerini açarken ayağa kalktı ve şu sözlerle görüşmeye son verdi:

— Siz akıllı bir kumandansınız, arkadaşlarınızı aydınlatıp yatıştıracağınıza eminim.

Çok ümitsiz ve üzüntülü, fakat üzüntümün gerçek sebebini dahi anlayamamış halde Vahdettin'in salonundan çıktım.

Dışarıda bir saati aşan zamandan beri kapılarda, koridorlarda, şurada burada ayakta bekleyen birçok büyükler vesairenin bu uzun görüşmeden bezgin ve yorgun fakat biraz anlamlı bakışlarla bana bakmakta olduklarını hissettim.[25]

İtiraf ederim ki, o anda bu bakışların manasını anlayamamıştım. Ancak bir iki gün sonra artık her sırrı öğrenmiştim. Bu geçen günler zarfında ne olmuştu, onu cümleniz bilirsiniz. Meclisi Mebusan feshedilmişti!" ·

Verilen Karar Suya Düşmüştü

Meclis aslında 21 Aralık 1918'de, bu konuşmadan bir ay sonra feshedildi. İleride değinileceği gibi, Mustafa Kemal fesihten bir gün önce 20 Aralık 1918'de de yine bir Cuma selamlığında padişahla görüşmüştü.

22 Kasım'daki görüşme ise meclisteki oylamanın ardından yaşanan düş kırıklığından sonra yapılmıştır ki, Mustafa Kemal o görüşmede padişaha güçlü hükümet modelini önermek istiyordu.

Her iki görüşmede de padişahın Mustafa Kemal'i fazla konuşturmak istememesi, kanımızca Mustafa Kemal'in bu iki görüşmeyi bir tek görüşme gibi anlatmasına neden olmuştur. Bu biçimde yorumlanması, olayın doğal akışına uygun görünmektedir.

---

(25) Atay, age, s.100-101. (Sadeleştirildi)

Bu görüşmelerden sonra Mustafa Kemal artık her şeyi anlamıştı. Konu ile ilgili olarak 1926'da yaptığı açıklamada şöyle der:

"Üzgündüm... İzzet Paşa ve kimi arkadaşlarla sadrazamın konağında verdiğimiz karar çoktan suya düşmüştü. Şişli'deki evimde yeni durumu mülahaza ediyordum (düşünüyordum)"...[26]

Yeni hükümete güvensizlik oyu verilerek, İzzet Paşa'nın yeniden hükümet kurmasına olanak tanınması ve Mustafa Kemal'in Harbiye bakanı olma planı suya düşmüştü.

Şimdi, Mustafa Kemal'in bu dönemdeki diğer ilişkileri üzerinde durmalıyız.

(26) F. Rıfkı Atay, age, s.102. Bu görüşme için bkz. Akşin, C.I, s.113.

5

İLİŞKİLER ZİNCİRİ

• İngilizlerle İlişkiler
• Tatlı Dille Kurulan Şirket ve Mustafa Kemal'in Dolandırılması

Bu bölümde, Mustafa Kemal'in İstanbul'a ilk geldiği günlerden başlayarak İngilizlerle ilişkileri, ayrıca bu dönemde Padişah Vahdettin'le yaptığı görüşmeler, Mustafa Kemal'in Pera Palas'tan Şişli'deki eve taşınması, en çok konuştuğu kişiler ve basınla ilişkiler ele alınacaktır.

Mustafa Kemal, bir hafta on gün kadar kaldığı Pera Palas Oteli'nde, o kısa sürede çok yoğundu. Bir yandan meclisteki siyasal girişimler, padişahı ziyaret, öte yandan eski arkadaşlarıyla buluşmalar... Bu arada İngiliz generalleriyle etkileşimi ve bir İngiliz gazeteci ile görüşmesi önemlidir.

"İngiliz generalleriyle etkileşimi" sözünü bilerek kullandık, çünkü Mustafa Kemal bir İngiliz generali ile görüşmüş ancak başka bir ortamda bir grup İngiliz üst düzey subayının kendisiyle görüşme isteğini geri çevirmişti. Bunları kısaca görelim.

Bir İngiliz Generali ile Görüşme

Mustafa Kemal'in Pera Palas Oteli'nde kaldığı günlerde, İngiliz işgal güçlerinin üst düzey subayları da aynı otelde kalıyorlardı.

Bir gün İngiliz işgal güçleri karargâhında tercüman olarak çalışan bir Türk subayı Sedat Rıza Bey Atatürk'ün yakını Dr. Rasim Ferit Bey'e bir İngiliz generalinin Mustafa Kemal'le görüşmek istediğini söyledi ve bu isteğin kendilerine ulaştırılmasını rica etti.[1]

---

(1) Tarihçi Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri* adlı kitabında, bu İngiliz generalinin, Çanakkale savaşlarında, Çanakkale Ordusu Komutanı General Birdwood olduğunu belirtmiştir. Bu konuşmanın ayrıntı-

Mustafa Kemal bu isteği olumlu karşıladı ve görüşmeyi kabul etti. Belirlenen saatte karşılaşan iki general birbirlerine çok nazik davrandılar. Bu konuşma sırasında Mustafa Kemal'in yanında Dr. Rasim Ferit Bey de vardı.

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Arthur Calthorpe

Diplomatik giriş cümlelerinden sonra İngiliz general samimiyetle konuyu Çanakkale savaşlarına getirdi; Mustafa Kemal'i yakından tanımak ve Çanakkale'deki İngiliz yenilgisinin nedenlerini onun ağzından dinlemek istediğini bildirdi. Kısa sürede yaklaşım sağlandı. Aralarında çok ilginç olan aşağıdaki konuşma geçti:

"İngiliz General: Ekselans bizi nasıl yendiniz?

Mustafa Kemal: Sizin de bizim de savaş tarihi ceridemiz (dergilerimiz) var, tarih yazar.

İngiliz General: Sizin ağzınızdan öğrenmek istiyorum.

Bunun üzerine Mustafa Kemal yanlarında bulunan Dr. Rasim Ferit'ten kâğıt ve kalem istedi. O da bir reçete kâğıdı ile altın kaplama kurşunkalemini verdi. Mustafa Kemal bir kroki çizdi ve onu göstererek şöyle dedi:

— Şu tarihte karaya çıktınız. Filanca saate kadar siz şu, biz bu durumda idik. Her şey lehinize idi. Neden şu çizgide durdunuz ve ilerlemediniz?

---

ları da ilk kez Bayur'un kitabında yer almıştır. (s.230-231) Ancak *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları* (2007) adlı kitabında Sermet Atacanlı, Bayur'un anlatımında bir yanlışlık olduğunu, General Birdwood'un o tarihte İstanbul'da değil, Batı Cephesi'nde Almanlara karşı savaşan kuvvetlerin başında bulunduğunu belirtmektedir. Ancak bu da tam doğru değildir. Çünkü Kasım 1918'de savaş durmuştu. Savaşan kuvvet yoktu. Bu görüşme ile ilgili olarak, Sermet Atacanlı, Hikmet Bayur'un ya da Dr. Rasim Ferit'in General Birdwood'u muhtemelen müttefik işgal kuvvetleri komutanı İngiliz General Charles Harrington ile karıştırmış olabileceğini belirtmektedir. Bu olasılık yüksektir. Böyle bir görüşme kesin olduğuna göre, biz bu görüşmeyi, İngiliz generalin adını belirtmeden vereceğiz.

— Askerlerimiz çok yorulmuştu.

Bundan sonra Conk Bayırı bölgesinin krokisini çizen Mustafa Kemal:

— Siz filan gün şu istikamette hareket ettiniz ve şu durumu aldınız, niçin ilerlemediniz?

— Biz ilerledikçe arkadan su yetişmedi, asker yetişmedi, asker susuz kaldı ve durdu.

— Görüyorsunuz ki ben bir şey yapmadım, önce yorgunluk, sonra susuzluk ordunuzu durdurdu.

Bu yalın ve içtenlikli konuşmadan sonra ayağa kalkan İngiliz General:

— Sizin gibi kahraman, yüce ruhlu ve alçakgönüllü bir general tanımadım, dedi.

Mustafa Kemal de ayağa kalktı, tokalaştılar ve koltuklarına tekrar oturdular. İngiliz general ayrılırken, 'İzin verirseniz bu kâğıtla bu kalemi bir hatıra olarak saklayayım,' dedi."[2]

İncelikle Geri Çevrilen Görüşme İsteği

Mustafa Kemal'in Pera Palas'ta kaldığı ilk günlerde diğer bir grup İngiliz generali ile de bir ilişki olasılığı doğdu, ancak bu kez durum biraz değişikti.

Mustafa Kemal o gece Pera Palas'ın restoranında masasında tek başına akşam yemeğini yemiş tam kahvesini ısmarlamak üzereyken, şef garson yanına geldi.

— Affedersiniz paşa hazretleri, biraz ötede İngiliz generalleri oturuyorlar. Sizi masalarına davet ediyorlar. Masamıza buyursun kahvemizi birlikte içelim diyorlar.

Mustafa Kemal'in yanıtı şöyle oldu:

— Onlara söyle, bizim geleneklerimize göre daveti ev sahipleri yapar. Onlar şimdi her ne kadar işgal kuvvetleri komutanları olsalar da bu ülkede yine misafirdirler. Burada ev sahibi benim. Geleneklerimize uysunlar, gelsinler ev sahibinin masasında, benim davetlim olarak kahvelerini içsinler, dedi.

---

(2) Bayur, age, s.230-231. Sadi Borak, bu görüşmenin 20 Kasım 1918 Cumartesi günü gerçekleştiğini belirtiyor. Bu tarih Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelişinden tam 7 gün sonradır. Borak, age, s.153-154.

Mustafa Kemal'in bu sözlerini şef garson olduğu gibi İngiliz generallere aktardı. Generaller bu yanıt karşısında masalarında kaldılar.[3]

Gazeteci G. Ward Price ile Görüşme

Atatürk'ün gazeteci Price ile görüşmesi epeyce tartışmalıdır. Atatürk'ten her fırsatta rövanş almak isteyenler bu görüşmeyi öne sürerek Atatürk'ü yıpratmak isterler. Şimdi, görüşmenin esasına geçelim:

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından birkaç gün sonra, henüz işgal güçleri İstanbul'a gelmeden, İngiliz *Daily Mail* gazetesinin yazarı G. Ward Price İstanbul'a geldi ve o günlerin ünlü Pera Palas Oteli'ne yerleşti.

Price bir yandan gelişen olayları izliyor, öte yandan da Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunlar üzerinde Türk politikacılarıyla görüşmeler yapıyordu.

Örneğin gazeteci Price, 11 Kasım 1918'de sadrazamlığa o gün atanmış olan Tevfik Paşa ile görüştü. Tevfik Paşa İngiliz gazeteciye "Amacımız İngiltere ile eski dostluğu canlandırmaktır," dedi.[4]

Price, 6 gün sonra (17 Kasım 1918) o sırada Âyan Meclisi (Senato) başkanı olan Ali Rıza Bey ile görüştü. Ali Rıza Bey de "İngiltere ile samimi bir ittifakı arzu ederiz," dedi.[5]

24 Kasım 1918'de Price'ı Padişah Vahdettin kabul etti ve şunları söyledi: "En fazla İngiliz milletinin hoşuma gitmesi ve ona hayranlığım, bana babamdan miras kalmıştır... Ermeni göçü konusunda suçlular yakında cezalandırılacaklardır," dedi.[6]

İngiliz gazeteci Price, Londra'da *Daily Mail, Morning Post* ve *The Times* gazetelerine haber gönderiyordu. Kimi izlenimlere gö-

---

(3) Bu öykü Mete Akyol'un *Milliyet*'te yayınlanan Atatürk'ün manevi oğlu Abdürrahim Tuncak'ın anılarında çıktı. 26.03.1981. Ayrıca bkz. Borak, age, s.187-188.

(4) Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK, s.3; Z. Sarıhan, age, C.1, s.22.

(5) Gazeteye verilen bu demeçte ittifak (bağlaşma-anlaşma) için "close union" (yakın birleşme) deyimini kullanmıştır; bu beyanat *Daily Mail*, 25 Kasım 1918'de yayımlandı. Bkz. Jaeschke, s.5; Sarıhan, C.I, s.30.

(6) Lütfü Simavi, s.448, Akşin, s.97, Jaeschke, s.6, Sarıhan, C.I, s.39-40. Padişahın bu açıklaması *Daily Mail* gazetesinin 6 Aralık 1918 sayısında yayımlanmıştır.

re Ward Price sadece gazeteci değil, İstanbul'daki İngiliz gizli servisi ile yakın ilişkisi olan bir kişi olduğu anlaşılıyor. Ward Price'ın 1957 yılında yayınlanan kitabının adı *Çok Özel Gazeteci* adını taşıyor.[7] Kitabın bu adı da Price'ın özel görevli bir kişi olduğunu çağrıştıyor.

Tartışmalı Bir Konu

Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi kitabının yazarı Alman tarihçi G. Jaeschke, Mustafa Kemal'in gazeteci Ward Price ile bir görüşme yaptığını, gazetecinin yukarıda belirttiğimiz anı kitabına dayanarak vermekte ve bunun tarihini 14 Kasım 1918 olarak göstermektedir.

Çanakkale'de İngiliz savaş stratejisini tersyüz etmiş olan Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek, İngiliz gazeteci için ilginçti. Mustafa Kemal ise cepheden İstanbul'a geleli henüz bir gün olmuştu ve herkesle görüşmek istiyordu.

Pera Palas'ın deneyimli müdürü Mösyö Martin tarafından organize edilen bu görüşme, İngiltere'de *Daily Mail* gazetesinde fazla büyütülmeden yayınlandı.

Gazeteci Price'ın bu görüşmeden 39 yıl sonra, 1957 yılında yayınlanan kitabında ortaya attığı bir konu nedeniyle, sonra bu konuşma ile ilgili olarak kimi kurgular yaratılmıştır. Bu kurgular özellikle İslamcı kesimde ya da her vesile ile Atatürk'e çizik atmak isteyen yazarlar tarafından kullanılıyor.

Price'ın kitabında yazdığına göre Mustafa Kemal, "Eğer İngilizler Anadolu içlerinde bir sorumluluk kabul edecek olurlarsa, bu yönetim sorumluluğunu üstlenecek deneyimli valilere ihtiyaç duyacaklardır," diye bir fikir öne sürmüştü. Bu görüşmede Mustafa Kemal'in yanında Albay Refet Bele'nin de ele olduğu belirtilir.[8]

Yine gazeteci Price'ın iddiasına göre "böyle bir yetki çerçevesinde" Mustafa Kemal böyle bir göreve istekli olmuş... Gazeteci

---

(7) Price'ın kitabının İngilizce adı: *Extra-Special Correspondent,* Harap, London, 1957.

(8) Bu konuşmada Mustafa Kemal'in yanında Albay Refet Bele'nin bulunması olayların doğal gelişmesine ters düşüyor. Mustafa Kemal bir ya da iki gün önce İstanbul'a gelmiştir. O sırada Osmanlı Jandarma genel komutanlığı görevinde bulunan Albay Refet Bey'le henüz bir görüşme olmamıştır. Mustafa Kemal'in yanındaki kişinin Dr. Rasim Ferit Bey olması akla daha uygundur.

Ward Price da bu öneriyi hemen İngiliz askeri istihbaratından Albay Heywood'a bildirmiş, ancak İngilizler bu öneriye o sırada fazla önem vermemişler..."[9]

Cumhuriyet Gazetesinin Yaptığı Söyleşi

Daily Mail gazetesi yazarı Ward Price, Kasım 1918'de Mustafa Kemal'le yaptığı konuşmadan 21 yıl sonra, 1939 yılında İstanbul'u ziyaret etti. *Cumhuriyet* gazetesi Ward Price'la bir söyleşi yaptı. Price'ın söyledikleri aynen aşağıdadır:

"İstanbul'a ilk kez 1918 yılında gelmiştim. Bir Türk generalin benimle görüşmek istediğini söylediler. Adını sordum, Mustafa Kemal dediler. O zamanlar Mustafa Kemal adını belirsiz bir şekilde işitmiştim. Daveti memnunlukla kabul ettim.

Mustafa Kemal düşünceli ve karamsardı. Bana memleketin halinden söz etti ve her iki üç tümcede bir: Bu böyle olmaz. Vatanı baştan başa değiştirmek lazım, yenileştirmek lazım diyordu.

O zamanlar doğrusu bu laflara pek dikkat etmemiştim. Mesleğimin her zaman hatırlayacağım büyük hatası, bu emsalsiz dehayı o zaman keşfedememiş olmamdır."[10]

Gazeteci Price, 1939 yılında *Cumhuriyet* gazetesine verdiği söyleşide bu konuya bu kadar değiniyor. Mustafa Kemal'in valilik isteğiyle ilgili hiçbir şey söylemiyor, ama Mustafa Kemal'le konuşmasından 40 yıl ve *Cumhuriyet* gazetesine yaptığı açıklamasından 18 yıl sonra 1957 yılında yayınladığı anılarında konuya kışkırtıcı bir ekleme yapıyor.

Price'ın ileriye sürdüğü "İngilizlerden valilik isteği" gibi saçma sapan iddiaya aslında Doğan Avcıoğlu, Prof. Dr. Sina Akşin ve Sadi Borak kitaplarında gerekli yanıtları vermişlerdir.[11]

---

(9) Lord Kinross kitabında bu konuya abartarak değinir. L. Kinross, *Atatürk,* Alfa, 1994, s.179. Bu konuya Taha Akyol da *Ama Hangi Atatürk,* 2008 adlı kitabında değinmektedir, s.22.

(10) *Cumhuriyet,* 10 Aralık 1939.

(11) Avcıoğlu, C.1, s.121-122, Akşin, s.132-133, Borak, s.151-152. Ayrıca bkz. Alev Coşkun, "Dincilerin Atatürk Saplantısı ve Alternatif Tarihçilerin Uydurmaları", *Cumhuriyet,* 8-9 Aralık 2007.

İngilizler Yazarlar Ne Diyor?

Atatürk konusunda İngilizler birçok yapıt verdiler. Atatürk yaşarken yayınlanan Armstrong'un *Bozkurt* adıyla dilimize kazandırılmış kitabı epeyce gürültü koparmıştı. Yazar Atatürk hakkında kanıtlanması mümkün olmayan dedikodular ortaya atıyordu. Böylesi bir kitapta bile gazeteci Price'ın konuşmasına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Tersine Armstrong şöyle diyor: "...Mustafa Kemal'in hiçbir dış yardımın yararına inancı yoktu. Türkler ya kendi kendilerini kurtaracaklar ya da yok olacaklardı."[12]

1928 yılında Grace Ellison, *Turkey Today* kitabını ve Sir Alexander T. Waugh 1930'da *Turkey Yesterday, Today and Tomorrow* kitabını yazdı. Bernard Lewis, 1961'de ünlü *The Emergence of Modern Turkey* adlı kitabını yayınladı.[13] Bu kitaplarda Ward Price'ın iddiaları yer almaz.

Mango'nun Görüşü

İngiliz yazar Andrew Mango'nun *Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey* (1999) adlı son kitabı dilimize *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu* adıyla kazandırıldı. Mango, gazeteci Price'ın bu kurgusu için orta yol bir yorum yapıyor:

"Yorum farkları ve unutkanlık olabileceği noktası gözardı edilmemelidir, ama Mustafa Kemal'in İngilizlerle o tarihte Adana'yı işgal etmeye hazırlanan Fransızları birbirine düşürmek istemesi de olasıdır. Belki de İngilizlerin desteğiyle askeri bir yönetici olarak Anadolu'ya dönüp, Ermenilere ve Yunanlılara toprak verilmesini önlemek için çalışmayı düşünmüştür. Türklerin çoğu için en acil tehlike buydu."[14]

---

(12) H.C. Armstrong, *Bozkurt,* Arba Yayınları, 1997, s.74. Armstrong'un kitabı 1932 yılında yayınlandı ve Türkiye'ye girmesi yasaklandı. Atatürk, kitabı Türkçeye çevirterek okudu ve şunları söyledi: "Bunun ülkeye girişini yasaklamakla hükümet hataya düşmüş. Adamcağız yaptığımız sefahati eksik yazmış," dedi ve bu kitaba ilişkin kimi düzeltmeleri *Akşam* gazetesinde Necmettin Sadak'ın kaleminden yaptırdı ve yanıt verdi.

(13) B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Ankara, MEB, 1970. Son olarak yani ilavelerle bkz: *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Arkadaş, 2008.

(14) A. Mango, *Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi, 2004, s.244.

Görüldüğü gibi, İngiliz yazar Mango bile gazeteci Price'ın saçma sapan iddialarını yorumlarken ona destek çıkmıyor, "yorum farkı" olabileceğini, "unutkanlık" olabileceğini belirtiyor.

İngilizlere Karşı Duruş Çok Erken Başlamıştı

Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşları'nda İngilizlere çok iyi bir ders verdiğini bütün dünya biliyor. Bunu bir yana bıraksak bile Mondros Ateşkesi'nden hemen birkaç gün sonra İngilizlere karşı aldığı tavır yukarıda belirtilmişti. Kısaca anımsayalım:

Mustafa Kemal daha İstanbul'a gelmeden Kasım 1918 başında Halep'ten İstanbul'da sadrazama çektiği şifreli telgrafta:

- "...İngilizlerin her dediğine boyun eğilecek olunursa onların ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır," demiyor muydu?
- "...İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarmaya kalkışacak İngilizlere ateşle engel olunmasını 7. Ordu'ya emrettim," demiyor muydu?
- "...İngilizlerin iğfalkâr (aldatıcı) hareketlerini İngilizlerden ziyade haklı görenlerle işbirliği yapmaya yaradılışım müsait değildir," demiyor muydu?[15]

On gün önce (4 Kasım 1918) böylesine bir tavırla İngiliz girişimlerine karşı çıkan Mustafa Kemal'in hiç tanımadığı ve ilk kez karşılaştığı bir İngiliz gazeteciye 14 Kasım 1918'de böylesi öneriler yapıp, bir valilik isteminde bulunmasını kabul etmek mantık çizgisine ve olayların doğal akışına ters düşmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki; Mustafa Kemal'in Mondros Ateşkesi'nden sonra Adana'dan İstanbul'a gönderdiği telgraflarda belirtilen düşüncelerini İngilizler henüz bilmiyorlardı. İngilizler, Mustafa Kemal'in kendileri için böylesine bilinçli bir "baş düşman" olduğunun ayırdında değillerdi. Kimi kitaplarda yer alan ve üzerinde kurgular üretilen gazeteci Ward Price görüşmesini mantıksal çerçevesine oturtmak amacıyla bu konuya dokunmuş oluyoruz. Kuşkusuz Mustafa Kemal gazeteci Price ile görüşmüştür, ama bu görüşme mantıksal çizgiyi geçmemiştir.

---

(15) Mustafa Kemal'in Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasından iki-üç gün sonra sadrazama çektiği telgraflar için Bkz: *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* Kaynak, C.2, s.241-288'de bulunabilir.

Yeni bir hükümet çalışması vardır ve bu yeni hükümette Mustafa Kemal de Harbiye bakanı olmak istemektedir. Prof. Jaeschke de konuyu bu yönde ele almakta ve Mustafa Kemal'in bu sözlerini o sırada İzzet Paşa kabinesinde Savaş bakanlığına atanması yönünde bir girişim olarak yorumlamaktadır.(16)

Casus Rahip Frew ile Görüşme

İstanbul'da Mustafa Kemal'in görüştüğü kişilerden birisi de İngiliz Rahip Frew'dü. Öncelikle Rahip Frew kimdir? Ona bakalım.

Mütareke yıllarında İngiliz gizli servisinin önemli bir üyesi olarak İstanbul'da çalışan İngiliz rahibi Frew çok etkiliydi; çok yetenekli ve azılı bir casustu.

Dr. Robert Frew, aslında İskoç Presbiteryen Kilisesi'nin papazıydı. İngiltere'nin Glasgow Üniversitesi kendisine 1915 yılında onursal din bilgileri doktorası vermişti. Lahey, Kopenhag, Götenburg ve Londra'da papazlık yapmıştı.

İngiliz kraliyet donanmasında yedek subay olarak çalışmış ve üstün hizmetleri nedeniyle bir de onur nişanı almıştı. Frew kendisini o derece saklamayı bilmiştir ki, ulusal savaş sırasında Hint Müslümanlarının Türklere gönderdikleri yardımlar, Rahip Frew eliyle dağıtılıyordu.

Damat Ferit, Papaz Frew'e önem veriyor, onu İngiliz Yüksek Komiserliği'nin önemli bir adamı olarak kabul ediyordu.(17)

Atatürk, *Nutuk*'ta Frew'ü "maceracı" olarak nitelemiştir. Ancak, mütareke İstanbulu'nda Mustafa Kemal Frew'ü çok ince bir diplomasi ile "idare" etmiştir.

Hindistan'da Müslüman toplulukları arasında toplanan parasal ve bunlara ilave olarak battaniye, giyecek vs. gibi maddi yardımların dağıtımı için, İngilizlerin adamı olan Ağa Han ile Seyyid Emir Ali'nin girişimiyle, İngiltere'de *British Red Crescnet Society* (Britanya Kızılay Derneği) adlı bir örgüt kurulmuştu. Bu örgütün İstanbul temsilciliğine işte bu Rahip Robert Frew atanmıştı. Hindistan'daki Müslümanlar arasında Osmanlı hilafetinin sürmesi için çalışmalar yapılıyor, öte yandan halktan toplanan yardımların İstanbul'a gön-

---

(16) Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,* TTK, 1991, s.99.
(17) Akşin, age, C.1, s.131.

derilmesi sağlanıyordu. Sözü geçen bu İngiliz Kızılay Derneği, Türkiye'de *İngiliz Muhipleri Cemiyeti* (İngiliz Dostları Derneği) adı altında oluşturulan örgütle ilişkilerini sürdürüyordu.

Bu derneğin gerçek amacı bu Kızılay örgütünün başındaki Rahip Frew'ün İngiliz casusluğunu örtmek, ama bu peçelenmiş kimlikle ona İngilizler adına çalışma olanaklarını sağlamaktı.[18]

Mustafa Kemal, Rahip Frew ile, İstanbul'daki Pera Palas Oteli Müdürü Mösyö Martin'in aracılığıyla iki kez görüştü.[19]

Bu görüşmelerde, Frew özellikle Ermeni tehciri (göç) konusu üzerinde durmuştur. İttihat ve Terakki'nin savaş sırasında, özellikle "tehcir" sırasında işlediği öne sürülen suçlardan sorumlu tutulması gerektiğini belirtmiş; Mustafa Kemal'i bu noktada inandırma ve yönlendirme gayreti içerisine girmiştir.[20]

Öncellikle Rahip Frew ile yapılan görüşme için Mustafa Kemal'in anlatımına bakalım:

"Bir gün, Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul otellerinden birinin müdürü iken tanıdığım M...[21] Şişli'deki evime geldi, Fethi (Okyar) Bey de yanımda idi. Birçok şeylerden konuştuktan sonra, bana dedi ki:

— Burada yabancılarla temastayım. Size ne kadar önem verdiklerini de biliyorum. İngiltere Büyükelçiliği'nde (görevli) Mösyö Frew sizinle görüşmek istediğini birkaç kez tekrar etti. İster misiniz sizi bizim evde buluşturayım?

Fethi Bey'e doğru döndüm, kabul et der gibi baktı:

— Konuşalım, dedim, fakat o istiyorsa...

---

(18) Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* YKY, 2002, s.476-477. Bu konuda ayrıntılı çalışma için Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye* (1918-1923), İstanbul 1998. Berkes'in Rahip Frew hakkında daha ayrıntılı yazısı için bkz. N. Berkes, *Atatürk ve Devrimler,* İstanbul, 1982, s.186-193.

(19) Atay, *Çankaya,* age, s.159.

(20) age, s.159, Ş. Turan, age, s.179.

(21) Müdürün ismi anıların ilk yayınlandığı 1926 yılında "M..." olarak bildirilmiştir. Falih Rıfkı, *Çankaya* adlı kitabında "bir otel müdürü" diyor. Bkz. *Çankaya,* s.159. Şerafettin Turan, *Atatürk* adlı kitabında bu kişinin "Mösyö Martin" olduğunu belirtiyor. Bkz. s.179. Mösyö Martin, o sırada ünlü Pera Palas Oteli'nin müdürlüğünü yapıyordu.

Davet günü Madam Martin'in salonundayız. Biraz sonra 'Mösyö Frew' dediler, içeriye giren zat oturduğum kanepenin soluna yerleşti.

Fransızca konuşuyorduk:

— Ben çoktan beri Türkiye'de yaşayan bir ecnebiyim, diye söze başladı. Türkleri, daha doğrusu İttihat ve Terakki idaresini bizzat gördüm. Ne fecidir efendim, bilirsiniz. Umumi harpte şahit olduklarımı tekrar etmekten utanırım. Belki de hepsini anlatsam, medeniyet âlemi Türkiye'yi mahveder!"

Bu sözler üzerine Mustafa Kemal, konuşmayı keserek şunları söyledi:

"— Fakat, siz benimle görüşmek istemişsiniz. Bu hanım ve kocası aracılık ettiler. Sizinle konuşmamın faydalı olacağını söylediler. Bana bunları söylemek için mi bu görüşmeyi istediniz?

— İttihat ve Terakki'nin cinayetlerini evvela tasdik etmelisiniz, diye karşılık verdi.

Mustafa Kemal yanıt verdi:

— Ben İttihat ve Terakki'nin temsilcisi değilim."

Ancak Rahip Frew, konuşmasını sürdürdü. Konuyu yine Mustafa Kemal'in anlatımından izleyelim:

"Nutkuna devam etti. Canım sıkılmadı değil, fakat bunu mümkün olduğu kadar saklamaya çalıştım.

— Evet, İttihat ve Terakki'nin temsilcisi değilim. Fakat müsaadenizle söyleyeyim ki İttihat ve Terakki vatansever bir cemiyet idi. Başlangıcından çok az zaman sonrasına kadar ben de bu cemiyet içerisinde bulundum. Cemiyet hiçbir vakit sizin bu aşağılamalarınızı hak verdirecek bir nitelik almamıştır. Çok kusurları ve yanlışları olabilir. Ama vatanseverliği, münakaşaların üstündedir.

Bu zatın bu buluşmayı niçin istediğini hâlâ anlamadım.[22]

İngiliz yazar Andrew Mango, Rahip Frew için kırıcı ve zedeleyici ifadeler kullanmaktan kaçınır ve "Dost kazanmak için kendi başına çalışan bir arabulucu" nitelemesini yapar.[23]

---

(22) Atay, age, s.113-114, İsmet Görgülü (yayıma hazırlayan), *Atatürk'ün Anıları*, age, s.186-18. (Metin kısmen sadeleştirildi.)

(23) Mango, age, s.245.

Oysa, Prof. Turan'ın da belirttiği gibi "o yıllarda Türk haberalma birimlerinin saptamalarına göre" Frew'ün gerçekte İngiliz gizli haberalma servisinin önemli bir üyesi olduğu kuşkusuzdu.[24]

Rahip Frew'ün İngiliz Dostları Derneği'nin başkanı Sait Molla ile işbirliği yaparak daha sonraları Anadolu'daki ulusal direnişe karşıt çalışmalara katıldığı, Sait Molla'nın evinde ele geçirilen mektuplardan anlaşılmıştır. Frew'ün Anadolu'da karışıklıklar çıkarmak için kendisinin de ilişkili olduğu İngiliz Dostları Derneği'ne para verdiği de saptanmıştır.[25]

Ankara'da 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışından sonra, Rahip Frew Antalya'ya gelerek Mustafa Kemal'le görüşmek istedi. Bu istek Ankara'ya ulaştırıldı.

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki görüşmenin bitiminde "yine görüşelim" diye ayrıldığını belirterek, Mustafa Kemal'le bir görüşme olanağı aradı; ama bu isteği kabul edilmedi.[26]

Maceraperest Bir İngiliz

Atatürk, *Söylev*'de Rahip Frew için "maceraperest bir İngiliz" nitelemesini yapmıştır, İngiliz Dostları Derneği'ni anlatırken "yapılan iş ve işlerden anlaşıldığına göre, derneğin başkanı Rahip Frew idi," demiştir.[27]

Ağustos 1918'de İstanbul'da kurulan İngiliz Dostları Derneği'nin başkanı olan Rahip Frew, daha sonra elde edilen belgelere göre Ulusal Kurtuluş Savaşı başlarında ortaya çıkan isyanların mimarlığını yapmıştır.

İngiliz Dostları Derneği'nin açık maksadı Osmanlı devleti için İngiliz korumasını sağlamak; gizli maksadı ise Anadolu'da ulusal bilinci ve milli mücadele fikrini söndürmek, karışıklıklar çıkararak işgalleri kolaylaştırmaktı.

Milli mücadele döneminde çıkan 21 önemli ayaklanmanın gerisinde bu derneğin olduğu belgelere bağlanmıştır.

---

(24) Ş. Turan, *Atatürk*, s.179.
(25) age, s.179.
(26) F.R. Atay, *Çankaya,* s.159.
(27) *Söylev,* Cumhuriyet Yayını, s.39.

Atatürk'ün, Ulusal Bağımsılık Savaşı'nda öncelikle ve ağırlıkla mücadele etmek zorunda kaldığı en önemli kuruluşlardan birisi işte bu dernekti. Bu nedenle Frew'ün Türk milli mücadelesinde çok olumsuz, tehlikeli bir yeri vardır.[28]

Sait Molla'nın Rahip Frew'e gönderdiği mektuplardan anlaşıldığı gibi Frew pek çok işe karışmaktadır. İşte karıştığı kimi karanlık ve karışık işler:

- Anadolu halkını Mustafa Kemal'e karşı ayaklandırarak ulusal savaşı kundaklamak için ajan kullandığı,
- Adlarını belirttiği Damat Ferit Paşa, Şeyhülislam Mustafa Sabri ve Zeynel Abidin Efendiler, yazar ve bakanlardan Ali Kemal, polis müdürü Nurettin Beyler ile Padişah Vahdettin'in bu hainlik örgütüyle ilişkili oldukları;
- Düzce, Karacabey, Konya, Bozkır ayaklanmalarında bu gizli casusluk örgütüne bağlı ajanların etkili rol oynadıkları ve bu ajanlara para dağıtıldığı,
- Kürt Teali (Yükselme) Cemiyeti ile yakın ilişkilerde bulunduğu,
- Mebuslar meclisi için yapılacak seçimleri önlemek doğrultusunda bol para harcadığı ve gizli girişimlerde bulunduğu, mektuplardan açıkça ortaya çıkmaktadır.[29]

Din Adamı ve Siyasaya Karışmak

Meclisin Ankara'da açılışından sonra Rahip Frew Antalya'ya geldi ve izin verilirse Mustafa Kemal'le görüşmek istediğini bildirdi. "Bir din adamı olarak siyasa oyunlarına, özellikle öldürme olaylarına karışması" nedeniyle bu isteği reddedildi.

İngiliz casus Rahip Frew'ün o dönemde İstanbul'da Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmelerde Mustafa Kemal'in çok dikkatli davranarak açık vermemesi ilginçtir. Bu belgelerden de anlaşılıyor ki Mustafa Kemal İstanbul'da son derece zor koşullardan ve tuzaklardan geçmiştir.

---

(28) Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1, (Kuruluş),* 2008, s.91.
(29) Bkz. Mektuplar için *Nutuk-Söylev,* TTK, C.1, s.391-404; özeti için *Söylev* (Velidedeoğlu), s.158-159.

Atatürk'ün Mondros Ateşkesi'nden sonra İstanbul'a gelişinde 10 gün kadar kaldığı tarihi Pera Palas Oteli'nin girişi

Mustafa Kemal Pera Palas'tan Ayrılıyor

Pera Palas, o dönemde İstanbul'un en ünlü otelidir. Mustafa Kemal de İstanbul'a gelişinde hep bu otelde kalırdı.

Bu son gelişinde de, kendisine, pek sevdiği ve hep kaldığı Pera Palas'ın ilk katındaki Kasımpaşa ve Haliç'i gören balkonlu iç içe geçme iki odalı daire verilmişti.[30]

Mustafa Kemal, Pera Palas otelinde pek uzun kalmadı. Henüz bir hafta on gün geçmişti ki, Pera Palas'taki durumundan tedirgin olmaya başladı.

İşgal subayları otelde cirit atıyorlardı. Davet edildiği halde işgal kuvvetlerinden İngiliz generallerin masasına gitmediği duyulmuştu, sık sık üzerinde düşman gözleri duyumsuyordu.

Öte yandan, Pera Palas'ın fiyatı da yüksekti, parasal durum sürekli orada kalmasına olanak tanımıyordu.

Doğrudan Pera Palas'a inişi, orada İstanbul'un ve olayların merkezinde olmak istemesindendi. Pera Palas'tan annesinin kaldı-

---

(30) Nuyan Yiğit, *Atatürk'le 30 Yıl, İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, s.88. Bu dairenin otelin 101 No'lu odası olduğu bilinmektedir. Bu oda bugün eşyaları ile korunmaktadır.

ğı Akaretler'deki 76 numaralı bu mütevazi eve gider, kimi zaman orada da dinlenirdi.

Mustafa Kemal, her an görüşme, tartışma ve danışma ihtiyacında olduğu arkadaşlarıyla ya da başka kişilerle istediği biçimde beraber olamıyordu.

Daha elverişli bir yer bulmak en iyi çözüm yoluydu. Annesinin kaldığı Akaretler'deki küçük daire ise, ancak anne ve kız kardeşine yetebiliyordu, Mustafa Kemal'in gereksinimlerini karşılayamazdı.

İşte kafası bunlarla doluyken, Halep'te yakın dostluk kurduğu Osmanlı vatandaşı Arap asıllı Hıristiyan Salih Fansa bir gün Paşa'yı otelinde ziyaret etti ve Mustafa Kemal'e kendi evlerinde misafir kalması önerisinde bulundu. Fansa'lar Beyoğlu'nda, Pera Palas'a pek de uzak olmayan Hava Sokağı'nda eski Rum zenginlerinden Franko Paşa'nın büyük konağında oturuyorlardı.

Gerçek bir Osmanlı efendisi olan Fansa ve ailesi Şam'ın İngilizler tarafından işgalinden sonra orada barınamayacaklarını anlamışlar, mal ve mülklerini satarak İstanbul'a gelmişlerdi. Salih Fansa, büyük konaktaki bağımsız bir bölümü önerdi. Mustafa Kemal, kiralık bir ev buluncaya kadar, geçici olarak taşınmayı kabul etti. Fansa'ların konağında Mustafa Kemal'e bağımsız giriş çıkışlı dördüncü katta bir yatak odası ve bir salonu olan daire tahsis edildi.

Mustafa Kemal mutluydu, yaveri Cevat Abbas her sabah geliyor, diğer arkadaşları her istedikleri zaman kendisini ziyaret edebiliyorlardı.[31]

Şişli'deki Eve Taşınma

Mustafa Kemal'in Şişli'deki üç katlı eve taşınışı 8 Aralık 1918 Pazar günü ya da 16 Aralık Pazartesi günüdür.[32]

Bu durumda Pera Palas oteliyle Salih Fansa'lardaki kalışı toplam 24 ya da 33 günlük bir dönemi kapsamış olmaktadır. Bunun

---

(31) Aydemir, *Tek Adam,* C.I, s.357-358.

(32) Aydemir, age, s.359; Sadi Borak, Atatürk'ün Şişli'deki eve 16 Aralık 1918 Pazartesi günü taşınmasını en gerçeğe yakın tarih olarak görmektedir. Biz de aynı kanıdayız. Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları* (1899-16 Mayıs 1919), Kaynak, 1998, s.161.

bir hafta on günü Pera Palas'ta, iki haftalık bir bölümü de Fansa'ların konağında geçmiş oluyor. Daha sonra Şişli'de Halaskârgazi Caddesi'ndeki Ermeni vatandaşı Madam Kasapyan'ın evi, Fansa'ların aracılığı ile bulundu ve kiralandı.

Şişli'deki ev, orta düzeyde bir evdi, ancak İtalyan işgal kuvvetleri komutanlığı binası bu evin karşısına düşmekteydi. Belki de Atatürk, bir güven unsuru olarak bu evi seçmiş olabilir.

Mustafa Kemal'in annesi ve kız kardeşi de Akaretler'deki evi bırakarak Şişli'ye taşındılar. Şimdi müze olan bu evde Mustafa Kemal rahat bir biçimde çalışmalarını sürdürdü.

Tatlı Dille Kurulan Şirket ve Kaybedilen Paralar

İstanbul'da bu sıkıntı ve dertler içindeyken bir de Mustafa Kemal, arkadaşı Fethi Bey ve yaveri Cevat Abbas Bey'in dolandırılmaları öyküsü vardır. Tümüyle gerçek olan bu öyküyü şöyle özetleyebiliriz:

Atatürk'ün sınıf arkadaşlarından ordu eski levazım dairesi başkanı General İsmail Hakkı'nın yakını olan Binbaşı Ali Rıza Bey Mustafa Kemal'i İstanbul'a geldiği ilk haftalarda birkaç kez ziyaret etti. Bir gün kendisine gayet kıymetli bir kişiyi tanıştıracağını söyledi ve bu tanışma Fansa'ların Hava Sokağı'ndaki evinde gerçekleşti. Kıyafeti düzgün, efendi görünümlü bu kişi, ziyaretlerini artırdı. Bir gün Ali Rıza Bey kısa bir soru ile Mustafa Kemal ve Fethi Bey'i düşündürdü.

— Peki, bütün bu işlerin başarılması için her şeyden evvel sizlerin geçim derdinden uzak kalmanız gerekir. Paranız var mı? Hayatınızın sürmesini sağlayacak paranız yoksa rahat bir kafa ile çalışamazsınız.

Ali Rıza Bey konuşmasını sürdürdü:

— Artık bir göreviniz yok, böyle arkası gelmeyen masraflara dayanamazsınız, paranızı bir ticarete koyalım.

Mustafa Kemal'in yanıtı: "Ama ben ticaret bilmem ki..."

Konuşma şöyle sürdü:

— Bilmenize gerek yok efendim. Mesele A... Beyefendi'ye sizin bu önemsiz paranızı kabul ettirebilmekte. Zengin bir kişidir, aydan aya koyacağınız sermayeyi işletir, gelirini size vermesini temin etmek için çalışırım.

Bu tüccarın İzmir'de zeytinyağı, incir ve üzüm üzerinde geniş ölçekte alım-satım yapmakta olduğu da bu konuşma arasında belirtiliyordu.

Mustafa Kemal, Fethi Okyar ve yaver Cevat Abbas birleştirdikleri parayı bu tüccara vermeyi kararlaştırdılar. Bütün umutları koydukları paranın gelirini aydan aya almaktı.

Onları bu girişime yönlendiren Ali Rıza Bey, "...Büyük kâr böyle olur. Yüzde ikiden, yüzde üçten ne çıkar? Konan para dönmeli... Bir iki dönüşte konan para iki misline çıkmalı ki bir şey anlaşılsın," diyordu.

Her üçü birden sözü edilen tüccarın Karaköy'deki bürosuna gittiler. Tüccar kendilerine dondurma ikram etti, ağırbaşlı, cömertçe tavırlarla, zarfa konulan tüm parayı aldı, saymadan masasının yan arkasında bulunan büyük kasanın kapısını açarak zarfı içeriye attı.

Cevat Abbas, anılarında şöyle diyor:

"... Artık paralar bizim değildi!"

Paraların karşılığında senet bile alınmamıştı. Çünkü tüccar kendilerine tatlı dil ve samimiyet gösteriyordu.

Günler geçti, ikinci ay da geçti, gelen giden, bir ödeme yoktu. Cevat Abbas'ın telefonla sormasına karar verdiler.

— İncir ve üzüm birinci ayda İstanbul'a gelmiş, piyasa düşüklüğünden satılamamış, Rusya'nın Odesa limanına gönderilmiş. Odesa Kızıl Ordu tarafından işgal edildiğinden oraya mallar çıkarılamamış, oradan Romanya'da Köstence limanına gönderilmiş. En ufak bir zarar söz konusu değilmiş.

Üçüncü ve dördüncü aylarda tüm Karadeniz üzerinde dolaşan gemiden hiçbir şey gelmeyeceği anlaşıldı. Yapacak bir şey de yoktu...

Anadolu'ya atanan Mustafa Kemal'in hareketinden bir gün evvel, Galata Köprüsü'nde bu şirketin müdürüyle karşılaşan Cevat Abbas biraz da zor kullanarak 800 lirasının yarısını geriye alabilmişti. Atatürk o güzel ve tatlı anlatışıyla bu ticaret macerasını daha sonraları kendisini de eleştirip iğneleyerek aktarırdı.[33]

---

(33) Bu öykü için bkz. Atay, *Çankaya,* age, s.154-156; Turgut Gürer (Der.), *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer,* s.99-102.

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki İlk Günleri

Mustafa Kemal, İstanbul'a geldiğinde bu aşamada en yakın ilişki içinde olduğu kişiler Rauf Orbay, Ali Fethi Okyar, İsmet İnönü ve İsmail Canbulat beylerdir.

Bilindiği gibi Ali Fethi, Mustafa Kemal'in Manastır Askeri Lisesi'nden en eski arkadaşıdır, can dostudur.

Orbay anılarında, İsmail Canbulat için "Canbulat Bey benden çok evvel Selanik'te kolağası Mustafa Kemal'in arkadaşı ve dostu idi," diyor.[34] 1880 doğumlu olan, Atatürk'ün akranı İsmail Canbolat, sonradan İttihat ve Terakki adını alan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştı. Askerlikten ayrılmış, İttihat ve Terakki içinde yükselmişti.

Rauf Orbay bu ilk dörtlerin (Mustafa Kemal, Ali Fuat, İsmail Canbulat, Rauf Orbay) mütarekenin ilk günlerindeki çalışmalarını şöyle anlatmaktadır:

"Biz Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi ve İsmail Canbolat beylerle ben Ahmet İzzet Paşa'nın konağında verdiğimiz karara uyarak tam bir ümitle ... geceli gündüzlü çalışmaya koyulmuştuk."

Bir başka yerde Orbay şöyle diyor:

"En yakın ve mahrem arkadaşları olarak yine Ali Fethi, İsmail Canbolat ve ben vardım. Hemen her gün buluşur, toplanır, konuşur, daha doğrusu dertleşirdik."[35]

İsmet İnönü, o sırada Harbiye bakanlığı müsteşarlığı görevindeydi, ayrıca barış koşullarını hazırlama komisyonuna başkanlık yapıyordu. Harbiye Bakanlığı'nda olup bitenden birinci elden bilgi sahibiydi, bu nedenle Mustafa Kemal'le sürekli görüşüyorlardı, ancak dikkat çekmemesi için de özen gösteriliyordu.

Şimdi Mustafa Kemal'in basınla ilişkileri üzerinde durabiliriz.

---

(34) R. Orbay, *Siyasi Hatıralar,* age, s.647. İsmail Canbulat kimi zaman Canbolat olarak da geçiyor.

(35) Orbay, age, s.277, 280-281.

6

BASINLA İLİŞKİLER

• Minber Gazetesi
• Wilson Prensipleri Cemiyeti

Mustafa Kemal İstanbul'da kaldığı 6 ay içerisinde basını hiçbir zaman ihmal etmedi, basınla ilişkilerini belli bir düzeyde tutmaya çalıştı. Olanaklar çerçevesinde basın yoluyla hem kamuoyunu, hem sarayı hem de yabancı güçleri etkilemeye çalıştı.

Olaylar ve gelişmeler incelenirken ileriki sayfalarda ayrıca Mustafa Kemal'in basınla olan ilişkilerine yer verilecektir.

Öncelikle, sahipleri arasında Atatürk'ün de yer aldığı *Minber* gazetesi üzerinde durmalıyız.

Minber Gazetesi

Minber gazetesi, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından iki gün sonra, 1 Kasım 1918 Cuma günü yayınlanmaya başladı. Gazetenin kurucuları Fethi Okyar, Dr. Rasim Ferit Talay ve Mustafa Kemal'dir.

Gazetenin basımı için gerekli parayı bu üç arkadaş sağlamıştı ve Fethi Okyar, gazetenin imtiyaz sahibiydi. Camilerde duaların okunduğu ve öğütlerin verildiği yüksek ve merdivenli özel yere minber denir. Kürsü anlamına gelen *Minber* de bu çok zor koşullarda kamuoyunu aydınlatmak ve oluşturmak amacını taşıyordu. Gazetenin adını Mustafa Kemal koymuştu. Gazetede başyazıları Fethi Okyar yazacak ve gazeteyi Dr. Rasim Ferit Bey yönetecekti.[1]

Minber için Atatürk'ün söyledikleri şudur:

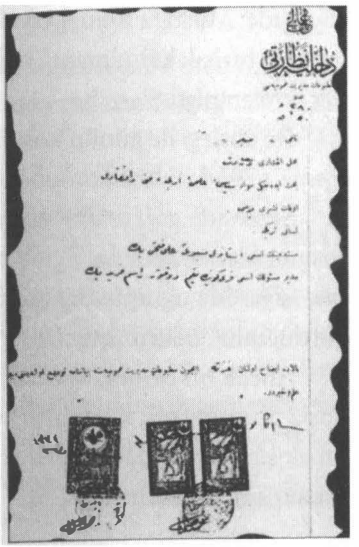
"Fethi Bey İstanbul'da İçişleri bakanı olmadan önce, *Minber* isminde bir gazete çıkardı. Başyazarı o idi. Düşüncelerimizi birlikte yayınlamak üzere ben de kendisi ile ortak olmuştum. Gazetenin ne

(1) Hıfzı Topuz, Türk Basın Tarihi, Remzi, 2003, s.117

derece başarılı olduğunu bilmem. Herhalde benim bu ilk ve son gazeteciliğim başarılı olmamıştır."[2]

Minber'in ilk günkü başyazısı "Basın Özgürlüğü" başlığını taşıyordu. (2 Kasım 1918)

15 Kasım'a kadar sert olmayan, moral aşılayıcı bir politika uygulayan *Minber*'in yayın politikasının özellikle 15 Kasım 1918'den sonra değiştiğini ve hükümete karşı sertleştiğini gözlemlemekteyiz. Unutulmasın ki, bu tarihten iki gün önce Mustafa Kemal İstanbul'a gelmiş ve yoğun politik ilişkiler içerisine girmişti.

Minber gazetesinin yayımlanma izni (imtiyaz) yazısı

16 Kasım günkü *Minber*'de "Anafartalar kahramanı olarak ün yapmış olan Mustafa Kemal Paşa, önceki gün İstanbul'a geldi" başlığıyla ve Mustafa Kemal'in resmini veren bir haber yayınlanmıştı.[3]

17 Kasım 1918 Pazar günü *Minber* daha etkin bir biçimde siyasi olayların içine giriyor ve başbakanlığa yeni atanmış olan Tevfik Paşa hükümetini şiddetle eleştiriyordu.

Bu yazıda, Mondros Antlaşması'yla yabancılara verilen ödünler üzerinde duruluyor ve:

"Ateşkes anlaşması çiğneniyor. Hükümet ise seyirci kalıyor. 150 yıldır, milli çıkarlardan çok dışa şirin görünme hastalığı var," deniliyordu.

Gazetede Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyuna başvurmadan çekileceğine ilişkin bir haber vardı. Oysa böyle bir durum söz konusu değildi. Yeni atanan ve meclisten güvenoyu almaya çalışan hükümetin yıpratılması amacıyla böylesi bir habere yer verilmişti.

Aynı günkü gazetede "Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat (Görüşme)" başlığı altında yapılan uzun bir söyleşiye yer verilmişti. Bu

(2) F. Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları,* s.109.
(3) Z. Sarıhan, age, C.I, s.29-30

söyleşide, Mustafa Kemal "Arıburnu ve Anafartalar'daki büyük savaşların biricik kahramanı" ve başkent İstanbul'u kurtaran kişi olarak nitelenmişti.[4]

Bu söyleşi ile günün koşullarında, gerek saraya gerekse kamuoyuna mesajlar veriliyordu.

Söyleşide gazetenin "ordu ve siyaset ilişkileri" hakkındaki sorusunu Mustafa Kemal ilginç bir biçimde yanıtlamış, bir asker olarak "siyasetle uğraşmadığını, siyaseti askerliğin uğraş alanı dışında gördüğünü" belirtmiştir.

Ancak bir ordu komutanı olarak da "kutsal vatanımızın ve talihsiz ulusumuzun kurtuluşu ve yararını ilgilendirdiği için" siyasetin akışının içine devletin ne yolda katıldığını düşünmekten de geri kalmadığını belirtmişti.

Bilimsel, Teknik ve Ahlaki Güç

Söyleşinin önemli noktalarından birisi de, "ordu gücü" ile "uygarlık ve teknik" arasındaki ilişkinin üzerinde durulmasıydı.

Mustafa Kemal bir ülkenin güçlü olması için salt "silah kuvvetinin yeterli olmadığını", kuvvetli olmak için, "askeri kuvvetin en sonra geldiğini", temel olarak "manevi, bilimsel teknik ve ahlaki" yönden kuvvetli olmak gerektiğini belirtiyordu.

Mustafa Kemal'e göre kuvvetli bir ordunun "her bireyi, bilhassa subayı, komutanı, uygarlığın ve teknolojinin gereklerini kavrayan, eylem ve hareketlerini ona göre uygulayan yüksek ahlakta bir topluluk" olması gerekmekteydi. "Ordu, ülkenin siyasetini idare edenlerin en sonunda verecekleri kararla eyleme geçer," diyerek siyasi otoritenin önemini de belirtmişti.

Mustafa Kemal, işgal güçlerinin lideri olan İngiltere için de çok ince ve dengeli bir görüş ileriye sürüyor, "İngilizlerin milletimizin özgürlüğüne ve devletimizin bağımsızlığına uymakta gösterecekleri saygı ve insanlık karşısında yalnız benim değil milletin duygulanması pek doğaldır..." diyordu.

---

(4) Ş. Turan, *Atatürk,* s.174; Akşin, age, s.88

Kalbimde Kin ve Düşmanlık Yok

— İngilizlere karşı beslediğiniz duygular hakkında bilgi verir misiniz? biçimindeki bir soruya günün koşullarında aşağıdaki yanıtı veriyordu:

"— Bu savaşta İngilizlerle Arıburnu, Anafartalar ve Filistin cephelerinde karşı karşıya birçok savaşlar verdim. Ben, bu savaşlarda ve genel olarak saydığım bu cephelerden başka cephelerde, başka bölgelerde diğer milletlerle dahi verdiğim savaşlarda vatanın savunmasından ibaret olan asli görevimi yaptım. Dolayısıyla kalbimde kin ve düşmanlık duyguları yer bulmamıştır.

İngilizlerin, Osmanlı milletinin hürriyetine ve devletimizin bağımsızlığına uymakta gösterecekleri saygı ve insanlık karşısında yalnız benim değil, Osmanlı milletinin İngilizlerden daha iyiliksever bir dost olmayacağı kanaatiyle etkilenmeleri pek tabiidir."(5)

İlk Çıkış

Bu açıklama, Mustafa Kemal'in siyasi olarak kamuoyuna ilk çıkışıdır ve güncel olayları ne derece etkin bir biçimde izlediğini de göstermektedir.

Mustafa Kemal hükümette yer almak istemektedir. Bu noktada yaptığı açıklamayla padişahın İngilizlerin ve politika çevrelerinin ilgisini çekmeye çalışmaktadır. Üstelik bağımsızlığa saygı duymak koşuluyla İngiltere ile işbirliği yapılabileceği de vurgulanmaktadır.

Kuvvetli Hükümet İsteği

18 Kasım 1918 Pazartesi, Tevfik Paşa hükümetinin programının mecliste okunup, güvenoylamasının yapılacağı gündür. O günkü *Minber*'in başyazısı "Kuvvetli Hükümet İsteriz" başlığını taşıyordu, başyazının altındaki imza da Ali Fethi Okyar'ındı.

Yazının özeti şöyledir:

"...Tevfik Paşa'nın, siyasi kişiliği renksiz, dış konulardaki varlığı da belirsizdir. Bir diplomat sıfatıyla bütün yeteneği işte böyle, hiçbir şey yapmamış ve yapamayan olmaktan oluşan hükümet başkanı kaç yıldır süren Âyan üyeliği sırasında vatan sahnesinde sürüp

---

(5) *Minber,* 17 Kasım 1918. Metin, *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* C.I, s.290-291'den alındı. (Kimi kelimeler ve deyimler bugünkü dile uyarlandı.)

giden acıklı olayların sessiz bir seyircisi niteliğinden başka kimliğe sahip değildir."[6] Dikkat edileceği gibi, 18 Kasım 1918 Tevfik Paşa'nın meclisten güvenoyu alacağı gündür ve *Minber* başbakana ağır bir biçimde saldırmaktadır.

Saklı Kalmış Bir Değer

O günkü *Minber* gazetesinde "Nühüfte Bir Sima" başlığıyla bir yazı yayınlanıyor. Nühüft Farsça bir kelime olup anlamı "gizli, saklı"dır. Demek ki yazının başlığı "Saklı Kalmış Bir Kimse"dir. Bu saklı kalan değerli kişinin Mustafa Kemal olduğu, onun 17 Eylül 1914 tarihinde, yani 4 yıl önce Dr. Tevfik Rüştü Aras'a yazdığı bir mektup ele alınarak kanıtlanmak isteniyordu.

Bu yazının temel noktası I. Dünya Savaşı'nın başlarında, 17 Eylül 1914'te Mustafa Kemal'in Dr. Aras'a yazdığı mektupta savaşın sonucunu 4 yıl önceden öngörmüş olmasıdır.

Mektubun yazıldığı tarihte Mustafa Kemal yarbay rütbesiyle Sofya'da askeri ataşedir. I. Dünya Savaşı resmen 28 Temmuz 1914 tarihinde başladığına göre, bu mektup savaşın başlamasından sadece 51 gün sonra yazılmıştır. Bu mektupta yapılan durum değerlendirmesinde Alman ordularının Rusya'ya saldırmalarının kaçınılmaz olduğu, bu durumda bir Doğu'ya, bir Batı'ya yönelecek olan Alman ordusunun durumunun parlak olamayacağı belirtiliyordu.

Bu durum değerlendirmesi I. Dünya Savaşı'nda geçerliliğini korudu ve savaş Atatürk'ün öngördüğü gibi Almanların yenilgisiyle sonuçlandı.

Mustafa Kemal'in savaş başladıktan 51 gün sonra, 4 yıl sürecek Dünya Savaşı'nın sonucunu bilerek şaşırtıcı bir önsezi, akıl, mantık ve akla dayalı yargılama gücü sergilediği gazetede verilerek, dikkatler Mustafa Kemal'in üzerine çekilmek isteniyordu.

Minber Saldırıyor

Her türlü aleyhte çalışmaya karşın Tevfik Paşa hükümetinin meclisten güvenoyu aldığını yukarıda belirtmiştik. Bu kez, *Minber,* özellikle 19 Kasım 1918'den sonra saldırısını şiddetlendirmişti.

---

(6) Bkz. Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar,* s.274 (Günümüz Türkçesine uyarlandı.)

Minber 19 Kasım 1918 Salı günkü sayısında, Ahmet Hulki imzalı övücü bir yazıda, Mustafa Kemal'i yeniden öne çıkarıyor, bir gün önceki durum değerlendirmesine gönderme yapılarak, onun uzak görüşlü bir komutan olduğu belirtiliyordu. Sofya'dan arkadaşı Salih Bozok'a yazdığı bir mektupta "henüz Alman ordusu hızla Paris üzerine yürürken" Mustafa Kemal'in Alman zaferi konusundaki kuşkularını ortaya koyduğuna işaret edilerek Mustafa Kemal'in ileri görüşü üzerinde duruluyordu. Yazar yazısını "Yurdun geleceği Mustafa Kemal'den büyük hizmetler beklemekte haklıdır," diye bağlıyordu.(7)

Minber'in yazılarında başbakanlığa atanmış olan Tevfik Paşa yıpratılırken genç general Mustafa Kemal ileri görüşlü, devlet adamı niteliklerine sahip bir asker olarak tanıtılıyor, kurulabilecek olan yeni bir hükümette etkili bir savaş bakanı olarak gösterilmek isteniyor, kamuoyu yaratılıyordu.

Aslında *Minber* hükümeti bunaltmak ve çekilmesini sağlamak için ciddi ve sürekli bir kampanya başlatmıştı. Örneğin 18 Kasım'da "Kuvvetli Hükümet İsteriz", 19 Kasım'da "Kabine Var mı, Yok mu?" ve 22 Kasım'da "Hükümet Evliya Oldu" başlıklarıyla yayınlanan yazılar bu içeriktedir.

Öyle ki bu yazılardan on gün sonra 2 Aralık 1918'de yeniden ilan edilen sansürün yürürlüğe konulmasının arkasında, önemli ölçüde *Minber*'i susturmak amacının olduğu belirtilmiştir.(8)

Güvenoyundan Sonra

Her türlü tersine çalışmaya karşın Tevfik Paşa hükümeti meclisten güvenoyu almıştır ve *Minber*'de 20 Kasım 1918 Çarşamba günü "Ve Minel Acayip: (Şaşılacak şeydir ki) Tevfik Paşa Nihayet Güvenoyu Koparabildi" başlığı ile bir başyazı yayınlanır ve o günkü koşullarda zayıf ve yetersiz Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu alması şaşılacak bir olgu olarak değerlendirilir.

Minber, 20-30 Kasım tarihleri arasında henüz güvenoyu alan hükümete eleştirilerini sürdürmüş, vatanın kurtuluşu için güçlü ve etkin bir hükümete gereksinim olduğu belirtilmiştir.

---

(7) *Minber,* 19 Kasım 1918, Akşin, age, s.88
(8) Akşin, age, s.125

1 Aralık 1918 günkü *Minber*'de İngiliz gazeteci Price'ın açıklamalarına yer verilmiştir. Gazeteci Price bu demecinde "İngiltere'ye gider gitmez yapacağım ilk iş Türklerin büyüklüğünü tanıtmak olacaktır," diyordu.(9)

Bu açıklama Price'ın gazeteciden ziyade politikacı gibi davrandığını göstermeye yeterlidir. 1 Aralık 1918'de Osmanlı devletinin her tarafını işgal etmek isteyen İngiliz politikası ve gazeteci Price'ın açıklaması birbiriyle çelişiyordu.

3 Aralık 1918 günü *Minber*'in başyazısı "Paşam, o senin harcın değildir..." başlığıyla çıkmıştı. Ancak yazının sadece başlığı vardı, çünkü bir gün önce sansür ilan edilmişti ve gazetede bu yazının başlığından başka her satırı sansür edilmişti.(10)

Minber'in bilinçli olarak sürdürdüğü bu kampanyanın arkasında, *Minber*'i çıkaran üç arkadaşın ortak kararı vardı. Kuşkusuz en önemli ve etkin güç Mustafa Kemal'di. Bu başyazıların birçoğunu kendisi yazıyor ya da yazının oluşmasına katkıda bulunuyordu.

Minber, Wilson Prensipleri Cemiyeti'ne ve Amerikan Mandasına Karşı Çıkıyor

İstanbul'da kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti, ABD Başkanı Wilson'un I. Dünya Savaşı sonrası ortaya attığı ilkeleri amaç edinerek kurulmuştu.

Anadolu'ya geçtiğinde gerek Erzurum gerekse Sivas kongrelerinde Mustafa Kemal'in başını epeyce ağrıtan Amerikan mandası düşüncesine karşı aldığı tavrın kökleri, aslında *Minber*'de Wilson Prensipleri Cemiyeti'ne karşı çıkışında da açıkça görülür. Bu nedenle konu üzerinde durmakta yarar vardır.

ABD Başkanı Wilson, I. Dünya Savaşı sonunda, yeni bir dünya düzeni kurulmasını amaçlayarak, 14 ilke açıklamış, her halkın kendi yazgısını kendisinin belirleyeceğini ileriye sürmüştü. Wilson'un bu ilkeleri, yıkılış içinde bulunan Osmanlı devletinde özellikle azınlıklara yeni ufuklar açacağı anlamına geliyordu. Bir kısım düşünürler, bu bildirinin Türkler için de yeni olanaklar getireceği

---

(9) Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* age, s.8.
(10) Z. Sarıhan, age, C.I, s.8-53.

umuduna kapıldılar. Bu amaçla özellikle kimi gazeteci ve düşünürler bir araya gelerek Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni, 4 Aralık 1918'de kurdular.[11]

Bu cemiyette o günlerin hemen tüm ünlüleri yer almıştı. Halide Edip, Dr. Celal Muhtar, Ali Kemal, Refik Halit gibi o günün önemli yazarları yönetim kuruluna getiriliyor, ayrıca Necmettin Sadak *(Akşam),* Celal Nuri *(Âti),* Velid Ebüzziya *(Tasviri Efkâr),* Cevat *(Zaman),* Ahmet Emin *(Vakit),* Mahmut Sadık *(Yeni Gazete),* Yunus Nadi *(Yeni Gün)* gibi yazarlar da bu derneğin üyeleri arasında yer alıyorlardı.

Dernek Türkiye için Amerikan mandacılığının da öncülüğünü yapıyordu. ABD Başkanı Wilson'a gönderilen mektupta, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin Türkiye'den koparılmasına karşı çıkılıyor ve Türkiye kendi ayakları üzerinde durabilecek bir duruma gelinceye kadar (15 yıl) Amerikan mandaterliği isteniyordu.[12]

Ahmet Emin Yalman, bu derneğin Halide Edip'in girişimiyle kurulduğunu belirtir.[13]

Şaşkınlıkla Karşılanabilir

Wilson Prensipleri Derneği'nde bir yanda *Akşam*'dan Necmettin Sadak ve *Yeni Gün*'den Yunus Nadi gibi ulusalcı ve Kuvayı Milliyetciler, öte yanda Ali Kemal, Refik Halit gibi işbirlikçilerin birlikte yer alması bugün şaşkınlıkla karşılanabilir.

Ancak, günün koşulları unutulmamalıdır. Bu cemiyetin kuruluşu 1918 Aralık ayının başıdır.

İstanbul fiilen işgal edilmiş, ne bir kurtuluş umudu ne de yol gösteren var... Ancak, zaman içinde her şey yerine oturdu. Zaten daha sonra özelikle Yunus Nadi bu düşünceye karşıt olarak Anadolu'ya geçti, *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesini Ankara'da yayınlamaya başladı ve ilk mecliste İzmir milletvekili olarak görev yaptı.

---

(11) H. Topuz, age, s.99

(12) Alev Coşkun, *Yeni Mandacılar,* Cumhuriyet Kitapları, 2008, s.16-21.

(13) Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim,* C.1 (1970) s.234

Temelsiz Bir Bina

Çok ilginçtir ki, Wilson Prensipleri Derneği bütün basında olumlu karşılanırken, bu girişime sadece *Minber* hemen karşı çıktı. 7 Aralık 1918 günü *Minber*'deki Wilson Prensipleri Derneği'ne sert bir dille çatan başyazı: "Temelsiz Bir Bina: Wilson Prensipleri Derneği" başlığını taşıyordu.

Yazının başlığı zaten içeriğini de anlatmaya yeterliydi.

9 Aralık 1918 günkü sayısında *Minber,* Amerikan mandası düşüncesini tekrar ele alıyor, bu düşünceye karşı çıkıyor, manda fikri yerine ileri devletlerin her birinden ayrı ayrı yararlanılması düşüncesini savunuyor ve "Avrupa Rekabeti Karşısında ABD'ye İltica Doğru mudur?" diye soruyordu.

Mustafa Kemal'in ortak olduğu ve yönlendirdiği *Minber*'in İstanbul basınında tek başına Wilson Prensipleri Derneği'ne ve Amerikan mandası yaklaşımına karşı çıkışı o günkü koşullarda son derece önemlidir. Bu karşıt yazıları da özetlemekte yarar vardır.

Minber, yazısında (7 Aralık 1918) "galiplerin bir olup bittisi karşısında ancak ulusal vicdandan doğmuş taleplerle karşı çıkabileceği" öne sürüyordu.

9 Aralık 1918'de yayınlanan "Avrupa rekabeti karşısında Amerika'ya iltica doğru mudur?" başlığını taşıyan imzasız başyazıda şunlar ortaya atılıyordu.

- ABD'nin Uzakdoğu'da büyük ekonomik çıkarları vardır.
- ABD savaşın bütün nimetlerini tekeline alamayacağına göre, oradaki büyük çıkarlarını bırakıp "Türkiye'nin kendine sağlayacağı yararlar" ile yetinemez.
- Ekonomik çıkarlardan ya da "mülkümüzden" yapılacak herhangi bir özveriye karşılık öte yandan ödün istemekte "bir dakika" gecikmez.
- Siyasal denge sayesinde yaşayacak hükümetler, özellikle "böyle karışık zamanlarda" hiçbir yana eğilim gösteremezler.
- Bu nedenle, ülkenin güçlerini işletmek ve yönetimini düzeltmek için ileri ülkelerden ayrı ayrı yararlanılmalıdır.[14]

---

(14) Akşin, age, s.123

Amerikan mandasına karşı çıkan bu yazıların Mustafa Kemal tarafından ya da onun katkısıyla yazıldığını belirtmek hiç de yanıltıcı olmayacaktır.

Bu kadar ünlü kişinin kurduğu bir dernek ortada, umutsuzluk var ve kurtuluş için ufukta hiçbir belirti görünmüyor, ama Mustafa Kemal bu düşünceye şiddetle karşı çıkıyordu. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtikten sonra Amasya Bildirgesi'nden başlayarak Erzurum ve Sivas kongrelerinde tam bağımsız bir Türkiye hedefi için çalışmaları dikkate alınırsa, bağımsızlık düşüncesinin Mustafa Kemal'de nasıl köklü olduğu anlaşılır.

Sansür ve Minber'in Kapanması

1919 Aralık ayının 11, 13 ve 17. günleri yayınlanan *Minber*'in birçok yerinin beyaz çıktığı ve sansüre uğradığı görülmektedir.

Bir yandan sansürün etkileri, öte yandan mali dengelerin bozulması *Minber*'i güç durumda bırakmıştı. Gazetenin sahibi ve başyazarı konumunda bulunan Fethi Okyar gazetenin mali durumunun incelenmesi için bakanlar kurulundan ve partiden arkadaşı maliyeci Cavit Bey'e başvurur.

Cavit Bey anılarında bu konu ile ilgili olarak şöyle yazıyor.

"Fethi ile gazetesi hakkında görüştük. Satış az olduğundan günlük giderlere yetmiyor. Öz sermayenin önemli kısmı Mustafa Kemal tarafından konulmuş ve bununla ilk yatırımların yapıldığını anlatıyordu. Gazetenin resmen parti gazetesi olmaması Fethi Bey tarafından uygun görüldü. Karasu'dan gereksinme duyulan tutarın bir kısmının sağlanmasını istemiştik. Bir kısmını da ben sağlamayı söz vermiştim. Bir kısmını da Fethi Bey bulmaya çalışacaktı. Bu suretle sekiz bin lira kadar bulunabilecek.

Benim bulmaya söz verdiğim parayı bazı tacirlerden şirkete katılım sağlaması için Kemal'e söyledim."(15)

20 Aralık 1918'de *Minber* yine kamuoyu yaratmak ve ulusa umut vermek için "Hükümet ve millet el ele vererek tarihimizde

---

(15) Cavit, *Felaket Günleri – Mütareke Günlerinin Feci Tarihi,* C.I, s.71. Burada adı geçen Karasu, Yahudi asıllı İttihat ve Terakki mensubu ünlü siyaset adamı Avukat Emanuel Karasu'dur. Kemal (Kara Kemal) de İttihat ve Terakki'nin etkin iaşe nâzırıdır.

misli görülmemiş bu buhranlı günleri aşmaya mecburuz. Milletin meselelere sahip çıkışı umut vericidir," diyordu.

Hükümete şiddetle karşı çıkan ve "muhalefet" yapan *Minber*'in basın yaşamını sürdürmesi o günlerde çok önemliydi.

Ancak, Fethi Okyar'ın arkadaşı Maliyeci Cavit Bey'in yaptığı çalışma işe yaramadı ve para bulunması için verilen sözler gerçekleşmedi.

Ne yazık ki, *Minber* sansürün ve mali durumun baskılarına dayanamadı ve 20 Aralık 1918'de son sayısını çıkararak yayınına son verdi. Zaten bir gün sonra da Osmanlı Mebusan Meclisi padişah tarafından kapatıldı.

Minber'in Yayın Politikası

Minber'in kısa süren (1 ay 20 gün) yayın yaşamında, altı önemli nokta belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

1- Tevfik Paşa'nın güvenoyu almaması için sert yayın yaptı;

2- Bu dönemde Osmanlı devletinin kurtulması için güçlü bir hükümet kurulmasını savundu;

3- İstanbul'a gelen Mustafa Kemal'i ön plana çıkaran bir yayın politikası izledi.

4- Amerikan mandası düşüncesinin yoğun olarak etkisini gösterdiği Aralık 1918 başlarında, *Minber* bu yaklaşıma ciddi olarak karşı çıktı.

Özellikle "Avrupa Rekabeti Karşısında Amerika'ya İltica Doğru mu?" başlığını taşıyan imzasız başyazının (9 Aralık 1918) Mustafa Kemal tarafından kaleme alındığı ya da bu yazının oluşmasında Mustafa Kemal'in düşünce ve durum değerlendirmelerinden yararlanıldığı kuşku götürmez.

Özgürlükler, Sansür ve Meclis

5- *Minber* yayınlarında sansürün her zaman karşısına geçmiş, daima özgürlükleri savunmuştur.

Gerçekten, *Minber*'in yayın yaşamına girdiğinin ikinci günkü sayısında (2 Kasım 1918) "Hürriyet ve Matbuat" başlıklı yazıda:

"...Basın özgürlüğünün, hem yasaya uygunluğun hem de uygarlığın bölünmez parçası olduğu" vurgulanıyor, "basının hükümet baskısı altına sokulamayacağı; kalem ve düşün sahasında ilerleme-

ye gerek olduğu; ancak, vatanın yüksek çıkarlarına da dokunmamak gerektiği" belirtiliyordu.[16]

6- *Minber* meclisin kapatılacağı söylentilerine karşı çıkmış, bunun hatalı olduğunu belirten yazılar yayınlamıştı. Bu husus meclisin kapatılması bölümünde ayrıca ele alınacakır.

Diğer Gazetelerle İlişkiler

Mustafa Kemal, İstanbul'da yayınlanan diğer gazetelerle de ilişkisini sürdürdü. *Zaman* ve *Vakit* gazetelerine verdiği demeçlerle halkın umutsuzluğunu gidermek ve kamuoyu yaratmak yollarını denedi.

Mustafa Kemal, gerektiğinde kimi gazetelere sert yanıtlar da verdi, kimi gazetelerle dava açacak derecede kavgalar da yaptı. İleriki sayfalarda, yeri geldiğinde tüm bu olaylar ve ilişkiler üzerinde durulacaktır.

---

(16) *Minber,* 2 Kasım 1918, Sayı 2. *Minber*'in bu konuda 16 Aralık ve 20 Aralık sayılarındaki sansürle ilgili yazıları da, sansüre uğradığı için beyaz sütunlar olarak çıkmıştır. Bkz: Yücel Özkaya, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın I,* Cumhuriyet Kitapları, 2001 s.20-21.

7

GÜÇ DENGESİ VE SİYASAL GİRİŞİMLER

• Siyasi Yoldan Ülkeyi Kurtarmak
• Padişahla İlişkiler
• İttihat Terakki ve Diğer Partiler

Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelir gelmez, halk deyimiyle ayağının tozuyla; istifa eden Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile görüşmesi, sivil giysiyle meclise gitmesi, mecliste milletvekilleriyle görüşmesi, onlardan yeni atanan Tevfik Paşa hükümetine güvensizlik oyu vermelerini istemesi... Bütün bunların anlamı nedir?

Bu tavırlar, bu hareketler tam anlamıyla siyasal girişimlerdir. Mustafa Kemal ilk aşamada siyasal iktidarda yer almak, hükümette söz sahibi olmak, özellikle Harbiye (Savaş) bakanlığı görevini üstlenmek istiyordu.

Atatürk'ün bu ilk aşamadaki çalışmaları ve planı için İsmet İnönü şöyle bir tanım getirmiştir:

Bu hareketler "Türkiye'yi siyasi yoldan, siyasi tedbirlerle kurtarmak esasına dayanıyordu."(1)

Mustafa Kemal'in bu aşamadaki siyasal girişimlerini iyi kavrayabilmek için, Mondros Ateşkesi'nden sonra İstanbul'daki kuvvet dengesine bakmak gerekir.

İstanbul'daki Güç Dengesi

Mondros Ateşkesi'nden sonra, İstanbul'daki siyasal güç dengesi temel olarak dört noktaya dayanıyordu:

1. Padişah, 2. Hükümet, 3. Meclis ve 4. İşgal kuvvetleri. Bunlara ilave olarak siyasi partiler ve çeşitli platformlar vardı.

Siyasal açıdan öncelikle padişah ve meclisi ele alalım.

---

(1) İ. İnönü, *Hatıralar* (2. Basım), Bilgi, 2006, s.160

Padişah ve Meclis

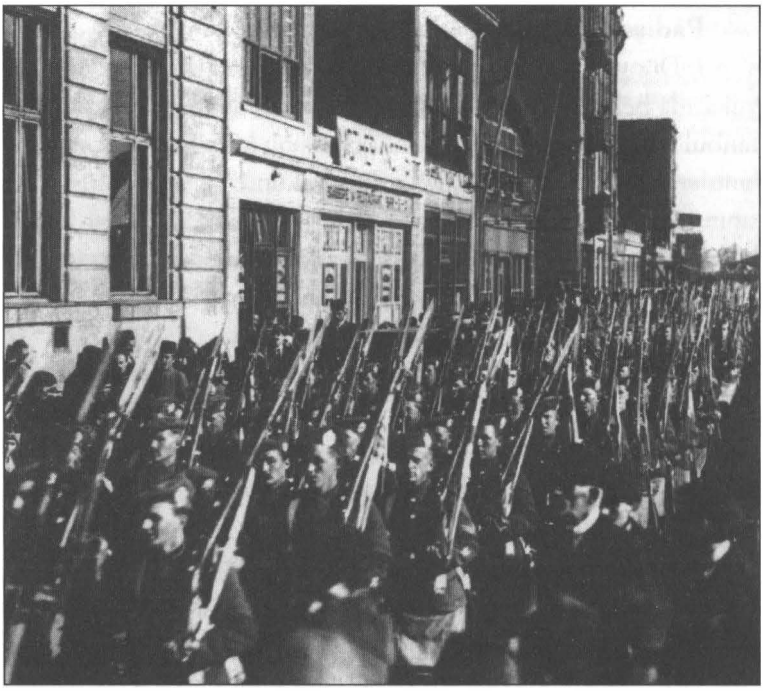
I. Dünya Savaşı galiplerinin oluşturduğu müşterek donanma, yukarıda belirtildiği gibi 13 Kasım 1918'de İstanbul'a girdi ve İstanbul'u fiilen işgal etti.[2] O sırada Osmanlı Mebuslar Meclisi toplantılarını sürdürüyordu. Tevfik Paşa hükümeti için güvenoylamasının yapıldığı, 18-20 Kasım tarihleri arasında mecliste kimi sözcülerin işgal güçlerine dolaylı da olsa söz söylemeleri, hükümetin düşürülmesi yönünde çabalarda bulunulması işgal güçlerinin liderliğini üstlenen İngilizleri rahatsız ediyordu.

Meclisin çoğunluğunun İttihat ve Terakki Partisi'nin üyelerinden oluşması, Talat, Enver ve Cemal Paşaların kasım başlarında İstanbul'dan kaçmalarına karşın meclis başkanlığını Talat Paşa'nın yakın arkadaşı Halil Menteşe'nin yürütmesi, İçişleri eski Bakanı ve İttihat Terakki Partisi'nin eski Genel Sekreteri Fethi Okyar, İsmail Canbulat, Sabri Toprak, Maliye eski Bakanı Cavit Bey, Kara Kemal, Şeyhülislam Hayri Bey gibi İttihat Terakki'nin önde gelenlerinin meclisin içinde bulunuşu sadece İngilizleri değil padişahı da rahatsız ediyordu. Bu nedenlerle İngiliz işgal gücü komutanı ve siyasal komiserinin padişah üzerindeki baskısının giderek yoğunlaşması sonunda meclis 21 Aralık 1918'de kapatıldı.

Mecliste kısıtlı da olsa kimi konularda milletvekillerinin düşüncelerini dile getirebilmeleri, hükümete karşı güvenoylaması düzenek ve araçlarının çalıştırılabilmesi meclisin kapatılmasıyla tamamen ortadan kalkıyor, böylece hükümetlerin oluşması tamamen padişahın istek ve iradesine kalmış oluyordu. Bu noktalar dikkate alınırsa, mütareke döneminde güç dengesi hesaplarında padişah ve işgal güçlerinin özellikle İngiliz işgal güçleri komutanlığının siyasal yaşamın temel aktörleri olarak ortaya çıktığı görülür. Padişah aynı zamanda kutsal alanı etkileyen halife kimliği nedeniyle de ağırlık taşıyordu.

---

(2) Tarih kitaplarında İstanbul'un işgali 16 Mart 1920 tarihi olarak gösterilir. Bu tarih İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal güçlerinin Osmanlı hükümetine bir nota vererek sabah saat 10'dan itibaren İstanbul'u hukuken işgal edeceklerini bildirdikleri ve meclisi basarak milletvekillerini tutukladıkları tarihtir. Oysa eylemli işgal 13 Kasım 1918 tarihidir. Çünkü 55 parça gemi İstanbul Boğazı'na girip demir atmış, karaya asker çıkarmış ve işgal kuvvetleri günlük yaşama güç kullanarak karışmaya başlamıştır.

İngiliz işgal kuvvetleri İstanbul rıhtımında...
Süngü takmış İngiliz askerleri Galata'da yürürken...

İşgal Kuvvetleri

Silahlı işgal kuvvetleri güçleri İngiliz, Fransız ve İtalyan askeri varlığından oluşuyordu. Etkin ve belirleyici güç İngilizlerdi.

Mustafa Kemal İstanbul'da kaldığı altı ay içerisinde özellikle bu güçlü odak noktalarıyla; padişah, İngilizler ve İtalyanlarla iyi ilişkilerde bulunmaya özen gösterdi. Bu odak noktalarını tedirgin edecek, kuşkuya düşülecek hareketlerden özellikle kaçındı; tersine bu güç noktalarını olumlu davranışlarla etkilemeye çalıştı. Şimdi kısaca bu noktalar üzerinde duralım:

Padişahla İlişkiler

Mustafa Kemal, İstanbul'da kaldığı altı ay süresince padişahla altı kez görüşmüştür.

Önemi nedeniyle bu görüşmeler ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

Üzerinde durulması gereken nokta, padişahla yapılan görüş-

melerde Mustafa Kemal geleneksel nezaket kurallarına son derece bağlı kalmış ve padişaha saygılı olmuştu. Bir Osmanlı generalinden tersi bir davranış da beklenemezdi. Böylelikle kendisi hakkında hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir tavır sergilemişti.

Bu genel davranış, kuşkusuz Atatürk'e Samsun'a gidiş görevinin verilişinde son derece yararlı ve etkili olmuştu. Bu tutum, aslında ikili ve karşılıklı olarak da değerlendirilmelidir: Padişahın da Mustafa Kemal'le iyi ve olumlu ilişkilerini sürdürmekte yararı vardı.

Mustafa Kemal'in Çanakkale'de Gelibolu, Anafartalar ve Conkbayırı savaşlarındaki başarıları biliniyordu. Padişah Vahdettin'in gözünde Mustafa Kemal, "dürüst, vatansever ve güçlü bir kurmay subaydı".(3) Padişahın özellikle iki noktada Mustafa Kemal'e karşı tam bir güveni oluşmuştu.

Birincisi Mustafa Kemal Almanlara karşıydı. Gerek Almanya seyahatinde, gerekse I. Dünya Savaşı sürerken Alman subaylarına karşı takındığı tavırlar ve yazdığı eleştirel raporlar ilgililer tarafından çok iyi biliniyordu.

İkincisi Mustafa Kemal aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin askeri lideri, Enver Paşa'ya karşıydı, bu da çok iyi biliniyordu.

Bu iki önemli karşıtlık, padişahla Mustafa Kemal'i o belirli zaman kesitinde, bu konulardaki düşünce çizgisinde birleştirmişti. Çünkü padişah da Almanlara ve İttihat Terakki'ye şiddetle karşıydı, Osmanlı devletinin bu savaştaki yenilgisini Almanlarla çok sıkı ilişkiler kuran ve Osmanlı'yı savaşa sokan İttihat ve Terakki'ye bağlıyordu.

Veliahtlığı sırasında Vahdettin'in Almanya seyahatinde Mustafa Kemal'in de heyette bulunuşu, birbirlerini yakından tanımalarına vesile olmuştu. Daha sonraları Suriye Cephesi'nde ordusunu düşmandan kutarması nedeniyle, Padişah Vahdettin Mustafa Kemal'e yukarıda da belirtildiği gibi 22 Eylül 1918'de onursal başyaverlik sanını vermişti. Onu kahraman bir asker olarak tanıyordu.

İşte tüm bu nedenlerle padişah mütareke İstanbulu'nda Mustafa Kemal'e yakın davranıyor, ordu içinde sevilen bu genç komutandan yararlanma yollarını arıyordu.

---

(3) Baki Öz, *Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İçyüzü,* s.29. Ayrıca bkz. Selek, age, C.I, s.209; Jaeschke, *İngiliz Belgeleri,* s.97.

İngilizlerle İlişkiler

13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Mustafa Kemal için durum son derece hüzünlü ve acı vericiydi.

İstanbul eylemli olarak işgal edilmişti. İki ay kadar sonra, 1919 yılı Ocak ayının 18'inde, savaş galibi egemen güçler Paris Barış Konferansı'nı toplayacaklardı ve Osmanlı topraklarını parçalayıp paylaşacaklardı.

Mustafa Kemal ise hükümette görev alarak Osmanlı devletinin parçalanmasını engellemek yönünde etkili önlemler almak düşüncesindeydi. Bu noktada İngilizlere direkt olarak saldırmak yanlış olurdu. Mustafa Kemal gereksiz çıkışlar yapmak yerine, bu aşamada İngilizleri tedirgin etmeme politikası izlemiştir.

İngilizlerle ilişkiler iki noktada görülür. Basına yaptığı açıklamalarda İngilizleri tam olarak karşısına almamak ve bundan önceki bölümde görüldüğü gibi olanaklar çerçevesinde kimi İngiliz yetkili kişilerle görüşmeler yapmak... İşte Mustafa Kemal'in mütareke İstanbulu'nda izlediği ince politika buydu.

Basın Açıklamaları – Hassas Politikalar

Yukarıda belirtilen bu temel politika, o günkü koşullarda hiçbir gücü karşısına almamak düşüncesi, Mustafa Kemal'in mütareke İstanbulu'nda kaldığı 6 ay içinde basınla yaptığı söyleşilere de yansımıştır. İstanbul'a geldiğinin henüz üçüncü günü 16 Kasım 1918'de Pera Palas Oteli'nde *Vakit, Zaman* ve *Minber* gazetelerinin yazarlarıyla yaptığı konuşmalarda yukarıda belirtilen hassas politikanın ana ilkeleri yansıtılmıştır. Bu açıklamaların temel ayrıntıları yukarıda basınla ilişkiler bölümünde belirtilmiştir.

18 Kasım 1918 tarihinde *Vakit* gazetesinde yayınlanan basın açıklaması ilginçtir. Bu açıklamada da Mustafa Kemal konuları günün siyasal koşulları çerçevesinde değerlendiriyor ve şöyle diyordu:

"Hükümetimizle ateşkes anlaşması imzalayan devletlerin ve bu devletler adına ateşkes koşullarını saptayan Britanya hükümetinin Osmanlılara karşı olan iyi niyetlerinden şüphe etmek istemem.

Eğer bu koşulların uygulanmasında yanlış anlamayı gerektirecek yerler görülüyorsa, bunun nedenini derhal belirlemek ve karşı tarafla anlaşmak lazımdır. Doğal olarak bu görev hükümetlere dü-

şer. Benim bildiğime göre hükümetimiz bu konuda gereken girişimlerde bulunmuş ve bulunmaktadır."[4]

Dikkat edileceği gibi bu açıklamalarda İngilizlere karşı sert söylemler kullanılmamıştır. Hatta, İngilizler özellikle "Osmanlı devletinin hukukuna, haklarına ve özgürlüğüne saygı gösterir bir tavır sergiliyorlarsa, sadece ben değil, bütün Osmanlı milletinin İngilizlerin bu insaniyet ve dostluğuna saygı duyması gerekir" diyordu.[5]

Mustafa Kemal kuşkusuz burada olanı değil, olması gerekeni tanımlayarak, hem kamuoyu yaratmak istiyor hem de o sırada İngilizlerle çatışmaktan kaçınıyordu. Bunu yaparken de, o dönemde kimi önemli kişilerin yaptığı gibi, "yardakçılık ve yalakalık" da yapmıyordu.

İngilizlerin Üç Önemli Kırmızı Çizgisi

İngilizler Mondros Ateşkesi'nden hemen sonra oluşan karmaşık ortamda herkesten kuşkulanıyorlardı. Ancak herkesi de tutuklamak ve Malta adasına göndermek gibi uygulamalara girmek istemiyorlardı. İngilizler için kabul edilmezlik, İttihat Terakki üyesi olmak, Almanlara yakın olmak, Ermeni göç ettirme (tehcir) uygulamasında yer almak gibi üç önemli nedene bağlıydı. Mustafa Kemal'in durumu bu üç nokta ya da uymuyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi Mustafa Kemal İttihat Terakki'nin en önemli lideri Enver Paşa'ya karşıydı, Almanlara karşıydı, Ermeni göç ettirme olayıyla hiçbir ilişkisi olmamıştı.

İngilizler çeşitli denemelerden sonra padişahın İngiliz yanlısı tutumuna kesinkes inanmışlardı. Padişah da bu konuda İngilizlerle sürekli ilişki içerisindeydi. İngilizler ayrıca General Mustafa Kemal'in padişah katında "makbul şahıs" (beğenilen kişi-persona gratissima) olduğunu da öğrenmişlerdi. Mustafa Kemal'den o dönemde kuşkuya düşmeleri için hiçbir neden bulunmuyordu.[6]

---

(4) *Vakit,* 18 Kasım 1918. (Kısmen sadeleştirildi) Ayrıca bkz. G. Jaesckhe, *İngiliz Belgeleri,* s.99.

(5) *Minber,* 17 Kasım 1918

(6) G. Jaeschke, *İngiliz Belgeleri,* s.96-100. İngiliz devlet arşivlerinde çalışma yaparak ulusal savaşımızla ilgili önemli yapıtlar veren Alman tarihçi Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri* adlı kitabında Padişah Vahdettin'in Mustafa Kemal'e neden güvendiğini belgelere dayanarak anlatmıştır.

İtalyanlarla İlişkiler

Mustafa Kemal bu dönemde işgal güçlerinden İtalyanlarla özel ilişkiler geliştirdi. Bu konu çok önemli olduğu için ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

Padişahın İngiliz Politikası

Bu bölümde yapılan politik çözümlemelerden de anlaşılacağı gibi İngiltere hükümeti ile Osmanlı padişahı ve ona bağlı Osmanlı hükümetinin amaçları ortaktı.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın sonuçları ve İstanbul'un eylemli olarak işgal edilmesi karşısında, Osmanlı Padişahı Vahdettin, Osmanlı devletinin kalıcılığını, İngilizlerle sıkı ilişkilerde, hatta ne yazık ki "Osmanlı devletinin İngilizlerin denetimi altında yönetilmesinde" görüyordu.

Osmanlı sarayı ve ona bağlı tüm devlet adamları, ancak İngiltere'ye ters düşmemekle yumuşak koşullu bir barış yapabileceklerini sanıyorlardı. İngiltere'nin amacı ise sömürge alanı olan Ortadoğu ve Hindistan yolunu güvence altına almak, Boğazlar'ı ve Kafkaslar'ı denetimlerinde tutmak, böylece o sırada Rusya'ya egemen olan Bolşevik yönetimini kıskaca alarak zor durumda bırakmaktı.

İlişkilerdeki Başarı Dereceleri

Yukarıda da görüldüğü gibi, Tevfik Paşa'ya güvensizlik oyu verilerek onun başbakanlığını önlemek, Mustafa Kemal'in Savaş bakanı olduğu yeni bir hükümetin başa getirilmesini sağlamak yönünde mecliste yapılan çalışmalar başarısız olunca, bu kez Mustafa Kemal padişaha yaklaşıp, onu arkadaşlarıyla birlikte tasarladığı modele doğru çekmek için çareler aradı.

Ne var ki, yukarıda belirtildiği gibi Padişah Vahdettin, Tevfik Paşa'nın güvenoyu alması üzerine, Mustafa Kemal'in acil görüşme talebini kabul etmedi. Görüşmeyi 3-4 gün erteleyip Cuma selamlığı sonrasına randevu verdi. Bu görüşmede de Mustafa Kemal'in düşüncelerini açmasına olanak tanımadı, tersine kendi kuşkularını gidermek için Mustafa Kemal ve grubundan bağlılık istedi.

Böylece padişahı etkileyerek hükümette yer alma modeli başarısız oldu.

Siyasal Önlemler

İnönü anılarında bu düşünceye şöyle açıklık getirmiştir: "Atatürk'e egemen olan fikre göre iyi bir hükümet, hedefini, durumunu iyi bilen bir hükümet, memleketin kuvvetini uygun ve elverişli şartlarda değerlendirerek çok iş yapabilirdi. İstanbul'a geldiği günden itibaren bunu sağlamaya çalışıyordu."

"Atatürk'ün düşüncesine temel oluşturan bu esasa göre istediği gibi bir hükümet kurulur, kendisi de Harbiye nâzırı (Savaş bakanı) olursa, galip devletlere karşı yeni bir politika izlemek, Türk olmayan yerleri[7] zaten bırakmış olan Türkiye'yi kurtarmak olanaklıdır. Kurulacak onurlu, saygın bir hükümet, buna göre bir dış politika izleyerek, büyük devletleri yeni bir doğrultuya çevirebilirdi. Bu olanaklar araştırılırken, bir taraftan da siyasal önlemlerin sonuçta bir çatışmaya, bir savaşa varması olasılığına karşı ordu da hazırlanacaktır. Başlangıçta Atatürk'ün görüşü budur."[8]

Bu bölümde kuvvet dengelerini ele aldığımıza göre, bir ölçüde mütareke dönemindeki siyasal partilerden de söz etmeliyiz.

Mütareke döneminde eski saygınlığını yitirmesine karşın en kuvvetli örgütlü kuruluş İttihat ve Terakki'dir. İttihat ve Terakki'nin kendisini feshedip Teceddüt (Yenilik) Partisi'ni kurması, bir görünümden ibaretti.

İttihat ve Terakki'nin Kapanması

Bu noktada, İttihat ve Terakki'nin dağılışı ve Teceddüt Partisi'nin kuruluşu üzerinde durmalıyız.

Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasından bir gün sonra 1 Kasım 1918 günü İttihat ve Terakki'nin olağanüstü kongresi toplandı. Yakın zamanlara kadar, Osmanlı devletine egemen olan partinin artık son kongresiydi.

Talat Paşa söz alarak, partinin bir tarihçesini sundu ve sözlerini şöyle bağladı: "Vaziyetin aldığı şekil üzerine İttihat ve Terakki hükümeti, iktidar mevkiini terk ettiği gibi, Cemiyet liderleri de istifa ediyorlar." Bu noktada Talat Paşa delegelere seslenerek kongrenin gelecek için de karar vermesini de istedi.[9]

---

(7) Suriye, Irak, Filistin gibi Arap ülkeleri.

(8) İsmet İnönü, *Hatıralar,* age, s.160-167. (Kısmen sadeleştirildi.)

(9) T. Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler,* Hürriyet Vakfı Yayını, 1984, s.352.

Talat – Enver – Cemal Paşalar Yurtdışına Kaçıyorlar

İttihat ve Terakki'nin kongre çalışmaları sürerken, üçüncü günü Talat, Enver ve Cemal paşaların yurtdışına kaçtığı haberi kongrede ve tüm ülkede bomba etkisi yaptı.

Uzun ve oldukça sert tartışmalardan sonra İttihat ve Terakki kendisini feshetti. Fethi Okyar'ın tanımı ile "...daha çok manevi mirasını ortada bırakmamak için Teceddüt Fırkası kuruldu."

Arapça bir kelime olan "teceddüd'ün anlamı, yenileme, tazelemedir. Ama artık devrini tamamlamış olan İttihat ve Terakki neyi yenileyecek, neyi tazeleyecekti?..

I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması İttihat ve Terakki'nin de sonunu getiriyordu. Teceddüt Fırkası'nın yönetimi "lekelenmemiş ya da utanç verici işlere karışmamış" olan Prof. Şemseddin Günaltay, Babanzâde Hikmet, Sabri Toprak, Dr. Tevfik Rüştü Aras, İsmail Canbulat gibi kişilerden oluştu. Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın yönetimin güçlenmesi için Mustafa Kemal'in genel yönetim kuruluna alınması, hatta onun başkan olması için çalışmalar yaptığı da bilinmektedir.[10] Ancak yeni kurulan parti fazla bir etkinlik gösteremedi.

Teceddüt Partisi'nin Yazgısı

İttihat ve Terakki'nin mirasını devralan Teceddüt Fırkası başarılı olamayınca onu yeni partiler izledi. Örneğin, Osmanlı Sulh ve Selamet, Ahali İktisat, Sosyal Demokrat, Selameti Amme (Kamunun Kurtuluşu) gibi partiler sayılabilir.

İttihat Terakki'nin önde gelen liderlerinden, Atatürk'ün yakın arkadaşı Fethi Okyar, Teceddüt Fırkası'na katılmadı, tersine Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası (Osmanlı Özgürlükçü Halk Partisi) adıyla ayrı bir parti kurdu, bu partiye mebuslar meclisinden 30 üyenin katılmasıyla ilk aşamada güçlü bir adım atıldı.[11] Yukarıda sözünü ettiğimiz *Minber* gazetesi de aslında Fethi Bey'in kurduğu bu yeni partinin yayın organı olarak değerlendiriliyordu.

---

(10) Bayur, age, s.196.
(11) Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* age, s.170.

Mustafa Kemal'in Partiye Giriş Söylentileri

İleride üzerinde durulacağı gibi, Osmanlı Meclisi Mebusanı 21 Aralık 1918'de dağıtıldı. Bu karışık ortamda, Mustafa Kemal'in Teceddüt Fırkası'na gireceği konusunda bir bilgi kulaktan kulağa dolaşmaya başladı. *Söz* gazetesi 29 Aralık 1918 Pazar günü Mustafa Kemal'in Teceddüt Fırkası'na girdiğini yazdı.[12]

Millet Meclisi'nin dağıtılmasıyla durumu iyice zayıflamış olan Teceddüt Fırkası'na Mustafa Kemal'in gireceği haberinin, bu partinin kimi yöneticileri tarafından ortaya atılmış iyi niyetli bir düşünce olduğu kuşkusuzdur.

Mustafa Kemal'in bu dönemde partisel bir siyasal ilişki içinde olması hiç de yararlı değildi. Bunu iyi bilen Mustafa Kemal bu haberi *Söz* gazetesine gönderdiği bir açıklama ile yalanladı. Şöyle ki:

"Gazetenizin 29 Aralık 1918 Pazar günkü sayısında bazı kaynaklardan size aktarıldığına göre benim Teceddüt Fırkası'na girdiğim hakkında bir haber yayınlanmıştır. Bu haber doğru değildir. Ben askeri sıfat ve makamıma bağlıyım ve bu ilişkimi muhafaza etmekteyim. Dolayısıyla hakikatle ilgisi olmayan haberin tekzibini rica ederim."[13]

Teceddüt Partisi, aslında İttihat ve Terakki'nin ünlü Talat, Enver ve Cemal üçlüsünü hiçbir zaman reddetmemiş, geniş ölçüde onlara bağlı kalmıştır.

Ne var ki, İttihat ve Terakki liderleri Talat, Enver ve Cemal paşaların yurtdışına kaçmaları, İttihat ve Terakki'nin görkemli geçmişine büyük bir darbe vurmuş, "İttihatçılık" ülkeyi savaşa sürükleyen anlayışı da aşarak, birçok kesimde bir tür "vatan hainliği" olarak nitelenmeye başlamıştı.[14]

Böyle bir ortamda, Mustafa Kemal, politikanın içindeymiş gibi bir görünüm vermek istememişti. O, partiler üstü bir kişilik, savaş kazanmış bir komutan olarak Harbiye bakanı olmak istiyordu.

---

(12) Akşin, C.I, s.191, Bayur, age, s.196; Z. Sarıhan, age, s.77.
(13) *Söz*, 30 Aralık 1918, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.2, s.294.
(14) Ş. Turan, *Atatürk*, age, s.170.

Hürriyet ve İtilaf

İttihat ve Terakki'ye tam karşıt olan siyasal kuruluş Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Bu partinin kurucuları Dr. Rıza Nur, Damat Ferit Paşa, Amasya mebusu İsmail Hakkı Paşa, Tokat mebusu Mustafa Sabri Efendi gibi kişilerdi. Partinin etkin olarak toparlanması Ocak 1919 ortalarından sonra gerçekleşmiştir. Partinin başkanlığına Damat Ferit Paşa getirilmişti.(15)

Hürriyet ve İtilaf Partisi, İttihat ve Terakki'ye karşıt olan herkesi bünyesine almış, İttihat ve Terakki kadrolarını ve düşüncesini ortadan kaldırmayı temel amaç olarak benimsemişti. Liberal ekonomi yandaşı, dış sermayeye "azami" kolaylık gösterilmesi gerektiğine inanan bir siyasal hareketti.

Mütareke döneminde bu parti, Lütfi Fikri, Rıza Tevfik, Mustafa Sabri, Refi Cevat (Ulunay), Ahmet Cevdet ve Refik Halit (Karay) gibi güçlü ve polemikçi yazarlara sahipti. Mütareke döneminde, İttihat ve Terakki'nin giderek zayıflaması nedeniyle parti politik alanda tek başına kalmıştı; üstelik padişah tarafından da destekleniyordu.

Bunun yanında Osmanlı Demokrat, Milli Muhafazakârlar, Mutedil Hürriyet ve İtilaf, Sulh Selameti Osmaniye adını alan ve çeşitli zamanlarda doğan partiler Hürriyet ve İtilaf'ın içinden doğan hizip kuruluşlarıydı. Bunların yanında *Osmanlı Sosyalist* ve *Osmanlı Sosyal Demokrat* partileri de fazla etkinlikleri olmayan kuruluşlardı.

Bu dönemde Wilson Prensipleri Cemiyeti, İngiliz Muhipleri (Sevenleri) Cemiyeti, Yeşilordu Cemiyeti ve Karakol Cemiyeti gibi kuruluşlar da ortaya çıkmıştı.

Mustafa Kemal, mayıs ayında Samsun'a hareket edeceği sıralarda, 9 Mayıs 1919'da *Milli Ahrar* Fırkası, ayrıca 1919 yılı sonlarında *Milli Türk Fırkası* kuruldu. Bu partiler Anadolu hareketine ve milli mücadeleye yardımcı bir tutum benimsemişlerdir.

---

(15) Tarık Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler,* C.I, Hürriyet Vakfı, 1984, s.263.

Milli Kongre'nin Toplanması

İşgallerin başladığı sırada, Kasım 1918'de göz doktoru Esat Paşa ve tarihçi Abdurrahman Şeref Bey tarafından adı *Milli Kongre* olan girişimde bulunuldu.

70 kadar dernek ve sivil örgüt kuruluşundan ikişer temsilcinin katılması ile 29 Kasım 1918'de partiler üstü bir kuruluş olarak ortaya çıkan Milli Kongre, bugünkü deyimiyle bir "düşünce platformu" niteliğindeydi. "Kuvayı Milliye" deyimi ilk kez bu kuruluş tarafından kullanılmıştır.

O dönemde herkes umutsuz, herkes kendine göre bir çare üretmeye çalışıyor... 11 Aralık 1918'de Milli Kongre, yayınladığı bildiride "bilumum anâsır-ı Osmaniye"nin bugünkü dille "tüm Osmanlı unsurlarının" ülkenin çıkarları doğrultusunda birleşmesini amaç olarak ortaya koymuştu.(16)

İngilizler ve padişah Milli Kongre'nin çalışmalarından hoşlanmadılar. Zaten Milli Kongre'nin toplanmasını sağlayan Dr. Esat Paşa sonraları (18 Mayıs 1919) tutuklandı. Burada belirtmekte yarar vardır ki, Milli Kongre'ye bağlı üyelerin önemli bir bölümü sonradan milli mücadeleye katılmıştır.

Teâli-i İslam (İslamın Yükselmesi) ve Tarik-i Salah (Dine Bağlılık Yolu) Cemiyetleri

Bu cemiyetler, temelde dine dayanan bir siyaset güdülmesini isteyen kuruluşlardır.

19 Şubat 1919'da İskilipli Mehmet Atıf Efendi'nin başkanlığında medrese mensupları tarafından kurulan Teâli-i İslam Cemiyeti'nin tüzüğünde "Halifelik ve saltanatı kurtarıp hürriyete kavuşturmak için bütün Müslümanların birleşmesi" isteniyordu.

Bu dernek din-devlet işbirliğini savunuyor ve *Hürriyet ve İtilaf Partisi*'ni destekliyordu, sonraları da "milli mücadele"ye karşı tavır aldı.

3 Aralık 1918'de aynı düşüncede Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti; 17 Aralık'ta da Osmanlı Selamet Fırkası kuruldu, cemiyet bu partiye katıldı ve yeni adı Osmanlı Sulh ve Selamet Fırkası oldu.

---

(16) T. Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* C.II, s.156-157.

Bu parti, isminden de anlaşılacağı gibi Osmanlılık vurgusu yapıyordu. İlk aşamada Milli Kongre'ye dahil olan bu parti, bir süre sonra Milli Kongre'den çekildi.

Mütareke sırasında, özellikle İslam ve İslam Federasyonu'na önem veren akımlar gözde idi. Buna göre, "Türkiye'nin merkezini oluşturacağı bir İslam federasyonunun yaratılması" isteniyordu. Osmanlı devleti parçalanmakta, bütün Arap yarımadası elinden alınmış, halifenin cihat fetvasına rağmen Osmanlı vatandaşı Araplar İngilizlerle bir olup Osmanlı askerine saldırmış, hâlâ İslam federasyonu gibi gerçekçi olmayan yollara başvuruluyordu.

Mustafa Kemal tüm bu kuruluşları titizlikle izliyor, bu kuruluşlara katılmıyor, ancak bu kuruluşlardan ulusal bağımsızlık mücadelesinde yararlanma yollarını arıyordu.

Bundan sonraki bölümde millet meclisinin kapatılması ele alınacaktır.

8

ARALIK 1918

• Millet Meclisi'nin Kapatılması...
• Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'a Gelişi...
• Milli Direniş Kararının Alınışı...

Bu bölümde millet meclisinin kapatılması ve Ali Fuat Paşa'nın cepheden İstanbul'a dönüşü üzerinde durulacaktır.

Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'a gelişi Mustafa Kemal için önemliydi. Önce kısaca bu konuya değineceğiz ve sonra millet meclisinin dağıtılmasına geçeceğiz.

Ali Fuat Cebesoy'un İstanbul'a Gelişi

Yukarıda Mondros Ateşkesi'nden sonra Yıldırım Orduları komutanlığına getirilen ve on gün içinde acele olarak İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal'in Adana'da kendi sorumluluğu altındaki 7. Ordu komutanlığını vekâleten o sırada 20. Kolordu komutanı olan General Ali Fuat Cebesoy'a bıraktığını belirtmiştik.

Ali Fuat Cebesoy Adana'da Mustafa Kemal'in kendisine verdiği talimatları yerine getirdi. Orada bir jandarma kadrosu oluşturdu, Adana bölgesinde direniş yuvalarının hazırlığına girdi. Ulusal savaşın eylemli olarak ilk hazırlıklarına başladı.[1]

Cebesoy'un Aralık başlarında "sıtma" (tropika) hastalığı tekrarladı, sağlık nedeniyle İstanbul'a dönmek zorunda kaldı ve 20 Aralık 1918'de İstanbul'a vardı.

İstanbul'da Kuzguncuk'taki evinde kendisini heyecanla karşılayan babası İsmail Fazıl Paşa'nın ilk sözü kuşkusuz "Anadolu'dan ne haber?" olmuştu. Cebesoy, babası ve ailesi ile görüşmesinden sonra, zaman geçirmeden bir an evvel okul arkadaşı Mustafa Kemal'in yanına gitmek istiyordu.

---

(1) Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları* adlı yapıtında bu hususları anlatır. Bkz. s.45-46.

'İçime Bir Hüzün Çöktü Dört Yıl Bunun İçin mi Dövüştük?'

Ali Fuat anılarında şöyle anlatıyor:

"Kuzguncuk'tan vapurla Beşiktaş'a geçtim. Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemiş olan İtilaf devletlerinin harp gemilerini gördüm. İçime bir hüzün çöktü. Biz dört yıl bunun için mi dövüşmüş, kan dökmüştük? Sanki yenilginin tek sorumlusu benmişim gibi başımı önüme eğdim. Kör olası talih bizi düşmanlarımızın bu kadar zebunu mu (güçsüz, aciz) edecekti? Beşiktaş iskelesinden bir faytona binerek Akaretler-Maçka yolu ile Şişli'ye çıktım."

Temel Tespitler

Mustafa Kemal ve yakın arkadaşı Ali Fuat Paşa Adana'da yaptıkları önemli toplantıdan hemen hemen bir buçuk ay sonra bu ilk karşılaşmalarında sabahın ilk saatlerine kadar konuşup uzun uzun hasret giderdiler. O gece (20 Aralık 1918) yapılan genel değerlendirmede aşağıdaki temel tespitlere varıldı:

- İşgalciler Mondros Ateşkesi'nin 7. maddesini diledikleri gibi ve kendi yararlarına göre yorumlamaktaydılar.
- İşgal kuvvetleri ordudaki terhisleri çabuklaştırmak, depolardaki silah ve savaş malzemelerini bir an önce ele geçirmek için girişimlerine hız vermişlerdi.
- İşgalciler her istediklerini hükümete kabul ettirmekteydiler.
- Padişah ve hükümet de onlara uyan bir tavır içindeydi.
- İttihatçı damgası vurulan yöneticiler görevlerinden uzaklaştırılıyor, yerlerine yeteneksiz kimseler getiriliyordu.

General Ali Fuat Cebesoy

Biricik Kurtuluş Yolu: Milli Direniş

Bu temel tespitlerden sonra, güneşin ilk ışıkları sökerken "yegâne kurtuluş yolunun, bir milli mukavemet (direniş) hareketi yaratmak" olduğuna karar verdiler.

Bu nasıl gerçekleşecekti? Bunun için "ordu ile millet el ele vermeli ve beraberce hareket etmeli idi." Ali Fuat Paşa bu "milli direnişin" yaratılması için aşağıda belirtilen temel kararları aldıklarını belirtiyor.

Temel Kararlar

1- Ordunun terhisini durdurmak,

2- Vatanın savunmasında en gerekli olan silah, cephane ve teçhizatı düşmana vermemek,

3- Genç ve yetenekli kumandanları kıtaları başında bulundurmak, İstanbul'dakileri de Anadolu'ya yollamak,

4- Milli direnişe taraftar idare amirlerinin yerlerinde bırakılmasını temin etmek,

5- Vilayetlerde fırkacılık (particilik) adı altında yapılan kardeş mücadelesine mâni olmak,

6- Halkın maneviyatını yükseltmek.[2]

İki Önemli Konu

İki yakın arkadaş bu "milli direniş" yolunu açabilmek için iki önemli konuyu çözmenin zorunluluğuna inandılar.

1- Ya hükümeti devirmek, yeni bir hükümet kuruluşunu sağlamak,

2- Ya da "milli mukavemete" taraftar bir Harbiye ve Dahiliye nâzırını işbaşına geçirmek.

Ali Fuat Paşa bu iki konuda aşağıdaki yargıya vardıklarını belirtiyor:

"Birincisi şimdilik imkânsız gibi görünüyordu. İkincisini gerçekleştirmeye çalışacaktık. Mesela Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye nâzırlığını deruhte etmeleri (üstlenmeleri) pek uygun olurdu.

---

(2) age, s.53 (Sadeleştirildi).

Paşa, sırf memlekete hizmet etmek bakımından bu vazifeyi memnuniyetle kabul edeceğini söylüyordu."[3]

Bu önemli kararlar Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın aşamalarını da gün yüzüne çıkarmaya yarıyor.

Şimdi meclisin kapatılışına geçebiliriz.

Meclisin Kapatılışı

Mondros Ateşkesi'nden sonra, Osmanlı Millet Meclisi ancak 50 gün kadar yaşayabildi ve 21 Aralık 1918'de meclis padişah tarafından feshedildi, kapatıldı. Durum kısaca şöyledir: Yinelediğimiz gibi 13 Kasım 1918'de İstanbul'a giren işgal güçleri, İstanbul'a artık egemen olmuşlardı.

Savaş filosunun gelişini, işgal kuvvetlerinin asker ve sivil kurullarının gelmesi izledi. Önce İngilizlerin Karadeniz Kuvvetleri Komutanı General Milne kalabalık kurmay kuruluyla İstanbul'a geldi. Onu Fransızlar, İtalyanlar ve az sayıda da Yunanlılar izledi.

General Milne, Haydarpaşa Garı'nı, Haydarpaşa'dan Eskişehir'e kadar tüm demiryollarını ve Karadeniz'de Samsun ve Batum limanlarını denetim altına aldı.

İşgalin bu biçimde ve Mondros Ateşkes hükümlerini hiçe sayarak sürdürülmesi, mecliste dalgalanmalara neden oluyordu.

İttihatçıların Tutumu

İttihat Terakki'nin Osmanlı meclisinde etkinliği sürüyordu.

Meclis başkanlığına İttihat Terakki'nin ileri gelenlerinden Halil Menteşe seçilmişti.

Gün geçtikçe, Tevfik Paşa hükümetine bir süre önce güvenoyu verenler bile artık seslerini yükseltmeye başladılar. Özellikle Aralık 1918 başından itibaren mebusan meclisinde milletvekillerinin hükümete karşı eleştirileri çoğalmıştı. Gazetelerde sık sık meclisin feshedileceğini belirten yazılar da yer almaktaydı.[4]

Oysa, Mustafa Kemal, çok değil daha bir ay önce meclise geldiğinde, Tevfik Paşa hükümetine güvensizlik oyu verilmesini iste-

---

(3) age, s.53 (Sadeleştirildi).

(4) T. Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken,* 1. Kitap, s.20; Akşin, age, s.127 ve 133.

mişti. Milletvekilleri de güvenoyu verilmezse meclisin kapatılacağını ileriye sürmüşlerdi. Mustafa Kemal ise, asıl güçlü bir hükümet olmazsa o zaman meclisin kolaylıkla kapatılacağını anlatmıştı; dinlememişlerdi ama, işte şimdi istemedikleri durum başlarına geliyordu.

Padişahın Tutumu

Padişah Vahdettin mecliste olup bitenlerden kuşkusuz günü gününe haber alıyordu.

Padişah her kötü şeyi İttihatçılara bağlamayı alışkanlığa dönüştürmüş, her kötülüğü, ortaya çıkan her yanlışlığı İttihatçılara bağlamak gibi akıl dışı bir koşullanmaya girmişti. Meclisin cılız da olsa işgallere karşı tutumunu da "İttihatçılık" hareketi olarak değerlendiriyordu. Ona göre, mebuslar "velinimetleri" olan İttihatçı liderlerine bağlılıklarını göstermek için her olanaktan yararlanıyorlardı.

İşgal Güçlerinin Tavırları

İşgal güçleri de kuşkusuz meclisten hoşnut değildi. Milletvekillerinin kısıtlı da olsa işgalden yakınmaları onları tedirgin ediyordu.

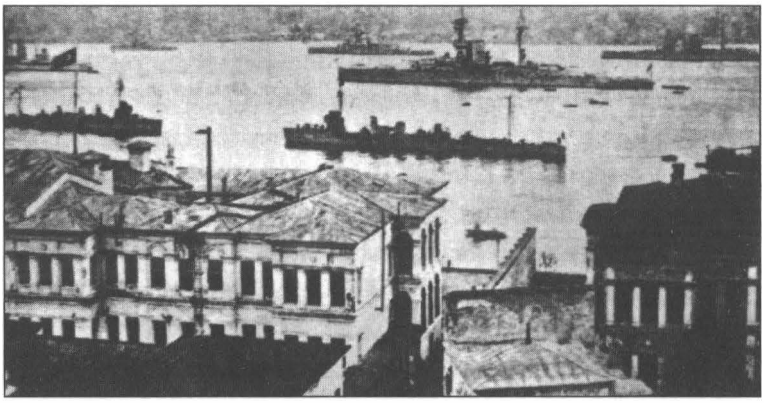
Saray Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi'nin belirttiği gibi, işgal devletlerinin temsilcileri, meclisi Ermenilere zorunlu göç uygulayan "katiller" yani, "İttihat ve Terakki liderlerini seçen ve destekleyen" bir siyasal kurul olarak değerlendiriyorlardı. İşgallere karşı ortaya çıkan cılız da olsa her eleştiri, bu konulara yönelik ufak bir girişim büyütülüyor ve meclisin feshi (kapatılması) için sarayı zorlamanın bir gerekçesi oluyordu.[5]

Teceddüt Partisi'nin Tutumu

İttihatçıların yeni kurdukları Teceddüt Partisi üyesi Balıkesir milletvekili Hüseyin Kadri Bey ve dört arkadaşı 18 Aralık 1918'de hükümet aleyhine bir gensoru önergesi verdi.

Bu gensoru önergesinin İttihatçıların ekonomi ve mali konularındaki uzmanı Maliyeci Cavit tarafından düzenlendiği biliniyor-

(5) Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, age, s.183; Ş. Turan, age, 1. Kitap, s.84-85.

Osmanlı Meclisi önünde demirlemiş olan İngiliz ve Fransız savaş gemileri... (Arkada görünen bina Osmanlı Meclisi, şimdiki Mimar Sinan Üniversitesi'dir)

du. Önergede hükümetin programına uymadığı, güçsüz olduğu, barış konusunda ciddi bir girişim yapmadığı, asayiş ve gıda dağıtım işlerinin bozuk olduğu, basına uygulanan sansürün adaletsiz olduğu sıralanıyordu.[6]

19 Aralık gecesi Âyan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey Başbakan Tevfik Paşa'yı ziyaret etti, hükümette değişiklik yapılmasını önerdi. Başbakan buna yanaşmadı. Bunun üzerine gerek *Teceddüt*, gerek Fethi Okyar'ın *Osmanlı Özgürlükçü Halk Partisi* hükümete güvensizlik oyu vermeyi kararlaştırdı.[7]

Dayılık Bizde Kalsın

21 Aralık 1918 sabahı, sadrazam (başbakan) Tevfik Paşa saraya gidip, padişahın huzuruna çıktı, hükümetin meclisten güvensizlik oyu alacağının artık belli olduğunu söyledi.

Padişah Vahdettin, aslında meclisin kapatılmasını isteyen dış dayatmalardan bunalmış, meclisi kapatma kararını da vermişti. Meclisteki hükümet karşıtlığını da İttihat ve Terakki'ye bağlıyordu. Padişah başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi'ye o gün şöyle dedi:

"... Güvensizlik kararı beklenmeden fesih yoluna gidilmesi daha iyi olur. Bu suretle dayılık bizde kalsın; zaten başbakanla aramızda anlaşma oldu..."[8]

---

(6) Akşin, C.I, s.134.
(7) Bayur, age, s.246.
(8) M. Ali Türkgeldi, age, s.167-168.

Padişah şunları da ilave etti:

"Sizden sır çıkmaz. Yabancılar bu millet meclisini seçilmiş saymıyorlar. Siz yaşam hakkınızı korumak için faaliyet göstermelisiniz. Eğer gereken faaliyeti göstermezseniz yaşam hakkınızı ortadan kaldırmış olursunuz diyorlar."

Padişah ertesi gün yine bu konuyu açarak başkâtibine şunları söyledi:

"Yabancıların anlayışı bizimkilere uymuyor, bir kez kafalarına koydukları şeyi bir daha çıkarmıyorlar ve o katillerin seçtiği millet meclisini nasıl tutuyorsunuz? Siz neye dayanıyorsunuz?[9] diyorlar."

Padişah Vahdettin'in bu sözlerinden meclisin dağıtılmasını özellikle yabancı işgal güçlerinin istediği açıkça anlaşılmaktadır.

Mecliste, gensoru önergesi görüşmeleri başlayınca, hükümet adına Dışişleri Bakanı M. Reşit Paşa karşılık verdi. Saruhan milletvekili Teceddüt Partisi Genel Sekreteri Sabri Toprak usul hakkında söz istedi, tam bu noktada İçişleri Bakanı Mustafa Arif Bey kürsüye gelerek meclisi dağıtan padişah iradesini okudu.

Padişahın iradesi şöyleydi:

"Zorunlu siyasi sebeplerden dolayı, anayasanın 7. maddesi gereği meclis fesholunmuştur." Okunan bu padişah iradesi, milletvekilleri tarafından protesto alkışlarıyla karşılandı.[10]

Padişah, İngiliz Casusu ile Görüşüyordu

Meclisin dağıtılması kuşkusuz en fazla yabancı işgal güçlerini memnun etmişti. Çünkü artık, meclisi sindirmek ve onu etkilemek yerine sadece padişahı etkilemek daha kolaydı.

Padişah yabancılarla zaten doğrudan iletişim içersindeydi. Özellikle Hazine-i Hassa (padişahın hazinesi) Müdürü Refik Bey kanalıyla yabancı gizli servis elemanları randevu almak gibi protokol kurallarını aşarak Vahdettin'le görüşüyorlardı. Padişaha düşünce aşılayan ve öneri yapanların başını da İngiliz Papaz Frew çekiyordu.

---

(9) Türkgeldi, age, s.168-169. (Sadeleştirildi)

(10) Bayur, age, s.248-249; Akşin, age, s.134-135; Lütfü Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim,* age, s.321.

Meclis Başkanı Halil Menteşe anılarında şöyle yazıyor:

"O günlerde Vahdettin rahatsızlığı nedeniyle hareme çekilmiş, arzu etmediği ziyaretçileri kabul etmiyordu; fakat harem kapısından geceleri Papaz Frew'ü, Hoca Sabrileri, Ali Kemal'leri kabul ediyordu."[11] Padişaha çok yakın olan Hazine-i Hassa Müdürü Refik Bey'in bu işlerdeki rolü, gazete yazılarına bile konu olmuştu."[12]

'Bize Baskı ile Meclisi Dağıttırdılar'

Meclisin dağıtılmasından bir ay kadar geçtikten sonra padişah, başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi'ye 27 Ocak 1919'da şöyle sızlanır:

"Yabancılar pek acımasız. Gece gündüz çektiğimi bir Allah bilir, bir ben bilirim; bize baskı ile millet meclisini dağıttırdılar. Düşüncelerini sezdirme ile değil adeta açıktan açığa belirtiyorlar. Ben meşruti bir hükümdar olduğum halde sözde mutlak hükümdar imişim gibi davranışta bulunuyorlar ve doğrudan doğruya bana başvuruyorlar. Meşrutiyetten söz edince 'hangi meşrutiyet!' diye yanıt veriyorlar. Karşımızda başvuru yapacak kuvvet olarak yalnız sizi tanırız ve sizi kabul ederiz diyorlar. Yani sözlerimizi kabul etmezseniz sizi de tanımayız demek istiyorlar. Bağımsızlığımızı kurtarmak için zorunlu olarak bu duruma katlanılıyor. Diğer taraftan bir şey için kendilerine başvurunca, henüz siyasi ilişkimiz iade edilmedi; buradaki memurlarımız askeri görevlilerdir diye yanıt veriyorlar."[13]

Padişah Vahdettin'in bu sözlerinden meclisin kapatılmasında birinci derecede İngilizlerin baskılarının etkili olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

---

(11) Aktaran Bayur, age, s.246, dipnot 25; Akşin, C.I, s.136-137. Bkz. *Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı, 1986. Papaz Frew İngiliz gizli servis elemanıydı. Hoca Sabri ve Ali Kemal ise ünlü işbirlikçilerdir. İttihatçıların ve ulusalcıların en büyük düşmanı Ali Kemal *Sabah* gazetesi başyazarıdır. Daha sonra İçişleri bakanı oldu. Zaferden sonra İzmit'te halk tarafından linç edilmiştir.

(12) Lütfü Simavi, age, s.323-325; Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C.I, İstanbul, Say Yayıncılık, 1970, s.317.

(13) Ali Fuat Türkgeldi, age, s.169. (Sadeleştirildi)

Padişah ve Mustafa Kemal Görüşmesi

Mustafa Kemal, meclisin dağıtılmasından bir gün önce 20 Aralık 1918 günü, Cuma selamlığından sonra padişah tarafından kabul edildi. Mustafa Kemal'le padişah arasında uzun bir görüşme geçti.

Görüşme uzun sürdüğü için, bekleme odasına dönünce Mustafa Kemal bekleyenlerin soru dolu bakışlarıyla karşılaştı.

Bir söylenti de etrafta dolaştı. Padişah bu meclisi kapatma konusunda Mustafa Kemal'e danışmış, kendisini ve arkadaşlarını başa getirecek bir model için Mustafa Kemal bu öneriyi desteklemiş ve ordunun da bu girişimi destekleyeceğine söz vermiş...

Lord Kinross, bu görüşün doğru olmadığını belirtiyor ve "Mustafa Kemal'e kalsa, buna çoktan razıydı. Ancak sultanın tasarısı bambaşkaydı. Meclisi dağıtmaya gerçekten kararlıydı. Ne var ki amacı, orduyu değil, İtilaf devletlerini hoşnut etmekti. Sultan, kaderini, işgal kuvvetleriyle birleştirmeye karar vermişti,"[14] diyor.

Gerçekten o aşamada keşke padişah Mustafa Kemal'le anlaşsaydı da, böylesine bir girişim gerçekleştirebilseydi. Keşke Mustafa Kemal'i Savaş bakanı yapsaydı. Ama Kinross'un dediği gibi, Padişah Vahdettin kaderini İngilizlere teslim etmişti.

Mustafa Kemal ve arkadaşları aslında meclisin açık kalmasını özellikle istiyorlardı. Mecliste cılız da olsa bir karşı durma sergilenebiliyordu, ulusalcı bir düşünce açıklanabiliyordu, çok küçük de olsa hükümeti değiştirme olanakları yaratılabilirdi.

Meclis kapatılınca tüm bu olanaklar büsbütün ortadan kalkıyordu.

Mustafa Kemal, Meclisin Kapanmasını Asla İstemiyordu

Mustafa Kemal, aslında bu konudaki düşüncelerini meclisin kapatılmasından bir ay önce 18 Kasım 1918 tarihli *Vakit* gazetesinde kendisiyle yapılan söyleşide açıkça belirtmiş, meclisin önemini şöyle vurgulamıştı:

---

(14) Kinross, age, s.173. İngiliz yazar Kinross, burada gerçekçi bir yaklaşımla doğru yargıya varmaktadır.

"Ulusun ve memleketimizin pek muhtaç olduğu barışı sağlayacak hükümet, bugünkü mebuslar meclisine dayanmak zorundadır. Meclisin milleti temsil etmediği gibi dedikodulara aldırış edilmemelidir."(15)

Atatürk'ün gazetesi *Minber*'de de bu fikirler açık olarak sergilenmiştir. Meclisin dağıtılması padişahı ve hükümeti istediği gibi hareket etmekte özgür kılacaktı. Bu nedenle *Minber*'de bu konuda aşağıdaki gerekçeler ileri sürülmüştü:

"Meclisin, bugün Osmanlı milletinin anayasasının simgesi olduğunu unutmamalıyız. Şimdiki meclis üyelerinin seçim bölgelerinde, yeni bir seçim yapılmasına imkân vermeyen, olağanüstü durum hüküm sürmektedir. Sadece bu bile bize meclisi dağıtmanın nasıl bir çılgınlık olduğunu göstermeye yeter. Barış koşullarını kararlaştıracak olan baştaki hükümetin, milletvekillerinin desteğine sahip olması şarttır."(16)

Meclisin dağıtılmasından bir gün sonraki İstanbul basınına bakmak da çok ilginçtir. Örneğin *Söz* gazetesi meclisin dağıtılmasını İttihat ve Terakki'ye bağlıyor: "İttihat ve Terakki, kendi kazdığı kuyuya düştü," diyordu. *İkdam,* meclisin zorunlu sebeplerle kapatıldığını yazarken, tamamen işbirlikçi olan *Türkçe İstanbul* gazetesi "Meclisi kapatmakla padişahımız büyüklüğünü gösterdi," diyordu.(18)

Yenilgi Duygusu

Meclisin kapatılması ve dağıtılması en çok Mustafa Kemal ve arkadaşlarını üzmüştü. Hükümeti eleştirmek, hatta değiştirebilmek olanakları tamamen kaybedilmişti. Lord Kinross, meclisin dağıtılmasının, Mustafa Kemal üzerindeki etkilerini şöyle yorumluyor:

---

(15) *Vakit,* 18 Kasım 1918, Z. Sarıhan, C.I, s.32.

(16) Aktaran Kinross, age, s.173. Aradan bir yıl geçip, Mustafa Kemal Anadolu'da bir meclis toplamak isteyince, Osmanlı Meclisi 1920 Ocak ayında yeniden açıldı. Ancak bu mecliste iki ay yaşayabildi ve 16 Mart 1920'de İngiliz işgal güçleri tarafından dağıtıldı, milletvekilleri tutuklandı ve Malta adasına sürgüne gönderildi.

(17) 22 Aralık tarihli gazeteler ve Z. Sarıhan, age, C.I, s.70.

"Meclisin dağıtılmasından sonra Mustafa Kemal ve arkadaşlarının sırtına bir yenilgi duygusunun ağırlığı çökmüştü. Kötümserlik içlerini sarmış, bir şey yapamamak duygusu ellerini kollarını bağlamıştı.[18]

Bu durumda, Mustafa Kemal için yeni yollar, yeni çareler arama dönemi başlamıştı.

Genç Komutanların Toplantısı ve Durum Değerlendirmesi

Fethi Okyar'ın anılarına göre, İstanbul'daki genç komutanlar meclisin dağıtılışından sonra üç gece üst üste süren toplantılar yaptılar. Bu toplantılara Mustafa Kemal, Fethi Bey, Ali Fuat, Karabekir, Cafer Tayyar, Rauf Orbay, İsmail Canbulat gibi Kuvayı Milliyeciler katıldılar.

Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesiyle oluşan ulusalcı grubun değişik mekânlarda belki yüzlerce kez yaptığı toplantıları teker teker saptamak kuşkusuz olanaksızdır.

Ancak üç gün süren önemli toplantı için Ali Fethi Bey şunları belirtiyor:

İsmail Canbulat'ın Evindeki Gizli Toplantılar

"İstanbul'da Karabekir'in, Ali Fuat'ın (Cebesoy), Cafer Tayyar'ın (Eğilmez) bulunduğu günlerde, Rauf'la beraber, bütün arkadaşların da katıldığı, İsmail Canbulat'ın evinde, üç gece geç vakitlere kadar, her an daha da kötüleşen vaziyeti görüştük."[19]

Dikkat edileceği gibi bu toplantılara katılanların hepsi asker kökenliydi, ancak Fethi Okyar ve İsmail Canbulat Harp Okulu çıkışlı oldukları halde askerlikten daha önce ayrılmışlar, İttihat ve Terakki'de görev almışlardı. Her ikisi de İttihat ve Terakki'nin merkez karar organında bulunmuş, her ikisi de bakanlar kurulunda İçişleri bakanlığı yapmışlardı. Diğerleri Osmanlı devletinin subaylarıydı.

---

(18) L. Kinross, age, s.177.

(19) Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam,* Tercüman, s.256-257. Ayrıca bkz. Emel Akal, *Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm,* TÜSTAV, 2004, s.148. Bilindiği gibi Ulusal Savaş'ta Ali Fuat Konya'daki 20. Kolordu, Karabekir Erzurum'daki 15. Kolordu, Cafer Tayyar da Edirne'deki 1. Kolordu komutanlığı görevlerini yaptılar.

İsmail Canbulat (1880-1926)
1899'da Harp Okulu'nu bitirdikten sonra Manastır ve Selanik'te görev yaptı. İttihat ve Terakki'nin Selanik şubesinin kuruluşuna öncülük etti. 1912'de İzmit milletvekili olarak Osmanlı meclisine girdi ve 1916'da İstanbul belediye başkanlığına seçildi, 1918'de İçişleri bakanı oldu. 1918 Kasım ile 1919 Mart'ı arasında İstanbul'da Mustafa Kemal'e çok yakın oldu. Tutuklanarak Malta'ya sürüldü. 1921'de serbest bırakılınca Ankara'ya geçti. İkinci TBMM'ye İstanbul milletvekili olarak girdi. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yöneticileri arasında yer aldı. İzmir suikastında, İstiklal Mahkemesi kararıyla suçlu bulundu ve idam edildi.

Mustafa Kemal, Ali Fuat, Kâzım Karabekir ve Cafer Tayyar (Eğilmez) hemen hepsi 40 yaşlarında generallerdi. Rauf Orbay denizci albaydı ama Hamidiye kahramanı ve eski Bahriye bakanıydı.

Bu kadro, hiç kuşku yok "Jön Türkler" kadrosuydu ve gelecekte Türk bağımsızlık savaşında önemli görevler alacaklardı.

Bu toplantının yapılış zamanı çelişkilidir, tam tarihi saptanamıyor. Doğu cephesinde kolordu komutanı olan Kâzım Karabekir 28 Kasım 1918'de, Adana bölgesinden kolordusunu Konya'ya doğru gönderen Ali Fuat ise 20 Aralık 1918'de İstanbul'a geldiklerine göre, bu toplantının meclisin feshinden sonra, 1918 Aralık ayının son haftasında yapılmış olması olayların akışına uygun düşmektedir.

Üst üste üç gece süren, İttihat ve Terakki'nin önemli üyesi İsmail Canbulat'ın evinde yapılan bu toplantılarda her türlü seçeneğin tartışıldığı anlaşılıyor.

Bu toplantılarda, içine düşülen durumun düzelmesi için öncelikle hükümet değişikliği üzerinde duruldu.

Toplantıya katılanlarca, askerlik yaşamı çok iyi bilinen Ahmet İzzet Paşa'nın yeniden sadrazamlığa getirilmesi, bu seçeneğin gerçekleşmesi için olanakların yaratılması gündemin birinci maddesiydi. Padişaha durumun anlatılıp, onun yönlendirilmesi ve ülkenin kurtuluşu için yardımının sağlanması üzerinde duruldu. Mustafa Kemal padişahla yaptığı görüşmeleri; Kâzım Karabekir de 6 Aralık 1919 Cuma

selamlığından sonra padişahla yaptığı görüşmeyi aktardı. Padişah kendisine "Sizin gibi genç, mert, güvenilir kumandanları olan bir millet elbette batmaz," demişti.[20] Hemen hemen Mustafa Kemal Paşa'ya daha önce söylediklerini yinelemişti.

Padişah Vahdettin'in Enver Paşa ve İttihatçılara duyduğu kızgınlık göz önüne alınarak Enver'le anlaşamadıkları bilinen Mustafa Kemal'in ve aşırılığı olmayan Kâzım Karabekir'in padişahla sürekli ilişki içinde olmaları uygun görüldü.[21]

Kuşkusuz bu toplantılarda son gelişme, meclisin kapatılması en önemli gündem konusuydu. Hükümette yer alma seçeneği gerçekleşmezse ne yapılmalıdır konusu da görüşülmüştü. Toplantıya katılan subayların hepsi ilerideki ulusal direnişte çok önemli görevler aldılar.

İç Hesaplaşma
Kitap Yayınlama

21 Aralık'ta meclisin kapatılması, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının hükümette yer almak konusundaki girişimlerinin sonuçsuz kalışı, Mustafa Kemal'i bir iç hesaplaşmaya yöneltti; çıkış yolu bulmakta zorlanıyorlardı.

Bu iç hesaplaşma döneminde Mustafa Kemal'in Sofya'da yazdığı *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* (Söyleşi) adlı kitabını yayınladığını görüyoruz. Ayrıca, Mustafa Kemal, Şişli'deki evde boş zamanlarında *Anafartalar Muhaberatına (Savaşlarına) Ait Tarihçe* adlı kitabını da yazmaya başladı.

Aralık 1918 sonlarına doğru yayınlanan *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal,* önemli bir kitaptır.

Bu kitap, Mustafa Kemal'in askerlikle ilgili temel düşüncelerini de ortaya koyuyordu. Kitapta çalışmayan, okumayan eski Osmanlı subaylarından örnekler verilerek kıyasıya eleştirilmesi, kitabı okuyan genç kurmay subaylar üzerinde olumlu izler bırakıyor.

---

(20) *Âti* gazetesi, 7 Aralık 1917; Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları,* s.33; Z. Sarıhan, C.I, age, s.54.

(21) Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* s.172; Prof. Turhan, bu bilgiyi Kandemir'in *Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam* adlı kitabından aktarmaktadır.

Mustafa Kemal'e karşı takdir ve hayranlık duygularının oluşmasına neden oluyordu.[22]

Bundan sonraki bölümde hükümetin kuruluşuyla ilgili ikinci bir siyasal girişimi ele alacağız.

(22) Atatürk'ün ölümünden sonra 1956 yılında Ruşen Eşref Ünaydın'ın sadeleştirerek hazırladığı bu kitabı Hasan Âli Yücel, "İş Bankası Kültür Yayınları"nın ilk kitabı olarak yayımlamıştır. Kitap 1959'da Prof. Dr. Afet İnan'ın sadeleştirmesiyle *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri* içinde yer almış, 1973'te ise özgün adıyla ikinci kez basılmıştır. Atatürk'ün 125. doğum yıldönümü nedeniyle *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından Mayıs 2006'da yeniden yayınlanmıştır.

9

İKİNCİ SİYASAL GİRİŞİM

• Yeni Bir Hükümet İçin Ahmet Rıza Bey'le Temaslar

Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu alması karşısında, Mustafa Kemal'in ne derece üzüldüğünü ve içine girdiği ruh halini yukarıda belirtmiştik.

Ancak, siyasal olaylar da çarpıcı ve hızlı bir biçimde gelişiyordu. Bu aşamada, kendisini sadrazamlığa aday olarak gören ve gösteren Âyan Meclisi Başkanı Ali Rıza Bey'le de ilişkiye girdiler.

Bu temasları iyi değerlendirebilmek için, Kasım-Aralık 1918'de neler olduğunu kısaca özetlemekte yarar var:

• 19 Kasım 1918'de Tevfik Paşa hükümeti meclisi mebusandan güvenoyu aldı.

• Ertesi gün İstanbul'daki Türk donanması ile İzmit Körfezi'nde bulunan *Yavuz* savaş gemisi gözaltına alındı. Aynı gün, Kadıköy kadınlarının gazetelere gönderdikleri açıklamada, hükümet adına mecliste konuşan Rıza Tevfik'in "Yenik düştük, galipler istediklerini yaparlar," sözü şiddetle eleştirildi, "Milli haklarımızı ve namusumuzu koruyacak hükümet ve erkek yoksa biz varız," denildi.

• 21 Kasım 1918'de İngilizler İstanbul'da Kilyos'a kadar olan bölgeyi işgal ettiler. Boğaz'ın Karadeniz girişinin iki yanına birer askeri güç yerleştirdiler. İki gün sonra Padişah Vahdettin Dolmabahçe Sarayı'nı bırakarak Yıldız Sarayı'na taşındı. Dolmabahçe önüne demirlemiş olan savaş gemilerinden rahatsız olmuştu.

• 24 Kasım 1918'de padişah İngiliz *The Daily Mail* gazetesi yazarı Ward Price'a yaptığı açıklamada "İngiliz milletine karşı beslediğim sevgi ve hayranlığı babam Abdülmecit'ten miras aldım," dedi. Aynı gün, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe hükümete verdiği bir notada Adana'nın boşaltılmasını ve teslimini istedi.

• 25 Kasım 1918'de Adana'ya gelen Fransız Albayı Reymond, kentin Fransız askerleri tarafından işgal edileceğini bildirerek, Türk askerlerinin ivedilikle kenti terk etmesini istedi. Aynı gün İngilizler Kuzey Irak'ta Musul'dan sonra Zehuk, İmadiye ve Zaho'yu da işgal ettiler.

• 27 Kasım 1918'de İngilizlerin Karadeniz Ordusu başkomutanlığına atanan General Milne İstanbul'a geldi. Aynı gün Yunan siyasi temsilcisi Aleksandrapolis, yanındaki memurlarla birlikte İstanbul'a gelerek çalışmaya başladı.

• Aralık 1918'de hükümet gazetelere sansür koydu. Gazetelerin birçok yeri beyaz olarak sansürlü çıkmaya başladı.

• Aralık 1918'de Kars'ta toplanan yurtseverler *Kars İslam Şûrası*'nın kurulmasını kararlaştırdı.[1]

Bu sırada, meclisin feshedileceği konusunda yaygınlaşan haberlere karşı da Mustafa Kemal gerek *Minber* gerekse Ahmet Emin Yalman'ın *Vakit* gazetesine açıklamalar yapıyor ve "ulusun ve memleketimizin pek muhtaç olduğu barışı sağlayacak hükümetin, bugünkü mebuslar meclisine dayanmasının gerekli olduğunu" belirtiyordu.

Arayışlar Sürüyor

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının arayışları ve çabaları sürüyordu. Ne yapıp yapmalı, Mustafa Kemal hükümette Harbiye (Savaş) bakanı olarak yer almalıydı; bu sıralarda, Âyan Meclisi Başkanı, İttihat ve Terakki'nin eski ve saygın liderlerinden Ahmet Rıza Bey kendisini ciddi bir "sadrazam adayı" gibi görüyor ya da gösteriyor, hatta kuracağı kabine için temaslar bile yapıyordu.[2] Ahmet Rıza Bey kuşkusuz dürüst ve ünlü bir devlet adamıydı; İttihat ve Terakki'nin eski liderleri Talat ve Enver paşalarla kimi konularda düşünce çatışması içinde olmuş, bu nedenle Padişah Vahdettin, Ahmet Rıza Bey'i Mondros Ateşkesi'nden hemen sonra Âyan Meclisi başkanlığına getirmişti. Padişahın hoşlanmadığı Sadrazam İzzet Paşa'nın istifasının sağlanmasında da Ahmet Rıza Bey'in etkisi olmuştu.[3]

---

(1) Bu güncelleme Z. Sarıhan, age, C.I, s.33-60'tan özetlenmiştir.
(2) Akşin, age, C.I, s.126.
(3) Rauf Orbay, age, s.229-238.

Ahmet Rıza Bey (1859-1930)
Ahmet Rıza Bey Osmanlı devletinin son döneminde yaşamış önemli bir siyaset adamıdır. 'Meşveret' gazetesini çıkararak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderleri arasında yer aldı. Daha sonra Paris'e gitti ve orada İttihat ve Terakki'nin Paris şube başkanlığını üstlendi. Ödünsüz ve kararlı tutumuyla Jön Türkler ve İttihat Terakki Cemiyeti üyeleri arasında saygın bir yere sahip oldu. 2. Meşrutiyet'in ilan edilmesi üzerine yurda döndü "Hürriyetçilerin babası" nitelemesiyle büyük törenlerle karşılandı, oybirliği ile meclis-i mebusan başkanlığına seçildi. Mütareke döneminde Ayan Meclisi başkanlığına atandı. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra siyasal yaşamdan çekildi.

Bütün bu nedenler, padişaha yakın olduğu bilinen Ahmet Rıza Bey'in sadrazamlığa atanmasının güçlü dayanakları olduğunu gösteriyordu. Bu olasılıktan yararlanmak için Mustafa Kemal grubu Fethi Okyar'a görev vererek, Ahmet Rıza Bey'le ilişkilerini sıklaştırmasını istediler.

Bu sırada Ahmet Rıza Bey de, Fethi Bey'den kendisini Mustafa Kemal'le görüştürmesini istedi. Bu istek gerçekleşti, özellikle kurulması düşünülen hükümet konusu üzerinde durdular.

Mustafa Kemal, Ahmet Rıza'nın hükümeti kurmak için üzerinde durduğu isimleri duyduktan sonra bu kişilerle güçlü bir hükümet kurulamayacağını belirtti, hatta bu konuda Ahmet Rıza Bey'i de ikna etti.

Mustafa Kemal, Ahmet Rıza Bey'e "En çok düşünülmesi gereken kuvvet ordudur. Gerçi ordumuz yenilmiştir. Fakat ne de olsa geriye kalan kuvvetler, son onuru kurtarmaya hizmet edecek duruma getirilebilir," diyerek, dikkati Harbiye Bakanlığı'na çekmek istedi.[4]

Sonunda Mustafa Kemal'in hükümetin oluşması için bir liste hazırlaması ve bu listenin Ahmet Rıza Bey'e iletilmesi üzerinde anlaşmaya vardılar.[5]

---

(4) Aktaran Akşin, age, s.127.
(5) Cavit, age, C.I, s.80-84

Canbulat'ın Temasları

Bu sırada eski bakanlardan, İttihat Terakki'nin meclisteki üyeleri üzerinde etkili olan, Mustafa Kemal ile de yakın ilişkilerini sürdüren İsmail Canbulat Bey, 9 Aralık 1918 günü Teceddüt Partisi Genel Sekreteri Sabri Toprak'a başvurarak, Ahmet Rıza Bey'in hükümet kurmasını nasıl karşıladıklarını sordu.

Bu konuşma sırasında, Savaş bakanlığına Mustafa Kemal'in getirilmesi olasılığı ileri sürülünce, İttihat Terakki Partisi'nin devamı olarak görülen *Teceddüt Partisi*'nin Genel Sekreteri Sabri Toprak onun Savaş bakanlığına gelmesinin parti tarafından hoş karşılanmayacağını, böyle bir hükümete güvenoyu veremeyeceklerini belirtti.(6)

Bu tutum, İttihat Terakki'nin Enver'den sonraki ileri gelenlerinde bile, hâlâ Mustafa Kemal'e, karşı "yenilmez bir kuşku"nun egemen olduğunu; o sırada, ordunun başına geçecek en güçlü kişinin Mustafa Kemal olduğunu bilmelerine karşın, onu engellemeye çalıştıklarını göstermektedir.(7)

Siyasal durum böylesine karmaşık, kin ve çelişkilerle doluydu.

Mustafa Kemal'in İzlenimleri...

Mustafa Kemal, Ahmet Rıza Bey'le görüşmesi hakkında acaba ne diyor? Mustafa Kemal olayı şöyle anlatıyor:

"Bir aralık ismine ve kişiliğine çok önem verilen Âyan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey'in padişahla çok sıkı görüşmelerde bulunduğunu ve belki de sadrazam (başbakan) olacağını işitiyordum.

Kendisi ile ilişkide bulunan bir arkadaş bana aynı haberleri verdi, şunu da ilave etti: Ahmet Rıza Bey sizinle gizlice görüşmek isteğindedir. Fakat göze çarpmamak için ne onun benim evime gelmesi ne de benim onun evine gitmekliğim doğru değilmiş. Kendisi haftada birkaç gece Âyan dairesinde kalıyormuş. Bir gece ben oraya giderek konuşmalıymışız. Bu görüşmeyi kabul ettim.

Başkanlık masasının üstüne dirseklerini dayayan Ahmet Rıza Bey bana dedi ki:

---

(6) Bkz. *Maliyeci Cavit'in Anıları,* age, s.84-85

(7) Bu husus gerek Bayur gerekse Akşin tarafından da belirtiliyor. Bkz. Bayur, age, s.244; Akşin, C.I, age, s.127.

— Gerçi, padişah bana henüz hiçbir işarette bulunmuş değildir. Fakat eğer sadareti (başbakanlık) önerecek olursa kabul edip etmemekliğim hakkındaki düşünceniz nedir?

Ola ki, kendisine böyle bir öneri yapılmıştır ve başbakanlığının ne etki yapacağını anlamak istemektedir. Bana bir soru daha sordu:

— Bugünkü hükümetten memnun musunuz?

— Beyefendi, dedim, padişah bugünkü hükümeti beğenmiyorsa acaba sebepleri nedir?

Acaba hükümetin yabancı baskılarına karşı güçsüz olduğundan ve ciddi önlemler alamadıklarından mı üzgündür?

Sizde ve bakanlarınızda karşıt nitelikler mi arayacaktır?

Eğer böyle ise başbakanlığınızın hayırlı olacağına kuşku yoktur. Hatta bunun için padişah üzerine etki de yapmalısınız.

Biraz da kimlerin böyle bir hükümette bakanlık alabileceklerine dair konuştuk."

Mustafa Kemal'in bu anlatışından sonra Ahmet Rıza konuşmayı şöyle sürdürdü:

"Askerler içinde çok kıymetli kişiler vardır. Geçenlerde Cevat Paşa hazretleri ile konuştum. Fikirlerinden çok memnun kaldım. Örneğin Harbiye bakanlığını ona vermek."

"Çok yerinde olur," dedim.[8]

Dikkat edileceği gibi Ahmet Rıza da Harbiye bakanlığına Mustafa Kemal'i değil Cevat (Çobanlı) Paşa'yı düşünüyordu.

Ahmet Rıza Girişimi de Sonuçsuz Kaldı

Sonunda, Ahmet Rıza'nın bir hükümet kurması girişimi de sonuçsuz kaldı. Fethi Okyar'a gönderme yapan Cavit Bey notlarının 13 Aralık 1918 tarihli bölümünde şöyle yazıyor:

"Fethi Bey, Ahmet Rıza kombinasyonunun da fiyasko olduğundan söz etti."

Zaten Mustafa Kemal'in hazırladığı bakanlar kurulu listesindeki isimleri tanımadığını belirten Ahmet Rıza Bey'le bir yere varılamacağı anlaşılmıştı.[9]

---

(8) Atay, age, s.121-122. (Metin kısmen sadeleştirildi) Ahmet Rıza ve Cavit Bey'in anılarında, Atatürk'ün bu anlatımıyla ilgili kimi ufak farklar varsa da, temelde çelişki yoktur.

(9) Cavit, age, C.I, s.87.

Böylece Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, hükümette Harbiye bakanlığını ele geçirmeye yönelik bir girişimi daha sonuçsuz kalıyordu.

Bu aşamada, daha doğrusu bugünlerde hükümet kuruluşu ile ilgili bir girişim de Refet Bele'den geldi; ona da kısaca değinelim.

Refet Bele'nin Ziyareti – Bakanlık Teklifi

1881 doğumlu Refet Bele, o dönemdeki Osmanlı subayları gibi I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde görev almıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan iki hafta önce Osmanlı devleti Jandarma genel komutanlığına getirilmişti (17 Ekim 1918). Genel komutanlık görevi sırasında Aralık 1918 tarihlerinde Şişli'de Mustafa Kemal'i ziyaret etti.

Albay Refet Bey, Cevat Abbas'ın belirttiğine göre Mustafa Kemal'e şunları söyledi:

"Biz İstanbul'da yeni bir kabine teşkiline (hükümet kurulmasına) karar verdik. Kabineye Ferit Bey de dahildir.[10] Bana Harbiye nezaretini verdiler. Arkadaşlardan Ferit Bey, 'bir Mustafa Kemal Paşa varmış, onu da aramıza alamaz mıyız?' diye sordu. Ben de, derhal feragati nefisle (kendi isteğimle vazgeçerek) evet vardır ve benim yerime onu Harbiye nezarenite getirmek muvafık (uygun) olur cevabını verdim. İşte size bunu tebşire (müjdelemeye) geldim," dedi.

Mustafa Kemal, Refet Bele'yle aynı cephede bulunmuştu. Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grubu içinde 7. Ordu komutanı iken, Albay Refet Bey 22. Kolordu komutanlığını yapıyordu. Bu nedenle cepheden birbirlerini tanırlardı.

Mustafa Kemal, Refet Bele'ye şu yanıtı verdi:

"Çok enerjik bir teşebbüs. Sizi tebrik ederim. Ancak ben nâzır (bakan) olmak istemem. Sizin için mukarrer (kararlaştırılmış) olan nezareti muhafaza etmenizi temenni ederim," dedi.[11]

---

(10) Gazeteci, yazar ve siyaset adamı Ferit Bey, Ahmet Ferit (Tek), Osmanlı Meclisi Mebusan üyesi, TBMM'ye İstanbul milletvekili olarak katıldı. Daha sonra Maliye ve İçişleri bakanlığı ile büyükelçilik yaptı.

(11) Cevat Abbas, age, s.189-190.

Mustafa Kemal neden böyle yanıt vermişti? Çünkü bu aşamada her gün yeni bir hükümet kurulma haberi ortaya atılıyor, dedikodusu yayılıyordu. Mustafa Kemal bu haberlere artık güvenmiyordu.

Ancak, Mustafa Kemal neden ısrarla Harbiye bakanı olmak istiyordu? Neden? Şimdi bu konuyu çözmeye çalışalım.

10

MUSTAFA KEMAL NEDEN HARBİYE BAKANI OLMAK İSTİYORDU?

• Mustafa Kemal'in Durum Değerlendirmesi
• Padişahı Alıp Anadolu'ya Geçmek

Savaş bakanlığını neden ısrarla istediğini, Atatürk'ün kendi söylemiyle verelim:

"Ben barışın çabuk gelmeyeceğini biliyordum. Barışa kadar çok bunalımlı durumlar karşısında kalacaktık. İşte bu sıralarda vatana ciddi hizmetlerde bulunabileceğim düşüncesindeydim."(1)

Bu düşünceyi şöyle geliştirebiliriz: O günkü koşullarda Mustafa Kemal'in siyasal iktidarda güç elde etmesinin tek yolu Savaş bakanlığına gelmesiyle mümkündür. O günün olağanüstü koşullarında etkin olabilmek için, iktidar olmak için:

"...Enver Paşa'nın yaptığı gibi, aynı zamanda orduyu da, padişahı da elde tutabilmek şarttı."(2) Orduya komuta eden bir Savaş bakanı padişaha da söz geçirebilir, böylece vatanın parçalanması engellenebilir, ulusal çıkarlar korunabilirdi.

Padişah, yakınları ve birçok kimse, yenilen Osmanlı devletinin kayıtsız koşulsuz teslim olmasından başka çare göremezken, Mustafa Kemal eğer yetkili bir makama gelirse işlerin tersyüz edilebileceğine inanıyordu. Birçok kişi dudak bükerek ciddiye almasa da, Mustafa Kemal'in bu ısrarlı isteminin altında çok ciddi bir durum değerlendirmesi yatıyor. Şimdi onu özümsemeye çalışalım.

Mustafa Kemal'in Durum Değerlendirmesi

Mustafa Kemal'e göre, Osmanlı devleti zaten halkı Türk olmayan topraklardan vazgeçmişti. Balkanlar çoktan kopmuştu. Arap Yarımadası, Mekke, Medine, Filistin, Irak ve Suriye kaybedilmişti.

---

(1) Atay, age, s.103.
(2) Akşin, age, C.I, s.127.

Harbiye Bakanlığı kapısı
(Şimdiki İstanbul Üniversitesi giriş kapısı)

Bu durumda, Türklerin çoğunlukta olduğu Anadolu ve Trakya'daki topraklar üzerinde, Türk devleti varlığını sürdürmeliydi.

Rusya'da 1917'de başlayan Bolşevik İhtilali başarılı olmuştu. Avrupalılar Rusların yayılmasına engel olmak istiyorlardı. Yine Avrupalılar biliyorlardı ki, Anadolu'da tutunmak zordur ama Türkler bunu son bin yıldır başarmışlardı. Anadolu'da istikrar (süreklilik, kararlılık) olmalıdır. Eğer güçlü bir hükümet çıkar, bu iradeyi gösterirse Avrupa ve İngiltere bunu anlayabilirdi.

Güçlü hükümet, o günlerin koşullarında güçlü bir Harbiye nâzırı gerektiriyordu. Böylece işgalciler bir noktada durdurulabilirdi. Mustafa Kemal kuşkusuz, bu durum değerlendirmesini bütün arkadaşlarıyla paylaşıyordu.

Çeşitli Olasılıklar – Siyasal Çözümler

Bu noktada öncelikle şu soruyu ortaya atalım: Ahmet İzzet Paşa 14 Ekim 1918'de kurduğu ilk hükümette Mustafa Kemal'e Savaş bakanlığını verseydi ya da padişah Mustafa Kemal'i Harbiye bakanlığına getirseydi acaba ne olurdu? Koşullar değişir miydi?

Kuşkusuz, bu sorulara verilecek yanıtlar bir siyasal kurgudan öteye geçemez. Ancak, Atatürk'ün özellikle Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra tüm olumsuz koşullara karşın aldığı ta-

vırlar, Osmanlı genelkurmayına ateşkes hükümleriyle ilgili olarak gönderdiği telgraflar, İskenderun'a İngilizler asker çıkarmaya kalkarlarsa, silahla karşı çıkılmasını öngören kesin emirleri, Adana'dan ayrılırken kendi yerine bıraktığı Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'a askeri birliklerin Anadolu içlerine gönderilmesini içeren talimatları, Mustafa Kemal'in Savaş bakanı olursa neler yapabileceğini gösteren yeterli somut kanıtlardır.

Ancak, unutulmasın ki, Osmanlı devleti, o günlerin süper gücü İngiltere ile bir ateşkes anlaşması imzalamıştır. I. Dünya Savaşı'nın galipleri de (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan) İstanbul'u eylemli olarak işgal etmişler, diğer Osmanlı topraklarını da işgal etmeye hazırlanmaktaydılar. Böylesi karmaşık bir askeri ve siyasal ortamda ne yapılabilirdi? Neden Mustafa Kemal, koşulların son derece olumsuzluk sergilediği böylesi bir ortamda, ateşten gömlek olan bir makamı, Harbiye nâzırlığını ısrarla istemektedir?

Bu konuda pek çok düşünce ileri sürülmüştür. Bize göre alçakgönüllü ve mantıklı olanı, kendisi de bir asker olan, *Anadolu İhtilali* adlı önemli yapıtın yazarı Sabahattin Selek'in öne sürdüğü olasılıklardır. Selek'e göre Mustafa Kemal Harbiye bakanlığına getirilmiş olsaydı; en azından aşağıdaki konularda etkin olunurdu:

1. Ateşkes antlaşması hükümleri bu derece, her tarafa çekilebilen esneklikte olmazdı.

2. Ordu içinde sevilen Ahmet İzzet Paşa hükümetinin istifası önlenebilirdi.

3. Ordunun kısa bir sürede dağılıp iskelet haline gelmesi önlenebilirdi.(3)

Somut Gerçekler

Mustafa Kemal hükümetin içinde olsaydı, Amiral Calthorpe, Osmanlı devletini bu derece aymazlık, bilgisizlik ve işbirliği içinde bulamazdı. Buna ilave olarak, İngilizler ateşkes hükümlerinin uygulanması karşısında ılımlı, her denilene evet diyen bir Savaş bakanı yerine itiraz eden, direnen bir bakan görürdü; ordular terhis edilmez, orduların araç ve gereçleri özellikle subay ve askerleri bir biçimde Anadolu içlerine gönderilirdi.

---

(3) S. Selek, *Anadolu İhtilali*, s.200.

Böylece, Anadolu'nun iç kesimlerinde bir direniş örgütünün kuruluş ve gelişmesi hızla ve kolaylıkla sağlanırdı.

İşte bu durum değerlendirmesinin gerekçeleri nedeniyle Mustafa Kemal İstanbul'daki mütareke döneminin ilk aşamasında sürekli bu amaç için, Harbiye bakanlığına gelmek için çalıştı. Bu idealin gerçekleşmesi için uğraş verdi.

Mustafa Kemal'in Yunus Nadi'ye Anlattıkları

Mustafa Kemal'in bu zor günlerde neden Savaş bakanı olmak istediğini kendi anlatımından izlemek kuşkusuz yerinde olur.

Mustafa Kemal Ankara'da 1920 yılının Nisan ayında bunun nedenlerini gazeteci Yunus Nadi'ye anlatmıştır.

16 Mart 1920'de son Osmanlı meclisinin İngilizler tarafından basılmasından sonra, İstanbul'daki Kuvayı Milliyeciler de birer birer Ankara'ya geçmeye başlamışlardı.

İngilizler tarafından tutuklanıp sürgüne gönderilmek istenen *Yeni Gün* gazetesi sahibi ve başyazarı Yunus Nadi de gizlice Anadolu'ya geçmiş, Ankara'da, bir hanın bodrum katında *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla gazete yayınlama çalışmalarına başlamıştı.

Kuvayı Milliyeci birçok kişi soğuk Ankara gecelerinde, o sırada karargâh olarak kullanılan Ziraat Okulu'nun bir odasında Mustafa Kemal'in etrafında toplanır, çeşitli konularda konuşmalar yapardı.

Bir gece sohbet koyulaştı. Konuların derinliklerine girildi. Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları* adlı kitabında "Mustafa Kemal Paşa ile uzun ve tarihi bir hasbihal (söyleşi)" başlığı altında bu önemli konuşmayı şöyle anlatıyor:

"Gece yarısına doğru Halide Edip Hanım ve arkadaşları gittiler. Deminden beri uyuklamakta olan Dr. Refik Bey (Refik Saydam) odasına çekildi. Recep Bey (Recep Peker) acele çıkarak, işler için biraz çalışmak ihtiyacında olduğundan söz etti. Paşa ile yalnız kalmıştık:

— Çocuk bize kahve getir, emrini verdikten sonra,

— Bak Nadi Bey, işler nerelere kadar sürüklendi geldi, dedi... Fakat bu işler böyle olmadan da, belki çok evvel ve daha çok kolay olarak sorunu çözmek olanaklıydı.

Pera Palas'ta görüştüğümüz zamanı düşün.[4] O zaman hükümette ben bulunsaydım, kesinlikle memleketin sürüklendiği bu tehlikeli durumun önüne daha orada iken geçerdim, dedi."

'Ne Olacaksa Orada Olurdu'

Mustafa Kemal sözlerini şöyle sürdürdü:

"Ahmet İzzet Paşa oluşturacağı hükümette bana Harbiye Nezareti'ni (Savaş bakanlığı) versin diye Adana'dan telgraf çektim. Kendisi bunu mansıp (makam, mevki) hırsı olarak yorumlamış. Oysa ben adamlarımızı biliyordum. Orada memlekete yapılacak hizmeti en büyük yetkiyle ancak ben yapabilirdim. Eğer ben o hükümette bulunsaydım işi daha İstanbul'un eşiğinde iken çözerdim. Elbette karaya İtilaf devletleri askerlerini çıkartmamak için kesin önlemler alırdım. Ne olacaksa orada olurdu. Ve emin olabilirsin Nadi Bey ki, karaya işgalci askerleri dahi pekâlâ çıkmayabilirdi. Eğer ben o hükümette bulunsaydım hükümet padişahın arzu ve iradesiyle ve yaptıkları gibi defolup gitmezdi. Gerekirse tahtını padişahın başına geçirirdim, fakat hükümet yerinde kalırdı; budalalar!.. Bu kadar kritik bir zamanda hiçbir milletin geleceği şunun keyfine, bunun yüzsüzlük ve düşkünlüğüne oyuncak olabilir miydi? Hiç bırakır mıydım ki o işler öyle olsun?.."[5]

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal çok kararlıdır. Bu noktada, Atatürk'ün çok az bilinen bir düşüncesine de yer vermek gerekir. Aslında, Atatürk padişahla bir olup ulusal direnişi başlatmak istiyordu. Ama, nasıl?

Padişahı Alıp Anadolu'ya Çekilmek

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra cumhurbaşkanlığı genel sekreterliği görevlerini yapmış olan Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri* adlı kitabını yazarken, Atatürk'le uzun görüşmeler yapma olanağı bulmuştu.

Bu görüşmelerin birinde, konu Atatürk'ün İzzet Paşa hükümetinde yer almak istemesine geldi.

---

(4) 1918 Kasım ayında İstanbul'da yaptıkları konuşmadan söz ediyor.

(5) Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları,* 1979, s.258-259. (Kısmen sadeleştirildi)

Bayur:

— İstediğiniz olsaydı ne yapardınız? diye sordu.

Atatürk'ün yanıtı açık ve kesindir.

"Padişah ve hükümeti alıp Anadolu'ya çekilir, mütareke (bırakışma) ve barış görüşmelerini oradan idare ederdim," demişti.[6]

Mustafa Kemal'in gerek 1920 Nisan ayı başlarında Yunus Nadi ile gerekse daha sonra Yusuf Hikmet Bayur'la yaptığı konuşmalardan çıkan sonuç şudur:

- Mustafa Kemal I. Dünya Savaşı galiplerinin sadece İstanbul'u değil tüm yurdu işgal edeceklerini biliyordu ve görüyordu.
- Önlemleri baştan almak istiyordu.
- Savaş bakanı olarak işgallere kesin karşı durmak ve boyun eğmeden müzakere yapmak stratejisini izlemek istiyordu.
- Tüm bu önlemler başarılı olamazsa padişahı Anadolu'ya geçirmek ve ulusal savaşı padişahla birlikte başlatmak istiyordu.

Böylece bir buçuk yıl sonra Ankara'da TBMM'yi açmaya ve bir hükümet kurmaya gereksinim kalmadan, daha 1918 sonbaharında İstanbul hükümeti, padişahla birlikte Anadolu'da güvenlikli bir bölgeye taşınacak, işgal güçlerinin elinde kukla olmak durumundan kurtulmuş olacaktı.

Mustafa Kemal'in bu önemli planını özetlersek:

- Padişahın kutsal halifelik yetki ve orunundan da yararlanarak, hükümeti düşmanın erişemeyeceği ve etki edemeyeceği Anadolu'da bir bölgeye taşımak ve Padişahı düşmanın elinde bir kukla olmaktan kurtarmak.
- O sırada Kafkaslar'da dolgun on tümeni olan iki orduyu sağlıklı bir biçimde Anadolu içlerine çekerek ulusun gücünü korumak. Ordunun terhis edilmesini; araç ve gereçlerin işgal güçlerine teslim edilmesini engellemek ve Anadolu ihtilalini başlatmak.

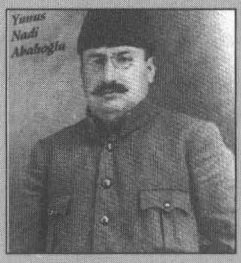
İki Belge Daha

Atatürk'ün bu inanılmaz derecedeki büyük tasarımını destekleyen iki belge daha vardır. Bunlara da kısaca değinmek gerekir.

Anadolu'da ulusal direnişi padişahla birlikte yürütmek planı, çok önemli ve kapsamlı bir düşünceydi.

---

(6) Bayur, age, s.166.

Yunus Nadi (1880-1945)
Mütareke döneminde İstanbul'da "Yeni Gün" gazetesini çıkardı. Daha sonra Ankara'ya geçti ve "Anadolu'da Yenigün" gazetesini yayınladı. TBMM'de İzmir ve Muğla milletvekili olarak görev yaptı. Daima Atatürk'ün yanında yer aldı. Cumhuriyet'in ilanından sonra Cumhuriyet gazetesini kurdu ve 7 Mayıs 1924'te Cumhuriyet'i yayınlamaya başladı.

Nasıl, Osmanlı'nın ilk döneminde padişahlar halkla birlikte, ordunun başında savaşarak kazanımlar elde ettilerse, Mustafa Kemal bu son ölüm kalım savaşında da padişahın halkın içinde olmasını istiyordu. Türklüğün düştüğü son derece ağır ve korkulu durumdan kurtuluş için herkesin, tüm kutsal değerlerin bir cephede kenetlenmesini istiyordu.

Bu düşüncenin uygulamaya geçmesi için son girişim, son Osmanlı meclisinin toplandığı 1920 yılının Ocak ayında yapıldı. Konuyu padişahla bire bir konuşan Atatürk'ün yakını Mazhar Müfit Kansu'dur.

Mazhar Müfit Bey Erzurum Kongresi'nden başlayarak, daima Atatürk'ün yanında bulundu. Sivas Kongresi'nde "Heyet-i Temsiliye" üyeliğine seçildi.

'Mustafa Kemal İnşallah Afiyettedirler'

Atatürk'ün Anadolu'daki girişimlerini engellemek için 12 Ocak 1920'de son Osmanlı mebusan meclisi İstanbul'da yeniden toplantıya çağırıldı. Bu meclise Hakkâri milletvekili sıfatıyla katılmak için Ankara'dan İstanbul'a gelen Mazhar Müfit Bey hiç de beklemediği halde, bir gün Vahdettin tarafından saraya davet edildi. Kuşkusuz padişah, eski Bitlis Valisi, Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti üyeliğine seçilen Mazhar Müfit Bey'in Mustafa Kemal'in çok yakınında olduğunu biliyordu. Davet bir bakıma, padişah tarafından Mustafa Kemal'e bir mesaj gönderilmesi düşüncesini de içeriyordu.

Mazhar Müfit Bey'i huzuruna davet eden Padişah Vahdettin söze, "Heyet-i Temsiliye benim saltanat tacımın pırlantalarıdır..." diye başladı. Vahdettin, "Allah sizden razı olsun, vatan ve milleti ve saltanatı ve hilafeti kurtardınız. Mustafa Kemal Paşa hazretleri in-

şallah afiyettedirler. İstanbul'a teşrif etmeyecekler mi? Kendisiyle mülakata hasretim," dedi.[7]

'Düşmandan Kurtulmak İçin, Efendimiz Bursa'ya Teşrif Etsinler'

Padişah, Mazhar Müfit Bey'e sordu: "Beyefendi, düşmandan memleketimizi kurtarmak için ne gibi çare düşünüyorsunuz?" Mazhar Müfit bu soruya "Efendimizin Anadolu'ya hatta Bursa'ya kadar teşrifleriyle mesele hallolur," diyerek yanıt verdi. Vahdettin bu kez: "Ne suretle?" diye karşılık verdi.

Mazhar Müfit Bey padişahın bu sorusunu şöyle yanıtladı:

"Çünkü halk padişahlarını başlarında görürse bir kıyam-ı umumi (genel bir ihtilal) olur ki düşman buna dayanamaz."

Vahdettin bu yanıtı alınca, birden hiddetlendi, sert bir tavırla ayağa kalktı ve: "Beyefendi, ecdad-ı izamımın payitahtından (ulu atalarımızın başkentinden) bana firar mı teklif ediyorsunuz?" dedi.

Mazhar Müfit "Hayır, milletin ve vatanın bu sıkışık ve zor zamanında ecdad-ı izamınız gibi milletin başına geçmenizi teklif ediyorum." Bu sözleri işitince de padişah başını çevirdi, denize bakmaya başladı. Bu, görüşmenin bittiği anlamına geliyordu.[8]

Mazhar Müfit Bey, Atatürk'ün onayı olmadan böylesine önemli bir konuda padişaha Anadolu'ya geçmesi için öneride bulunabilir miydi? Kuşkusuz hayır. Bu konunun aralarında konuşulduğu anlaşılıyor.

Ruh Hali

Bu tavır padişahın içinde bulunduğu ruh halini çok iyi anlatmaktadır: "Eğer İstanbul'u bırakırsa İstanbul'un yitirileceğine inanmak." Oysa İstanbul zaten işgal altındadır. Burada, padişahın gele-

---

(7) Burada Vahdettin'in ikiyüzlülüğü bir kez daha ortaya çıkıyor. Ocak ya da Şubat 1920'de "Mustafa Kemal Paşa hazretleri afiyetteler mi?" diye sorarken, 7 ay önce 23 Haziran 1919'da Mustafa Kemal'i görevlerinden azlettiğini ve hiçbir sıfatının kalmadığını bütün illere bildirdiğini, 8 Temmuz 1919'da Erzurum'da Mustafa Kemal'i ordudan istifaya zorladığını, Osmanlı hükümetinin 20 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in resmen tutuklanmasını bütün vilayetlere emir verdiğini unutuyordu.

(8) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* TTK, s.539-540. Ayrıca bkz. Murat Bardakçı, *Şahbaba,* s.100-101.

neksel olarak ulusa güvenmemek, tersine Avrupa devletlerine güvenmek düşüncesi ağır basıyordu.

Atatürk Bir Kez Daha Yineledi

Atatürk bu konudaki düşüncesini Bağımsızlık Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından 5 ay sonra, Şubat 1923 tarihinde de yinelemiştir. Mustafa Kemal, 2 Şubat 1923 Cuma günü, saat 14.30'da İzmir'de İzmir İktisat Kongresi için hazırlanan salonda halkla bir sohbet toplantısı yaptı.

Söze başlarken kendisini TBMM başkanı ya da başkomutan olarak görmemelerini, sadece "halkı çok seven bir milletvekili ve hemşehri Mustafa Kemal olarak görmelerini ve özgürce her türlü soruyu sormalarını" istedi. Halk bu alçakgönüllü ve içtenlikli konuşma nedeniyle Mustafa Kemal'i uzun uzun alkışladı.(9)

Mustafa Kemal'in bu sözleri üzerine, halktan birçok kişi görüşlerini açıkça bildirdi, sorular sordu.

Daha sonra Atatürk bunlara yanıtlar verdi. Ülkenin kurtuluşu için daha Adana'da iken "Harbiye nâzırı" olmak için yaptığı girişimleri anlattı ve şunları söyledi:

"Ben böyle bir unvan için o makamı istemiyordum. Ben, o makamı yıkmak için oraya gitmek istiyordum. Hakikaten benim gördüğüm manzarayı gördükten sonra yapılacak şey, derhal bütün kuvvetimizi, bütün önemli vasıtalarımızı, bütün servet kaynaklarımızı –ki bunlar İstanbul'da toplanmıştı– bunların tamamını bir an önce Anadolu'ya atmak ve derhal hükümeti Anadolu'ya nakletmek, mütareke hükümlerine aykırı yapılan en ufak bir harekete karşı derhal kuvvet kullanmak gerekiyordu. Ve ben onu yapmak istiyordum."

Bunları söyledikten sonra Halep'teki duruma işaret ederek sözlerini şöyle sürdürdü:

'İngilizlere Karşı Ateş Emri Verdim'

"Nitekim mütarekeden sonra hemen Halep ve Katma arasında, ordumuzun süngüleriyle çizmiş olduğu hattı geçmek isteyen İngilizlere karşı derhal süngü ile karşı koymakta tereddüt göstermedim.

---

(9) İzmir'de Halka Nutuk, *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* C.15, s.51.

Ve nitekim İskenderun Körfezi'ne yaklaşmak isteyen düşman donanmasına ateş emri verdim."[10]

Görüleceği gibi Mustafa Kemal burada da açıkça, hükümeti Anadolu'ya geçirmekten söz ediyor. Devrim tarihimizi araştıranlarca üzerinde yeterli derecede durulmamış olan Atatürk'ün bu düşüncesinin temel noktalarını İzmir'deki konuşmadan aktaralım:

- Ben o makamı (Harbiye nâzırlığı) bir unvan için istemiyordum;
- Derhal bütün kuvvetlerimizi, bütün önemli vasıtalarımızı, bütün servet kaynaklarımızı, bunların tamamını bir an önce Anadolu'ya atmak istiyordum,
- Derhal hükümeti Anadolu'ya taşımak istiyordum,
- Mütareke hükümlerine aykırı olarak yapılan ufak bir harekete karşı kuvvet kullanmak gerekiyordu. Ve ben de onu yapmak istiyordum.

İşte Mustafa Kemal budur...

Tarih Değişik Yazılacaktı

Mustafa Kemal mütareke sırasında Savaş bakanlığına gelseydi, belki de tarihin gidişi değişecekti. Hele Padişah Vahdettin'i Anadolu'ya geçirebilseydi, Osmanlı devleti yönünden tarih çok değişik yazılmış olacaktı. Savaş bakanı olsaydı bile, padişahı Anadolu'ya geçirmesinin mümkün olamayacağı ileriye sürülebilir. Bu olasılık da çok güçlüdür, ama o zaman Mustafa Kemal Harbiye bakanı olarak daha erken ve daha kolaylıkla Anadolu'ya geçebilecekti.

Atatürk devrimci bir önderdi; önüne büyük stratejiler, büyük hedefler ve idealler koyuyordu.

Bu bölümde, Mustafa Kemal'in mütareke İstanbulu'nda güç dengelerine çok önem verdiğini ve bu hassas dengeler içinde politikalar yürüttüğünü ve neden savaş bakanı olmak istediğini belgelere dayanarak belirtmeye çalıştık.

Şimdi, Mustafa Kemal'in Padişah Vahdettin'le görüşmeleri üzerinde durmalıyız.

---

(10) *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* C.15, s.62.

11

MUSTAFA KEMAL'İN PADİŞAH VAHDETTİN'LE GÖRÜŞMELERİ

• 6 Ay İçinde Padişahla 6 Kez Görüştü
• Padişahtan Umudun Kesilişi

Mustafa Kemal, İstanbul'da kaldığı 6 ay içinde Padişah Vahdettin'le altı kez görüşmüştür.

Bu görüşmelerin ilk üçü Kasım 1918'de 16, 22 ve 29 Kasım, 4. görüşme 20 Aralık 1918 günü Cuma selamlığı sonrası ve son ikisi de Samsun'a hareketten önce 15 ve 16 Mayıs 1919 günleri olmuştur.

Birinci Görüşme: Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelişinden iki gün sonra 15 Kasım 1918 tarihinde gerçekleşti.

Bu görüşme, Mustafa Kemal'in Yıldırım Orduları komutanı olarak İstanbul'a dönüşünün ilk cuma günü, cepheden iki gün önce dönen bir komutanın padişaha olan saygı ve bağlılığını belirten bir ziyarettir.(1)

Bu görüşme hakkında ertesi günkü (16 Kasım 1918 Cumartesi) *Minber* gazetesi aşağıdaki haberi yayımladı:

"Mustafa Kemal Paşa dün uzun müddet huzur-u hümayunda kalarak iltifat-ı şahaneye mazhar olmuştur."(2)

---

(1) Selek kitabında bu ziyareti 16 Kasım 1918 olarak gösterir. Oysa ilk cuma 15 Kasım 1918'dir. *Minber* gazetesi tarihi doğru verir. Biz bu kitabımızda Mustafa Kemal'in İstanbul'da kaldığı 6 aylık sürede, padişahla yaptığı görüşmeleri ele alıyoruz. Mondros Ateşkesi'nden önce, Suriye cephesi'ndeki 7. Ordu komutanlığına atanmasının yapıldığı 1918 Ağustosunda Mustafa Kemal'in padişahla üç kez görüştüğü bilinmektedir. Ancak bu görüşmeler kitabımızın konusu ve kapsamı dışındadır.

(2) Bugünkü dille: "Mustafa Kemal Paşa dün uzun süre padişahın huzurunda kalarak onun güzel ve gönül alıcı sözlerine erişmiştir."

İkinci Görüşme (22 Kasım 1918): Bu görüşme meclisteki güvenoylamasındaki yenilgiden sonra gerçekleşti. Yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal padişahtan acil olarak randevu talep etmesine karşın ancak dört gün sonraya 22 Kasım Cuma gününe randevu verilerek, Mustafa Kemal'in acil görüşme isteği ertelenerek gerçekleşmiştir. Bu önemli görüşmenin ayrıntıları yukarıda verildi. Bu görüşmede Mustafa Kemal, Padişah Vahdettin'e arkadaşlarıyla beraber düşündükleri hükümet modelini açıklayacaktı. İşgal edilmekte olan ülke için etkin ve enerjik bir hükümetin kurulmasını isteyecekti.[3]

Padişah Vahdettin

Ancak o gün Mustafa Kemal, padişaha tasarladığını söylemeye tam başlayacağı sırada Vahdettin konuyu başka mecralara sokmuş, "Ordunun komutan ve subaylarının sizi çok sevdiklerinden eminim," diye söze başlayarak konuyu Mustafa Kemal'den "güvence" almaya getirmişti. Böylesi bir güvence alma isteği, Vahdettin'in genç ordu komutanlarının kendisine ya da saltanata karşı bir girişimde bulunacakları kuşkusunu taşıdığını göstermekteydi.

Prof. Turan ve Borak, o görüşmede Vahdettin'in Mustafa Kemal'e ilettiği kuşkularda pek de haksız sayılmayacağını belirtirler.[4]

Günün koşullarına ve gelişen olaylara baktığımızda, zaten içine kapanık ve kuşkucu bir karaktere sahip olan Vahdettin'in böyle konuşmasına ve tedirgin olmasına yetecek derecede kanıt vardır.

Mustafa Kemal'in millet meclisinde Tevfik Paşa hükümetine güvenoyu verilmemesi için yaptığı çalışmaların padişaha yetiştiril-

---

(3) S. Borak, *Atatürk'ün Çalışmaları,* age, s.189.
(4) Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* s.176; S. Borak, age, s.190.

miş olması doğaldı. Bu nedenle, Vahdettin öncelikle Mustafa Kemal'in istediği randevuyu dört gün geciktirmiş, işi bir süre soğutmuş, görüşme sırasında da Mustafa Kemal'in konuşmasına olanak tanımadan kendi düşüncelerini ortaya koymuştur.[5]

Üçüncü Görüşme (29 Kasım 1918): Mustafa Kemal yanında Bahriye bakanı Ali Rıza Paşa olduğu halde 29 Kasım 1918 Cuma günü Padişah Vahdettin ile görüşmüştür.[6]

Dikkat edilirse üçüncü görüşme Mustafa Kemal'in çok önem verdiği ve umut bağladığı 22 Kasım tarihli görüşmeden bir hafta sonra yine Cuma selamlığında yapılmış oluyor. Ancak bu görüşmenin ayrıntıları hakkında herhangi bir belge yoktur.[7] Bu görüşme sırasında Bahriye nâzırının da bulunduğu belirtildiğine göre, bunun bir görüşme değil ama görsel bir karşılaşma olması daha akla yakındır.

Dördüncü Görüşme (20 Aralık 1918): Bu görüşme son derece önemlidir. Çünkü bir gün sonra 21 Aralık 1918 Cumartesi günü Osmanlı mebusan meclisi padişahın bir fermanı ile dağıtıldı.

Meclisin kapatılmasından bir gün önce, epeyce uzun süren Mustafa Kemal-padişah görüşmesi hakkında değişik varsayımlar ileriye sürülmüştür.

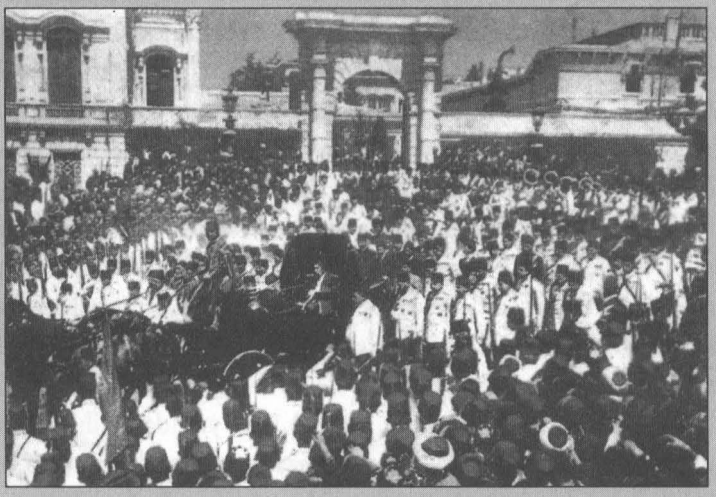
Örneğin Halide Edip "Mustafa Kemal, meclis kapatıldıktan sonra, kurulacak kabinede kendisine Savaş bakanlığı verilmesi koşuluyla bu girişime (meclisin kapatılmasına) razı olmuştur,"[8] diyor.

---

(5) Bu görüşmenin tarihini G. Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s.7'de. 29 Kasım 1918 olarak veriyor. Kocatürk ve Sarıhan yapıtlarında tarihi doğru olarak 22 Kasım 1918 diye vermektedirler. Mustafa Kemal, bizzat kendi açıklamalarında bu konuşmanın tarihini 22 Kasım 1918 olarak vermektedir. Bkz. Atay, *Çankaya,* s.100, Borak, age, s.189-190.

(6) S. Borak, age, s.191.

(7) 29 Kasım 1918 tarihli 3. görüşmenin yapıldığını G. Jaeshcke, S. Borak ve U. Kocatürk belirtiyorlar. Kaynak olarak Rauf Orbay'ın *Yakın Tarihimiz Dergisi,* C.1-4'te çıkan hatıraları. (sayı 25, s.371, 1962-1963) ve Naşit Hakkı Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı,* 1973, s.43. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* adlı kapsamlı yapıtında Zeki Sarıhan 29 Kasım 1918'de padişahla yapılan bu görüşmeyi kaydetmiyor. Prof. Dr. Ş. Turan da kitaplarında 29 Kasım 1918'de bir görüşme yapıldığından söz etmiyor.

Padişahın Cuma selamlığı töreni
(Saltanat arabası içinde padişah ve etrafında Osmanlı subayları)

Cuma Selamlığı

Osmanlı padişahlarının, cuma namazını kılmak için camiye gidiş ve dönüşlerinde yapılan merasime *Cuma Alayı* ya da *Cuma selamlığı* adı verilmiştir. Padişahın cuma namazını kılacağı camiye önce padişahın sarığı taşınır, bu sarık gidilen yolun iki yanında toplanmış bulunan vatandaşlara gösterilir ve halk bu sarığı selamlardı.

Selamlık alayına sadrazam ve diğer devlet yetkilileri de katılırdı. Padişahlar selamlıklara dört atlı saltanat arabası ile giderlerdi. Padişahın geçtiği yollarda da halk "çok yaşa padişahım" diyerek bağırır ve padişahı alkışlarlardı. Cuma namazı bittikten sonra padişah randevu verilen kişileri kabul edip görüşürdü.

Bkz. *İslam Ansiklopedisi,* C.10, s.334-337.

Prof. Akşin bu varsayıma katılmaz. Çünkü kul olmaktan uzak, ne istediğini çok iyi bilen Mustafa Kemal gibi bir kişi, karşılığında istediğini elde etmeden herhangi bir girişime razı olmazdı. Mustafa Kemal o bunalımlı ortamda neden meclisin feshini istesin diyor", o sırada meclisin Mustafa Kemal'i desteklediğini de belirtiyor.[8]

Borak, Halide Edip'in varsayımı için "Hükümeti devirme girişimleri ile öteki perde arkası olayların en gizli yanlarını hiçbir noktasını saklamadan cesaretle söylemiş ve yazmış (ve yazdırmış) olan Mustafa Kemal'in bu konuda gerçeği saptırması mantıkla bağdaşmaz," diyor.[9]

Bu da çok doğru bir yargı. Çünkü 1926 yılında Falih Rıfkı'ya yaptığı anlatımda arkadaşlarıyla sadrazamı kaçırmak için gizli örgüt bile kurduklarını açıkça anlatan Mustafa Kemal eğer böylesi bir pazarlık olsaydı, onu da anlatmaktan çekinmezdi.

Prof. Turan ise, "Mustafa Kemal ve arkadaşları başından beri halkın sesinin duyulması ve hükümetin olabildiğince denetlenebilmesi için meclislerin çalışmalarını sürdürmesi gerektiğine inanmışlardı," diyerek bu düşünceye karşı çıkıyor.[10]

Kaldıki, Mustafa Kemal meclisin devamını isteyen davranış ve düşüncelerini *Minber, Zaman* ve *Vakit* gazetelerinde somut olarak dile getirmiş, "ulusun ve memleketimizin pek çok muhtaç olduğu barışı sağlayacak hükümetin, mebuslar meclisine dayanması bir zorunluluktu" diyerek açıkça belirtmişti.[11]

Padişahtan Umut Kesiliyor

Bu görüşmelerde padişahın oyalayıcı tutumu açıktı.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarında padişahtan bir sonuç alınamayacağı kanısı artık kesin olarak yerleşmeye başlamış ve padişahtan umutlarını kesmişlerdi.

---

(8) Akşin, s.114.
(9) Borak, s.197. Parantez içi benim.
(10) Ş. Turan, age, s.177.
(11) *Vakit,* 18 Kasım 1918; Ş. Turan, age, s.177. Yukarıda 8. bölümde bu konu geniş olarak irdelendi.

İstanbul'a geldiği 13 Kasım'la 29 Kasım günleri arasındaki 15 günde üç kez padişaha görünen ve üç hafta sonra 20 Aralık 1918'de padişahla görüşen Mustafa Kemal, bu görüşmeden sonra padişahtan umudunu kesti ve beş ay Cuma selamlığına gitmedi.

Beşinci ve Altıncı Görüşmeler: Samsun'a hareket etmeden bir gün önce 15 Mayıs 1919 Perşembe ve hareket edeceği 16 Mayıs 1919 Cuma günü padişahla yaptığı görüşmeleri ileride Samsun'a Hareket Ederken başlığı altında ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Şimdi biraz da İstanbul'daki yaşama dönelim.

12

MÜTAREKE İSTANBULU

İstanbul'da Yaşam

Mütareke dönemi, İstanbul'un eylemli olarak işgal edildiği 13 Kasım 1918 tarihi ile işgal güçlerinin kenti resmen terk ettiği 6 Ekim 1923 arasını, yaklaşık 5 yıllık bir zaman dilimini kapsar. Bu zaman dilimindeki İstanbul'un yaşamı "mütareke İstanbulu" olarak adlandırılır. İşte bu dönemin ilk altı ayında, Atatürk bu mütareke İstanbul'unda yaşadı.

Bu işgal İstanbul'unda, üst ve alt değerler, ahlak ve ahlak dışı davranışlar ve ilişkiler iç içe geçmişti; yozlaşma, işbirlikçilik ile ulusçuluk kol kola yaşamıştı.

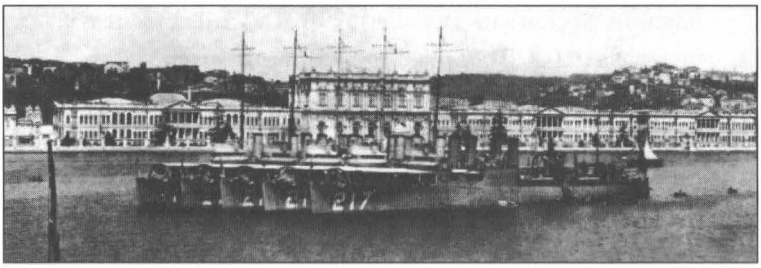
Bu İstanbul'da bir yanda, insanı insan yapan en yüce değerler; diğer yanda alçaklığın, satılmışlığın en kötü örnekleri iç içe sergilenmişti. Atatürk hakkında tartışmalı *Bozkurt* adlı kitabıyla tanınan İngiliz yazar Armstrong bile bakınız o günlerin İstanbulu'nu nasıl anlatıyor:

"Mustafa Kemal İstanbul'a vardığında, İngiliz savaş gemileri Boğaz'daydı; payitaht, Çanakkale Boğazı ve Türkiye'nin bütün elverişli mevkileri baştan aşağı İngiliz birliklerince ele geçirilmişti. Fransız birlikleri, kentin İstanbul yakasında, Fransa'nın Senegalli ve zenci birlikleriyse Galata'daydılar. İtalyan birlikleri Pera'yı ve demiryollarını tutmuşlardı. Müttefik subayları polisi, jandarmayı, limanı denetliyor, kentlerdeki istihkâmların (siperlerin) boşaltılıp silahtan arındırılmasına ve ordunun terhisine öncülük ediyorlardı."[1]

İşte İstanbul bu durumdaydı.

Bir yanda bağımsızlık mücadelesini yürütenleri bütün kalbi ve benliğiyle destekleyenler; öte yanda evlerini, gönüllerini, yatakları

(1) H.C. Armstrong, *Bozkurt,* Arba Yayıncılık, s.78.

Mütareke İstanbulu'nda sadece İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemileri değil Amerikan gemileri de vardı. Dolmabahçe Sarayı önünde demirli Amerikan savaş gemileri...

nı, her şeylerini işgal kuvvetlerine açarak onlarla iyi geçinmek ve karşılığında yarar sağlamak için bin bir kez takla atıp yuvarlanan insanların bir arada yaşadığı İstanbul...

Sodom ve Gomore

Yakup Kadri bu İstanbul'u *Sodom ve Gomore* adlı romanında betimler. Bu adın seçilmesi boşuna değildir. Sodom ve Gomore, *Tevrat*'ta adı geçen iki kenttir. Bu kentlerde her türlü "ahlaksızlık" ve her türlü "sefahati" (düşkünlüğü) birlikte yaşamış insanlar Tanrı buyruklarını dinlemez olmuşlar ve sonunda bu iki kent ateş yağmuruyla cezalandırılmıştır. Yakup Kadri bu nedenle İstanbul'u anlatırken Sodom ve Gomore'ye gönderme yapmıştır.

İşgal altındaki kentteki yaşam daha sonraları birçok romana konu oldu ve olmayı da sürdürecektir. Örneğin mütareke İstanbulu Attilâ İlhan'ın *Dersaadette Sabah Ezanları,* Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları,* Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* romanlarında açık seçik ortaya çıkar.[2]

---

(2) Mütareke İstanbulu ile ilgili romanlar: Ercüment Ekrem, *Gün Batarken* ve *Kan ve İman;* Halide Edip, *Ateşten Gömlek;* Selahattin Enis, *Endam Aynası;* Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore;* Agâh Sırrı, *Acılar;* Mehmet Rauf, *Halas;* Peyami Safa, *Biz İnsanlar;* Mithat Cemal, *Üç İstanbul;* Şükûfe Nihal, *Yalnız Düşünüyorum;* Hilmi Ziya, *Yarım Adam ve Posta Yolu*; Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları;* Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler;* Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu;* Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey'in Üç Kızı;* İskender Ohri, *Aşktan da Yüce* ve Ayşe Kulin, *Veda-Esir Şehirde Bir Konak.* Bu konuda bkz. Tamer Erdoğan, *Türk Romanında Mütareke İstanbulu,* Kanat Yayıncılık, 2005, Mütareke İstanbulu konusunda önemli bir inceleme için bkz. Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul,* İletişim, 7. Baskı, 2007.

İstanbul'da çeşitli ırk ve milletten işgal askerleri, onların yanında gemilerle gelerek İstanbul'a sığınan Beyaz Ruslar, zaten kendisi renkli bir nüfus yapısına sahip olan İstanbul'a yepyeni bir yüz, değişik bir karakter kazandırmışlardı.

Bir yanda Beyoğlu'nda açılan yeni lokantalar, gazinolar, çılgınca eğlence gecelerinin uzayıp gittiği bir İstanbul... Öte yanda "kendi tevekkülünün (tamamen Allah'a bırakma) ve ıstırabının gecesine kapanmış" bir başka İstanbul vardı.

Bu kendi içine kapanmış İstanbul'la bin bir gece masallarını yaşayan Pera ve Beyoğlu İstanbulu'nun karşıtlığı, kuşkusuz o günlerin büyük bir çelişkisiydi.

Asıl İstanbul, yani surlarla çevrili eski kent vakarın, haysiyetin, onurun simgesi olarak ortaya çıkarken, Beyoğlu ve uzantıları ihanetin, işbirlikçiliğin, teslimiyetin, zilletin (alçaklık) simgesi olarak ortaya çıkar ve bu karşıtlık hemen bütün romanlarda işlenir.[3]

Bağımsız Devlet İsteyenler O Kadar Azdı ki...

Mütareke İstanbulu'na beş görüş egemendi.

Birincisi, İngiltere'nin Osmanlı'ya barış getireceğine inananlar ve bu nedenle her noktada İngiltere ile birlikte olmayı isteyenler.

İkincisi, Amerika'nın manda yönetimini kabul ederek, Osmanlı devletinin varlığını sürdürmesini isteyenler.

Üçüncüsü, bütün kaderini padişaha bağlayanlar, onun verdiği kararın en doğru olduğunu kabul edip Tanrı buyruğuna inanır gibi ona bağlılık ve sadakatle boyun eğerek bekleyenler.

Dördüncüsü, olup bitenlere önem vermeden işgal güçlerinin İstanbul'a gelişini gerek Osmanlı devleti, gerekse halk için büyük bir şans ve başarı olarak görenler, gününü gün edenler, eğlenenler, keselerini ve kasalarını dolduranlar...

Beşincisi, bağımsızlık mücadelesinden yana olan ulusalcılar...

Ama bu sonuncular o kadar azdı ki... Bu girişimin silahlı bir uğraş olacağını düşünmek bile, o günün koşullarında üzerinde durulamayacak kadar aykırı, gerçek dışı, gülünç olarak değerlendiriliyordu.

---

(3) T. Erdoğan, *Türk Romanında Mütareke İstanbulu,* s.9.

Mütareke İstanbulu'unda işgal güçleri subayları sokakta devriye geziyor. Arkada başta Osmanlı subayı kendilerine eşlik ediyor. Osmanlı subayının şapkasında ayyıldız var. İngiliz, Fransız, İtalyan subaylarının şapkaları değişik.

Halk Yorgun

Nasıl olabilirdi ki? Halk yorgundu. Osmanlı devleti Balkan Savaşları'ndan beri yaklaşık sekiz yıl (1911-1918) sürekli savaşmaktaydı. Her aileden şehitler verilmişti. Devlet borçluydu ve hazine boştu, halk fakirdi. Bu nedenle silahlı mücadeleye girmeye kimsenin aklı yatmamaktaydı: O günün süper gücü İngiltere'ye karşı nasıl savaşılırdı? Bu akıllıca bir iş miydi?

Mustafa Kemal işte bu karmaşık ortamda İstanbul'dadır.

İstanbul'da imparatorluk tam parçalanırken bize de bir parça düşsün diyen yeni oluşumlar da çalışmalarına başlamıştı.

İstanbul'da Kürtler için ayrılıkçı amaçlar güden *Kürt Teâli Cemiyeti;* bir İslam devleti oluşturmayı hedefleyen *Teâli-i İslam Cemiyeti,* aynı biçimde İngiltere yanlısı *Hürriyet ve İtilaf Partisi* ve ayrıca *İngiliz Muhipleri Cemiyeti* ve Amerikan mandasını isteyen *Wilson Prensipleri Derneği* çeşitli etkiler ve yönlendirmelerle çalışmalarına başlamışlardı.

Cehennemdeki Gayya Kuyusu

Alpay Kabacalı'nın sözleriyle, "Mütareke İstanbulu, Mondros Ateşkesi'nden büyük zafere uzanan dört yıllık bir 'gayya kuyusu'y-

du. Casusları, çıkarcıları, işgalcileri, işbirlikçileri, fırsatçıları, hainleri, onurlarını satanları, kalemlerini satanlarını barındırdı."[4]

İstanbul'da bir yanda sayıları az ama, yürekleri vatan için çarpan ulusalcılar, öte yanda işbirlikçiler, bölücüler, karaborsacılar... Ve bütün bunlara sessizce boyun eğen "sessiz çoğunluk" halk vardı...

Ateş Pisliği Temizler

Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore*'de sadece işbirlikçilerden söz etmez, ulusalcılara da yer verilmiştir. Büyük Taarruz öncesi günlerde karşılaşan iki ulusalcı, diğer arkadaşlarına "Bizi iliklerimize kadar çürüttüler," diye yakınır, diğeri, yanıt verir "Ateş her şeyi temizler.(...) Ateşin temizlemediği pislik yoktur."[5]

Ekonomik Çöküntü

Dr. Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul* adlı incelemesinde şöyle yazıyor: "...Savaş sona erdiğinde pek çok aile ihtiyarlar, çocuklar ve dullardan ibaret kalmıştı. Hayat pahalılığındaki yükseliş önceleri varlıklı olan aileleri değerli mallarını satarak hayatta kalmaya zorlamıştı. Bütün bunlara ek olarak yangınlar çok sayıda evi ve işyerini harap etmişti."[6]

Şevket Süreyya, ise Mütareke İstanbulu'nu şöyle betimler:

"Harbe giden ve harpten dönen Müslüman İstanbullu, şehrinde, semtinde ve evinde ancak açlık, perişanlık, işsizlik içinde bütün o eski geleneklerin çöküşünü görmüştür.

Analar, babalar çökmüştür. Sandıklar, kilerler boşalmıştır. Kızlar, kardeşler, hayatın silleleri altında bulunarak tanınmayacak hale gelmişlerdir... Dullar, harp sakatları, sokaklarda aç dolaşan terhis edilmiş askerler, hâlâ siperlerdeki lime lime elbiseleriyle, işsiz güçsüz dolaşan eski yedek subaylar, işsiz, vazifesiz, ne yapacağını, nereye gönderileceğini bilmeyen, birlikleri lağvolmuş (kapatılmış, feshedilmiş) muvazzaf (görevli) zabitler, Müslüman İstanbul'u tık-

(4) A. Kabacalı, "Mütareke İstanbulu'nda İşbirlikçi Basın" *Cumhuriyet* (8-11 Ekim 1995) Gayya Kuyusu: Cehennemdeki belalı derin çukur.
(5) Aktaran Çetin Yetkin, *Türk Direniş ve Devrimleri,* 3. Cilt, s.382.
(6) B. Criss, age, s.41-42.

lım tıklım doldurdular. Müslüman İstanbul'un havasında esen, sadece hayal kırıklığı, ümitsizlik, kin ve iniltidir."[7]

Şevket Süreyya, ayrıca yeni zenginleri, lüks hayat düşkünü işbirlikçileri, işini bilen Ermeni, Rum ve diğer ayrılıkçı unsurları; eski İstanbul'un dağılan konaklarını ve ailelerini de anlatır.[8]

Üzgün, Umutsuz Bir Yaşam ve Felaket Duygusu

Mütareke İstanbulu'nu bir de, bir yabancıdan dinleyelim:

İngiliz yazar Lord Kinross, İstanbul'un o günlerini şöyle anlatır:

"İstanbul, İtilaf devletlerinin himayesi altında üzgün, umutsuz ve felaket duygusunun ağırlığı altında ezilmiş gibiydi. Herkes, şimdi artık bize istediklerini yaparlar korkusu içindeydi. Soğuk, karanlık bir kış başlamıştı. Kömür yoktu.

...Vurgunculuk almış yürümüştü; para değerini kaybetmiş, yiyecek fiyatları aşırı derecede yükselmişti. Türkler evlerine kapanmış, kendi kendilerinin gölgesi gibi, ancak –o da ateş pahasına– ekmek almak için dışarı çıkıyorlardı. (...)

Beri yandan Rumlar, sokaklarda caka satarak dolaşıyor ve rastladıkları Türkleri itip kakarak duvar kenarına sürüyorlar, geleni geçeni Yunan karargâhında dalgalanan mavi beyaz bayrağı selamlamaya zorluyorlardı. Türkler bu aşağılanmaya boyun eğmemek için, arka yollardan dolaşmak zorunda kalıyorlardı."[9]

Mütareke İstanbulu'nda Kuvayı Milliyeciler'le yani ulusalcılarla padişaha bağlı olanların çekişmesini Ayşe Kulin bir paragrafta şöyle özetler:

"...Sokaklar İngiliz üniforması giymiş Rumlar ve Ermenilerle dolu. Bunlar İngiliz komutanlığı tarafından istihbaratçı olarak çalıştırılıyorlar. Kuş uçurtmuyor herifler. Yok Fransızlar sempati duyuyorlarmış, yok Milliciler Anadolu'da toplanıyorlarmış... Laf bunların hepsi. Bitti bu iş Kemal, bitti. Bittik biz. Anadolu yer yer işgal altında. İstanbul'u ve Hilafet'i kurtarabilirsek ne âlâ. Sultan sade-

(7) Ş.S. Aydemir, *Tek Adam,* C.1, s.351.
(8) age, s.353.
(9) Lord Kinross, age,s.169.

Gıda yokluğunu fırsat bilip karaborsacılıkla servete kavuşan savaş zenginleri, dönemin çizerleri için önemli bir konuydu.

ce geçici bir süre için İngiliz idaresini kabule razı. Tamamen parçalanmaktan, yok olmaktan evladır. İşte sırf bu yüzden, İngilizlerle iyi geçinmeliyiz.

...Ayağa giyecek postal bile yokken, cephanelikler kontrol altındayken, bütün İstanbul Anadolu'ya taşınsa ne çıkar?"[10]

Ekonomik durumu değerlendirirken şu noktayı da belirtmeliyiz. Yunanlılar Türklerin ekonomik durumunun kötüye gittiğini görerek, önlemler aldılar. Atina Bankası, İstanbul'daki Türklerin mülklerini satın almak isteyen Rumlara kredi açtı.[11]

Bu bölümü yaşanmış birkaç olayla noktalayacağız. Birincisi Atatürk'ün annesinin Beşiktaş Akaretler'deki evine yapılan baskın ki, bunun öyküsünü bizzat Mustafa Kemal; ikincisi, zaptiyelerin *Yeni Gün* gazetesi başyazarı Yunus Nadi'nin evine yaptıkları baskın ki, onu da Nadir Nadi yazdı. Sonra diğerlerini de ele alacağız.

Akaretler'deki Eve Yapılan Baskın

Mustafa Kemal, henüz Şişli'deki eve taşınmadan önce bir gün, annesinin Akaretler'deki evinde dinlenmekteydi. Evi İtalyan devriye askerleri bastı. Evin içine dalan askerler, evi aramak istediler.

Mustafa Kemal karşılarına geçip, general olduğunu, evini basmaya hakları olmadığını karşısındakilere söyledi ve işaretle de anlatmaya çalıştı.

Mustafa Kemal'in pek sinirli olduğunu gören İtalyan subay:

---

(10) Ayşe Kulin, *Veda-Esir Şehirde Bir Konak,* Everest, 2007, s.27-28.
(11) B. Criss, age; s.43.

"— Biz böyle emir aldık, yerine getirmeye mecburuz, dedi.

— Size bu emiri veren kimdir?

— Kumandanımız!

— Evimden çıkmanız için ne yapayım?

— Kumandanımızdan bir emir getirmelisiniz!

— O halde, dedim, bu emri almaya çalışırım. O zamana kadar siz de olduğunuz yerde kalınız."[12]

Bunları anlattıktan sonra Mustafa Kemal şöyle diyor: "Bütün bunları mütareke ile beraber İstanbul'un ne hale geldiğini gözlerimizde bir kez daha canlandırmak için anlatıyorum."[13]

Şevket Süreyya, bu olayı betimledikten sonra şunları da ekliyor: "Akaretler yokuşunda telaşlı gidişler gelişler, telefonda bir sürü ağız kalabalıkları... Nihayet devriye kumandanına evi bırakmaları emri verilmiştir. Devriye defolur gider. Ama evde Zübeyde Hanım baygındır. Kız kardeşi Makbule ne yapacağını şaşırır, ağlar, didinir...

...Birkaç gün sonra, bu sefer de başka bir işgal kuvvetinin devriyeleri evi basarlar. Mustafa Kemal evde değildir. Bu defa gelenler İngilizlerdir. Kaleye hücum edermişçesine eve saldırılır. Odalara, merdivenlere dolarlar. Zübeyde Hanım yine bayılır. Makbule yine ağlar, çırpınır. Ama İngiliz askerleri, sömürgelerinde bayılanları, ağlayanları kanıksamışlardır. Bu sahneler onların üzerinde hiçbir tepki yaratmaz. Evi didik didik ararlar ve sonra defolup giderler..."[14]

İşgal devriyeleri bir kez de Mustafa Kemal'in Şişli'deki evini bastı. Bu konu ileride anlatılacaktır. Bu ev basma, üst arama ve evin dört bir yanını talan etme hareketlerinin Libya'da İtalyanlarla, Çanakkale'de İngiliz, Fransız ve Anzaklarla, Filistin'de İngilizlerle çarpışan ve hiç yenilmeyen henüz 37 yaşındaki genç general Mustafa Kemal üzerindeki etkileri kuşkusuz çok derin oluyordu.

Bir Anı ve Ötesi

Bu noktada, bir başka somut ev basma olayını, Yeni Gün gazetesi başyazarı Yunus Nadi'nin evinin basılmasını Nadir Nadi'nin kaleminden izleyelim.

---

(12) F. Rıfkı Atay, age, s.107.
(13) Atay, age, s.107.
(14) Ş.S. Aydemir, C.1, s.354-355.

"Yıl 1919. İşgal kuvvetleri komutanlığının buyruğu ile Damat Ferit hükümeti, ileri gelen İttihatçıları tutuklamaya karar vermişti. Yakalanması olasılığına karşı babam Nişantaşı'nda oturduğumuz apartmana seyrek uğruyor, daha çok yakın dostlarının evinde geceliyordu.

Bir sabah ansızın kapı çalındı. Biri sivil üç polis memuru babamı sordular. Aksi gibi babam o geceyi evde geçirmişti. Annem, yürekli, genç bir kadındı. Duraksamaksızın Yunus Nadi Bey'in evde olmadığını söyledi. Sivil giyimli güvenlik memurunun 'arayacağız' demesi üzerine başını örtmek bahanesiyle bir iki dakika izin istedi ve babamı bir yere gizledikten sonra dış kapıyı açtı, adamları buyur etti.

Aramaya yazı odasından başlandı. Sonra salona, oradan yemek odasına, yatak odalarına geçildi. Görevlilerin çok titiz, belki de gereğinden de titiz davrandıkları görülüyordu. Sivil giyimli polis her yeri didik didik ediyor, masa altlarına, kanepe arkalarına, perde aralarına dek köşe bucak her yanı yokluyordu. Babama sevgi ile karışık sonsuz bir saygım, hayranlığım vardı. Onu bir hırsız, bir asker kaçağı gibi bir yerden çekip çıkarmaları beni perişan edecekti. Yüreğim küt küt çarpıyor, bulacaklar diye ödüm kopuyordu. Nihayet sıra sandık odasına geldi. Bu odada kocaman bir sandıktan başka bir yatak, bir sürü bavul, üst üste yığılmış şilteler vardı. Sinirleri son kertesine dek bozulmuş olan annem, renk vermemeye çalışarak kocaman sandığın üzerine oturdu. Onun halinden ben babamın o sandığın içinde saklı olduğunu sezmiştim. 'Eyvah, şimdi annemi kaldıracak, sandığı açacak,' diyordum. Ama hayret, bütün evi kitap raflarına, çanak çömlek dolaplarına varıncaya dek arayan sivil memur sandığa dokunmadı. Yatağın altına bakmakla, bir iki bavulu açıp üst üste yığılı şilteleri yoklamakla yetindi. Sonra da biraz somurtkan, ağırbaşlı bir sesle, 'Affedersiniz hanımefendi, yoklarmış, biz gidelim,' diyerek iki üniformalı polisin saygılı bakışları arasında koridora geçerek apartmanın çıkış kapısına yöneldi.

Korkum birden kıvanca dönüşmüştü. Ama hiçbir şey anlamıyordum. Olacak şey miydi bu? Bir kedinin ancak sığabileceği dolaplara kadar evin her yerini karıştırıyordu da iki kişiyi rahat alabilecek koca sandığa bakmıyordu bile. Pekiyi, üniformalı polisler onu neden uyarmamışlardı? Budala mıydı bu adamlar?

Adamların hiç de budala olmadıklarını birazdan oracıkta anlayacaktım. Sivil giysili memur önde, ötekiler arkada merdivenlerden inerken, geri kalan üniformalı polislerden biri anneme döndü, hiçbir şey söylemedi, yalnız iki elini yanlarına doğru açarak bir jest yaptı. İşte bu jest bize her şeyi açık seçik anlatıyordu.

Adamlar babamı tutuklamak istemiyorlardı. Buyruk almışlar, aramaya gelmişlerdi. Gidecekler, üstlerine bulamadıklarını söyleyeceklerdi. Annemden özür diliyorlardı."[15]

Mütareke Basını

Bu noktada mütareke basını üzerinde de kısaca durmakta yarar vardır.

Mütareke sırasında, İstanbul'da birçok gazete yayımlanıyordu. Bu gazetelerden önemli bir bölümü işgal güçlerinin yanında yer alıyor, onlara şakşakçılık yapıyordu. Bu tutumun tanımlanması için bu dönemdeki basına "mütareke basını" adı verilir.[16]

Mütareke basını "milli mücadele tarihimizde yüz karası bir olaydır. Bir kısım basın, işgalci devletlere karşı konulmamasını, hatta Yunan işgaline bile karşı çıkılmamasını istemiş ve hain yayınları ile halkı ahlaksızca zehirlemeye çalışmıştır."[17]

O sırada İstanbul'da çeşitli eğilimlerde gazeteler yayınlanıyordu. Bu gazeteler sahipleri ya da başyazarları belirtilerek aşağıda verilmiştir.

Mondros Ateşkesi'nden sonra, İstanbul'daki gazeteler "karmaşık duygu ve düşünceler" içerisindeydiler. Başkent işgal edilmişti. Geleceğin ne olacağını kimse bilmiyordu.

---

(15) *Cumhuriyet,* 16 Temmuz 1978. Bu olay yaşanırken 10 yaşında olan Nadir Nadi bu yazıyı evlerinin basılması olayından 60 yıl sonra kaleme almıştır.

(16) Mütareke basını için bkz. Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi,* Remzi, 2003, s.98-118; Niyazi Ahmet Banoğlu, *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri,* Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1960; Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi,* Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1992; Hulki Cevizoğlu, *İşgal ve Direniş-1919 ve Bugün,* Ceviz Kabuğu Yayını, 2007, s.40-45; Alpay Kabacalı, "Mütareke İstanbulu'nda İşbirlikçi Basın" *Cumhuriyet,* (8-11 Ekim 1995); *Hürriyet* (10-11 Aralık 2007)

(17) Rahmi Turan, "Mütareke Basını Nedir?", *Hürriyet.*

Said Molla (? - 1930)
İngiliz işbirlikçisi. Mütareke döneminde İngiliz ajan Rahip Frew ile birlikte İngiliz Muhipleri (Dostlan) Cemiyeti'ni kurdu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda yer aldı. Kurtuluş Savaşı sonrası Romanya'ya kaçtı ve orada öldü.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti kimlik kartı

Ulusal Bağımsızlık Savaşı eylemli olarak başlamadan önce yalpalayan kimi gazete ve yazarlar, ulusal direnişin Anadolu'da başlamasından sonra, bu savaşı destekleyenlerle, Kuvayı Milliye'ye şiddetle karşı çıkanlar biçiminde ikiye bölündüler. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen yazarlar baskı ve tutuklamalar karşısında Anadolu'ya geçtiler.

Bu gazetelerden *Yeni Gün, İleri, Akşam* ve *Vakit* ulusal direnişi destekliyorlardı. Başyazarları Yunus Nadi, Celal Nuri İleri, Necmettin Sadak ve Ahmet Emin Yalman'dı. Anadolu hareketine bütün güçleriyle saldıranlar *Peyam-ı Sabah, Alemdar* ve *Türkçe İstanbul*'du. Anadolu'daki direniş eylemine yakınlık gösterenler ise: *Tasvir-i Efkâr, Tehvid-i Efkâr, İstiklal, İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat*'tir.

Bu gazetelere ilave olarak *Tanin* 1922'de yayımlanmaya başladı, genel olarak İttihatçıları koruyordu. İslamcılar *Sebillürreşad*'ı, sosyalistler de *Aydınlık* dergisini yayınladılar.

İşbirlikçiliğin ve satılmışlığın bir simgesi olarak "Mütareke Basını" biçiminde anılacak olan yayın organlarından *Alemdar, Peyam-ı Sabah, Türkçe İstanbul,* zaman zaman *Vakit* ve *İkdam* gazeteleri işgalcilere sevgi ile yaklaşırken, ulusalcılara sövgü yağdırıyorlardı.

İşbirlikçi basının öne çıkan temsilcileri *Peyam-ı Sabah* yazarı Ali Kemal, *Alemdar* yazarı Refi Cevat (Ulunay), *Alemdar* ve *Sabah*'ta yazan Refik Halit Karay'dır. Karay ayrıca *Aydede* adlı bir mizah dergisi de yayınladı. Ayrıca, Ali Kemal İçişleri, Refik Halit de Posta-Telgraf bakanlığı yaptılar.

Refik Halit Karay (18881965)
Mütareke İstanbulu'nda Sabah, Alemdar, Peyam-i Sabah gazetelerinde yazdı ve Aydede dergisini çıkardı. Ağır bir biçimde Anadolu hareketine karşı çıkan yazılar yazdı. Wilson Prensipleri Derneği kurucusudur. PTT Genel Müdürlüğü yaptı. Yüzellikler listesiyle 15 yıl sürgünde yaşadı.

İşbirlikçi Basından Örnekler

Bu basından bir iki örnek vermeliyiz:

Ali Kemal: "Padişaha sadakatle bağlı Anadolu halkı, Mustafa Kemal denilen şakiye (soyguncuya) haddini bildirecektir." (20 Nisan 1920, *Peyam-ı Sabah*)

Ali Kemal: "İki vatanımız var, biri asıl vatanımız, öteki Fransa." (16 Kasım 1920)

Refi Cevat: "İngilizleri bekliyoruz. Türkler kendi güçleriyle adam olamaz. İngilizler elimizden tutarak bizi kurtaracak." (16 Nisan 1920, *Alemdar*)

"Azimli (kararlı) bir hükümet Kuvayı Milliye adı altına sığınan bu haydutların kafasına neden bir yumruk indirmiyor." (16 Mart 1920)

"Yunanlılar ne kadar ezeli düşmanımız olursa olsun, bugünkü galiplerin bir bağlaşığıdır, onlara karşı yapılacak hareket, İtilaf devletlerinin kırgınlığına sebep olur." (23 Mart 1920)

İşbirlikçi basına göre Mustafa Kemal ve arkadaşları Rumlardan, Ermenilerden daha tehlikeli düşmanlardı. Onlar, soyan, yıkan, katleden çeteler kuruyorlardı. Onlara göre "milli ordu" hazırlamak kötülerin en kötüsü bir işti. Bu işbirlikçi yazarlar, özellikle Ali Kemal, Refi Cevat ve yandaşları Türkiye'nin çıkarını İngiltere ile sıkı işbirliğinde görüyorlar, kimileri Amerikan mandasını yeğliyor, hepsi de işgalcilerle iyi geçinmek gerektiğini savunuyordu. Onlara göre "milli mücadelenin hiçbir başarı şansı yoktu."[18]

---

(18) Mütareke basınının temsilcilerinden sayılan Ali Kemal, zaferden sonra İzmit'e götürülmüş, orada halk tarafından linç edilmiştir. (6 Kasım 1922) Refi Cevat ve Refik Halit 150'likler listesinden yurtdışına sürülmüştür.

Ali Kemal (İstanbul 1967 - İzmit 1922)
Anadolu'daki Mustafa Kemal hareketine en ağır biçimde karşı çıkan yazar Ali Kemal. Mülkiye'yi bitirdi. Paris'e gidip Fransızcasını geliştirdi. İkdam, Peyam-ı Sabah gazetelerinde yazdı. Yargılanmak için Ankara'ya götürülürken İzmit'te linç edildi.

Bu durumu sadece para ve menfaat karşılığı satılmışlık kavramlarıyla açıklamak belki de bütünüyle yeterli olamaz. O günlerin İstanbulu'nu anlatan *New York Times* gazetesi (24 Mayıs 1919) topluma dalga dalga yayılan "yılgınlık" havasının da işbirlikçiliğe etken olduğunu belirtiyordu.

Anılarla Gerçek Yaşam

İşgal kuvvetlerinin yıldırma hareketleri gün gün artıyordu. İstanbul adeta içine kapanmıştı, sinmişti... Ama korkudan çok, kin ve intikam duygularını körükleyen bir sinişti bu... İstanbul caddelerinde ve sokaklarında ise sarhoş yabancı askerler, halka hakarette bulunuyordu...

İnsanlar, ancak çok zorunlu gereksinimlerini görmek, ekmek vs. almak için sokağa çıkıyor, İngiliz, Fransız, Hintli, Senagalli askerlerden hakaret görmemek için duvar diplerinden büzülüp, eğilip geçip gidiyorlardı.

İşgal güçleriyle, Türk halkının arasındaki uçurum gittikçe açılıyordu... Çocukluğu mütareke İstanbulu'nda geçmiş eski bir askerin anılarına da gönderme yapmakta yarar var. General Madanoğlu (1907-1993) İstanbul'un işgali yıllarında 11-12 yaşlarındaydı. O yıllara ait izlenimini şöyle aktarıyor:

Taşlarla Kadınları Korumak

"...Ben ilkokulu bitirmiştim. İstanbul işgal edilmişti. Kadıköy'de Mısırlıoğlu'na taşınmıştık. Kadıköy'de yerler hep Arnavut kaldırımıydı. Atmak için taş bulamazdık. Mahalledeki arkadaşlarla köşebaşlarına taş kümeleri yığardık.

İstanbul'da, daha sonra Ankara'da yayınlanan Yeni Gün gazetesi
Kurucusu ve Başyazarı: Yunus Nadi

Vakit gazetesi
Başyazarı: Ahmet Emin Yalman

Akşam gazetesi – Başyazarı: Necmettin Sadak

Ulusal savaş karşıtı Peyam-ı Sabah
Sahibi: Mihran Efendi – Başyazarı: Ali Kemal

Niçin?

Çünkü akşamüzeri bakkala, çarşıya alışveriş için çıkan kadınlara işgal kuvvetleri erlerinden birisi sarkıntılık etti mi, herifi taş yağmuruna tutardık. Kadınlar, kızlar bizim savunma ateşimiz altında evlere kaçarlardı."[19]

Subaylara Kılavuzluk

Madanoğlu, işgal sırasında Türk subaylarının karşılaştığı güçlükleri de anılarında şöyle anlatıyor:

"Evde, okulda, sokakta yaşadığım birçok olay, işgal kuvvetlerine, düşmana, emperyalizme karşı bilinçlenmeme yol açıyor. Daha çok küçüğüm; ama, yüreğimde bir şeyler oluşuyor.

Komşumuz üsteğmen ile dost olduk.

Ben her sabah okula gitmek için erken kalkıyordum. Kadıköy Sultanisi'nin ilk sınıflarındaydım. Bu 'ortaokul ilk sınıflarındaydım' demek. Ama yaşım çok küçük. O sıralar her sınıfta, her yaşta çocuklar bulunabiliyordu. Zil çalmadan derse yetişebilmek için telaş ediyordum. Kahvaltıyı yarım yamalak yapıyorum.

Annem kızıyor:

— Oğlum daha vakit var, doğru dürüst bir kahvaltı etsene.

Lokma ağzımda, yanıt veriyorum:

— Bir işim var, okula erken gitmek gerek...

Evden çıkınca hemen komşunun kapısına koşup sesleniyorum:

— Mülazım amca, Mülazım amca, ben geldim.

Üsteğmen palaskasını kuşanmaya çalışarak kapıdan görünüyor:

— Geliyorum oğlum...

Birlikte yola çıkıyoruz. Peki, görevim nedir?

---

(19) Cemal Madanoğlu, *Anılar* (1911-1938), s.20-21, Çağdaş Yayınları, 1982. Bu anıların Madanoğlu'nun anlatım ve notlarına dayanarak 12 Mart 1971 gerici darbesi sırasında hapis yatan İlhan Selçuk tarafından hapishanede yazıldığı bilinmektedir. Korg. Cemal Madanoğlu, 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde önemli bir rol oynadı ve MBK (Milli Birlik Komitesi) üyesi olarak Ankara komutanlığı yaptı.

Ben önce yokuş aşağı koşarım. Kuşdili çayırına doğru. Sokak ve caddeleri aşarken dikkat ederim. Kavşaklara, köşe başlarına gelince sağa sola bakarım. Acaba İngiliz, Fransız, İtalyan subayı var mı? Eğer işgal kuvvetlerinden bir subay varsa iki kolumu yana açarım. Bu demektir ki:

— Gelme!... Olduğun yerde dur ve bekle.

O zaman Mülazım amca bekler ya da görünmemek için bir yan sokağa sapar. Eğer vardığım köşe başında bir işgal subayı yoksa sağ kolumu dikine havaya kaldırırım. Üsteğmen rahatça yürür. Ben 'Mülazım amcayı böylece kılavuzluk yaparak Kızıltoprak istasyonuna götürürüm. Oradan trene biner. Çünkü onun görevi Erenköy'de...

Sonra ben koşa koşa okula yetişirim.

Niçin böyle yaparız?

Çünkü İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harrington emir vermiş: Bütün Türk subayları işgal subaylarına selam verecekler. Bu emri yerine getirmek komşumuz üsteğmene ağır geliyor. Ben her sabah onu işgal subaylarıyla karşılaştırmadan görevine ulaştırıyorum."[20] İşte gerçek işgalin ne demek olduğunu anlatan, ibret alınacak, acı ancak gerçek bir öykü.

Savaş Zenginleri ve İstanbul'da Yaşam

I. Dünya Savaşı genç nüfusun yitirilmesine neden olmuştu. Üretim düşmüştü. Ateşkesten sonra tüm Türkiye büyük bir yoksulluğun altında eziliyordu. Hiçbir şey üretemeyen İstanbul daha da kötü durumdaydı.

Rekabet koşullarının kalktığı bir ortamda tüccar, dilediği malı dilediği fiyata satabiliyordu. Konumunu sağlamlaştırmak için devletin ileri gelenleriyle işbirliğine giren kimi esnaf ve tüccar bir anda inanılmaz gelirler elde etmiş ve savaştan büyük servet kazanmıştı. Bunlara "savaş zenginleri" adı verilmişti.

Aldıkları malları gizlice stokluyor, bir süre geçip fiyatlar ikiye üçe katlanınca oturdukları yerden inanılmaz servetler ediniyorlardı. Kolay kazanılan para savurganca harcanıyor, İstanbul'da sınırsız bir eğlence ve sefahat yaşanıyordu.

---

(20) age, s.22-23.

Bir tas çorbaya muhtaç olan yoksul kesim ise gözlerinin önünde olup bitenleri büyük bir umutsuzluk, ama gıptayla izliyordu.

Serçe Kuşu ile Geçinen Aile

İşgal İstanbulu'nun ekonomik yaşamını canlandıran bu anlatımdan sonra, çocukluğu İstanbul'da geçen bir başka askerin anısına başvuracağız.

Bu anı eşimin babası, kayınpederim emekli Kurmay Albay merhum Nuri Gücüyener'e aittir, yeni geldiğinde birkaç kez anlatılmıştır.

Balkanlar'da 450-500 yıl egemenliğini sürdüren Osmanlı devleti, Balkan savaşlarında yenik düşünce oradaki askerler de birbiri ardına İstanbul'a geliyordu. İşkodra kenti ve kalesi de savunması uzun süren sonra da terk edilen Balkanlar'daki kalelerin sonuncusuydu. Bu kalenin savunması sırasında (Mart-Mayıs 1913) "Müret-tep Tümen Komutanı" Albay Sadık Bey'dir. Yenilginin sonunda İstanbul'a döner, emekli olur ve beş çocuğuyla köşesine çekilir.

Albay Sadık Bey'in oğullarından Nuri, işgal sırasında 8-9 yaşlarındadır ve aile Beşiktaş Yıldız'da fakir Türk mahallesinde oturmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi, İstanbul'da müthiş bir kıtlık vardır, evlerde ailenin beslenmesi giderek zorlaşmıştır. Nuri Bey anlatıyor:

"Beş kardeşiz. Ağabeyimin birisi askerde, diğeri okuyor. Kız kardeşim ve benden küçük kardeşimle beraberiz. Babam emekli bir Osmanlı subayı, beş vakit namazında ve milliyetçi. Sokaklarda dolaşan işgal askerlerine dayanamıyor ve dışarı adımını atmıyor, evde oturuyor. Annem geleneksel bir Osmanlı kadını. Evin bakkal, pazar, ekmek gibi ihtiyaçlarına ben bakıyorum. Bir görevim daha var. Parklara, ağaçlıklı yerlere gidip her gün iki kuş avlamak...

Bu görevi sokaklarda devriye gezen yabancı İngiliz, Fransız, İtalyan ve siyah Senegalli ya da Hintli askerlere görünmeden yapmak zorundaydım. Bu zaptiyelere yakalanırsam sapanımı alıyorlar.

Neden iki adet serçe avlamam lazım?

Kuşlar avlanıyor, ceketimin içine saklanarak hemen eve getiriliyor. Annem onları bir güzel temizliyor, haşlıyor, suyundan çorba yapıyor, etlerini bulgur ya da kırık pirinç pilavının üzerine dikiliyor, böylece bütün aile besleniyoruz."

Emekli Albay Nuri Bey konuşmasını sürdürüyor:

"Tabii bu anlattıklarım size çok tuhaf gelebilir. Anlamazsınız. Ama yoksulluk, kıtlık, açlık ve işgali yaşamayanlar bunu bilemez...

Bir gün üç kuşla geldim. Sanıyordum ki babamdan bir aferin alacağım. Sakalı uzamış emekli Miralay Sadık Bey gözlerini açtı. Oğlusu, iki kuş ailemize yetiyor. Daha fazla kuş vurmayalım, rızkımızdan[21] fazlasına göz dikmeyelim, dedi.

Babam bu sözden sonra yüzünü hafifçe pencereye doğru döndürdü, gözünden süzülen yaşın küçük oğlu tarafından görülmesini istemiyordu."[22]

Sanırım ki, bu anlatılanlar mütareke dönemi yaşamını daha iyi anlamamıza katkıda bulunmuştur...

Şimdi Ocak 1919'da İstanbul'da neler oluyor ve Mustafa Kemal ne yapıyor?.. Buna geçebiliriz...

---

(21) Rızk: Tanrı tarafından herkese verileceğine inanılan nimet.

(22) Bu anıyı anlatan E. Kur. Albay Nuri Gücüyener (1912-2008) Kuleli'ye gitti. Harp Okulu ve Harp Akademisi'ni bitirdi. Orduda çeşitli görevler ve alay komutanlığı yaptı. Genelkurmay Ordu Spor Teşkilatı'nı kurdu. Emekli olduktan sonra Beden Terbiyesi genel müdürlüğü yaptı.

13

OCAK 1919

• Ocak 1919 Başlarında Genel Durum
• Paris Konferansı – Kurtlar Sofrası

1919 yılına girerken Mustafa Kemal ve arkadaşları hem üzgün, hem de karamsardılar. 1 Ocak 1919'da genel siyasi durumun çarpıcı noktalarını yineliyelim:

• Meclis dağıtılmıştır (21 Aralık 1918).

• Mustafa Kemal'in kurucuları arasında olduğu *Minber* gazetesi parasızlık yüzünden kapanmıştır.

• İşgal güçleri 27 Aralık 1918'de stratejik Toros tünellerini, 1919 Ocak ayı başında da, İngilizler Antep'i işgal etmiştir. (Daha sonra kenti Fransızlara bırakacaklardır.) O bölgede, Çukurova'da bulunan Türk ordusunun kalıntı gücü Osmanlı hükümetinin emriyle Çukurova'yı terk etmiş ve ellerindeki tüm silah, araç, gereç ve yiyecek Fransız kuvvetlerinin eline geçmiştir.

Dış politika açısından en önemli olay kuşkusuz, ocak ayının 18'inde toplanmaya başlayacak olan Paris Barış Konferansı'dır. Konferansın açılışı yaklaştıkça Avrupa basınında bu konuda haberler yer almaktadır.

İngiliz İşgalleri Sürüyor

İngilizlere gelince: 1918 Aralık ayı sonunda Batum'u işgal eden İngilizler, Osmanlı hükümeti üzerinde baskılarını artırdılar, sonunda İstanbul hükümeti Kars, Ardahan ve Batum'da bulunan tüm askeri birliklerini ve tüm sivil memurlarını geriye çağırdı.

2 Ocak 1919'da İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Konya'daki 2. Ordu Komutanı Nihat (Anılmış) Paşa'nın görevden alınmasını istedi. Osmanlı hükümeti de bu isteği hemen yerine getirdi.

5 Ocak 1919'da İngiliz işbirlikçisi Sait Molla, Kürt ileri gelenlerinden Mustafa Paşa ve Bedirhanoğlu Emin Âli Bey İstanbul'da-

ki İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret ettiler ve "İngiliz koruması ve mandası altında özerk bir Kürdistan kurulmasını" istediler.

11 Ocak 1919'da İngilizler, İstanbul'daki polis ve sağlık kuruluşlarına el koydular. Eylemli askeri işgal yetmemiş, şimdi halkla bire bir ilişlisi olan polis ve sağlık kuruluşları da ele geçirilmişti. İngiliz yanlısı bir siyaset izleyen Hürriyet ve İtilaf Fırkası Yönetim Kurulu'nu seçerek daha da etkin olmak için çalışmaya başladı.

Trakya'daki Demiryolları

11 Ocak 1919'da, bir Yunan askeri birliği Trakya'daki demiryollarını denetim altına aldı, tüm tren istasyonlarını işgal etti. Dört gün sonra, 15 Ocak 1919'da İngilizler Osmanlı devletinin Anadolu ile en önemli ulaşım bağlantısını kuran Haydarpaşa tren istasyonunun yönetimine el koydu.

Hükümet Ermeni göçünden sorumlu tutulan kişilerin tutuklamalarına başladı. İlk olarak 7 Ocak'ta Boğazlıyan (Yozgat) eski kaymakamı Kemal Bey tutuklandı. 30 Ocak'ta, büyük gözaltı başlatıldı; İstanbul'daki İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenlerinin evleri abluka altına alındı ve tutuklandılar.

İstanbul'daki günlük yaşam giderek daha da zorlaşıyordu.(1)

Mustafa Kemal yukarıda özet olarak verilen bu iç ve dış gelişmeleri adım adım izliyordu, arkadaşlarıyla her gün bu konuları konuşuyordu. Genel tablo hiç de iç açıcı değildi. Hem acıydı hem de hüzünlüydü.

Ocak 1919'daki ve daha sonraki gelişmeleri iyi özümseyebilmek için dikkatlerimizi Paris'te toplanan konferansa çevirmek zorundayız.

Kurtlar Sofrası: Paris Barış Konferansı

18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı, temelde I. Dünya Savaşı galiplerinin Osmanlı topraklarını paylaşmalarının, Ortadoğu'nun haritasını cetvelle yeniden çizerek bölgede yeni devletler yaratmalarının toplantısıdır.

---

(1) *Diken* adlı mizah dergisi 1 Ocak 1919 günkü sayısında, İstanbul'un 1919 yılına nasıl girdiğini şöyle anlatıyor: "Matbuatın (basının) dili bağlı. Tramvaylar öküzle çekiliyor. Susuzluktan insanlar uyuz oluyor. Elektrik yerine çıra yakılıyor."

Paris Barış Konferansı'nda dört büyükler...
ABD Başkanı Wilson (en sağda), İngiltere Başbakanı L. George,
Fransa Başbakanı Clemenceau, İtalyan Başbakanı Orlando

Emperyalist egemenler Paris'te, dünya haritasını yeniden düzenlemek için bir araya geldiler. Bu toplantıya 32 devletin temsilcisi katılmıştı. Ancak etkinlik ve yetki beş büyük devletin elindeydi: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Amerika. Kimi yazarlar Paris'teki bu toplantıya "Paris'te Kurtlar Sofrası" adını verirler.(2)

Yukarıda saydığımız bu beş devletin başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan kurula *Onlar Meclisi* adı verilmişti. Daha sonra Japonya'nın dışarıda kalmasıyla sadece başbakanların katıldığı *Dörtler Konseyi* oluştu: İngiltere başbakanı Lloyd George, Fransa başbakanı Clemenceau, İtalya başbakanı Orlando ve ABD başkanı Wilson...

Paris Barış Konferansı aslında tilki gibi kurnaz İngiliz başbakanı Lloyd George'un yanına ABD Başkanı Wilson'u almasıyla hemen hemen İngiliz etkinliğinde geçmiştir. *Paris 1919* adlı kitapta İngiliz başbakanının düşünceleri şöyle özetlenir:

" L. George'un ... Şimdi toprak kapmaya kalkan biri haline dönüşmesi, işi daha beter ediyordu. Ortadoğu'nun olanakları, nasıl Napoleon'un başını döndürmüşse, onun da başını döndürüyordu. Türlü olasılıklar, Anadolu'da Helenik dünyasının dirilmesi, Filistin'de yeni bir Yahudi uygarlığının oluşması, Süveyş'in güvenceye

(2) Osman Özsoy, *Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası* adlı kitabında Paris Konferansı'nı "Kurtların Dansı" olarak tanımlıyor. s.111.

alınması, Hindistan yolunun her türlü tehditten arındırılması, *'Verimli Hilal'* topraklarında, Dicle-Fırat vadilerinde sadık ve söz dinleyen Arap devletlerinin oluşması, İngiltere'nin İran'dan aldığı petrolün korunması ve birtakım yeni kaynakların doğrudan İngiltere kontrolü altında olmasıyla ilgiliydi. Amerikalılar nezaket gösterip orada burada bazı mandalar üstlenecek, Fransızlar da kendilerine söyleneni yapacaklardı."[3]

Ortadoğu'da Yeni Devletler

Paris Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu paramparça edilip, cetvel ve pergelle Arap devletleri, Irak, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve İsrail'in kuruluş oluşumları gerçekleştirildi.[4]

Türklüğün Uğradığı Saldırı

Paris Barış Konferansı'nda, Osmanlı devleti ve genel olarak Türklük dört önemli noktadan saldırıya uğruyordu. Bunlar:

1. Osmanlı topraklarının paylaşılması ve yeni devletlerin yaratılması;
2. Yunanistan'ın Megali İdea'sı için Yunan işgallerinin sağlanması;
3. Ermeni isteklerinin dikkate alınması;
4. Kürt isteklerinin görüşülmesi.

Paris Barış Konferansı'nı iyi kavrayabilmek ve özellikle günümüzde de Ortadoğu'da geçerli olan planları iyi özümseyebilmek için bu dört noktayı kısaca özetlemekte yarar vardır.

Osmanlı Topraklarının Paylaşılması ve Sınırların Cetvelle Yeniden Çizilmesi

I. Dünya Savaşı sürerken imza altına alınan gizli anlaşmalar aslında İngiliz, Fransız ve İtalyanların, savaş bitince Osmanlı topraklarının parçalanmasında elde edecekleri bölgelerin paylaşımını belirliyordu.

---

(3) M. Macmillan, *Paris 1919,* ODTÜ Yayıncılık, 2004, s.375.

(4) Özdemir İnce "1919 Paris Barış Konferansı'nın Laneti", *Hürriyet,* 15.09.2006.

Bu gizli anlaşmalara göre Ege bölgesi İtalyanlara; Adana, Maraş, Urfa, Antep bölgesi Fransızlara; Musul petrol bölgeleri ve Kafkaslar İngilizlere; İstanbul, sözü edilen ülkelerin ortak yönetimine verilecekti.

Osmanlı ordularının yenilerek geriye çekildiği Irak ve Suriye, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra zaten İngiliz ve Fransızların etkisine girmişti.

Paris Barış Konferansı aslında I. Dünya Savaşı sürerken gizli anlaşmalarla yapılan bu paylaşımın uluslararası hukuka bağlanmasını sağlamak ve Sevr Antlaşması'nın hazırlıklarını oluşturmak için düzenlenmişti.[5]

Sevr'e Giden Yol: Tüm Azınlıklar İçin Birer Ülke

Amerikalı tarihçi Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları* adıyla Türkçeye kazandırılan *From Paris to Sevr* adlı kitabında:

- "Paris'te masanın etrafı çok kalabalıktı... Herkesin Türkiye'de bir çıkarı vardı; olmayanlar da icat ediyorlardı!.." diyerek çok doğru bir yargıya varır. Yazar düşüncesini şöyle sürdürüyor:
- "...Bir noktada çıkar savaşının da ötesine geçilmişti... Barbar bir ulus olan Türkleri Avrupa'dan kovma fırsatı kaçırılmamalıydı."
- "Türkiye üzerinde, tüm büyük güçler için, nimetleri sömürülecek imtiyaz alanları ve neredeyse aklınıza gelecek tüm azınlıklar için, birer 'ülke' planlanıyordu: Ermenistan, Kürdistan, Lazistan..." gibi...[6]

İşte Sevr'e giden yolda en önemli durak olan Paris Konferansı'nın ilginç bir tanımlaması: "Aklınıza gelecek tüm azınlıklar için birer ülke planlanıyordu."

---

(5) I. Dünya Savaşı sürerken yapılan gizli antlaşmalar şunlardır: *İstanbul Antlaşması* (Nisan 1915), *Londra Antlaşması* (Nisan 1915), *Sykes-Picot Antlaşması* (Mayıs 1916), *St. Jean De Maurienne Antlaşması* (Nisan 1917). Bu konuda bkz. Ş. Turan, *Türk Devrim Tarihi,* C.1, s.59-61; S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, s.151-155; A. Coşkun, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu,* s.56-61.

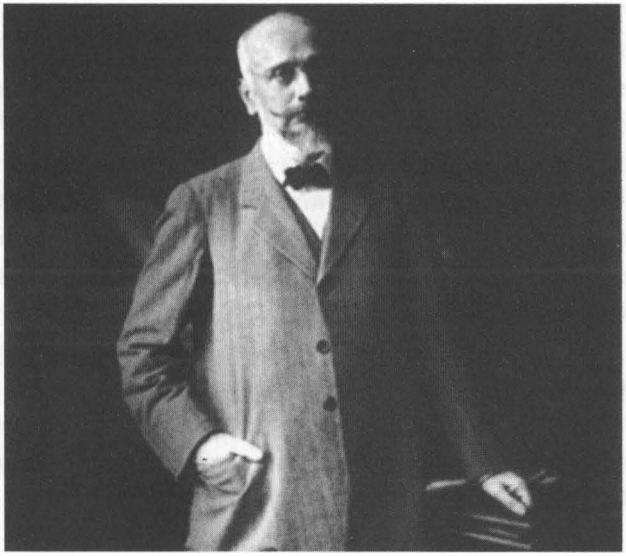
(6) P. C. Helmreich, *Sevr Entrikaları,* Sabah Kitapları, 1966 (Kapak yazısı).

Paris Konferansı aslında sözde "Büyük Yunan Devleti" ve sözde "Büyük Ermeni Devleti"nin de kuruluş hazırlıklarının yapıldığı bir forumdu. Şimdi günümüzde de sürekli ısıtılıp gündeme getirilen bu noktalara geçebiliriz.

Megali İdea: Büyük Yunan Devleti

Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasıyla, Yunanlılar, *Megali İdea* adı verilen "Büyük Yunanistan" yaratma düşünün gerçekleşmesinin artık çok yakın olduğuna inanmışlardı. Osmanlı devletine karşı Yunan yarımadasında 1821'de başlayan isyan sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopartılan topraklarla genişlemişler, hatta şimdi de başkenti İstanbul olan Bizans İmparatorluğu'nun yeniden yaratılmasını düşlemeye başlamışlardı. İşte *Megali İdea* adı verilen tasarım budur ve tüm Ege adaları ile Ege bölgesindeki *İonia*'yı, ve *Pontus* adı verilen Doğu Karadeniz kıyılarını, tüm Trakya'yı ve İstanbul'u kapsayan büyük bir devlet kurmaya yöneliktir.

Bu devlet iki büyük ayak, iki büyük sütun üzerinde yükselecekti. Birinci sütun Yunanistan yarımadası, diğeri ise Ege kıyıları olacaktı.

İngiltere Başbakanı L. George, Venizelos'u o kadar çok beğeniyordu ki, Perikles'ten bu yana Yunanistan'ın yetiştirdiği en büyük devlet adamı olarak niteliyordu.

Bilindiği gibi Yunanistan, Mora isyanından sonra ikinci büyük adımı Balkan Savaşı ile atmış ve Selanik dahil, Batı Trakya ile Ege Denizi'nde İmroz ve Bozcaada dışında tüm Ege adalarını ele geçirmişti. Artık üçüncü aşamaya geldiklerine inanıyorlardı, bütün Ege kıyıları, Doğu Trakya, Pontus adı verilen Karadeniz kıyıları ve İstanbul ele geçirilmeliydi.

Yunan isteklerini Paris Konferansı'nda Yunanistan başbakanı Venizelos yürütüyordu. Konferans'a verdiği raporda Venizelos, İstanbul dahil bütün Trakya'nın ve Bandırma'dan aşağıya çekilecek düz çizginin batısında kalan bütün toprakların Yunanlılara verilmesini, ayrıca Karadeniz'de bir Yunan "Pontus devleti" kurulmasını istiyordu. Venizelos'un en büyük destekçisi de İngiliz başbakanı David Lloyd George'dur. İngiliz başbakanına göre Venizelos, "Yunan ırkının Perikles'ten bu yana yetiştirdiği en büyük devlet adamıydı."(7)

Zaten daha önce de İngiliz başbakanı William Glastone (1809-1848) "Türkler insanlığın tek insanlık dışı tipidir," demişti, Venizelos'u kutsayan İngiliz başbakanı L. George (1863-1945) ise "Türkler, bir insanlık kanseri, kötü yönettikleri toprakların etine işlemiş bir yaradır," diyecek kadar Türk düşmanıydı.(8)

Paris Barış Konferansı'ndaki toplantılara katılan ABD Başkanı Woodrow Wilson'un da (1856-1924) bu konudaki düşünceleri İngiliz başbakanı L. George'dan aşağı kalır değildi. Daha savaş sürerken W. Wilson'un isteği üzerine 1917 de yayınlanan İtilaf devletleri bildirisinde Türkler hakkında şu yargıya varılıyordu:

"Uygar dünya bilmelidir ki, müttefiklerin temel amacı her şeyden önce, Türklerin kanlı despotluğuna düşmüş olan halkların kurtulması ve Avrupa uygarlığına kesinlikle yabancı olan Türklerin Avrupa dışına atılmasını içerir."(9)

İtalyanların Tedirginliği

Paris Konferansı'ndaki çatlak işte burada beliriyordu. Ege bölgesinin İtalyanlara bırakılacağını kabul eden gizli anlaşmalardan geriye dönülmesi İtalyanları çılgına çevirmişti.

---

(7) Aydemir I. s. 56-58, Sonyel, I, s.36
(8) Aktaran Metin Aydoğan, *Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı,* s.15
(9) D. Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, s.34; M. Aydoğan, age, s.15-16.

Ermeni İstekleri: Büyük Ermeni Devleti

Paris Barış Konferansı sürerken Türkiye, Rusya, İran, Mısır, Suriye, Avrupa ve ABD Ermenileri adına kurulan Ermeni Birliği Kongresi, 6 kişilik bir kurul seçti ve başına Osmanlı devletinde birçok görevlerde bulunmuş, bakanlık yapmış Bogos Nubar Paşa'yı getirdi.[10]

Bogos Nubar ve Erivan'da kurulan Ermeni Cumhuriyeti Başkanı Aharonian Paris'teki konferansa bir rapor sundu.

Ermeniler "Maraş'la birlikte Kilikya"yı, Doğu Anadolu'da altı ili ve Trabzon ilinin bir kısmını istiyorlardı. Ermenilerin istedikleri iller şunlardır: Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas ve Erzurum. Bunlara ilave olarak Maraş, Dörtyol (Cebelibereket), İskenderun limanı ve Adana.

Bogos Paşa, Anadolu'dan koparılacak bu bölge ile Erivan'da kurulan Ermeni devletinin birleşeceğini, böylece büyük Ermeni devletinin oluşacağını konferansa sevinçle sunuyordu.

İngiliz başbakanı L. George Ermeni isteklerini özellikle Trabzon söz konusu olduğu için "oldukça abartılı" bulmuştu ama, Yunan isteklerine ilave olarak Ermenilere tarihi nedenlerle bu toprakların verilmesini uygun gördüğünü de belirtiyordu.

Amerikalılar ise, kurulacak Ermenistan için çok cömert davranıyorlardı; dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Ermenilerin buraya dönmesi için yardım sağlanmasını, 60 bin kişilik bir askeri güç oluşturulmasını, ayrıca kurulacak Ermeni hükümetine yardım etmek ve düzeni sağlamak için 30 bin kişilik yabancı bir kuvvetin bu bölgeye gönderilmesini istiyorlardı.[11]

Bu gerekçelere dayanarak Amerikalılar "bağımsız bir Ermeni devletinin kurulabilmesi için Türkiye'nin bir süre manda yönetimi altında tutulmasını" da uygun görüyorlardı.[12]

---

(10) S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C.I, s.121.
(11) T. Bıyıklıoğlu, age, C.I. s.4, S. Tansel, age, s.122.
(12) O. Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı,* s.32.

Sözde büyük Yunan devletini gösteren harita.
(Siyah bölgeler kurulması düşünülen Yunanistan'dır.)

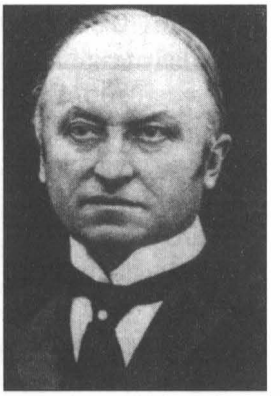
Kürt İstekleri

Bin yıldan beri Türklerle iç içe yaşamış olan Kürtler, Mondros Antlaşması'ndan sonra hareketlenmişlerdi. İstanbul'daki İngiliz işgal yönetiminde gizli servis elemanı olarak çalışan Papaz Frew, Kürt aşiretleriyle ilişki kurarak onları cesaretlendiriyordu.[13]

(13) G. Jaeschke, Kronoloji, age, 1, s.8.

İngilizlerin en çok faaliyet gösterdikleri yerler Diyarbakır, Elazığ ve Urfa illeriydi ve özellikle "Mili Aşireti"yle ilgileniyorlardı.[14]

İngilizler Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra işgal ettikleri Musul ve Kerkük'te Şeyh Mahmut'un önderliğinde 17 Kasım 1918'de, Süleymaniye, Kerkük, Ravandiz, Erbil, Altınköprü yöresini içine alan özerk bir yerel yönetim kurdurtmuşlardı.[15]

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon

Aralık 1918'de İstanbul'da *Kürt Teâli Cemiyeti* (Kürt Yükseltme Derneği) kuruldu. Bu derneğin başına Osmanlı Âyan Meclis üyesi ve Danıştay Başkanı Seyyid Abdülkadir getirildi. Derneğin mühründe Türkçe olarak *Kürt Teâli Cemiyeti (Kürt Yükseltme Cemiyeti),* Fransızca olarak da *"Autonomie de Kurdistan" (Özerk Kürdistan)* yazılıydı. Yönetimde Bedirhan'ın oğullarından Adalet Bakanlığı Müfettişi Emin Âli, emekli Albay M. Ali, eski Polis Müdürü Halil, Babanzâde Şükrü, Mevlanzâde Rıfat gibi isimler vardı.

Dernek yönetimi, İngiliz Yüksek Komiserliği'nde Ryan'ı ziyaret ederek kendisine isteklerini içeren bir rapor sunmuş ve İngiliz mandası altında özerk bir Kürt bölgesi kurulmasını istemişlerdi.

Paris: Hem Hükümet, Hem Parlamento, Hem Temyiz Mahkemesi

İşte bu nedenle Paris Barış Konferansı Türkler için bir ölümkalım forumu, bir kurtlar sofrasıdır.

İngiliz yazar Margaret Macmillan bu konferans için şunları yazıyordu:

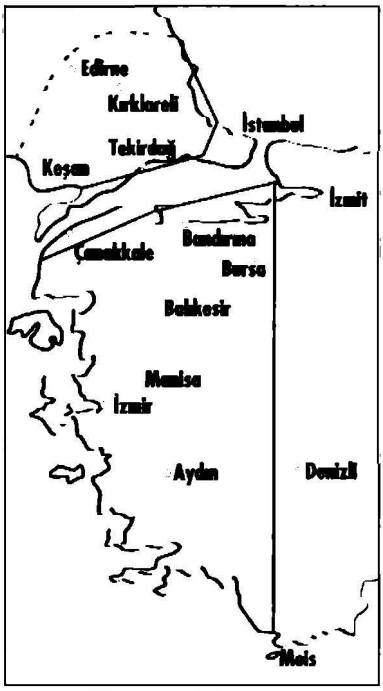
"Paris 1919 yılında dünyanın başkentiydi. Barış Konferansı dünyanın en önemli işiydi, barışın mimarları da dünyanın en güçlü insanlarıydı. Her gün toplanıyorlardı. Tartışıyorlar, konuşuyorlar, kavga ediyorlar, yeniden barışıyorlardı. Aralarında anlaşmala-

---

(14) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,* Sayı 6, Belge 130, Tansel, age, s.128.
(15) Ş. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, s.105.

ra varıyorlar, birtakım sözleşmeleri kaleme alıyor, yeni ülkeler ve yeni kurumlar yaratıyorlardı. Altı ay boyunca, yani ocak ayından haziran ayına kadar, Paris dünyanın hem hükümet merkezi, hem temyiz mahkemesi, hem parlamentosu olmuş, tüm korkuların ve umutların da odak noktası haline gelmişti."[16]

Osmanlı toprakları parçalanıp bölüşülüyordu ama, Osmanlı hükümeti Paris'e çağırılmamıştı. Her şey onun yokluğunda tezgâhlanıyordu.

Venizelos'un istekleri

Mustafa Kemal İzliyor

Öte yandan, Şişli'deki evde Mustafa Kemal Paris Konferansı'nı Fransız gazetelerinden sıkı sıkıya izliyordu. Konferans'ta alınan kararlar, savaş galibi emperyalist güçlerin tavırları, konferansın gidişi, Şişli'deki evde hem izleniyor hem de tartışılıyordu.

Paris Konferansı galiplerin kendi aralarında da sürtüşmelere neden olmuştu. İngiliz-Fransız, İtalyan-Fransız, İngiliz-İtalyan çıkar çatışması Mustafa Kemal'in ileride işine yarayacak çelişkilerdi. Mustafa Kemal özellikle bu ayrıntılara önem veriyordu.

Şimdi, bu genel durum değerlendirmesinden sonra, Mustafa Kemal'in Ocak 1919'da ne gibi çalışmalar yaptığına bakalım, bunun ayrıntısına girelim.

---

(16) Paris 1919, age, s.1.

14

İKİNCİ AŞAMA
BARIŞÇI YOLLARDAN İHTİLALCİ METOTLARA

• Gizli İhtilal Cemiyeti'nin Kuruluşu
• Eski Sadrazamlar, Bakanlar ve İttihat Terakki İleri Gelenleri Tutuklanıyor

Meclisin kapatılmasını yukarıda incelemiştik. Mustafa Kemal'in padişahla görüşmeleri bir sonuç vermemişti. Hükümette görev almak için çeşitli yollar denenmiş, hiçbirisi başarıya ulaşamamıştı. Artık açık yollardan çalışma olanakları hemen hemen ortadan kalkmıştı.

İşgal güçleri denetimlerini İstanbul'da giderek sıklaştırmışlar, nefes alınamayacak bir ortam yaratılmıştı; çok yakında geniş tutuklamalar yapılacağı dedikodusu yaygındı.

Bu karabasan gibi sıkıntılı günleri Mustafa Kemal şöyle anlatıyor:

"Eski arkadaşım Fethi Bey'le (Fethi Okyar) günler ve gecelerce dertleştim. Benim evimde veya onun apartmanında konuşuyor ve birbirimize aynı şeyi soruyorduk: Ne yapılabilir? Temas ettiklerim arasında eski İttihatçılardan, yahut İtilafçılardan, işgal kuvvetleri ile beraber çalışanlardan birçok kimseler vardı. Her biri ile büsbütün başka türlü görüşüyordum. Bunlar dışında pek samimi ve mahrem bir temasım da İsmet Bey'le (İnönü) olmuştur."[1]

Şişli'deki evde bir sürü konuşma yapılıyor, bir sürü seçenek ele alınıp irdeleniyordu. Bu seçenekler arasında ihtilalci metotlar da vardı.

---

(1) Atay, age, s.108, *İttihatçı*-1908 Meşrutiyet öncesi kurulan ve Jön Türklerden oluşan İttihat Terakki Partisi'ne bağlı olan kişiler; *İtilafçı*-Mondros Ateşkesi'nden sonra kurulan işbirlikçi Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne bağlı olan kişileri simgeler.

Mustafa Kemal'in yukarıda aldığımız kısa anlatımında belirttiği gibi: "Ne yapılabilir?" sorusu, bu yurtseverlerin kafasındaki en önemli soruydu.

Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal'e Harbiye bakanlığını vermek istemediğine göre, artık barışçı yollar tıkanıyor, geriye sadece iki seçenek kalıyordu.

1. İhtilalci metotlar kullanarak iktidara gelmek ya da;

2. Anadolu'ya geçip, işgal güçlerinin erişemeyeceği bir yerde çalışmaya başlamak.

Beklenmedik bir zamanda, 13 Ocak 1919'da hükümet istifa etti ama, 24 saat içinde tekrar Tevfik Paşa tarafından kurulan yeni hükümette, Harbiye (Savaş), Bahriye (Donanma) ve İçişleri bakanlıklarına umut vermeyen kişiler atanmıştı. Belli ki hükümet kendi içinde temizlik yapmak için istifa etmişti.

Yeni Durum Değerlendirmesi

Canlı ve etkili bir politika izlemekten uzak kişilerden oluşan bu yeni hükümet Mustafa Kemal ve arkadaşları üzerinde hiç de iyi etki bırakmadı. Yeni bir durum değerlendirmesi yaptılar, ülkenin içinde bulunduğu zor durumun ciddiyetini kavramış, ateşkes koşullarına ve işgal güçlerinin isteklerine etkin bir biçimde karşı koyabilecek kişilerin bu hükümete girmesi gerekliydi. Bu durumun son olarak padişaha anlatılmasını kendi aralarında yaptıkları toplantıda kararlaştırdılar.

Ali Fuat Paşa'ya Verilen Görev

Bu görevin Ali Fuat Paşa tarafından yapılmasını Mustafa Kemal uygun gördü ve padişah ile konuşması noktasında:

"Siz politika hayatının daima dışında kaldınız, sözleriniz tesirli olur. Anadolu'daki vaziyeti de izah edersiniz," dedi.[2]

Padişahın başyaveri Albay Naci Bey (daha sonra Paşa) aracılığıyla ilk Cuma selamlığı sonrası padişahla görüşmek için randevu sağlandı. Ne yazık ki, Cuma selamlığında padişahın yanında hiç uygun olmayan başka kişilerin de bulunması nedeniyle bu görüşme yapılamadı.

Girişimler sonuçsuz kalıyordu.

---

(2) A.F. Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları,* s.55.

Kara Kemal Bey (1868-1926)
İttihat ve Terakki'nin gizli örgütlerinde çalıştı. İstanbul'da ticari yaşamda ulusalcı girişimleri başlattı. Gizli Karakol Cemiyeti'nin kuruluşunda etkili oldu. İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. İzmir suikastı sırasında intihar etti.

Gizli Örgüt Kuruluyor

Mustafa Kemal ve arkadaşları artık Vahdettin'den tamamen umutlarını kesmişlerdi. Ali Fuat Cebesoy bu durumu şöyle anlatır:

"Zamanla şu görüşe vardık: Hükümete milli direnişe taraftar genç ve enerjik kimselerin getirilmesi işi sanıldığından daha güçtü. Özellikle Harbiye (Savaş) ve İçişleri bakanlıklarına sadrazam ve padişahın mutlak güvenine erişmiş olan kişiler atanıyordu ve atanacaktı. Bunlar genellikle yaşlı başlı paşalardan seçiliyorlardı. Bu durum karşısında İstanbul'da önemli işler başarmaya olanak yoktu..."[3]

Gizli İhtilal Örgütü: Ayyıldız Cemiyeti

Bu durumda, Mustafa Kemal ve arkadaşları bir gizli örgüt çekirdeği kurmaya karar verdiler. Bu gizli örgütün amacı, hükümeti düşürmek, gerekirse Padişahı tahtan indirmekti.[4]

Şişli'deki evde yapılan görüşmelere İttihat ve Terakki'nin en güçlü örgütçülerinden Kara Kemal de katılmaya başlamıştı.

Olayın içinde bulunan kişilerin yazdıklarına göre, Kara Kemal, Sadrazam Tevfik Paşa'nın şoförünün değiştirilmesini sağlayacak, böylece Sadrazam Tevfik Paşa kaçırılarak saklanacak ve Tevfik Paşa'nın serbest bırakılması noktasında bizzat padişahla pazarlık yapılacaktı.[5]

---

(3) A.F. Cebesoy, age, s.55-56. (sadeleştirildi)

(4) Akşin, age, s.190.

(5) Enver B. Şapolyo, bu örgütün Vahdettin'i öldürmeyi, fabrika ve tramvay işçilerini ayaklandırmayı tasarladığını, fakat bu işlerin gerçekleşmesi için Kara Kemal tarafından sözü verilen paranın gelmemesi nedeniyle bu hareketin geri kaldığını yazıyor, ancak belge vermiyor. Bkz. E.B. Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi,* Ankara, 1944, s.196; Akşin, age, s.190, dipnot: 110.

İhtilalci komitenin bu düşüncesinden *Ben de Yazdım* adlı kitabında Celal Bayar da söz etmektedir. Kurulan bu gizli örgütten Mustafa Kemal açıkça söz etmiştir, şöyle söylüyor:

"Bir gün Fethi Bey ve dört arkadaşla birlikte, bir hayali tartışma ve görüşmeden sonra, ihtilalci bir komite kurmaya karar verdik ve ihtilalci önlemler düşünmeye başladık..."

Bu önlemler şunlardır:

- Padişahı tahttan indirerek değiştirmek
- Hükümeti düşürmek,
- Yeni bir hükümet oluşturarak daha kararlı hareketlere başvurmak.[6]

Kurulan bu gizli örgütün adı: Ayyıldız'dır. Ancak kesin kuruluş tarihi hiçbir kaynakta verilmiyor. Olayların doğal gelişmesi, bu örgütün meclisin kapatıldığı 21 Aralık 1918'den sonra ve aralık ayının son haftası ile 1919 Ocak ayının ilk haftalarında kurulduğunu göstermektedir.

Ancak bu örgüt, kısa sürede dağıldı. Gizli örgütün dört üyesi vardı. Mustafa Kemal, Rauf Orbay, Fethi Okyar ve İsmail Canbulat. Bir biçimde Kara Kemal'in örgüte dahil olması konunun gelişimini engelledi, hatta durdurdu. Konuyu biraz daha açalım:

Sadrazam Kaçırılacak

Planın temeli şudur: Kara Kemal'in yardımıyla Sadrazam Tevfik Paşa'nın şoförü değiştirilecek, yerine kendilerine bağlı bir adam konulacak ve bu kişinin yardımıyla Sadrazam Tevfik Paşa kaçırılacak, rehin tutulacak, sonra padişahla pazarlık yapılacaktır.

Gizli örgütün üyesi olan Rauf Orbay anılarında bu olaya açıkça yer vermekte ve Padişah Vahdettin'i bir yolunu bulup devirmekten başka çare kalmadığı için bu yönteme başvurulduğu, ancak konunun içine bir biçimde Kara Kemal'in de dahil olmasının İsmail Canbulat'ı tedirgin ettiğini belirtmektedir.

Pekiyi İsmail Canbulat'ın itirazı neydi? Onu da Rauf Orbay'dan izleyelim:

---

(6) F.R. Atay, age, s.108.

"İsmail Canbulat Bey'in itirazı şöyle olmuştu: Tevfik Paşa hükümetinin ve hatta padişahın nasıl değiştirilebileceği meselesini aramızda konuştuğumuz günlerin birinde, İsmail Canbulat Bey'le ben, Şişli'de Mustafa Kemal Paşa'nın evine gittiğimizde Paşa'yı –o zamana kadar ilk defa evine gelmiş olduğunu gördüğümüz– İttihat ve Terakki'nin meşhur iaşe nâzırı Kara Kemal Bey'le baş başa konuşur bulduk. Odaya girip yanlarına yaklaştığımızda konuşma konusunun, Tevfik Paşa'yı, otomobilinin şoförünü değiştirip kaçırarak İstanbul'da bir yerde saklamak olduğunu anlayınca, İsmail Canbulat Bey, birdenbire asabileşerek ters yüzü dönüp odadan sofaya çıktı. Ben de peşinden gittim.

"— Yok birader, böyle komitacı işlerine gelemem, böyle şey olmaz, bu benim işim değil..." diyordu.[7]

Mustafa Kemal bu konuyu şöyle anlatıyor:

"...Başka bir gün bizim Şişli'deki evde toplantımız nihayet bulduktan sonra dört kişiden biri dedi ki:

— Arkadaşlar ben çok düşündüm. Namusumla söz veririm ki, sırrınız gizli kalacaktır, fakat komitede çalışmaya devam etmeyeceğim...

Hepimiz hayret içinde birbirimize baktık. İçimizden biri:

— Bu ne demek, başarıdan emin mi değilsiniz? diye sordu.

— Hayır, bunu düşünmedim. Başaracaksınız. Fakat ihtilalciler başarılı olsalar bile, birçok tehlike karşısındadırlar. Bunu da kabul etmelidirler. İşte o zaman ben ve benim gibiler, sizin kararlarınızı uygulamak üzere iktidara gelecek yedek adaylar oluruz.

Fethi Bey'le ben gözlerimizle konuştuk. Derhal dedim ki:

— Beyefendinin iştirak etmeyeceği bir girişim akla uygun da olmayabilir. Onun için cemiyeti hemen feshetmeliyiz...

Böyle yaptık. Kendisi izin alıp gitti... Kalanlar cemiyeti tekrar kurmuş oldular."[8]

Kara Kemal'in bu işlere karışması nedeniyle İsmail Canbulat'ın Mustafa Kemal'e,

— Biz kırk kişiyiz birbirimizi biliriz. Kara Kemal'in olduğu yerde komitacılık vardır, diyerek bu işten ayrıldığı, ayrılırken de "Ar-

---

(7) R. Orbay, *Siyasi Hatıralar,* s.286-287.

(8) Atay, age, s.108-109. (Sadeleştirildi)

kadaşlar ben çok düşündüm. Namusum üzerine söz veririm ki sırrınız bende kalacaktır. Ben bu işte olmayacağım. Çoluk çocuğum var," dediği belirtiliyor.[9]

Kinross'un Yargısı

Bu konuda Lord Kinross'un daha gerçekçi bir yargıya ulaşmış olduğu görünüyor. Şöyle ki:

"Üç arkadaş, Şişli'deki evin ilk katındaki büyük odada ülkeyi kurtarmanın yolunu bulmak için baş başa verip planlar yapıyorlardı. Aslında, amacı hükümeti istifaya zorlamak, yeni bir kabine kurmak ve gerekirse sultanı tahtından indirmek olan bir ihtilal komitesi kurmuşlardı. Ama içlerinden en az bir tanesi, Mustafa Kemal'in fazla ileri gittiğini düşünüyor, karşılaşacakları tehlikeden korkuyordu. Komite bu yüzden dağıldı. Zaten belki de ihtilal bu iş için çıkar yol değildi. Çünkü böyle bir teşebbüsün İtilaf devletlerince o anda bastırılacağı kesindi."[10]

Tutuklamalardan Önce

Canbulat'ın bu tedirginliğinden sonra gizli örgütün faaliyetleri durdu mu? Faaliyetlerin durmadığını Mustafa Kemal açıkça söylüyor:

"Böyle yaptık. Kendisi izin alıp gitti. Kalanlar cemiyeti tekrar kurmuş oldular."

Ali Fethi Okyar'ın anılarında da faaliyetlerin sürdüğü izlenimi veren hususlar vardır.[11]

---

(9) Akşin, 1998, s.190. İsmail Canbulat, bu olaydan 7 yıl sonra 1926 yılında İzmir suikastı nedeniyle tutuklandığında, bu olayı savunmasında kendi lehine bir delil olarak kullandı ve şöyle dedi: "Vahdettin'in öldürülmesi teklifini bile reddettiğimi Gazi Paşa'nın kendisi bilir. Suikast fikrine karşı olduğuma tanık olarak Gazi Paşa'yı gösteriyorum." Uğur Mumcu, "Gazi Paşa'ya Suikast", *Milliyet,* 22 Ocak 1992.

(10) Kinross, age, s.177-178.

(11) Cemal Kutay tarafından *Üç Devirde Bir Adam* adıyla yayınlanan Fethi Okyar'ın anılarında, Kara Kemal'in daveti üzerine gizli komitenin İsmail Canbulat'ın evinde toplandığına dair bir not vardır. Buna göre tutuklanmış olan Canbulat'ın evinde, dikkatleri çekmeden yapılan toplantıya Kara Kemal'in geldiği belirtiliyor. (Bkz. C. Kutay, *Üç Devirde Bir Adam*, s.274) Gizli komitenin Canbulat'ın boş evinde topla-

Amaç Nedir?

Burada önemli olan nokta şudur: İhtilalci bir komite kurulmuştur. Sadrazam Tevfik Paşa kaçırılmak isteniyor. Böylece hem saraya hem de işgal güçlerine bir ders verilmiş olunacaktır. Böylesi "ihtilalci bir komite" kurduklarını ve "ihtilalci tedbirler" düşündüklerini, hükümeti düşürmeyi planladıklarını hem Mustafa Kemal, hem Rauf Orbay, hem de Ali Fethi Okyar kabul etmektedir.[12] Ancak koşullar gereği bu girişimden vazgeçilmiştir.

Bir Ziyaret ve Bir Başka Darbe Önerisi

İttihat ve Terakki dağılmıştı ama etkin bir örgütü ve parası vardı. Teceddüt Fırkası da bu olanakları denetliyordu. Partinin genel sekreterliğine Manisa (Saruhan) milletvekili Sabri Toprak getirilmişti. Bu partinin üyesi olan Kara Kemal de, İstanbul'daki esnaf üzerinde etkisi olan bir kişiydi. İttihat ve Terakki'nin mal-mülk ve parasını aslında bu ikili yönetiyordu. Bu ikili bir gün Mustafa Kemal'i gizlice ziyaret ettiler. Ellerinde parasal olanaklar olduğunu ve İstanbul'da yapılacak bir hükümet darbesi sonucu bütün gücü Mustafa Kemal'in yönetimine bırakmak istediklerini bildirdiler. Başyaver Cevat Abbas anılarında şöyle anlatıyor:

Mustafa Kemal bu iki kişiyi tanısa da fazla güvenemiyordu. Mustafa Kemal "hükümet darbesinin bir sonuç vermeyeceğini, esaslı olarak milli yapıyı harekete geçirmek için yalnız İstanbul'da değil; bütün vatanda onu örgütlemek gerektiğini" uygun söylemle bu ikiliye anlattı. Tekrar görüşmek üzere Mustafa Kemal'den ayrılan ikili bu konu ile ilgili olarak bir daha gözükmediler.[13] Bu girişimler çare arayışlarını gösterir. Mustafa Kemal'in bu gelenlere umut vermemesi, artık darbe girişimlerine ciddi olarak önem vermediğini gösterir.

---

nıp toplanmadığını tespit etmek olanaksız. Ancak burada tarihler ve kişilerde bir karıştırma var. Çünkü, İsmail Canbulat ve Kara Kemal'in de içinde bulunduğu İttihat Terakki'nin lider kadrosu 30 Ocak 1919'da tutuklandı. Bu durumda kendisi de tutuklanmış olan Kara Kemal'in, böyle bir davet yapması olanaksızdır. Zaten bu nedenle gizli toplantıların 30 Ocak 1919'dan önce yapılmış olması gerekir. Cemal Kutay tarihleri ve kişileri karıştırıyor.

(12) Atay, age, s. 108-109; İ. Görgülü, age, s. 180-181; R. Orbay, *Siyasi Hatıralar*, s.286-287; A.F. Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.55-57.

(13) T. Gürer (Der.), *Cevat Abbas*, age, s.208.

1919 Ocak ayının sonuna yaklaşılıyordu. İşte bu noktada da çok önemli bir gelişmeden söz etmeliyiz. İngilizlerin isteğiyle İttihat ve Terakki ileri gelenleri, kimi ünlü komutanlar ve valileri içine alan tutuklamalar başladı. Bu gelişmeleri irdeleyelim...

İngilizlerin Adamı İçişleri Bakanı Oluyor

İşgal güçleri, İstanbul'daki egemenlik alanlarını genişletmek için olanca etkinlikleriyle çalışıyorlardı. Padişah İngilizlerle daha da yakınlık kurmak, hatta saltanatının korunması karşılığında, İngilizlere imtiyazlar, devlet yönetiminde özel ayrıcalıklar vermek istiyordu.

Birbiri ardına kurulan hükümetler saraya yakın kişilerden oluşuyordu, ama hepsi yetersizdi.

Örneğin, 12 Ocak 1919'günü istifa eden ve aynı gün yeniden kurulan hükümette yer alan Harbiye (Savaş) ve İçişleri bakanı ilginçti. Harbiye'ye getirilen Ömer Yaver Paşa, İttihat ve Terakki hükümetlerince emekliye ayrılmış, yaşı epeyce ileride, saraya bağlı bir kişiydi. Daha sonra da sarayın en önemli görevi olan başmabeynciliğe (padişahın özel sekreteri) atandı. (31.03.1919)

İçişleri bakanlığına getirilen Ahmet İzzet Bey, "Kambur İzzet" ismiyle anılırdı ve bu kişiden "İngilizlerin hükümetteki adamı" olarak söz ediliyordu.

Amiral Calthorpe, yeni kurulan hükümetle ilgili olarak Londra'ya gönderdiği 19 Ocak 1919 tarihli iletide, İçişleri bakanlığına atanan bu kişi hakkında aşağıdaki nitelemeleri yapıyor. Belge şöyle:

"İçişleri bakanlığına... Şerif Paşa'nın amcası olan Kürt İzzet Bey geçici olarak atanmıştır. İzzet Bey, kuşkulu eski gruba mensuptur. Ve entrika çevirir; Bağdat ve Keşmir'de çıkarları vardır. Bizimle işbirliği yapmağa hazırdır...."[14]

---

(14) S.R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri,* s.7 (Bkz. Amiral Calthorpe'un 19.01.1919 tarihli gizli telgrafı): Ahmet İzzet Bey, Paris'te oturan Kürtçü Şerif Paşa'nın amcası, Kürt Sait Paşa'nın kardeşiydi. Mustafa Kemal hakkında ileride ölüm cezası verecek olan Kürt Mustafa Paşa, İzzet Bey'in eniştesiydi. (Bkz: Akşin, age, s.79, d.n.2) 12 Ocak 1919'da, İçişleri bakanlığına getirilmesinden hemen iki ay sonra İzzet Bey (Kambur İzzet) Mart 1919 da İzmir'e vali olarak atandı. Yunan birliklerinin İzmir'i işgalini kolaylaştırmakla görevlendirildi. Bkz: A. Coşkun, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu,* 5. Basım, 2007, s.139.

Böyle nitelikteki hükümetler İngiliz ve işgal güçlerinin talimatlarını yerine getirmeyi başlıca görevleri biliyorlardı. Tutuklamalar da işte bu nitelikteki hükümetlerce yapılıyordu.

İngilizler Ermeni göç ettirme olayına uzaktan-yakından karışan eski yöneticilerin tutuklanmasını özellikle istiyorlardı. Bu nedenle, öncelikle, Ermeni göçü sırasında suç işlediği savlanan eski valilerden Sabit Bey'le, Cemal Azmi Bey ve Boğazlıyan eski kaymakamı Kemal Bey 6 ve 7 Ocak 1919'da, birkaç gün sonra da Diyarbakır Valisi İttihatçı Dr. Reşit Bey de tutuklandılar.

Ocak ortalarında Diyarbakır milletvekilleri Fevzi ve Zülfü Beyler de, Ermenileri öldürdükleri ve doğudaki aşiretleri İngilizlere karşı kışkırttıkları savıyla tutuklandılar.[15]

İttihatçıların tutuklanması, bir yandan İngilizlerin hükümet üzerine sürekli baskı unsuru olarak uyguladıkları bir olguya dönüşürken, padişah da bu konuyu bir pazarlık unsuru olarak kullanmak yoluna girdi. Padişah Vahdettin, eniştesi Ferit Paşa'yı, 21 Ocak 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği'nde istihbarat görevlisi Mr. Hohler'e gönderdi. Padişahın İngilizlerin arzularını yerine getirmek istediğini, ancak tutuklanması istenen kişilerin ülkenin 'en büyük ve güçlü örgûtü olan İttihat ve Terakki'ye mensup olduklarını, İttihat Terakki'nin karşıt bir tepkisinden çekinildiğini, böylesi bir durum karşısında İngilizlerin tutumunun öğrenilmek istediğini bildirdi. Padişah açıkça İngilizlerden güvence istiyordu.[16]

Damat Ferit'in gizlice sürdürdüğü bu görüşmeler, padişahın istediği biçimde sonuçlandı; İngilizler padişaha çekinilecek hiçbir şey olmadığını ve kendisinin ve padişahlığının Büyük Britanya devletinin güvencesi altında olduğunu bildirdiler.

"Ricali Siyasi"den Gizli On İmza

Tutuklamalar konusunda kamuoyunu oluşturma yöntemleri de uygulamaya konuluyordu. 23 Ocak günü, "Ricali Siyasi"den on kişinin imzasıyla, "padişaha sunulan bildiri" başlığıyla *Alemdar* gazetesinde bir haber yer aldı.

---

(15) T. Gökbilgin, I. s.36-37; Ş. Turan, age, s.86-87

(16) Akşin, C.I. S.149-150. Bu konudaki İngiliz gizli belgesi No: FO/371/4172, 13694 (22/1 Telgraf); 17682, 21128 / 5/2 Telgraf).

Bu habere göre, padişaha sunulan başvuruda "işgali yapan devletlerin Osmanlı İmparatorluğu hakkında verilen kararlarını değiştirmek ve İstanbul'u Türklere bırakabilmek için suçluların cezalandırılmalarını şart gördükleri" belirtiliyor, adeta bu kişiler tutuklanırsa İstanbul kurtulacak havası veriliyordu. Bu bildiride ayrıca, eski Sadrazam Sait Halim Paşa, Meclis Başkanı Halil Menteşe, Maliyeci Cavit, eski İçişleri Bakanı İsmail Canbulat... gibi İttihatçıların tutuklanmamış olmasından şikâyet ediliyor, "Acaba bunların kaçmaları mı isteniyor?" diye bir soru ortaya atılıyordu.(17)

Ancak "Ricali Siyasi" adı verilen bu on kişinin isimleri açıklanmıyordu. Bir gün sonra 24 Ocak 1919'da İngiliz taraftarı olduğu bilinen Hürriyet ve İtilaf Partisi bir bildiri yayınlayarak hükümeti "uyuşuklukla" suçluyordu.

Bir gün sonra 25 Ocak 1919'da Diyarbakır'ın eski valisi Dr. Reşit Bey tutuklu olduğu Bekirağa Bölüğü'nden kaçtı. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe bu kaçışı, "İngilizlere ve müttefiklere karşı bir meydan okuma olarak" değerlendirdi.(18)

İngilizler bu kaçış olayından yararlanarak baskılarını artırdılar. Siyasi görevli Ryan sadrazamla görüşerek durumun "son derece nazik" olduğunu ona da onaylattı. İngilizler tarafından hazırlanıp hükümete verilen bir "kara liste"den söz ediliyordu. Amiral Calthorpe'a göre padişah "çekingen davranıyor", bu nedenle tutuklamalar gecikiyordu, hükümetten de girişimi ele alması öneriliyordu.

Geniş Kapsamlı Tutuklama

Padişah Vahdettin, İngilizleri daha fazla tedirgin etmek istemediği için hemen harekete geçirilmesini uygun gördü ve 29/30 Ocak gecesi geniş çaplı tutuklamalara girişildi. İngilizler tarafından düzenlenen 60 kişilik listeden, ilk aşamada 27 kişi tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'ne gönderildi. Tutuklananlar arasında İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden gazeteci Hüseyin Cahit (Yalçın), düşünür Ziya Gökalp, eski İçişleri Bakanı İsmail Canbulat, Kara Kemal, Hü-

---

(17) *Alemdar,* 23 Ocak 1919, Akşin C.I. s.151; Ş.Turan, age, s.87

(18) Bütün polis gücü harekete geçirildi, yapılan takipte yakalanacağını anlayan Reşit Bey intihar ederek yaşamına son verdi. (6 Şubat 1919) Bkz: Ş. Turan, age, s.87

seyin Kadri, Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Hamallar Kâhyası Ferit, Mithat Şükrü gibi önemli kişiler vardı.

Amiral Calthorpe'un, 30 Ocak günü Londra'ya gönderdiği telgraf iletisinde tutuklamaların yapılmasında padişah ve İçişleri bakanının etkili olduğu belirtiliyor, komutan yardımcısı Amiral Webb'in Londra'ya gönderdiği raporda da şöyle deniliyordu:

"Tutuklamalar, bu zamana dek olmuş en sevindirici olaydır... Hükümet, başladığı bu icraatı sürdürecek olursa, taşradaki edilgen direnişin çoğu çöker, hükümet sözünü geçirebilir."[19]

Tutuklamalardan Bir İki Sahne

30 Ocak 1919, ünlü gazeteci Hüseyin Cahit'in (Yalçın) evi gece yarısı ablukaya alındı. Sabahleyin Hüseyin Cahit elinde bir ufak çantayla süngülü askerlerin arasında götürüldü.

Ünlü 31 Mart Hareket Ordusu'nun komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, çok geçkin yaşına karşın tutuklandı.

Öykü yazarı Ömer Seyfettin, tutuklanmasına mutlak gözüyle bakılan hocası Ziya Gökalp'e "Bir süre gizleniniz. Biz öğrencilerinize acımıyorsanız, kimsesiz kalacak olan ailenize acıyınız," diye ricada bulunduysa da Ziya Gökalp dinlemedi, ertesi gün onu da İstanbul Üniversitesi'nde tam derse gireceği sırada alıp götürdüler.

İngilizler bir adım daha atarak 1 Şubat 1919'da İngiliz esirlerine kötü davrandıklarını ileri sürerek düzenledikleri 23 kişilik yeni bir listeyi hükümete verdiler, bu kişilerin de tutuklanarak teslimini istediler.

Basının Tutumu

Tutuklamalar karşısında mütareke basınının tutumu da ibret vericidir. *Alemdar, Sabah, Söz* gazetelerinde tutuklamalar olumlu karşılanıyor, alkışlanıyordu.

2 Şubat 1919'da *Alemdar* gazetesinde Refi Cevat yazısında İttihatçıların tutuklanmasını çok beğeniyor ama "Hepsi bu kadar mı?" diye soruyordu.

---

(19) Akşin, age, s.152-153, İngiliz gizli belgesi (FO 371/4172, 13694 (24.1.1919 Telgraf). Ayrıca İngiliz gizli belge No:(FO 371/4164, 22-149, 30.01.1919 tarihli rapor)

Yeni Gün'de Yunus Nadi, tutuklamalar konusunda bir açıklık olmadığını, bu işe siyasetin karıştığını belirtiyor ve "Hükümete adaletten ayrılmamasını tavsiye ederiz," diyordu.[20]

Artık tutuklama konusu bir kez tezgâhına girmişti ve sürüp gidecekti... Hele Damat Ferit 4 Mart'ta başbakan olunca daha da ileriye gidecekti. Bunları ileride irdeleyeceğiz.

Mustafa Kemal ve arkadaşları tutuklama sırasının kendilerine geleceğini artık kesin olarak duyumsamaya başlamışlardı. İleride ayrıntılarıyla anlatılacağı gibi Mustafa Kemal'in korumaya alınması amacıyla İtalyan Büyükelçiliği'yle ilişkiye bile girmişlerdi.

Ama artık yeni bir girişimin zamanı da gelmişti. Şimdi Mustafa Kemal'in yeni kararına geçebiliriz.

(20) *Yeni Gün,* 1 Şubat 1919, Z. Arıkan, C.I, s.116.

15

ÜÇÜNCÜ AŞAMA ANADOLU'YA GEÇİŞ KARARI

Bu kitabın giriş kısmında Mustafa Kemal'in İstanbul'daki faaliyetlerinin üç aşamada gerçekleştiğini; birinci aşamanın siyasal girişimler, ikinci aşamanın ihtilalci girişimler ve üçüncü aşamanın Anadolu'ya geçiş kararı olduğunu belirtmiştik.

Bu aşamalara yanılma ve doğruyu bulma yöntemiyle zaman içinde ulaşılıyordu. Barışçı yollar ve siyasal girişimlerden bir sonuç alınamamıştı. Böylesi bir yöntem için gerekli olan meclis de kapatılmıştı. Mustafa Kemal ve arkadaşları padişahtan da umutlarını tamamen kesmişlerdi. 21 Aralık 1918'de meclis kapatılınca Mustafa Kemal padişahla ilişkiyi tamamen kesmişti.

İhtilalci ve darbeci girişimlerin de tutmayacağı anlaşılmış ve bu gibi girişimlerden de vazgeçilmişti. Kinross'un yazdığı gibi, zaten darbe bu konuda çıkar yol değildi. İngiliz, Fransız ve Yunan gizli servislerinin ve en etkili casusların cirit attığı İstanbul'da böylesi bir girişimin başarılı olamayacağı açıktı. Ocak ayı sonunda gerçekleştirilen büyük tutuklama hareketi de artık İstanbul'da hiçbir olumlu hareketin yapılamayacağını gösteriyordu.

Mustafa Kemal, artık kararını vermişti, Anadolu'ya geçmeliydi. Ulusal bağımsızlık savaşını orada başlatmalıydı. Bu kararın gerçekleşmesi için yine bu aylarda (Ocak 1919 ikinci yarısı ya da Şubat 1919 birinci yarısı) yaptığı iki girişimden söz etmeliyiz: İsmet Bey'le (İnönü) görüşmesi ve yaveri Cevat Abbas'a Anadolu'ya geçiş hazırlıkları için talimat vermesi.

Üçüncü Aşama: Anadolu'da Direniş Kararı

Günler gelip geçiyordu. Mustafa Kemal arkadaşlarıyla yaptığı görüşmeler ve genel durumun getirdiği sonuçları üst üste koyarak artık bir karar noktasına gelmişti.

• Meclis kapatılmıştı, barışçı yollar kullanılarak hükümette yer almak olanağı kalmamıştı,

• Sadrazam kaçırılarak padişahla yapılacak bir pazarlıktan da sonuç alınamayacaktı,

• Hükümette yer alınsaydı bile başarılı olunamayacağını Okyar'ın anıları belirtiyor, şöyle ki:

"Kaldı ki hükümette yer alınsa bile, yabancı işgal altındaki bir hükümet ne yapabilirdi? Yeni bir hükümet de kurulsa, Mustafa Kemal ve arkadaşları bu hükümette yer de alsalar, düşman süngüleri altında bu hükümet ne iş yapabilirdi?"(1)

Tutuklamalar başlamış ve sürüyordu. Kendisi de bir gece ansızın tutuklanabilirdi. Artık çözümün Anadolu'da sağlanacağı düşüncesi kesin ve belirgin bir model olarak Mustafa Kemal'in kafasında oluştu.

Bu durum Mustafa Kemal'in İstanbul'daki yaşamında üçüncü aşamadır. Artık İstanbul'da hükümette yer almak için çareler aramak ya da sonu belli olmayan ihtilalci girişimler yerine Anadolu'ya geçmek için çareler aranmalıydı.

Artık, Mustafa Kemal'in kafasında uygun bir zaman ve ortamda İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek bir süre isimsiz çalıştıktan sonra bütün Türk ulusuna karşılaşılan felaketli durumu anlatmak düşüncesi bir model olarak şekillenmeye başlamıştı.

Nitekim Atatürk bu düşüncesini daha sonraları 1922 yılında gazeteci Ahmet Emin Yalman'a şöyle anlatmıştı:

"İstanbul'da olan durumdan, yapılan girişimlerden, bilhassa durumun ağırlık ve kötülüğünden ulusun haberi yoktu. İstanbul'da oturup ulusu haberdar etmek olanağı da kalmamıştı. Dolayısıyla yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp ulusun içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim".(2)

Uygun Zamanda İstanbul'dan Kaybolmak

Herkesle konuşuyordu, ama hiç kimseye de tam anlamıyla ne yapacağını söylemiyordu. Mustafa Kemal anılarında o günleri şöyle anlatıyor:

---

(1) F. Okyar, *Üç Devirde Bir Adam,* 1980, s.274.

(2) M. Baydar, *Atatürk'le Konuşmalar,* Varlık, 1960, s.39.

"Bununla beraber bu temaslarımda devam ediyordum. İçlerinden bir kısmında saf bir vatanseverlik hissinin coşkunluğundan başka ne fikir ne de tedbir kabiliyeti vardı. Bir kısmının hâlâ hasis (adi, alçak) politikacılık menfaatlarından başka düşündükleri yoktu. Kendi kendime şu kararı verdim: Uygun bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içlerine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra, bütün Türk milletine felaketi haber vermek.

İçimde çok dikkatle gizlediğim bu sırrı vakti gelmedikçe kimseye söylemedim. Böyle bir karar vermemiş gibi, herhangi temaslarıma devam ettim."(3)

Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi Paris Barış Konferansı görüşmeleri de başlamıştı ve oradan gelen haberler hiç de iç açıcı değildi. Mustafa Kemal bu aşamadan sonra, Ocak 1919'un ikinci yarısında, öncü kadrosuyla görüşmelerini ve toplantılarını sıklaştırdı. Albay İsmet Bey'le yaptığı önemli görüşme, kanımızca bu aşamada gerçekleşmiştir. Şimdi bu görüşmeye geçebiliriz.

İsmet İnönü ile Görüşme

Mustafa Kemal'in bu sıralarda Albay İsmet Bey (İnönü) ile önemli bir görüşme yaptığı biliniyor. Bu görüşmenin içeriğini Mustafa Kemal ayrıntılarıyla anlatmış; İnönü de anılarında yer vermiştir. Albay İsmet Bey o sırada Harbiye Bakanlığı müsteşarı idi ve "Barışı Hazırlama Komisyonu"nda görevliydi.

İnönü anılarında Atatürk'ün İstanbul'da altı aylık kalış sürecinde yaptıkları konuşmalarla ilgili olarak şu genel değerlendirmeyi yapıyor:

"Atatürk'ün İstanbul'da geçirdiği bu devir, ciddi olarak bir mücadele devridir... Atatürk'le hemen her hafta, haftayı geçmeden bir yerde buluşur konuşurduk... Atatürk Pera Palas'ta bir müddet kaldıktan sonra kendi evine (Şişli) çıktı. Bundan sonra görüşmelerimiz daha çok evinde cereyan ediyordu. Ya o çağırırdı giderdim, yahut kendiliğimden giderdim..."(4)

---

(3) Atay, age, s.109, Görgülü (yayına hazırlayan), age, s.182.
(4) İsmet İnönü, *Hatıralar,* 2. Basım, Bilgi, 2006, s.162.

Burada irdeleyeceğimiz bu önemli görüşmenin tarihi kesin değildir. Şevket Süreyya, Şerafettin Turan ve diğer yazarlar bir tarih vermezler. Atatürk ve İnönü de bu görüşme ile ilgili bir tarih belirtmiyorlar. Sadi Borak bu görüşmenin tarihini 30 Mart 1919 olarak vermektedir. Prof. Kocatürk ise görüşmenin 15 Ocak 1919 tarihinde olmasının olayların akışına daha uygun olduğunu belirtiyor.[5]

Kanımızca bu görüşmenin 15 Ocak 1919 ile Ocak ayının ikinci yarısında olması olayların akışına uygun gelmektedir. Çünkü bu bölümün başında da belirtildiği gibi, meclis kapatılmış, Mustafa Kemal'in Harbiye bakanı olması için tüm girişimler sonuçsuz kalmıştı. Kitle halinde tutuklamaların başlayacağı kesinleşmişti. Bu nedenle, artık İstanbul'da herhangi bir girişimden sonuç alınamayacağı anlaşılmış, Anadolu'ya geçme konusu gündemin temel maddesi durumuna gelmişti.

Şişli'deki evde teke tek geçtiği bilinen bu görüşmede Mustafa Kemal'in İnönü'ye sorduğu soru görüşmenin anlam ve kapsamını açığa çıkartır:

Hiçbir Sıfatı Olmadan Anadolu'ya Geçmek

Mustafa Kemal, İnönü'ye, "Hiçbir sıfat ve yetki sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtuluş çareleri aramak için en uygun bölge ve beni o bölgeye götürecek en kolay yol hangisi olabilir?" sorusunu sordu.

Bu soru, Mustafa Kemal'in artık en radikal seçenek olan Anadolu'ya geçip, ihtilali başlatmak, emperyalistlere karşı ulusal direnişe geçme kararını verdiğini gösteriyordu.

Şimdi bu görüşmenin ayrıntılarını Mustafa Kemal'in anlatımından izleyelim.

'Sırdaşlarımdan Biri: İsmet Bey'

"İçimde çok dikkatle gizlediğim bu sırrı vakti gelmedikçe kimseye söylemedim. Böyle bir karar vermemişim gibi, herhangi temaslara devam ettim. Sırdaşlarımdan birini size haber vereyim: Bir gün İsmet Bey'i davet ettim. Şişli'deki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey, 'Gene ne var?' dedi.

---

(5) U. Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,* s.76; S. Borak, age, s.223.

Sual sorarken gözlerinin içi yüksek zekâsı ve itimat (güven) veren neşesi ile gülüyordu.

— Ne haber? dedim.

— Tahmin edeceğin gibi...

— Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup masaya açar mısın, üzerinde konuşacağım.

İsmet Bey haritayı bulup açtı. Fazla olarak daima cebinde taşıdığı pergeli de çıkardı. Latife (şaka) ettim:

— Henüz pergellik bir şey yok. Biraz pergelsiz görüşelim...

— Ne yapacaksınız? diye sordu.

Bu münasebetle söylemeliyim ki benim en iyi anlaştığım dostlarımdan biri İsmet olmuştur. Onun için bu görüşmenin boşuna olmadığını anlamıştı.

— Mesela, dedim, hiçbir sıfat ve yetki sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait mıntıka ve beni o mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?

Yüzüme baktı, tekrar neşeli ve ümitli güldü:

— Karar verdin mi? dedi.

— Şimdilik bundan bahsetmeyelim, bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikeden şüphesi olmayan bir arkadaş gibi cevap ver!

İsmet Bey masanın kenarındaki sandalyeye ilişti ve derin derin düşünmeye başladı. O sırada ben salonun içinde dolaşıyordum. Bana sesleninceye kadar gezindim. Birdenbire, ayağa kalktı, gülerek:

— Yollar çok, mıntıkalar çok! dedi.

Bazı ziyaretçilerin geldiklerini haber verdiler. Haritayı kapamaya vakit kalmadan içeriye giren bu tanıdıklarla başka bahislere (konulara) daldık. Bir hayli müddet sonra İsmet Bey'le yalnız kaldık.

— Ne yapacağını bana ne vakit söyleyeceksin?

— Zamanında!"[6]

İsmet İnönü, Atatürk'ün İstanbul'daki yaşamını ve sonunda Anadolu'ya geçiş kararını bir paragrafta özetler. Sözü İnönü'ye bırakalım:

---

(6) Atay, age, s.109-111; Görgülü, age, s.182-184.

Nihai (Son) Karar

"Atatürk İstanbul'da herkesi uyarmak, memleketin kurtuluşu için resmi kudret sahiplerinin, muktedir (güçlü) memleket evlatlarının bir hükümet halinde memleket çabasına girmelerini sağlamak için bütün tecrübeleri denedikten, bütün imkânları sarf ettikten sonra, nihai kararını şu şekilde tespit etti:

Bir an evvel vazife alarak Anadolu'ya gitmek. Artık bundan sonra Anadolu'ya gitmenin imkân ve çarelerini araştırmaya başlamıştı. İyice hatırlarım, bir gün, 'Anadolu'ya nasıl çıkabiliriz, nereden çıkabiliriz, yol nedir?' beraber bunları konuşuyorduk. Bir harita başında konuşuyorduk. Bana soruyordu: 'Nasıl gideriz?'

Ben kendisine şu cevabı verdim: 'Canım her taraftan gideriz. Yol da çoktur, tedbir de çoktur. Mesele çalışmak için istikameti (doğrultuyu) tayin etmektir."(7)

Şimdi, İnönü ile konuşma ve Anadolu'ya geçiş kararının verilişinden hemen sonra Mustafa Kemal'in somut, elle tutulur uygulamasına geçmeliyiz.

Ne diyordu Mustafa Kemal: "Uygun bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içlerine girmek..."

İşte şimdi bunu gerçekleştirmek için eyleme geçme zamanıydı.

Mustafa Kemal'in Gebze-Tavşanlı-Değirmendere Üzerinden Gizlice Anadolu'ya Geçme Kararı

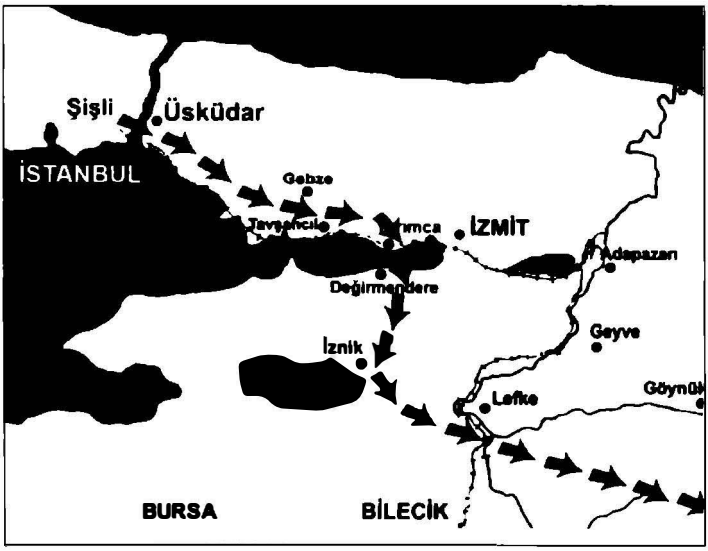
Bu noktada, Mustafa Kemal'in öteden beri kafasında oluşturduğu gizlice Anadolu'ya geçme kararını uygulamaya geçirdiğini görüyoruz.

Yaveri Cevat Abbas Bey'i çağırarak, Kocaeli bölgesinde bir geçiş yolu planlamasını ve bu geçiş yolunun güvenliğinin sağlanması için Kocaeli bölgesinde küçük küçük silahlı müfrezeler (birlik) oluşturulması talimatını verdi.

Başyaver Cevat Abbas'ı dinleyelim:

---

(7) İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Basım, 2006, Bilgi, s.167-168. Dikkat edileceği gibi Atatürk'ün söyledikleri ile İnönü'nün hatıraları bire bir örtüşmektedir.

Mustafa Kemal'in gizli olarak Anadolu'ya geçişte izleyeceği yol

"Mustafa Kemal Paşa bir gün Kocaeli geçişinin Taşköprüsü üzerinden veya İzmit bölgesinden yararlanılarak 20. Kolordu sınırlarına ulaşacak bir yolun güvenlik altına alınması hususundaki önlemlerin alınmasını bana emretti."(8)

Bu emirle amaçlanan şudur: Mustafa Kemal en kısa yoldan ancak güvenlik önlemleri alınarak Anadolu'da Ali Fuat Paşa'nın komutası altında bulunan 20. Kolordu'nun sınırları içine girmek istiyordu. Bu önemli konudaki çalışmaları Cevat Abbas'ın anlatımına bırakalım:

"Gebze, İzmit ve Değirmendere istikametini (yönünü) etüt ettim. Gerektiğinde ikimize canlarıyla, başlarıyla katılacak yerli ve göçmenlerden, özverili vatanseverlerden küçük küçük silahlı kuvvetler bulabilmiş ve kumandanımın yanına dönmüştüm.

Atatürk arz ettiğim vaziyet ve faaliyeti çıkar yol bulmuş ve bu küçük teşkilatımızın tamamıyla emniyet edilir (güvenilir) bir hale gelmesini ve ormanların yapraklanmasını beklemeyi faydalı gör-

(8) Cevat Abbas, *Yeni Sabah,* 21 Mayıs 1941, s.1-5; Turgut Gürer (der.) *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas,* s.222; Atilla Oral, *Bütün Dünya,* 1 Ekim 2006, s.20-26.

müşler ve bu oluşumdaki ilişkimin güçlü bir biçimde sürdürülmesine emir buyurmuşlardı."[9]

Yahya Kaptan

Anadolu'ya bu geçişte Mustafa Kemal ve yaveri Cevat Abbas'ı olası tehlikelerden nasıl ve kim koruyacaktı?

Mustafa Kemal tarafından Cevat Abbas'a verilen görev asıl bu noktayı içeriyordu.

Mustafa Kemal, Gebze, Tavşancıl, İzmit, Değirmendere çizgisini izleyerek Anadolu içlerine geçerken, güvenliği sağlamak için bir Kuvayı Milliye birliği oluşturuldu. Cevat Abbas tarafından oluşturulan bu Kuvayı Milliye birliği daha sonra çok ünlenen Yahya Kaptan birliğidir.

Cevat Abbas Gebze'nin yakınında Kocaeli sınırları içindeki Tavşancıl köyünde yaşayan Yahya Kaptan ile karşılaşmasını şöyle anlatıyor:

"Elinde dipçiği tamamen yanmış bir mavzer filintasının[10] mekanizma ve namlusuna dipçik yapmakla uğraşan merhum Yahya Kaptan'la üç beş arkadaşı ilk askeri müfrezemizi (birliğimizi) oluşturacaktı."[11]

Silahlı Koruma Gruplarının Nedeni

Cevat Abbas küçük koruma birliği oluşturmasındaki nedenleri de şöyle anlatıyor:

"Bizi böyle silahlı koruma gruplarına iten sebep: Kocaeli çizgisi üzerindeki Türk köylerini kasıp kavuran Rum çetelerinin ve İstanbul hükümetinin takip ettireceği askeri kuvvetlerin kolay kolay ilk saldırışta kıyımına uğramamak içindi.

Atatürk'le kendime cephanesiyle birlikte birer mavzer filintasıyla iki el bombası hazırlamıştım. Tasarladığımız yolların haritalarını tamamlamıştık. Ansızın bir gün; Atatürk'ün bizzat saptadığı Gebze civarından Tavşancıl'a inen yolu takip ederek Yahya ile ar-

---

(9) T. Gürer (Der.), *Cevat Abbas,* age, s.222-223. (Sadeleştirildi). Ormanların yapraklanması nisan-mayıs aylarıdır.

(10) Tüfekten daha kısa, elde taşınabilir, yivsiz ve namlulu ateşli silah.

(11) T. Gürer (Der.), *Cevat Abbas*, age, s.223.

kadaşlarına kavuştuktan ve onları da yanımıza aldıktan sonra Yarımca civarından Değirmendere'ye geçecektik.

Değirmendere bölgesinde Dünya Savaşı içinde eşkıyalık yaparak Türk köylülerine zarar eden ve bahçıvanlıktan yetişmiş, eşkıyalıktan vazgeçirdiğim üç beş kişilik kuvvetindeki çeteyi de müfrezemize katıp, İznik-Yenişehir bölgesinden geçerek 20. Kolordu'nun askeri birliklerinden birine ulaşmak kararımız planlanmıştı."[12]

Başyaver Cevat Abbas bu olaydan 22 yıl sonra 1941 yılında *Yeni Sabah* gazetesinde yayınlanan bir seri yazıda, bu planın temellerini açıklıyordu:

1. Mustafa Kemal ve Başyaveri Cevat Abbas tanınmayacakları bir kıyafete bürüneceklerdi.

2. Önce Gebze'den Tavşancıl köyüne inilecek, oradan da fazla kullanılmayan bir dağ yolu izlenecekti.

3. Tavşancıl köyünde silahlı küçük bir birlik oluşturan Yahya Kaptan ve arkadaşları kendilerine katılacaklardı.

4. Yahya Kaptan ve küçük birliği, Mustafa Kemal'i özellikle o yörelerde dolaşan ve Türk köylerine saldıran Ermeni ve Rum çetelerinden koruyacaktı. Böylece, koruyucu bir önlem alınmış oluyordu.[13]

5. Belirlenen yol izlenerek Değirmendere bölgesine geçilecekti; o bölgede daha önce eşkıyalık yaparken, Cevat Abbas'ın girişimiyle Kuvayı Milliye'ye kazandırılan küçük bir silahlı kuvveti de yanlarına alarak İznik-Yenişehir bölgesine ulaşılacaktı. Buraya gelin-

---

(12) *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas,* age, s.223 (kısmen sadeleştirildi).

(13) Yahya Kaptan ve arkadaşları, aslında 1919 yılının ilk aylarında silahlanmış ve Rum çetelerine karşı köyleri korumaya almıştı. Yahya Kaptan, Kocaeli bölgesindeki ilk Kuvayı Milliyecidir. Yahya Kaptan'ın Cevat Abbas tarafından yönlendirilmesinde, her ikisinin de Makedonya kökenli olmasının büyük rolü vardır. Cevat Abbas 1887 Niş, Yahya Kaptan 1891 Köprülü doğumludur. Yahya Kaptan zaten Balkan Savaşları'na katılmış, Dünya Savaşı sırasında "Teşkilat-ı Mahsusa" gizli örgütünde çalışmıştı. Bu nedenle aynı mücadelelerin ve teşkilatların içinden gelmiş olan Cevat Abbas'la eski bir tanışıklıkları olması doğaldır. T. Gürer (Der.), *Atatürk'ün Yaveri,* age, s.223-229, ayrıca bkz. Atilla Oral, "Kurtuluş Yolu ve Ulusal Kahraman Yahya Kaptan" *Bütün Dünya,* 1 Ekim 2006, s.20-26.

ce, artık 20. Kolordu'nun herhangi bir askeri birliğine kavuşmak çok kolaylaşıyordu.[14]

Bu planın ayrıntıları Cevat Abbas tarafından Mustafa Kemal'e anlatıldı ve plan kabul edildi. "Örgütün tam güvenilir bir duruma gelmesi" ve hareket için "ormanların yapraklanmasını beklemek" yararlı göründü. Ormanların yapraklanması nisan ortasında başlar, mayıs ayı sonuna kadar sürer.

Söylev'de Yahya Kaptan

Mustafa Kemal *Söylev*'de Yahya Kaptan'a bağlı Kuvayı Milliye Birliği'nin kuruluş amacını ve Yahya Kaptan'ın fedakârlığını şöyle anlatır:

"Efendiler, bizim, özellikle İstanbul'a yakın olan İzmit bölgesinde uygulamayı düşündüğümüz tedbir, orada silahlı milli müfrezeler kurmak ve o bölgede kendilerine güvenilir komutan ve subaylarımızın, bu milli müfrezelere yapacakları yardım ve destekle, hain çetelerin peşine düşerek kötülüklerine ve varlıklarına son vermektir.

İşte bu maksatla oluşturabildiğimiz milli müfrezelerin en önemlisi ve kuvvetlisi Yahya Kaptan diye tanınmış olan fedakâr bir vatanseverin müfrezesi idi."[15]

Bu bölümde üzerinde durulması gereken en önemli nokta Başyaver Cevat Abbas'ın Mustafa Kemal'in esenlik ve güvenlik içinde Anadolu'ya ulaşması için bir yol haritası oluşturması ve bu geçiş yolunun güvenliği için her türlü önlemi almış olmasıdır.

Bu araştırma yapılırken, dikkatimizi çeken ilginç bir noktayı buraya taşımak istiyoruz. Mustafa Kemal'le Samsun'a giden, daha sonra milletvekilliği, Sağlık bakanlığı görevlerine kadar yükselen daha sonra başbakan olan Dr. Binbaşı Refik Saydam üzerinde duracağız.

---

(14) Cevat Abbas'ın eşi Memduha Hanım, Değirmendere'nin köklü ve geniş bir ailesine mensuptu. O bölgede çok etkiliydi. Değirmendere'nin yol güzergâhı olarak seçilişinde bu etkinliğin kuşkusuz büyük rolü vardı. Bu konuda bize bilgi vererek açıklık getiren Cevat Abbas'ın torunu, Sayın Hüseyin Gürer'e teşekkür ederiz.

(15) *Nutuk,* Atatürk Araştırma Merkezi Baskısı, s.213.

Mustafa Kemal'in güvendiği bir kişi olan ve Samsun'a geçmeden önce İstanbul'da bulunan Dr. Refik Bey'in 28 Nisan 1919'da İzmit Askeri Dokuma Fabrikası'na doktor olarak ataması yapılmıştır.[16]

Ancak ileride görüleceği gibi Mustafa Kemal'in bir gün sonra 29 Nisan 1919'da Anadolu'da görevlendirilmesi gerçekleşince Dr. Refik Saydam, İzmit'teki bu görevine gitmedi ve Mustafa Kemal'in heyetinin içinde yer aldı.

İzmit'e yapılan bu atamanın, Dr. Refik Bey kanalıyla İzmit'te önemli bir noktanın güvenlik altına alınması için Mustafa Kemal tarafından sağlanmış olması da muhtemeldir.[17]

Gebze yoluyla Anadolu'ya geçiş konusunda bir başkan dayanak da Dr. Fahri Can'ın çalışmalarıdır. Tıbbiyeden yeni mezun olan Dr. Fahri Bey, Mondros Ateşkesi'nden sonra İttihat Terakki'nin ileri gelenlerinden Kara Kemal'le temasa geçti. Karakol cemiyetinin önemli liderlerinden Yenibahçeli Şükrü Bey ve Dayı Mesut'la ilişkiye geçirildi. O sırada İstanbul Sıhhiye Müdürü Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın (Cumhuriyet döneminde sağlık bakanlığı yaptı) yardımıyla 10 Kasım 1918'de Gebze hükümet doktorluğuna atandı.

Atatürk, Anadolu'ya geçiş kararı verince her kesimden kişiyle konuştuğu gibi, Yenibahçeli Şükrü'yü de Şişli'deki eve çağırdı. Kendisi özellikle Gebze-İzmit hattının kontrolü üzerinde durdu. Yenibahçeli Şükrü Bey, Dayı Mesut ve hükümet doktoru Dr. Fahri (Can) Bey kanalıyla bu hattı kontrol altına aldı. Dr. Fahri'ye "küçük doktor" adı verilmişti.[18]

Tekrar özetlersek: Cevat Abbas, Mustafa Kemal'in sağ salim Anadolu'ya ulaşması için bir yol güzargâhı oluşturmuş ve bu geçiş yolunun güvenliği için başta Yahya Kaptan Kuvayı Milliyesi olmak üzere her türlü önlemler alınmıştı. Öte yandan da Gebze Hükü-

---

(16) Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, s.223.

(17) Bu konuda bizi uyaran ve bu yönde düşünmeye yönlendiren araştırmacı yazar Sayın Atilla Oral'a teşekkür ederim.

(18) Bu konuda Bkz. Taylan Sorgun, *İttihat ve Terakki-Devlet Kavgası,* Beyaz Balina, 2001; Taylan Sorgun, *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü,* Kum Saati, 2003, (3. Baskı), s.123; Metin Özata, *Atatürk ve Tıbbiyeliler,* age, s.247-248.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişinde onu koruyacak ve yardımcı olacak Yahya Kaptan.

"... İşte bu maksatla vücuda getirebildiğimiz milli müfrezelerin en mühimi ve kuvvetlisi bu, Yahya Kaptan denmekle maruf bir fedakâr vatanperverin müfrezesi idi." (Nutuk, s.222)

met Doktoru Fahri Bey, İttihat Terakki gizli örgütünden Yenibahçeli Şükrü Bey ve Dayı Mesut kanalıyla da Gebze-İzmir hattı denetim altına alınmıştı.

29 Nisan 1919 günü, Savaş bakanlığına çağrılıp, kendisine Anadolu'da bir komutanlık görevi önerilmeseydi, Mustafa Kemal, planlanan bu yoldan Anadolu'ya geçecekti.

Bundan sonraki bölümde çok ilginç bir konuya geçeceğiz. İtalyanlar, Mustafa Kemal'i İzmir'e göndermek ve orada "Kuvayı Milliye" örgütlenmesi kurarak Yunan işgal güçlerinin Ege bölgesini işgal etmesini önlemek istiyorlardı.

Şimdi, inanılması güç bu girişimin öyküsüne geçebiliriz.

16

İTALYANLARLA İLİŞKİLER

İtalyanlar Mustafa Kemal'in Ege Bölgesinde Direniş Örgütü Kurmasını İstediler

Ulusal Bağımsızlık Savaşımızı belirleyen devrim tarihi yazınında pek bilinmeyen, pek fazla da araştırılmamış bir konu vardır: İtalyanların İzmir'de Yunan işgaline karşı bir direniş örgütü kurma girişimleri... Böyle bir örgüt kurulması önerisinin genç general Mustafa Kemal'e yapılması...

İtalyanlar, Anafartalar'da İngilizleri yenilgiye uğratmış olan Mustafa Kemal'in Ege bölgesinde Kuvayı Milliye örgütü kurmasını istediler ve bu girişim için her türlü silah, araç ve gereci sağlayacaklarını da belirttiler.

Okuyucu için ilk aşamada inanılması güç olan bu konunun belgelere dayalı öyküsüne geçebiliriz:

Yukarıda, I. Dünya Savaşı sürerken yapılan gizli anlaşmaları ve Ocak 1919'da toplanan Paris Konferansı'ndaki genel durumu özetlemiş; İngilizlerin İzmir'i ve tüm Ege bölgesini Yunanlılara bırakmak istediklerini belirtmiştik.

Koyu bir Türk düşmanı olarak tarihe geçen İngiliz başbakanı L. George, Yunanlılara hayranlık duyuyor[1] ve Yunan başbakanı Venizelos'u "Perikles devrinden bugünlere Yunanistan'da yaşayan en büyük devlet adamı olarak görüyordu."[2] Ona göre Yunanistan büyük bir Akdeniz devleti yapılmalıydı; böylece İngiltere Akdeniz'de sadık bir bekçi kazanacaktı.[3]

---

(1) G. Jaeschke, *İngiliz Belgeleri,* age, s.48
(2) Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası* (Çev: Hakkı Devrim) İstanbul, Kaynak, 1974, s.37
(3) S. Tansel, age, C. I, s.159

İtalyanların Aldatılmışlık Duygusu

İngilizler böyle düşünüyorlardı ama İtalyanlar da kendilerini düpedüz aldatılmış hissediyorlardı. Mademki İzmir kendilerine verilmiyordu, öyleyse ne yapıp yapmalı Yunanlıların İzmir'i ele geçirmeleri engellenmeliydi. İşte bu aşamada, İtalyanlar gerek Ege bölgesinde, gerekse İstanbul'da çeşitli girişimler başlattılar. İstanbul'daki İtalyan siyasi komiseri Kont Carlo Sforza birçok ilişkiye girdi; özellikle İttihat Terakki üyeleriyle konuşmalar yaptı.

O günleri yaşamış olan Yusuf Hikmet Bayur bu konuda bakınız neler yazıyor:

"İtalyanlar, genel savaş sırasında yapılmış gizli anlaşmalarla orasını (İzmir yöresi) kendilerine bırakılmış biliyor ve Yunan'ı oraya çıkarmak tasarısına son derece kızıyorlardı. İki yoldan çalışmaya koyuldular. Bir yandan o bölgede Yunan'a karşı teşkilat kurdurmak, Türk yurtseverlerini kışkırtmak ve her türlü savaş gereci vermeyi üstlenmek yolunu tutarlar. Bu gibi vaatleri dinleyenler, işin başına Mustafa Kemal'i geçirmenin uygun olacağını ileri sürmüşler ve onun bunu kabul edeceğini söylemişlerdir."(4)

Son derece önemli ve ilginç bir konu... Bu konuda belgelere dayanarak gerçekleri ortaya koymak gerekmektedir. Öncelikle, İtalya'nın siyasi komiseri Kont Sforza'nın İstanbul'daki faaliyetlerine bakmamız gerekiyor.

Komiser ve Görevi

İngiliz, Fransız ve İtalyanlar, İstanbul'un işgal edilmesinden sonra, İstanbul'daki işlerini yetkili bir "yüksek komiser" atayarak yürütmüşlerdir.(5)

İngiliz ve Fransızlar yüksek komiser olarak birer amiral atarken, (Amiral Calthorpe ve Amiral Amet) İtalyanlar bu göreve deneyimli ve yetenekli bir diplomat olan Kont Carlo Sforza'yı getirmişlerdi.

---

(4) Bayur, age, s.259-20. Bayur, TBMM Ankara hükümetinde Dışişleri Bakanlığı siyasi işler genel müdürü olarak görev yapmıştır.

(5) Fransızca "comissaire" kelimesinden gelen komiser İstanbul'da bağlaşık devletlerin her birinin tüm işlerini yürüten en yetkili kişiye verilen bir unvandı. Bu komiserler, işgal güçlerinin İstanbul'a geliş tarihi olan 13 Kasım 1918'den hemen sonra göreve başlamışlardır.

Kont Carlo Sforza (1872-1952)
İstanbul'daki İtalyan Siyasi Komiseri Kont Carlo Sforza İngiliz ve Fransız siyasi komiserlerinin tersine Türkiye ile adil bir barış yapılmasını istiyordu. İstanbul'dan dönünce İtalya Dışişleri Bakanlığı müsteşarı, daha sonra da Dışişleri bakanı oldu.

Kont Sforza, İngiliz ve Fransız meslektaşlarının düşüncelerinin tersine Türkiye'nin kolayca parçalanacağına inanmıyordu, bu konuda daha gerçekçi bir yaklaşım sergilemişti. Kont Sforza sonradan yayınladığı anılarında şöyle anlatıyor:

"Türkiye hiç de ölü değildi, sadece geçici olarak batmıştı ve ipe çok fazla asılacak olursak elimizden kurtulacaktı... Türkiye'nin faal kuvvetlerini Anadolu içlerine, yani ulaşamayacağımız yerlere çekip sonra bizi karşılarına alabilirlerdi..."[6]

İtalyan gizli belgelerini inceleyen ve *Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri* adlı kitabı yazarı Dr. Çelebi, Sforza'nın İstanbul'da görev yaptığı süre içinde üç yönlü bir politika izlediğini belirtir.

Birincisi, Osmanlı devletine yönelik resmi politika; ikincisi, kendi bağlaşıkları olan İngiltere ve Fransa ile ilişkileri, üçüncüsü de İstanbul'da ateşkes ve işgallere karşı gelişen oluşumlarla ilgilenmek ve kimi önemli kişilerle dostluklar kurmak.

İşte bu bağlamda Sforza, birçok kişi ile, bu arada Mustafa Kemal'le de ilişki içerisindeydi. Mustafa Kemal, Kont Sforza ile yaptığı görüşmeyi 1926 yılında isim vermeden "bir İtalyan şahsiyeti" nitelemesini yaparak anlatır. Bu önemli "şahsiyetin" İtalya'nın siyasi komiseri Kont Sforza olduğu kesindir.[7]

---

(6) Carlo Sforza, *Makers of Modern Europe*, Indianapolis, The Bubbs Merill Com.1930, s.358, Sforza'nın düşünceleri için bkz. Mevlüt Çelebi, "Milli Mücadele Tarihimizde Bir Portre: Kont Sforza", *Celal Bayar Üni. Fen ve Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 1997, S.1, s.44-53.

(7) M. Çelebi, agm, s.45; Sforza, *Makers of Modern Europe,* s.365; G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*,s.100-101; Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu* (12. basım), s.179, Mustafa Kemal'in nitelemesi için bkz. Atay, age, s.115.

Kont Sforza ile Mustafa Kemal arasındaki ilişkiler iki başlıkta incelenebilir.

1. Mustafa Kemal'in tutuklanmasıyla ilgili olarak İtalyanların aldığı tavır.

2. İzmir'de Kuvayı Milliye direniş örgütü kurması yönünde Mustafa Kemal'le yapılan görüşmeler.

Tutuklama Konusu ve İtalyanların Davranışı

İngilizlerin Mustafa Kemal'i tutuklatmak istediği tahmin ediliyordu. Hatta ileride görüleceği gibi Mustafa Kemal'in tutuklanmasını isteyen bir İngiliz gizli servis raporu Londra'ya gönderilmişti. Daha önce de belirtildiği gibi İttihat Terakki'nin önde gelen liderleri tutuklanırken, Mustafa Kemal'in ve en yakın arkadaşları Rauf Orbay ve Fethi Okyar'ın dışarıda kalması işbirlikçileri de harekete geçirmişti. Kulislerde, sohbetlerde Mustafa Kemal'in neden tutuklanmadığı sorgulanıyor hatta kimi gazeteler onun da tutuklanacağını yazıyorlardı.[8]

Sforza kitabında, 1919 yılının başında İstanbul'daki İngiliz gizli servisinin Mustafa Kemal'i tutuklayıp Malta'ya sürgüne göndermeye hazırlandığını yazarak bu konuyu doğrulamıştır.[9]

Kuşkusuz o günün koşullarında Mustafa Kemal'in tutuklanma olasılığı çok yüksekti ve böylesi bir durum kendisi ve arkadaşlarının kafasını sürekli işgal ediyordu; hepsi çok tedirgindiler.

Arkadaşlarının onun tutuklanmaması için önlem almaları ve o sırada İstanbul'daki ulusalcılara daha yakın duran İtalyan yetkilileriyle görüşmeleri çok doğaldı.

Kont Sforza ile ilk karşılaşmasında –ki Aralık 1918'de olmuştur– Mustafa Kemal de, Sforza'ya aynı soruyu sordu: İtalyanlara güvenebilir miydi?

Kont Sforza bu konuyla ilgili olarak kitabında aynen şöyle yazmaktadır:

"...1919 başlarında İstanbul'daki İngiliz ajanları Mustafa Kemal'i Malta'ya veya başka bir yere hapsetmeyi planlıyorlardı. O, bundan haberdar oldu ve desteğime güvenip güvenemeyeceğini

(8) Fethi Okyar daha sonra 8 Mart 1919'da tutuklanmıştır.
(9) Aktaran, A. Mango, *Atatürk,* 2004, s.247-249.

sordu. Ben de ona cevaben, İtalyan elçiliğinde bir dairenin hizmetinde olduğunu bildirdim. Bu durumun İngiliz istihbarat servisi tarafından öğrenilmesi, diplomatik karışıklıklara sebep olacak adımlar atmalarını önlemeye yetti."[10]

Bayur kitabında bu konuyu şöyle aktarıyor:

"İngilizlerin, Mustafa Kemal'i tutuklayıp, Malta adasına götürecekleri duyulunca, onun arkadaşlarından birisi Kont Sforza'ya gelir ve herhangi bir tehlike durumunda Mustafa Kemal'in İtalya Büyükelçiliği'ne sığınıp sığınamayacağını sorar. Kont Sforza'nın cevabı 'memnuniyetle evet'tir. Böylesi bir durumda bir skandalla karşılaşmamak için İngilizler Mustafa Kemal'i tutuklatmaktan vazgeçerler."[11]

Durumu özetleyerek çözümlersek, şöyle bir anlam çıkmaktadır: İngilizlerle birlikte İstanbul'u işgal etmiş olan bağlaşık bir devlet, İngilizlerin tutuklamak istedikleri bir kişiye, onu korumak için büyükelçilikte sığınma olanağı tanıyor. Bunun anlamı, böylesi bir durumda müttefik devletlerin kendi aralarında bir sorun, bir çelişki çıkmasıdır... Bu nedenle, İtalyanların bu konudaki kesin tavırlarının anlaşılması üzerine İngilizler Mustafa Kemal'i tutuklatmaktan kaçınmışlardır.

Şişli'deki Eve Yapılan Baskın

Yukarıda mütarekede İstanbul yaşamının ele alındığı bölümde, Mustafa Kemal'in annesinin Beşiktaş Akaretler caddesi 76 No'lu evine İtalyan devriye askerlerinin yaptığı baskını anlatmıştık.

Böylesi bir durum daha sonra taşındığı Şişli'deki evde de yaşandı. Bu olayı Şevket Süreyya *Tek Adam*'da uzun uzun betimler ve Mustafa Kemal'in evi basan İtalyan askerlerinin komutanına bağırarak:

"Gidin buradan, çıkın. Ben Kont Sforza ile konuşurum," dediğini aktarır.[12]

Bu öyküyü Rauf Orbay da anılarında aynen anlatmaktadır.[13] Olaylar karşısındaki bu tavırlar, İtalyanlar ile Mustafa Kemal ve arkadaşları arasında bir ilişki zincirinin varlığını ortaya koymaktadır.

---

(10) Sforza, age, s.365-368; M. Çelebi, agm, s.45 ayrıca bkz. Mango, age, s.247.

(11) Bayur, age, s.259-260.

(12) Aydemir, *Tek Adam,* Cilt 1, s.390-391, (13. Basım)

(13) Bkz. R. Orbay, *Siyasi Hatıralar,* s.282.

Çözümleme

Buraya kadar ele alıp incelediğimiz gelişmelere bakıldığında, aşağıdaki çözümlemenin yapılması olayların akışına uygun düşüyor. Öncelikle Falih Rıfkı Atay tarafından *Atatürk'ün Bana Anlattıkları* adıyla yayımlanan kitapta, Atatürk'ün bizzat İtalyanlarla yaptığı görüşmeler üzerinde durması, Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla İtalyanlar arasındaki ilişkilerin varlığını gösteren en önemli ve geçerli belgedir.

Atatürk'ün annesinin kaldığı Beşiktaş-Akaretler'deki evi İtalyan askerlerinin basması üzerine, Mustafa Kemal'in İtalyan komutanına telefon etmesi, ertesi gün İtalyan yetkili komutanlığı tarafından "Bu eve dokunulmayacak ve aranmayacaktır," içeriğinde resmi bir yazının İtalyan devriye askerleri tarafından eve bırakılması, İtalyanlarla ilişkiyi gösteren önemli bir belgedir.

İtalyan belgelerini ve Kont Sforza'nın anılarını inceleyen İngiliz yazar Mango da, İtalyanlarla Mustafa Kemal arasındaki iyi ilişkilere işaret ediyor, bu ilişkinin gelişmesinde, Mustafa Kemal'in eskiden beri tanıdığı, hatta aralarında duygusal ilişki olduğu bilinen İtalyan asıllı Madam Corinne Lütfi'nin aracılık üstlenmiş olabileceğini de belirtiyor.(14)

Şimdi, bu ilişki zincirinin en önemli noktasına, Mustafa Kemal'e önerilen direniş örgütü kurma konusuna geçebiliriz. Öncelikle bu gelişmenin çerçevesine bakmalıyız.

İtalyanların İzmir'le İlgileri

I. Dünya Savaşı sürerken 1917 Nisanı'nda İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan St. Jean de Mourienne sözleşmesi, İzmir'in de içinde bulunduğu Ege bölgesini İtalyanlara bırakıyordu. Ancak savaştan sonra bu durum Yunanlıların lehine değişmişti.

---

(14) Mango, age, s.248. Mustafa Kemal ile Madam Corinne arasındaki dostluk 1909'lara kadar gider. Bkz. Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* s.52-53. Yüzbaşı Ömer Lütfi ile evlenmiş olan Madam Corinne, kocası Balkan Savaşları'nda şehit düşünce bir daha evlenmedi. Beyoğlu'ndaki evinde (bugün Sadri Alışık Sokak'ta 4 katlı ev), klasik müzik, şiir ve edebiyat söyleşileri yapıyor ve piyano dersleri veriyordu. Mustafa Kemal, Sofya'dan Madam Corinne'e Fransızca mektuplar yazmıştır.

Bu hususlara yukarıda değinmiştik; birçok yazar bu konuyu açıkça belirtir.[15] Örneğin Mango şöyle yazıyor: "O zamanlar, Sforza İtalyanların kendi yetki alanları içinde görmek istedikleri İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesini önlemeye çalışıyordu."[16]

Lord Kinross'un değerlendirmesi de şöyledir: "İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza, İngiliz başbakanı L. George'un Yunanlıları desteklemesine şiddetle karşıydı. Her ne kadar Türkiye'nin bölünmesi konusunda müttefikleriyle işbirliğini kabul etmişse de, herhangi bir başarısızlık olasılığına karşı milliyetçilik hareketinin liderleriyle bir bağ kuracak kadar kurnazdı."[17]

Şimdi, Sforza'nın bu konudaki girişimlerine göz atalım:

Sforza'nın İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile İlişkisi

Kont Sforza, İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temsilcileriyle birkaç kez görüşmüştür.[18] Ayrıca, İngiliz ve Fransız yüksek komiserlerinin kabul etmediği Doğu bölgesi Kuvayı Milliyecilerini (Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) de kabul etmiş ve görüşmüştür.

Bu görüşmeler şöyle gelişti:

İzmir'deki Kuvayı Milliyeciler, "milli hareket girişimlerini yakından izleme" görevi ile, Moralızâde Nail Bey'i temsilci sıfatıyla İstanbul'a gönderdi. İstanbul'da Yüksek Komiser Kont Sforza, Moralızâde Nail Bey'i çağırdı ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edil-

---

(15) B. Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri,* age, s.45.

(16) Mango, age, s.247.

(17) Kinross, age, s.179.

(18) *İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti* Kasım 1918'te kuruldu. Kurucuları Moralızâde Halit ve kardeşi Nail beyler, Maliye Müfettişi Menemencioğlu Muvaffak Bey, emekli Binbaşı Hüseyin Lütfi, emekli Binbaşı Abdurrahman Sami ve bankacı Naci Bey'dir. Resmen kuruluşunu tamamlayınca 17-19 Mart 1919 tarihleri arasında Ege bölgesi çapında düzenlediği Büyük Kongre ile kendisini göstermiştir. Bkz. Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken,* s.143-150; Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri,* s.71-83; Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922,* s.113-156; T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler,* s.481. vd.

mesinin an meselesi olduğunu, Yunanlılar yerine gelişmiş, uygar ve Türk'e düşman olmayan İtalyanların tercih edilmesini önerdi.[19]

Ege bölgesindeki Türklerin hukukunu korumayı amaçlayan Müdafaa-i Hukuk Derneği'nin, bölgede Yunanlıların değil, İtalyanların istendiğini belirten bir açıklama yapmasının, İtalya için Paris Barış Konferansı'nda çok değerli bir belge olacağı kuşkusuzdu. İzmirli Kuvayı Milliyeciler de kurdukları derneğin Paris'e davet edilmesi için, Kont Sforza'nın yardımını istediler; Kont Sforza da bu konuda yardımcı olacağını belirtti:[20]

Bronzetti Torpidosu

Bu hususların gerçekleşmesi için Kont Sforza ile Nail Bey ve arkadaşları arasında bir anlaşma sağlandı.

Yunan işgalini reddeden bir açıklamanın hazırlanması ve eğer olanaklı olursa seçilecek bir kurulun Paris'e gidebilmesi için, Nail Bey ve arkadaşlarını İstanbul'dan İzmir'e götürmek üzere Bronzetti torpidosu, Kont Sforza tarafından Nail Bey'in emirlerine sunuldu.

Sonunda, Nail Bey yanında Cami (Baykurt) ve İtalyan dostu Ahmet (Dino), Bronzetti torpidosu ile, Mart 1919 ortalarında İzmir'e gitti.[21]

İtalyan destekli Nail Bey grubu İzmir'e varınca, öncelikle İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kuruluyla, sonra da belediye başkanının daveti üzerine belediye binasında toplantılar yapıldı.

Bu toplantılarda İzmir'in Yunanlılar tarafından yakında işgal edileceğinin kesinlikle öğrenildiği, böyle bir felaketi önlemek için Osmanlı hükümetinin yapabileceği bir şey olmadığı anlatılıyordu.

Özellikle Ahmet Dino, 17-19 Mart 1919'da yapılan İzmir Müdafaa-i Hukuk Derneği'nin büyük kongresinde şöyle konuştu:

"Tek çare Türklere karşı iyi davranan İtalya'nın asker gönderip şehri muhafaza altına almasını sağlamaktır. Şehir halkı adına yapılacak bir başvuru İtalya hükümetini harekete geçirir ve yapılan bu başvuruyu, büyük devletlerden birisi olarak, elbette reddetmez. Bu taktirde, İtalya kara ve deniz kuvvetleri İzmir ve çevresini her-

---

(19) Berber, age, s.144; B. Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri,* s.90-91.
(20) M. Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, s.54.
(21) B. Umar, age, s.91; E. Berber, s.147-148.

hangi bir yabancı işgale karşı savunmuş olur. Bunun için yapılacak iş, şehir halkı adına ve mümkün olduğu kadar çok imza ile mazbatalar (tutanak) düzenlemek ve onları İtalya hükümetine ulaştırmaktır."[22]

İzmir'de 17-19 Mart tarihleri arasında yapılan ve tüm Ege illerinin ve ilçelerinin belediye başkanlarının ve seçilmiş delegelerin katıldığı büyük kongre Kuvayı Milliyeci bir ruha sahipti. Bu nedenle Ahmet Dino'nun ısrarla yönlendirdiği İtalya lehine bir karar alınmadı.[23]

Burada anlattığımız olayların temel esasları, İtalyan devlet arşivi belgeleriyle de örtüşmektedir.

Kont Sforza, İstanbul'dan Roma'ya gönderdiği gizli bir raporda İzmir Müdafaa-i Hukuk temsilcileriyle yaptığı görüşmeler hakkında Dışişleri Bakanı Sonnino'ya olan bitenleri şöyle anlatmaktadır:

"Meşhur Arnavutlardan ve gördüğüm kadarıyla bizim için çok uygun birisi olan Ahmet Dino geldi. İzmir'de etkili olduğu için dikkate almalıyız. Arkadaşlarıyla birlikte kabul ettim ve çok açık bir konuşma yaptım. Ahmet Dino, İtalyanlara hizmet etmeyi dilediğini ve buna hazır olduğunu söyledi. Ahmet Dino'nun arkadaşları da muteber (saygın) insanlardır. Eski Edirne Valisi Cemal Bey İzmirli, Cezmi Bey ise İçişleri Bakanlığı eski müsteşarıdır. Bunlar, Rumlardan nefret eden genç Türklerden ve akıllı insanlardandır... Seyahat ve propaganda çalışmaları için gerekli olan parayı ve harçlıklarını temin ettim. Diğer dört arkadaşıyla birlikte –ki hepsi de İzmir'in tanınmış ailelerine mensuplar– Bronzetti ile bu akşam İzmir'e hareket ediyorlar. Gemiden karaya gizlice çıkacaklar."[24]

Moralı Nail, Cami Baykurt ve Ahmet Dino'nun bu girişimleri o günün koşullarında değerlendirilmelidir. Ege'de bir Yunan işga-

---

(22) Cemal Kutay, *Milli Mücadele'de Öncekiler ve Sonrakiler,* İstanbul, 1963, s.268-270; M. Çelebi, age,s .55; B. Umar, age, s.92.

(23) İzmir Büyük Kongresi için bkz. Alev Coşkun, *Kuvayı Milliye,* age, 5. Baskı, s.135-140; E. Berker, age, s.156; N. Taçalan, age, s.191-192; B. Umar, age, s.92-93.

(24) *Documenti Diplomantici Italiani* (İtalyan Diplomatik Belgeleri), aktaran M. Çelebi, age, s.55.

linin çok yıkıcı sonuçlar doğuracağını anlayan bu kişiler, Yunanlılar yerine ehveni-şer (iki tarafın en zararsızı) olarak İtalyanları yeğliyorlardı.

Mustafa Kemal-Kont Sforza Görüşmeleri

İtalyanların İzmir'deki çıkarlarını ve bu konudaki çalışmalarını böylece özetle belgeledikten sonra, Kont Sforza'nın Mustafa Kemal'le olan ilişkilerine geçebiliriz. Lord Kinross şöyle yazıyor:

"İtalyanlar kendileri girişime geçerek Mustafa Kemal'e doğrudan doğruya öneride bulundular...

Kont Sforza'nın adamlarından biri, milliyetçi bir hükümet kurmak konusunda Mustafa Kemal'le, Fethi'nin ağzını aradı. Ayrıca iki aracı da İtalyanları tutmakta olan iki Türk gazetecisi[25] İzmir gerisinde Yunanlılara karşı Mustafa Kemal'in komutasında girişecekleri bir askeri direnmeyi İtalyanların silahla destekleyeceğine söz verdiler. Gerekli ortam hazırlandıktan sonra, Mustafa Kemal Sforza'yla tanıştırıldı. Kont ona girişeceği bütün işlerde İtalya'nın desteğine güvenebileceğini açıkça belirtti."[26]

İleri gazetesinin başyazarı Celal Nuri'nin "bize ancak İtalyanlardan iyilik gelebilir" içeriğindeki yazıları, onun İtalyanlarla yakınlığını ortaya koymak için yeterlidir. Mütareke ortamındaki çaresizlik, herkesi bir çıkar yol aramaya yönlendiriyordu. Gazeteci Celal Nuri, Mustafa Kemal'le de çok yakındı. Kont Sforza ile Mustafa Kemal'in görüşmesini Celal Nuri Bey'in sağlamış olması en büyük olasılıktır.

Bu ilişkiler zinciri birçok konuyu açıklığa kavuşturacak niteliktedir. Bu konuda önce İtalyan belgelerine bakalım:

---

(25) Lord Kinross'un sözünü ettiği gazeteciler, Mustafa Kemal'e yakın olan *İleri* gazetesinin sahipleri Celal Nuri ve Suphi Nuri (İleri) kardeşlerdir. Gazetenin başyazarı Celal Nuri, 16 Şubat 1919'daki başyazısında şöyle yazıyor: "Bize İtalya'dan ancak iyilik gelebilir. Osmanlı devleti ve İtalya arasında menfaat ihtilafı yoktur. Bilakis, birçok hususlarda ve meselelerde Osmanlı ve İtalyan menfaatları birdir. İtalya Osmanlı topraklarında Osmanlı devletinin mevcudiyetini her türlü haksızlığa karşı tevcih edecek (yöneltecek) durumdadır..." M. Çelebi, "Mütareke İstanbul'unda Bir İtalyan Dostu: Celal Nuri", *Tarih ve Toplum,* C.18, sayı 108, Aralık 1992, s.365-366.

(26) L. Kinross, age, s.179.

Celal Nuri İleri (1882-1938)

Suphi Nuri İleri (1887-1945)

İleri kardeşler, Mütareke İstanbulu'nda 'Âti' (İleri) gazetesini çıkardılar. Ulusalcı bir tutum izlediler. Anadolu'ya geçtiler. Celal Nuri Tekirdağ milletvekilliği yaptı. Suphi Nuri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'da kurulan Sosyalist Partisi'nin genel sekreterliğini yaptı.

Kont Sforza Ne Diyor?

Mustafa Kemal-Kont Sforza ilişkilerinin çok daha önce başladığı İtalyan gizli belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunu Kont Sforza'nın 17 Aralık 1918'de Dışişleri Bakanı Sonnino'ya çektiği telgraftan anlıyoruz:

"İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden bir heyet –aralarında Fethi Bey, Çanakkale kahramanı İsmail Kemal Paşa ve diğerleri vardı– beni görmek için buraya geldiler... Gelecekte eski gücüne ulaşarak tekrar iktidara gelmesinin dışında, İttihat ve Terakki'nin şimdi gene, kuvvetli ya da daha az organize olmuş bir örgüt olarak Türkiye'de bulunmasının en önemli amaç olduğuna inandım. Bu düşüncemi onlar da kabul ettiler, ancak bunun nasıl olacağını bilmiyorlar. Benden, içinde bulunulan durumla ilgili olarak tavsiye talep ettiklerinde onlara, İttihat ve Terakki'nin zalimce hatalar ve çılgın katliamlar yaptığını hatırlamalarını söyledim... Avrupa devletlerinin kontrolünden kurtulmak istiyorlarsa, özellikle İtalya ve diğer Batılı devletlerden her alanda müşavir talep etmekte mümkün olduğunca acele etmelerinin kendi menfaatlarına olduğunu da ilave ettim. Bana teşekkür ettiler ve eğer tekrar iktidara gelirlerse, İtalya'nın desteğini temin etmek istediklerini söylediler."[27]

---

(27) *Documenti Diplomatic Italiani*'den aktaran M. Çelebi, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi", agm, s.794.

Dikkat edileceği gibi, Kont Sforza, Mustafa Kemal ve Fethi Okyar ile görüştüğünü İtalya Dışişleri Bakanlığı'na rapor etmiş, hatta Atatürk'ten ufak bir hata ile Çanakkale kahramanı Mustafa Kemal Paşa yerine "İsmail Kemal Paşa" diye söz etmişti. 17 Aralık 1918 tarihli bu gizli İtalyan belgesi, Kont Sforza ile Mustafa Kemal'in Aralık 1918'den itibaren görüştüklerini, İtalyanların Mustafa Kemal'in tutuklanmaması için onu neden koruduklarını da ortaya koyuyor.

Bu konuda Mustafa Kemal ne diyor, şimdi ona bakalım:

Mustafa Kemal Ne Diyor?

"Bir gün A... Bey bir İtalyan şahsiyetinin Fethi Bey ve benimle görüşmek arzusunda bulunduğundan söz etti. Bir İtalyan mimarın evinde buluşacaktık. Teklifi kabul ettik. Bonmarşenin karşısında büyük bir apartman! Çaydayız. Bahsedilen zat hemen söze başladı.

— Ben Türkiye'nin hakiki dostuyum. Hükümetin acizliği yüzünden bu memleketin nasıl fena akıbetlere sürüklendiğini görüyorum. Sizin bunları düşürebilecek yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mıdır?"(28)

İtalyanlar adına gelen kişi kuşkusuz Kont Sforza idi, İttihat ve Terakki Partisi'nden söz ediyordu ve Mustafa Kemal ile Fethi Okyar'ı bu partinin liderleri arasında gördüğüne kuşku yoktu.

Mustafa Kemal, ilk kez tanıştığı bu kişi ile konuşmaktan çekindiğini belirtiyor. Fethi Okyar ise, belki de onlar açısından varsayılan önemli bir durumu boşa çıkarmamak için, güçlü olduklarını ve diğer güçlü arkadaşlarının da bulunduğunu söyledi.

Kendilerini davet eden kişi:

— O halde kendinizi göstermelisiniz, dedi.

Sözü yine Mustafa Kemal'in anlatımına bırakalım:

"Biraz da imtihana benzeyen bu konuşmadan nasıl bir sonuç çıkacağını düşünüyordum. O günkü hükümeti biraz daha tenkit ettikten sonra, bize veda etti ve gitti. Herhalde İtalyanların bir başka

---

(28) Atay, age, s.114-115, Görgülü, age, s.189. Bonmarşe o günkü İstanbul'da Beyoğlu'nda Galatasaray'dan Tünel'e giderken bugünkü İTO'nun bulunduğu bölgedeydi.

maksatları olmalıydı. Arkadaşlarla bu maksadın ne olabileceğine karar verdik."[29]

İtalyanların Başka Maksatları

Bu ilk görüşmeden sonra, anlaşılıyor ki Mustafa Kemal ve arkadaşları bir araya geldiler ve bu konuyu tartıştılar. İtalyanlar neden Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yakınlaşıyordu? Neden hükümetin düşürülmesini istiyorlardı? Neden yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mı, diye soruyorlardı?

İşte toplantıda bu sorulara yanıt arandığını Mustafa Kemal'in, "...Herhalde İtalyanların bir başka maksatları olmalıydı. Arkadaşlarla bu maksadın ne olabileceğine karar verdik," sözlerinden anlıyoruz.

Bu konuda yapılan değerlendirmeyi Atatürk'ün anlatımıyla izleyelim:

"Antalya ve bölgesinden başka İzmir ve bölgesinde de egemen olmak! Bunları Yunanlılara bırakmamak! Bazı olaylar bu düşünceme kuvvet verdi. İtalyan şahsiyeti bizden, fakat Arnavut aslından bazı kimselerle temas ediyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş: İzmir ve bölgesini Yunanlılara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya da aynı endişededir. Onun için İzmir ve bölgesinde Yunan işgaline karşı silahlı teşkilat yapmalısınız. Yunanlıları İzmir topraklarına sokmamaya çalışmalısınız. Eğer bunu başaramazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya'yı tercih etmelisiniz!

Bu iş için İtalya'nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de garanti ediyormuş. Bu teklifi dinleyenler arasında akla uygun görenler, hatta İtalyan deniz vasıtaları ile İzmir'e giderek telkinlere başlayanlar bile olmuştur."[30]

---

(29) Atay, age, s.115. Görgülü, age, s.189. Bu ilk Mustafa Kemal-Kont Sforza görüşmesinin tarihi tam olarak saptanmamıştır. Olayların gelişmesi bu görüşmelerin, Aralık 1918'in ikinci yarısında başladığı ve Ocak-Şubat 1919 aylarında sürdüğünü gösteriyor. Mustafa Kemal'in görüşmeye Fethi Okyar'la birlikte gittiği kesindir. Fethi Okyar 8 Mart 1919 günü tutuklandığına göre, bu görüşmeler yukarıda belirtilen tarihlerde yapılmış olmalıdır.

(30) Atay, age, s.115. (Sadeleştirildi)

Yukarıda İzmir'e gidenlerin Moralızâde Nail Bey, Cami (Baykurt) ve Ahmet (Dino) Beyler olduğunu belirtmiştik.

Bu gelişmeler gösteriyor ki, İtalyan siyasi komiseri Kont Sforza bir yandan İzmir'de çalışmalar yapması için Moralı Nail Bey'in liderliğindeki oluşumları desteklerken, öte yandan da Ege bölgesinde Yunan işgaline karşı bir direniş örgütü kurulması için girişimlerde de bulunuyordu.

Bir silahlı direniş hareketi gerçekleştirilebilir miydi? Böylesi bir hareket için arayış sürerken İtalyanlara Ege bölgesinde silahlı örgütlenme hareketini gerçekleştirebilecek yegâne kişinin Mustafa Kemal olması gerektiğini önerenler de olmuştu.

Ege'de Direniş Örgütlenmesi Önerisi

İtalyanların son derece önemli böylesi bir girişim için Mustafa Kemal'e öneri getirdikleri gerçek midir? Evet, gerçektir. Çünkü bu girişimden hem İtalyanlar hem de Mustafa Kemal açıkça söz etmektedir. Şimdi çok önemli olan bu gelişmenin ayrıntısını Mustafa Kemal'in anlatımından izleyelim:

"...(İtalyanlar) Böyle bir direniş örgütünün başına gelebilecek olan kumandanı bile bulmuşlar: Ben! Bunu da kendileriyle görüşen kişiye söylemişler.

— Bunu yapar mı? diye sormuş.

— Emin olunuz, cevabını vermişler.

Herhalde beni önerenler, bu işte yalnız Türk yararlarını düşüneceğimi hesaba katmış olacaklar.

Bir gün, arkadaşlarımızdan biri tarafından Beyazıt taraflarında birinin düşüncelerinden, fakat onları yalnız bir dostluk yardımı şekline sokarak, söz ettiler. Hatta o kişi ile görüşme gününün saptandığını da haber verdiler.

Güldüm: — Çok safsınız, dedim.

Bununla beraber kendisiyle konuşacağım! Görüşme saatinde İtalyan şahsiyetinin bürosunda bulunuyordum. Çok terbiyeli ve nazikti. Evimi basan İtalyan asker birliğini geri çağırmak için mümessilin nasıl yardım ettiğini hatırlattım.

— Ekselans, dedi, herhalde bir tehlike karşısında büyükelçiliğin emrinize hazır olduğunu ben de söyleyebilirim.

Yıldırımla vurulmuşa döndüm, üzüntümü saklamak için nefesimi güç tuttum. İtalyan tebaası mı oluyorum?

Dedim ki:

— Beni buraya önemli bir şeyden bahsetmek için siz davet etmişsiniz. Bu önemli şeyi dinlemek istiyorum.

Bir an durdu,

— Ha, dedi, bu görüşmeyi sizin de tanıdığınız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek önemli bir mesele söz konusu değildi!

— O halde, fazla rahatsız etmeyeyim! dedim ve kalktım."

Mustafa Kemal bu konuda şu yargıya varıyor:

"...Bir millet esirliğe düşünce o milletten olan herkes nasıl hiç olur? Ben bu yabancının evinden çıkarken, bütün uşaklarının arkamdan güldüklerini duyar gibi oluyordum. Caddenin kalabalığı arasında kendimi kaybetmeye çalıştım ve beni buraya sürüklemiş olanlara küstüm. Bununla beraber, bu kişi, ilk sözünün benim üstümdeki etkisini görünce, bana bütün o tasavvurlarından (düşüncelerinden) söz etmemek inceliğini göstermişti."[31]

Görüşme Kont Sforza'nın Odasında Oldu

Bu buluşma nerede gerçekleşti? Atatürk bir İtalyan yetkili dediğine göre, bu yetkili kimdir?

Falih Rıfkı, *Çankaya* adlı kitabında aynı olayı, yukarıda verdiğimiz alıntılarla anlatır; Mustafa Kemal'in kendisine 1926 yılında yazdırdıklarını yineler ve bu buluşmanın İstanbul'da Tepebaşı'nda o zamanki İtalyan Büyükelçiliği binasında İtalyan Siyasi Komiseri Kont Sforza'nın çalışma odasında gerçekleştiğini belirtir.[32]

Mustafa Kemal Öneriyi Neden Kabul Etmedi?

Mustafa Kemal İtalyanların bu önerisini neden kabul etmedi? Bunu anlamak için, Mustafa Kemal'in karakterini iyi bilmek gerekir. Mustafa Kemal yaşamı boyunca tam bağımsızlıktan yana olmuştur; ayrıca İtalyanların bu teklifinin altında yatan planı anlamıştı.

---

(31) Atay, age, s.115-116. (Sadeleştirildi). Görgülü, age, s.188-190; ayrıca Atay, *Çankaya,* s.160-161.

(32) *Çankaya,* s.160; Görgülü, age, s.190

İtalyanlar aslında Ege bölgesini kendileri istiyordu. Yunanlılara zorluk çıkarılması için de bir taşeron[33] arıyorlardı. Mustafa Kemal gibi karakteri bağımsızlık olan bir lider de böylesi bir taşeronluğu kabul edemezdi.

Çözümleme

Mustafa Kemal, bu görüşmelere arkadaşı Fethi Okyar ile gitmişti. Görüşmelere Mustafa Kemal'i seven ve destekleyen *Âti* gazetesinin sahipleri Celal Nuri ve Suphi Nuri kardeşlerin aracı oldukları ve görüşmelerin Aralık 1918'den başlayarak sürdüğü kesindir.

Bu çok hassas konuyu bir kez daha analiz ederek özetlemekte yarar var:

Kont Sforza Türklerin kolayca pes etmeyeceklerine inanıyor ve çeşitli kesimlerle iletişimini sürdürüyor.

- Paris Barış Konferansı'nda Ege bölgesinin Yunanlılara verilmesi üzerine kandırıldıklarını iyice duyumsayan İtalyanlar mademki biz İzmir'i alamadık, öyleyse ulusalcı Türkleri harekete geçirelim, İzmir'in bize verilmesi için onlardan yararlanalım. Bu olmazsa, Ege'de bir direniş hareketi başlatalım diye tasarlıyorlar ve harekete geçiyorlar.
- Bu konuda İzmirli kimi yurtseverleri örgütlüyorlar, onları İzmir'e götürmek için İtalyan deniz kuvvetlerine ait *Bronzetti* isimli küçük savaş gemisini tahsis ediyorlar.
- Ege'de direniş hareketini başlatacak yetenekli bir asker, bir komutan arıyorlar. Temaslar yapıyorlar, kendilerine Ege'de yapılacak bir direniş örgütlenmesi için Çanakkale'de İngilizler ve bağlaşıklarını durduran ve yenen genç komutan Mustafa Kemal öneriliyor.
- İtalyanlar böylesi bir örgütlenme için her türlü parasal destek, askeri araç ve gerecin sağlanmasını da üstleniyorlar.

İtalyanların gerekçeleri şöyledir: Silahlı örgütlenme yapmalısınız. Yunanlılar sizin düşmanınızdır. Onları Ege topraklarına sokmamalısınız. Eğer bunda başarılı olmazsanız, hiç olmazsa dostunuz, size daha insancıl davranacak olan İtalya'yı tercih etmelisiniz. Türkçesi: İtalyanların İzmir'e çıkmalarını istemelisiniz.

---

(33) Taşeron: Büyük bir işin bir bölümünü onun hesabına yapan ikinci, küçük üstlenici.

İtalyanların önerdiği model bu derece açık ve yalındı. Modelin başarısı için çalışmalar yapılıyordu. İşte bu aşamada İtalyanlar en üst noktada, Siyasi Komiser Kont Sforza düzeyinde Mustafa Kemal'le ilişkiye geçti. İtalyanların Mustafa Kemal'i tutuklanmaktan neden koruduğu da böylece daha iyi anlaşılıyor ve akılcı bir temele oturuyor.

Bu açık öneri karşısında Mustafa Kemal nazikçe, konuyu yuvarladı ve böylesi bir öneriyi kabul etmedi. Ama Kont Sforza ile ilişkisini de kesmedi.

Bir Yunanlı Yazarın Değerlendirmesi

Mustafa Kemal ile Kont Sforza arasındaki ilişki konusunda bir Yunan kaynağına da değinmek isteriz.

Yunanlı yazar Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*[34] adlı, kanımızca ilginç ve önemli kitabında şöyle söylüyor:

"İstanbul'daki İtilaf Yüksek Komiserlerinden yalnız Kont Sforza diğerlerinden farklı bir politika takip ediyor, barış şartlarına karşı ortaya çıkmış Türk Milliyetçi Mukavemet (direniş) hareketine güveniyordu. *İleri* gazetesinin sahipleri olan Celal ve Suphi Nuri adındaki iki gazeteci kardeş kanalıyla, o günlerde işi gücü olmadan İstanbul'da dolaşan ve İtilaf isteklerine karşı çıkılması fikrini yaymaya çalışan Mustafa Kemal ile temas kurdu. Hatta daha ileri gidip, Mustafa Kemal'i korumaya başladı. Ayrıca Kont Sforza'nın, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir isyan başlatma planlarını ta başından bilmekle kalmayıp, kendisini desteklediğine, İtalyan yardım ve sempatisini taahhüt ettiğine (üstlendiğine) dair yeteri kadar delil de vardır. Mustafa Kemal'in 3. Ordu müfettişi olarak tayin edilip 1919 Mayıs'ında Erzurum'a yollanması hareketinde de şüphesiz parmağı vardı."[35]

Pallis'in belirttikleri doğrudur ancak Mustafa Kemal'in Samsun'a gönderilmesi konusunda Kont Sforza'nın rolü abartılmış görünüyor.

---

(34) Alexander Anastasias Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası,* YKY, 1997.

(35) Pallis, age, s.85. Ayrıca M. Çelebi, age, s.39-40. (Burada ismi geçen gazeteci Sedat değil, Suphi Nuri İleri'dir.)

Bu bölümde anlatılan, İtalyanların Ege'de bir Kuvayı Milliye oluşumunu desteklemeleri, konusu görüldüğü gibi belgelere dayanmış oluyor.

Bu konuyla ilgili gelişmeler bizzat Atatürk tarafından anlatılmış ve 1926 yılında Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanmıştı. Kont Sforza da anılarında bu hususlara yer vermiştir. İngiliz ve Yunan yazarlar da görüldüğü gibi bu olguları kabul ediyorlar.

Mütareke döneminde İtalya'nın İstanbul'daki en yüksek siyasi yetkilisi Kont Carlo Sforza, Anadolu hareketinin başlamasından bir süre sonra İtalya Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığına atandı. Daha sonra 1930'larda İtalya Dışişleri bakanı oldu. İtalya'da faşist Mussolini yönetiminin işbaşına geçişiyle gözden düştü, Paris'e büyükelçi olarak gönderildi. 1930 başlarında kitaplarını yayınladı.[36]

Mustafa Kemal'in Son Jesti

Sforza, kitabında, "Mustafa Kemal daha 1919'un ilk aylarında tek kurtuluş yolunun bağımsız bir Türkiye olduğunu hissetmişti," diyor.[37]

Burada, Sforza'nın Mustafa Kemal'in ileride yapacaklarını kestirmesi mi vardır, yoksa Mustafa Kemal ile Sforza bu konularda görüşmüşler midir? Mustafa Kemal'in Sforza'ya böylesi açık konuşması olanaksızdır. Belki de, Mustafa Kemal kendisine yakınlık gösteren Sforza'ya bu büyük düşüncesini dolaylı olarak hissettirmiş olabilir.

Mustafa Kemal'le Kont Sforza arasında İstanbul'da kurulan iyi ilişkiler, Sforza'nın İtalya Dışişleri bakanı olduğu dönemde olumlu ürünlerini verdi. TBMM açıldıktan sonra, Ankara hükümeti Avrupa'daki ilk temsilciliğini Roma'da açtı. Kuşkusuz bu bir rastlantı değil, planlı bir girişimdir.

---

(36) Carlo Sforza, *Makers of Modern Europe*, Eklin Matthews&Marrot, London 1930; *European Ditatorships,* Alien&Unwin, London 1932.

(37) Sforza, Costruttori e Distruttori'den aktaran M. Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* age, s.40.

Çok ilginçtir ki Mustafa Kemal Ankara'nın temsilcisi olarak Roma'ya Kont Sforza'nın çok iyi tanıdığı, örgüt kurması için Bronzetti torpitosu ile İzmir'e gönderdiği Cami iBey'i atadı.

Mustafa Kemal, Cami Bey'le, Kont Sforza'ya aşağıdaki mektubu göndermişti:

"Azizim Kont;

Cami Bey'in TBMM'nin İtalya temsilcisi olarak gönderilmesi, İstanbul'da bulunduğumuz sıradaki eski iyi ilişkilerimizi hatırlamam için hoş bir fırsat oldu.

Gerek Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığınız sırasında, gerek şimdiki bakanlığınız sırasında dünya meselesinin çözümünde yurdumuzun davasını pek asil duygularla savunmuş olduğunuzdan dolayı çok duygulandığıma sizi temin etmek isterim.

Güzel ülkenizde gelişen halkların hakkı prensipleriyle sıkı sıkıya bağlı olan İtalya ve Kont Sforza hatırası Türk halkının ruhunda canlı kalacaktır. Milletlerimiz arasında zaten var olan derin sempati bağlarını Cami Bey'in güçlendirmeye çalışacağına derinden inanarak Cami Bey'in size sözlü olarakta ileteceği büyük hayranlık ve derin minnettarlık duygularımı hararetle ifade ederim."[38]

Atatürk'ün yazdığı bu mektup, bu bölümde öyküsü anlatılan gelişmeleri destekleyici, her türlü kuşkuyu dağıtacak nitelikte, sevgi dolu ve içtenlikli bir iletiydi.

Artık Şubat 1919 ayına geldik, şimdi bu ayın genel değerlendirmesine geçebiliriz.

---

(38) Bilal N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar (1920-1923),* Ankara 1981, s.84.

17

ŞUBAT 1919

• Dört Yönden Sıkıştırma
• Yayınlanmamış Bir Söyleşi
• İngiliz-Fransız Çekişmesi ve Kara Bir Gün
• Mustafa Kemal'in Yaveri ve Otomobili Elinden Alınıyor
• İngiliz Gizli Servisi Mustafa Kemal'in Tutuklanmasını İstiyor

Genel Durum

Bir önceki bölümde 1919 Ocak ayındaki gelişmeler anlatılırken özellikle Paris Barış Konferansı ve ocak ayı sonunda yapılan tutuklamalar üzerinde durulmuş; İttihat ve Terakki üst düzey yöneticileriyle kimi önemli yazarların tutuklanmasının şok etkisi yarattığı belirtilmişti.

Tutuklular önce İstanbul Polis Müdürlüğü'nün bulunduğu Sansaryan Han'a götürüldüler, orada 18 gün kaldıktan sonra ünlü Bekirağa Bölüğü'ne aktarıldılar.

İşbirlikçi mütareke basını tutuklamaları çok haklı görüyor, hatta *Alemdar*'da Refi Cevat, tutuklamaları az buluyor "Hepsi bu kadar mı?" diye soruyordu.(1)

İngiliz gizli belgelerinden öğrendiğimize göre, İngiliz Yüksek Komiserliği Londra'ya gönderdiği bir notta, tutuklamaları "o zamana dek olmuş en sevindirici olay" olarak değerlendirmiş ve "hükümet, başladığı bu icraatı sürdürecek olursa, taşradaki edilgen direnişin çoğunun çökeceğini" belirtmişti"(2)

Bu belge tutuklamaların arkasındaki asıl etkenin İngilizler olduğunu göstermeye yeterlidir.

---

(1) *Alemdar,* 2 Şubat 1919 Z. Sarıhan C.I. s.116
(2) S. Akşin, age, s.153. İngiliz Gizli Belgesi No: (FO 371/4164, 22-149)

Tutuklananların birçoğu Mustafa Kemal'in yakından tanıdığı ve görüştüğü kişilerdi. Örneğin, eski İçişleri Bakanı İsmail Canbulat, Kara Kemal ve Dr. Tevfik Rüştü, Şişli'deki eve gelip gidiyorlardı.

Ocak ayını bin bir türlü sıkıntı içinde arkada bırakan Türkler, şubat ayında daha da baskı altına girdiler. Şubat ayındaki genel görünüm şöyledir:

• Osmanlı devletinde, temel ulaşım aracı demiryollarıdır, bu nedenle işgal güçlerinin demiryollarını denetim altına alma politikaları hızlanarak sürüyordu.

• 1 Şubat 1919'da İngiliz ve Fransız ortak silahlı gücü Turgutlu-İzmir-Aydın demiryolu sistemine el koydu.

• 2 Şubat'ta hükümet aldığı bir kararla feshedilmiş olan İttihat ve Terakki Fırkası'nın tüm mallarına el koydu. Partinin İstanbul Cağaloğlu'nda Pembe Köşk adıyla anılan genel merkezi İngilizlere verildi, siyasi Komiser Amiral Calthorpe ve karargâhı bu binaya yerleşti.[3]

• Ocak sonu, şubat başlarında Osmanlı ordusu Kars, Ardahan ve Batum'dan çekildi.

• Ermeni göç ettirme olayı sanıklarını İstanbul'da yargılamak için kurulan "Divanı Harp" çalışmalarına başladı. Yargılananlar Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Ankara eski Jandarma Komutanı Tevfik Bey, Yozgat eski vakıflar memuru Feyyaz Bey'di.

• Hükümet aldığı bir kararla sansür edilen ve yayını yasaklanan gazetelerin yeniden başka bir isimle yayınlanmasını engellemek için mutlak yasak getirdi.

• Şubat'ın 7 ve 8'inde birbiri ardına gelen İngiliz Komutan Allenby ve Fransız Komutan d'Esperey için yapılan abartılı törenler nedeniyle İstanbul'da yer yerinden oynadı. İngiliz ve Fransızlar gövde gösterisi yapmakta birbiriyle yarışıyorlar, bu törenler nedeniyle Türkler evlerinden çıkamıyorlardı.

• Karadeniz'de Pontusçu Rumların çalışmalarına karşı koymak amacıyla Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ayrıca

---

(3) Bu bina 1924 yılında *Cumhuriyet* gazetesinin olmuş ve *Cumhuriyet* gazetesi 2004 yılına kadar bu binada kalmıştır. Bu kitabın yazarı da 1992-2004 arasında bu tarihi köşkün korunduğu *Cumhuriyet* gazetesi merkezinde Cumhuriyet gazetesini yayınlayan "Yeni Gün Haber Ajansı ve Yayıncılık AŞ"nin yönetim kurulu başkanlığını yapmıştır.

Trabzon'da Milli Hukuku Muhafaza Cemiyeti kuruldu ve başyazarlığını Faik Ahmet'in (Barutçu) yaptığı İstiklal gazetesinin yayınlanmasına başlandı. Anadolu'da cılız da olsa Kuvayı Milliye'nin çoban ateşleri yavaş yavaş yanmaya başlıyordu.

• 10 Şubat'ta Adana'da Fransızlar tarafından kışkırtılan Ermeniler, Türklerin işyerlerini ve dükkânlarını yağmaladılar.[4]

• Ermeni çeteleri güneyde zalim hareketlerini sürdürüyorlardı. Mersin bölgesinde Ermeni çeteleri köyleri basıyordu, Tece köyünü saran Ermeniler köyü ateşe verdi.[5]

• Mısır'dan gelen Ermeni Patriği Zafen Efendi, İstanbul'da merasimle karşılandı.

• 19 Şubat'ta İstanbul'da medrese hocaları tarafından Cemiyet-i Müderrisin (Medrese Hocaları Cemiyeti) kuruldu. Bu cemiyetin kurucuları arasında İskilipli Atıf Hoca, Konyalı Hoca Atıf Efendi, Mustafa Sabri ve Said-i Kürdi yer alıyordu. Daha sonra İslam Teâli (Yüceltme) Cemiyeti adını alacak bu oluşum, padişah ve işgalcilerin koruması altında ulusalcı hareketleri engellemek için her türlü çalışmayı yapmaya hazırlanıyordu.[6]

• Ermeniler, 26 Şubat'ta Paris Barış Konferansı'nda tezlerini bir kez daha açıkladılar ve Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Erzurum, Maraş, Cebelibereket (Dörtyol yöresi), Adana ve İskenderun limanının kendilerine verilmesini, burada bir Ermeni devleti kurulmasını istediler.[7]

• 22 Şubat'ta İngilizler Maraş'ı işgal ettiler, 23 Şubat'a Karadeniz'de Rumlar toplanarak Rum Karadeniz Pontus devletini kurmaya karar verdiklerini açıkladılar. İngilizler de Batum'da kendilerine zorluk çıkaran Kafkas Ordusu tümen komutanı Albay Mürsel (Bakü) Bey'i tutukladı.

24 Şubat'ta Tevfik Paşa hükümeti istifa etti, ancak aynı gün hükümeti kurmak için yeniden görevlendirildi ve 3. kez hükümetini kurdu. Amaç bakanlar kurulundaki kimi uyumsuz kişileri temizlemekti.

---

(4) S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.1, s.221

(5) Z. Sarıhan, C.1. s.139

(6) T.Z. Tunaya, age, s.462, Akşin, age, C.I, s.319; T. Özakman, *Vahdettin, M. Kemal ve Milli Mücadele*, s.368. Bu cemiyet daha sonra Anadolu'daki ulusal güçleri yıkmak için çalışmalar yapmıştır.

(7) Jaeschke, s.41, L. Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, s.129, s.22.

Mütareke basını, Yunus Nadi'nin *Yeni Gün*'ü ve İleri kardeşlerin *Âti (İleri)* gazetesi dışında, olayları görmezden geliyor, birbirleriyle çatışıyor ancak işgal güçlerine yalakalık yaparak günlerini dolduruyordu.

Paris Konferansı çalışmalarını sürdürüyor, Avrupa basını gelişmeleri açıkça yazıyor, Mustafa Kemal ve arkadaşları da olan biteni izliyordu.

Dört Yandan Sıkıştırılma

Osmanlı devleti bir yandan Paris'te alınan kararlarla, öte yandan kuzeyde Kafkaslar, Karadeniz, güneyde Mersin, Adana, Urfa bölgeleri, Trakya'nın fiilen işgal edilmesi ve İstanbul'daki askeri güçlerin her gün artan baskısıyla dört bir yanından sıkıştırılıyordu; mengeneye alınmış gibiydi.

Bu bölümde, şubat ayında, Mustafa Kemal'in yaptığı çalışmalar, temas ve görüşmeler ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Özellikle:

1. İngiliz ve Fransız komutanları Allenby ile d'Esperey'in İstanbul'a gelişleri;

2. Mustafa Kemal'in 6. Ordu komutanlığına atanması, bu görevi kabul etmemesi, arabasının ve yaverinin elinden alınması;

3. Mustafa Kemal'in Trakya-Paşaeli Cemiyeti temsilcileriyle görüşmesi;

4. İngiliz gizli servisinden Hoyland'ın Mustafa Kemal'in tutuklanmasını isteyen raporu ve Mustafa Kemal'in *Alemdar* gazetesi yazarı Refi Cevat'la yaptığı söyleşi;

5. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya görev yerine giden Ali Fuat Paşa ile son görüşmesi ve Rauf Orbay'ın askerlikten istifa etmesi üzerinde durulacaktır.

Önce, şubat başlarında Mustafa Kemal'le yapılan bir söyleşi üzerinde duracağız.

Yayınlanmamış Bir Söyleşi
Mustafa Kemal – Refi Cevat Ulunay Görüşmesi

Gazeteci Refi Cevat, ulusal savaş sürerken *Alemdar* gazetesinde, Anadolu direnişine karşı sert yazılar yazar.

Müthiş bir İttihat Terakki düşmanı olan Refi Cevat, "İttihatçı-

Refi Cevat Ulunay (1890-1968)
Mütareke İstanbulu'nda ve ulusal savaş boyunca en sert karşıt fikirleri ile öne çıkan Refi Cevat, Şam'da dünyaya geldi. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. "Alemdar" gazetesinde başyazılar yazdı. Yüzellilikler içersinde yurtdışına çıkarıldı. Genel aftan sonra Türkiye'ye döndü. "Yeni Sabah" ve "Milliyet"te (1953-1968) fıkra yazıları yazdı.

ların sadece idamlarıyla yetinilmemesini, kafalarının kütükler üzerinde balta ile kesilerek sergilenmesini" isteyecek kadar ileri gider.[8]

İttihatçı düşmanı Refi Cevat'ın imzasıyla *Alemdar* gazetesinde Mustafa Kemal'le bir söyleşisinin yayınlaması, Mustafa Kemal'in o günlerdeki ince politikasına pek uygun düşmektedir. Böylece Mustafa Kemal'in İttihatçılığı konusundaki kuşkular bir kez daha silinecektir.

Mustafa Kemal, yakın arkadaşı Dr. Rasim Ferit (Talay) Bey'i Refi Cevat'a gönderdi. Bundan sonrasını, Ulunay'ın yıllar sonra konuyla ilgili olarak *Milliyet*'te yayınladığı yazısından izleyelim.

"Mütareke seneleri... Memleket sakim (yanlış) bir politika yüzünden sürüklendiği harbi kaybetmiş, istilaya uğramış... Millet bu badireden (dar geçitten) kurtulmak endişesiyle titriyor. Bir halas (kurtuluş) imkânı arıyor. Fakat, o kurtuluş imkânını ona verecek kurtarıcı nerede?

Bir gün Dr. Rasim Ferit (Talay) bana geldi. Elli senelik dost, hoş beşten sonra sordu:

— Mustafa Kemal Paşa'yı tanır mısın?

— Hayır... Ama Anafartalar kahramanı ismini herkes gibi ben de işittim.

— Seni görmek istiyor.

— Büyük memnuniyetle. Nerede oturuyor?

— Şişli'de. Cadde üzerinde bir evde. Öbür gün saat üçte gelebilir misin?

---

(8) *Alemdar,* 12 Mart 1918; Akşin, age, C.1, s.4 ve 190; S. Borak, age, s.202.

— Hay hay, dedim ve o gün buluşup beraber gittik.

Kapıyı küçük bir ahretlik kız açtı. Birinci kat merdiven odasında bir zabit karşıladı. Paşanın yaveri Cevat Abbas Bey.

Sokak üstüne nâzır (bakan) bir odanın kapısını açtı: Karşımda ince simalı (yüzlü), sarı saçlı, uzuna yakın orta boylu bir zat duruyordu. Hiçbir kelime söylemeden elini uzattı. Avucumdaki el bana kadife gibi yumuşak geldi. Fakat musafaha ederken (el sıkışırken) o kadifenin altında bir çelik salabetini (sertliğini) hissettim. Çehresinin hatlarına, arkaya taranmış saçlarına, her haline dikkat ediyordum.

Konuşurken kelimesini aramıyor, elindeki Erzurum kehribarı otuz üçlü tesbihin taneleri gibi sıralıyor, fakat bilhassa çok nazik bir dil kullanıyordu. Sözün cereyanı, benim bir sual sormaklığımı icap ettirdiğinde kısa, fakat ihatalı (tam kavrayışlı) cevaplar alıyordum. Benim ısrarla üzerinde durduğum nokta bilhassa, onun Anafartalar'da 40 derece ateşle yanarken düşman kuvvetlerini acze (güçsüzlüğe) düşüren mukavemeti (direnci) idi.

Buna dair bilgi verirken o günlerde aleyhine neşriyat yaptığım bir zattan bahsedildi. Bu iki mevzuu imtizaç ettirerek (birleştirerek) beni, pek tabii olarak, aydınlattı ve söylediklerini plan üzerinde takip edebilmem için yazıhanesinin arka duvarını boydan boya kaplayan storlu dosya dolaplarından birini açtı.

Alkışladım. Yaptığı muharebelerin alfabe sırasıyla bütün planları, günlük emirleri, muhabereleri orada mevcuttu. Masanın üzerine koyduğu saman kâğıdına çekilmiş haritayı parmağı ile göstererek izahat veriyordu. Konuşmamız iki buçuk, belki de üç saat sürdü.

— Paşa hazretleri, dedim; ümit ederim ki bu mülakatı (söyleşiyi) gazetemde neşretmek şerefini bendenizden diriğ buyurmazsınız (esirgemezsiniz). Henüz hiçbir gazete zatıâlinizden bahsetmemişti. Bunda ilk olmak benim için büyük bir bahtiyarlıktır (mutluluktur).

— Peki, dedi; neşredebilirsiniz (yayımlayabilirsiniz).

Yazıhanenin gözünü çekti, büyücek bir resim çıkardı.

— Bu ricada bulunmaya cesaret edememiştim, dedim.

Resmin altını yazdı, bana uzattı. Kendisinden ayrıldıktan sonra içimde fıkırdayan bir neşe vardı.

Yeis içinde ruhu sıkılan bir hastanın ferahlık verici bir ilaç içmesi gibi olmuştum.

O işte böyle fevkelbeşer (insanüstü) bir kuvvete ve kudrete haizdi."[9]

6 Şubat 1919 günü *Alemdar* gazetesi, başlığının yanındaki bir ilanla, Refi Cevat'ın yaptığı bu söyleşiyi Mustafa Kemal'le yapılan ve ertesi günü çıkacak olan "mühim bir mülakat" olarak duyuruyordu. Ne yazık ki ertesi gün *Alemdar* aldığı yayın cezası dolayısıyla 6 gün çıkmadı. Bu yüzden sözü edilen söyleşi de yayınlanamadı.[10]

Gazete tekrar yayına başlayınca bu söyleşinin neden yayınlanmadığı anlaşılamamaktadır.

Ancak yıllar sonra, Ulunay yayınlayamadığı bu söyleşiyi Sadi Borak'a anlattı. Sadi Borak da kitabında Ulunay'ın ağzından şöyle anlatıyor:

Ulunay'ın Yazmadıkları

"Çanakkale ile ilgili sorularımı bitirip not ettikten sonra ayrılmak üzere ayağa kalktığım zaman, Mustafa Kemal 'biraz daha oturunuz, lütfen' dedi."[11]

Şimdi konuşmayı Ulunay'a bırakalım:

"Oturdum. Şöyle bir konuşma geçti aramızda:

— Soracağınız sualler bitti mi?

— Bitti Paşam.

— 'Bu vatan içine düştüğü bu felaketten nasıl kurtarılır, istiklaline (bağımsızlığına) nasıl kavuşturulur?' diye bir sual sormanızı isterdim."

'Vatanın Kurtuluşu Mümkün Olmadığı İçin Bu Soruyu Sormadım'

— Af buyurunuz paşa hazretleri, bugün içinde bulunduğumuz bu şartlardan bu vatanın kurtarılmasını en uzak bir ihtimalle (olasılıkla) dahi mümkün görmediğim için böyle bir sual sormayı hiç aklımdan geçirmedim.

---

(9) Aktaran S. Borak, age, s.202-204.
(10) Akşin, age, C.1, s.194.
(11) Sadi Borak, age, s.205

— Bu şartların dış görünüşüdür. Bir de bunun iç yüzü vardır. Siz yine de böyle bir sual sormuş olunuz, ben de cevabını vereyim, fakat yazmamak şartıyla.

— Zatıâlinizi dinliyorum paşa hazretleri.

— Bakınız Cevat Beyefendi, sizin imkânsız gördüğünüz kurtuluş yolları vardır. Bugün herhangi bir teşkilatçı Anadolu'ya geçer de milleti silahlı bir mukavemete (direnişe) hazırlarsa bu yurt kurtulabilir.

Heyecanlanmıştım. Harb-i Umumi (I. Dünya Savaşı) süresince gücümüzü öylesine tüketmiştik ki insan materyali olarak da, harp materyali olarak da elimizde hiçbir şey kalmamıştı. On yıl süren harpler neticesinde harplerden sağ kalanlar da ayakta duracak halleri olmayan aliller (hastalar) kalabalığı. Ve bütün millet moral çöküntüsü içindeydi. Hiçbir kurtuluş ümidi olmayan böyle bir vaziyette memleketin kurtuluşundan söz etmek beni heyecanlandırmış, şaşırtmıştı.

— Nasıl olur Paşam! diye yerimden fırladım.

Paşa sakindi:

— Hatırınızdan geçenleri tahmin ediyorum, dedi; doğrudur. Görünüş tamamen aleyhimize. Hiçbir ümit kapısı yok gibi görünmektedir. Ama, 'düvel-i muazzama' dediğimiz bu büyük devletlerin bir de iç yüzleri var.

— Nasıl Paşam?

'Müttefiklerin Kuvveti Zaafa Uğramaktadır'

— Anlatayım: Siz sanıyor musunuz ki harbi kazanmakla müttefikler aralarındaki bütün ihtilafları halletmişlerdir (sorunları çözmüşlerdir). Asıl ihtilaf (anlaşmazlık), asıl menfaat rekabeti ve ölünün mirasını paylaşma kavgası bundan sonra başlayacaktır.

Her geçen gün Müttefiklerin kuvveti zaafa (güçsüzlüğe) uğramaktadır.

Terhisler dolayısıyla orduları günden güne küçülüyor. Asırlarca birbirleriyle boğuşan İngilizlerle Fransızları müşterek düşman tehlikesi birleştirdi. Şimdi o eski rekabet bıraktıkları noktadan yeniden başlayacaktır. Başlamıştır bile... İtalya'nın da başı dertte. Onlar da dahili kargaşalık arifesinde. Bu yüzden, ilhak etmek (kendine katmak) istediği topraklardan bile çekilecektir. Ne-

tice şu ki, Anadolu'da baş gösterecek milli bir mukavemete hiçbiri müdahale edecek durumda değildir. Böyle bir mücadelenin tam sırasıdır.

'Hangi Asker, Hangi Silah, Hangi Parayla?'

— Paşam, milli direniş güzel ama neyle? Hangi askerle, hangi silahla, hangi parayla?.. Maalesef Paşam, kupkuru bir çölden farksız oldu bu güzel vatanımız. Affınıza sığınarak arz edeyim ki artık bu kupkuru çölde hiçbir hayat emaresi (nişanı) görülmüyor.

— Öyle görünür Refi Cevat Bey, öyle görünür. Ama çölden bir hayat çıkarmak, bu çöküntüden bir varlık, bir teşekkül (oluşum-örgütlenme) yaratmak lazımdır. Siz başıboşluğa bakmayınız. Boş görünen o saha doludur. Çöl sanılan bu âlemde saklı ve kuvvetli hayat vardır. O, millettir; o Türk milletidir. Eksik olan şey teşkilattır. Bu teşkilat organize edilebilirse vatan da, millet de kurtulur. Bunu böyle bilesiniz Refi Cevat Beyefendi."

Deli Değil Zır Deliymiş

Refi Cevat enfiyesinden bir tutam çektikten sonra düşüncelerini sürdürüyor:

"Mustafa Kemal'e veda ettim, matbaaya geldim. Kafam karmakarışıktı. Anlattıkları eksantrik (kural dışı, bambaşka) şeylerdi. Ne kafam almıştı, ne mantığım. Daha doğrusu deli saçması gibi gelmişti bana. Matbaada arkadaşlar, "anlat" diyorlardı; "neler söyledi?" Anlattım:

"Şu sıralar Anadolu'ya geçilir, orada teşkilat kurulur, milli mukavemet harekete geçirilirse Fransızı da, İngilizi de, İtalyanı da memleketten kovar, vatan istiklaline kavuşur, millet de esaretten kurtulurmuş. Anladınız mı arkadaşlar! Bu, deli değil, zır deliymiş!"

Yanılgının Pişmanlığı

Bundan sonrasını Sadi Borak'tan dinleyelim:

"Ulunay'a dedim ki:

— Sonra yanılgınızın pişmanlığını duydunuz değil mi?

— Hayır, Sadi oğlum dedi, ben haklıydım, yerden göğe. O gün-

lerde, o şartlar içinde istiklal mücadelesine atılıp Türkiye'yi üç büyük devletin pençesinden kurtarmaktan söz edenlere karşı herkes benim gibi düşünürdü. O günlerde böyle düşünen tek adam oydu; tek adam."[12]

Gerçekten, Refi Cevat Ulunay, Anadolu'da direniş örgütlenmelerinin yapılabileceğine hiç inanmadı. Anadolu'daki Kuvayı Milliyeciler için çok ağır yazılar yazdı. Kuvayı Milliye'ye hakaret etti, sonunda 150'likler listesi içine girerek sürgüne gönderildi.

Bu söyleşi ibret vericidir. O günlerde birçok kişi, birçok aydın da Ulunay gibi düşünüyordu. Bakın, sürgünden döndükten sonra bile Ulunay düşüncesinin doğruluğunu savunuyor. Milletine güvenemeyenler, Türklüğün bittiğini, büyük devletlere karşı savaş yapmanın olanaksızlığını savunuyorlardı.

Şimdi, Mustafa Kemal'in Ulunay'la yaptığı söyleşide işaret ettiği çıkar çatışmasına dayalı İngiliz-Fransız çekişmesinin somut bir örneğine geçebiliriz.

İngiliz-Fransız Çekişmesi

Avrupa tarihinin önemli bir bölümü İngiliz-Fransız çıkar çatışmasının da tarihidir. Kuşkusuz buna, Almanya'yı da eklemek gerekir.

Aslında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Almanya-Avusturya-Macaristan ve Osmanlı devletinin bir cephe oluşturmaları, İngiltere ve Fransa'nın kendi aralarındaki çıkar çatışmasını bir kenara bırakarak karşı cephede birleşmelerini sağlamıştır.

Savaş sürerken yapılan gizli anlaşmalar da hep çıkarlara dayanıyordu.

İşgal güçlerinin Osmanlı başkenti İstanbul'da etkinlik sağlamak konusunda --özellikle İngiltere ve Fransa arasındaki– kızışan rekabet kimi zaman komediye dönüşmüştür.

Akşin'in de belirttiği gibi, Osmanlı ve İngiliz arşiv belgelerinin incelenmesi, İstanbul'un işgalinde ve yönetime el koymada İngiliz-Fransız çekişmesini apaçık ortaya koymaktadır.[13]

---

(12) Sadi Borak, age, s.204-207.
(13) Akşin, age, C.1, s.105-106.

Kim Etkin Olacak?

İngiliz Fransız çekişmesinin altında, sadece I. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni dünya düzeninde Osmanlı topraklarının paylaşımı değil, genel çerçevede Türkler üzerinde kimin etkin olacağı düşüncesi de vardır.

Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında tarihten gelen bağlar ve kültürel alandaki sıkı ilişkiler yadsınamaz. 1789 Fransız İhtilali'nin, Osmanlı topraklarında yaşayan milletler üzerinde derin etkileri olmuştur. Bir yandan Balkanlar'da etnik milliyetçilik hareketi sürerken, öte yandan I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Osmanlı aydınları arasındaki yaygın Fransız hayranlığı tartışma kabul etmez bir gerçek olarak ortadaydı.

İngiliz-Fransız sürtüşmesi, ateşkes hükümleri gereğince İstanbul ve Anadolu'da kimin yetkili ve sorumlu olacağından kaynaklanıyordu. İngilizlere bakılırsa, "Osmanlı ordularını yenen İngilizler olduğuna göre, diğer müttefiklerine danışmadan İstanbul ve Anadolu'da kendileri mutlak yetkili olmalıydı." Fransızlara göre "Avrupa Müttefik Orduları komutanlığına Fransız General Franchet d'Esperey atanmıştı, o nedenle asıl yetkili Fransızlar olmalıydı."[14]

İngilizler bu son dünya savaşında bir adım öne geçtiler. Savaşın sona ermesinde önemli rol oynayan Filistin ve Suriye cephesinde yapılan savaşları İngiliz ordusunun kazanması, Müslümanlar için kutsal yerler olan Mekke ve Medine'nin ele geçirilmesinde İngiliz silahlı gücünün birinci derecede etkin olması, Mondros Ateşkes antlaşmasının Dünya Savaşı'nı kazananlar cephesindeki devletlerin temsilcileri yerine doğrudan İngilizler tarafından imzalanması, Osmanlı devlet kademelerinde Fransızlar yerine İngilizlerin öne çıkması, Fransızları için için kıskandırıyordu.

Nitekim, Amiral Calthorpe'un Londra'ya bildirdiği gibi kendisi İstanbul'a geldiğinde bütün bakanlık temsilcileri tarafından karşılandığı halde, Fransız mevkidaşı Amiral Amet, böylesi bir töreni kendisi için de beklemiş, Osmanlı heyeti Fransız amirale ancak dört gün sonra gitmişti.[15]

---

(14) Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic,* C.1, s.113-114.
(15) Akşin, age, C.I, s.107, İngiliz gizli belgesi FO/371/4156,519.

Oysa, Osmanlı devletinde en fazla yatırım yapan ülke Fransa değil miydi? Fransızca eğitim veren en ünlü okul Galatasaray Lisesi, Fransızlar tarafından desteklenmiyor muydu?

Öyle ise Fransızlar Osmanlı devlet kademelerinde etkili olmak için harekete geçmeliydi. Fransızlar bu konuda girişimler başlattılar.

İstanbul'daki ortak karar birliklerinin komutanlığı İngiliz Generali Milne'ye verilmişti. Bu noktada, Fransız hükümeti General Milne'den daha kıdemli olan Fransız Doğu Orduları başkomutanı Mareşal Franchet d'Esperey'i İstanbul'a göndermeye karar verdi.

Altyapı

Aslında bu ziyaretlerin altyapısına bir bakmakta yarar vardır. Fransız Mareşal d'Esperey'in İstanbul'a ilk gelişi 23 Kasım 1918'dir; Patrie adlı zırhlı ile önce Dolmabahçe önünde demirlemiş, sonra Dolmabahçe önündeki alanda yapılan törenle karaya ayak basmıştı.

Böylelikle, İstanbul'u işgal eden bağlaşık devletlerin (İngiltere, Fransa, İtalya) en kıdemli komutanı olarak, d'Esperey İstanbul'daki askeri güçlerin en yetkili kişisi oluyordu.[16]

İngiliz-Fransız generalleri arasındaki bu sürtüşme 3 Aralık 1918'de Londra'da İngiliz, Fransız ve İtalyan yetkililerinin bir araya gelip aldığı kararla görünürde çözülmüştü. Bu karara göre İstanbul'un Avrupa bölümünden Fransız generali d'Esperey, Anadolu bölümünden İngiliz generali Milne sorumlu olacaktı.

İngilizlerin Osmanlı hükümetiyle içli dışlı olmaları karşısında, Fransızlar da ilişkilerini artırdılar. Maliyeci Cavit Bey'in anılarında yer alan 28 Kasım 1918 tarihli nota göre, Osmanlı devlet adamlarıyla yaptığı sohbette, d'Esperey Fransa'nın Osmanlı devleti için daha uygun koşullarda bir ateşkes yapmak düşüncesinde olduğunu, ancak bu işin İngilizlerle bitirildiğini, biraz da sitem ederek belirtmişti.[17]

---

(16) Buna karşın, İngiliz Genelkurmay Başkanı Mareşal Wilson, İstanbul'daki İngiliz kuvvetleri komutanına General d'Esperey'den talimat ve emir alınmaması buyruğunu vermişti. Bkz. Jaeschke, 1, s.6; Akşin, s.107; Sarıhan, C1, s.38.

(17) Aktaran Bayur, age, s.178.

D'Esperey 25 Kasım 1918'de Galatasaray Lisesi'ni ziyaret etti. Orada gençlere padişahın izinden gitmelerini öğütledi ve "Memleketin gençliği, padişahı takip ederse görevini yapmış olacaktır," dedi.[18]

Fransız Mareşali d'Esperey'in İstanbul dışında da çalışmalarda bulunduğunu görüyoruz. Nitekim 30 Aralık 1918 günü, d'Esperey, Fransız Doğu Orduları başkomutanı sıfatıyla ikinci kez Edirne'ye gitti ve yaptığı konuşmada, "Barış Konferansı, Trakya'nın geleceği konusunda yakında karar verecek. Bu karar ne olursa olsun onu sükûnetle karşılayacaksınız. Asayişi bozarsanız zarar görürsünüz," dedi.[19]

Mareşal d'Esperey halktan hiçbir tepki istemiyor, sessiz, söz dinler ve boyun eğer bir biçimde kendileri hakkında verilecek kararlara uyulmasını istiyordu.

Çekişme Gelişiyor

İngiliz-Fransız çekişmesi için için sürüyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi 11 Ocak 1919'da Londra'dan gelen emir üzerine İstanbul'da polis ve sağlık işlerine İngilizler el koydular. Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa 23 Ocak 1919'da İngilizlere gönderdiği yazıda onursuzluğun şahane bir örneğini vererek; "müttefiklerin amacının sağlık ve polis hizmetlerinin düzeltilmesi için iyi niyetli bir işbirliği sağlamak olduğuna inandığını, Osmanlı imparatorluk hükümetinin bu öneriye memnuniyetle katıldığını" bildiriyordu.[20]

Oysa bu konuda İngilizlerle Fransızlar arasında sürtüşme hızlanmış, adeta birbirlerini yiyorlardı. Fransızlar komutan d'Esperey'den habersiz böylesine önemli bir karar alınmasından yakınıyor, Suriye'de görev yapan İngiliz Komutan Allenby'ye karşı kendilerinin böyle davranmadıklarını, orada İngiliz generalin kararlarına sorgu sual etmeden itaat ettiklerini belirtiyorlardı. Bunlara rağmen İngilizler daha ileri gittiler ve İstanbul'da tüm güvenlik konularının kendilerine ait olduğunu öne sürdüler.

---

(18) Sarıhan, C.I, s.41; *Ati, İkdam* ve *Sabah* gazeteleri, 26 Kasım 1918 sayıları.
(19) Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, s.189.
(20) Akşin, age, s.157. İngiliz Belgesi: FO/371/4164,23456.

İngilizlerin bu hareketine karşı, Fransızlar İstanbul'a özel polis kuvveti gönderdiler. Bu kez de bu durumdan İngilizler rahatsız oldu.

Zaten Fransızlar, Osmanlı jandarma teşkilatını yeniden düzenlemek adı altında, jandarmada etkili olmak yoluna gitmişlerdi. Bu girişimin, Fransız subaylarının kolaylıkla Anadolu'ya girebilmesini sağlayacağını düşünen İngilizler de tedirgin oluyorlardı. Bu sırada, daha önce resmen İstanbul'a gelmiş olan Fransız Mareşal d'Esperey'in yeniden, ancak bu kez büyük bir törenle İstanbul'a geleceği haberleri ortalığı sarmıştı.

İstanbul-Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı General Charpy

İngilizler ise bu gösterişi engellemek amacıyla Mısır'da üslenmiş olan İngilizlerin Ortadoğu'daki en üst komutanı Mareşal Allenby'yi Fransız generalden önce İstanbul'a getirmeye karar verdiler. Sonuç olarak İngiliz ve Fransız generalleri arasındaki bu yarış 7 ve 8 Şubat günleri peş peşe gerçekleşti.

7 Şubat 1919 – Mareşal Allenby'nin Gelişi

Suriye ve Kilikya'daki İngiliz İşgal Orduları Başkomutanı Mareşal Allenby 7 Şubat 1919'da İstanbul'a ulaştı. İngilizler ve azınlıklar İstanbul sokaklarında gövde gösterisi yaptılar. Mareşal Allenby İstanbul'a gelir gelmez, Osmanlı hükümet üyelerine karşı aşağılayıcı tutum ve davranışlarda bulundu ve Mustafa Kemal'in Irak'a yakın 6. Ordu komutanlığına gönderilmesini istedi. Bu konuları ileriki sayfalarda ayrıntılarıyla inceleceğiz. Ama önce, Fransız komutanın ikinci kez İstanbul'a geliş öyküsünü izleyelim:

Fransız Mareşalin İkinci Gelişi

İngiliz komutanından bir gün sonra Fransız Mareşali d'Esperey 8 Şubat 1919'da ikinci kez İstanbul'a geldi ve gün Salıpazarı'nda rıhtıma çıktı.[21]

(21) Lütfi Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim,* s.334.

Fransız General d'Esperey'in İstanbul'a gelişi, büyük törenle karşılanışı. Halk yollara dizilmiş, general at üzerinde görülüyor. (18 Şubat 1919)

Bütün binalar bayraklarla donatılmıştı. Haftalar süren hazırlık yapılmış, tüm azınlıklar, özellikle Ermeni ve Rumlar, Fransız Mareşali karşılamak için yol boyunca dizilmişlerdi.

Fransız mareşali bu kez tam bir gövde gösterisi yaptı; karaya ayak basınca, önce 21 pare top atışı ile karşılandı. Pek süslü ve azametliydi. Omuzlarına beyaz bir pelerin atmış olan mareşal, beyaz bir ata bindirildi.

Karaköy'den Beyoğlu'na kadar her taraf bu büyük şölene, bu büyük zafer alayına hazırlanmıştı.

Bu zafer geçişini, o günleri bizzat görenlerin kalemlerinden izleyelim:

"Dizginsiz beyaz bir atın üzeride oturmuş olan Fransız mareşalini, iki yanından Fransa'nın Afrika'daki sömürgelerinden getirilmiş zenciler çekiyordu ve adeta eski Roma imparatorlarını taklit ederek, etrafını selamlayarak ilerliyordu."(22)

"Galata Köprüsü'nden geçerken kendisini karşılayan Osmanlı bandosunun davulları, bir ara generalin atını ürküttü. Mareşal kırbacını sallayarak bandoyu susturdu. Beyoğlu'na doğru ilerlerken Rum ve Ermeni azınlık okullarının öğrencileri ve İstanbul'daki azın-

(22) Ali Fuat Türkgeldi, age, s.165; Lütfi Simavi, age, s.477; Özsoy, age, s.69.

İşgal güçleri Doğu Orduları Komutanı Fransız General Franchet d'Esperey, İstanbul'a ilk gelişinde Dolmabahçe rıhtımına çıkıyor, kendisini İngiliz General Wilson ve Osmanlı Genelkurmay Başkanı Cevat (Çobanlı) Paşa karşılıyor.

lıklar kendisini alkışlıyorlar, azınlıklar generalin yollarına çiçekler serpiyor, ellerindeki Yunan ve Fransız bayraklarıyla gösteri yapıyorlardı. General de Napolyon gibi mağrur pozlarla halkı selamlıyordu."(23)

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethedişine adeta karşılık olarak düzenlenen törende, beyaz bir at üzerinde Galata'dan Beyoğlu'na çıkan mareşalin bu saatler süren görkemli şöleni Beyoğlu'ndaki Fransız Büyükelçiliği'nde sona erdi.

Kuşkusuz Türklerin onuru kırılmıştı, moralleri çok bozuktu, İngilizler ise bu üstünlük yarışı nedeniyle sinirliydiler.

Kara Bir Gün

Bu şöleni izleyen gazeteci Süleyman Nazif, gazetesine gitti ve duygularını, belki de gözyaşları arasında kâğıda döktü. Ertesi gün *Hadisat* gazetesinde "Kara Bir Gün" başlığıyla aşağıdaki yazı yayınlandı.

"İşgalci Fransız generalinin dün şehrimize gelişi dolayısıyla, bir kısım vatandaşlarımız tarafından yapılan tezahürat (toplu gösteri), Türk'ün ve İslamın kalbinde tarihinde ilelebet (sonsuza kadar) kanayacak bir yara açtı.

---

(23) G. Kemali Söylemezoğlu, age, s.47; L. Simavi, age, s.33-44.

Süleyman Nazif (1869-1927)
Diyarbakır'da doğdu. Paris'e giderek Jön Türkler'e katıldı. İkinci Meşrutiyet'ten sonra (1908) Kastamonu, Musul, Bağdat valilikleri yaptı. Mondros Ateşkesi'nden sonra "Hadisat" gazetesinde yazılar yazdı. 27 Mart 1920'de tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi ve Ekim 1921'e kadar sürgünde kaldı. Milli Mücadele sırasında cesur yazılar yazdı. Sürgün anılarını "Malta Geceleri" (1924) adıyla yayınladı. Ocak 1927'de İstanbul'da öldü.

Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e girdikleri sırada, büyük Napolyon'un zaferlerini kutlamak için dikilmiş olan zafer takının altından geçerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz üzüntüyü ve azabı (eziyeti, işkenceyi) duymamıştı.

Çünkü Fransız namını taşıyan her kişi, yalnız Hıristiyanlar değil, Yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar, o milli matem karşısında aynı keder ve utanç ile ağlamış ve kızmışlardır.

Biz ise milli varlıklarının ve dillerinin devamını bizim âlicenaplığımıza (yüce gönüllüğümüze, bağışlayıcılığımıza) borçlu olan bir kısım halkın hay-huy şamatasıyla, bu aziz matemimize (yasımıza) en acı hareketlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük..

Her milletin hayat sayfalarında birçok talihler ve bahtsızlıklar vardır. Fransa Kralı I. Fransuva'yı Şarlken'in zindanından kurtarmış ve koca Viyana şehrini defalarca kuşatmış bir milletin kader defterinde, işte böyle kederli bir satır da gizli imiş."[24]

Süleyman Nazif Kurşuna Dizilmek İsteniyor

Hadisat gazetesi 9 Şubat günü yok sattı. Halk gazeteyi kapışmıştı. *Hadisat* o gün ikinci baskı yaptı. Gazetedeki bu yazı kuşkusuz hemen Fransızcaya çevrilip generale sunuldu. D'Esperey yazıyı okuyunca köpürdü, bağırmalar, tehditler, hükümete protestolar birbirini izledi.

(24) *Hadisat,* 9 Şubat 1919. Yüzbaşı Selahattin bu konudaki izlenimlerini şöyle dile getirir: "...Düşman ordularının doğu kumandanı, Fransız-Generali Franşe Despere İstanbul'a bir fatih gibi girmişti. Türkler İstanbul'u 29 Mayıs 1453'te almışlardı; aradan 465 yıl geçtikten sonra bu güzelim kent elimizden gitmişti." İ. Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı,* C.2, s.7.

Fransız askerleri *Hadisat* gazetesine gidip binayı sardılar, kapısına kilit vurdular. D'Esperey bağırıyordu; "Onu tutuklayın. Onu kurşuna dizin..."

D'Esperey'e göre bu yazı ile Fransız ulusuna hakaret edilmişti; "Fransız Kralı I. Fransuva'yı Şarlken'in zindanından kurtarmak..." sözü çok ağırına gitmişti generalin... Emirler veriliyor, ancak Süleyman Nazif'i İstanbul'da kimse yakalayamıyordu... İstanbul Emniyet Müdürü Mehmet Ali Bey'e baskı yapılıyor, ama Süleyman Nazif bulunamıyordu...

Sonunda Süleyman Nazif kendisi karakola giderek teslim oldu. Fransız güvenlik güçleri hemen sorgulamaya başladılar.

Süleyman Nazif verdiği yanıtlarda, suç işlemediğini belirtiyordu. D'Esperey'in tercümanı Yüzbaşı Aziz Hüdai Bey, birkaç gün sonra komutana İttihat ve Terakki örgütünün Süleyman Nazif'i çok sevdiğini, eğer ona bir şey olursa, hiçbir Fransız'ın İstanbul sokaklarında güvenli olarak dolaşamayacağını anlattı. Fransızlara yakın kimi tüccarlar da mareşali makamında ziyaret ederek Süleyman Nazif'e verilen kurşuna dizilme cezasından vazgeçilmesinin akıllı bir iş olacağını belirttiler. Bu genel hava Süleyman Nazif'in hayatını kurtardı ama, Bekirağa Zindanları'na atıldı.

Fransız Mareşal'in etkinlik gösterileri sürüyordu, sadrazamı (başbakanı) ayağına çağırdı, uyarılarda bulundu. Eski başbakanlardan Sait Halim Paşa, Şeyhülislam Hayri Efendi, eski Maliye Bakanı Cavit Bey, Meclis Başkanı Halil Menteşe, gazeteci Yunus Nadi ve kimi tanınmış İttihatçıların tutuklanmasını istedi.[25]

Bu sürtüşmeler ve güç gösterileri İngilizlerle Fransızların kıskançlık içindeki çelişkilerini gösteriyordu. Bu çelişkilerden ne ;adişah ne de hükümet yararlanabiliyordu. Ancak Mustafa Kemal köşesinde bunları titizlikle izliyordu.

Allenby'nin Gelişi

Yukarıda, İngiliz-Fransız çelişkileri üzerinde durulurken, İngiliz Mareşali Allenby'nin gelişinin ayrıca ele alınacağını belirtmiştik. Bu gereklidir; çünkü Allenby'nin gelişi ile Mustafa Kemal de gündeme geliyordu. Konunun gelişimi söyledir:

---

(25) Akşin, age, s.174; Sarıhan, age, C.1, s.127; Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s.45; Jaeschke, (2), age, s.175.

Edmund H. Allenby (1861-1936)
I. Dünya Savaşı'nda Filistin'deki İngiliz süvari birliklerinin komutanı olarak ün yaptı. Şam ve Halep'in alınmasıyla Osmanlı'nın bu bölgedeki egemenliğinin sona erdirilişinde etkin rol oynadı. 1919-25 arasında Mısır Yüksek Komiserliği görevinde bulundu. 7 Şubat 1919'da mareşal unvanıyla Mısır'dan İstanbul'a geldi.

Allenby'nin Önemi

İngiliz Mareşali Allenby I. Dünya Savaşı'nda Gazze, Kudüs, Şam ve Halep'in İngilizler tarafından ele geçirilmesi ve Arap bölgelerindeki Osmanlı egemenliğinin sona erdirilmesinde önemli rol oynamıştı. Allenby komutasındaki İngiliz güçleri Osmanlı kuvvetlerini Gazze'de yendi, ardından Kudüs'ü aldı. 1918 Eylül ve Ekimi'nde Nablus Savaşı'ndan sonra Şam ve Halep'e girdi, sonunda Osmanlı ateşkes istemek zorunda kaldı. I. Dünya Savaşı böylece bitiyordu. Bu savaşlardaki başarıları nedeniyle Allenby mareşal rütbesine yükselmiş ve Mondros ateşkesinden sonra Suriye ve Mısır'daki İngiliz ordularının başkomutanlığına getirilmişti; o savaşta Yıldırım Orduları içinde Osmanlı devletinin 7. Ordu komutanlığını yapmış olan Mustafa Kemal'i de iyi tanıyordu.

Allenby, Mondros ateşkesinin koşullarını sert bir biçimde uygulamak gerektiğine inanıyordu. Irak cephesinde ateşkes şartlarına karşı direnen general Ali İhsan Sabis'in bir an önce görevden alınmasını talep etmişti. Suriye, Kilikya ve Mısır'daki İngiliz orduları komutanı olarak 7 Şubat 1919 Cuma günü İstanbul'a geldiğinde, Osmanlı ordularını yenen İngiliz komutanı olarak büyük gösterilerle karşılandı, azınlıkların katılımıyla İstanbul sokaklarında büyük gösteriler yapıldı.

Aşağılama ve İstekler

Mareşal Allenby, ertesi günü Osmanlı Harbiye (Savaş) ve Dışişleri bakanlarını kendi makamına çağırdı, onları hiç konuşturmadan, oturtmadan, ayakta tutarak, aşağılayarak zafer kazanmış komutan tavırlarıyla isteklerini dikte ettirdi.

Allenby'nin kendi emri altındaki kuvvetlerinin bulunduğu böl-

gelerde İngiliz egemenliğini pekiştiren isteklerinin başlıcaları şunlardır:

1. Allenby istediği herhangi bir toprağı işgal edebilecekti,
2. İstediği memurları değiştirebilecekti,
3. Halkın elinde bulunan tüm silahlar derhal toplanacaktı,
4. Bu emirlere karşı direnen 6. Ordu dağıtılacak, komutanı Ali İhsan Sabis Paşa derhal İstanbul'a çağrılacaktı.[26]

Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Bey'le o gün bir davette karşılaşan ve beş on dakika görüşen İttihat ve Terakki'nin önemli ismi Maliyeci Cavit anılarında 7 Şubat 1919 Cuma gününe şu notu düşüyor:

"Hariciye nâzırı pek nevmit ve bedbin (umutsuz ve karamsar). Bugün Allenby'yi ziyaret etmiş. Aldığı cevap münakaşa etmem, istiyorum, yapacaksınız'dan ibaret olmuş..."[27]

İngiliz yazar Lord Kinross, Allenby'nin İstanbul'a gelişini şöyle anlatır:

"...Allenby, Filistin'den gelerek İstanbul'a kısa ama fırtına gibi bir ziyarette bulunmuştu... Allenby, Harbiye ve Hariciye nâzırlarını (Savaş ve Dışişleri bakanlarını) çağırarak ağızlarını açmaya bile fırsat vermeden onlara istediklerinin listesini okudu."[28]

Bu istekler Osmanlı hükümeti tarafından kısa sürede yerine getirildi. İlk iş olarak 9 Şubat günü, Nusaybin'deki 6. Ordu, 13. Kolordu'ya dönüştürüldü ve ordu komutanı Ali İhsan Sabis Paşa İstanbul'a çağrıldı.

Ali İhsan Sabis Paşa Tutuklanıyor

Ali İhsan Paşa, yerine bırakacağı bir komutan bulunamadığını gerekçe göstererek ayrılışını geciktirmeye çalışsa da, İstanbul'un ısrarlarına dayanamayarak bir hafta sonra 17 Şubat'ta kumandayı Albay Cevdet Bey'e devrederek 21 Şubat'ta İstanbul'a hareket etti.[29]

---

(26) S.R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.1, s.17-18, Bayur, age, s.257-259
(27) Maliyeci Cavit Bey, *Felaket Günleri*, s.140.
(28) Lord Kinross, age, s.179; Sonyel, age, s.18.
(29) Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, C.5, s.12; Sarıhan, age, C.1, s.124.

Ali İhsan Paşa, 2 Mart Pazar günü Haydarpaşa Garı'na vardı ve trenden iner inmez İngilizler tarafından tutuklandı.[30] 6. Ordu komutanı, İngiliz isteklerine karşı çıkmakla suçlanıyordu.

Mustafa Kemal'e 6. Ordu Komutanlığının Önerilmesi

Mareşal Allenby, İstanbul'da hükümetten, Ali İhsan Paşa'nın yerine 6. Ordu komutanlığına Mustafa Kemal'in atanmasını istedi.

Bu önerinin nedenini saptamak zordur. Çanakkale'de iki kez İngiliz saldırısını kıran ve Filistin'de Katma Savaşları'nda Allenby'nin tüm orduları ezip geçmesini engelleyerek Osmanlı ordusunun bir bölümünü kurtarıp Anadolu içlerine gönderen Mustafa Kemal'i, Mareşal Allenby neden 6. Ordu komutanlığına öneriyordu?

Bayur'a göre bu öneri Mustafa Kemal'i "küçük düşürmek için" yapılmıştı.[31] Prof. Turan, ise bu konuda şöyle yazıyor: "Bu önerinin nedenini kesin olarak saptamaya olanak yoksa da Mustafa Kemal'in İstanbul'dan uzaklaştırılması ve artık İngilizlerin işgal etmiş oldukları Irak'a yakın bir bölgede bir tür gözlenmek istenmesinin etken olduğu düşünülebilir."[32] Prof. Turan'ın bu görüşüne katılıyoruz.

Allenby'nin her dediğini yerine getiren Savaş Bakanlığı da hemen İstanbul'da boş duran Mustafa Kemal'e 6. Ordu komutanlığını önerdi.

Güneydoğu Anadolu'da Irak sınırına yakın bir yerde konuşlanmış ancak mevcudu son derece azalmış olan 6. Ordu komutanlığına giderse sürekli olarak üstün İngiliz kuvvetlerinin denetimi altında kalacağını çok iyi değerlendiren Mustafa Kemal böylesi bir görevi kabul etmedi.

Mustafa Kemal, anılarında yapılan önerinin ne demek olduğunu yalın bir cümle ile anlatmıştır: "Gideceğim yerin neresi ve alacağım görevin ne olduğunu, ne durumda kalacağımı tabii anlıyordum. Hemen reddettim."[33]

---

(30) Sarıhan, C.1, s.153.
(31) Bayur, age, s.259.
(32) Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, s.186.
(33) Atay, age, s.118.

Mustafa Kemal'in Yaveri ve Otomobili Alınıyor Ayrıca Ödeneği Kesiliyor

Bu görev önerisinin, Mustafa Kemal tarafından reddedilmesinden kısa bir süre sonra, 24 Şubat 1919'da Savaş Bakanlığı barış dönemi kadrosuna geçilmesi nedeniyle yaverinin ve otomobilinin alındığını ve ordu komutanlığı ödeneğinin de kesildiğini resmi bir yazı ile Mustafa Kemal'e bildirdi.

Savaş Bakanlığı'nın bu kararını ve kendisine böyle bir yazı yazılmasını savaştaki hizmetlerine ve onuruna karşı bir saldırı olarak değerlendiren Mustafa Kemal, Savaş Bakanlığı'na gecikmeden yanıt vererek bu durumu protesto etti.

Bu yanıtında Mustafa Kemal, ordu komutanlığından istifa etmediğini, o görevden alınmadığını, emekli de edilmediğini belirterek bu karara itiraz etti. (3 Mart 1919)

Zehir zemberek sert bir dille yazılmış ve Savaş Bakanlığı'na gönderilmiş olan bu yazıdaki kimi ilginç cümleler şöyledir:

- "Herhalde ordu komutanlığından istifa etmedim, söz konusu kumandanlıktan alınmadım, atılmadım veya emekli edilmedim; açığa da çıkarılmadım."
- "Böyle manasız tekliflerden maksat, beni devlet hizmetlerinden uzaklaşmaya mecbur etmek idiyse, izlenmiş olan yolun sakatlığı apaçıktır."
- "Ben geçmişteki çalışmalarımdan dolayı hakkında yasal kovuşturma yapılan veya tutuklanan veya tutuklanmaktan sakınarak firar eden veya siyasi hesaplarla İngilizlerin tesiriyle hizmetten affı lazım gelenlerden, savaş meydanlarında ordularını perişan edip İstanbul'da ve dışarıda görev alan kumandanlardan da değilim."

Bu sözleriyle Musatfa Kemal I. Dünya Savaşı sırasında görev yerinden kaçan ve mütareke sırasında padişaha sığınıp İngilizlere yaltaklanarak görev alan kimi paşalara gönderme yapıyordu.

Bu dilekçe şöyle bitiyordu:

"Eğer benim ödeneklerimi seferberlik (savaş) son bulmadan kesmekle devletin mali sıkıntıları hafifleyecekse, bu hususta ben ödeneklerimi değil, şimdiye kadar vatanım uğrunda hiçbir dakika esirgemediğim hayatımı feda etmekle en büyük bahtiyarlar arasına

geçerim."[34] Mustafa Kemal, o günleri anlattığı anılarında yaver, otomobil ve tahsisat kesme sorunlarını, Allenby'nin önerisini kabul etmeyip, 6. Ordu komutanlığı görevini reddetmesine bağlıyor.[35]

İşte bu yazışmalar sürerken Savaş Bakanlığı'nın emri yerine getirildi ve 27 Şubat 1919'da Mustafa Kemal'in yaveri ve otomobili elinden alındı.

Ama, Mustafa Kemal böylesi küçük hareketlere çok kızsa da, etkilenecek değildi... Yaşam sürüyordu... Çalışmalar sürüyordu...

Şimdi, Mustafa Kemal'in vatanın kurtuluş düşüncesini de yansıtan, Trakya heyetiyle yaptığı görümelere geçebiliriz.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti Yetkilileriyle Görüşme

Mustafa Kemal 1919 Şubat ayında kendisini ziyaret eden Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin yetkili kuruluyla önemli bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmenin ayrıntılarını özümseyebilmek için Mondros Ateşkesi'nden sonra Trakya'daki gelişmelere kısaca bakmakta yarar vardır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan iki gün sonra, (2 Kasım 1918) Trakya'nın haklarını savunmak amacıyla, Trakyalı yurtseverler İstanbul'da bir araya geldiler ve Trakya Müdafaa-i Hukuk Derneği'nin kurulmasına karar verdiler. Bu oluşumun aslında, Mondros Ateşkesi'nden sonra Türklerin ilk Kuvayı Milliye kuruluşlarından birisi olarak da dikkate alınması gerekir.

Derneğin merkezi Edirne'ydi ve bütün Trakya kentlerinde şubeleri bulunacaktı. Derneğin amacı, "Wilson prensiplerine uygun olarak Trakya'nın haklarını savunmaktı."[36]

---

(34) *Belleten,* C.37, s.148, s.451-456; *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* C.2, s.295 vd. Atatürk anılarında bu dilekçenin o sırada Harbiye Bakanlığı'nda görevli olan Albay İsmet İnönü tarafından kaleme alındığını belirtmiştir. Bkz. Atay, age, s.118.

(35) Atay, age, s.118.

(36) Trakya'nın Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda izlediği yol ile ilgili olarak en yetkili kitap: Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele,* 2 Cilt, Ankara, TTK, 1992. Çanakkale doğumlu Bıyıklıoğlu, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi Harekât Şubesi müdürlüğü, Lozan Barış Konferansı'nda askeri danışman, 1924'te Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliği, 1927'de Moskova büyükelçiliği ve 1930'dan sonra Türk Tarih Kurumu başkanlığı yaptı.

Bu derneğin kurucuları Faik Kaltakkıran (Edirne milletvekili), Şevket (Edirne belediye başkanı), Şeref Aykut (avukat), Kasım Yolgeldili'dir (tüccar). Dernek, 7 Kasım 1918'de Edirne Valiliği'ne Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi adıyla kuruluş bildirgesini vermiştir.

4 Kasım 1918'de Trakya'ya önce bir Fransız askeri birliği girdi ve Uzunköprü-Sirkeci demiryollarını denetim altına aldı; 2 ay sonra Ocak 1919'da ayında bu demiryolu şebekesi Yunan askeri birliğine devredildi.

Trakya'daki demiryollarının ele geçirilmesine Osmanlı devleti kayıtsız kalırken, Bulgar devleti bu Yunan askeri işgalini Bulgaristan'ın milli yararlarına bir saldırı olarak gördüğünü belirterek, İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanlığı katında protesto etti.[37]

14 Ocak 1919'da Yunan askeri birlikleri, Trakya'daki tüm demiryolu istasyonlarına el koydu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 18 Ocak 1919'da çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansı'na, Yunan başbakanı Venizelos bir muhtıra vererek Trakya ve İstanbul'da 731.000 Rumun yaşadığını söyledi ve Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını istedi.

Bu gelişmeler karşısında hızlı hareket etmeye karar veren Trakyalı Kuvayı Milliyeciler, bir heyet kurarak İstanbul'a geldiler. Önce Başbakan Tevfik Paşa'ya gittiler. İhtiyar sadrazam Tevfik Paşa, Trakya heyetine şunları söyledi:

'Kuşatma Altındayız – Bu da Geçer'

"Biz kuşatma altındayız. Dışarıyla temasımız kalmamış gibidir. Aleyhimize çevrilen dolapları öğrenemiyoruz. Durum, sanıldığından çok daha ağırdır. Trakya için bugün bir şey söyleyemem... Çalışın. Fakat, Osmanlı devletinin varlığına zarar getirmemeye dikkat edin. Aksi durumda hareketiniz isyan olur... Ne yapalım, bugünler de geçer."[38]

Osmanlı sadrazamının bu sözleri, Osmanlı hükümetinin varlığını kaderciliğe bağladığını ve ne derece zavallı bir durumda olduğunu gösteriyordu.

---

(37) Bıyıklıoğlu, age, s.145.
(38) age, s.153.

Trakya heyeti arayıştaydı, bu durumda ne yapabilirdi? Âyan Meclisi eski başkanı Ahmet Rıza Bey'e gittiler. Ahmet Rıza Bey onlara şöyle seslendi:

"Trakya'da genel oy ilkesini kabul ettirmeye çalışınız. Yunan veya Yunan maskesi altında İngiliz yayılma emellerine karşı koymak için zamanı gelince ve Türkiye'ye kalmayacağı anlaşılınca, Trakya'nın istiklali (bağımsızlığı) ilan olunmalıdır."

Eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa da ziyaret edildi, o da "Trakya'nın Türk kalmasına çalışmak gerekir. Çok darda kalınırsa yine bir gün Türkiye ile birleşmek emeliyle, başka bir çare bulunmazsa, hemen Trakya'nın istiklalini (bağımsızlığını) ilan ediniz," dedi.[39]

Osmanlı devlet adamlarından doyurucu yanıtlar alamayan heyet görüşmelerini sürdürdü.

İngiliz ve Amerikalılar

Trakya heyeti daha sonra İngiltere'nin İstanbul büyükelçiliği'ne gitti. Heyetin sözcüsü Mestan Efendi, İngiliz Büyükelçiliği Müsteşarı Hohler'e geliş nedenlerini anlattı ve Trakyalıların Osmanlı devletinin bir parçası olarak kalmak istediklerini, Doğu Trakya'ya yerleşmiş Yunan askeri güçlerini istemediklerini belirtti.

İngiliz Büyükelçiliği Müsteşarı Hohler'in kısa yanıtı ilginçtir:

"Yunan kuvveti, bağlantılı devletlerin ordularını temsil göreviyle Trakya'da bulunuyor. Bunda kaygılanacak bir nokta yoktur."[40]

Daha sonra yazar Halide Edip Adıvar'ın öncülüğünde Amerikan Büyükelçiliği'ne giden heyet burada da aynı dilekleri tekrarladı. Aldıkları yanıtlar hiç de doyurucu olmadı.

Trakya heyetinin İstanbul temasları sonunda, Trakya için duyulan kaygılar artmış bulunuyordu. Trakya'nın Yunanlılara verileceği gerçeğini tam anlamıyla duyumsayarak kaygı ve çaresizlik içinde Edirne'ye geriye döndüler. Halk da olup bitenden endişeli ve üzüntülüydü.

---

(39) T. Bıyıklıoğlu, age, I. Cilt, s.153-154.
(40) age, s.154.

Mustafa Kemal'le Görüşme: Başımıza Geç, Hareket Başlatalım

İstanbul'da bulunan sürekli temsilcileri ilişkileri sürdürüyorlardı. Bu temsilciler Celal (Perin), Nedim, Hüseyin Sabri (Tüten) ve Hasan Tahsin (Argun) beyler, Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'le de görüşmek istediler. Sonunda bir randevu alındı; durumlar ayrıntılarıyla anlatıldı ve onun düşünce ve önerilerini almak istediler.

Mustafa Kemal'in önerileri, tutucu Osmanlı devlet adamlarının görüşlerinden tamamen başkaydı. Öncelikle onları Osmanlı devlet adamlarının yaptığı gibi on beş-yirmi dakika içinde başından savmadı. Şişli'deki evinde Trakya heyetiyle saatlerce konuştu, onları anlamaya ve kendi düşüncelerini de onlara anlatmaya çalıştı.

Bir süre sonra, heyet tekrar Mustafa Kemal'e geldi. Tarih 7 Şubat 1919, günlerden cumadır. Bu ziyaret çok ilginçtir. Trakyalı Kuvayı Milliyeci yurtseverlerin onurlu ve duyarlı hareketlerini kanıtlar, tarihe geçirir....

Trakya heyeti, Mustafa Kemal'e "Başımıza geç, Trakya'da bağımsızlık hareketi başlatalım," önerisinde bulundu.

'Parça Parça Değil Bütün Ülke İçin Çalışalım'

Heyet üyelerinden Celal Perin'in notları ve Hüseyin Sabri Tüten'in anlattıklarına göre olay şöyle gelişti.

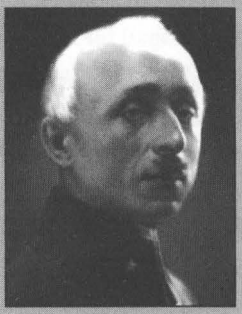
"Başımıza geçer misiniz teklifine Mustafa Kemal uzun anlatımlarla yanıt verdi ve 'Böyle parça parça çalışacağımıza, bütün ülke kaderini yürütecek, ele alacak bir kuruluş meydana getirip beraber çalışsak nasıl olur?' dedi."(41)

Mustafa Kemal herhalde o tarihte bütün vatan ve Türk milletinin kurtuluş mücadelesi için çare ve yollar arıyorum, diyemezdi. Ancak Trakyalılara hiçbir Osmanlı siyaset adamının göstermediği yeni ufukları gösteriyor, parça parça çalışmalar yapmak yerine birleşerek tüm vatanın kurtuluşunun önemini vurguluyordu.

Şimdi, Albay Refet Bele'nin Mustafa Kemal ile görüşmesini ve hemen arkasından General Ali Fuat Cebesoy'un Anadolu'ya geçişini ele alacağız.

---

(41) T. Bıyıklıoğlu, age, s.156 ve Z. Sarıhan, age, C.1, s.123.

Refet Bele (Selanik 1881-İstanbul 1963)
Harp Akademisi'ni 1912'de bitirdi. Trablus, Balkan ve Filistin cephelerinde görev yaptı. Ekim 1918'de Jandarma Genel Komutanı oldu. Bu görevi Ocak 1919'a kadar sürdü. Mustafa Kemal'le Samsun'a çıktı, 3. Kolordu Komutanlığı'na atandı. Amasya Bildirgesi'ni imzaladı. Erzurum ve Sivas kongrelerine katıldı. 1920'de Güney Cephesi Komutanı oldu. I. Meclis'te İçişleri ve Milli Savunma bakanlığı yaptı.

Anadolu'ya Geçiş Hazırlıkları

1919 Ocak ayında Mustafa Kemal'in artık Anadolu'ya geçiş için hazırlıklar yaptığını, İsmet İnönü ile görüştüğünü, Anadolu'ya geçiş ile ilgili türlü olanaklar üzerinde çalışıldığını belirtmiştik.

Anadolu'ya geçilecekti ama aslolan orada bir kadro oluşturmaktı. Osmanlı jandarma genel komutanlığı görevinden alınan ve Şişli'deki eve zaman zaman uğrayan Albay Refet Bele'yle en ciddi konuşmasını Mustafa Kemal şubat ortalarında yaptı. Cevat Abbas şöyle anlatıyor:

"Mustafa Kemal, Refet Bele'ye sordu:

'Sen ata binmeye meraklısın; birçok atların da var; ne düşünürsün?'

Refet Bele: 'Üsküdar'da atıma bineyim ve hep ileriye gideyim isterim, yanıtını verdi.'

Mustafa Kemal:

'Sözlerinden memnun oldum. Eğer atına binip Anadolu içlerine gitmek istiyorsan; ben bir gün senin bu arzunu tatmin ederim.'"[42]

Şimdi, Ali Fuat Cebesoy'un Anadolu'ya geçişi ve hemen öncesi Mustafa Kemal'i ziyareti üzerinde durabiliriz.

---

(42) T. Gürer (Der.), *Cevat Abbas,* age, s.190. Bu konuşmanın tarihi tam belirtilmiyor. Cevat Abbas anılarında bu konuşmanın Ali Fuat Paşa'nın Anadolu'ya geçişi öncesi olduğunu belirtiyor. Ali Fuat Paşa, İstanbul'dan 25 ya da 26 Şubat günü ayrıldığına göre bu görüşme 15 Şubat'la 25 Şubat arasında gerçekleşmiştir. Prof. Kocatürk, görüşmenin tarihini 20 Şubat 1919 olarak belirler, bu da olayların gelişmesine uygun düşmektedir. Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,* s.76-77.

Seferberlik Hazırlıkları, Davul Zurna ile Olmaz

Mustafa Kemal'in ocak ortalarında itibaren, Anadolu'ya geçmek ve mücadeleye orada başlama fikri artık kafasında kesinleşmişti.

Bütün dikkatinin bu konu üzerinde yoğunlaştığı görülüyor. Ocak ortalarında Albay İsmet İnönü ile şubat ortalarında Albay Refet Bele ile görüşmesi bu kararın uygulamaya dönüşen parçalarıdır. Anılarında şöyle diyor:

"Bu geçirdiğim zamanın bir kısmını da hazırlıklara ayırdım. Tahmin edersiniz ki fikir hazırlıkları, seferberlikte[43] asker toplamak için olduğu gibi davul zurna ile temin edilemez. Fikir hazırlıklarında tevazuyla (alçakgönüllülükle) çalışmak, kendini silmek, karşısındakine samimi bir kanaat (içtenlikli bir kanı) ilham etmek (esinlendirmek) lazımdır."[44]

İşte bu noktada karar verilmişti, Ali Fuat Bey de artık kolordusunun başına gitmeliydi.

Görevinin başına gitmek için Ali Fuat Paşa'nın aslında kimseden izin almasına gerek yoktu. Paşa'nın 20. Kolordu komutanlığı sürüyordu, kendisi 20 Aralık 1918'de hastalık sebebiyle, izinli olarak İstanbul'a gelmişti ve artık kolordusunun başına gitmeliydi.

Ali Fuat Paşa Anadolu'ya Geçiyor

Ali Fuat anılarında şöyle yazıyor: "Zamanla şu kanıya vardık. Hükümete milli direnişe taraftar genç ve enerjik kimselerin getirilmesi işi sandığımızdan daha güçtü. Özellikle Savaş ve İçişleri bakanlıklarına sadrazam ve padişahın mutlak güvenine erişmiş kişiler atanıyordu ve atanacaktı. Bunlar çoğunlukla yaşlı başlı paşalardan seçiliyordu. Bu durum karşısında İstanbul'da önemli işler başarmağa olanak yoktu.

...Milli direnişi İstanbul'dan değil, Anadolu'dan yönetmenin zorunluluğu açıktı. Çalışmalarımızı bunun etrafında toplamalıydık.

---

(43) Seferberlik: Bir ülkenin silahlı kuvvetlerini savaşa hazır duruma getiren tüm hazırlıklar.

(44) Atay, age, s.111; Görgülü, age, s.184

...Mustafa Kemal Paşa her şeye karşın kararını vermişti. Doğu ve Batı Anadolu'da arkadaşlarının hazırlayacağı teşkilat ve direnişin başına geçecekti."[45]

Atatürk de, hareketinden önce Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın kendisini ziyaret edişini şöyle anlatıyor:

"...Kulağımdan rahatsız olduğum günlerde idi, arkadaşım Ali Fuat beni hasta yatağımda ziyaret etti, kendisi Ulukışla tarafından trenle Ankara'ya nakledilmek üzere olan 20. Kolordu komutanlığını alacaktı.

— Bu kolordunun başında bulunmalısın, bundan sonra önemli şeyler olacaktır. Kolorduna hâkim ol. Etrafına güven ver. Hele halk ile yakından temas et, dedim."[46]

Mustafa Kemal'in anılarındaki "bundan sonra önemli şeyler olacaktır" cümlesi birçok noktayı açıklığa kavuşturmaya yeterlidir.

'Beraber Çalışacağız Fuat'

O geceki ziyaretin ayrıntılarını Ali Fuat Paşa anılarında şöyle veriyor:

"1919 yılı Şubat ayının sonlarında bütün hazırlıklarımı tamamlamıştım. İstanbul'da yapacak bir işim kalmamıştı... Mustafa Kemal Paşa'nın evine son defa olarak gitmiştim. Akşam yemeğini beraber yiyerek dertleşecektik. Beni karşılarken;

— Rauf Bey'i de çağırdım demişti.

Hüseyin Rauf Bey'den saklı hiçbir şeyimiz yoktu. Bu temiz kalpli vatanperver arkadaşımız bizimle beraberdi. Akşam yemeğinden sonra saatlerce konuştuk. Kemal Paşa eğer bir göreve kendisini tayin ettiremezse Anadolu'ya en güvendiği bir kumandanının yanına gideceğini ve ilk defa işe oradan başlayacağını söylüyordu.

— Paşam, ben ve kolordum daima emrindedir, dedim.

Mavi gözlerinin nasıl bir ışıkla parladığını anlatamam."

Mustafa Kemal'in yanıtı kısa ve kesindi:

"Beraber çalışacağız Fuat!"[47]

---

(45) A.F. Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.55-57

(46) Atay, age, s.112, Görgülü, age, s.184-185

(47) Ali Fuat, age, s.57. Bu ziyaretin Şubat'ın 20-24'ü tarihleri arasında yapıldığı bütün kaynaklarda belirtilmektedir.

İşe Başlanıyor

Anadolu'daki kadro yavaş yavaş oluşuyordu. Ali Fuat Paşa, 25 Şubat 1919 tarihinde Konya'da bulunan 20. Kolordu'nun başına gitti.

Ali Fuat Paşa 20 Aralık 1918'de İstanbul'a ilk geldiği gün Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde birlikte yaptıkları konuşmayı anımsamalıyız; bu konuşmanın ayrıntılarını, Ali Fuat Cebesoy'un anılarından aktarmıştık.

O günkü görüşmede ordudaki terhisleri durdurmak, düşmana silah ve cephane teslim etmemek, genç ve iş görür komutanları birliklerin başında bulundurmak ve İstanbul'dakileri Anadolu'ya göndermek, milli mücadeleye yakın olan sivil idare amirlerinin görevleri başında kalmasını sağlamak, particilik adına yapılan kardeş mücadelesine mani olmak ve halkın moralini yükseltmek konularında tespitlerde bulunmuşlardı.

Yine birinci bölümde belirtildiği gibi, Ali Fuat Paşa anılarında Atatürk'teki milli mücadele düşüncesinin aslında, I. Dünya Savaşı hemen sona erince, Adana'da oluştuğunu ve Mustafa Kemal'in "Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve savunması, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz gerekir," dediğini biliyoruz.[48]

Bu geçmişi yaşamış Ali Fuat Paşa'nın, Mustafa Kemal'in "Bundan sonra önemli şeyler olacaktır," uyarısının "işe başlıyoruz" talimatını içerdiğini anlamış olduğu kuşkusuzdur.

Rauf Orbay Ordudan Ayrılıyor

Aynı gece Rauf Orbay'ın durumunun da görüşüldüğü ve istifa kararının o gece verildiği anlaşılıyor. Deniz Albayı olan Rauf Bey'in Anadolu'da bir göreve atanması olanak dışıydı. Rauf Bey de askerlikten istifa edip sivil olarak bu direniş örgütlenmesine katılmaya karar verdi. İstifa dilekçesini yazdı ve 27 Şubat 1919 günü, dilekçesini Bahriye Bakanlığı'na sundu.[49]

---

(48) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.45.
(49) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar,* s.289

Rauf Bey o sıralarda siyasal bir kişilikti. İttihat ve Terakki'de çalışmış, Ahmet İzzet Paşa hükümetinde Bahriye bakanlığı yapmıştı. Bir ay kadar önce (30 Ocak 1919) eski İçişleri Bakanı İsmail Canbulat ile eski milletvekili Hüseyin Kadri gibi siyaset arkadaşlarının tutuklanması, Rauf Bey için de iktidar yolunun kapandığını gösteriyordu. 24 Şubat'ta kurulan yeni Tevfik Paşa hükümetine, işgal güçleri komutanlığı tutuklanmak üzere yeni bir liste vermişti. Böyle bir tutuklama listesinden haberdar olunmasının Şişli'deki evde Rauf Orbay'ın askerlikten ayrılması kararının verilmesinde etkili olduğu kesindi.[50]

Ara-Özet

Gelişmeler değerlendirildiğinde Şubat 1919'un son haftasında şu özet ortaya çıkıyor:

1. Üçüncü aşama, yani Anadolu'ya geçiş kararı Mustafa Kemal tarafından meclisin 21 Aralık 1918 günü kapatılmasından sonra verilmişti.

2. Mustafa Kemal Şişli'deki evde Albay İsmet Bey'le görüüp, onun düşüncesini aldı. (Ocak 1919)

3. Arkasından, yaveri Cevat Abbas'a Anadolu'ya gizli olarak geçiş ve bu geçişin güzergâhının tespiti ve güvenlik önlemlerinin alınması için görev verdi.

4. 20 Şubat 1919'da Şişli'deki evde Mustafa Kemal, Rauf Orbay ve Ali Fuat Paşa ile çok önemli üçlü bir görüşme yapıldı.

Mustafa Kemal kendisini bir göreve tayin ettiremezse, Anadolu'da en güvendiği bir komutanın yanına gideceğini ve ilk kez oradan işe başlayacağını söyledi.

Ali Fuat Paşa bu toplantıda:

"Paşam, ben ve kolordum daima hizmetinizdedir," dedi.

Yerinden kalkan Mustafa Kemal, Ali Fuat'ın ateşli bir biçimde elini sıkıp, "Beraber çalışacağız Fuat," dedi.

5. Verilen müşterek karar üzerine Rauf Orbay bir hafta sonra askerlikten istifasını verdi. (27 Şubat 1919)

Kader ağlarını örüyordu, Ali Fuat Paşa'nın Anadolu'ya, kolordusunun başına hareket etmesi, bütün kuşkuları dağıtmış, Mustafa Kemal'in de Anadolu'ya geçişini kesinleştirmişti.

---

(50) Akşin, age, C.I, s.296-297

İşgal Güçleri Etkinliklerini Artırıyor

Şubat ayının ikinci yarısında işgal güçlerinin etkinliklerini artırdıkları açık bir biçimde görülür.

Fransızlar, İstanbul, Edirne ve Çatalca'da halkın elinde bulunan silahların toplanmasını ve bu silahların 15 Mart'a kadar işgal güçlerine teslim edilmesini, teslim etmeyenlerin cezalandırılmasını istedi. Hükümet, bu kararları uygun bulduğunu bildiren bir yanıtı işgal güçleri komutanlığına sundu.[51]

İngiliz Karadeniz Orduları Başkomutanı General Milne, Londra'ya gönderdiği raporda yaptığı işleri anlatıyordu:

"İngiliz ve Fransız askeri birlikleri azaltılmamalıdır. İstanbul hükümetine istediklerimi yaptırıyorum. 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki'yi görevinden attırdım. Batum Tümen Komutanı Mürsel Bey'i tutuklattım."[52]

İngiliz Gizli Servisi Mustafa Kemal'in Tutuklanmasını İstiyor

Yukarıda belirtildiği gibi İngiliz gizli servisi İstanbul'da etkin bir biçimde çalışıyordu. Daha sonra gün yüzüne çıkan İngiliz gizli belgelerine göre şubat ayında, Mustafa Kemal'in tutuklanması ya da ivedi olarak İstanbul dışına gönderilmesi resmen istenmişti.

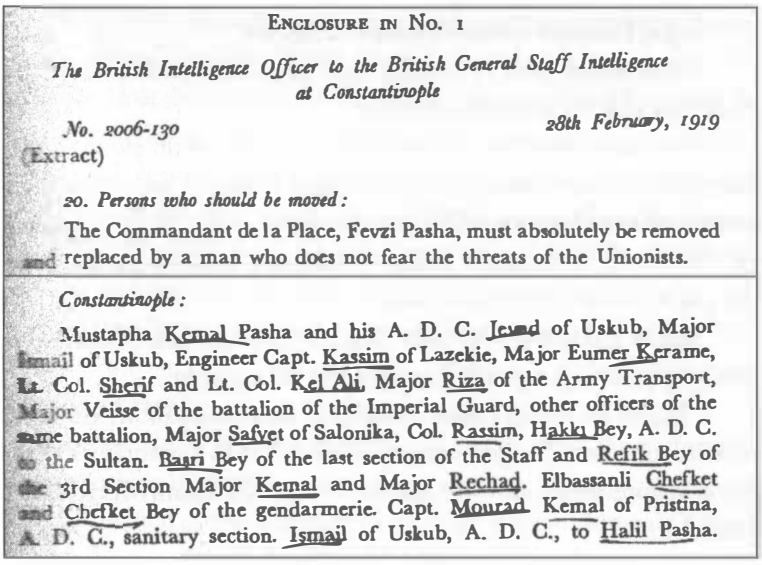
28 Şubat 1919'da, gizli servis elemanı Yüzbaşı Hoyland, İstanbul'daki İngiliz Gizli Servis Başkanlığı'na verdiği raporda 34 kişinin görevlerinden uzaklaştırılmasını ve İstanbul dışına sürülmesini istemişti.

Bu listede bulunan isimler içerisinde Mustafa Kemal ve yaveri Cevat Abbas'a ilave olarak, o sırada Osmanlı devleti Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Savunma Bakanlığı Müsteşarı Albay İsmet İnönü, Kâzım Karabekir Paşa, Halil Kut Paşa, Albay Ali Çetinkaya vardı. İngiliz gizli servis elemanı raporunda bu kişilerin tutuklanmalarını ve İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istiyordu. 28 Şu-

---

(51) T. Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, C.1, s.33.

(52) B. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s.34; Yakup Şevki Subaşı (1876-1939) Kafkaslardaki 9. Ordu komutanı İstanbul'a gelince bir süre sonra tutuklandı ve Malta'ya sürüldü; kurtulunca Ankara'ya geçti ve Büyük Taarruz'a katıldı.

ENCLOSURE IN No. 1

The British Intelligence Officer to the British General Staff Intelligence at Constantinople

No. 2006-130 *28th February, 1919*

(Extract)

20. Persons who should be moved:

The Commandant de la Place, Fevzi Pasha, must absolutely be removed and replaced by a man who does not fear the threats of the Unionists.

Constantinople:

Mustapha Kemal Pasha and his A. D. C. Jevad of Uskub, Major Ismail of Uskub, Engineer Capt. Kassim of Lazekie, Major Eumer Kerame, Lt. Col. Sherif and Lt. Col. Kel Ali, Major Riza of the Army Transport, Major Veisse of the battalion of the Imperial Guard, other officers of the same battalion, Major Safvet of Salonika, Col. Rassim, Hakki Bey, A. D. C. to the Sultan. Basri Bey of the last section of the Staff and Refik Bey of the 3rd Section Major Kemal and Major Rechad. Elbassanli Chefket and Chefket Bey of the gendarmerie. Capt. Mourad Kemal of Pristina, A. D. C., sanitary section. Ismail of Uskub, A. D. C., to Halil Pasha.

Gizli servis raporu

bat 1919'da İstanbul'daki İngiliz İstihbarat Başkanlığı'na verilen bu rapor 12 Nisan 1919'da Londra'ya gönderildi.[53]

Yüzbaşı Hoyland'ın bilinçli bir gizli servis uzmanı olduğu anlaşılıyor. Saptadığı isimlerden Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir ve İsmet İnönü çok değil, birkaç ay sonra başlayacak olan Anadolu ihtilalinin kilit isimleri olacaktı.

Bu raporun gerekleri yerine getirilseydi, örneğin o sırada Mustafa Kemal tutuklanıp Malta'ya sürülseydi, tarihin gidişi değişebilirdi.

Mustafa Kemal ve arkadaşları tedirgindiler, tutuklanabileceklerini düşünüyorlardı, ama haklarında böyle bir resmi rapor yazıldığını herhalde tahmin etmiyorlardı.[54]

Mart 1919 ayının gelişmelerine geçmeden önce Mustafa Kemal'in saraya damat olması olayı ve diğer bir saraylı prenses ile nefes kesen ilişkisi üzerinde duracağız.

---

(53) Gizli Servis Rapor No:2006/130; Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* C.1, s.3.

(54) Prof. Dr. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri;* Prof. Dr. Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı* ve *Dış Politika ve Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri;* Bilal N. Şimşir *İngiliz Belgelerinde Atatürk.*

18

SARAYLI HANIMLAR KONUSU

• Mustafa Kemal Saraya Damat Alınmak İstendi
• Prenses Mevhibe Celalettin'le Yakınlaşma

Osmanlı devletinin son döneminde, Osmanlı hanedanının sürekliliğini sağlamak için yıldızı parlayan genç subaylar Osmanlı hanedanına damat olarak kabul edilirlerdi. Özellikle 1908'de "Genç Türkler" adı verilen genç subayların öncülüğünde II. Meşrutiyet'in ilan edilişi, Saray'ı bu konuda titiz ve duyarlı davranmaya itmişti. Kuşkusuz bu uygulamaya en çarpıcı örnek II. Meşrutiyet'in ilanında etkin rol oynayan, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden genç binbaşı Enver Bey'in evliliğidir. Enver Bey, 1910 yılında Padişah Vahdettin'in kardeşlerinden Süleyman Efendi'nin kızı Naciye Sultan'la sarayın arzusuyla nişanlandı, Naciye Sultan o sırada henüz 12 yaşındaydı, 1914 yılında da nikâhları kıyılarak evlendiler ve Enver Bey de saraya damat oldu. Sonra da çok hızla yükselerek Harbiye nâzırı ve başkomutan vekili oldu.

Sabiha Sultan

Padişah Vahdettin'in ilk eşi, Emine Nâzikeda Hanım'dan doğma iki kızı vardı: Ulviye Sultan ve 1894 doğumlu Sabiha Sultan.[1]

Vahdettin'in küçük kızı Sabiha Sultan o yılların en güzel prenseslerinden biriydi. Akıllıydı, güzeldi, iyi huyluydu. Ablası Ulviye Sultan 1916 yılında sarayda yapılan muhteşem bir düğünle, eski Sadrazam ve Dışişleri Bakanı Tevfik Paşa'nın oğlu, genç bir subay olan, İsmail Hakkı (Okday) ile evlendirildi.

Ablasının evlenmesiyle sarayda Sabiha Sultan'ın yaşamı değişti. Artık tek bekâr prenses olarak kalmıştı. O da evlenmeye hazırdı ve birçok isteyeni vardı.

---

(1) Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin,* Milliyet Yayını, 1993, s.51.

Padişah Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan

Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşları'nda, Anafartalar kahramanı olarak ün kazanması birçok söylentinin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Generalliğe yükselmesinden sonra Mustafa Kemal'i de Sabiha Sultan'a yakıştıranlar çoğalmıştı.

Kimilerine göre Mustafa Kemal, kendisi Sabiha Sultan'la evlenmek istemişti; bir başka görüşe göre ise, Padişah Vahdettin kızı Sabiha Sultan'ın Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'le evlenmesini arzuluyordu.

Bu birbirine zıt görüşleri doğrulayacak kesin bir belge yoktur; böylesi hassas bir konuda kesin bir belge olması da beklenemez. Ancak Murat Bardakçı'nın *Şah Baba;* Yılmaz Çetiner'in *Son Padişah Vahdettin,* Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam,* Şerafettin Turan'ın *Atatürk-Kendine Özgü Bir Yaşam,* Yusuf Hikmet Bayur'un *Atatürk Hayatı ve Eseri,* Celal Bayar'ın *Ben de Yazdım* adlı kitaplarında bu konuda bilgiler vardır.

Sabiha Sultan'la Evlenmek İsteyenler

Murat Bardakçı, *Şahbaba* adlı kapsamlı kitabında, Padişah Vahdettin'in küçük kızı Sabiha Sultan'la evlenmek isteyenleri şöyle sayıyor:

"Önce o zamanlarda Hamidiye Kahramanı diye bilinen Rauf Orbay'ın ismi geçti. Harbiye Bakanlığı Müsteşarı Mahmut Kâmil Paşa sultanı resmen istetti. Derken Babanzâdelerden Fuat Bey sıraya girdi ama fazla şişman olduğu için bu defa Sabiha Sultan reddetti talibi.

Sırada hanedana damat olmak isteyen daha çok kişi vardı... O dönemde kurmay yüzbaşı olan Saffet Arıkan'la, Şamlı Yüzbaşı Suphi Bey ve başkaları sarayın kapısındaydı.

Derken İran Şahı Ahmet Kaçar Han, İstanbul'daki büyükelçisi Molohados vasıtasıyla resmen istetti Sabiha Sultan'ı."[2]

Bardakçı, kitabında, Mustafa Kemal ile Sabiha Sultan arasındaki ilişkiyi şöyle anlatıyor:

"Taliplerin art arda geldiği o günlerde bir başka talip daha çıktı. Sabiha Sultan'a: Daha 40'ına basmamış meşhur bir asker, Mustafa Kemal Paşa"...

Paşa belki ezeli rakibi Enver'in seneler önce yaptığını yapmak, saraya damat olmak istemişti; belki Sabiha Sultan'a hakikaten tutulmuştu ve belki de bir başka fikir vardı kafasında... Bunu bilmiyoruz. Sabiha Sultan o günlerden 40 küsur sene sonra dünürü olan eski başbakanlardan Suat Hayri Ürgüplü'ye Mustafa Kemal'in damat adaylığından bahsederken talebi doğrulayacak, "Evet, istemiş" diyecek ama çok kısa konuşacaktı:

"Evet, istemiş. Benimle konuşmuş değildir ama ben çekindim ve istemedim. Zira önümde hiç de iyi olmayan Enver Paşa ve Naciye Sultan'ın hayatı vardı. Sonra tanınmış, haris bir kumandanla aile hayatı kurabileceğime inancım yoktu."[3]

Bardakçı, kitabında bu konuya sadece bu kadar değiniyor, herhangi bir yargıda bulunmuyor. Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin* adlı kitabında aslında Sabiha Sultan'ın Mustafa Kemal'le evlenmesini Padişah Vahdettin'in istediğini belirtiyor.

---

(2) Murat Bardakçı, *Şahbaba,* Pan Yayıncılık, 1998, s.187.

(3) M. Bardakçı, age, s.188. Suat Hayri Ürgüplü'nün Bardakçı'nın kitabında sözü edilen notlarına gelince, konuyu kısaca özetlemekte yarar vardır: Şûra-yı Devlet (Danıştay) başkanlarından, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi mütareke sırasında İttihatçıların ileri gelenlerinden olduğu için İngilizler tarafından tutuklanmış ve Malta adasına sürülmüştür. Suat Hayri Ürgüplü, işte bu Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin oğludur. 1943'te Kayseri milletvekili olarak TBMM'ye girdi, Gümrük ve Tekel bakanı oldu. Bir yolsuzluk suçlaması ile Yüce Divan'da yargılandı ve aklandı. Daha sonra Bonn, Londra, Washington ve Madrid büyükelçiliklerinde bulundu. 1965'te bağımsız senatör olarak başbakan oldu. 1972'den sonra siyasal yaşamdan çekildi. Oğlu Hayri Ürgüplü, Vahdettin'in küçük kızı Atatürk'le evlendirilmesi söz konusu olan Sabiha Sultan'ın kızı ile evlendi. Suat Hayri Ürgüplü'nün dünürü Sabiha Sultan'la yaptığı konuşma notları, Bardakçı'nın *Şahbaba* adlı kitabında yer almıştır. Bkz: s.510-525.

Sarı Paşa – Sarıgül

Tek Adam adlı üç ciltlik kapsamlı kitabında Şevket Süreyya bu konuda şöyle yazıyor:

"Enver Paşa'nın karısı Naciye Sultan'dan aktarıldığına göre, saray kadınları Mustafa Kemal'e kendi aralarında hoş bir isim bile takmışlardır: Sarıgül... Sarı Paşa yakıştırılması da onun üzerinedir. Mustafa Kemal için düşünülen sultan hanım, Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'dı. Bayan Fansa'nın ifadesine göre bu evlenmeyi isteyen padişahtır."(4)

Şevket Süreyya'nın "Bayan Fansa'nın ifadesine göre bu evlenmeyi isteyen padişahtır," demesinin nedeni, konunun birinci derecede tanığı Bayan Lale Fansa ile bire bir görüşmüş olmasıdır. Fansa sarayın bu isteğine aracılık edenlerden birinin "padişahın yeğenlerinden Münibe Sultan" olduğunu söylemiştir.

İstek Saraydan Geldi

Devrim tarihimizin bilimsel olarak önemli araştırmacısı, 6 ciltlik *Devrim Tarihi* ve 718 sayfalık kapsamlı *Mustafa Kemal Atatürk* adlı kitabın yazarı Prof. Dr. Şerafettin Turan, "31 Mart ayaklanmasının genç kahramanların görev aldıkları Hareket Ordusu'nca bastırılması ve Sultan Hamit'in tahtan indirilmesinin Osmanlı sarayında ordu ile iyi geçinmek için hanedan mensubu kızların seçilen subaylarla evlendirilmesi yolunda bir akım" doğurduğunu belirtiyor ve şöyle sürdürüyor:

"Nitekim henüz 12 yaşında olan Naciye Sultan 1909'da Berlin Ataşemiliteri 28 yaşındaki Enver Bey ile saraydan kaynaklanan bir istek sonucunda nişanlanmıştı.

Onun nişanlanmasından sonra saray çevresinde gözler yakışıklı bir başka kurmaya, Mustafa Kemal'e çevrilmişti...

Sabiha Sultan'ın Mustafa Kemal'le evlendirilmesi girişimi doğrudan doğruya Vahdettin'den olmasa bile ona ve saraya yakın olanlardan gelmişti..."(5)

---

(4) Ş. S. Aydemir, *Tek Adam,* C. I. s.358
(5) Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* s.172-173

Atatürk döneminde yaşamış olan Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri* adlı kitabında, Mustafa Kemal'le Sabiha Sultan'ın evlendirilmesi konusunun Almanya seyahatinden sonra düşünüldüğünü belirtir; şunları yazıyor:

"Almanya'dan döndükten sonra, (Mustafa Kemal'le Vahdettin'in birlikte gittikleri Almanya seyahati kastediliyor) daha Mustafa Kemal Karlsbad'a gitmeden bir gün Vahdettin'in müsahibi[6] İbrahim Bey onun evine gelir. Kendisi evde yoktur ve müsahip, yaveri Cevat Abbas'a işi açar. Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'ı Mustafa Kemal ile evlendirmek istediğini söyler."[7]

Bu sırada Vahdettin henüz padişah olmamıştı.[8] Veliaht Vahdettin'in, çok yakını İbrahim Bey'i, Mustafa Kemal'e göndermesi ve yaveri Cevat Abbas'la görüşülmesi bu dönemde olmuştur.

Bayur'a göre o günlerin sadrazamı Talat Paşa, Fethi Okyar ve Rauf Orbay, kendi içlerinden birinin saraya yakın olmasını sağlamak için Mustafa Kemal'in bu teklifi kabul etmesini istediler. Mustafa Kemal bu öneriye ne evet ne de kesin olarak hayır yanıtını verdi.

Mustafa Kemal Karlsbad'dan 2 Ağustos 1918'de döndü. I. Dünya Savaşı bütün hızıyla sürüyordu ve beş gün sonra, 7 Ağustos 1918'de Halep'te bulunan 7. Ordu komutanlığına atandı. Bu atanmanın Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından aceleye getirilerek yapıldığı bilinmektedir.

Osmanlı devleti zor durumdadır, savaş da sürmektedir. Yeni Padişah Vahdettin sıkıntıdadır. Kuşkusuz böylesi bir ortamda, Sabiha Sultan'la evlilik konusu bir süre rafa kaldırılmıştır.

Evlilik Konusunun Yeniden Canlanması

Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasından itibaren İstanbul'da olan bitenler bu kitabın konusudur. İşte mütareke İstanbulu'nda olayların durulduğu bir sırada Sabiha Sultan'la Mustafa Kemal'in nikâhlanması konusu yeniden gündeme geldi.

---

(6) Musahib: Padişahın özel hizmetinde bulunan kişi.

(7) Bayur, age, s.148. Vahdettin'le birlikte gidilen Almanya seyahati (15 Aralık 1917-4 Ocak 1918) tarihlerinde gerçekleşti. Mustafa Kemal dönüşte İstanbul'da kaldı, 25 Mayıs 1918'de böbrek rahatsızlığı tedavisi için Avusturya'da Karlsbad kaplıcalarına gitti.

(8) Vahdettin 4 Temmuz 1918'de padişah olmuştur. Mustafa Kemal o sırada Karlsbad'a bulunuyordu.

Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi* adlı kitabında kaynak belirtmeden, Celal Bayar ise, Atatürk'ün kendisinden dinlediklerine göre Padişah Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'ı Mustafa Kemal'le evlendirmek istediğini, bu konuda saraydan Prenses Münibe Hanım'a görev verdiğini belirtiyor.[9]

Görülüyor ki, Sabiha Sultan'ın Mustafa Kemal'le evlendirilmesi konusunda Vahdettin girişimde bulunuyordu. O günün koşullarında en üst otorite olan sarayın istekleri önemliydi.

Bu gelişmeyi şöyle özetleyebiliriz.[10]

Ansızın Gelen Ziyaretçi

Bir gün, Mustafa Kemal'e yakınlığıyla tanınan Fansa ailesine, Salih Fansa'nın eşi Selma Hanım'a önemli bir ziyaretçi geldi.

Padişah Vahdettin'in yeğenlerinden Münibe Hanım, Selma Fansa'ya şunları söyledi:

"Beni buraya zatı şahane gizli olarak gönderdi. Kızları Sabiha Sultan'ı fahri yaverleri Mustafa Kemal Paşa'ya vermeyi arzu buyuruyorlar... Siz bu konuyu kendisine açınız, ben birkaç gün sonra gelir cevabınızı alırım."[11]

Celal Bayar, kitabında bu teklifin Fethi Okyar'ın tutuklanmasından birkaç gün sonra olduğunu belirtiyor. Ayrıca Bayar, bu konuyu bizzat Atatürk'ten dinlediğini de belirtmektedir.[12]

Fethi Okyar 9 Mart 1919 Pazar günü tutuklandığına göre, bu önerinin mart ortalarında yapışmış olması gerekiyor.

Sabiha Sultan'ın Durumu

Oysa Sabiha Sultan, Vahdettin'in büyük amcasının oğlu Veliaht Abdülmecit Efendi'nin oğlu şehzade Ömer Faruk Efendi'ye âşıktı ve bunu sarayda bilmeyen yoktu. Ancak hanedan üyeleri arasında yakınlarla evlenme pek uygun görülmezdi.

---

(9) Şapolyo, age, s.193-195; Bayar, *Ben de Yazdım,* C.8, s. 80, Ayrıca Bkz: Akşin, age, s.291.

(10) Bu özet Y. Çetiner'in *Son Padişah Vahdettin,* Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* Ş. S. Aydemir, *Tek Adam,* H. Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri,* N. Aslan, *Küçük Anılarda Büyük Sırlar* ve Celal Bayar, *Ben de Yazdım* kitaplarından derlenmiştir.

(11) Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C. 8, s.80.

(12) Bayar, age, C.8, s.247, d.n.

Padişah Vahdettin'in, küçük kızı Sabiha Sultan'ı, Mustafa Kemal ile evlendirmek istemesinin altında kuşkusuz, Çanakkale Savaşları'nda İstanbul'un kurtuluşunu sağlamış olan ve orduda genç subaylar tarafından sevilen Mustafa Kemal'e yakınlaşmak, onu saraya bağlamak düşüncesi yatıyordu. O günlerin düşüncesine göre bu, Çanakkale kahramanına verilmek istenen bir armağandı...

Konu resmiyet kazanınca, Mustafa Kemal'e Fansa ailesi tarafından anlatıldı.

O sıralarda padişahtan Harbiye nâzırlığı (Savaş bakanlığı) beklerken, Sabiha Sultan'la evlilik önerisi Mustafa Kemal için beklenmedik bir gelişmeydi.

Olumlu Yanıt Vermek ya da Vermemek

Kuşkusuz konu yakın arkadaşları tarafından duyuldu. Kimi arkadaşları çok keyifliydiler. Artık sarayın bir mensubu, sarayın yakını olacaktı. Damat olacaktı. Harbiye bakanlığı yolu açılıyordu.

Ama en yakın arkadaşı Fethi Okyar tutukluydu, Ali Fuat ise Anadolu'ya geçmişti. Konuyu içtenlikle tartışacağı yakını yoktu. Mustafa Kemal bir süre ne evet ne de kesin olarak hayır der. Ama bu iş fazla da uzatılamazdı, muhakkak bir yanıt, hem de olumlu bir yanıt verilmesi zorunluydu. Bu konuda yakın arkadaşı Dr. Rasim Ferit'in de (Talay) fikrini almak istedi. Dr. Ferit, ondan hiç kopmayan, yeri geldiğinde onu kutsayan, yeri geldiğinde de onu kıyasıya eleştiren sadık bir dostuydu.

Bir gece, bir yemekten birlikte dönüşte Mustafa Kemal, Dr. Rasim Ferit Talay'ın koluna girdi, birlikte Maçka kışlası karşısındaki parka kadar yürüdüler, bir sıraya oturdular.

Dr. Rasim Ferit'in, Bayur'a bizzat anlattığına göre, Mustafa Kemal sultanla evlenme işini açtı ve doktorun samimi düşüncelerini öğrenmek istedi.

Dr. Ferit Bey, bu işin kesin biçimde karşısında olduğunu söyledi ve aşağıdaki gerekçeleri ileriye sürdü:

"Ben sizi iyi tanırım, sen iki ay içinde herhangi bir kadından bıkarsın. Üstelik, bir sultanla evlilik hayatı sana ağır gelecek merasime tabidir. Onun yanına gidebilmek (yatağına girebilmek için) izin istemelisin ya da onun davetini beklemelisin. Eğer bir sultanla evlenirsen ta'n ettiğin (yerdiğin) Enver Paşa'ya benzersin."

Enver Paşa'nın Durumuna Düşmek

"Asıl önemli konu, Sabiha Sultan'la evlilik yaparsanız hiç sevmediğiniz Enver Paşa'nın durumuna düşmez misiniz?" diye bıçağın keskin yüzü gibi ortaya konan soru Mustafa Kemal'i derinden etkiledi, sigarasından derin bir nefes çekti, "Bu kadar kötü demek," diye söylendi.

Dr. Ferit Bey'in bu cümlesi Mustafa Kemal'in beyninden tüm vücuduna yayılan ve titreten bir etki yaratmıştı. Bütün yaşamı boyunca karşı olduğu Enver Paşa'nın durumuna düşmek...

Bunun üzerine Mustafa Kemal "Tek dostum senmişsin, herkes bu işi yapmam için ayak diretiyor," dedi.[13]

Ancak padişahın bu önerisi nasıl reddedilecekti? Bunun için Fansa'lar saraydan Münibe Sultan'ı davet ettiler, Fansa'ların konağındaki büyük salonda, Fansa'lar, Münibe Sultan ve Mustafa Kemal görüşmesi sıcak bir ortamda başladı. Keyifler soruldu, kahveler geldi... Mustafa Kemal, Münibe Sultan'a önce iltifat etti. Konuşma hoş sohbet bir ortamda geçti. Sonra Mustafa Kemal şunları söyledi:

"Bakınız hanımefendi. Benim için Sabiha Sultan'la izdivaç (evlenme) şereflerin en büyüğüdür. Ancak bilmenizi isterim ki, ben bir askerim, mesleğimi çok severim. Mesleğimi en iyi bir biçimde yaparım. Gelgelelim aile hayatını beceremem. Hatta annemle bile aynı evde kalmaktan sıkılan bir kişiyim. Sabiha Sultan'ı mesut edememekten korkarım."[14]

Münibe Sultan'ın bu sözlere karşılığı o günlerin Osmanlı geleneklerine çok uygundu. "Nikâhta keramet (evliya tılsımı) vardır paşa hazretleri," dedi. Ve "Sabiha Sultan'la görüşmenizi isterim," diye ekledi.

İşte bu noktada Mustafa Kemal sarayın kabul edemeyeceği bir öneriyi ortaya attı.

"Nasıl arzu buyurursanız hanımefendi. Sabiha Sultan hazretleri, Fansa'ların konaklarına teşrif buyursunlar, görüşelim," dedi.

---

(13) Bayur, age, s.149. Bayur, bu görüşmeyi bizzat Dr. Rasim Ferit Bey'den dinlediğini kitabında belirtiyor. Aynı konuyu sorduğu Dr. Tevfik Rüştü Aras ise Bayur'a, "Ben bu işin olmayacağına o kadar inanıyordum ki ona hiç karışmadım," dediğini yazıyor.

(14) Nurten Aslan, *Küçük Anılarda Büyük Sırlar*, 3. Kitap, 2005, s.143.

Ortaya Düşen Bomba

Ortaya adeta bir bomba düşmüş gibi oldu. Herkes, hatta bu evliliği en çok isteyen Salih Fansa'nın eşi Selma Fansa bile bu öneri karşısında kıpkırmızı kesildi.

Padişahın kızı nasıl olur da, saraydan çıkar ve evlenebileceği bir damadın önerdiği bir yere gelebilirdi?

Münibe Hanım, şaşkınlık içinde, ancak alaylı bir yanıt verdi:

"Ancak olmaz şey istiyorsunuz paşa hazretleri, hanım sultanlar saray dışında kimseyle görüşmezler. Hele, bir erkeğin ayağına hiç gitmezler. Bunu bildiğinizi sanırdım."(15)

Ortam bir anda buz kesmiş, soğuk bir havaya dönüşmüştü.

Görüşme böylece bir sonuca varmadan sona erdi. Celal Bayar'ın aktardığına göre; Prenses Münibe Hanım veda sırasında Bayan Fansa'ya:

"O da olur; sultan hanımı getirebilirim. Fakat paşanın bu konuda ciddi olduğundan emin olabilsek..." dedi.

Bütün yazarların ortak kanısı şudur ki;

"Mustafa Kemal, padişahın önerisine herkesi tedirgin edecek 'hayır' cevabı vermek yerine suyu yokuşa sürerek bu zor durumdan kendisini kurtarmıştı..."(16)

Kuşkusuz ne Sabiha Sultan görüşmek için Mustafa Kemal'in ayağına geldi ne de bu konu bir daha Mustafa Kemal'in önüne getirildi. Konu doğal olarak kapandı. Böylece, Sabiha Sultan da âşık olduğu, son Halife Abdülmecit'in oğlu Faruk Efendi'yle evlendi.

Şevket Süreyya'nın belirttiği gibi "Arada çok üzülen biri vardı. Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım. O üzgündür. O oğluna padişahın kızını almak isterdi. Masum ve anlaşılır bir istek. Bir annenin isteği..."(17)

Mustafa Kemal'in bir âdeti vardır. Yıllar geçip önemli olaylar unutulduktan sonra, o önemli olaya doğrudan karışan kişileri ödüllendirmek.

---

(15) age, s.161-164.

(16) Celal Bayar, kitabında bu konuyu bizzat Mustafa Kemal'den dinlediğini belirtiyor. Bkz: *Ben de Yazdım* C.8, s.81, ve s.247. Bayar aynen şunları yazıyor: "Bu bahsi (konuyu) Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden dinledim. Bu son fıkrayı Paşa gülerek anlatmıştı."

(17) Aydemir, age, C.I, s.359.

Yıllar geçti. Cumhuriyet ilan edildi. Halifelik kurumu bir yasa ile tümden kaldırıldı, saltanat üyeleri sınır dışı edildi. Mustafa Kemal bir gece Dr. Rasim Ferit Talay'ı Çankaya'daki sofraya çağırdı ve herkesin önünde onu övdü, onun saraya damat olmama konusundaki kesin tavrını anlattı.[18]

Evet, Mustafa Kemal, bağımsızlık savaşının kazanılmasından sonra ortadan kaldırdığı Osmanlı hanedanına damat olmaktan kurtulmuştu ama, kader onu saraydan bir başka prenses ile karşı karşıya getirmişti. Şimdi bu nefes kesen ilginç öyküye geçebiliriz:

Başka Bir Saraylı Hanımla İlişkiler

Mustafa Kemal, İstanbul'daki bu hüzünlü, kuşkulu ve ıstıraplı günlerde, zihinsel olarak bin bir türlü sorunla boğuşurken, karşısına Osmanlı sarayına mensup bir prenses çıktı. Prensesle aralarında bir dostluk oluştu ve hatta duygusal bir yakınlaşma doğdu. Bu saraylı hanım Prenses Mevhibe Celalettin'dir.[19]

Prenses Mevhibe Hanım ile düşünce açısından o derece yakın bir görüş birliği içerisinde oldular ki, Mustafa Kemal kimi zaman bilgi toplamak için ona gizli görev bile verdi.

Prenses, cesur, atak, üç dil bilen, güzel ve genç bir kadındı. Yaşamını mercek altına aldığımızda, prensesin yirmili yaşlarında, baskıcı saray yönetimine karşı yazılar yazan *Sadayı Millet, İştirak* gibi gazeteleri gizlice dağıtma eylemlerine bile katılmaktan çekinmeyen bir kişilik yapısına sahip olduğunu görüyoruz.

Aralarındaki dostluk o derece sıkı bir anlaşmaya dönüştü ki, Mustafa Kemal Samsun'a giderken Prenses Mevhibe Celalettin'i de Anadolu'ya götürmek istedi.

Önce Mustafa Kemal'in Padişah Abdülhamit'in kız kardeşi Cemile Sultan'ın torunu Mevhibe Celalettin ile nasıl tanıştıklarına bakalım.

---

(18) Bayur, age, s.149.

(19) Aytekin Gezici, *Atatürk Bu Kadınları Çok Sevdi,* Kara Kutu, 2007, s.23.

Mustafa Kemal'in, Prenses Mevhibe Celalettin Karşılaşması

Bir akşam Müşir Kâzım Paşa'nın damadı İsmail (Tokgöz) Bey Şişli'de Karlo apartmanındaki geniş dairesinde bir davet vermişti. Bu davette kimler yoktu ki: Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları Ali Fethi Okyar, Rauf Orbay ve genç gazeteci Ruşen Eşref (Ünaydın).

Davetin verildiği geceyi ve Mustafa Kemal'le karşılaşmasını prensesin daha sonra yayınlanan kendi anılarından izleyelim:

"...Kara günler devam edip giderken, talih beni, memleketi kurtarmaya azmetmiş, imanı pek biri ile karşılaştırdı. Bu, vatanın kurtarıcısı Mustafa Kemal'di...

Bir akşam merhum Müşir Kâzım Paşa'nın damadı İsmail Tokgöz'e yemeğe davetliydim. Eşi Nazire Hanımefendi ile eski arkadaştık. Bu aileye sık sık giderdim. İçeriye girdiğim zaman misafirlerin bir kısmı gelmişti. Salonun içi oldukça kalabalıktı. Hemen hemen herkesi tanıyordum. Yalnız köşede tek başına oturan bir genç zabit vardı. Onu şimdiye kadar hiç görmemiştim. Parlak sarı saçları, kalın ve gür kaşlarının altında parlayan gök mavisi zeki gözleri vardı.

Her halinde bir fevkaladelik (olağanüstülük) seziliyordu.

Bu sırada ev sahibesi Nazire Hanımefendi yanıma yaklaştı ve:

— Sen Mustafa Kemal Paşa ile tanışmıyorsun galiba. Gel tanıştırayım, dedi.

İşte o akşam ben Mustafa Kemal'le böyle tanıştım. Takdim merasimi bittikten sonra kendisiyle konuşmaya başladık. Bu genç zabitin en şayanı dikkat (dikkate değer) tarafı gözleriydi. Bu gözler, beni adeta korkutuyordu. İlk düşüncem şu oldu: Acaba bu gözlerde gördüğüm zekâ ile neler yapacak, nereye kadar yükselecekti? Kim olduğumu anlayınca saray hakkında kısa sualler sormaya başladı. Hem cevap veriyor hem de 'Ne tuhaf adam, niçin sarayla bu kadar meşgul oluyor?' diye düşünüyordum. O sırada yanımıza Ruşen Eşref geldi. Ruşen Eşref, en samimi aile dostlarımızdandı. Mustafa Kemal'le böyle baş başa konuştuğumu görünce:

— Dostluk ilerlemiş gibi görüyorum. Arkadaş oldunuz galiba, dedi.

Bunun üzerine köşedeki koltukta oturmakta olan Mustafa Kemal, Ruşen Eşref'i şöyle yanıtladı:

— Evet Ruşen Bey, kendileriyle iyi dost olacağımızı anladım. Hanımefendi çok zeki...

Bu sözleri beni şaşırtmıştı, dayanamayarak:

— Aman efendim, ne tuhaf. Ben de sizin için aynı şeyleri düşünüyordum. Gözlerinizde parlayan zekâ korkunç... dedim ve gülüştük."[20]

Bu toplantı geç saatlere kadar sürdü. Kusursuz ev sahibesi olan Nazire Hanım, misafirlerini ağırlayabilmek için en ince ayrıntıya kadar her şeyi düşünmüş, hazırlamıştı.

Neredeyse sabah olacaktı. Herkes dağılmaya başlamıştı.

Prenses de ev sahiplerinden izin aldı ve köşede hemen hiç kalkmadan koltuğunda oturmakta olan Mustafa Kemal'in yanına gitti. Ona da veda etmek istedi.

Mevhibe Celalettin anılarında bu kritik anı şöyle betimliyor:

Sizi Kim Götürecek?

"Mustafa Kemal Paşa, prensese:

— Sizi kim götürecek? Eviniz uzakta mı? diye sordu.

— Uzak değil efendim. Esasen uşağım beni bekliyor.

— Olmaz, olmaz, diye cevap verdikten sonra yanında duran yaverine döndü ve:

— Hadi Cevat, prensesi evine götürelim dedi.

Bu sırada Fethi Okyar'la Rauf Orbay da kalkmışlardı. Hep beraber Karlo apartmanından çıktık. Sokağın köşesini dönerken arkamızdan bir ses işittik.

Biri:

— Bizi de bekleyin. Biz de geliyoruz, diye sesleniyordu. Bu Ruşen Eşref'in eşiydi. Bekledik, geldiler ve hep beraber yürümeye devam ettik. Şimdiki İnkılap Müzesi'nin (Atatürk'ün Şişli'de kaldığı ev) önüne geldiğimiz zaman Ruşen Eşref:

— Paşam, siz zahmet etmeyiniz. Biz nasıl olsa o tarafa gidiyoruz. Kendilerini bırakırız, dedi.

---

(20) Sara Ertuğrul Korle, *Geçmiş Zaman Olur ki... Prenses Mevhibe Celalettin'in Anıları,* Çağdaş Yayınları 1996. s. 254-255. Prenses Mevhibe Celalettin, gazeteci Sara Korle'nin teyzesidir. Bu kitap Sara Korle tarafından teyzesinin anlatım ve anılarından yazılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa hakkında hiçbir fikrim olmadığı gibi nerede oturduğunu da bilmiyordum. Demek burası eviymiş. Paşa, Ruşen Eşref'e:

— Hayır, hayır. Olmaz, hep beraber gideriz, dedi ve evine girmeden bizlerle beraber Nişantaşı'na kadar geldi.

Padişah Abdülmecit'in kızı Cemile Sultan'ın torunu Prenses Mevhibe Celalettin

Kapıma kadar geldikten sonra onları içeri davet etmemek ayıp olacaktı. Çarnaçar (ister istemez):

— Buyurmaz mısınız? dedim.

Teklifimi kabul ettiler. Yalnız Rauf Bey'le Fethi Okyar Bey, vaktin geç olduğunu söyleyerek, ayrıldılar. Mustafa Kemal Paşa, Cevat Abbas, Ruşen Eşref Bey ve eşi Saliha Hanım'la içeriye girdik. Sabahın üçünde gelen bu misafirler, hizmetçim Madam Blanch'ı hayli şaşırtmıştı. Uyku sersemi yatağından fırlayan Madam Blanch, alelacele üzerine bir şey geçirmiş, salona gelmiş, misafirlerime ikram etmeye çalışıyordu.

Büfemde içkiye ait pek az bir şey vardı. Böyle bir olay karşısında kalacağımı hiçbir zaman tahmin etmemiştim. Nihayet, aradık taradık, yarım şişe viski ile yarım şişe rakı bulduk. Masanın başına geçip konuşmaya başladık. Daha doğrusu paşa konuşuyor, bizler dinliyorduk. Memleketin bu karanlık günlerinde paşanın sözleri yaralarıma merhem oluyor, içimizi biraz olsun ferahlatıyordu.

Şafak sökerken veda edip gittiler. Mustafa Kemal Paşa'nın sözleri hâlâ kulaklarımdaydı. Şimdiye kadar bu çapta, bu kadar zeki, kendinden emin, uzağı görebilen bir insanla karşılaşmamıştım. Gün ağarıncaya kadar yatağa yatmadım. Bir koltukta oturup bu gece konuşulanları uzun uzun düşündüm."[21]

---

(21) age, s.256-257.

Kuşkusuz, Kemal Paşa'nın davette tanışmalarına karşın, onu bırakmaması, evine kadar gelmesi, Mevhibe'nin kadınlık gururunu okşamıştı.

Mevhibe Sultan, uzun uzun düşünüyordu, kafası karışmıştı, böylesi bir ortamda uyuyabilir miydi?

Artık sık sık bir dost evinde yemekli bir toplantıda bu grup bir araya geliyordu. Prenses Mevhibe Hanım ayrıca paşanın Şişli'deki evine de uğruyor, kimi zaman o evde toplanan bir avuç yurtsevere katılıyordu.

Saraya Mensup Bir Prenses Mustafa Kemal'le Nasıl Sıkı Fıkı Dost Olur?

Osmanlı sarayına mensup, Padişah Vahdettin'in akrabası olan bir prenses ile Mustafa Kemal'in böylesine sıkı dost olmaları nasıl anlatılabilir? Bu ilişkinin arkasındaki nedenler nelerdir? İleride sözü edileceği gibi Mustafa Kemal'in prensesi kendisiyle birlikte Anadolu'ya geçmesi için ikna etmeye çalışmasının altındaki nedenler sadece duygusal mıdır? Yoksa birbirlerini anlamalarına neden olan başka içsel nedenler var mıdır?

Öncelikle şurasını belirtmeliyiz ki, Prenses Mevhibe Celalettin Osmanlı sarayının bir üyesi olmasına karşın saray yönetimine ve özellikle Padişah Abdülhamit ile Padişah Vahdettin'e karşı bir kişiydi. Onun içsel bir duygu olarak neden padişaha karşı olduğunu anlayabilmek için, Mevhibe Celalettin'in kimliğine, geçmişine, onun biraz da nefes kesen öyküsüne eğilmemiz gerekir.

Mevhibe Celalettin, Padişah Abdülhamit'in öz kız kardeşi Cemile Sultan'ın torunudur. Yani saraya mensuptur. Padişahın kan bağı akrabasıdır. Osmanlı geleneklerine göre kendisine hanım sultan diye de hitap ediliyordu. Ancak Padişah Abdülhamit'in kız kardeşi olmasına karşın, anne Cemile Sultan ve onun çocukları ve torunları saraya davet edilmezlerdi.

Osmanlı devletinin son padişahları Sultan Abdülhamit (1876-1909); Sultan 5. Mehmet Reşat (1909-1918) ve son Padişah Vahdettin (1918-1922) hepsi de Osmanlı İmparatorluğu'nun 31. padişahı Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) ayrı kadınlardan doğan oğullarıydı. Cemile Sultan ise Padişah Abdülhamit'in öz kız kardeşiydi.

Son üç padişahın babaları Abdülmecit olduğuna göre, bu üç padişah aynı babadan olma kız kardeşleri Cemile Sultan'ı neden saraydan uzak tutuyorlardı?

Bunun nedenlerini çözersek, Osmanlı devletinin son üç padişahının kız kardeşleri Cemile Sultan'ın torunu Prenses Mevhibe Celalettin'in bilinçaltını da çözebiliriz; Mustafa Kemal'le yakınlaşmasının fikir düzeyindeki altyapısına da ulaşabiliriz.

Bunu anlayabilmek için çok kısaca da olsa Abdülhamit dönemine gitmemiz gerekiyor.

Fransız İhtilali'nin Etkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun 32. padişahı Abdülaziz 14 yıl 11 ay saltanat sürdükten sonra 30 Mayıs 1876'da tahtan indirildi. Padişah olan 1. Murat, üç ay padişahlık yaptı ve davranış bozuklukları nedeniyle o da tahttan indirildi (31.08.1876) ve Abdülhamit aynı gün 34. padişah olarak Osmanlı tahtına oturdu.

Bu dönem, 1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği özgürlük ve milliyetçilik akımlarının Avrupa'da, daha sonra Osmanlı toprakları içinde ve özellikle Balkanlar'da yeşerdiği bir dönemdi.

İstanbul'da "Yeni Osmanlılar" cemiyetinin kurulduğu, Namık Kemal gibi vatan şairlerinin, Mithat Paşa, Ziya Paşa, Ali Suavi, Şinasi gibi şair ve yazarların vatan, millet, hürriyet gibi kavramları ortaya attıkları bir dönem yaşanıyordu.

İlerici ve reformist fikirler taşıyan ve "Genç Osmanlılar" adı verilen bu aydınlar, özgürlük savaşını sürdürüyorlardı. Genç Osmanlıların lideri de, başarılı valilik hizmetlerinde bulunduktan sonra Şûra-yı Devlet (Danıştay) başkanlığına getirilen Mithat Paşa'ydı.

Abdülhamit Tahta Çıkıyor
Yeni Anayasa İlan Ediliyor

Abdülhamit padişah olunca, Genç Osmanlılara verdiği sözü tutarak, Mithat Paşa'yı sadrazamlığa getirdi.

Mithat Paşa'nın başkanlığında oluşturulan bir kurul Belçika ve Prusya anayasalarını örnek alarak ilk Türk anayasası "Kanuni Esasi"yi hazırladı. Bu Anayasa 23 Aralık 1876 günü ilan edildi. Böylece, o tarihte 577 yıllık ömrünü tamamlamış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk anayasalı devlet yönetimi, I. Meşrutiyet dönemi başlamış oluyordu.

Mithat Paşa'nın başkanlığında oluşan anayasa komisyonunda, dönemin ilerici birçok devlet adamı yer almıştı; komisyonun önemli üyelerinden birisi de Damat Mahmut Celalettin Paşa'ydı. Hatta, anayasa komisyonu ardı arkası kesilmeyen toplantılarını sık sık Damat Paşa'nın konağında yapıyordu. Damat Mahmut Celalettin ileri fikirli, aydın bir kişiydi.

İşte Osmanlı devletinin ilk anayasasını hazırlayan kurulun içinde bulunan bu kişi, padişahın öz kardeşi Cemile Sultan'ın kocası Damat Mahmut Celalettin'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en çalkantılı bir döneminde (1876-1909), 32 yıl, 8 ay padişahlık yapan 2. Abdülhamit mutlak ve otoriter bir hükümdardı. Devlet işlerinde kimseye güvenmezdi. Kurduğu gizli örgütle ve "jurnalcilik" (casusluk) sistemiyle ülkeyi yönetmeye başladı.

Meclis Kapatılıyor

Abdülhamit işe önce kendisini iktidara getiren Mithat Paşa'dan ve meşruti yönetimin başlıca dayanağı olan meclisten başladı.

Kısa bir süre içinde herkese umut olan ve seçimle oluşan meclis dağıtıldı, tek kişinin egemen olduğu mutlakiyet yönetimi başladı. Sadrazam Mithat Paşa başta olmak üzere "meşrutiyet" ve "hürriyet" yanlıları susturulmaya, başkent İstanbul'dan uzaklaştırılmaya ya da saray tarafından satın alınmaya başlandı. Kişi güvenliğinin ve özgürlüklerin yok edilmesi, hafiyelik (gizli servis görevlisi) ve jurnalcilik ağıyla bir "korku devleti"nin kurulması ve geliştirilmesine geçildi.[23]

Padişah Abdülhamit baskıcı yönetimini kurmak, aydınları korku ve baskı ile sindirmek istiyor ve öncelikle kendisini tahta çıkaran Mithat Paşa'dan kurtulmak istiyordu.

Mithat Paşa Boğularak Öldürülüyor

Mithat Paşa Yıldız Sarayı'nda kurulan bir mahkemede yargılandı, kendisine ölüm cezası verildi. Ceza sürgün cezasına çevrildi ve Suudi Arabistan'daki Taif zindanına gönderildi. Daha sonra Padişah Abdülhamit'in verdiği emir üzerine Taif zindanında boğularak öldürüldü (7 Mayıs 1884).

---

(22) Recai Galip Okandan, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları,* İstanbul 1977, s.137-143; İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi,* 1. Cilt, 1984, s.50-55; B. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,* YKY, 2002, s.161.

Aynı zindanda Mithat Paşa ile can veren, boğularak öldürülen bir kişi daha vardı. Mithat Paşa'nın özgürlükler mücadelesindeki yakın arkadaşı Mahmut Celalettin Paşa...

Evet, Padişah Abdülhamit'in kız kardeşi Cemile Sultan'ın kocası, 1876 anayasasını hazırlayan komisyonun üyesi Damat Mahmut Celalettin Paşa... Abdülhamit'in verdiği emirle Taif zindanında boğularak öldürüldü. İşte, mütareke İstanbulu'nda Mustafa Kemal'le dost olan Sultan Mevhibe Celalettin'in dedesi Mahmut Celalettin Paşa.

Abdülhamit'in öz kardeşi Cemile Sultan, kocası Mahmut Celalettin Paşa'nın Taif zindanlarına sürgün edilmesini, orada boğularak öldürülmesini hiçbir zaman affetmedi. Yıllarca ağabeyi Abdülhamit'le görüşmedi, saraya ayak basmadı.

Mevhibe Celalettin'in Nefes Kesen Öyküsü

Prenses Mevhibe Celalettin, dedesinin padişah tarafından boğularak öldürülmesinden üç yıl sonra 1887'de doğdu. Çocukluğu babaannesi Cemile Sultan'ın yanında Fındıklı Sarayı, Erenköy Konağı ve Kandilli Köşkü'nde geçti. Bu görkemli ancak hüzünlü yaşamın içinde nice olayların tanığı oldu. Babaannesinden bu olayların öykülerini dinledi.

Prenses Mevhibe Celalettin'i, çocuk denecek yaşta devrin önemli kişilerinden Ali Paşa'nın oğlu, kendisinden bir yaş büyük, o da çocuk yaşında olan Mehmet Bey'le evlendirdiler. Ama, birkaç yıl sonra, Mevhibe Celalettin gönlünü o günlerde kimi aydınların bel bağladığı Osmanlı Ahrar Fırkası ileri gelenlerinden Kıbrıslı Tevfik Bey'in oğlu Şevket Bey'e kaptırdı ve evlendiler.[23]

Şevket Bey o günlerin ünlü gazetecileri Ahmet Samim, Yakup Kadri, Yahya Kemal gibi genç yazarların arkadaşıydı.

Mevhibe Celalettin'in kocası Şevket Bey'le, *Sadayı Millet* gazetesinin başyazarı Ahmet Samim çok yakın arkadaştılar, her gün ev-

---

(23) Sara Ertuğrul Korle, *Geçmiş Zaman Olur ki... Prenses Mevhibe Celalettin'in Anıları,* 1996.

lerinde siyasal konular tartışılırdı. İşte Mevhibe Celalettin henüz 20'li yaşlarında bu sosyal ortamda, yaşamını padişaha karşı olan babaannesi ile özgürlükler için mücadele veren genç Osmanlıların yanında sürdürüyordu.

Prenses Mevhibe Celalettin, kocası Şevket Bey'in yönlendirmesiyle, sansür yönetimince yasaklanan *İştirak* ve *Sadayı Millet* gazetelerini o sırada sık sık gittiği Bursa'da siyah örtüsünün altında gizlice kahvelere ve kalabalığın çok olduğu yerlere bırakıyordu. Adeta o dönem koşullarında korkusuz bir eylemciydi.

Arkadaşları Ahmet Samim, sonunda İttihat Terakki'ye karşı yazdığı sert yazılar nedeniyle, 31 Mart 1909 günlerinden bir süre önce, Eminönü'nde sokak ortasında güpegündüz öldürüldü. Bu cinayetten sonra, Ahrar Partisi ileri gelenleri ve kocası Şevket Bey de tutuklandı.

Evet Şevket Bey tutuklanmıştı ama, Prenses Mevhibe Celalettin, 31 Mart 1909 olayları sonrasında Padişah Abdülhamit'in de tahttan indirilişini görmüştü. Dedesini Taif'te boğduran, babaannesinin ağabeyi Abdülhamit'in tahttan indirilişini de yaşamıştı.

Daha sonra tutukluluktan kurtulan kocası Şevket Bey'le yurtdışına kaçan prenses, o zor günlerde Kahire, Paris, Cenevre gibi kentlerde yaşadı. Ancak ülkede olup bitenlerden kopmuyorlar, İstanbul'daki ilericilerle iletişim içinde bulunuyorlardı. Balkan Savaşı sırasında tekrar İstanbul'a döndüler, bu kez kocasının ailesine ait ünlü Kıbrıslı Yalısı'nda Balkan Savaşı yaralıları için gönüllü bir hastane oluşturdular.

Nefes kesen bu macera dolu yaşamı anlatan anılar, 1950 başlarında *Vatan* gazetesinde yayımlandı. Bu yazıları daha sonra *Cumhuriyet* gazetesi kitap haline getirdi.

Mütareke İstanbulu'nda Prenses Mevhibe Celalettin

Sürekli sürgün hayatı prensesi yormuştu. Daha sonra Şevket Bey'den de boşanan Prenses Mevhibe İstanbul'a döndü, Nişantaşı'nda kiraladığı geniş bir daireye taşındı.

İşte mütareke İstanbulu, 1918-1919 yılları... Prenses Mevhibe

Celalettin henüz 31-32 yaşında birçok sıkıntı görmüş, eyleme karışmış, iki kocasından da ayrılmış, Kahire, Paris, Milano, Cenevre gibi birçok Avrupa kentinde yaşamış, güzel bir kadın. Geniş bir deneyim ve birikimi var, Fransızcası kusursuz, üç dil biliyor.

İşte böylesi bir yaşamdan gelen Mevhibe Sultan ile Mustafa Kemal'in düşünce alanında anlaşmaları çok kolay olmuştu.

Prenses Mevhibe Celalettin o günlerin İstanbulu'nu şöyle betimliyor:

"Gün geçtikçe vaziyet kötüleşiyordu. Sokaklar türlü asker ve neferlerle doluydu. Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar, Senegalliler, Hintliler mağrur ve küstah, sokaklarımızda dolaşıyor, türlü rezaletler yapıyorlardı. Her gün yeni bir vaka duyuluyordu. Filan yerde bir kadına taarruz edilmiş, falan yerde adam öldürülmüş veya dövülmüştü. Bütün memleketi bir matem (yas) havası bürümüştü. Vaziyetin vahameti (güçlüğü, ağırlığı) karşısında Babıâli'nin (hükümetin) hiçbir harekete geçmemesi ve düşmanların her söylediğini kabul etmesi her Türk gibi benim de ağırıma gidiyordu."[24]

İşte böylesi bir ortamda, düşünce birliği temelinde gelişmesi doğal olan Mustafa Kemal-Prenses Mevhibe dostluğu da ilerlemişti.

Prensese Görev Veriliyor

Bu aşamada Mustafa Kemal Prenses'e bir görev verdi.

Mustafa Kemal'in oturduğu Şişli'deki evin tam karşısında merhum Ethem Paşa'nın konağı vardı. Bu konak İtalyan işgal kuvvetleri komutanı Albay Roletto tarafından zorla alınmış ve komutanlık karargâhı olarak kullanılıyordu. Sözü Prenses Mevhibe Celalettin'e bırakalım.

"Bir gün Cevat (Paşanın yaveri Cevat Abbas) gelip paşanın beni çağırdığını haber verdi. Derhal gittim. Eve girince paşayı büyük salonda ahbapları ile oturur, konuşur buldum. Beni görünce ayağa kalktı ve yanındakilerden müsaade istedi. Beraberce küçük bir odaya girdik. Yalnız kalır kalmaz, ilk sözü:

---

(24) age, s.254.

— Gelecek hafta Roletto'nun şu kaşımızdaki evinde balo verilecek. Sizin bu baloya muhakkak gitmenizi istiyorum, demek oldu.

Şaşırmıştım.

— Aman paşam, davetsiz baloya gidilir mi? Hem ben kimseyi tanımıyorum ki, diye cevap verdim.

— Bu sizin için basit bir şeydir. Bunu halledebilirsiniz. Bunu sizden bekliyorum.

Bu adeta bir emirdi. Güldüm:

— Mademki emrediyorsunuz, ne yapıp yapıp giderim, dedim.

Paşa gülümsedi ve:

— Emir değil, rica ediyorum, diye cevap verdi.

— Peki, gitme yolunu buldum ve baloya gittim. Orada ne yapacağım, ne yapmamı istiyorsunuz?

— Bu işi halledin,ondan sonra sizinle uzun boylu görüşürüz, diye cevap verdi."[25]

Düşünceye Dalıyor

Eve dönen prenses karmaşık duygular içindeydi. İçinde bulunduğu durumu şöyle betimliyor.

"Eve döndüğüm zaman bir hayli düşünceliydim. Baloya gitmemezlik olmazdı. Bana bir vazife verilmişti. Fakat bu işi nasıl başaracaktım?

Bir hayli düşündükten sonra nihayet aklıma bir hal çaresi (çözüm yolu) geldi. Savaş dolayısıyla birçok hayır cemiyetleri kurulmuştu. Ben de bunlara dahildim. Yaralıların ve muhtaçların menfaatlarına konserler tertip eder, biletler satardık. Bu faaliyetim sırasında birçok ecnebiyle tanışmıştım. Bunların arasında Pera Palas Oteli'nin Müdürü Mösyö Martin ve karısı vardı...

Pera Palas Oteli'ne gidip, Madam Martin'i buldum. Kadınla bir müddet konuştuktan sonra:

— İşittiğime göre Kolonel Roletto bir balo verecekmiş. Bu balonun çok güzel olacağını herkes söylüyor. Ben de gitmek istiyorum. Fakat kimseyi tanımıyorum. Ne yapayım? Beni davet ettirebilecek bir tanıdığınız var mı? dedim.

---

(25) age, s.257-258.

Madam Martin düşündükten sonra:

— Buldum. Bu işi Dr. Pelligrini halleder. İsterseniz şimdi gidip kendisini bulalım, dedi.

Derhal kabul ettim ve beraber ve doktorun Harbiye'deki evine gittik. Bizi gayet iyi karşıladı. Balolardan çok hoşlandığımı ve bu davete gitmek istediğimi söylediğim zaman:

— İstediğiniz çok basit bir şey. Derhal icabına bakalım (gereğini yapalım). Şimdi söyler 'namınıza davetiye göndertirim' dedi.

— Ama benim kavalyem yok. Baloya yalnız gidilmez ki...

— Merak etmeyin onu da hallederiz. Sizi kapıda ben beklerim. Hatta isterseniz kavalyeniz bile olurum, dedi.

Meselenin ilk kısmını halletmiştim. Dr. Pelligrini'nin evinden çıktıktan sonra, Madam Martin'le beraber terzi Kalivrusi'ye uğradık. Balo için yeni bir elbise yaptırmam lazımdı. Alelacele bir model beğendim ve çabuk istediğimi söyledim. Elbiseyi kısa zamanda hazırlayıp, üç gün sonra vereceklerini vaat ettiler."[26]

Mustafa Kemal Evde Bekliyor

Balo için giysi konusunu da çözdükten sonra evine dönen Mevhibe Sultan yeni bir süprizle karşılaştı. Bakınız anılar ne diyor:

"Terziden çıktıktan sonra Madam Martin'e veda ettim ve içim rahat olarak evime döndüm. Apartmana girer girmez paşa ile karşılaştım. Beni iki saatten beri beklemekte olduğunu söyleyen Mustafa Kemal:

— Neredeydiniz? diye sordu.

— Vermiş olduğunuz emirleri yerine getirmekle meşguldüm. Baloya gidebilmenin çarelerini aradım dedim ve yaptıklarımı kendisine anlattım. Paşa, bu ilk başarımdan dolayı çok memnun olmuştu. Mustafa Kemal, o gece arkadaşımız Selma Köprülü'nün evinde bir davet olduğunu söyledikten sonra.

— Sizi almaya ben gelemezsem, Cevat Abbas Bey gelip alır, dedi ve veda ederek gitti...

Hayatım bambaşka bir safhaya (aşama) girmişti. Günler, baş döndürücü bir süratle geçiyor, memleket içinde türlü hadiseler ce-

(26) age, s.258.

reyan ediyordu. Sultan Reşat vefat etmiş, veliaht Vahdettin Efendi, 1918 senesinde padişah olmuştu. Sanki ben, saraydan çıkmış, saraya mensup bir insan değildim. Bir tek düşüncem, memleketimin bir an evvel selamete (kurtulma) kavuşmasıydı. Vatanımın feci akıbetini (sonunu) düşündükçe çıldıracak gibi oluyor, onu kurtarmak için çalışanlara elimden geldiği kadar yardım etmek istiyordum. Sadece bu toprağın evladı, bir halk çocuğu olmuştum...

O gece beni davete götürmeye Cevat Abbas geldi. Beraberce, Selma'nın, bana pek uzak olmayan evine gittik. Misafirlerin hemen hepsi gelmişti. Yalnız Mustafa Kemal yoktu.

Nihayet, sofraya oturulacağı zaman geldi. İçeriye girer girmez, bir sıkıntısı olduğunu anladım. O gür kaşları çatılmıştı, kimseye iltifat etmiyordu.

Sofraya oturduktan sonra, aramızda bulunan Dr. Rasim Ferit, Mustafa Kemal'e:

— Hasta mısınız? diye sordu

Paşa, bu suale:

— Hastayım, diye cevap vermişti.

Ben masanın öbür ucunda olduğum için kendisine bir şey soramıyordum. Cevat Abbas'la birbirimize bakıyor, işin esasını anlamaya çalışıyorduk. Acaba hakikaten hasta mıydı, yoksa sarayda onu üzecek bir şey mi olmuştu?

Bu sırada paşa, bana doğru döndü ve:

— Sizi niçin o kadar uzakta bıraktılar? dedi.

— Uzakta değilim paşam. Tam karşınızdayım diye cevap verdim.

— Karşımdasınız ama, aramızdaki mesafeyi ne yapalım? Baksanıza kırk kişilik bir sofra. Konuşabilmemiz için bağırmamız icabediyor. Lütfen yanıma gelin de şu iskemleye yerleşin...

Mustafa Kemal'in bu sözleri üzerine çaresiz yerimden kalktım ve yanına giderek oturdum. Ziyafetin mükemmel, sofranın kalabalık olmasına rağmen kimsede eğlenir bir hal yoktu. Üstelik ev sahibesinin ani bir rahatsızlığı da herkesin neşesini büsbütün kaçırdı. Bunun üzerine paşa da gitmek üzere ayağa kalktı.

Hep beraber benim apartmanıma geldik. Cevat Abbas doğru büfeye gitti. Ne bulduysa meydana çıkardı ve hizmetçilerin yardı-

mıyla mükemmel bir sofra kurdu. Paşanın neşesi yerine gelmişti. Gülüp söylüyor, durmadan konuşuyordu. Bir aralık:

— Sofrada, sizi yanıma istemem ev sahibesine dokundu galiba. Ani rahatsızlığı da bu yüzden mi dersiniz? dedi.

Geç vakte kadar oturduktan sonra gittiler. Ziyafete geldiği zaman neden sıkıntılı olduğunu söylememiş, ben de sormamıştım.

Ertesi sabah hizmetçim gelerek beni uyandırdı. Saate baktığım zaman henüz sekiz olduğunu gördüm. Beni bu saatte ne için uyandırdığını sorduğum zaman:

— Paşanın emireri geldi. Kendisi rahatsızmış. Sizi istemiş, dedi."

17 Gün Mustafa Kemal'e Baktı

Alelacele giyindim ve eve gittim. Eve gittiğim zaman Dr. Tevfik Rüştü Bey'le Dr. Rasim Ferit Bey'in orada olduğunu gördüm. Mustafa Kemal'in midesinden rahatsız olduğunu ve hafif bir mide humması (ateşli hastalık) geçirdiğini söylediler. On yedi gün süren bu hastalığında üçümüz ona bakmıştık. Hastalığının üçüncü günü, meşhur balo gelip çatmıştı. Bu baloya hangi sebeple ve neyi öğrenmek için gideceğimi bilmiyordum. Sormaktan başka çarem yoktu:

— Paşam, bu gece karşıda balo var. Gidecek miyim? dedim.

Ateşli olmasına rağmen yerinden doğruldu ve gözleri parlayarak:

— Tabii gideceksiniz, dedi.

— Peki ama ne yapmak için?

— Sahi. Orada kimlerin bulunduğunu ve neler konuşulduğunu bana haber vermenizi istiyorum, dedikten sonra şimdi burada ismini açıklamak istemediğim bir şahsiyetin kimlerle konuştuğunu öğrenmemi istedi ve:

— Balodan çıkar çıkmaz ne kadar geç olursa olsun bana uğrayıp haber verin, diye ilave etti.

— Aman paşam, nasıl olur? Karşıdan çıkıp buraya girdiğimi görmezler mi?

— Hakınız var. Yarına kadar beklemeliyim."

Mevhibe Celalettin, Mustafa Kemal'den aldığı bu görevden sonra evine döndü, balo hazırlığına başladı. Tekrar anılarına dönelim:

"O güne kadar pek çok baloya gitmiştim ama hiçbir zaman başıma böyle bir şey gelmemiş, bir suvareye kavalyesiz gitmemiştim. Allahtan, Dr. Pelligrini, sözünde durmuş beni konağın kapısında bekliyordu.

Dr. Pelligrini ile beraber içeriye girdiğim zaman ışıktan adeta gözlerim kamaştı. Rengârenk tuvaletli kadınlar, üniformalı zabitler salonları doldurmuş, eğlence kıyamet almış yürümüştü. Altmışına yakın, kır saçlı bir adam olan ev sahibi Kolonel Roletto beni büyük bir nezaketle karşıladı.

Kolumdan tutarak beni büyük salona doğru götürdü ve İtalyan ordusuna mensup zabitlerle ayrı ayrı tanıştırdı. Tanıştığım insanlarla konuşurken, bir taraftan da etrafı kolaçan ediyor, kimlerin bulunduğunu görmeye çalışıyordum. Davetlilerin arasında bir iki tanıdık aile, isimlerini bilmediğim bir sürü Şişlili hanım ve birkaç Türk erkeği vardı.

Saat ikiye kadar etrafımı iyice tetkik ettim. Öğrenmek istediğimi öğrendikten sonra kolonelden (albay) müsaade istedim ve salondan çıktım. Kapıları açık duran yan odalar sızmış kadınlar ve zabitlerle doluydu.

Adeta içim sızlayarak bunlara baktım ve kapıya indim. Uşağım beni bekliyordu. O zavallıya da içirmişlerdi. Zaten yaşlı olan adamcağız içkiyle harap bir hale gelmişti...

Ertesi günü, ilk işim Mustafa Kemal'e giderek gördüklerimi anlatmak oldu. Beni dinlerken, kendi kendine:

— Bunların sonu gelecek. Bunların sonu gelecek, diye mırıldanıyordu. Dayanamayarak:

— Nasıl gelecek paşam? Bu iş nasıl olacak? diye sorduğum zaman:

— Onu şimdi söyleyemem. Fakat yakındır, dedi...

Günler, bir rüyadaymışım gibi geçiyordu. Bir an bir dakika boş vaktim yoktu. Mustafa Kemal'in evindeki toplantılar sıklaşmış, görüşmeler hararetlenmişti. Kurulmakta olan bir plan, vatanı kurtarmak için gece gündüz bir faaliyet vardı."[27]

---

(27) age, s.259-263.

Mustafa Kemal'den Prensese Anadolu'ya Geçiş Önerisi

Günler böyle geçerken bir sabah paşanın yaveri Cevat Abbas yine ziyaretine geldi. Kısa bir hoşbeşten sonra Prenses Mevhibe sordu:

"— Paşa hazretleri nasıllar? Son günlerde görüşemiyoruz.

Cevat Abbas, prensesin sesindeki kırgınlığı hemen anladı.

— Paşam Anadolu'ya geçmeye karar verdi, dedi.

Mevhibe şaşırmıştı.

— Nasıl olur? Bu işi nasıl yapar? diyebildi.

— Karar kesin... Hazırlıklar tamamlandı bile.

Mevhibe'nin gözleri doldu. Belli etmemek için toparlanmaya çalışıyordu ki Cevat Abbas saygıyla konuştu.

— Paşamın kararı kesin efendim. Acaba zatıâliniz Anadolu'ya gitmek isterler mi?"

Beklemediği anda gelen bu öneri Mevhibe'nin içinin titremesine yetti.

Anadolu'ya paşa ile birlikte gitmek. Prenses Mevhibe önce ne diyeceğini bilemedi. Şimdiye kadar Anadolu'ya gitmeyi hiç düşünmemişti. Anadolu o ana kadar prensesin aklından bile geçmemişti. Aslında Mevhibe Sultan ilericiydi ama, İstanbul, Paris, Cenevre gibi büyük kentlerde yaşamaya alışmıştı.

Kafası allak bullak olmuştu. Mevhibe Sultan'ın o andaki psikolojik durumunu kendi söylemiyle izleyelim.

"Onun için Anadolu'ya geçmek, başlanılan işi tamamlamaktı. Neden niçin olduğunu bilmiyordum ama o anda Anadolu'ya gitmemeye karar verdim. O güne kadar elimden geldiği kadar çalışmış, mümkün olduğu kadar vazifemi yapmıştım. Benim için bundan sonra yapacak iş kalmıyordu. Acaba Cevat Abbas, paşanın arzusu ile mi bana bu suali soruyordu? Acaba ağzımı mı arıyordu:

— Beklemediğim anda gelen bu sual beni çok şaşırttı. Biraz düşünmek lazım ama Anadolu'ya geçeceğimi zannetmiyorum, dedim."[28]

---

(28) age, s.263-264; Nurten Arslan, *Küçük Anılarda Büyük Sırlar*, 3. Kitap, s.479-480.

Cevat Abbas kuşkusuz hemen Şişli'deki eve giderek olanı biteni Mustafa Kemal'e anlattı.

Prenses Mevhibe'nin bu olumsuz yanıtı üzerine Mustafa Kemal önerisini bizzat kendisi yapmaya karar verdi. Prenses bu durumu şöyle anlatıyor:

"Cevat Abbas'la bu konuşmamızdan iki gün sonra Mustafa Kemal bizzat bu teklifi tamamladı ve:

— Bize faydanız çok olacak. Halide Edip Hanım da Anadolu'ya geçiyor, yalnız kalmazsınız, dedi.

Çok zeki olan Mustafa Kemal, müsaade ederseniz, biraz düşüneyim, dediğim zaman gitmek niyetinde olmadığımı anlamıştı. Nitekim, 1919 senesinde Anadolu'ya hareket ettiği zaman ben İstanbul'da kalmıştım."[29]

İşte bu içtenlikli dostluk böyle noktalanmıştı.

Şimdi, mart ayındaki gelişmelere geçebiliriz.

---

(29) age, s.263-264. Mevhibe Celalettin, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, kendisini kimsenin görmesini istemediği için Denizcilik-Liman İdaresi'nde ve Osmanlı Bankası'nda santral memuresi olarak çalıştı.

19

MART 1919

• Yeniden İşgaller ve Tutuklamalar
• Mustafa Kemal'i Mahkûm Ettirmek İsteyen Gazeteci
• Damat Ferit Hükümetinin İngilizlere Manda Önerisi

Genel Durum

Mart ayına gelindiğinde iç ve dış gelişmeler daha da tehlikeli ve korkutucu bir boyut kazanmıştı.

Öncelikle Paris Konferansı'na bakalım: Yüz yılı aşkın bir süredir "hasta adam" olarak nitelenen Osmanlı İmparatorluğu artık ölüm döşeğinde yatmakta ve onun mirasının paylaşılması üzerindeki çıkar çatışması gittikçe kızışmaktaydı.

Örneğin, 4 Mart 1919 günlü İtalyan *Corriyere della Sera* gazetesi, "İtalya'nın doğal hakları tanınmazsa, gizli anlaşmaların açıklanacağını" bir tehdit olarak ileriye sürüyordu.(1)

6 Mart günü, Paris Barış Konferansı Dörtler Konseyi yapılan incelemeler sonunda, Yunanistan'ın önerilerini kabul ettiğini ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını uygun gördüğünü açıkladı. Anadolu toprakları üzerindeki paylaşım adım adım gerçekleşiyordu.(2)

İtalya'nın eski Dışişleri Bakanı Tittoni, 10 Mart 1919'da İtalya senatosunda yaptığı uzun konuşmada, İtalya'nın hammadde ve pazar gereksinmelerine değinerek şunları söylüyordu:

"Küçük Asya'da, Ermenistan'la Antalya arasındaki bölge, Aydın ili hariç, bizim olacak. Bize Toros'un kayalarını ve Konya çölünü vermek istiyorlar; yegâne verimli bölge olan Mersin ve Adana ovasını vermek istemiyorlar. Bizim için kesinlikle gerekli olan ve kö-

---

(1) Z. Sarıhan, C. I, s.157
(2) Jaeschke 1, age, s.20

mür madenlerinin bulunduğu Herakliya'dan (Ereğli) hiç söz edilmiyor."[3]

Yukarıdaki açıklama, İngiliz-Fransız-İtalyan çıkarlarının birbiriyle nasıl çakıştığını göstermeye yeterlidir.

7 Mart 1919'da Fransızlar Adana'nın Kozan bölgesini işgal ettiler. Belediye meclisini yeniden düzenlediler, meclis üyelerinin yarısını Ermenilere verdiler. Ayrıca, Fransız jandarma gücüne yerel Ermenileri aldılar. Fransız birlikleri bir gün sonra bu kez kuzeyde Zonguldak'ın kömür madenleriyle ünlü ilçesi Ereğli'yi işgal etti.[4]

İngilizler de boş durmuyordu. 9 Mart 1919'da "asayişin bozulduğunu" gerekçe göstererek Samsun'a 200 kişilik bir askeri birlik çıkardılar. Bu birliğin bir kısmı mart ayının sonuna doğru Merzifon'a kaydırıldı.

Paris Barış Konferansı, Ermenilerle Rumlar arasındaki sürtüşmelere de sahne oluyordu. Bu çelişkiler Batı gazetelerine de yansıyordu.

Pontus Milli Ligi adına, Fransız *Le Temps* gazetesinde yayımlanan açıklamada, Rumlar Karadeniz'deki Ermeni iddialarına karşı çıkıyor ve "Trabzon Ermenilere verilemez, Ermeniler burada küçük bir azınlıktır," deniliyordu.[5]

Fransız işgal güçleriyle birlikte hareket eden Ermeniler Adana bölgesinde intikam duygularıyla zulüm yapıyorlardı. Bu hareketlerini o derece ileriye götürdüler ki, Adana'daki Fransız İşgal komutanı daha fazla dayanamayarak, Ermeni gönüllülerinden oluşan 4. işgal gücünü dağıtmak zorunda kaldı ve bu silahlı gücü Mısır'ın Port Sait şehrine gönderdi.[6]

Mart ayı başlarındaki iç gelişmeler de şöyle özetlenebilir:

---

(3) Jaeschke, s.56-59 ve S.R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s.41

(4) Z. Sarıhan, age, C. I, s.160-161

(5) Jaeschke 1, age, s.57

(6) Jaeschke 2, s.46. Anımsanacağı gibi, Fransızlar Adana'yı 17 Aralık 1918'de işgal etmişler ve yerel Ermenilerden bir birlik oluşturmuşlardı.

Irak sınırındaki 6. Ordu komutanlığından azledilerek İstanbul'a çağrılan Ali İhsan (Sabis) 2 Mart 1919 günü Haydarpaşa Garı'na ulaştı. Trenden iner inmez İngilizler tarafından tutuklandı.[7] Bu durum Mustafa Kemal ve arkadaşlarını çok tedirgin etmişti.

Yunus Nadi, 2 Mart 1919'da *Yeni Gün* gazetesinde, Ermeniler lehine yapılan yayınlara karşılık, savaş sırasında Doğu Anadolu'da Ermenilerin yaptıkları çetecilik ve Türkleri öldürme olaylarından örnekler veriyor ve tüm bunlar için "Medeniyet âleminin insaf ve ibretine sesleniyoruz," diyordu.

3 Mart'ta Tevfik Paşa hükümeti istifa etti ve İngiliz dostu olarak bilinen Damat Ferit Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirildi.

4 Mart'ta Damat Ferit Paşa hükümetinin ilan edildiği gün İstanbul'da *Pontus* adlı bir gazete yayınlanmaya başladı. Gazete "Trabzon çevresinde bir Rum cumhuriyetinin kurulmasına hizmet etmek için" yayın yaşamına girdiğini bildiriyordu

Ege bölgesinin kaderinin Paris Konferansı'nda kesinleşmesi, Batı Anadolu'daki Kuvayı Milliyeci yurtseverleri tedirgin ediyordu. Mart başında, Edremit-Burhaniye yöresi Hukuk-u Milliye genel sekreteri Avni İsmail Bey, Balıkesir'de yayınlanan *Ses* gazetesinde yazdığı makalede, "Türkler haklarını koruyacaktır," diyordu. Edremit'te 5 Mart 1919'da geniş katılımlı toplantı sonunda padişaha çekilen telgrafta halkın "Osmanlı sancağı altında yaşamak istediği, bu toprakların başkalarına verilmeyeceği" belirtildi.[8]

Yeniden Tutuklamalar

Damat Ferit hükümeti göreve gelir gelmez, eski İttihatçıların ve eski devlet adamlarının tutuklanmalarına yeniden başlandı. Tutuklananlar arasında eski sadrazam, eski meclis ve senato başkanları, eski bakanlar ve milletvekilleri vardı. (9 Mart 1919)

---

(7) Yukarıda belirtildiği gibi İngiliz Generali Allenby'nin notasına uyularak merkezi Nusaybin'de olan 6. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa İstanbul'a çağrılmıştı. 21 Şubat'ta Nusaybin'den hareket eden Ali İhsan Paşa 2 Mart'ta Haydarpaşa Garı'na gelmiş, hemen tutuklanmış, 29 Mart'ta Malta'ya gönderilmişti.

(8) Z. Sarıhan. C. I, s.158

Özellikle Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşı Fethi Okyar'ın tutuklanması, ulusalcıları son kertede tedirgin etmişti, acaba sıra Mustafa Kemal'e ne zaman gelecekti?

Damat Ferit, kendine bağlı bir kadro oluşturmak amacıyla güvendiği kişileri Âyan meclisine (Senato) atamaya başladı. Bunlardan başlıcaları Şeyhülislam Mustafa Sabri, Maliye Bakanı Tevfik, Tarım eski Bakanı Kostaki Vayani efendi, Eğitim eski Bakanı Rıza Tevfik, Dışişleri Müsteşarı İzzet Fuat, Konya eski milletvekili Zeynel Abidin'dir...

17 Mart 1919 Pazartesi, Kuvayı Milliyecilerin önemli bir günüydü. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin büyük kongresi İzmir'de başlamıştı. Yapacakları miting yasaklanan İstanbul Üniversitesi kız öğrencileri ile Asri Kadınlar Cemiyeti, Fatih Türbesi'nde bir tören düzenleyerek, işgal güçlerini protesto ettiler. (19 Mart 1919)

İstanbul'un hemen sınırındaki Şile ve çevresinde Rum çeteleri saldırılarda bulunuyor ve taşkınlıklar yapıyorlardı. Hükümet, bu girişimleri önlemek amacıyla, Şile'ye bir nasihat (öğüt) kurulu gönderdi. Hükümet daha sonraki aylarda da bu biçimdeki öğüt kurullarını Anadolu ve Trakya'ya da gönderecekti.[9]

İşgaller Sürüyor

Mart ayının son haftasında (24 Mart 1919) Urfa, bir İngiliz askeri birliği tarafından işgal edildi.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlı devleti Paris Konferansı'na davet edilmemişti. Başbakan Damat Ferit çocuksu düşler görüyor, oraya giderse birçok şeyi değiştireceğini sanıyor ve Paris'e gitmek için girişimlerde bulunuyordu. Özellikle İstanbul'daki İngiliz ve Fransız işgal güçleri komutanlarından kendisine bu konuda yardımcı olmalarını rica ediyordu. Damat Ferit bu bağlamda Fransız *Le Temps* gazetesine yaptığı açıklamada "Fransa'ya çok medyunum (borçluyum). Paris'e gitmeye her an hazırım," diyordu.[10]

Oysa, emperyalist güçlerin Osmanlı'yı dinlemeye niyetleri yoktu, Paris'te Anadolu topraklarını paylaşma planlarını kendi aralarında sürdürüyorlardı.

---

(9) Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken,* C.I, s.64; Z. Sarıhan, C.I, s.179.
(10) Jaeschke 1, s.32.

Sadrazam Damat Ferit Paşa (1853-1923)
1853'te İstanbul'da doğdu. Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'nda Paris, Berlin ve Londra elçiliklerinde kâtip olarak görev yaptı. Padişah Abdülhamit'in kızı ve son Padişah Vahdettin'in kız kardeşi Meliha Sultan ile evlenerek saraya damat oldu. İttihat ve Terakki karşıtı olarak kurulan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin kurucusu ve başkanı oldu. Damat Ferit Mondros Ateşkes Antlaşması için oluşturulan heyete, padişah tarafından başkan yapılmak istenince, o günkü Sadrazam Ahmet İzzet Paşa kendisinin "budala" olduğu gerekçesiyle bu önemli göreve getirilmesine karşı çıktı. Kendisine paşalık unvanı verilerek kurduğu hükümet (4 Mart 1919), 17 Ekim 1920'ye kadar 20 ay görevde kaldı ve sürekli olarak ulusalcı düşüncenin karşısında yer aldı.

Mart ayı içerisinde, Fransızların Adana ve Zonguldak'ı; İngilizlerin Samsun ve Urfa'yı işgal etmeleri, İtalyanları da harekete geçirdi. Bağlaşıkları olan İngiliz ve Fransızlara haber vermeden askeri birliklerini karaya çıkararak Antalya, Kaş ve Silifke'yi işgal ettiler. (28 Mart 1919)[11] Bütün bu olup bitenlerden, özellikle İstanbul'daki gelişmelerden, işgal güçlerinin karar ve uygulamalarından Mustafa Kemal anında bilgi sahibi oluyordu. Tüm gelişmeleri günü gününe izliyordu.

Şimdi, mart ayının Mustafa Kemal'le doğrudan bağlantılı olaylarını ayrıntılı olarak irdeleyebiliriz. Önce Damat Ferit hükümeti üzerinde duralım:

Damat Ferit Hükümeti

4 Mart 1919 tarihinde Damat Ferit'in sadrazamlığa atanması Osmanlı devleti açısından önemlidir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'daki direniş hareketine karşı sert tutumuyla nitelik kazanacak olan Damat Ferit İtalya'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Kont Sforza tarafından "bir İngiliz centilmeninin çok iyi taklit edilmiş şekli" olarak nitelenir.

Damat Ferit, sarayın başkâtibi Türkgeldi'ye göre "...Bukalemun-meşrep (her an değişen karakterli) bir adam olup, bugün ak dediğine yarın kara der ve esas fikrinin ne olduğu bilinmezdi."[12]

---

(11) Türk İstiklal Harbi, Genelkurmay Yayını, (TİH) I, s.145.
(12) Aktaran Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı,* age, C. I, s.48.

İngiliz Yazar Lord Kinross Damat Ferit'in sadrazamlığa gelişi ile ilgili olarak şöyle yazıyor: "...Padişah hükümeti değiştirdi... Yerine kimsenin adam yerine koymadığı eniştesi Damat Ferit'i getirdi... Yurtsever Türklerin gözünde zerre kadar itibarı olmayan, işe yaramaz bir adamdı. Ama İngilizler onu, güven verici, Batılı görünüşlü, pos bıyıklı ve üzerinde Avrupa kültürü cilasıyla, tam bir Türk efendisi sayıyorlardı. Damat Ferit aradıkları kuklanın ta kendisiydi."[13]

Damat Ferit'in sadrazamlığa gelmesiyle birlikte İngiliz yanlılarını, İttihat ve Terakki'ye karşı olan çevreyi büyük bir sevinç kapladı.[14] Onlara göre artık Batı lehine enerjik bir politika izlenecek, Tevfik Paşa'nın ikircikli ve herkesi idare eden tutumu son bulacaktı.

Amiral Webb'in Değerlendirmesi

Padişah Vahdettin'in tüm kaderini İngilizlere bağlaması, İngiliz yanlısı olarak tanınan Damat Ferit'in sadrazam oluşunda etkili olmuştu. Nitekim, Damat Ferit hükümetini ilan eder etmez ilk iş olarak İngiliz Yüksek Komiserliği'yle ilişkiye girdi. İngiliz gizli belgelerine göre İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb, 5 Mart 1919 tarihli raporunda "Damat Ferit'in İngiliz Büyükelçilik Müsteşarı Mr. Hohler'in 'eski bir arkadaşı' olduğunu ve özel olarak haber gönderip bütün umudunun Allah'ta ve İngilizlerde olduğunu, bir miktar mali yardıma gereksinme duyduğunu ve İngiltere'nin istediği kimseleri de tutuklamaya hazır olduğu" mesajını ilettiğini Londra'ya bildiriyordu.[15]

İttihat ve Terakki'den nefret eden, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın içtenlikli savunucusu, İngiliz yanlısı Refi Cevat, *Alemdar* gazetesinde Damat Ferit hükümetine güçlü bir destek vermeye başladı. İşte Refi Cevat'ın ilk olumlu tepkileri:

5 Mart 1919 günü "Hürriyet ve İtilaf, safa geldiniz, hoş geldiniz arkadaşlar. Haydi iş başına!" derken ertesi gün Damat Ferit hükümetini övüyor ve "bugüne kadar boşu boşuna vakit öldürmüş kabinelerin cezalandırılmasını" öneriyordu.

---

(13) Lord Kinross, age, s.180
(14) Akşin, C. I. S. 195
(15) Jaeschke 1, s.19, Akşin, age, C.I, s.229, Z. Sarıhan, age, C.I, s.157 (İngiliz gizli belge No: 371/4215)

Sadrazam Damat Ferit paşa yayınladığı bildiride, "Ermeni göç ettirme suçları ve yolsuzluk yapmış olanlarla Müslüman olmayan azınlıklara iyi davranmayanların şiddete cezalandırılacağını" ilan etti. Damat Ferit 9 Mart 1919 günü İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret etti ve çıkışta tutuklamaların başlayacağını, "ülkeyi savaşa sokanların, Ermeni, İslam ve Rumları göç ettirenlerin" yargılanacaklarını söyledi.[16] Aynı gün tutuklamalar başladı ve tutuklananlar arasında eski Sadrazam Sait Halim Paşa, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi, Millet Meclisi Başkanı Halil Menteşe, Âyan Reisi Rıfat Bey, eski Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey, eski Adalet Bakanı İbrahim Bey, eski Dışişleri Bakanı Ahmet Nesimi Bey ve eski İçişleri Bakanı Fethi Okyar bulunuyordu.[17] Tutuklananlar İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün Sirkeci'deki ünlü Sansaryan Hanı'ndaki binasına götürüldüler.

Kafalar Kütükler Üzerinde Kesilmelidir

Ocak 1919'daki birinci dalga tutuklamadan sonra, bu kez de (9 Mart 1919) bu kadar ünlü kişinin bir arada tutuklanması kuşkusuz bir korku ve tedirginlik yaratmıştı. Tutuklamalar işbirlikçi basın tarafından destekleniyordu. Örneğin *Alemdar*'da Refi Cevat tutuklanan İttihatçıların suçluluk derecesini anlatırken:

"Sehpalar bu adamlara layık değildir, koparılması lazım gelen bu kafalar, kütükler üzerinde kesilip günlerce ibret taşında kalmalı," diyordu. (12 Mart 1919)

Bir gün sonraki daha da sert yazısında şunları yazıyordu:

"Ferit Paşa hükümetini nasıl görmek isteriz? Tutuklamalar gözümüzü doyurmadı. Daha ziyade şiddet! Daha ziyade şiddet! Daha ziyade şiddet!" (13 Mart 1919)

Düşünülmesi Mümkün Olan En İngiliz Yanlısı Hükümet

İngiliz gizli belgelerine göre, Padişah Vahdettin İngiliz Yüksek Komiserliği ile görüşmek istediğini Londra'ya bildirdi. (11 Mart 1919)

---

(16) Akşin, age, 229; Şimşir, age, s.72 (İngiliz Gizli Belge No: FO:371/4141)

(17) Yukarıda belirtildiği gibi ilk tutuklamalar 30 Ocak 1919'ta yapılmıştı. Yazar Hüseyin Cahit Yalçın, Ziya Gökalp, İsmail Canbulat ve Kara Kemal gibi ünlü 27 kişi idiler.

Ayrıca, aynı gün Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb Londra'ya Sir R. Grahem'e yazdığı mektupta Damat Ferit hükümeti için "düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yanlısı" nitelemesini kullanıyor, tutuklamalara başlayan hükümet övülüyor ve şöyle deniliyordu:

"Yeni hükümet övünülecek bir çabayla yeni tutuklamalara başladı. İtaatli (söz dinleyen) bir ata fazla antrenman yaptırıyoruz. Daha fazla adam tutuklarsak, bu hükümet istifa eder.

Daha iyisini de bulamayız. Sadrazam her valiye bir İngiliz danışman atamak istiyor. Bizi mahcup ediyorlar. Damat Ferit hükümeti, düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yanlısı hükümettir."[18]

Bu rapor her şeyi açıkça gün yüzüne çıkarmaya yeterlidir. Yeni hükümetin ve padişahın ne kadar İngiliz yanlısı olduğu, tutuklamaları İngilizlerin teşvik ettikleri, sadrazamın her valiye bir danışman atamak istediği belirtiliyor ve her istedikleri yerine getirildiği için hükümete gönderme yaparak "bizi mahcup ediyorlar" diyordu...

Mustafa Kemal Cephesi

Mustafa Kemal yakın arkadaşı Fethi Okyar'ın tutuklanmasına çok üzülmüştü. Cevat Abbas'ın belirttiği gibi, herkes birbirine ne oluyor diye soruyordu...

"İstanbul'da başlayan bu tutuklama üzerine vatanseverleri bir dehşet almış, uygar işgalcilere ilk koyu kin bağlanmaya başlamıştı."[19]

Ali Fethi'nin suçu, "Divan-ı Örfi" mahkemesince düzenlenen tutuklama belgesine göre, İçişleri bakanı olduğu sırada Talat, Enver ve Cemal'in "yurtdışına kaçmalarına kolaylık sağlamak" olarak gösteriliyordu.[20]

Artık Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde konuşabileceği Rauf Bey'den başkası da kalmamıştı. Ancak her ikisi de akşamdan sabaha tutuklanmayı bekliyorlardı.

---

(18) Jaeschke 2, s.177, Şimşir 2, s.75, Akşin, C.I, s.230 (İngiliz Gizli Belge No: (FO 371/4165, 47752)

(19) Cevat Abbas, *Atatürk'ün Yaveri*, age, s.207-208

(20) İ.S. Balkaya, *Ali Fethi Okyar*, s.88

Rauf Bey'in hatıralarında belirtildiği gibi kimi gazetelerde "Fethi Bey tutuklandı. Ama Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey hâlâ kollarını sallayarak Beyoğlu caddelerinde dolaşıyorlar," diye yazılar çıkmaktaydı.[21] Tutuklanma korkusu ve tedirginliği uykularını kaçırıyordu.

Sansaryan Han'ı Ziyaret

Mustafa Kemal, Fethi Okyar'ın tutuklanmasından iki gün sonra Fethi Okyar'ı Sansaryan Han'da ziyaret etti.

Bu ziyaretle ilgili bilgiyi, Falih Rıfkı Atay'a anlattıklarında Atatürk şöyle veriyor: "...Yaverim tutukluların polis müdürlüğü içinde bir dairede bulunduklarını haber verdi. Resmi üniformamı giydim, yaverimi yanıma alarak gittim."[22]

Yaver Cevat Abbas da bu ziyareti şöyle anlatıyor:

"Ertesi gün Atatürk resmi elbisesiyle tutukluları ziyarete gitti. Polis müdürü Miralay (Albay) Halil Bey'den izin alarak Sansaryan Han'ın taraçasına yığılan, memleketin bu yüksek toplumsal heyetinin yanına çıktı.

Atatürk aralarına girdiği zevatın (kişilerin) kimine iltifat (gönül alma), kimine teselli, kimine yapacağı girişimin hedefini işaretiyle ödüllendirdikten sonra en çok Fethi'siyle meşgul olmuştu."[23]

Cevat Abbas'ın nitelemesi ilginçtir, Mustafa Kemal'in Sansaryan Han'a gidişinin tek nedeni vardı, o da çocukluk arkadaşı Fethi Okyar'ı görmek, teselli etmek ve moralini yükseltmek...

Öte yandan Mustafa Kemal'in kendi ayağıyla polis müdürlüğüne gidişten bir ölçüde tedirgin olduğu da görülüyor.

İşte Atatürk'ün o endişesini belirten kendi anlatımı:

Hapishanede Kalmak Korkusu

"Merdivenlerden çıkarken, kendi ayağımla geldiğim hapishanede kalmak korkusu hatırıma geldi. Belki bir hayırları olur diye, sahanlıklarda rast geldiğim ve polisi takviye eden genç jandarma za-

---

(21) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar,* s.294

(22) Atay, age, s.1 17. Polis müdürlüğü Sirkeci'de ünlü Sansaryan Han'daydı.

(23) Cevat Abbas, age, s.207.

bitlerinin ellerini sıkıyor ve hatırlarını soruyordum. İçlerinde beni tanıyanlar da vardı. Dam katına çıktık. Etrafıma bakındım, dar bir koridor üstünde karşılıklı ufak odalar! Manzara heybetli idi, sadrazamlar, nâzırlar, bütün 'ricali mühimme' (önemli makam sahibi kişiler) ve bazı meşhur gazeteciler! Benim de içlerine katıldığımı görünce sevindiler. Her taraftan neşeli:

'Buyurun' sesleri geldi. Sadrazam Sait Halim Paşa'nın odasına gittik. Başka nâzırlar da geldi... 'Ne var, ne oluyor?' diye soruyorlardı".

Mustafa Kemal anlatımını sürdürür ve şu yargıya varır:

"...Ne kadar derin düşüncelere daldım. Canımın yandığı şu idi. Bu zatlar arasında hesaba, imtihana çekilmek lazım gelenler vardı. Fakat, hesabı soran millet değildi. Bilakis, milleti daha ağır bir felakete sürükleyen insanlardı. Damda Fethi Bey'le biraz dolaştık, konuştuk."(24)

Lord Kinross da Mustafa Kemal'in tutukevindeki "tutuklanmaktan korkmak" biçimindeki bu ruhsal durumuna değinmekte ve şöyle yazmaktadır: "Arkadaşını görmeye gitti. Bu uğursuz yerde sanki kendi de mahpusmuş gibi geldi. Merdivende rastladığı jandarmaların, ne olur ne olmaz diye ellerini sıktı. Çünkü acı acı içinden geçirdiği, kendi de tutuklanacak olursa bu adamlar onun işine yarayabilirdi."(25)

Cevat Abbas'ın anlatımında, polis müdürlüğünün bulunduğu Sansaryan Han'ın tutuklular bölümünden çıkarken ciddi bir korku yaşadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü tutuklular kısmının kapıları üzerlerine kapanmıştır. Şöyle anlatıyor Cevat Abbas:

"Polis nöbetçilerinin Atatürk'le beni de memleketi mütarekenin hükümlerine uymayan işgalcilerin hainlik ve zorlamasına uğramış vatandaşlar arasına kapatmış oldukları anlaşıldı.

Artık çıkıyorduk. Ben kapıya yönelmiş ve seslenmiştim. Çifte polis nöbetçilerinden biri, Atatürk'ü ve beni tanımış ve arkadaşlarının mırın kırınlarına rağmen kapıyı açabilmişti."(26)

---

(24) Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, s.117
(25) Lord Kinross, age, s.180
(26) Cevat Abbas, age, s.207

Polis müdürlüğünde tutuklu olan kişiler 16 Mart 1919 Pazar günü Bekirağa Bölüğü'ne götürüldüler.[27]

Kısa sürede eski İçişleri Bakanı Fethi Bey, Salah Cimcoz, Sapancalı Hakkı Bey, İzmir eski Valisi Rahmi Bey ve diğer kimi sanıkların Divan-ı Harp'te sorgulamaları başladı.[28]

Yeni Gazete'nin Yayını: Mustafa Kemal Tutuklandı

Mustafa Kemal'in, özellikle Fethi Okyar'ın tutuklanmasından sonra tedirginlik içinde olduğunu yukarıda belirtmiştik. Atatürk şöyle diyor:

"Ben de o günlerde birtakım takiplere uğrar gibi olduğumu hissettim.[29]

İşte tam bu sırada, büyük tutuklamalardan 6 gün sonra, 14 Mart 1919 Cuma günkü *Yeni Gazete* Mustafa Kemal'in tutuklandığı haberini verdi.[30]

Mustafa Kemal cephesinde bu haber telaşa neden oldu. Ancak Mustafa Kemal'e bağlı olan *İleri* gazetesi ertesi günkü sayısında (15 Mart 1919), "Dünkü *Yeni Gazete,* eski Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklandığını yazmış ise de, belgeli araştırmamıza dayanarak diyebiliriz ki, Mustafa Kemal tutuklanmamıştır. Ordunun pek değerli üstün kişilerinden biri olan sözü geçen paşanın tutuklanma ihtimali de yoktur," diyerek endişeleri dağıtıyordu.·(*İleri,* 15 Mart 1919)

Evet, *İleri* gazetesi "tutuklanmamıştır, tutuklanma olasılığı da yoktur" diye yazıyordu ama, kafaların içine bir kez kurt düşmüştü. İşte yukarıdaki bölümde sözü edilen, başlangıçtan beri İtalyan si-

---

(27) Bekirağa Bölüğü İstanbul Üniversitesi bahçesi içindeki Beyazıt kulesinin karşısındaki bina olup yüz yıla yakın askeri hapishane olarak kullanılmıştır. Siyasi tutukluların konulduğu bu bina adını buradaki bölük komutanından almıştır. Bkz: İhsan Birinci: "Binbaşı Bekirağa Bölüğü" *Hayat Tarih Mecmuası,* S.XI, Kasım 1976. Bu bina şu anda İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi binasıdır.

(28) Z. Sarıhan, age, s.173

(29) Atay, age, s.117

(30) *Yeni Gazete*, 14 Mart 1919, Z. Sarıhan, age, C.I, s.171

yasi komiserinden Mustafa Kemal için güvence alma girişimleri bu tedirginlik ve bu ruh halinin sonucudur. Şimdi o günlerde İzmir'de toplanan önemli bir Kuvayı Milliye toplantısından söz edelim.

Hakları Savunan İzmir Kongresi

17 Mart 1919 tarihinde, İzmir'de Kuvayı Milliyeciler önemli bir toplantı yaptılar. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kongresi İzmir'de Milli Sinema'da başladı ve 19 Mart'a kadar 3 gün sürdü.

Kongreye Ege bölgesindeki 37 belediye başkanı, 37 müftü, her ilçeden seçilmiş 2, her sancaktan seçilmiş 4 üyeden oluşan 165 delege katıldı.

Toplantının gerçekleşmesinde İzmir'de vali vekili ve kolordu komutanı Nurettin Paşa'nın olumlu katkıları olmuştu:

Belediye başkanları, müftüler, aydınlar, esnaf ve toprak sahipleri delegelerin katılımıyla oluşan bu ilk kapsamlı kongre Milli Sinema'da üç gün çalıştı. Tüm yönetim birimleri temsil edildiği için, İzmir'in işgalinden önce yapılmış ilk büyük ve kapsamlı toplantıdır ve bu nedenle kongre İstanbul basınında da oldukça önemli yer tuttu.

Toplantı sonunda yayınlanan bildiri, "Biz çeşitli halk sınıflarının delegeleri, Türk halkının milli iradesine uyarak kongre halinde toplandık..." cümlesiyle başlıyordu. Aynı bildiride "Türk ulusunun parçalanarak azınlıkların boyunduruğu altına düşürülmemesi" isteniyor, "Türk milleti kendisini koruma kararındadır," deniliyordu. Bu bildiride yer alan "vatanın bütünlüğü" ve "Türk halkının milli iradesi" gibi kavramlar, kongrenin bilincine tanıklık ediyordu.[31]

Kongreye Kuvayı Milliye yandaşı bir düşüncenin egemen olması ve başarılı bir sonuç bildirisinin yayınlanması, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde de olumlu bir hava esmesine vesile oldu. İşgale uğraması artık kesinleşen bir bölgenin halkı birleşip sesini duyuruyordu.

---

(31) İzmir Müdafaa-i Hukuk Kongresi için Bkz: Alev Coşkun, *Kuvayı Milliyenin Kuruluşu,* 5. Baskı, s.135-140; Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken,* Bilgi 2007, s.200-215; Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri,* Bilgi, 1974, s.73-77

Yeni Gün Kapatılıyor

Bu gelişmeler sürerken, 26 Mart 1919 Perşembe günü *Yeni Gün* gazetesi kapatıldı. Yunus Nadi'nin başyazarlığını yaptığı ve Kuvayı Milliyecilerin yanında yer alan *Yeni Gün*'ün yayını sansür yönetimi tarafından yasaklanmıştı. Böylece 3 Eylül 1918'de yayın yaşamına başlayan ve başyazarlığını Yunus Nadi'nin yaptığı *Yeni Gün* 203. sayısında kapatılıyordu.[32]

İzmir ve Bursa Valileri Görevden Alınıyor

İzmir'de yapılan Kuvayı Milliye kongresinde konuşan Vali Vekili ve Kolordu Komutanı Nurettin Paşa "Ben burada iken İzmir'e kimse giremez," demişti. Venizelos, İzmir valisinin bu milliyetçi tutumunu Paris Konferansı'nda İngilizler ve Fransızlara şikâyet etmişti. Sonunda Nurettin Paşa görevinden alındı. Yerine komutanlığa emekli subaylardan Ali Nadir Paşa, valiliğe de 11 Mart 1919'da, Damat Ferit'in Bakanlar Kurulu üyesi, İngilizlerin işbirlikçisi Ahmet İzzet Bey (Kambur İzzet) atandı. Bu arada, ulusalcı Bursa Valisi Ebubekir Hazım Bey de görevinden alındı. (19 Mart 1919)[33]

Milliyetçiler bir bir görevlerinden alınıyor, yerlerine işbirlikçiler atanıyordu.

Rauf Orbay – Sadrazam Görüşmesi

İşte tam bu sırada, bir ay kadar önce (27 Şubat 1919) askerlik görevinden istifa etmiş olan Rauf Bey'e Sadrazam Damat Ferit'ten görüşme istediği bilgisi iletildi. Başbakanlık konutunda sadrazam,

---

(32) 26 Mart'ta kapatılan *Yeni Gün* altı buçuk ay kapalı kaldı, ancak 11 Ekim 1919'da yeniden yayınlanmaya başladı. Gazete 17 Mart 1920 gecesi İngiliz askerleri tarafından ablukaya alındı ve yayınına son verildi. İngilizler Yunus Nadi'yi tutuklamak istiyorlardı. Yunus Nadi önce saklandı, sonra Anadolu'ya geçti ve gazete 9 Ağustos 1920'de Ankara'da *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla yeniden yayınlanmaya başladı.

(33) Ebubekir Hazım (Tepeyran) (1864-1947) Danıştay üyeliği ve İçişleri bkanlığı yaptı. Bursa valiliği sırasında Millicilere yardım ettiği için görevden alındı. Anadolu hükümetinin Sivas ve Trabzon valisi olarak görev yaptı. 1923 Meclisi'nde Niğde milletvekili oldu, anayasa komisyonu başkanlığı yaptı. 1939 ve 1943'te yeniden seçildi. Edebiyatçı da olan Ebubekir Hazım roman ve anılar yazdı. *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Oktay Akbal'ın dedesidir.

Rauf Bey'e istifa olayından padişahın üzüntü duyduğunu, "Birkaç ay istediği bir makamda bulunsunlar, sonra birlikte çalışacağız," dediğini Orbay'a iletti.

Rauf Bey, Damat Ferit'e "hükümetin yanlış yolda olduğunu, Nurettin Paşa gibi bir valinin görevden alıp, yerine düşmana Selanik'i teslim etmiş olan Ali Nadir Paşa'nın getirilmesinin doğru olmadığını, bu gidişle ordunun bu gibi davranışlara isyan edeceğini, savaş meydanlarından sağ gelmiş olan gazilerden oluşan ordunun buna katlanamayacağını" söyledi.(34)

Bu sözler karşısında Damat Ferit şaşırmış ve telaşlanmıştı ama bir süre sonra Rauf Orbay'ın istifası kabul edildi.

Bu arada, görevinden alınan Erzurum'daki 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki (Subaşı) Paşa İstanbul'a gelmekten çekiniyor, sonunun Ali İhsan (Sabis) Paşa gibi tutuklanmak olduğunu hissediyordu.

16 Mart 1919 Pazar günü İstanbul'da Rumlar kiliselerde toplanarak gösteri yaptılar. Kiliselere büyük Yunan bayrakları asıldı, İstanbul'un Yunanistan'a bağlanması için imza kampanyası başlatıldı.

Tutuklanmış olan gazeteciler Ahmet Emin (Yalman) ve Celal Nuri (İleri) tutukevinden çıkarıldılar ve Kütahya'ya sürgüne gönderildiler.

Paris Barış Konferansı'ndaki gelişmelerden rahatsız olan İtalyanlar 28 Mart 1919'da İngiliz ve Fransızlara haber vermeden Antalya, Kaş ve Silifke'ye asker çıkararak buraları işgal etti. İzmir Valiliğine atanan İzzet Bey de yaptığı ilk açıklamada "Yunan halkının temiz bir dostuyum," dedi.(35)

İşte bu karmakarışık günlerde bir gazeteci Mustafa Kemal aleyhinde dava açtı. Şimdi bu konuyu ele alabiliriz.

Mustafa Kemal'e Dava Açılıyor
Onu Mahkûm Ettirmek İsteyen Gazeteci

Mütareke İstanbulu'nun karmaşık yapısında İttihat ve Terakki'nin dağılmış olması, ona karşı olanları harekete geçiriyordu.

---

(34) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar,* age, s.291.
(35) Z. Sarıhan, age, s.187

Bu sırada Nigehbah Cemiyet-i Askeriyesi ya da Askeri Nigehbah Cemiyeti adlı bir kuruluş çalışmalarını artırdı. Nigehbah, Farsça bir kelime olup, "gözcü" demektir. Buna göre Askeri Gözcü Derneği adındaki bu dernek İttihatçılara karşı ve tamamen işbirlikçi bir kuruluştu.

Bu dernek, İttihat Terakki hükümeti tarafından görevden uzaklaştırılan Kiraz Hamdi Paşa,[36] Miralay Refik Bey, Tayyar Paşa gibi subaylar tarafından kuruldu. Programı 7 Ocak 1919 tarihli *Alemdar* gazetesinde yayınlandı. Derneğin başlıca amacı İttihatçıların ordudan uzaklaştırdığı subayların yeniden görevlerine dönmelerini sağlamaktı.

Nigehbahçıların başlıca amacı, İttihatçılardan intikam almaktı. Diğer sivil kuruluşlar orduya pek sataşmazken, Nigehbah Derneği, eski asker olmanın verdiği güçle, İttihatçı liderlere ve özellikle eski komutanlara şiddetle saldırıya geçti; eski ordu komutanlarını şu ya da bu biçimde küçük düşürmek en önemli işleriydi.

Sonunda bu kampanya Mustafa Kemal'e kadar ulaştı. Bu ilginç olay ve Mustafa Kemal'in dik duruşunun kısa öyküsü şöyledir.

Nigehbahçılardan cesaret alan *Hukuk-i Beşer* gazetesi, Damat Ferit hükümetine hitaben "esbabı mucibeli sualler" (gerekçeli sorular) başlığıyla 14 Mart 1919'da bir yazı dizisi yayınlamaya başladı. Yazıda Osmanlı devletinin I. Dünya Savaşı'na katılan komutanlarına çok ağır suçlamalarda bulunuyordu. Yazıyı, 31 Mart 1909 olayları sırasında "din elden gidiyor" diyerek olaylara karışan Mevlanzade Rıfat yazıyordu.

Çok Ağır Suçlamalar

Hukuk-i Beşer gazetesinin konuyla ilgili 24 Mart 1919 tarihli üçüncü yazısında ağır suçlamalarda bulunan Mevlanzade Rıfat hükümete aşağıdaki soruları soruyordu:

"...Kâğıt paranın geçerli olmadığı yerlerde ordu ve mülkiye memurlarının (sivil yöneticilerin) ihtiyaçları için milyonlarca altın

(36) İttihat ve Terakki Partisi karşıtı olan Kiraz Hamdi Paşa, İngiliz Dostları Cemiyeti'nin (1919) kurucuları arasındadır. Daha sonraları ulusal savaşın başarısızlığa uğraması için Gürcistan'da paralı ordu kurmuş, Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması üzerine yurtdışına kaçmıştır.

Mevlanzade Rıfat (1869-1930, Halep)
Kürt ayrımcılık hareketine karıştığı için Abdülhamit tarafından sürgün edildi ve 12 yıl Yemen'de kaldı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a geldi, "Serbesti" gazetesini yayınladı. 31 Mart olayına kanştığı gerekçesiyle 10 yıl mahkûmiyet aldı. Paris'e kaçtı. Mütareke İstanbulu'nda Radikal Avam Partisi'ni kurdu ve "İnkılab-ı Beşer" gazetesini çıkardı. Kürt Teâli Cemiyeti'nde ve İngiliz himayesinde Kürt devleti kuruluşu çalışmalarında yer aldı. Atatürk'e ve milli mücadeleye tam karşı bir tutum izledi. Zaferden sonra Halep'e kaçtı, orada Atatürk karşıtı bir kitap yazdı.

ve gümüş para bastırılarak bazen vagon vagon ordu komutanı denilen 'âli sefillere' (yüksek mevkideki alçaklara) daha doğrusu haydut başlarına teslim edildi."(37)

Hukuk-i Beşer böylesine satılık bir kişilikle bir yandan kendi hükümetini sahte para basan kalpazanlıkla niteliyor; öte yandan ordu komutanlarını da bu paraları teslim alan alçaklar ve haydut başları olarak suçluyordu. İşbirlikçiler bu derece ileriye gidiyordu.

Mustafa Kemal bu "namussuz iftira" karşısında çılgına döndü. Aynı gün bir dilekçe yazarak Harbiye Bakanlığı'na başvurdu. Sert dilekçesinde bu "...namussuzca iftirayı reddettikten" ve yazarını da kınadıktan sonra bunu yazan kişi hakkında kovuşturma açtırılmasını istedi.

Bu iftiraya kimse ses çıkarmazken Mustafa Kemal'in ertesi günü atik bir biçimde karşı çıkması, yazıyı yazan ve bu yazıyı basan gazeteyi kınaması özellikle o günlerin havasında son derece önemliydi. Mustafa Kemal'in Savaş Bakanlığı'na verdiği bu dilekçeyi sadeleştirerek aşağıya alıyoruz.

---

(37) Borak, age, s.218-219; Akşin, age, s.218-219 Bu yazıyı yazan Mevlazade Rıfat (1869-1930) çok tartışmalı ve karmaşık bir kişidir. Mütareke İstanbulu'nda çok faaldi. Ulusalcılara ve Mustafa Kemal'e karşıydı. Zaferden sonra 150'likler listesinden yurtdışına sürüldü. Yaşamının son yıllarını Halep'te geçirdi. Ulusal savaş ve Atatürk aleyhine *Türkiye İnkılabının İçyüzü* adlı bir kitap yazdı. Kitabın 2. basımı, Pınar Yayınevi'nce, 2000 yılında basıldı.

"*Hukuk-i Beşer* gazetesinin 24 Mart 1919 tarihli sayısında, Damat Ferit kabinesinden sorulan gerekçeli sorulardan 3 numaralısında 'milyonlarca altın ve gümüş para bastırılarak vagon vagon ordu komutanı haydut başlarına teslim edildiği' belirtilmektedir..."

Tek Dayanağı Namus ve Haysiyet (Onur) Olan Kumandanlar

Mustafa Kemal dilekçesini sürdürüyor:

"Bu ifade ile ordu kumandanlarının sefil ve haydut başı ve dolayısıyla orduların haydut oldukları ilan edilmiş oluyor. Savunmalarına hiçbir zaman gerek görmeyeceğim bazı kişiler hakkında taşlamalarda bulunmak isterken yurt ve millet için temiz, masum duygularla ve her türlü yoksulluk ve zorluklar içinde namus görevlerini hakkıyla yapan Osmanlı ordularını haydut ve aynı yoksulluk ve zorluklarla karşı karşıya bulunan ve tek dayanağı namus ve haysiyetlerinden ibaret bulunan bu ordular kumandanlarını sefil ve haydut başılıkla niteleyip dillere düşürmek ne büyük bir ahlaksızlık ve ne sefil bir vicdansızlıktır.

Vatan ve Milletin Çöküp Dağılmasını Arzu Eden Alçaklar

Osmanlı ordularını, onların namuslu kumandanlarını bu suretle göstermek yeteneği, ancak vatan ve milletin çöküp dağılmasını arzu eden bir alçakta bulunabilir. Fevzi (Çakmak) Paşa, Nihat Paşa (Anılmış), Yakup Şevki (Subaşı) Paşa, İhsan (Sabis) Paşa, Cevat (Çobanlı) Paşa... gibi namus ve doğruluklarından asla şüphe edilmeyecek olan ordu kumandanı arkadaşlarımın bu rezilce teşhire (gösteri) karşı ne diyeceklerini bilmem. Yalnız kendi nam ve hesabıma beyan ederim ki benim Anafartalar'da, Doğu'da, Suriye'de başlarında bulunmakla övündüğüm kahraman ordular, haydutlardan değil, soylu Osmanlı milletinin namuslu çocuklarından kurulu idi.

O sefil iftiracı şunu da kesin olarak bilmelidir ki ben hiçbir vakit vagon vagon altın teslim alan sefil ve haydut başlarından değilim. Bundan dolayı büyük savaş içinde kumanda ettiğim Anafartalar Grubu, İkinci Ordu, Yedinci Ordu ve en nihayet Yıldırım Orduları Grubu ve şahsım namına bu namussuzca iftirayı ve sahibini lanetlerim.

Bu iftiracı adam hakkında gereken kanuni işlemin yüksek bakanlığınızca yerine getirilmesi istirham olunur."[38]

Mustafa Kemal'in imzalayarak Savaş Bakanlığı'na verdiği bu dilekçenin hazırlanmasında Mustafa Kemal'le sık sık görüşen, ve o sırada Savaş Bakanlığı'nda görevli olan Albay İsmet Bey'in (İnönü) de görüşlerinin alındığı ve yazımında İnönü'nün katkıda bulunduğu bilinmektedir.[39]

Mustafa Kemal ve arkadaşları bu dilekçeyi sadece sessizce bakanlığa vermekle kalmayıp, dilekçenin gazetelerde yayınlanmasını da sağladılar. Gerçekten dilekçe 25 Mart 1919 günü *Vakit, Alemdar* ve Yunus Nadi'nin *Yeni Gün* gazetelerinde yer aldı.

Padişahın ve İngilizlerin destekçisi *Alemdar* bile aynı gün, başyazısında "...Herkesi kırmayalım. İyi bir asker olduğu cihetle, parti fikirleriyle hareket etmediğini kesinlikle sandığımız ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa'yı da içine alan bu yanlışlığı *Hukuk-i Beşer* refikimizin (arkadaşımızın) düzeltmelerini bekliyoruz," diye yazdı.[40]

Ordu komutanlarına, orduya ve devlete karşı yapılmış olan böylesine ahlaksız bir saldırı karşısında Savaş Bakanlığı ne yapıyordu? Savaş Bakanlığı suskundu. Pekiyi Mustafa Kemal tarafından verilen dilekçenin sonucu ne oldu?

Ne kadar ilginçtir ki, Mustafa Kemal tarafından Harbiye Bakanlığı'na verilen dilekçe işleme konulmadı, üstelik bu dilekçe bir üst yazı ile *Hukuk-i Beşer* gazetesine yollandı.

İşin ilginç ve trajikomik yanı, eski komutanlara hakaret eden gazete sahibi bu yazıyı alınca kendisinin hakarete uğradığını belirterek karşı saldırıya geçti ve Mustafa Kemal'e karşı dava açtı.

Bu noktada sözü Mustafa Kemal'e bırakalım. Bakınız Mustafa Kemal bu ilginç durumu nasıl yorumluyor:

Yaman Çatmıştık, Mahkemeye Verildik

"Bu gazete beni Osmanlı mahkemelerine dava etti. Bir gün bir celpname aldım. Hakaret sanığı sıfatıyla bir hafta sonra mahkemeye çağrılıyordum. Yaman çatmıştık. Aklımı başıma topladım, kumandanlık mevkiinde değildim.

---

(38) *Vakit,* 25 Mart 1919, Borak, age, s.218-219
(39) Atay, age, s.118
(40) *Alemdar, Vakit, Yenigün* (25 Mart 1919); Sarıhan, age, C.1, s.184.

Siyasi bir şey de yapamazdım. Hukuk çareleri bulmalıydı. İsterdim ki muhakemede bulunayım. Fakat o zaman İstanbul gazetecilerinin en aşağısıyla karşı karşıya gelmek çok gücüme giden bir şeydi. Bundan başka davanın bazı yüksek politikacılar tarafından hazırlanmış bir plan neticesi olduğunu da düşünüyordum. Ne yaparsam yapayım, mutlaka mahkûm olacaktım. Bu vesile ile birçok dertlerimi döksem bile bunlar mahkeme salonlarının duvarları içinde kalacaktı. Tanıdığım avukat Sadettin Ferit Bey'i davet ettim.[41] Kendisine vaziyeti anlattım ve fikrini sordum:

— Dava ehemmiyetlidir, dedi; mahkûm olmanız ihtimali vardır.

— Amma yaptın canım, ben hiç de mahkûm olmak niyetinde değilim.

Maksadımı pek tabii olarak kavrayamayan avukatım cevap verdi:

— Elbette... Fakat müsaade ederseniz davacının vekili ile konuşayım.

— Hayır müsaade edemem. Ben haklı olduğumu biliyorum. Davacının avukatı ile görüşmeye ne lüzum var? Bu iş, yolumun üstüne çıkan bir dikendir. Biraz daha zamana ihtiyacım var. Davayı, lehimde de kazanmanızı istemiyorum. Yalnız, bana zaman kazandırabilir misiniz?

— Buna söz verebilirim.

İlave ettim:

— Bu vesile ile oyalanmak, belki de hürriyetimden mahrum kalmak istemem. Siz buna mani olabilirseniz en büyük iyiliği yapmış olursunuz. Vekilim bir defa mahkemeye gitti, davayı dağıttı, bana o kadar zaman kazandırdı ki İstanbul'dan çıktığım gün muhakeme henüz bitmiş değildi."[42] *Hukuk-i Beşer* gazetesinde bu yazıyı yazan ve Mustafa Kemal'e karşı dava açan Mevlanzade Rıfat, yazısında sadece Mustafa Kemal'e değil, bütün ordu komutanlarına saldırırken, Harbiye (Savaş) Bakanlığı da, Başbakanlık da susuyordu. Sadece Mustafa Kemal bu alçakça saldırıya karşı koymuştu.

---

(41) Sadettin Ferit Bey, Mustafa Kemal'in çok yakın arkadaşı Dr. Rasim Ferit Talay'ın ağabeyidir. Av. Sadettin Ferit Talay'dır. Zaferden sonra İstanbul Baro başkanlığı ve bir dönem (1935-1939) Bursa milletvekilliği yaptı.

(42) Atay, age, s.119-120; Borak, age, s.221-222.

Mustafa Kemal bu saldırıların yapıldığı sırada Anadolu'ya geçme kararını çoktan vermişti, kendisinin de avukatına belirttiği gibi sadece zamana ihtiyacı vardı.

Şimdi Damat Ferit'in martın ikinci yarısındaki girişimlerine ve İngilizlere yaptığı "manda" yönetimi önerisine geçebiliriz.

Padişah ve Damat Ferit İngilizlere Manda Yönetimi Öneriyor

Yinelemekte yarar vardır ki, Padişah Vahdettin Osmanlı devletinin kurtuluşunu, İngilizlere tamamen bağlanmakta görüyordu. Damat Ferit'in sadrazamlığa getirilişinde de onun İngiliz yanlısı oluşu önemli bir rol oynamıştı.

Yukarıda Damat Ferit'in sadrazamlığa gelir gelmez İngilizlerle başlattığı sıkı ilişkiyi vurgulamıştık. Şimdi 21 Mart ve 30 Mart 1919 tarihlerinde İngilizlere yapılan teklifler üzerinde duracağız:

- 21 Mart 1919'da, Padişah Vahdettin, İngiliz Yüksek Komiserliği kıdemli siyasi memuru Tom Hohler'i görüşmeye çağırdı. Tom Hohler'e verilen mesaj şudur: "Türkiye'ye Paris Konferansı'nda temsilci bulundurma izni verilmiyor. Türk hükümetinin kendi görüşlerini, mümkün olan en yüksek katta güvenilir ve gizli bir kanal aracılığıyla (kastedilen Mr. Hohler'dir) İngiliz hükümetine duyurmak istediği" bildiriliyordu. Şu tavra bakınız: Paris Konferansı'na çağırılmayan Osmanlı devleti, kendisini temsil etmesi için bir İngilizi görevlendirmek istiyor... Ancak konuyu enine boyuna inceleyen İngilizler, Fransızlardan çekindiler ve Hohler'e böyle bir yetki vermediler.[43]
- 30 Mart 1919'da Damat Ferit İngiliz Yüksek Komiserliği'ni tekrar ziyaret etti. Kendisinin padişah tarafından gönderildiğini, padişahın "Osmanlı gücünü tamamen İngiliz hükümetinin emrine vermek" amacını güttüğünü, padişahın İngiltere'den başka hiçbir devlete başvurmak istemediğini" belirterek yazılı bir öneri paketi sundu.

İngiliz gizli belgelerinden, 30 Mart 1919'da Damat Ferit'in, İngilizlere Türkiye'de bir "manda idaresi" önerdiğini öğreniyoruz.

---

(43) Sonyel, age, s.49, (İngiliz Gizli Belge No: FO / 4156 / 48129)

Protektora Projesi: Mutlak Teslimiyet

Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı üzerinde belgelere dayanarak yapıtlar vermiş olan Alman tarihçi Prof. Dr. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri* kitabında bu önemli belge için "Protektora Projesi" (Koruma Projesi) tanımını getirmiştir.

Prof. Jaeschke şöyle diyor:

"Damat Ferit bu projeyi 30 Mart 1919 tarihinde yüksek komisere 'babası Abdülmecit'in onu (padişah Vahdettin'i) İngiliz devletine ve İngilizlere dostluk duygularıyla yetiştirdiğini, bugün takip ettiği gayenin Osmanlı hükümetini büyük İngiltere devletine mutlak bir teslimiyetle bağlamak olduğunu' söyleyerek takdim etti. Daha açık konuşması istenince cebinden bir kâğıt çıkardı: Sultan ile birlikte hazırladığı bir projenin acele tercümesini istedi."(44)

Şimdi, bu inanılması güç, ülkeyi açıkça satan belgede neler vardı; ona bakmalıyız.

15 Yıl İngiliz Yönetimi

İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sunulan ve Osmanlı devletini bir İngiliz sömürgesi yapmayı amaçlayan ihanet belgesi aşağıdaki önemli maddeleri içeriyordu:

1. Tüm ülkede ülkenin dışa karşı bağımsızlığı ve iç güvenliği "15" yıl boyunca İngiltere tarafından sağlanacaktır. İngiltere bu amaçla gerekli gördüğü yerleri işgal edebilecektir.

2. Ermenistan'a Doğu Anadolu'da toprak verilecek, bağımsız ve özerk bir Ermeni cumhuriyeti oluşturulacaktır.

3. Mebus seçimleri ile yerel seçimler, İngiliz konsoloslarının gözetimi altında yapılacaktır.

4. Her ilde bir İngiliz konsolosu bulunacak ve bunlar "15" yıl süreyle valilerin danışmanlığını yapacaklardır.

---

(44) Jaeschke, *İngiliz Belgeleri,* s.4-5 ve 38. Ayrıca Bkz. Furter Correspondence Respecting Eastern Affairs, Part II 1919, No. 34 (İngiliz Gizli Belge No: FO / 4156 / 60152)

5. Osmanlı bakanlarına birer İngiliz müsteşar verilecektir. Ayrıca İngiltere İstanbul'da ve taşrada denetlenme kurulları oluşturabilecek ve maliyeyi denetleme hakkına sahip olacaktır.

Bu öneri hemen Londra'ya bildirildi.[45]

Boyun Eğiş

Bu utanç verici manda önerisi hakkında İngiliz Yüksek Komiserliği adına Amiral Webb, Londra'ya gönderdiği gizli şifreli telgrafta Padişah Vahdettin adına, sadrazam tarafından yapılan bu ziyarette "Osmanlı devletinin İngiltere'ye tamamen boyun eğdiği (Webb'in kullandığı deyim: Total submission) belirtiliyordu."

Bu belge açık ve net bir biçimde padişahın kendisini İngiltere ile bütünleştirdiğini göstermektedir.

Mustafa Kemal, padişaha ve Damat Ferit'e güvenmiyordu ama, böylesine alçakça bir girişimde bulunabileceklerini de düşünemezdi. İngiliz devleti gizli belgeleri 1966 yılında açıklığa kavuşup yayınlanmasaydı yine de kimse bu derece alçaklığı bunlara yükleyemezdi.

Atatürk'ün Mutluluğu

Ama şimdi bu belgeler her şeyi gün yüzüne çıkarmış oluyor.

Atatürk bu belgeleri sağlığında görebilseydi, herhalde bu hainleri bir kez daha lanetler, Anadolu'ya geçip ulusal bağımsızlık hareketini başlatmış olmaktan bir kez daha mutluluk duyardı.

Sömürgeciliğe Direniş

Kaderin cilvesine bakınız ki, Damat Ferit'in manda talebini İngilizlere sunduğu günlerde, sömürgeciliğe karşı ilk direniş Hindistan'ın başkenti Delhi'de İngiliz sömürge yönetimine karşı gerçekleşiyordu.

---

(45) Bu İngiliz mandası önerisinin daha geniş ayrıntıları için Bkz: Jaeschke 2, s.5; Y. H. Bayur, s.270-273, S.R. Sonyel, *Dış Politika,* C. I. s.49-50 (İngiliz Gizli Belge No: FO 371 / 4156)

Hindular ve Müslümanlar birlik oldular ve İngilizlere karşı eylem yapmaya karar verdiler. Tüm işyerleri kapatıldı. Bir Hindu lideri ilk kez cuma günü camide konuştu. Halk birlikte pasif direnişe başladı. Halkın direnç göstermesine sinirlenen ve ilk kez gerçekleşen böylesi eylemlere şaşıran İngiliz sömürge yönetimi toplu direniş yapan halkın üzerine ateş açtı.[46]

Mart ayı biterken, ne olursa olsun, Anadolu'ya geçmek ve Anadolu'da Türk bağımsızlık savaşını başlatmak düşüncesi onun kafasında kesinleşmişti.

Nisan ayındaki gelişmelere geçmeden önce Şişli'deki ev ve geleceğin kadrosu üzerinde durmalıyız.

(46) Bayur, age, s.332.

20

ŞİŞLİ'DEKİ EV VE GELECEĞİN KADROSU

Mustafa Kemal'in Şişli'deki eve 16 Aralık 1918 günü taşındığını yukarıda belirtmiştik. Taksim'den Harbiye Osmanbey yoluyla Şişli Camii'ne doğru giderken sağ tarafta bugün Halaskârgazi Caddesi No: 250 adresindeki Atatürk Müzesi olan bu evde Mustafa Kemal Samsun'a gitmeden önce beş ay kaldı.

O tarihte evin sahibi Ermeni bayan Madam Annik Kasapyan'dan kiralanan ev, bir bodrum ve üç kattan oluşuyordu.

Evin bodrum katında kömürlük, çamaşırhane ve mutfak bulunuyordu.

Ana giriş kapısından geçildikten sonra dört basamakla birinci kata çıkılmaktaydı. Caddeye bakan oda kabul ve yaver odasıydı, onun karşısında bulunan oda ise yemek odası olarak kullanılıyordu.

İkinci kat tamamen Mustafa Kemal'e aitti, caddeye bakan oda toplantı ve çalışma odasıydı, onun karşısında ise Mustafa Kemal'in yatak odası bulunuyordu. Ayrıca misafirler için de ufak bir yatak odası vardı.

Üst katta annesi Zübeyde Hanım ile kız kardeşi Makbule Hanım kalıyorlardı.

Rauf Orbay anılarında, "Biz Şişli'de şimdi müze olan evin orta katında (2. kat) perdeleri daima inik duran odasında toplantılar yapıyorduk," diye yazar.

İpek Böceği ve Koza

İpek böceği çok ilginç bir yaratıktır, ipeği kozası içinde dokuyarak sabırla üretir. İpek böceğinin kendi kozası içinde ipek ipliğini üretmesi gibi, Mustafa Kemal de Şişli'deki evde kendi kozası içinde, geleceğin kadrosuyla, geleceğin Türkiyesi'ni üretmek için çalışıyordu. Birinci öncelik, kuşkusuz vatanın düşman işgalinden kurtarılmasıydı.

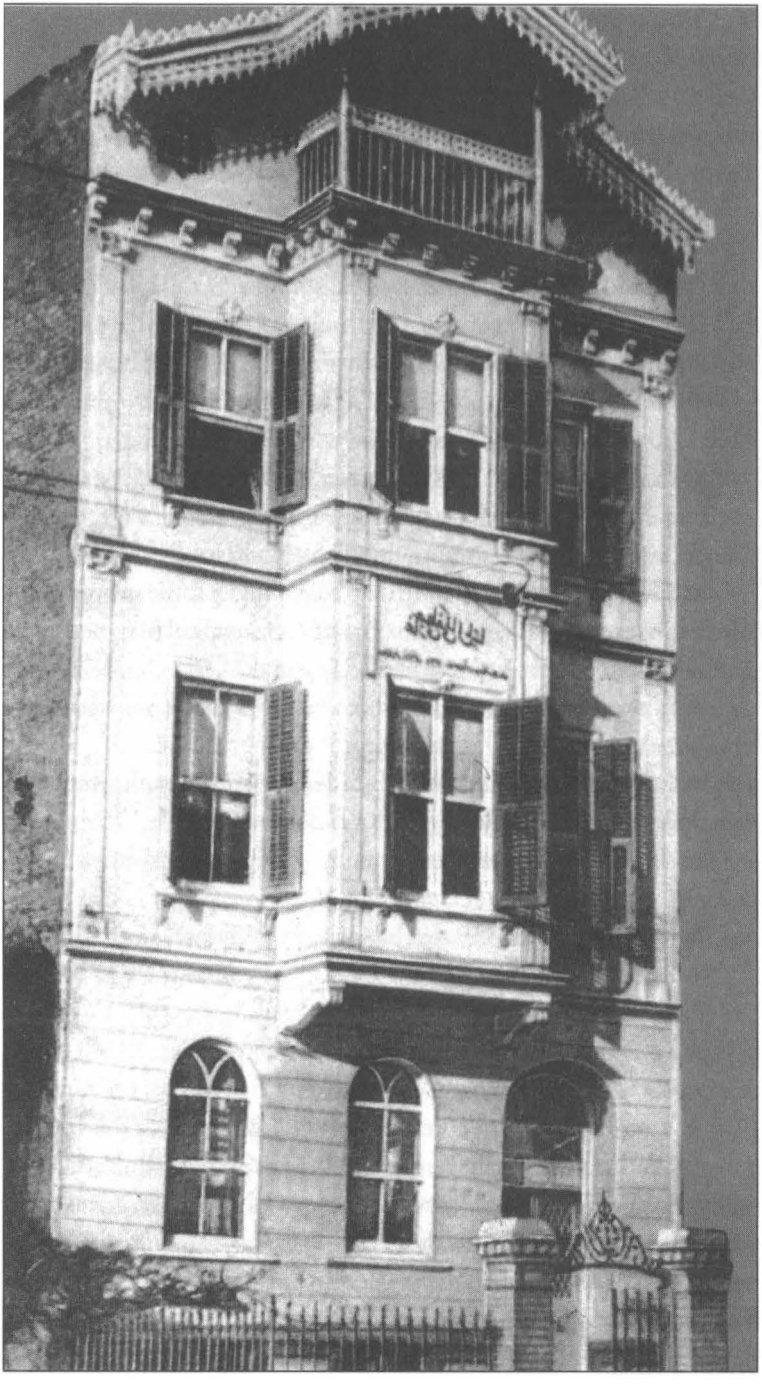
Bu dönemde evin birçok konuğu olmuştur, ama yedi tanesi son derece önemlidir. Bunlar, Rauf Orbay, Ali Fethi Okyar, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Fevzi Çakmak, Refet Bele ve İsmet İnönü'dür. Bunların hepsi de asker kökenlidir. Fevzi Çakmak o sırada Osmanlı devletinin Genelkurmay başkanıdır, Şişli'deki evi ziyaret etmemiştir ama, diğerleri kimisi sürekli, kimisi birkaç kez de olsa, Şişli'deki evin ziyaretçileridir.

Bu yedi kişi, bağımsızlık savaşı ve sonrasının kadrosudur. Kuşkusuz daha başkaları da vardır, ama bu yedi kişi Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde en önemli görevleri üstlenmişlerdir. İşte bu görevler:

- En önemli cephe olan Batı Cephesi komutanlığı yaptılar: Ali Fuat Cebesoy ve İsmet İnönü
- Doğu'da dirlik düzeni ve kazandığı bir savaşla yeni sınırları sağlayan Doğu Cephesi komutanlığı yaptılar: Kâzım Karabekir
- Güney Cephesi komutanlığı yaptılar: Refet Bele
- Savaş sırasında Genelkurmay başkanlığı yaptılar: İsmet İnönü ve ulusal savaş sırasında ve sonrasında Genelkurmay başkanlığını kesintisiz 33 yıl sürdüren: Fevzi Çakmak
- Savaş sırasında ve savaştan sonra başbakanlık yaptılar: Fevzi Çakmak, Rauf Orbay, Fethi Okyar ve İsmet İnönü
- Savaş sırasında bakanlık yaptılar: Fevzi Çakmak, Rauf Orbay, Fethi Okyar, İsmet İnönü, Refet Bele
- Ulusal savaş sırasında önemli bir görev olan Moskova büyükelçiliği yaptılar: Ali Fuat Cebesoy
- Lozan Barış Konferansı başdelegesi oldular: İsmet İnönü
- Savaş sonrasında TBMM başkanlığı yaptılar: Fethi Okyar, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir
- Savaş sonrasında muhalefet partisini kurdular: Rauf Orbay, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Fethi Okyar,
- Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanlığı yaptılar. İsmet İnönü

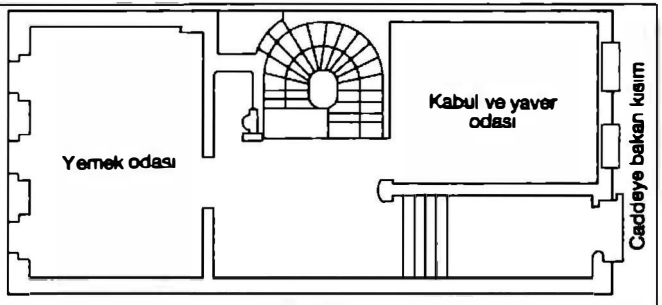
Bu kadro ile Mustafa Kemal arasında, özellikle bunlardan Rauf Orbay, Fethi Okyar, Ali Fuat Cebesoy ve İsmet İnönü arasındaki derin arkadaşlık ve dostluk ilişkisi, gerek Mustafa Kemal'in İstanbul'daki 6 aylık yaşamında ve gerekse ulusal savaş sırasında tartışmasız çok güçlüdür.

Bu dostluk ilişkisi anlaşılmazsa, ulusal kurtuluşun hazırlık dönemi onun temelleri ve ayrıntıları anlaşılamaz, özümsenemez.

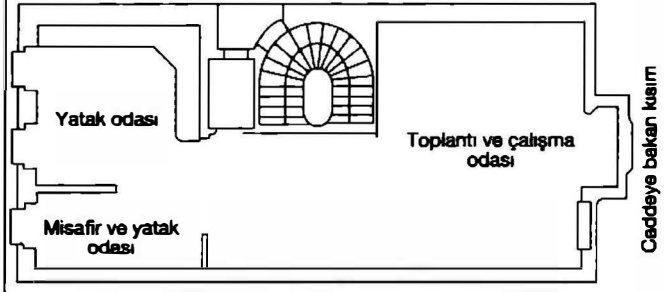

Şişli'deki ev

Evin Mustafa Kemal Paşa Döneminde Kullanılışı

GİRİŞ KATI

2. KAT

3. KAT

Bu nedenle Şişli'deki evin sürekli misafirleri ve ziyaretçileri olan bu dört önemli kişi ile Mustafa Kemal'in arkadaşlığı ve dostluğunun arka planı üzerinde durulmalıdır.

Rauf Orbay

Deniz Albayı Rauf Bey o günlerde tüm ülkede tanınan ünlü bir kişiydi. Orbay, Balkan Savaşı sırasında (1912-1913) Hamidiye Kruvazörü komutanı olarak Karadeniz ve Akdeniz'de düzenlediği vur kaç baskınlarıyla düşman gemilerine zarar vermişti. Osmanlı kara orduları art arda yenilgi alırken, Hamidiye Kruvazörü'nün denizlerdeki bu başarıları Rauf Bey'e ünlü "Hamidiye kahramanı" sanını kazandırdı.

Ahmet İzzet Paşa hükümetinde bir ay kadar Bahriye nâzırlığı (Donanma bakanlığı) yapan Rauf Bey Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı heyetinin de başkanlığını yaptı. Bu antlaşmayı yaparken devlet için çok büyük bir görev yaptığını sanan Rauf Bey, daha sonra aldanmış olduğunu anladı.

Mustafa Kemal, İstanbul'a gelir gelmez önce Rauf Bey'le görüştü ve eski Başbakan Ahmet İzzet Paşa'yı ziyarete birlikte gittiler.

Rauf Bey'le Mustafa Kemal arasındaki dostluk ve arkadaşlık çok eskilere dayanıyordu. 1909'da İstanbul'daki gerici kalkışmayı önlemek için Rumeli'nden gelen Hareket Ordusu Kurmay Karargâhı'nda tanışmışlardı. Her ikisi de henüz 28 yaşlarında genç subaydılar. Rauf Orbay anılarında Bakırköy'deki karargâhı ve tanışmalarını şöyle anlatır:

"Mustafa Kemal Paşa'yı ilk defa 1909 yılı Nisanı'nda İstanbul'un o zaman Makriköy denen Bakırköy telgrafhanesinde görmüştüm. Hareket Ordusu kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın emirlerini yazıyordu.

Omzunda pelerini, yorgun ve solgun siması, sakin tavırlarıyla dikkat çeken bu zat Mustafa Kemal Bey'di."(1)

Mustafa Kemal'le Rauf Bey'in arkadaşlığı o tarihten sonra hiç kesilmedi. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan önce kurulması tasarlanan Ahmet İzzet Paşa hükümetinde Rauf Bey'e yer verilmesini Pa-

(1) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, s.248.

Rauf Orbay (1881-1964)
İstanbul'da doğdu. Deniz Harp Okulu'nu bitirdi. Denizaltı eğitimi gördü (1905). Balkan Savaşı sırasında Hamidiye Kruvazörü'nün komutanlığını yaptı ve bu görevde gösterdiği üstün başan nedeniyle Hamidiye kahramanı unvanı aldı. Ahmet İzzet Paşa hükümetinde de Bahriye nâzırlığına (Donanma bakanlığı) getirildi. Başdelege olarak Osmanlı devleti adına Montros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladı. 24 Mayıs 1919'da Bandırma yoluyla Ege bölgesine geçti. Akhisar, Salihli, Ödemiş, Nazilli ilçelerini ziyaret ederek Ege'de Kuvayı Milliye'nin örgütlenmesi için ön görüşmeler yaptı. Oradan Amasya'ya geçerek Mustafa Kemal'e katıldı. Erzurum ve Sivas kongrelerinde bulundu. Sivas Kongresi'nde Heyeti Temsiliye üyeliğine seçildi. 1920 başlannda yeniden açılan Osmanlı Meclisi Mebusanı'na Sivas milletvekili olarak katıldı. Meclis dağıtılınca İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgün edildi. 1921 yılında Ankara'ya geldi. TBMM başkanvekilliği yaptı ve 1922'de başbakan oldu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu, İzmir suikastı davasından 10 yıl hapse mahkûm oldu. Daha sonra affedildi. 1939'dan sonra Kastamonu milletvekilliği ve Londra büyükelçiliği yaptı.

dişah Vahdettin'e Filistin'den telgraf çekerek öneren de Mustafa Kemal'dir.

Rauf Bey, Bahriye nâzırı olarak Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzaladığı sırada, Amiral Calthorpe, Rauf Bey'e ayrıca bir mektup vermiş, sanki çok önemli bir lütufta (iyilik) bulunuyormuş gibi Çanakkale ve İstanbul boğazlarının yalnızca İngiliz ve Fransız askerleri tarafından işgal edileceğini belirtmişti.

Rauf Bey de İstanbul'a gelişinde Mondros Ateşkesi için çok olumlu konuşmalar yapmıştı. Anlaşmanın imzalanması üzerinden on gün geçince İstanbul'un işgal edilmesi Rauf Bey'de aldatılmışlık duygusu yaratmıştı. Bu duygularla Rauf Bey, kendisini Mustafa Kemal'e çok yakın buluyordu.

Atatürk İstanbul'da sürekli Rauf Bey'le görüşüyordu.

Orbay, Mustafa Kemal'le görüşmelerini ve Şişli'deki evin havasını şöyle anlatıyor: "Biz Şişli'de şimdi müze olan evin orta katında perdeleri daima inik duran odasında, baş başa vererek işte bu duygu çemberi (ruh haleti) içinde dertleşirken artık ateşkesin ilk günlerindeki yılgınlık, bezginlik ve kötümserlikten yavaş yavaş sıyrılarak, kurtuluş çarelerini mutlaka bulmak ve uygulayabilmek için yalnız ve yalnız kendimizi bu milletin sönmediğine ve sönmeyece-

ğine inandığımız kutsal inancına güvenmek gerektiğinde birleşiyorduk."[2]

Ali Fuat Cebesoy'un Konya'daki kolordosuna gitmek üzereyken Şişli'deki eve yaptığı son veda ziyaretinde (20 Şubat 1919) Rauf Bey de hazır bulundu. Orada birlikte karar verdiler: Rauf Orbay askerlikten ayrılacaktır. Gerçekten Orbay, bir hafta sonra 27 Şubat 1919'da askerlikten istifa etti.

Mustafa Kemal Samsun'a gitmek için yola çıktıktan birkaç gün sonra Orbay, Ege bölgesine doğru yola çıktı. Ege bölgesine gidişin birlikte verilmiş bir karar olduğunu Rauf Orbay şöyle anlatır.

"Mustafa Kemal Paşa ile aramızda verdiğimiz son karar şu idi. O, Karadeniz'i aşıp Samsun'a çıkınca ben de bazı arkadaşlarla buradan Bandırma yoluyla yer yer belirdiğini duyduğumuz milli hareket ileri gelenleriyle, efeler vesaire ile görüşme yaparak İzmir dolaylarını inceleyip Afyonkarahisar'ına gidecek, oradan kendisine katılacaktım."[3]

Gerçekten böyle oldu. Mustafa Kemal Samsun'a çıktı. Rauf Orbay 24 Mayıs 1919 sabahı yanında Topçuoğlu Nazmi, İbrahim Süreyya Yiğit, Yüzbaşı Osman Tufan ve Abdurrahman Bey'le birlikte deniz yoluyla Bandırma'ya geçti. Akhisar, Uşak, Salihli ve oradan Bozdağları aşarak Ödemiş'e geldiler. Yerel liderlerle ve oradan Nazilli'ye geçerek Demirci Efe ile görüştüler.

Sandıklı, Afyonkarahisar yoluyla önce Ankara'ya, oradan da Mustafa Kemal'e buluşmak için Amasya'ya ulaştılar.[4]

Bir ihtilal bildirisi olan Amasya Bildirisi'ne Orbay imza koydu. Erzurum ve Sivas kongrelerinin toplanması sırasında Atatürk'ün yanında yer aldı. Önemli katkılar sağladı. Sivas Kongresi'nde Heyeti Temsiliye üyeliğine seçildi.

Rauf Orbay, 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı meclisine Sivas milletvekili olarak katıldı.

Mustafa Kemal bu son Osmanlı meclisinden bir sonuç çıkmayacağını, hatta oraya gidenlerin tutuklanacaklarını anlatıyor, ama

---

(2) age, s.282. (Sadeleştirildi)
(3) age, s.298. (Sadeleştirildi)
(4) age, s.298-304

arkadaşlarını ikna edemiyordu. Rauf Bey 16 Mart 1920 baskınında İngilizler tarafından tutuklandı ve Malta adasına sürgüne gönderildi. Malta'dan serbest bırakılınca hemen Ankara'ya katıldı ve başbakanlığa getirildi. (12 Temmuz 1922)

Atatürk 9 Eylül 1922'deki kesin zaferden hemen sonra bir resmini Rauf Orbay'a şöyle yazarak imzalıyordu.

"Benim çok muhterem (saygıdeğer) kardeşim ve Türkiye'yi kurtarmakta gerçek yardımcı ve destekçi kardeşim Rauf'a."

Mustafa Kemal, bütün yaşamında bu derece içtenlikli olarak pek az kişiye hitap etmiştir.

Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştıktan sonraki sürtüşmeler kuşkusuz bu çalışmanın konusu dışındadır. Ancak zaferden sonra aralarında anlaşmazlık çıktı. Bu ana çelişki neydi?

Ulusal Kurtuluş Savaşımızın başında bu kutsal mücadeleye çok büyük katkılar sağlayan Rauf Orbay, ne yazık ki Cumhuriyet'in ilanını bir türlü içine sindiremedi.

Lozan Antlaşması, Cumhuriyet'in ilanı ve özellikle halifeliğin kaldırılması konularında Rauf Orbay ve Kâzım Karabekir konunun önemini ne kavrayabildiler ne de özümseyebildiler. Bu devrimlere karşı çıktılar.[5]

Orbay ve arkadaşları için padişahlık ve halifelik son derece önemliydi. Cumhuriyet yerine "meşruti rejim" sürdürülmeliydi. Kuşkusuz o bir Kuvayı Milliyeciydi, vatanseverdi ama İnönü'nün tanımıyla sadece "Osmanlı reformcusuydu."[6]

İzmir suikastı nedeniyle İzmir İstiklal Mahkemesi tarafından suçlu bulunan Rauf Orbay o sırada Avrupa'da bulunuyordu ve yurda dönmedi.

Cumhuriyet'in 10. yıldönümünde çıkarılan af yasası ile Rauf Bey'in cezası affa uğradı, Temmuz 1935'te İstanbul'a döndü bir süre sonra Atatürk, Ali Fuat Cebesoy'u Rauf Bey'e göndererek kendisini Çankaya'ya davet etti, ancak bu görüşme gerçekleşemedi.[7]

---

(5) Bu konuda bkz. Ali Tartanoğlu, *Ulusal Savaşta Birlikte Başlayan Yolculuklar ve Yalnız Adam Mustafa Kemal,* Ankara, Öncü 2002 s.53-136

(6) İ. İnönü, *Hatıralar,* Bilgi, s.467. Atatürk, *Nutuk*'ta Rauf Orbay'la olan sürtüşmelerin aslında Sivas Kongresi'nde başladığını belirtir.

(7) R. Orbay, *Siyasi Hatıralar,* s.659 ve devamı.

Atatürk, Rauf Orbay'ın Cumhuriyet'in ilanı konusunda yaptığı olumsuz açıklamaları, yapılan işin "bir isim değiştirmekten ve üst tabakada bir şekil değişikliği yapmaktan ibaret olduğunu" ve "Cumhuriyet'i ilan etmenin çocukça ve aceleye getirilmiş bir hareketin eseri olarak göstermesini ve gidip halife ile görüşmesini" gerçek bir devrimci olduğu için kabul etmedi.

'Yeteneklerinin Sınırında Beni Terk Ediyorlardı'

"İhtilaller kendi çocuklarını yer" sözü tüm ihtilaller için geçerlidir. İhtilallerin değişmez yasası, ihtilalci kadronun bir gün kendi içinde çelişkiye düşüp parçalanmasıdır. Anadolu ihtilali başarıya ulaşıp, daha ileri aşamalara geçince ihtilali yapan kadro, bir gün kendi içinde parçalandı.[8]

Atatürk *Nutuk*'ta şöyle diyor:

"...Ulusal savaşa birlikte başlayan yolcuların kimileri, giderek ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyet yasalarına dek uzayan gelişmelerinde, kendi düşünce ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe bana direnmeye ve karşı olmaya başlamışlardır..."[9]

Kuşkusuz Atatürk'ün burada sözünü ettiği yakın arkadaşlar Orbay, Karabekir, Bele ve Cebesoy'dur.

Kişisel Duygulardan Sıyrılma

Rauf Orbay, Atatürk'ün ölümünden sonra yayımlanan *Siyasal Hatıralar* adlı kitabında Atatürk'ten saygıyla söz eder. Atatürk'ün, Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki etkin rolü hakkında da, kendisiyle görüşen Tevfik Bıyıklıoğlu'na kişisel duygulardan sıyrılma gücünü göstererek, Atatürk hakkında son derece önemli bir noktayı şöyle ortaya koyar:

"Mustafa Kemal Paşa mücadeleye atılmasaydı bu memleket kurtulamazdı. Anadolu'nun tehlikeye düşen yerlerinde, Batı'da, Doğu'da ve Güney'de başlayan ve bir yurtsever düşüncenin ürünü olan zayıf milli direniş hareketleri Mustafa Kemal tarafından bir-

(8) Ş.S. Aydemir, *Tek Adam*, 3.Cilt, s.183
(9) *Söylev*, (Velidedeoğlu), 26. Baskı, s.45

leştirilmeseydi, her biri ayrı ayrı kolayca bastırılabilirdi. Nur içinde yatsın büyük kurtarıcı..."[10]

Bugünün bölücü, İkinci Cumhuriyetçi, halifeci kimi entelleri düşüncelerine dayanak olarak Rauf Orbay'ı gösterirler. Sanırım Orbay'ın yukarıya aldığımız sözleri Atatürk'ün önderliği olmasaydı, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın kolay kolay başarılamayacağının en etkin yanıtıdır.

Ali Fuat Cebesoy

Ali Fuat, Mustafa Kemal'in sırdaşı, Harbiye ve Akademi'den sınıf arkadaşıydı.

Mustafa Kemal, Manastır Askeri Lisesi'nden mezun olunca 18 yaşında, 13 Mart 1899'da İstanbul'da Pangaltı'nda Harp Okulu'nun piyade sınıfına girdi; iki ay içinde kendisini tanıtarak sınıfın çavuşu oldu. Ali Fuat okula kaydını yaptırınca sınıf çavuşu Mustafa Kemal'le karşılaşmasını şöyle anlatır:

"Okula başladığım o cuma akşamını hiç unutmam, Mustafa Kemal önde ben arkada dahiliyeden çıktık. Mektebin esas koridoruna geçerken koluma girdi:

— Önce yatakhaneye çıkalım, size yatacağınız yeri göstereyim. Sonra dershaneye çıkarız."[11]

İşte, 1899 yılında Harbiye'de başlayan, yıllar boyu güçlenen, cephede, savaşlarda derinleşen askerlik arkadaşlığı...

Okulda, kendilerinden bir sınıf yukarıda okuyan Pirlepeli Ali Fethi ile birlikte üçü çok iyi arkadaş olmuşlardı. Hafta sonu tatillerinde Beyoğlu'na çıkıp gezer dolaşırlardı. Mustafa Kemal teknik derslerde Ali Fuat'a yardım ediyor, Ali Fuat da ortaokulu ve liseyi Saint Joseph'de okuduğu için Mustafa Kemal'e Fransızca derslerinde yardımcı oluyordu. Kimi zaman, hafta sonu tatillerini geçirmek için Ali Fuat Bey arkadaşı Mustafa Kemal'i Salacak'taki evlerine götürürdü, babası İsmail Fazıl Paşa, Mustafa Kemal'i çok severdi.

---

(10) T. Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da* (1959), s.IX.
(11) A.F. Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, s.31

Ali Fuat Cebesoy (1882-1968)
Atatürk'ün Harbiye ve Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşı. Balkan Savaşı ve Sina cephesinde görev yaptı. Filistin cephesinde Atatürk'e bağlı kolordu komutanı olarak savaşlara katıldı. Anadolu'ya kolordusunun başına geçti. Amasya Bildirisi'ni imzaladı. Batı Cephesi komutanlığından Moskova büyükelçiliğine atandı. (1920-1922) Türkiye'ye döndüğünde TBMM ikinci başkanlığına seçildi. (13 Aralık 1922) Terakkiperver Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı ve partinin genel sekreteri oldu. 1926'da İzmir suikastı davasında yargılandı, aklandı, bir süre siyasetten uzak aldı. (1927-1931) Konya'dan ve Eskişehir'den milletvekili seçilerek yeniden meclise girdi. (1931-1950) Ulaştırma bakanlığı, TBMM başkanlığı görevlerinde bulundu. 1950-1960 arasında DP listesinden bağımsız aday oldu. 1960'tan sonra siyasal yaşamdan ayrıldı. 1968'de öldü. Başlıca yapıtları: *Milli Mücadele Hatıralan* (1953), *Moskova Hatıralan* (1955), *General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları* (2 Cilt, 1957-1960), *Sınıf Arkadaşım Atatürk* (1967)

Harp Akademisi'nde edebiyatçı Ömer Naci, İsmail Hakkı, Ali Fuat ve birkaç arkadaş gizlice el yazısı ile kopyalayarak dergi çıkarmışlardı. Derginin yöneticisi Mustafa Kemal'di. Okul müdürü Ali Rıza Paşa onları suçüstü yakalamıştı.[12]

1905 yılında Harp Akademisi'nden mezun olup kurmay yüzbaşı olarak ordudaki görevlerine gidecekleri sırada ikisi de padişaha karşı suikast girişimi savıyla tutuklandılar ve Yıldız Sarayı'nda yargılandılar. Az daha her ikisi de henüz adım attıkları askeri yaşamdan kovulacaklardı. Ama kendilerini seven akademi komutanının yardımıyla uzak bir yere, Şam'a atamaları yapılarak bu tehlikeli olaydan kurtuldular. Henüz 25 yaşındaydılar. Daha sonraki, tüm askeri yaşamlarında birbirlerinden hiç kopmadılar, her ikisi de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı...

Çanakkale Savaşı'ndaki başarılarından sonra, Mustafa Kemal Diyarbakır'da 16. Kolordu komutanlığına atandı, bu arada da general oldu. (1 Nisan 1916)

Ali Fuat'ı Kurtarıyor

Mustafa Kemal'in kolordu karargâhı Diyarbakır'ın kuzeydoğusundaki Silvan'da bulunuyordu. Kuzeyden güneye doğru ilerle-

(12) age, s.64-65

yen Rus kuvvetleri, o yörede yaşayan Ermenilerin de yardımıyla Erzincan, Van, Bitlis ve Muş'u işgal etmişti. Mustafa Kemal'in bağlı bulunduğu 2. Ordu birlikleri bu bölgeyi geriye alabilmek için Ağustos 1916'da saldırıya geçti. Mustafa Kemal'in komutasındaki kolordu da Rusların elinde tutsak olan Muş'u kurtarmak için harekete geçti ve Muş Rusların elinden kurtarıldı. (16 Ağustos 1916) Arkasından Mustafa Kemal'in kolordusu Bitlis'i geriye aldı ve Van'a doğru ilerlemeye başladı.[13]

Bu arada o bölgedeki stratejik konumdaki Çapakçur Boğazı'nı, üstün Rus kuvvetlerine karşı savunmaya çalışan Albay Ali Fuat Bey çok zor duruma düşmüştü, kuşatılmıştı. Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal ordu komutanının iznini beklemeden, arkadaşının yardımına koştu.[14]

Bu dokunaklı durumu Ali Fuat Cebesoy şöyle anlatıyor:

"Ben, kumandanı bulunduğum 14. Tümenle Çapakçur Boğazı'nı çok üstün Rus kuvvetlerine karşı savunurken, tümenimin önemli bir kısmını kaybettiğim sırada Muş'taki 7. Tümeni alarak imdadıma koşmuş olan 16. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, yandan ve bütün şiddetiyle düşmana karşı taaruza (saldırıya) geçmiş, beni düştüğüm müşkül (zor, çetin) ve tehlikeli durumdan kurtarmış, bu suretle Çapakçur Boğazı'nın müdafaası (savunması) başarıyla ve şansla sonuçlanmıştı.

...Maiyetim ve emir subaylarım ile beraber kendisine mülaki oldum (buluştum). Üç adım kala ayaklarımı sertçe birbirine vurarak selam resmini ifa ettim. Aynı vakar (ağırbaşlılıkla) ve ciddiyetle selamımı aldı.

— Hoş geldiniz, Ali Fuat Beyefendi.

Dedi, sonra birden bana doğru yürüdü.

— Fuat, kardeşim, diye boynuma sarıldı. Kucaklaştık.

...Çapakçur'un meşe ve çam ormanlarıyla bezenmiş, o yüksek tepeleri üzerinde o akşamı hâlâ hatırlar ve heyecanla ürperirim."[15]

İşte cephelerde, çekiçle örs arasında dövülerek oluşan asker arkadaşlığı...

---

(13) Ş. Turan, *Atatürk,* s.140

(14) Bingöl'de eski kent Çapakçur, Diyarbakır'ın kuzeyinde Bingöl ovasını Muş ve Van'a bağlayan önemli ancak dağlık bir geçittir.

(15) A.F. Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, s.183-184

Daha sonra 1918 yılı başlarında Ali Fuat da general oldu. Yıldırım Orduları Grubu'nda 7. Ordu komutanı olan Mustafa Kemal'in emrinde kolordu komutanı olarak görev yaptı.

Mondros Ateşkesi'nden sonra İstanbul'a çağırılan Mustafa Kemal'in 7. Ordu komutanlığını Ali Fuat Cebesoy'a devir öyküsünü bu kitabın ilk bölümünde anlatmıştık.

İşte şimdi, ülkenin ve devletin bu zor günlerinde İstanbul'da beraberdiler. 20 Aralık 1918'de İstanbul'a gelen Ali Fuat Paşa İstanbul'da 2 ay kaldı ve Şubat 1919'un son haftasında İstanbul'dan ayrıldı.

Mustafa Kemal'in bu derece yakın arkadaşı ile Şişli'deki evde birlikte sabahlara kadar konuşmaları, ülkenin kurtuluşu için yollar aramaları doğaldı.

Ali Fuat Paşa ile dostlukları sonuna kadar sürmüştü, ancak Terakkiperver Parti'nin kuruluşu, Ali Fuat Paşa'nın bu partinin genel sekreterliğine gelişi, İzmir suikastı davası iki eski arkadaş arasına çelişkiler yumağını sokmuştu. Ali Fuat, bu durumu, *Sınıf Arkadaşım Atatürk* adlı yapıtının son paragrafında açıklar ve kesin bir yargıya varır.

Kara Kediler

"Başımızdan siyaset fırtınaları ve aramızdan kara kedilerin geçtiği oldu. Fakat dostluğumuz asla bozulmadı. Ölünceye kadar iki yakın arkadaş olarak kaldık... Ben bu arkadaşlıktan daima gurur ve iftihar duydum. Sevgili sınıf arkadaşım, muazzez (aziz) kardeşim Atatürk nur içinde yat..."[16]

İzmir suikastıyla ilgili, İstiklal Mahkemesi kararlarından sekizon ay sonra Atatürk, Ali Fuat Paşa'yı Çankaya'ya yemeğe davet etti. Sofrada TBMM Başkanı Kâzım Paşa (Özalp) ile İstiklal Mahkemesi Başkanı ve üyeleri ve kimi diğer davetliler hazır bulunuyorlardı. Atatürk bu sofrada, Ali Fuat Cebesoy'a en başta yer verdi, gönlünü aldı.[17] Daha sonra da 1927 yılında eski arkadaşını Konya'dan bağımsız milletvekili seçtirdi.

---

(16) age, s.184
(17) Aktaran Orbay, age, s.676-677

Atatürk 1938 yılında artık yaşamının sonuna doğru giderken 5 Haziran 1938'de eski arkadaşları Ali Fuat Cebesoy ile Fethi Okyar'ı Dolmabahçe önüne demirlemiş olan Savarona yatına çağırdı. Her ikisi de bir aya kadar yatta, Atatürk'ün misafiri olarak kaldılar. Harp Okulu'ndaki öğrencilik yıllarından, Selanik'ten, Silvan, Muş ve Filistin'deki askerlik anılarından söz ettiler.[18]

Önder Odur...

Atatürk'ün ölümünden tam 18 yıl sonra, 1956 yılında Ali Fuat Cebesoy, onun hakkında verdiği bir konfransın başlığını "Lider" koydu. Bu konferans sırasında Mustafa Kemal için söylediği sonra da kitabında yazdığı şu üç cümle çok anlamlıdır:

"Lider Mustafa Kemal'dir. Eser onundur. Önder odur. Biz onun emrinde çalıştık. Eğer o olmasaydı, mücadele potansiyeli eksik kalırdı."[19]

Aynı konuda Cebesoy, yakın tarihimizin ünlü araştırmacısı, Prof. Tarık Zafer Tunaya'ya şöyle söylemişti.

"Önemli yerlerdeydik. Bizsiz belki bu hareketi başaramazdı. Ama o olmasaydı biz birbirimize düşerdik. Tevaifi mülük olurdu."[20]

Ali Fethi Okyar

Mustafa Kemal'le Ali Fethi'nin alın yazıları birçok noktada benzerlikler gösterir, yaşamları birçok noktada kesişir. İkisi de Rumeli doğumludur. Mustafa Kemal Selanik, Ali Fethi ise biraz kuzeydoğuda Pirlepe... Bu iki kent arasındaki uzaklık çok fazla değildir. Aralarında bir yaş fark var; Ali Fethi 1880 doğumlu, Mustafa Kemal'den bir yaş büyük.

Ali Fethi de küçük yaşta babasını kaybettiği için annesinin ve dayısının korumasında Manastır'da büyüdü, aynı Mustafa Kemal gibi...

---

(18) A.F. Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk,* s.74-75

(19) age, s.12

(20) Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük,* 2. basım, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981, s.101 Tevaifi Mülük: Abbasi devletinin yıkılmasından sonra İslam âleminde oluşan küçük küçük devletler. Bu devletler sonunda birer birer yok oldular.

Ali Fethi Okyar (1880-1943)
Makedonya'nın Pirlepe kasabasında doğdu. Atatürk'ün çok yakın arkadaşıdır. 1904'te Harp Akademisi'ni bitirdi. Rumeli'de görev yaparken İttihat ve Terakki'ye katıldı ve bu partinin genel sekreteri oldu. Enver-Talat-Cemal üçlüsüyle görüş ayrılığı nedeniyle genel sekreterliği bıraktı ve Sofya büyükelçiliğine atandı. Kasım 1918'de Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında kurulan Osmanlı hükümetinde İçişleri bakanlığına getirildi. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, İstanbul'da Atatürk'le birlikte "Minber" gazetesini çıkardı. 1919'da İngiliz işgal güçleri tarafından tutuklandı, Malta'ya gönderildi. 1921'de serbest kalınca İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye katıldı ve Lozan Antlaşması Fethi Bey'in başbakanlığı döneminde onaylandı. Cumhuriyetin ilanından sonra TBMM başkanlığına seçildi. Daha sonra Paris büyükelçiliğine atandı. (1925-1930) 1930 yılı başında Atatürk'ün istemi üzerine Serbest Fırka'yı kurdu, 4 ay gibi kısa bir sürede, gelişen olaylar nedeniyle partisini kapattı. Londra büyükelçiliğine atandı. (1931-1939) İnönü, Cumhurbaşkanı olunca TBMM'ye Bolu milletvekili olarak girdi (1939) ve Refik Saydam hükümetinde adalet bakanı olarak görev yaptı. (1939-1941) Daha sonra siyasal yaşamdan çekildi. 1943 yılında İstanbul'da öldü. Anıları, ölümünden sonra Cemal Kutay tarafından *Üç Devirde Bir Adam* (1980) adıyla, oğlu Osman Okyar ve M. Seyitdanlıoğlu tarafından da, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye* (1997) adıyla yayımlandı. Ayrıca İhsan Sabri Balkaya'nın *Ali Fethi Okyar* (2005) adlı geniş bir çalışması vardır.

İlkokuldan sonra Manastır Askeri İdadisi'nde (lise) okudu, Mustafa Kemal de Selanik Askeri Ortaokulu'nu bitirdikten sonra Manastır Askeri Lisesi'ne geldi, burada arkadaş oldular...

Her ikisi de, 1789 Fransız İhtilali'nin sonucunda oluşan milliyetçilik ve ulus devlet bilincinin en etkin olduğu bölgede, Balkanlar'da yetiştiler. Türk'ün, Yunanlının, Sırp'ın, Arnavut'un, Rumun, Bulgarın, Yahudinin yan yana yaşadığı bu topraklar aslında Osmanlı coğrafyasında bağımsızlık hareketlerinin yeşerdiği ana bölgeydi. Bir yanda farklı milliyetçilik akımları, öte yanda Avrupa'da gelişen ulus devlet kurma hareketleri. O dönemde Osmanlı aydınları da, devletin yıkılışını önlemek için yepyeni fikirler üretiyorlardı. O dönem Osmanlı devletini korumak içgüdüsüyle ortaya çıkan Osmancılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının Rumeli'ni ve Manastır Askeri Lisesi'ni sardığı yıllardır....

Her ikisi de bu düşünce akımlarını yaşadılar, daha sonra her ikisi de İstanbul Pangaltı'ndaki Harp Okulu'na geldiler, oradan me-

zun olunca kurmay subay olmak için her ikiside Harp Akademisi'nde eğitimlerini tamamladılar.

Gerek okullarda okurken, gerekse orduya katıldıktan sonra sıkı arkadaşlıkları hiç kesilmeden sürdü. Ali Fethi, genç yaşta politikaya atıldı, milletvekili oldu, İttihat ve Terakki'nin genel sekreterliğine getirildi. İttihat ve Terakki'nin üç lideriyle (Talat, Enver, Cemal) anlaşmazlığa düştü, Sofya'ya büyükelçi olarak gönderildi. Mustafa Kemal de İttihat ve Terakki'nin liderleriyle anlaşmazlık içindeydi, onu da Ali Fethi Bey'in yanına Sofya'ya gönderdiler. Her ikisinin yaşları 32-33'tür. Birisi büyükelçi, diğeri askeri ataşedir. Yıl 1913'tür.

Mustafa Kemal Çanakkale'de, Diyarbakır'da, Filistin cephelerinde savaşırken çocukluk arkadaşı Ali Fethi İstanbul'da politika içindedir.

Aynı Rauf Bey örneğinde olduğu gibi, Mondros Ateşkesi'nden önce kurulan Ahmet İzzet Paşa hükümetinde Ali Fethi Bey'in de yer alması için Mustafa Kemal uzaklardan, Suriye cephesinden girişimlerde bulunuyordu... Gerçekten Ali Fethi Bey, sözü edilen bu hükümette İçişleri bakanı oldu..

Mondros Ateşkesi'nden sonra, Mustafa Kemal İstanbul'a gelince doğaldır ki, en büyük sırdaşı, çocukluk arkadaşı, dostu Ali Fethi Bey'le birlikte olacaktır. *Minber* gazetesini birlikte çıkardılar, yazıları birlikte yazdılar. *Minber* kapanınca vatanın kurtuluşu için çare aramalarına birlikte yöneldiler.

İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden olduğu gerekçesiyle Fethi Okyar 9 Mart 1919'da tutuklandı, önce emniyet müdürlüğünün bulunduğu Sansaryan Han'a, sonra da Bekirağa Bölüğü'ne gönderildi, daha sonra da Malta'ya sürüldü. Bu aşamada arkadaşı Mustafa Kemal onu yalnız bırakmadı, ziyaretine gitti. Ali Fethi, 1921'de Malta tutsaklığından özgür kalınca hemen Ankara'ya koştu, İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye katıldı, daha sonra başbakanlık yaptı. (14 Ağustos 1923)

İşte böylesine sağlam arkadaşlık ve dostluk bağlarıyla birbirine güvenen bu iki arkadaş hiçbir zaman çelişkiye düşmedi.

Fethi Bey, en kritik ve en zor zamanlarında hep Mustafa Kemal'in yanındadır. Mustafa Kemal zaferden sonra da karşılaştığı her zor konuyu arkadaşı Ali Fethi ile görüşür, onun görüş ve düşüncelerini alırdı. Ali Fethi Okyar bu zor dönemlerde bakanlık, başba-

kanlık, TBMM başkanlığı, Paris büyükelçiliği ve Atatürk'ün arzusuyla kurulan muhalefet partisi Serbest Fırka'nın başkanlığı yaptı.

1931 yılında Atatürk, Fethi Bey'in evinde yaptığı bir ziyaret sonrasında kendi el yazısıyla aşağıdaki notu yazdı:

"Kardeş evinde, öz kardeşlerle, yalnız ve ancak, öz kardeş ocağında olan ne düşünülürse onu düşünerek söyleştik."[21]

Mustafa İsmet İnönü

İsmet İnönü, Atatürk'ten üç yaş küçüktür. Harbiye'de aynı dönem okumuş olsalar bile, İnönü daha alt sınıflarda bulunuyordu. Mustafa Kemal Harp Akademisi'nden 1905, İsmet İnönü ise 1906 yılında mezun oldu. Ama ne Fethi Okyar ne de Ali Fuat Cebesoy gibi çocukluktan, okuldan başlayan derin bir arkadaşlık söz konusudur.

Ancak Mustafa Kemal, İsmet İnönü'ye önem vermiş, en zor ve en önemli görevlere hep onu getirmiştir. Gerçekten İnönü, Anadolu'ya gelir gelmez henüz albay rütbesinde iken kurulan ilk hükümette Genelkurmay başkanı oldu (23 Nisan 1920), daha sonra Genelkurmay başkanlığı üstünde kalmak üzere en önemli askeri görev olan Batı Cephesi komutanlığına getirildi.

Lozan Barış Konferansı'na başdelege olarak İnönü gönderildi, Cumhuriyetin ilan edilmesi üzerine, başbakan olarak ilk hükümeti kurdu.

Atatürk'le İnönü arasındaki bu yakınlık nereden geliyor diye merak edilir. Mustafa Kemal'le İnönü kuşkusuz İttihat Terakki'nin genç birer üyesi olarak birbirlerini uzaktan tanıyorlardı. Ancak yakın çalışma olanakları 1916'da doğu bölgesinde başlamıştır, kısa öyküsü şöyledir:

İlk Karşılaşma

1916'nın Aralık ayı ortalarında ordu komutanı izinli olarak İstanbul'a gidince, Diyarbakır'ın Palu ilçesi civarında bulunan 2. Ordu komutanlığı görevi, vekâleten kolordu komutanı Mustafa Kemal'e verildi. (16 Aralık 1916)[22]

---

(21) Osman Okyar, M. Seyitoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, F. Okyar'ın Anıları,* İş Kültür, 1997, s.165

(22) U. Kocatürk age, s.53.

Mustafa İsmet İnönü (1884-1973)
1906'da Erkânı Harbiye'yi birincilikle bitirdi. 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 1910'da Yemen ayaklanmasının bastırılışında, I. Dünya Savaşı'nda Suriye cephesinde görev aldı. Yıldırım Orduları içinde Mustafa Kemal'e bağlı kolordu komutanı olarak çalıştı. Mondros Ateşkesi'nden sonra Harbiye Bakanlığı müsteşarı oldu. Anadolu'ya geçti ve 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'de Edime milletvekili olarak yer aldı. Genelkurmay başkanlığına getirildi. Daha sonra Genelkurmay başkanlığı uhdesinde kalmak üzere Batı Cephesi komutanlığına atandı. Düzenli ordunun kuruluşunu sağladı. Ulusal savaşta cephe komutanı olarak bütün savaşlara katıldı. Savaştan sonra Mudanya Ateşkesi'ni imzaladı. Lozan Konferansı'na başdelege olarak katıldı. 29 Ekim 1923'ten sonra başbakanlığa getirildi. Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanı seçildi. 1950'de çok partili siyasal yaşama geçilmesinde önemli rol oynadı. 1961 seçiminden sonra ilk kez koalisyon hükümetini kurdu. 25 Aralık 1973'te 89 yaşında Ankara'da vefat etti. *(Fotoğrafta, Mustafa Kemal ile birlikte cephede savaş kıyafetiyle görülüyor.)*

Atatürk'ün İnönü ile işbaşında tanışması, ilk ilişkiler ve yakın çalışma düzeni içersine girilmesi işte bu döneme rastlar. Çünkü, ordu kurmay başkanı Albay İsmet Bey'dir.

2. Ordu komutan vekilliğine atanan Mustafa Kemal, ordunun çok kötü bir durumda olduğunu biliyordu. Kara kıştan önce geri çekilerek orduyu kurtarmak gerekiyordu. Kış koşullarının güçlüklerine uğramamak için ileri hatlarda hafif birlikler bırakarak ordu cephesini geri almaya karar verdi.

Bu ilk görev karşılaşmasını Mustafa Kemal, Fatih Rıfkı'ya sonraları şöyle anlatmıştır:

"Ben Enver'in adamı olduğu için İsmet'i sevmezdim..."[23]

Kendisine hemen bir geri çekilme emri hazırlamasını söyledim. Gitti, gelmez. Yaverim Cevat'ı bak ne yapıyor diye yolladım. Döndü, masasının başında düşündüğünü söyledi. Şehirler ve topraklar bırakacaktık. Orduyu kurtarmak için başka çare yoktu. Ama öyle bir karar vermek de güçtü. Git söyle, yazamıyorsa ben dikte edeyim, de-

(23) İsmet Bey, Çanakkale Savaşları sırasında Başkomutan Enver Paşa'nın karargâhında Hareket şubesi müdürüydü. Mustafa Kemal bu nedenle onu Enver'e bağlı bir subay olarak değerlendiriyor.

dim. Bir müddet sonra çekilme emrini yazmış, getirdi. Askerlik edebiyatına örnek diye alınabilecek kadar iyi düşünülmüş ve yazılmıştı."[24]

Askerlik Edebiyatına Örnek

Dikkat edilirse Atatürk, İnönü'nün yazıp getirdiği çekilme emri için "Askerlik edebiyatına örnek diye anılabilecek kadar iyi düşülmüş ve yazılmıştı" diyor. İşte, görev sırasında bu ilk tanışmadan sonra, Atatürk İnönü'yü bırakmadı. İsmet İnönü de sonuna kadar Atatürk'e sadık kaldı, parlak bir kurmay ve ikinci adam olarak görev yaptı.

Bu görev sırasında, üst komutan olarak Mustafa Kemal'in, kendi komutası altında çalışan İsmet Bey'e verdiği (20 Mayıs 1917) tarihli sicilden alınan aşağıdaki cümleler anlamlıdır:

"Ciddi, faal, düşüncesi gayet açık ve yüksek fikirli... İyi bir görüş yeteneğine ve olayları süratle algılamaya sahip... Askerliğe ilişkin değerlendirmesi güzel ve kapsamlı. Doğru ve duraksamadan karar verebilmekte. Cesur ve kişisel kararı ile hareket etme yeteneğine sahip. Orduda ve memlekette üstleneceği önemli vatan görevlerinde ve hizmetlerinde kendisinden büyük hizmetler beklenir."[25]

Bu sicil, Mustafa Kemal'in İsmet Bey'i beğenip takdir ettiğinin ve ona ileride önemli görevler vermekten çekinmeyeceğinin ilk işaretidir.

Diyarbakır yöresinde yaşanan bu birliktelikten sonra çok geçmeden yazgıları onları tekrar birleştirdi. 1917 yılında Suriye cephesinde yine buluştular. Halep'te Mustafa Kemal ordu komutanı, İsmet Bey onun emrinde kolordu komutanıydı.

Mustafa Kemal Osmanlı ordularının Alman generallerin emrinde iyi yönetilmediğini bir raporla sadrazama bildirmeye karar verdi. Raporu hazırlamakla Albay İsmet Bey'i görevlendirdi.

Devrim tarihimizde ünlü olan bu kapsamlı raporun hazırlanmasında gösterdiği başarı ve yetenek nedeniyle de İnönü, komutan Mustafa Kemal'in yeniden takdirini kazandı.

---

(24) *Çankaya,* age, s.93

(25) Ş. Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği,* Kültür Bakanlığı, 2000, s.13-14.

Osmanlı devletinin Suriye cephesindeki son savaşlarında (Ağustos-Eylül-Ekim 1918) 7. Ordu komutanı olan Mustafa Kemal'in kendisine bağlı iki kolordusunun komutanları General Ali Fuat Cebesoy ve Albay İsmet İnönü'dür.

Bu zorlu ve çetin savaşta Mustafa Kemal çok güç koşullar altında İngiliz saldırısına karşı ordusunu en az kayıpla korumasını bilmişti. Kuşkusuz, Mustafa Kemal kendisine bağlı Kolordu Komutanı Albay İsmet Bey'i, çelik iradelerin oluştuğu bu savaşlardan çok daha iyi tanımıştı.

Bu nedenle, Mustafa Kemal İstanbul'da kaldığı altı ay içinde karakterini, nitelik ve yeteneklerini çok iyi bildiği eski kurmay başkanı ve maiyetinde çalışmış kolordu komutanı ile sürekli iletişim içinde bulundu. İşte bu nedenle, Anadolu'ya geçerken son gün Sultanahmet'te bizzat İnönü'nün evine gitmişti, kendisini zamanı geldiğinde Anadolu'ya çağıracağını söylemişti.

Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nden sonra, Ankara'ya geldi. 12 Ocak 1920'de padişah İstanbul'da meclisin yeniden toplanmasına izin vermişti. Seçilen milletvekilleri İstanbul'a gidiyordu. Tam bu sırada herkes İstanbul'a giderken, Albay İsmet Bey ansızın ve gizli olarak İstanbul'dan Ankara'ya geldi. Tarih 8 Ocak 1920'dir.

Mustafa Kemal, İnönü'yü karşısında görünce şaşırdı, ama çok memnun oldu. İnönü'nün bu herkesten önce Ankara'ya gelişi pek bilinmezse de belgelerle kanıtlanmıştır.

Örneğin, Atatürk 25 Ocak 1920'de Doğu cephesi komutanı Kâzım Karabekir'e İnönü'nün Ankara'ya gelişini adeta müjdeleyen aşağıdaki telgrafı çekti:

"İsmet Bey en nazik ve mühim bir devreye girdiğimizi göz önüne alarak bizi kıymetli çalışmasından yararlandırmak ve bu devrenin gelişmesine kadar Heyet-i Temsiliye'de bulunmak üzere gelmiştir. Hep beraber gözlerinizden öperiz."(26)

İnönü hatıralarında şöyle yazıyor:

---

(26) *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* IV 1964, s.167; U. Kocatürk, age, s.128; Z. Sarıhan, age, C.II, s.335, Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz,* s.449, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.6, s.231 (Kısmen sadeleştirildi)

"Ankara'da bir ay kadar kaldım. Bütün vaktim karargâhta ve karargâh binası olarak kullanılan Ziraat Mektebi'nin etrafında geçti. ...Gündüz olduğu gibi, geceleri de Atatürk'le beraberdik."[27]

Bir ay kadar Ankara'da karargâhta çalışan İsmet Bey'in hatıralarından, her ikisinin özellikle vatanın kurtuluşu için nasıl bir askeri düzenleme gerektiği noktaları üzerinde ciddi değerlendirmeler yaptıkları anlaşılmaktadır. Batı Anadolu'da oluşmaya başlayan Kuvayı Milliye cepheleri ve milis niteliğindeki güçleri değerlendirdiler; ülkeyi işgal eden disiplinli yabancı askeri güçlerine karşı kesin sonuca ulaşmak için düzenli bir ordu kurulmasının gerekliliği üzerinde görüş birliğine vardılar...[28] Daha sonraları İsmet İnönü'nün ulusal savaşta aldığı önemli görevlerde, düzenli ordu konusunda varılan bu görüş birliği son derece önemli rol oynamıştır.

Bu sırada, Fevzi Çakmak İstanbul'da Harbiye bakanlığına atandı ve İsmet Bey'in İstanbul'a geri dönmesini istedi. Mustafa Kemal'in de bu aşamada İstanbul'da Genelkurmay'da olmasını yararlı görmesi üzerine, İsmet Bey Şubat 1920 ortalarında, sessizce İstanbul'a döndü. Bu dönüşü o sırada Meclisi Mebusan'a üye seçilen Mazhar Müfit Kansu ile birlikte trenle yaptılar.[29]

Ancak bir ay sonra 16 Mart 1920'de işgal kuvvetleri İstanbul'da Millet Meclisi'ni bastılar. İsmet Bey hemen Ankara'ya hareket etti, bu kez gizli yollardan ancak 9 Nisan'da Ankara'ya ulaşabildi. Atatürk'ün isteği üzerine Edirne'den milletvekili seçildi. 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM açılınca kurulan ilk hükümette, Mustafa Kemal'in önerisi üzerine milletvekillerinin oylarıyla Genelkurmay başkanlığına seçildi ve hükümette yer aldı.

Bundan sonraki gelişmeler biliniyor. Ali Fuat Paşa'nın Kütahya yenilgisinden sonra yumuşak bir geçişle Moskova büyükelçiliğine atanışı, İnönü'nün o dönemde en önemli askeri görev olan Batı cephesi komutanlığına getirilmesi, Lozan Barış Konferansı'na başdelege olarak gönderilişi, Cumhuriyet'in kuruluşunda önemli görevler yüklenişi, Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen aydınlanma

---

(27) İnönü, *Hatıralar,* s.171
(28) age, s.175-176
(29) M.M. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar,* II. Cilt s.534-535

devrimlerinin gerçekleşme ve uygulanmasında başbakanlık görevini yürütüşü, aralarındaki güvene dayanan derin dostluk, arkadaşlık ve görüş birliğini gösterir.

Ulusal savaştaki birliktelik, aydınlanma devrimlerinin gerçekleşmesinde de sürdü. İnönü, Atatürk'ün yanında yer alışını açık yüreklilikle şöyle anlatır:

"....(Onlar da) reformcu kimselerdi, ama Osmanlı reformcusu idiler. Ben dahil hiçbirimiz reformculukta Atatürk metotlarını daha önce görmüş, düşünmüş, benimsemiş değiliz. Atatürk metotları meydana çıkınca ben sükûnetle vaziyeti mütalaa ederek (sakin bir şekilde durumu değerlendirerek) halin, zamanın tedbirleridir diye düşünmüşümdür. Atatürk'le konuşmalarımızda, yapılabilirse bu şimdi yapılır dediği zaman benim inanmam, ötekilerin korkması... Farkımız bundan geliyor..."[30]

Bu sözler aslında gerçeğin tam kendisidir. Atatürk, İnönü ilişkisini ve gerçeğini ortaya koyar...

İki Birinci Adam

Kemal Tahir, "Anadolu Savaşı" adlı makalesinde Atatürk'le İnönü'yü karşılaştırırken, birinci ve ikinci adam diye değerlendirmenin hatalı olduğunu belirterek şöyle yazar:

"Bunlar birbirleriyle kıyaslanmayacak, birbirlerine hiç benzemedikleri için işe yarayacakları yerlerin ayrı olması bakımından, birbirlerini (eseri) tamamlayan iki birinci insandır. Biri (Mustafa Kemal) karanlıkta çıkar yolu bulmanın, bu yolu dövüşerek açmanın ve kurtuluştan sonra rotayı tekrar ve kolayca karanlığa götürmesi mümkün bütün eski ve tehlikeli yol işaretlerini söküp yenileriyle değiştirmesini bilen; öteki de bu aydınlıkta, devleti bütün korkulu sarsıntılardan ihtiyatla atlatan adamdır. Bu açıdan Mustafa Kemal'e, bizim toplumumuzun özelliklerini taşıyan 'ihtilalci', İsmet Paşa'ya da tarihteki en büyük devlet adamlarından biri demek doğru olur."[31]

İşte Şişli'deki evin kadrosu. Şimdi, kaldığımız yerden devam edelim ve Nisan 1919'un gelişmelerini ele alalım.

---

(30) İ. İnönü, *Hatıralar,* s.467. Onlar dediği Orbay, Karabekir ve Cebesoy'dur.

(31) Kemal Tahir, "Anadolu Savaşı", Ahmet Oktay (Hazırlayan) *75 Yılın İçinden 22 Yazardan Seçmeler,* Cumhuriyet gazetesi armağanı, 1998, s.100-104.

21

NİSAN 1919

• Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in İdamı
• Kâzım Karabekir Erzurum'a Gidiyor
• İkdam Gazetesinin Kara Çalması

Genel Durum

Nisan ayına gelindiğinde genel durum daha da karmaşık ve acılarla dolu karamsar bir tablo çiziyordu; ama nisan sonunda hiç beklenmedik bir anda bir umut ışığı belirdi.

Martın nisana bağlandığı gün bir İngiliz birliği Merzifon'u işgal etti. 1 Nisan 1919'da Fransız *Le Temps* gazetesinde yayımlanan İzmir kaynaklı haber şöyle bitiyordu:

"Türklerde yurtseverlik duygusu köksüz olduğu için artık bu kuvvete dayanamazlar. Oysa Helenizm, gücünü ispatlamıştır. Büyük bir Yunanistan, Güney Avrupa'nın ileri hatlarında Batı uygarlığının güçlü bir bekçisi olabilir."(1)

Padişahın İngiltere hükümetine başvurusu sürüyor... 2 Nisan 1919'da bu kez başvuruya İsviçre'de oturan Mahmut Muhtar Paşa aracılık yaptı ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazdı:

"Türkiye küçümsenecek bir güç değil, İngiltere Türkiye'yi kale haline getirmeli, padişah İngiliz siyasetinde kararlıdır," dedi.(2)

Padişah ne yapıp yapıp Osmanlı devletinin yönetimini İngilizlere bırakmak istiyordu.

İngiliz gizli belgelerinde yer alan 4 Nisan 1919 tarihli İngiliz Genelkurmay Başkanı Wilson'un yazısı ilginçtir. Başbakan Lloyd George'a hitaben yazdığı resmi yazıda Orgeneral Wilson, "Yunan kuvvetlerinin Anadolu ve Trakya'da daha ileriye gitmesine izin vermeyelim. Yunanistan, Barış Konferansı kararlarını zorla uygulatma gü-

---

(1) Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, s.44
(2) Z. Sarıhan, age, C.I. s.191

cüne sahip değil. Bu ilerde daha da zorlaşacak. Ateşkes antlaşmasının Türkiye'ye uygulanmasında aşırı gidilmiştir," diyordu.[3]

Bu resmi belge ibret vericidir. Eğer İngiliz Başbakanı L. George, İngiliz Genelkurmay Başkanı Orgeneral Wilson'u dinleseydi, Anadolu'daki savaş bu derece sert olmaz, binlerce kişi ölmez ve Yunanlılar da akılsız bir maceraya sürüklenmemiş olurlardı.

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra İngilizler tarafından işgal edilen Kuzey Irak'taki Musul ve Zaho'da durum karışmaya başlıyordu. Musul'un kuzeyinde, Zaho'da, Kürtler İngilizlere karşı isyan etti, İngiliz Yüzbaşı Pearson öldürüldü.

Bunun üzerine, Damat Ferit hükümeti daha önce Amiral Calthorpe'nin bir başvurusundan yararlanarak Malatya, Diyarbakır ve Siirt'te bulunan 13. Kolordu'ya bağlı ufak kalmış kimi birlikleri Kürtlerin üzerine göndermek istedi. İngilizler bu öneriyi, Türklerin yardımını kabul etmek İngilizlerin güçsüzlüğüne kanıt olur, düşüncesiyle kabul etmedi.[4] İngilizlerin çıkarları için Türk askerinin kullanılması böylece durmuş oldu.

7 Nisan 1919'da hükümetten İçişleri Bakanı Cemal Bey ayrıldı, yerine Posta Telgraf Bakanı Mehmet Ali Bey getirildi. Onun gelişi Mustafa Kemal'in önünü açacaktı.[5]

8 Nisan 1919'da özel Divan-ı Harp mahkemesi eski Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i Ermeni göç ettirme olayında suçlu bularak idama mahkûm etti. 10 Nisan'da da bu karar "infaz" edildi. Ama olay dalga dalga büyüdü, halkı etkiledi, bu nedenle ileriki sayfalarda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

9 Nisan'da Manisa Alaşehir ve Afyon'a Fransız subayları komutasında Senegalli askerler gönderildi, Bandırma-Manisa hattı denetim altına alındı. Aynı gün eski İçişleri Bakanı Fethi Bey tutukevinden salıverildi. Kuşkusuz Mustafa Kemal bundan çok memnun

---

(3) Jaeschke 2, s.61, 296; S. Sonyel, age, s.19,58.

(4) O. Duru, age, s.33; Akşin, age, s.237, (Gizli Belge No: 371/4191, 58996)

(5) Ermeni yanlısı tutumu nedeniyle Artin Cemal olarak bilinen İçişleri Bakanı Cemal Bey sonra Konya valisi oldu. Ulusal savaşta isyanlar çıkartmaya çalıştı. 150'likler listesinden yurtdışına sürülmüştür. Yeni bakan Mehmet Ali Bey iseMustafa Kemal'le yakın ilişki içine girdi. İleride bu ilişki üzerinde durulacaktır.

olmuştu. Ancak bir hafta sonra 17 Nisan'da yeniden tutuklandı, daha sonra Malta adasına sürüldü.

12 Nisan 1919'da İngilizler Kars'ı işgal ettiler. Güney-Batı Kafkas hükümetine son verdiler. Hükümet üyelerini Malta'ya sürülmek üzere tutukladılar.

14 Nisan 1919'da İnebolu'da Rum çetelerine karşı milis kuvveti (Kuvayı Milliye) kuruldu.(6)

15 Nisan'da *Vakit* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman polis nezaretinde Kütahya'ya sürgüne gönderildi. Osmanlı senatosu üyesi Seyit Abdülkadir, aynı gün İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret ederek, İngiliz mandası altında Kürdistan kurulmasını istedi.(7)

16 Nisan'da Fransızlar Afyonkarahisar tren istasyonunu işgal ettiler. 17 Nisan'da, İzmir limanında demirli olan Yunan Averof zırhlısından çıkan 18 kişilik Yunan birliği İzmir'de kordon boyunda bir gezinti yaptı. Yunan askerleri kolordu komutan vekili Albay Süleyman Fethi Bey'in çabasıyla kordon boyundan uzaklaştırıldılar. Yunanlıların bir ay sonra yapacakları çıkartma için küçük bir deneme yaptıkları anlaşılıyor.(8)

18 Nisan 1919'da İngiliz Subayı Rawlinson Trabzon'dan Erzurum'a hareket etti. Rawlinson bağımsız bir Ermenistan'ın kurulma koşullarını araştırıyordu.

19 Nisan'da Refik Halit (Karay) posta-telgraf genel müdürlüğüne getirildi. Sonra da Ankara'nın ve Kuvayı Milliyecilerin telgraflarını yasaklayacak, Ankara'nın sesini kesmek isteyecek, bu nedenle meclis kararıyla "vatan haini" ilan edilecek, daha sonra da 150'likler listesine girecektir.

İngiliz gizli belgelerinden anlıyoruz ki İngilizler 20 Nisan 1919 tarihine kadar Osmanlı hükümetinden 223 kişinin tutuklanmasını istediler.(9)

Nisan'ın 21'i Pazartesi günü İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Osmanlı hükümetine bir nota gönderdi. Bu notada Doğu'da bulunan "9. Ordu'nun terhis işlemlerinin doyurucu olmadığını, Er-

---

(6) Nurettin Peker, *İstiklal Savaşı-İnebolu-Kastamonu,* İstanbul, 1995, s.433.
(7) Z. Sarıhan, C.1, s. 205
(8) Türk İstiklal Harbi I, s. 136; Z. Sarıhan, age, C.1, s.207
(9) B. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s.78.

zurum ile Sivas arasında "şûralar tarafından asker kılıklı kişilerin silah altına alındığını" bildirdi.[10] Önemi nedeniyle bu nota, bundan sonraki bölümde ayrıntılarıyla incelenecektir.

23 Nisan 1919 Çarşamba günü Başbakan Damat Ferit yanında Eğitim Bakanı Ali Kemal, işgal güçlerinden subaylar ve bürokratlarla Galatasaray Lisesi'ni ziyaret etti. Okulun öğrencilerde yarattığı "Fransız sevgisi" üzerinde durarak övücü bir konuşma yaptı ve padişahın selamını iletti.[11]

Aynı gün, Sovyet *İzvestia* gazetesi başyazısında Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan işgalleri inceliyor, Osmanlı topraklarında bir huzursuzluk ortamının geliştiğini, bunun toplumsal dalgalanmalar yaratacağını Türk ihtilalinin yakın olduğunu, bu ihtilalin Svyetleşme hareketinin tohumlarını Afrika'ya kadar götüreceğini, Türk devriminin Sovyet Rusya'ya çok önemli bir dost sunacağını yazdı.[12]

Kimi düşünceler abartılmış olsa da, 23 Nisan 1919'da *İzvestia*'da diyalektik açıdan yapılan bu analizin gerçekliği daha sonraki gelişmelerle kanıtlanmıştı.

24 Nisan Perşembe günü, İtalyanlar gelişmeler karşısında haklarının çiğnendiğini düşünerek acele hareket etmeye karar verdiler; 1500 kişilik bir İtalyan askeri gücü güneyden Konya'ya girdi ve yerleşti.

Padişahın, oğlu Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlığında Türk, Rum ve Ermenilerden oluşan Öğüt Kurulu Manisa'ya geldi. Şehzade Abdürrahim Efendi Hükümet Konağı'nın balkonundan, padişahın bildirisini halka okudu. Padişah halka "sabretmesini, asayişi korumasını, hükümete itaat etmesini" öğütlüyordu. Kurul bir gün sonra da İzmir'e vardı. İzmir'de padişah ve İngilizlere yakın Vali İzzet Bey'in gayretiyle Öğüt Kurulu'nun karşılanışı adeta bir gösteriye dönüştü.[13]

---

(10) Jaeschke 1, s.26, Jaeschke 2, s.267, Akşin, age,s.243.

(11) *İleri, Sabah, Alemdar* (24 Nisan), Z. Sarıhan. C.I, s.213. Başbakan Damat Ferit her vesile ile İngilizleri ya da Fransızları överek işlerin doğru yola gideceğini sanıyordu.

(12) Stefanos Yerasimos, *Ekim Devriminden Milli Mücadeleye,* s.107.

(13) Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken,* s.202-203

İstanbul işgal edilmiş, Kafkas bölgesi, Urfa, Gaziantep, Adana işgal edilmiş, İtalyanlar Antalya, Kaş, Silifke'yi işgal etmişler, Konya'ya asker çıkarmışlar, İzmir'in işgali için hazırlıklar yapılıyor, Padişah Vahdettin ve hükümet, Anadolu'ya şehzadenin başkanlığında "öğüt kurulu" gönderiyor, halka "sabretmesini, asayişi korumasını, hükümete itaat etmesini (boyun eğip, söz dinlemesini)" öğütlüyordu. 27 Nisan günü, Damat Ferit İngiliz Yüksek Komiserliği'nin en önemli siyasi görevlilerinden Ryan'la görüştü. Bu görüşmede özellikle Kürt sorunu ele alındı. İngiliz istihbarat subayı Binbaşı Noel uzunca bir süredir Güneydoğu'da dolaşıyor ve Kürt beylerini örgütlüyordu.(14)

Kürtlerle İlişkiler

Bu görüşmeyi Amiral Webb, Londra'ya şöyle bildirmiştir:

"En önemli Kürt önderlerinden bazılarının Türklerle olan bağlarını kesinlikle koparmalarını sağlamak kolay olacaktır; yeter ki çıkarlarının Ermeni çıkarlarına kurban edildiği korkusundan kurtulsunlar. Öte yandan, eğer İngiliz hükümetinden sempati görmezlerse, her yerde olay çıkarabilirler ya da Türk imparatorluğunu kurtarma savaşına katılabilirler..."(15)

Bu rapor, İngilizlerin Kürtleri Osmanlı devletine karşı kullanmak yolunda çalışmalar yaptıklarını kanıtlar. Zaten bu raporun Londra'ya gönderilmesinden hemen sonra İstanbul'da İngilizlere bağlı Kürt Teâli Cemiyeti (Kürt Yükseltme Cemiyeti) kuruldu.(16)

Şimdi öncelikle Boğazlıyan Kaymakamı'nın idam edilişi üzerinde duralım.

Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in İdam Edilişi

İşgal güçleri Türkiye'de asayişi sağlamanın yolu olarak şiddeti kullanıyorlardı. Şiddetin zirve noktası, Yozgat'taki "tehcir olayı" nedeniyle sanık olarak yargılanan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in 10 Nisan günü Beyazıt Meydanı'nda idam edilmesidir.

---

(14) S.R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* s.28-29. İngiliz gizli belgelerine göre Binbaşı Noel o sıralar Kürtlerle ilişki içindeydi.

(15) Webb'in Lord Curzon'a yazdığı gizli yazı (FO/4191-82999 No'lu belge)

(16) Sonyel, age, s.29 İngiliz gizli arşivindeki dosyada İngiliz-Kürt ilişki, düzen ve organizasyonlarına ilişkin birçok belge vardır.

Kaymakam Kemal Bey (1884-1919)
Mülkiye mezunudur. Çeşitli idari görevlerde bulunduktan sonra Boğazlıyan (Yozgat) kaymakamı oldu. Ermeni göç ettirme olayı sebep gösterilerek İngilizler tarafından tutuklandı. Divan-ı Harp kararıyla 10 Nisan 1919'da idam edilerek öldürüldü.

Bu olay İstanbul'da halkın harekete geçmesine neden oldu, cenaze töreni milli bir gösteriye "milli bir isyana" dönüştü. Şimdi bu konuyu ele alıp, gelişmeleri kısaca özetleyeceğiz.

Ermeni Tehciri Nedir?

Ermeni tehciri, Doğu Anadolu'daki Ermenilerin, Osmanlı devletinin sorunsuz bölgesi olan Suriye, Beyrut gibi Güney'deki vilayetlerine göç ettirilmesi olayıdır.

I. Dünya Savaşı sürerken, 1914-1918 yılları arasında Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler, Ermeni Taşnakyun terör örgütünün etkisi ve baskısı altında Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak amacıyla Osmanlı devletinin güvenlik güçlerine karşı silahlı çetecilik ve terör hareketleri yapıyorlardı. İşte orada yaşayan ve olaylara karışmamış Ermenilerin Suriye ve Beyrut'a göç ettirme kararı bu nedenle alınmıştır.(17)

İstanbul'daki işgal güçleri bu göç ettirme olayında etkili olan tüm yöneticilerin tutuklanmasını istiyorlardı.

Osmanlı hükümeti, İstanbul'daki işgal güçlerine yaranmak amacıyla, 1919 yılının Ocak ayında zorunlu Ermeni göçünde ilişkisi olanları yargılamak amacıyla tutuklamalar başlattı. Tokat, Boğazlıyan ilçesi eski kaymakamı Kemal Bey, daha önce bu konuda yargılanıp aklandığı halde, ilk tutuklananlar arasındaydı.

Bu davaları görmek üzere, askeri bir mahkeme, Divan-ı Harp kuruldu. Nâzım Paşa'nın başkanlığında çalışan bu mahkeme ilk ka-

(17) Bu konuda Ermenistan'ın ilk başbakanı Ovanes Kaçaznuni'nin raporu Ermeni çetelerini ve Ermenilerin yaptıklarını açıklamakta ve hatalı hareket ettiklerini belirtmektedir. Bkz. *Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok*, Kaynak, 2006.

rarını 8 Nisan 1919 günü verdi ve Kaymakam Kemal Bey'i suçlu bularak idama mahkûm etti. Şeyhülislamın fetvası ve Padişah Vahdettin'in onayı ile Kemal Bey 10 Nisan 1919 Perşembe günü saat 17.20'de Beyazıt Meydanı'nda idam edildi.

Bu idam kararı ile padişah ve Osmanlı hükümeti aslında İngilizlerin ve işgal güçlerinin isteklerini yerine getiriyordu.

Su ile Zeytinyağı

Kemal Bey'in idamı halkı etkiledi; ertesi gün halkın katılımı ile yapılan cenaze töreni bu "ruh halini" açık biçimde gösterir. Falih Rıfkı Atay bu olayı "su ile zeytinyağının ayrılması" olarak değerlendiriyor:

"Kemal'in cenazesi, İstanbul milliyetçiliğinin, bilhassa gençliğinin iç isyanını göstermeye fırsat olmuştur. Tıbbiyeliler, cesaretle öne atılmışlardır.

Su ile zeytinyağı ayrılır gibi, bu idamı haklı bir ceza sayan saray ve işgal takımı ile onu cinayet sayan milliyetçiler ve halk takımı birbirinden ayrılmıştır."(18)

Cenaze törenindeki olaylara geçmeden önce, Kemal Bey'in idam edilişini, o günü bizzat görerek yazan Samih Nafiz Tansu'nun kaleminden izleyelim:

Beyazıt Meydanı

"Beyazıt Meydanı'nı on binin üstünde mahşeri bir kalabalık doldurmuştu. Şimdiki üniversitenin rektörlük binası önündeki çınarın altına üç ayaklı bir darağacı kurulmuş; etrafı polis ve jandarmalarla kordon altına alınmıştı. Rektörlük binası önünde İngiliz, Fransız askeri kuvvetleri de yer almışlardı(...). Güneş, Süleymaniye Camii'nin arkasından sessizce batıyor, ortalığa pembe bir akşam rengi sinmiş bulunuyordu. Birdenbire kalabalığın sustuğu görüldü; kimse nefes bile almıyordu. Şimdiki üniversite o zamanki Harbiye Nezareti kıyısından çıkan süngülü bir müfreze askerin ortasında, yüzü solmuş, üstünde beyaz bir gömlek bulunan ve 35 yaşlarında olduğu tahmin edilen Kemal Bey göründü. Yavaş yavaş darağa-

(18) F.R. Atay, *Çankaya,* s.164.

cına yaklaşıyordu. Oldukça metin ve sakindi. Mukadderatına (alınyazısı) kendisini teslim etmiş gibi idi. Son sözünün olup olmadığı sorulunca halka şöyle hitap etti:

— Sevgili vatandaşlarım,

Ben bir Türk memuruyum; aldığım emri yerine getirdim... Ecnebi (yabancı) devletlere yaranmak için beni asıyorlar... Eğer adalet buna diyorlarsa kahrolsun böyle adalet!..

Kemal Bey sözlerine devam ederek:

— Çocuklarımı asil Türk milletine emanet ediyorum; bu kahraman millet elbette onlara bakacaktır. Vatan uğrunda cephede ölen bir insan gibi şehit gidiyorum. Allah, vatan ve milletimize zeval (sona erme) vermesin... Amin...

Halk hıçkıra hıçkıra ağlıyordu, meydan tam bir matem (yas) manzarası almıştı."[19]

Cenaze Töreni

O günleri bire bir yaşayan Yüzbaşı Selahattin'in notlarından İlhan Selçuk olayı bize şöyle anlatıyor:

"Sabah okuduğum gazeteyi düşündüm: Türk kesen Ermeniye pırlanta işlemeli kılıç armağan ediliyor. Ermeni kesen Türk'ü de Türk hükümeti asıyor.

Hilmi anlattı:

— Tıbbiyeliler arasında Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'e görkemli bir cenaze töreni yapılmak eğilimi artıyor, Kemal Bey'in bir ulusal kahraman gibi toprağa verilmesi yolunda hazırlıklar yapılıyormuş.

Hilmi ile karar verdik. Biz de cenaze törenine katılacaktık.

...

Tıbbiyeliler çelenk hazırlamışlar, üstüne 'Milli şehit ve Kahraman Kemal Bey'e' diye yazmışlardı.

---

(19) Aktaran Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler,* s.1169-1170. Osmanlı kayıtlarına gör Ermeni tehciri nedeniyle bu dönemde toplam 1397 kişi yargılandı ve 62 kişi idam edildi. Kemal Bey'in yaşamı için Bkz. Murat Acıpayamlı, *Ben Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal,* Ankara, Burak Yayınları, 2008.

Cenaze kapıya çıkarılınca imam:

— Kemal Bey'i nasıl tanıdınız? diye sordu.

O zaman bir vaveyla (çığlık) koptu:

— Kahraman tanırız, vatanperver tanırız, milli şehit tanırız.

Kalabalığın sesine karışan bir kadın feryadı:

— Temiz bir koca, yüksek bir babaydı; onu elimden alanlar kahrolsun!

...

Böylece Kızıltoprak'taki Zühtüpaşa Camisi'ne geldik. Yollarda halk bize katıldı. Pencerelerdeki kadınlar hıçkırıklarla cenazeyi selamladılar. Kahve ve dükkân sahipleri kepenklerini indirip selam durdular. Cenaze töreni milli bir isyana dönüştü. Namazdan sonra Yoğurtçu'daki Mahmut Baba Mezarlığı'na yöneldik. Bir tıbbiyeli çok heyecanlı bir nutuk söyledi. Sonra Deniz Yarbay İsmail Hakkı Bey söz aldı:

— Kemal'in mezarı her Türk'ün kıblegâhıdır,[20] yönümüzü gösteren bir aydınlıktır, dedi."[21]

Cenaze törenindeki bu gösteriler nedeniyle Başbakan Damat Ferit, gazetelere yaptığı açıklamada dehşet içinde kaldığını söyledi ve hükümet hemen harekete geçerek gösterilere katılmak suçundan 8 kişiyi tutukladı.[22]

İngiliz İstihbarat Bilgileri

Kaymakam Kemal Bey'in Beyazıt Meydanı'nda idam edilişi sırasında halkın gösterdiği tepkilerin, cenazenin yarattığı milli heyecanın İngilizleri tedirgin ettiği, İngiliz devlet belgelerinden anlaşılmaktadır.

Cenaze törenini İngiliz işgal güçleri adına görevli olarak izleyen Yüzbaşı E. Fontain cenazeden iki gün sonra, 12 Nisan 1919 tarihinde olayları aşağıdaki biçimde rapor etmiş:

"Ermeni kırımı ile tanınan Boğazlıyan ve Yozgat Mutasarrıfı Kemal Bey için, Kadıköy'de bugün saat 12'de büyük ve görkemli bir cenaze töreni yapıldı. Cenaze alayının önünde tıbbiye öğrenci-

---

(20) Namazda durulan ve Mekke'yi gösteren yön.

(21) İ. Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı,* C.II, s.28-30.

(22) Z. Sarıhan, age, C.I, s.200.

leri, polisler ve birçok molla bulunuyordu. Tabutun omuzlarda taşınması âdet olduğu halde, törene daha büyük önem vermek amacıyla, bu kez tabut başlar hizasından daha yukarıda, eller üzerinde taşındı. Birçok Jön Türk törende hazır bulundu. Bol sayıda fotoğraf çekildi. Tören için 100'den fazla davetiye dağıtıldı. İslam dininde böyle bir şey şimdiye kadar duyulmuş değildi. Bütün bunların üyelerinden birini kaybetmiş olan İttihat Terakki Komitesi'nce kasten düzenlendiği apaçıktır. Hükümetin böyle bir törene izin vermekle gösterdiği güçsüzlük, affedilemez...

İslam törelerine tamamen aykırı olarak, üzerinde, 'Milletin Masum Kurbanına' yazılı çelenkler vardı.

Böyle bir gösteri yapılacağı emniyet makamlarınca bilindiği halde, bunu önlemek için hiçbir şey yapılmadığı bildiriliyor. Törenin bugünkü hükümete karşı düşmanca bir gösteri olduğu açıktır."[23]

Törende konuşan tıp fakültesi öğrencisi şöyle bağırıyordu:

'İngilizleri Odesa'dan attılar; haydin biz de İstanbul'dan kovalım. Ne bekliyoruz? İngilizi atmak borcumuzdur. Felaketimizi hazırlayan İngilizi yok etmek zorundayız."

İngiliz belgelerine göre, İngiliz Yüksek Komiserliği; Kemal Bey'in idamını, bir başlangıç olarak görmek istemektedir.

Nitekim İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe Londra'ya gönderdiği raporda, bu idamı ve İngiliz Yüksek Komiserliği'nin beklentilerini şöyle dile getirmiştir.

"Kırım suçuna katılmaktan dolayı bir kimse, ilk kez layık olduğu cezaya çarptırılmıştır. Bundan sonra hükümetin, geniş ölçüde ve özellikle yüksek düzeydeki suçlular aleyhinde aynı sertlikte hareket etme cesaretini gösterip göstermeyeceğini beklemek ve görmek kalıyor."[24]

İşbirlikçi Basının Tutumu

İngilizlerin bu tavırları karşısında, işbirlikçi basın hemen yerini almıştı. Gazetelerden bir bölümü bu konuyu eleştirdikleri için cezalandırıldılar: *Memleket* sansür edildi, *Tasvir-i Efkâr* 10 gün kapatma cezası aldı.

---

(23) B. Şimşir, *Malta Sürgünleri,* s.89-90. (Gizli Belge No.FO/371-4173-72536)

(24) age, s.88. (FO371/4173-61185)

İngilizlere yakınlığı ile tanınan *Alemdar* ve *Sabah* Kemal Bey'in idamını alkışlarken, cenaze törenine öğrencilerin ve halkın gösterdiği ilgiden de çok rahatsız olmuşlardı. *Alemdar*'da Refi Cevat yazdığı makalede hükümetin bugün tutuklamalar yapıp ertesi gün bunlardan birçoğunun serbest bırakıldığından şikâyet ediyor ve "daha az tutuklama, fakat daha şiddetli ve çabuk ceza verilmesini" öneriyordu.(25)

Köprünün İki Tarafı Cesetlerle Süslensin

Refi Cevat, keskinliği elden bırakmıyordu, iki gün sonra 12 Nisan'da Kemal Bey'e verilen idam kararını kutsuyor, daha da şiddet önererek kafaların taşın altında ezilmesini şöyle istiyordu:

"O bir kol idi. Şeriatın kuvvetli satırı, insanlık için zararlı bir unsur olan bu kolu kopardı. Sıra onun gibi düşünen dimağlardadır. Bu kafalar, taşın altında ezilmeli..."

Refi Cevat kendini alamıyor, daha da ileri gidiyor ve Galata Köprüsü'nün her iki tarafında bulunan aydınlanma direklerine İttihat ve Terakki mensuplarının teker teker asılarak idam edilmelerini böylece köprünün cesetlerle süslenmesini isteyecek kadar kendisini kaybediyordu.

Refi Cevat cenazeye katılan subaylara saldıran "Sırmalı Haydutlar" başlıklı yazısında ise:

"Devletin resmi üniformasını taşıyan bir sürü haydut, devlet tarafından asılmış bir haydutun cenazesine karışarak kargaşa yaratmışlardır. Bunların da yakalanarak cenazesine katıldıkları haydutun akıbetine uğratılması gerekmektedir," diyordu. Refi Cevat'a göre cenazenin aslında dört hamalla mezara gönderilmesi gerekirdi.(26)

Korkak İşbirlikçi Refi Cevat

Evet, arkasını İngilizlere ve hükümete dayayan Refi Cevat esip gürlüyordu. Ama kimi rastlantılar, bu gibi kişilerin ne derece alçak ve korkak olduğunu açığa çıkarır.

---

(25) *Alemdar,* 11 Nisan 1919. Aslında bu düşünce, İngilizlerin özgün düşüncesiydi.

(26) *Alemdar,* 11 Nisan 1919.

Biz yine Yüzbaşı Selahattin'e dönelim. Bakın Yüzbaşı Selahattin ne diyor:

"Üç gün sonra yedi sekiz subay Tepebaşı'nda oturuyorduk ve içiyorduk. Ben hayatımda ilk kez arkadaşlarımın ısrarıyla viski içmiştim. İçki başıma vurmuştu. Tam bu sırada içimizden biri karşı masada oturan adamı göstererek:

— Refi Cevat, dedi.

Hemen karar verip kalktık! Güya masasına oturuyormuş gibi çevresini sardık. Şaşırdı. Dört bir yan, Rum, Ermeni, Hıristiyan ve yabancı subaylarla dolu olmasına rağmen yardım gelinceye kadar cehennemi boylayacağını kestirdi. Söyleyeceğimizi söyledik. Ertesi günü bir yeni yazıyla özür dileyeceğine yemin etti.

Biz de böyle yazı yayınlanmazsa canını cehenneme yollayacağımızı tekrarladık.

Ertesi günkü *Alemdar*'ın başyazısının özeti:

'Kahraman ordunun kahraman subayları, cenazeye katılmakla ülkede bir fenalığa yol açılmamasını amaçlamışlar... Ne asil, ne yüksek bir fikir!...'[27]

Emperyalizm ve Halkların Karşı Duruşu

İstanbul'da bu olaylar sürerken, Paris'te Osmanlı toprakları paylaşılıyor, ancak dünyanın başka köşelerinde de halklar emperyalizme karşı tavırlarını belirtmeye başlıyorlardı.

İşin ilginç yanı, Kaymakam Kemal Bey'in idam kararının verildiği 8 Nisan 1919 Salı günü, Paris'te İngilizlerle Fransızlar dünya petrolleri üzerinde iki ülkenin haklarını ayarlayan ve savaştan önce petrol şirketlerindeki Türk hisselerini de ortadan kaldırıcı düzenlemeler içeren *Long-Brenger* anlaşmasını imzaladılar.[28]

Evet, işgal güçlerinin etkisi İstanbul'da olanca şiddetiyle sürüyordu ama sömürgeciliğe karşı halkların tepkisi de filizleniyordu. İngilizlerin en büyük sömürgesi Hindistan'da olayların önü alınamıyordu.

Boğazlıyan Kaymakamı'nın idam edildiği gün, 10 Nisan 1919'da Hindistan'da Armitsar şehri halkı ayaklanmış, kent yönetimini ele

---

(27) İ. Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı,* s.30-31.
(28) L. Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması,* s.295.

Kâzım Karabekir (1882-1948)
İstanbul'da doğdu. İttihat ve Terakki'nin Manastır'da kuruculan arasında yer aldı. Balkan Savaşları'na katıldı, daha sonra Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Şube Müdürlüğü'ne getirildi. Erzincan bölgesindeki 1. Kafkas Kolordusu komutanlığına atandı. Sarıkamış, Kars, Gümrü ve Karaköse"nin ele geçirilmesindeki başarısı üzerine generalliğe yükseldi. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a geldi, Erzurum'daki 15. Kolordu komutanlığına atandı. (Nisan 1919) Erzurum Kongresi'nin toplanmasında önemli rol oynadı. 1920'de Sarıkamış, Kars ve Gümrü kalelerini alarak "Şark Fatihi" diye ünlendi, korgeneralliğe yükseldi. 1923'te İstanbul milletvekili seçildi, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele ile birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'ni kurdular ve partinin genel başkanlığını üstlendi. Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle parti kapatıldı. (1925) Bir yıl sonra İzmir suikastı nedeniyle yargılandı ve beraat etti. (1926) İnönü'nün cumhurbaşkanlığına gelişinden sonra, eski siyaset ve askerlik arkadaşları arasında kırgınlıkları ortadan kaldırmak istemesi üzerine CHP'den İstanbul milletvekili seçildi. (1938-1948) Meclis başkanı iken öldü. (1948)

geçirmişti. Beş İngiliz işadamı öldürüldü. 6 Nisan'da Bombay'da başlayan protesto hareketi yayılıyordu. 13 Nisan'da İngilizler Pencap'ta büyük katliam yaptılar. Artık Hindistan'da Hindu ve Müslümanlar İngiliz sömürgeciliğine karşı birleşmişlerdi.

Mustafa Kemal, Şişli'deki evinde bütün bu olup bitenleri izliyordu... Emperyalizme karşı verilecek ilk silahlı savaşımın planlarını yapıyor, kozasını örüyordu.

Kâzım Karabekir'in Ziyareti ve Erzurum'a Gidişi

Bu kargaşa sürerken Kâzım Karabekir, Genelkurmay'da çalışan arkadaşı Albay İsmet Bey ve Harbiye Bakanı Şevket Turgut Paşa'nın yardımıyla Erzurum'daki 15. Kolordu komutanlığına atamasını yaptırmıştı. (13 Mart 1919)

Doğu'daki 15. Kolordu varlığını koruyabilmiş nadir askeri birliklerden biriydi. Ayrıca, Karabekir Doğu bölgesinde çok iyi tanınan, sevilen, daha önceki çalışmaları nedeniyle, "Doğu Anadolu'yu ve Kafkas Türklerini kurtaran", zafer kazanmış bir komutan unvanına ve niteliğine sahipti.

15. Kolordu komutanlığı görevine başlamak üzere bir gün son-

ra yola çıkacak olan Kâzım Karabekir veda ziyareti için 11 Nisan Cuma günü, Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde ziyaret etti.

O sırada bir kulak ameliyatı geçirmiş olan Mustafa Kemal yatağında yatıyordu. Nitekim 1 Nisan tarihli *İleri* gazetesi "bir haftadan beri hasta olduğu haber alınan Mustafa Kemal Paşa'nın kulak ameliyatı başarı ile sonuçlanmıştır. Doktoru 10-15 güne kadar tamamen iyileşeceğini söylemiştir," diyerek bu haberi vermişti.[29]

Cevat Abbas'ın verdiği bilgiye göre görüşme sırasında odada gazeteci yazar Ruşen Eşref (Ünaydın) da bulunuyordu. Cevat Abbas anılarında Karabekir'in Erzurum'a gidişinden pek de heyecanlı olmadığını belirtir.[30]

Karabekir kitaplarında bu veda ziyaretini uzun uzun anlatır ve özet olarak "...Tekrar Erzurum'daki 15. Kolordu komutanlığına tayin edilmesinden çok memnun kaldığını, çünkü oradaki kolorduya vaktiyle kumanda ettiğini, Erzurum ve Kars'ın kurtarılmasında hizmetleri dokunmuş olmasından dolayı halkın güven ve sevgisini kazandığını, Doğu'da milli bir hükümet esasını hazırlamak ve ordunun kuvvetini de koruyarak ağır barış şartları karşısında milli bağımsızlığımızı kurtarmak için mücadeleye girişmenin mümkün olduğunu" belirtir.

Karabekir kitabında ayrıca, kendi hedefini Doğu bölgelerinin kurtarılması olarak görürken Türkiye ölçeğinde ulusal akımın başına geçmek için "Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gelmesini istediğini ve onu bu yola özendirdiğini" söylemektedir.[31]

Taha Akyol ise, Karabekir'in anılarına dayanarak, Karabekir'in bu konuşmada "Behemahal Anadolu'ya ordu başına geliniz," dediğini, bu söze karşılık Mustafa Kemal'in de "Bu da bir fikirdir, ahval günden güne size hak verdiriyor... İyi olayım, size katılmaya çalışırım," diye yanıt verdiğini belirtiyor.[32]

---

(29) *İleri,* 1 Nisan 1919; Z. Sarıhan, C.1, s.191

(30) Cevat Abbas, age, s.190-191.

(31) Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, İstanbul, Türkiye Yayını, 1960, s.36-38.

(32) Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk?,* Doğan, 2008, s.25.

Bu anlatıma göre sanki Karabekir ısrar ediyor, Mustafa Kemal direniyor ama, şartların da günden güne Karabekir'e hak verdirdiğini belirterek, "İyi olayım size katılmaya çalışırım," diyor.

Akyol, bu görüşmeyi Orbay'ın ve İnönü'nün anılarının da doğruladığını belirtiyor.

Bu kitabın başından beri verilen bilgi ve belgeler, Mustafa Kemal'in Anadolu'da nasıl bir milli bağımsızlık hareketini planladığını kanıtlamaya yeterlidir. Mustafa Kemal yönünden Anadolu'daki milli hareketin başlangıcının Mondros Ateşkes Antlaşması'nın başlangıç günleri olduğunu da bu kitabın ilk bölümünde belge vererek ayrıntılı olarak belirttik.

Kaldı ki, Orbay ve İnönü'nün anılarından bu yolda bir destek çıkarmak da olanaksızdır.

Orbay Ne Diyor?

Orbay *Siyasi Hatıralar*'ında Karabekir'le ilgili olarak şunları yazıyor:

"Bu esnada Kâzım Karabekir Paşa da... Tekirdağ'dan İstanbul'a gelmişti...

...Artık memleketin bugün içine düştüğü durumda İstanbul'da bir şey yapılamayacağından, hepimizin buradan ayrılarak Anadolu'ya, tercihen Şark'a gelmemizi tavsiye ediyordu...

...Kâzım Karabekir Paşa, ayrıca veda için ziyaretine gittiği Mustafa Kemal Paşa'ya da durumu anlatarak aynı tavsiye ve daveti yaptığını söyleyip benim de bu fikri destekleyerek bir an evvel tahakkuk ettirmek (gerçekleştirmek) yolunda çalışmamı rica etti."

Bundan sonraki cümle önemlidir:

"Ben de kendisine tamamen aynı fikirde olduğumu tekrar ile bu hususta elimden geleni yapacağımdan emin olmasını, *esasen Mustafa Kemal Paşa'nın da başka türlü düşünmediğini* ve yakın zamanda kat'i bir karara varılacağını kuvvetle umduğumu söyledim ve kendisine başarılar dileyerek veda ettim, ayrıldık."(33)

Dikkat edilirse, Orbay "...esasen, Mustafa Kemal Paşa'nın da başka türlü düşünmediğini" söylüyor. Bu cümle daha fazla bir an

(33) Orbay, *Siyasi Hatıralar,* Örgün, 2003, s.287-288.

latım gerektirmeyecek derecede açıktır. İsmet İnönü'nün anılarına gelince: Akyol, kitabında "İnönü'nün anlattıkları, ilke düzeyinde Karabekir'i doğrulayacak niteliktedir," demektedir.[34]

İnönü, Mustafa Kemal'in kararı için de şöyle yazıyor:

"Atatürk İstanbul'da herkesi uyarmak, memleketin kurtuluşu için resmi kudret sahiplerinin, muktedir memleket evlatlarının bir hükümet halinde memleket çabasına girmesini sağlamak için bütün tecrübeleri denedikten, bütün imkânları sarf ettikten sonra, nihai (son) kararını şu şekilde tespit etti: Bir an evvel vazife alarak Anadolu'ya gitmek."[35]

Bu paragraftan Karabekir'in destekler bir düşünce yaratmak biraz zorlama oluyor.

Karabekir'in Önerisi

Ulusal Kurtuluş Savaşımızın ilk aşamasında çok büyük katkıları olan Karabekir Paşa'nın bu yazdıklarını yargılamaya hiç gerek yoktur. Mustafa Kemal'e veda ziyaretinde, konuşma sırasında böyle öneriler yaptığı, ayrıca Karabekir'in Doğu'da bir hareket yapılarak öncelikle Doğu'nun kurtarılmasını istediği biliniyor. O günün koşulları düşünüldüğünde, bunda da şaşılacak, karşı çıkılacak bir durum yoktur. Tersine Karabekir'in üstün yurtseverliğini gösterir.

Zaten, Erzurum Kongresi'nden önce 8 kongre yapılmıştı (Kars, Ardahan, İzmir, Balıkesir kongreleri). Erzurum'la Sivas Kongresi arasında 4 tane daha kongre yapılmış. Sivas'tan sonra da Anadolu'da 14 kongre toplanmıştır. Toplam olarak 28 kongre toplanmıştır. Bu kongrelerin amacı bölgesel kurtuluş çareleri aramak değil miydi?[36]

En ufak bir kuşku yoktur ki, Karabekir'in Erzurum'a hareket etmeden bir gün önce Şişli'deki evi ziyaret edip, "Allahaısmarladık" demesi, Anadolu'ya çağırması Mustafa Kemal'de heyecan ve umut yaratmıştı. Kâzım Karabekir gibi Doğu'da sevilen, güçlü ve temel

---

(34) Akyol, age, s.25. d.n.38. Akyol ayrıca İnönü'nün anılarının 164-167. sayfalarına gönderme yapıyor.

(35) İsmet İnönü, *Hatıralar,* Bilgi, 2006, s.167.

(36) Bu konuda özellikle bkz. Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları, 1918-1920,* YKY, 1998.

hedefte tamamen kendi gibi düşünen bir komutanın Erzurum'a hareket ediyor olması Mustafa Kemal'i sevindirmiş ve ileride yapılacak bağımsızlık savaşı için umut ve güvenini artırmıştı. Mustafa Kemal, Karabekir'le yaptığı bu görüşme için Ali Fuat Cebesoy'a "Bizim fikirlerimizle çok esaslı müşahebeti (benzemesi) vardır," diyor.[37]

Bu görüşmede Karabekir'in Doğu Anadolu'ya yoğunlaşması üzerine Mustafa Kemal'in Karabekir'e karşı çıkmadığını ancak anayurdun üçte ikisini oluşturan Orta ve Batı Anadolu'yu düşünmemiş olması karşısında "Memleketi doğu ve batı diye ikiye ayırmak doğru değildir. Vatan bir bütün olarak düşünülmeli, kurtuluş için genel çareler aranmalıdır," dediğini, Karabekir'in yakın dostu olan Cebesoy, anılarında belirtmektedir.[38]

İşte başlangıçta ikisi arasındaki en önemli çelişki bu noktadır. Ancak, ulusal savaşın başından zaferin kazanıldığı 9 Eylül 1922'ye kadar Mustafa Kemal, Karabekir'i sürekli kazanmak istemiştir. Zaten Samsun'a çıkışından sonra Erzurum'a gidişi de Karabekir'e verdiği sözü yerine getirmek amacını taşıyordu.

Karabekir Erzurum'da ve ulusal savaş süresince mücadeleye büyük katkılar sağladı.

Mustafa Kemal, İstanbul hükümeti tarafından görevden alınınca, Karabekir rütbelerini kaybetmiş Mustafa Kemal'e gelerek emrinde olduğunu belirtti. Karabekir'in bu kritik dönüm noktasındaki hareketi, onun üstün yurtseverliğini simgeler, ulusal savaşımızda Karabekir'i yüceltir ve üstün derecede taçlandırır...

Düşünme Yeteneklerinin Hududu

Kâzım Karabekir, Kurtuluş Savaşı süresince Doğu'da önemli görevler üstlendi. Ermenilere karşı girişilen Doğu hareketini başarı ile yönetti ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın Doğu cephesini zaferle kapatmak onurunu kazandı.

Daha sonraki aşamada cumhuriyetin ilanı ile halifeliğin kaldırılışı noktalarında ne yazık ki Mustafa Kemal'le ters düştü. Mus-

---

(37) A. Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları,* s.61.
(38) age, s.62, Selek, C.I, s.154.

tafa Kemal'in *Nutuk*'ta belirttiği gibi "mücadeleye birlikte başladığı arkadaşları ihatalarının hududunda (düşünme yetenekleri) bir bir kendisini terk ediyorlardı...."

Burada sözü edilenler kuşkusuz Orbay ve Karabekir'dir. Milli Mücadele-İttihatçılık ve Bolşevizm üzerindeki doktora tezinde Emel Akal, Karabekir'in *İstiklal Harbimiz* adlı kitabında önemli itiraflarda bulunduğunu belirtmektedir. Şöyle ki:

Karabekir, Sivas kongresi sırasında, her an bilgi istemektedir, her durumda fikrinin sorulmasını istemektedir. (Karabekir 1995, s.454)

Oysa Mustafa Kemal bir yandan kongre başkanlığını yürütmekte, öte yandan Sivas'ın Vali Ali Galip tarafından basılma tehdidi ve ısrarla üzerinde durulan manda konularıyla uğraşmaktadır. Ancak Karabekir kendisini her şeyin başlatıcısı olarak gördüğü için bu duruma kızmaktadır. (Karabekir 1995, s.548, 550)

O sırada Trabzon'dan yükselen İzzet ve Servet beylerin muhalefetini olumlu görmektedir. Karabekir kendisine haksızlık edildiğini sayfalarca yinelemekte ve Trabzon'daki muhaliflere hak vermekte ve "milli gayeye varıncaya kadar destek olacağı bir şahsiyetin Anadolu'ya gelmemesinden dolayı" Kemal Paşa'yı tuttuğunu itiraf etmektedir. (Karabekir 1995, s.579)

Dr. Akal soruyor: "Burada Anadolu'ya gelmeyen ya da gelemeyen kimdir? Karabekir herhalde Enver Paşa'yı bekliyordu..."[38]

17 Nisan 1919
Mustafa Kemal – Rauf Bey Görüşmesi

Karabekir'in veda ziyaretinden hemen sonra 17 Nisan 1919 Perşembe günü, bir hafta önce salıverilen Fethi Okyar tekrar tutuklandı. Mustafa Kemal diken üstündeydi. Bir an önce Anadolu'ya geçmeliydi. Nasıl olsa Ali Fuat Paşa şubat sonunda ve Kâzım Karabekir Paşa da bir hafta önce Anadolu'ya geçip köşeleri tutmuşlardı. Artık iş önemli derecede güvenceye alınmıştı. Şimdi o da Anadolu'ya geçebilir, bağımsızlık mücadelesine başlayabilirdi. Bu nedenle yaveri Cevat Abbas'a Gebze üzerinden Ali Fuat Paşa'nın ko-

(39) Emel Akal, *Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, s.153, dn.12.

lordusu sınırlarına sessizce geçiş planını bir kez daha hatırlattı ve güncellenmesini istedi. Bu arada eşzamanlı olarak ileriki sayfalarda görüleceği gibi mevcut hükümet içinde de çalışmalarını sürdürüyordu.

İşte bu oluşumlar içinde Rauf Orbay'ın 17 Nisan günü Mustafa Kemal'i ziyaret ettiğini biliyoruz. Neler konuşulmuştur? Kuşkusuz yukarıda saydığımız hususlar konuşulmuştur. Sadi Borak, bu tarihteki konuşma konusunun Anadolu'daki örgütlenme ile ilgili olduğunu belirtiyor. Borak'a göre bu toplantıda Rauf Bey de bir süre daha İstanbul'da kalarak katkı ve yardımlarını sürdüreceğini bildirmişti. Borak'a göre bu toplantıda Mustafa Kemal "esir İstanbul'da herhangi bir girişimin mümkün olmadığını" belirtmişti.(40)

Orbay'ın anılarında 17 Nisan görüşmesiyle ilgili herhangi bir açıklama yoktur. Bu görüşmenin yapıldığı gün, Mustafa Kemal üniformalı bir resmini "Kardeşim Rauf Bey'e" sunusuyla imzalayarak Orbay'a armağan etmişti.

İkdam Gazetesinin Mustafa Kemal'e İftirası

İkdam gazetesi 1894 yılında yayına başlamış ve yayın yaşamı 1926 yılına kadar sürmüştür.(41)

17 Nisan 1919 günü, *İkdam* 31 Mart 1909 Hareket Ordusu olayı sırasında "Yıldız Sarayı'nda yağmalanan mücevherat" başlıklı bir haber yayınlandı. Bu habere göre Hareket Ordusu İstanbul'a girince Yıldız Sarayı'nda bulunan mücevherler ordudaki subaylar tarafından yağmalanmıştı. Bu yayında, Mustafa Kemal Paşa'nın da elmaslı-incili bir kürdanlık aldığı ileri sürülüyordu.(42)

Mustafa Kemal, bu habere şiddetle karşı çıkarak yalanladı. Bir gün sonra *İleri* gazetesine verdiği açıklamada "Bu gülünç ve fecidir. Namusa saygı kalmadığını görmekle üzüntülüyüm," dedi.(43)

İşte mütareke İstanbulu buydu ve mütareke basını böylesine ahlak dışı bir karaktere sahipti.

---

(40) S. Borak, age, s.228.

(41) H. Topuz, *Türk Basın Tarihi,* s.68. *İkdam* gazetesi mütareke yıllarında zikzaklar çizmiş 1921'den sonra Yakup Kadri'nin gazetede çalışmaya başlamasıyla Anadolu hareketine olumlu yaklaşmıştır.

(42) *İkdam,* 17 Nisan 1919.

(43) *İleri,* 19 Nisan 1919.

Padişahtan Gelen Selam

Yukarıda Mustafa Kemal'in meclisin kapatılmasından sonra padişahla ilişkisini kestiğini, Cuma selamlıklarına gitmediğini belirtmiştik. Ancak nisan ayı içinde padişahtan bir mesaj geldi. Cevat Abbas şöyle anlatıyor:

"...Vahdettin'in ikinci esvapçısı[44] Bay Münir Kılıç'a[45] tesadüf etmiştim. Çok hürmet ve muhabbet gösterdiği kumandanımın Cuma selamlıklarına neden devam buyurmadıklarını sordu."

Buna karşı Cevat Abbas da "Münasip bir fırsatta kumandanımın saygılarını padişaha arz olunmasını isterim," dedi.

Üç gün geçince Münir Kılıç, padişahın "kumandanının hatırlarını sorduğu haberini getirmişti."[46]

21 Nisan 1919 bir dönüm noktasıdır. İngilizlerin verdiği bir nota, Mustafa Kemal'in ve Türklerin alınyazısını değiştirmiştir.

Şimdi bu notanın ayrıntılarına geçebiliriz.

---

(44) Padişahın giyimiyle ilgilenen kişi.

(45) Münir Kılıç, daha sonra Atatürk'ün yaveri olan Muzaffer Kılıç'ın ağabeyi.

(46) Cevat Abbas, age, s.212.

22

GÖKTEN İNEN MÜJDE – İNGİLİZ NOTASI

Günlerden pazartesi, tarih 21 Nisan 1919... İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe Osmanlı hükümetine Karadeniz'deki çetelerle ilgili bir nota verdi. Bu nota Ulusal Bağımsızlık Savaşımız için adeta gökten inmiş bir müjde gibidir.

Bu nota, Mustafa Kemal'in Samsun'a gitmesi için ordu müfettişliği görevinin verilmesine neden olmuş, sonuçta Türklerin Anadolu'da bağımsız bir ulus devlet, cumhuriyet kurmalarının yolu açılmıştır.

Mademki bu nota bu derece önemlidir; altyapısına, notanın veriliş nedenlerine bakmamız gerekir.

İngilizler Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı toprakları içerisinde özellikle petrol bölgeleri Kuzey Irak, Musul ve Kafkaslar üzerinde durmuşlar, Karadeniz'in denetimi için Sinop, Samsun ve Trabzon limanlarına önem vermişlerdi.

Karadeniz-Kafkaslar ve İngilizler

İngilizlerin Karadeniz limanları ve Karadeniz bölgesine yönelik ilgileri sadece Kafkas bölgesindeki petrol yataklarını ele geçirme isteklerinden kaynaklanmıyordu.

Bilindiği gibi, o sırada İngiliz sömürgesi olan Hindistan'ın denetim altında tutulması, İngilizlerin emperyalist emellere dayalı siyasal ve ekonomik çıkarlarının sürdürülmesi yönünden de çok önemliydi. Kafkaslar'ın ele geçirilmesiyle İngilizler hem Kafkaslar'daki doğal kaynakları hem de Hindistan'a giden tarihi yolu denetim altına almış oluyorlardı. Tüm bunlara ilave olarak Rusya'da 1917'de başlayan sosyalist ihtilalin yayılmaması için Kafkas bölgesinin denetimi de, o sırada süper güç olan İngilizler açısından yaşamsal önemdeydi.

Bu nedenlerle İngilizler, Kafkaslar bölgesine ve Karadeniz limanlarına özel önem veriyorlardı.

İngiliz Generali Milne'nin Karadeniz orduları başkomutanlığı sanıyla Mondros Ateşkesi'nden hemen sonra 27 Kasım 1918'de İstanbul'a karargâhı ile gelip yerleşmesinin arka planında bu yoğun ilgi vardı. İngilizler ayrıca, Doğu'daki Rus bölgelerinden iki yüz bin kadar Rumu yavaş yavaş Karadeniz bölgesine getirerek yerleştirmişler ve planlanan Pontus Rum devletinin kuruluşunu kolaylaştırmanın uygulamasına da başlamışlardı.(1)

Mondros Ateşkesi'nden 12 gün sonra (11 Kasım 1918) İngilizler Osmanlı hükümetinden Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasını ve kendilerine teslim edilmesini istediler.

Ayrıca, o bölgede bulunan 9. Ordu derhal bütün birlikleriyle terhis edilmeli, komutanı Yakup Şevki Paşa (Subaşı) İstanbul'a çağırılmalıydı.(2)

İngilizlerin bu saldırgan politikalarına karşı özellikle Kars bölgesinde halk örgütlendi; Kars Büyük Kongresi toplandı ve bağımsız "Güney Batı Kafkas Hükümeti" kuruldu.(3) Bu oluşum da ancak üç ay dayanabildi. İngilizler bu oluşumu yaratan ulusalcıları tutuklayıp Malta adasına sürgüne gönderildiler. Kars, Ardahan ve Batum'u işgal ettiler.

Bu sırada Yunanlıların Karadeniz kıyılarında bir Pontus Rum devleti kurma talepleri yoğunluk kazanır. İngiltere Başbakanı Lloyd George bu konudaki planı şöyle anlatır: "Rumlar Doğu Karadeniz'de geleceğin ulusudur. Türk barbarlığı karşısında Hıristiyan azınlığın uygarlığını temsil etmektedir." İngiliz başbakanı Rumların Ege'de ve Karadeniz-Pontus'ta tutunmalarını sağlayacak "Büyük Yunanistan" planının İngiliz imparatorluğu için yaşamsal bir konu olduğunu belirtiyordu.

---

(1) Akşin, age, s.241.

(2) İstanbul'un verdiği kararlarla çok kısa sürede 9. Ordu dağıtıldı, İstanbul'a dönen Yakup Şevki Paşa bir süre sonra tutuklanıp Malta'ya sürüldü.

(3) Bu gelişmelerle ilgili olarak bkz. Osman Çelik, *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya,* 1992; M.F. Kırzıoğlu, *Milli Mücadelede Kars,* 1960. Kars İslam Şûrası'nın 1. Kongresi, 5 Kasım 1918'de toplandı. 30 Kasım 1918'de yine Kars'ta 3 gün süren büyük kongre toplandı. 12 kişilik merkez temsilcilerini seçti. 18 Ocak 1919'da Cihangiroğlu İbrahim başkanlığında Güneybatı Kafkas Hükümeti kuruldu. Bkz. Bülent Tanör, *Yerel Kongre İktidarları,* s.195-197.

İstanbul'da Patrikhane Rum çıkarları için çok etkin bir biçimde çalışmaktaydı. Kendisine bağlı "Rum-Pontus", "Mavri Mira", "Etniki Eterya", "Kordos Cemiyeti" gibi kuruluşlarla bu girişimleri destekliyor ve yüreklendiriyordu.

Pontus – Rum Çeteleri

Mart-Nisan 1919 aylarında Karadeniz bölgesinde Rum çetelerinin faaliyetleri ön plana çıkmaya başladı. Giderek güçlenen ve özellikle Samsun ve iç bölgelerde etkin olan çeteler yol kesmekle yetinmiyor, köyleri basıyor, yağmalıyor, adam öldürüyorlardı.[4] İstanbul'da yayınlanan *Pontus* adlı gazete bu çetelere destek veriyor, sanki saldırılarda bulunan, köylüleri öldüren Rum çeteleri değil de, yerel Türk çeteleri imiş gibi tersine yayın yapıyordu.

Paris Barış Konferansı'nda bu olaylar Venizelos tarafından kendi amaçları yönünde kullanılıyordu. Oysa gerçekler tam tersidir, silahlananlar bu bölgede oturan yerli Rumlardır; onlar Sinop'tan Trabzon'a kadar uzanan bu bölgede Pontus-Rum devletini kurmayı amaçlıyorlardı.[5]

Kuşkusuz kendilerini Rum çetelerinin saldırılarından korumak ve canlarını kurtarmak için o bölgede bulunan Türkler de silahlanmaya başladılar.

Karışıklıkları önlemek ve İngiliz etkinliğini güçlendirmek için İngilizler, 9 Mart 1919'da Samsun'a bir silahlı güç gönderdiler. Bu güç sonradan Merzifon'a gönderilenlerle birlikte 200-250 kişiye ulaşmıştı.

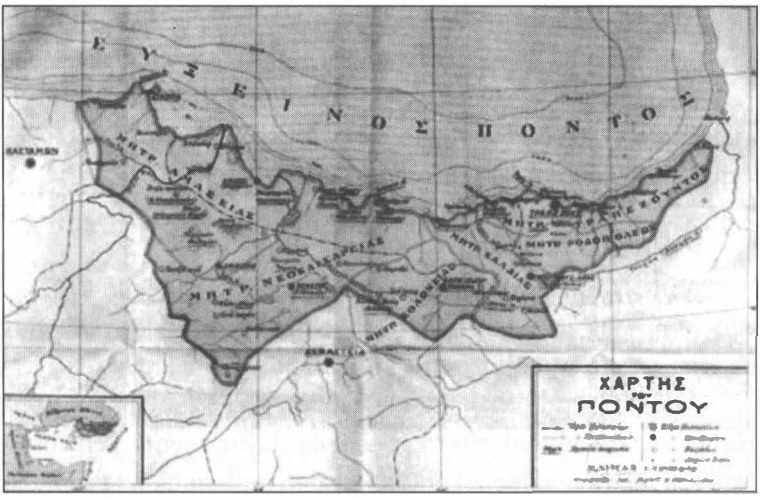
Amiral Calthorpe'un Ültimatomu

İşte bu ortam içinde İngilizler önemli bir girişimde bulundular. Yüksek Komiser Amiral Calthorpe, bu çetecilik olaylarından yararlanarak daha da etkili olmak amacıyla, Rum çetelerine karşı savun-

---

(4) S. Tansel, age, s.90. Rum çeteleri 1921 yılına kadar Samsun, Amasya, Tokat yöresinde 1641 Türk'ü öldürmüşlerdir, yaralıların sayısı 923'ü bulmuştur.

(5) Pontus sorunu için bkz. Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, s.16, s.223; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, s.1457-1465; Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.56; Alev Coşkun, "AB Tarafından Dayatılan Konu: Pontus", *Cumhuriyet*, 16-17-18 Kasım 2006.

Yunanlıların kurmak istedikleri Pontus-Rum devletini ve Pontus çetelerinin faaliyet alanını gösteren bir Yunan haritası

maya geçen Türklerin oluşturdukları yerel milis güçlerinin dağıtılmasını istedi. 21 Nisan 1919 tarihinde Osmanlı hükümetine yazılı bir bildirimde bulundu. İngiliz Yüksek Komiseri şunları yazmıştı:

1. Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas yörelerinde ordunun terhisi ve silahların teslimi işi çok yavaş gitmektedir;

2. Bu yörelerde, Kars'ta olduğu gibi baştan başa şûralar (oluşumlar) kurulmuştur;

3. Bu şûralar, ordunun denetimi altında asker toplamaktadır; bu gelişmeler o bölgede yaşayan halkı rahatsız etmektedir;

4. Bu gelişmeler Ermenistan hakkında verilecek karara karşı koymak için İttihatçı Jön Türkler tarafından örgütlenmektedir.

Ültimatom niteliğindeki bu yazının sonunda da İngiliz Komiseri, "gereken her türlü önlemin derhal alınmasını, ilgililere emir ve talimat verilmesini, yoksa işin ciddiyet kazanacağını" bildiriyordu.[6]

Bu ultimatomun anlamı, "Eğer siz önlem almazsanız, biz önlem alıp Samsun'a çıkacağız, bu bölgeyi işgal edeceğiz," demekti. Prof. Ak-

(6) G. Jaeschke, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, s.26. Ültimatom, bir devletin başka bir devlete verdiği ve hiçbir tartışmaya ya da karşı çıkmaya yer bırakmaksızın, yerine getirilmesi istediklerini dayatması nedeniyle içinde savaş tehdidi bulunan siyasal yazıdır.

şin'in de belirttiği gibi, "...Türkiye'nin boğazına sarılıp sıkmakta olan İngiltere" İstanbul'un işgal edilmesini yeterli görmüyor, "şurada burada cılız da olsa halkın hareket ettiğini gördükçe" hiddetleniyordu.[7] Hele mesele Kafkaslar ve Karadeniz olunca, işin stratejik önemi nedeniyle konu öncelik kazanıyordu.

Padişahla Görüşme

Amiral Calthorpe'un sadrazama gönderdiği 21 Nisan 1919 tarihli resmi yazı ile yetinmeyip, Padişah Vahdettin'le de aynı konuda konuşarak kesin bir uyarıda bulunduğu bilinmektedir.

Amiral Calthorpe o günlerde Padişah Vahdettin'le yaptığı görüşmede alınacak önlemler konusunda düşüncelerini belirtti ve "yüksek yetkilere sahip askeri bir kurulun başlarında yetenekli bir generalle derhal görev yerine giderek, o bölgedeki 9. Ordu'yu disiplin altına alması gerektiğini" söyledi.[8]

Yıldızın Parladığı An

Aynı hafta içinde İngiliz Komiser Vekili Amiral Webb de, Başbakan Damat Ferit'i ziyaret etti ve sözü edilen notadaki istekleri yineledi.

İngilizlerin isteklerini hükümete bir ultimatomla bildirmesi, Amiral Calthorpe'un padişahla bu konuda görüşmesi, Amiral Webb'in Sadrazam Damat Ferit'i aynı konuda sıkıştırması, tarihin ve talihin döndüğü anı yaratıyordu. Yıldızın parladığı an, işte o andı...

Nisan ayının 21'i Pazartesi gününden sonra her şey Türk ulusu için olumlu yönde hızla gelişmeye başlamıştı.

Bu dönemde İstanbul'da padişah ve Damat Ferit hükümetinin üzerinde durduğu en önemli nokta, Paris'te sürmekte olan Barış Konferansı'nda olumsuz bir etki yapmasını önlemek için işgal kuvvetlerinin her isteğinin yerine getirilmesi ve özellikle Anadolu'da asayişin (güvenliğin) sağlandığının gösterilmesiydi.

---

(7) Akşin, age, C.I, s.243.

(8) Sir Andrew Ryan, *The Last of the Dragomans*, Londra, 1951, s.129-131. Aktaran O. Özsoy, *Kurtuluş Savaşı,* age, s.133. Bilindiği gibi Ryan, İngiliz Yüksek Komiserliği'nde yetkili ve güçlü bir gizli servis elemanıydı.

Vilayat-ı Sitte'nin (6 İl) Önemi

Doğu illerinde asayiş önemliydi. Çünkü Mondros Ateşkesi'nin 24. maddesine göre Bitlis, Elazığ, Erzurum, Diyarbakır, Sivas ve Van illerinde çıkacak bir karışıklık durumunda bu illerin galip devletlerce işgal edilmesi kabul edilmişti. "Vilayat-ı Sitte" (6 vilayet) adı verilen bu illerde, İngilizlerin kendi askerleri yerine Adana ve Çukurova bölgesinde Fransızların yaptığını uygulamaya koyması, yani yerel Ermenileri kullanmaları olanak içindeydi.

Tüm bu nedenlerle padişah ve hükümetin ultimatomdan tedirgin olması çok doğaldı.

En acil bir biçimde, Karadeniz'den başlayarak iç bölgelerde "asayişi" sağlayacak, dirlik ve düzeni kuracak önlemler alınmalı, İngilizler yatıştırılmalıydı. Bunu sağlayacak bir komutan zaman geçirilmeden bulunmalı, istekler karşılanmalı, İngilizlerin bu konuda ikinci kez istemde bulunmalarına olanak tanınmamalıydı.

İşte bu noktada bu görev için Mustafa Kemal'in seçiliş öyküsüne geçebiliriz.

Neden Mustafa Kemal?

Aslında İngilizler hükümetten "yetenekli" bir generalin Karadeniz bölgesine gönderilmesini isterken, Damat Ferit hükümetinin Ege bölgesine gönderdiği eski emekli asker Ali Nadir Paşa ve İzmir Valisi Ahmet İzzet Bey gibi, İstanbul'un sözünden çıkmayacak uysal ve işbirlikçi bir generalin gönderilmesini arzuluyorlardı.

O bölgeye bir komutan gönderilmesi 21 Nisan'dan sonra hükümetin önemli bir gündem maddesi olmuştu. Sonunda Mustafa Kemal'in Anadolu'ya 9. Ordu Müfettişi olarak atanması gerçekleşti.

İngiliz işgal güçlerinin ve siyasi komiserliğinin isteği o kadar etkindi ki, o bölgeye muhakkak bir komutan gönderilecekti. Mustafa Kemal ya da bir başkası...

Ama neden bir başkası değil de, hükümet tarafından Mustafa Kemal seçilmişti?

Bunu anlayabilmek için Mustafa Kemal'in o sıradaki yoğunlaşan ilişkilerine bakmamız gerekecektir. Önce ilişkiler zinciri üzerinde durulacaktır.

23

GÖREV VERİLİŞİNDE İLİŞKİLER ZİNCİRİ

• Harbiye Nâzırı, Bahriye Nâzırı ve İçişleri Bakanı ile Yakın İlişkiler Ağı

Günlerden salı, tarih 29 Nisan 1919. İngiliz ültimatomunun verilişinin üzerinden sekiz gün geçmiş... Harbiye Bakanı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i resmen bakanlığa çağırdı ve ona "9. Ordu birlikleri müfettişliği"ne atandığını bildirdi...

Anadolu'da "körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz" diye bir deyim vardır. İşte tam böyle olmuştu. Geçirdiği kulak ameliyatının ardından iyileşmiş, tam Anadolu'ya nasıl gideceğim diye kesin yol hazırlıklarını yapan Mustafa Kemal'e gökten bir müjde inmişti.

Ama bu iş birdenbire nasıl olmuştu? Neden Mustafa Kemal seçilmişti? Bunun altyapısı nedir? İlişkiler zinciri nasıl olmuştur?

Bu konuda birçok yorum, birçok olasılık ileriye sürülür. Kimisi Padişah Vahdettin emir verdi; kimisi onu İstanbul'dan uzaklaştırmak istediler; kimisi hükümet gaflete düştü (boş bulundu); kimi vicdansız ve ahlaksızlar da onu İngilizler Anadolu'ya gönderdi diye yazar. Bu atamanın gerçek altyapısı, bu atama kararını etkileyen nedenler ve bu altyapının ilişkiler zinciri üzerinde durulmamıştır. Biz burada tüm bunlar üzerinde durarak bu atamayı çözmeye çalışacağız.

Kamu Yönetiminde Atama

Kamu yönetiminde bir makama atanma yapılması, bir karar sürecini gerektirir. Bu süreç öncelikle atama için bir gerekçe, o makam için isim önerileri, daha sonra da bu isimler arasından birisinin seçilmesini içerir. İsim seçimini yetkili makam ya da makamlar yapar. Mustafa Kemal'in 9. Ordu müfettişliğine atanarak Anadolu'ya gönderilmesi kararını ilgili bakanlar kurulu üyeleri aralarında görüşerek ve danışarak verdiler. Kuşkusuz bu kararla doğrudan il-

gili olan Harbiye ve İçişleri bakanı kimi isimler öne sürdüler, bu isimler başbakana ulaştırıldı, sonunda da padişahın onayı alındı. Öyleyse, öncelikle Osmanlı bakanlar kurulunun bu konuyla ilgili bakanları üzerinde durmalıyız.

Birinci Aşama:
Harbiye-Bahriye-İçişleri Bakanlarıyla Gelişen İlişkiler

4 Mart 1919'da kurulan Damat Ferit hükümeti kısa sürede gelen çeşitli istifalar nedeniyle 2 Nisan ve 7 Nisan 1919'da bakanlar kurulu içinden yapılan kaydırmalarla son şeklini aldığında, en önemli dört bakanlık şöyle oluşmuştu:(1)

- Başbakan ve Dışişleri bakanı.....Damat Ferit Paşa
- Harbiye (Savaş) bakanı.....Mareşal Mehmet Şakir
- Bahriye (Donanma) bakanı.....Ahmet Avni Paşa
- İçişleri bakanı.....Mehmet Ali Bey

Mustafa Kemal açısından bu tablodaki Harbiye, Bahriye ve İçişleri bakanları kendi içinde ilginç yapıları, ilişki ve gelişmeleri de içeriyordu. Bu ilişkileri masaya yatırmak gerekiyor.

Avni Paşa İlişkisi

Mustafa Kemal'le Bahriye bakanı olan Ahmet Avni Paşa Suriye cephesinden tanışırlardı. Mustafa Kemal, 1918 yılının Ağustos ayında Suriye'de Yıldırım Orduları grubundaki 7. Ordu komutanlığına atandığında, ordular grubu menzil komutanı, o sırada albay olan Ahmet Avni Bey'di.

Bu görev nedeniyle birbirlerini iyi tanıyorlardı. Avni Paşa, Mustafa Kemal'in üstün komutanlık niteliklerini biliyordu.

İşin ilginç yanı, Bahriye bakanı olan bu Avni Paşa, Harbiye (Savaş) Bakanı Şakir Paşa'nın da damadıydı.

Avni Paşa'nın Mustafa Kemal'in Suriye'deki komutanlık yeteneklerinden, İttihat ve Terakki'ye ve Almanlara karşı oluşundan kayınpederi Savunma bakanı Şakir Paşa'ya söz etmiş olması, yaşamın doğal akışına uygundur.

---

(1) Damat Ferit Paşa hükümeti 4 Mart 1919'da kurulmuş, önce İçişleri sonra da Harbiye bakanı ayrılmış ve içeriden kaydırmalarla son şeklini almıştı.

Avni Paşa'nın Bahriye bakanlığına atanması üzerine Mustafa Kemal diplomatik bir yaklaşımla bu durumdan yararlanmak istemiş ve kendisi için bir pencere açmak olanağını aramıştır.

Sözü bu noktada başyaver Cevat Abbas'a bırakalım:

"Şişli'deki evine çekilerek bir gün gerçekleşecek olan derin görüşlerinin ve planlarının düşüncesiyle uğraşıyordu... Bir gün bana, 'Cevat, Bahriye nâzırı Avni Paşa'yı göreyim. Bunun için gerekli girişimlerde bulun,' dedi."[2]

Randevu sağlandığı günde Mustafa Kemal yaveri Cevat Abbas'la Bahriye Nezareti'ne gitti. Bakan Avni Paşa evinden getirdiği öğle yemeğini yemekteydi. Başyaver Cevat Abbas bu karşılaşmayı şöyle anlatıyor:

"Bakan Ahmet Avni Paşa: Affedersiniz, hem konuşalım hem yemeğimi yiyeyim... Bakan yemeğini yerken Mustafa Kemal kendisine şu sözleri söyledi:

'Sizi tebrik ederim. Devletin en büyük makamlarından birini işgal etmiş bulunuyorsunuz. Sizin gibi yüksek adamlar, kıymetlerini gösterebilmek için ancak böyle yüksek mevkiler ibraz etmek (ortaya koymak) fırsatına nail olabilmektedir. Gerçi ben, zatıâlinizi başka vazifelerde görüp tanımıştım; fakat şimdi anlıyorum ki, kıymetinizi ölçebilmek için sizi bu makamda görmek lazımmış."

Cevat Abbas şöyle bağlıyor: "Bahriye nâzırının koltukları kabarmıştı. Bu sözlerden pek hoşlandı. Mustafa Kemal'e teşekkür etti."[3] Mustafa Kemal, Avni Paşa ile yaptığı görüşme ile ilgili olarak gazeteci-yazar Asım Us'a da açıklamada bulunmuş ve birçok konuya açıklık getirmiştir.[4]

---

(2) Cevat Abbas, age, s.188 (sadeleştirildi)

(3) Cevat Abbas, age, s.188 Bu ziyaretin tarihini Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*'nde 11 Mart 1919 olarak gösteriyor. Oysa o tarihte Avni Paşa, Bayındırlık bakanıydı. 2 Nisan 1919'da istifa nedeniyle Harbiye (Savaş) bakanlığı boşalınca Şakir Paşa Savaş bakanlığına; ondan boşalan Bahriye bakanlığına da işte bu Avni Paşa getirildi. Eğer bu ziyaret Avni Paşa Bayındırlık bakanı iken yapıldıysa, 11 Mart 1919 tarihi doğrudur. Eğer Bahriye bakanlığına atanması nedeniyle yaptıysa, bu durumda Mustafa Kemal'in Avni Paşa'yı ziyaretinin bu görev değişikliğinden hemen sonra 2-7 Nisan arasında olması gerekir.

(4) Artvin milletvekili (1929-1950) ve *Vakit* gazetesi başyazarı, Asım Us'un *Vakit*'te yazdıklarından, Sadi Borak'ın *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları* kitabında aktarılan bölümden alınmıştır. Bkz: Borak, age, s.234-237.

Ahmet Avni Paşa (1872-1933)
Ahmet Avni Paşa 1872'de Batum'da doğdu. Son savaşta Yıldırım Orduları menzil müfettişi görevindeyken cephede 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal'le birlikte çalıştı. 4 Mart 1919'da kurulan Damat Ferit Paşa hükümetinde Bayındırlık bakanı oldu. 2 Nisan 1919'da yapılan değişiklikle Bahriye bakanlığına geldi. Bu bakanlıkta 21 Temmuz 1919 tarihine kadar kaldı. Zaferden sonra 17 Aralık 1923'te emekli oldu. 1933 yılında vefat etti.

Mustafa Kemal Bahriye Bakanı Avni Paşa'yı Anlatıyor

Mustafa Kemal, Bahriye bakanlığına atanan Avni Paşa ile olan ilişkisini şöyle anlatıyor:

"Ben I. Dünya Savaşı içinde ikinci defa olarak 7. Ordu komutanı sıfatıyla Suriye cephesine gittim. O zaman Şam'da bütün bu cephelerdeki orduların menzil müfettişliğini yapan bir zat vardı ki adı Avni Bey idi. O zaman Miralay Avni Bey, sonra Avni Paşa oldu. Bu Avni Paşa İstanbul'da Damat Ferit kabinesinde Bahriye nâzırı olan Avni Paşa'dır. Bu zat beni Şam'da iyi karşılamış, çok ağırlamış ve ilk gece yemekte benimle beraber bulunmuştu. Aramızda konuşulan şeylerin başlıca mühim noktası şu sual ve cevap oldu:

— Avni Bey, vaziyetten memnun musunuz?

— Tabii, büyüklerimiz her şeyi bizden iyi düşünür.

Demek ki birtakım hayali büyükler karşısında kendini çok küçük gören bu adam, beni de kendi seviyesinde bir adam sanıyordu. Ben, bu adamı anlamak maksadıyla tekrar sordum:

— Büyüklerimiz dediğiniz kimlerdir?

Avni Bey cevap verdi. Fakat saydığı bütün isimler, bana çok küçük görünen adamların adları idi. Onun için kendisiyle daha fazla konuşmayı faydasız buldum; sözü kestim.

Bir müddet sonra ben, bütün o cephedeki orduların komutanı oldum. Ordular Grubu komutanı (Yıldırım Orduları grubu). Bu durumda Avni Bey, o orduların menzil umum müfettişi olarak karşıma çıkıyordu."

Atatürk, bu noktada Avni Bey'i daha pasif göreve aldığını anlattıktan sonra mütareke İstanbulu'na döner ve bu konuyla ilgili olarak şunları söyler:

Diplomat Mustafa Kemal

"Şimdi artık büyük harp bitmiş mütareke devri gelmişti. İstanbul'dayım. İmparatorluk hükümetinin başında Damat Ferit olmak üzere Bahriye nâzırı da Avni Paşa'dır. Mustafa Kemal kafasında kurduğu işi yapmak için artık diplomat olmuştur. Memleketi kurtarmak için zihnimde hazırladığım planın uygulamasına geçerek bir gün kalktım, Bahriye Nâzırı Avni Paşa'yı ziyaret ettim."(5)

Bu anlatımda özellikle dikkat edilmesi gereken nokta, "Ben artık diplomat olmuştum" cümlesi yerine; Atatürk'ün "Mustafa Kemal'i" kendisinden ayırıp ayrı bir kişilik olarak göstemesidir. İlginçtir, "Mustafa Kemal kafasında kurduğu işi yapmak için artık diplomat olmuştur" demektedir.

Bu girişten sonra anlatımını sürdürmektedir:

"Avni Paşa (Mustafa Kemal'e hitap ederek) – Görüyor musunuz, ben ne oldum? Ve şimdi sen ne haldesin. Zannederim, gerçekleri gören kimmiş anlıyorsunuz."

– ...

— Sen beni küçük ve aciz gördün ve hizmetinden aldın. Fakat imparatorluk hükümeti beni takdir etti. İşte bak, Bahriye nâzırı makamına getirdi.

'Beni Bakanlarla Tanıştırınız'

Diplomat Mustafa Kemal'in yanıtı da şu oldu:

— Affedersiniz, gerçekten siz hakikatleri benden daha iyi gören bir adam imişsiniz. Yalnız, sizden bir ricam var: Beni, Osmanlı hükümetini teşkil eden zevat (kişilerle) ile tanıştırır mısınız?

—Evet, tabii."(6)

Mustafa Kemal, Falih Rıfkı'ya yaptığı anlatımda da bu durumu aynen yinelemekte ve şunları belirtmektedir:

"Bu saf nâzırdan bir şeyler anlayabilmek için ne düşündüğünü, vaziyeti nasıl gördüğü hakkında bazı sorular sordum. Hiçbir şeyden haberi olmadığını ilk sözlerinden anladığım nâzır, iyi şeyler düşündüklerinden, padişah hazretleri sayesinde işlerin iyi olacağından, çok kuvvetli bulunduklarından, İngilizlerle anlaşmak üzere olduk-

---

(5) Borak, age, s.236

(6) Borak, age, s.236-237

larından söz etti. Tebrik ettim ve çok hoşuna gidecek memnuniyet alametleri gösterdim. Avni Paşa, o vakit Harbiye nâzırlığında bulunan Şakir Paşa'nın damadı idi."[7]

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal'in Bahriye Bakanı Avni Paşa ile konuşması ile ilgili olarak Fatih Rıfkı Atay, Asım Us ve Cevat Abbas'ın yazdıkları birbiriyle tamamen örtüşmektedir.

İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'le İlişki

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişiyle ilgili yetki kararının alınışında görevi gereği etkili olanlardan İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'e gelince...

İlginç ve inanılması adeta güç bir rastlantıdır ki Mehmet Ali Bey ile General Ali Fuat Cebesoy arasında bir akraba ilişkisi doğmuştu. Eh, Cebesoy da Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşıydı.

İstanbul'da eski Yeniköy Belediye Başkanı Mehmet Ali Bey Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş, iyi Fransızca bilen ve ticaretle uğraşan bir kişiydi.

Savaş bitmiş, her suçun İttihat ve Terakki'ye bağlandığı bir dönem yaşanıyor... Mehmet Ali Bey de o sırada gözde olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın üyesidir. Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa, Kuzguncuk'taki yalısında oturmaktadır. Mehmet Ali Bey de sık sık bu yalıya gelip ziyarette bulunuyordu.[8]

Bu sık ziyaretlerin sebebine gelince; Ali Fuat Cebesoy'un küçük kardeşi Yüzbaşı Mehmet Ali Bey savaşta esir düşmüş ve Mondros Ateşkesi nedeniyle İstanbul'a dönmüştür. Eski Yeniköy belediye başkanı ve birkaç ay sonra İçişleri bakanlığına atanacak olan Mehmet Ali Bey'in kızıyla nişanlanmıştı, yakında evleneceklerdi. Bu nedenle genç politikacı Mehmet Ali Bey'in İsmail Fazıl Paşa'nın Kuzguncuk'taki yalısını ziyaret etmesi doğaldır. Bu akraba ilişkisi, olumlu sonuçlar doğuracaktır.[9]

---

(7) Atay, age, s.121, Görgülü, age, s.197

(8) Mustafa Kemal'de Pangaltı'ndaki Harp Okulunda okurken, arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ile bu Yalı'ya kimi hafta sonları gelir ve burada kalırdı. İsmail Fazıl Paşa, genç Mustafa Kemal'i çok severdi. Bkz: Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, s.46

(9) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.49. Dikkat edileceği gibi Yüzbaşı Mehmet Ali Bey, sonradan İçişleri bakanı olacak Mehmet Ali Bey'in damadı oluyor. İsim benzerlikleri sadece bir rastlantıdır.

Yukarıda, Ali Fuat Paşa'nın, sağlık sorunları nedeniyle 20 Aralık 1918 Cuma günü İstanbul'a ulaştığını, İstanbul'a geldiği gün Kuzguncuk'taki yalıda sonradan İçişleri bakanlığı koltuğuna oturacak olan Mehmet Ali Bey'le karşılaştığını belirtmiştik. Bu karşılaşmada neler konuşuldu? Sözü Ali Fuat Cebesoy'a bırakalım:

'Mehmet Ali Bey'le Neler Konuştuk?'

"Pek iyi hatırlamıyorum, ya bir rastlantı olarak ya da babamın ricası üzerine Mehmet Ali Bey o gün de bize gelmişti. Konuşmalarımız uzun sürmüştü. Babama anlattıklarımı ona da tekrarlamıştım. Misafirimiz İttihatçıları en şiddetli bir lisan ile tenkit etmekle beraber ılımlılığı da elden bırakmıyordu. Tevfik Paşa kabinesinden şikâyetçi idi. Ama yansız bir kabineden ziyade Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na dayanan bir hükümet istiyordu. O zaman işlerin daha iyi idare edileceğine inanmıştı. Ben dilim döndüğü kadar birlik ve beraberlikten söz ettim. Ancak bu sayede milli bir direncin yaratılabileceğini, aksi takdirde galip devletlerin, biz birbirimizi yerken esasen uymadıkları ateşkes hükümlerini büsbütün dinlemeyeceklerini, bizi yere vurmak için akla hayale gelmeyen taleplerin ileri sürüleceğini söyledim. Ordunun terhisi aleyhinde bulundum, sözlerimi makul karşıladı.

— Beraberlik gereklidir, dedi.

Bir ara söz Mustafa Kemal Paşa'ya geldi. Mehmet Ali Bey, paşayı şahsen tanımamakla beraber hakkında çok şey işitmişti. İyi bir izlenimi vardı.

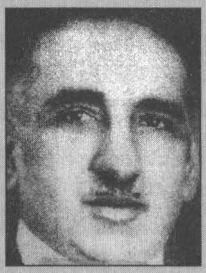
— Genç, zeki ve enerjik bir kumandan olduğunu söylüyorlar, velihatlığı sırasında zatı şahane ile beraber Almanya'ya seyahat ettiği için ona da yabancı değil, siz ne düşünüyorsunuz?

Duraksamadan yanıt verdim:

— Mustafa Kemal Paşa, benim gerek Harbiye'de gerekse Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde (Kurmay Akademisi'nde) sınıf arkadaşım idi. Savaşın en buhranlı ve karanlık günlerini beraber geçirdik. Buyurduğunuz gibi zeki, enerjik ve aynı zamanda memleketini seven vatansever bir zattır. Kendisine faal bir görev verilmesi memleketin yararınadır.

Mehmet Ali Bey, ufak bir duraksamadan sonra sordu:

— Fakat İttihatçıdır diyorlar, doğru mu?

Mehmet Ali Bey (İçişleri Bakanı)
Ali Fuat Paşa'nın kardeşi, İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'in kızıyla evlendi. Mustafa Kemal'i bu vesile ile tanıdı. Mustafa Kemal'e görev verilmesinde etkili oldu. Ancak İçişleri bakanı olarak Anadolu hareketine karşı geldi. Zaferden sonra 150'likler listesinden yurtdışına gönderildi.

— Biraz evvel birlik ve beraberlikten söz etmiştik, bunu makul karşılamıştınız beyefendi.

— Evet amma...

Kesin güvence vermek lazımdı.

— Mustafa Kemal Paşa İttihatçı değildir. Harp sırasında ve hatta daha önce Enver Paşa ile olan çatışmaları bunu ispata yeterlidir sanırım.

— Evet ben de işitmiştim.

Görüşmemiz hep bu konu üzerinde dönüp dolaşmıştı. Babam da benim tarafımdan çıkmış, küçük oğlunun gelecekteki kayınpederini beraberce inandırmaya çalışmıştık. İmkân bulursam Mustafa Kemal Paşa'yı kendisine takdim edeceğimi söyledim. Mehmet Ali Bey nazik bir zattı.

— Bu benim için bir şeref olacaktır, dedi.

Ayrılırken gayet basit bir meseleden bahsediyormuş gibi Meclis-i Mebusan'ın yarın feshedileceğini de haber verdi. Bu benim için bir süprizdi."[10] Ali Fuat Paşa, anılarında bu ilk karşılaşmanın kendisinin İstanbul'a geldiği gün olan 20 Aralık günü geçtiğini ve Mehmet Ali Bey yalıdan ayrılınca hemen Şişli'de Mustafa Kemal'e gidip durumu aktardığını anlatır.[11]

İlk Buluşma

Olaylar nasıl gelişmiş olabilir? O sırada Mehmet Ali Bey henüz bakanlar kurulunda değildi, sadece o günlerde iktidarda olan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ileri gelen etkin bir üyesiydi.

---

(10) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.50-51. (Kısmen sadeleştirildi.)

(11) Bkz. Bölüm IV.

Mustafa Kemal'in, Mehmet Ali Bey'le ilk kez karşılaşması Ali Fuat Paşa'nın kanalıyla oldu. Ali Fuat Cebesoy anılarında şöyle anlatılıyor:

"...Gününü pek iyi hatırlamıyorum. Galiba kardeşim Ali Bey'in evlenmesinin ikinci veya üçüncü günü idi. Babam evde bir akşam yemeği tertip etmiş, Mustafa Kemal Paşa'yı da çağırarak aynı masada ikisini karşılaştırmıştı. Bu buluşma çok faydalı olmuştu. O akşam tamamen tesirimiz altında kalan Mehmet Ali Bey elinden gelen her türlü yardımı yapacağını ve fırka erkânını (ileri gelenleri) iknaya çalışacağını vaat etmişti."[12]

Burada önemli olan nokta ailevi ilişkiler nedeniyle Ali Fuat Paşa'nın babası, Mustafa Kemal'i çok seven İsmail Fazıl Paşa ile sürekli görüşen Mehmet Ali Bey'in, Mustafa Kemal hakkında olumlu bilgilerle donanıyor olmasıdır.[13]

Kader, Mustafa Kemal için yavaş yavaş ama, olumlu bir yönde ağlarını örüyordu.

İlişkiler Derinleşiyor

Yukarıda, Mustafa Kemal'in Bahriye Bakanı Avni Paşa'yı ziyaretini ve aralarında geçen konuşmayı vermiş, Mustafa Kemal'in "yüksek adamlar böyle yüksek mevkilerde değerlerini gösterirler" yolundaki gönül alıcı konuşmasının, Avni Paşa'nın koltuklarını kabarttığını belirtmiştik. Avni Paşa, Mustafa Kemal'e Şişli'deki evinde iadei ziyarette (karşılık ziyareti) bulundu. Gelirken yanında İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'i de getirdi.[14] Bu ziyarette, İçişleri

---

(12) age, s.54-55

(13) Atatürk 1926 yılında İsmail Fazıl Paşa hakkında şunları söylemiştir: "Ali Fuat Paşa ile Erkânı Harbiye Mektebi'nde aynı sınıfta arkadaşlık etmiştim. Askerlik hayatının kanlı ve buhranlı safhalarında birlikte bulunmuştum. Beni çok sevdiğini bilirdim. Babası Fazıl Paşa beni o kadar çok severdi ki, ara sıra gelir, boynuma sarılır, 'Senden Fuat'ın kokusunu alıyorum!' derdi." Bkz: Görgülü, age, s.185. Yurtsever bir kişi olan İsmail Fazıl Paşa, Atatürk'ün Samsun'a çıkışından sonra Anadolu'ya geçti. Sivas Kongresi'ne katıldı. TBMM kurulunca, Mayıs 1920'de kurulan ilk hükümette Bayındırlık bakanı oldu, 1921 yılında Ankara'da vefat etti.

(14) Bu görüşmenin 7 Nisan 1919'dan sonraki bir günde gerçekleşmiş olması gerekir. Çünkü, Damat Ferit hükümetinden İçişleri Bakanı Cemal Bey 7 Nisan'da ayrıldı, yerine aynı gün Posta-Telgraf Bakanı Mehmet Ali Bey getirildi.

bakanı ile Atatürk arasındaki kritik görüşmenin ayrıntısını Başyaver Cevat Abbas şöyle aktarmaktadır:

"Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal'e sordu:

— Siz İttihat ve Terakkici misiniz?

Mustafa Kemal:

— Ben İttihat ve Terakkici değilim; fakat İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda ve esas gayesinde onunla beraberim, dedi."

Mehmet Ali Bey, o halde neden İttihat ve Terakki ile beraber çalışmamakta olduğunu, hemen ardından da Mustafa Kemal'in, Enver Paşa'dan memnun olup olmadığını sordu. Mustafa Kemal'in bu sorulara yanıtı şöyledir:

"Enver Paşa herhalde zamanın en kuvvetli bir adamı olması lazım gelir. Bunun aksini ispat edecek elimizde hiçbir vesika (belge) yoktur. Bilakis kuvvetine delalet edecek (kanıt olacak) bir vesika vardır ki, o da Enver Paşa mevkide iken kimse ona karşı gelmemiş ve ancak o memleketi terk ettikten sonra birtakım insanların başlarını kaldırmış olmasıdır. Böyle bir şahsın kuvvetli olmadığını söylemek lüzumsuz ve manasız bir iddia sayılmaz mı?"

'Bizimle Çalışır mısınız?'

Mehmet Ali Bey, tekrar sordu:

"— Paşa hazretleri, bugün Enver Paşa ile tekrar teşriki mesai eder misiniz? (birlikte çalışır mısınız?)

Mustafa Kemal:

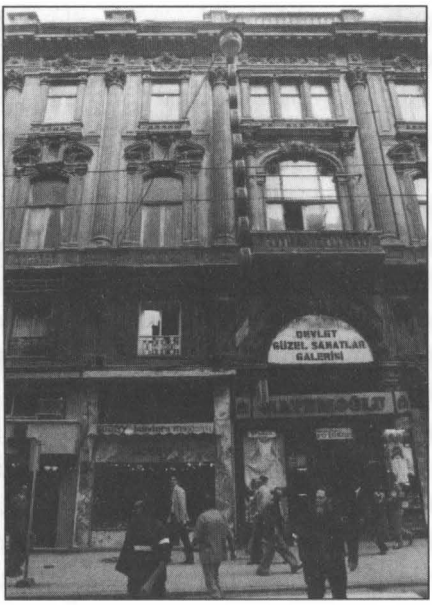
— Ha.. dedi. Buna sarih (açık) cevap vermeliyim. Ben ömrümde ve askerlik hayatımda hiçbir zaman Enver Paşa ile yakından işbirliği etmedim ki, bundan sonra böyle bir birlik peşinde koşayım.

Mehmet Ali Bey:

— Peki paşa hazretleri, bizimle işbirliği eder misiniz?

— Niçin etmeyeyim?.. Eğer siz memleketi bugün için düşmüş olduğu badireden (dar geçitten) kurtarmaya azmetmiş (karar vermiş) insanlar iseniz."

İçişleri bakanı istediği yanıtı almıştı, memnun görünüyordu. Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki'ye bağlı olmadığını, Enver Paşa ile çatışmaları olduğunu duymuştu ama, Enver'le hiçbir zaman "teşriki mesai" etmek istemediğini işte Mustafa Kemal kendi ağzından açıklamıştı... İttihat Terakki ve Enver'i kin ve nefret derecesinde sevmeyen Hürriyet ve İtilaf Partisi üyeleri için Mustafa Ke

Cercle d'Orient Kulübü, o sıralarda Beyoğlu'nda Galatasaray Lisesi karşısındaki bu binada faaliyet gösteriyordu.

mal'in bu yanıtı çok önemliydi. Her iki bakan Şişli'deki evden ayrılmak üzere kalkarken ertesi günü için, Mustafa Kemal'i Serkildoryan'da (Cercle d'Orient) öğle yemeğine davet ettiler.
Mehmet Ali Bey'in Şişli'deki evden ayrılırken "Arkadaşlarıma müjdeleyeceğim. Siz bizim için korkunç olmaktan ziyade istifade edilir bir şahsiyetsiniz," dediği belirtilmektedir.[15]

Cercle d'Orient Kulübü Buluşması[16]

Mustafa Kemal ertesi gün kulübe gitti. Masa dört kişilikti. Ortada Mustafa Kemal, sağda İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey, solda Bahriye Bakanı Avni Paşa. Mustafa Kemal'in karşısında birinin oturması için de hazırlanmış bir yer vardı.

Mehmet Ali Bey, salonun solunda yalnız oturan kişiyi göstererek, "Çok değerli arkadaşımız Posta ve Telgraf Genel Müdürü

(15) Cevat Abbas, age, s.188-189. (Sadeleştirdi), Borak, age, s.237.
(16) Cercle d'Orient: 1882 yılında kurulan bir kulüptür. O günlerin üst düzey devlet adamları, üst düzey bürokrat ve işadamlarının yemek yedikleri bir kulüptür. Cumhuriyet döneminde Büyük Kulüp adını almıştır.

Refik Halit (Karay) Bey, izin verir misiniz masamızda bulunsun," dedi. Mustafa Kemal, "Henüz kendisini tanımıyorum. Şimdilik biz bize kalalım," karşılığını verince, Refik Halit sofraya çağrılmadı.

Atatürk, bu olayı Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hikmet Bayur'a bire bir anlatırken, iki bakanla daha özgürce konuşarak, onların düşüncelerini kazanmak için, başka bir kişinin masaya dahil olmasını istemediğini, ancak Refik Halit'i de kendisine düşman etmiş olduğunu çok geçmeden sezdiğini, belki onun sofraya çağrılmasının daha doğru olacağını söylediğini belirtir.[17]

Bu görüşmeler sonunda, Mustafa Kemal aldığı izlenimlere göre, "Mehmet Ali Bey'i çok zeki ve kurnaz, Avni Paşa'yı ise siyasadan anlamaz" diye nitelendirdi.[18]

Bu yemekte neler konuşulduğunu ayrıntıları ile bilmesek de, Mustafa Kemal'le her iki bakan arasında da yakınlaşmanın arttığı kuşkusuzdur.

Harbiye Nâzırı Gürcü Şakir Paşa ve Memduha Hanım

Bahriye Bakanı Avni Paşa ve İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'le ilişkiler hızlı biçimde gelişiyordu. Ama dikkatimizi en önemli bakan, Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'ya çevirmemiz gerekiyor. Yukarıda Bahriye Nâzırı Avni Paşa'nın Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın damadı olduğunu da belirtmiştik.

Harbiye nâzırlığı (Savaş bakanlığı) Osmanlı hükümetinde önemli bir makamdır.

Çok güzel bir rastlantı ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale Savaşları'ndan beri yaveri ve çok yakını olan Cevat Abbas Bey'in eşi Memduha Hanım, Savaş Bakanı Şakir Paşa'nın akrabasıdır. Böylece Cevat Abbas ve eşi Memduha Hanım, Şakir Paşa'nın aile çevresine Mustafa Kemal'in kahramanlığı, üstün kişiliği, İttihat

---

(17) H. Bayur, age, s.285. Refik Halit Karay (1888-1965) Posta Telgraf Genel Müdürü iken, daha sonra Sivas Kongresi'nde seçilen temsil kurulunun ve Anadolu'daki Kuvayı Milliyecilerin telgaflarına ambargo koydu, telgrafların çekilmesini yasakladı, Anadolu hareketine karşı ağır yazılar yazdı. Zaferden sonra 150'likler listesine girdi ve yurtdışına kaçtı.

(18) Bu nitelendirmeleri Atatürk, Hikmet Bayur'a söylemiştir. Bkz: Hikmet Bayur, age, s.285 ayrıca bkz: İ. Görgülü, age, s.197

Terakki ve Enver Paşa'ya karşı oluşu hakkındaki bilgileri ilk elden ulaştırma olanağına sahip oldular.

Bu ilişkinin düzeyini ve nasıl geliştiğini Başyaver Cevat Abbas belirtmektedir. Konuyu sıcaklaştıran, Savaş Bakanı Şakir Paşa'nın bacanağı Dr. Yarbay Ahmet Raşit Bey'le Başyaver Cevat Abbas arasındaki giderek artan dostluk ilişkisidir. Cevat Abbas bu ilişkiyi şöyle anlatıyor:

"...Şakir Paşa'nın bacanağı Yarbay Dr. Ahmet Raşit Bey'le sıkı ilişkide bulunuyordum. Bu kişiyle yalnız akrabalığımız dolayısıyla görüşmüyordum. Gerçekten merhum Ahmet Raşit'i namuslu ve erdemli bir kişi olarak tanıdığımdan, saygıyla sever ve sık sık apartmanına gider ve kendisiyle memleket işlerinde ürkütmeyecek kadar açık dertleşirdim.

Cevat Abbas – Harbiye Bakanı Görüşmesi

Bu kişiye (Dr. Ahmet Raşit'e) hikâye ve anlatımlarımla Mustafa Kemal'in askerlikle ilgili üstün zekâ ve yeteneklerini Şakir Paşa'ya tanıtmak istiyordum.

...Harbiye Bakanı Mareşal Şakir... (bacanağı) merhum Ahmet Raşit'in evinde yatıp kalkardı. Bir gün doktorun (Ahmet Raşit) aracılığıyla uzun görüştüğüm Şakir Paşa'ya 'O yalnız bir askerdir. Verilen emri yapıyor. Hele Vahdettin hazretlerine pek bağlıdır. Padişahımızın Almanya gezileri sırasında kumandanım Mustafa Kemal'i İstanbul'un ikinci fatihi takdiratıyla (değerlendirmesi ile) ödüllendirmişlerdi.

Zatışahane kendilerini çok iyi tanırlar. Her işlerinde yaverleri Mustafa Kemal Paşa'dan üst noktada yararlanabilirler. Aslında siz, kendileriyle görüşseniz Mustafa Kemal'in saydığım askerlik niteliklerini benden daha iyi değerlendireceğinizden eminim. Büyük savaşın dört yılı içinde İttihat ve Terakki takımıyla uğraştı durdu... Politikadan nefret eder. Kendisinin ordu müfettişliklerinden birine atanması zatışahaneye önerilemez mi? Bir deneseniz, memleket ve ordu için kıymetli bir kumandan kazanmış olacaksınız,' cümlesiyle özetleyerek Atatürk'ü anlatmış, emniyet ve güven yaratmaya çalışmıştım."[19]

---

(19) Cevat Abbas, age, s.211-212 (Sadeleştirildi)

Şakir Paşa bu uzun görüşmeden sonra Cevat Abbas'a sorular sordu... Cevat Abbas, "Sorulara, tereddüde düşmeden ve anlamlarını değiştirmeden verdiğim yanıtlarla inanılır bir duruma getirdim," diyor.[20]

Dikkat edileceği gibi Cevat Abbas, Harbiye Nâzırı Şakir Paşa ile görüşürken hassas konuları ele almakta, Mustafa Kemal'in sadece asker ve politikaya karışmayan kişiliğini ve İttihat Terakki'ye karşı oluşunu öne çıkarmaktadır.

'Etkileşim Zinciri – Adeta Ahbap Olmuştuk'

Bu bir etkileşim zinciriydi, Mustafa Kemal hakkında oluşabilecek olumsuz düşünceler ortadan kalkıyor, olumlu düşüncelerin gelişmesini sağlıyordu.

Kuşkusuz hükümetin İçişleri ve Bahriye bakanlarıyla böylesine dostluk kurmuş olması, Mustafa Kemal için o günlerde son derece önemliydi. Bir görev adamı olan Mustafa Kemal her olanaktan yararlanmak istiyordu.

Mustafa Kemal de bu gelişen ilişkileri şöyle yorumluyor:

"İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey... Bir iki defa Şişli'deki evimde beni ziyaret etti. Bu ziyaretinden memnun kaldığını arkadaşlarına söylemiş. Bir defa da Bahriye nâzırı ile gelerek çeşitli konular üzerinde benimle konuştular. Artık adeta ahbap olmuş gibi idik."[21]

Anlaşılıyordu ki ilişkiler özellikle nisan ayının ikinci yarısında daha da yoğunlaşmıştı. 14 Nisan 1919 tarihli *İleri* gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'i ziyaret ettiğini ve İçişleri bakanı ile bir süre görüştüğünü yazdı.[22] Demek ki ilişkiler gelişmiş, Mustafa Kemal İçişleri bakanını makamında ziyaret etmişti.

Bu ilişkiler zinciri Mustafa Kemal'le hükümet üyeleri arasında olumlu ve yumuşak bir zeminin oluşmasını sağladı.

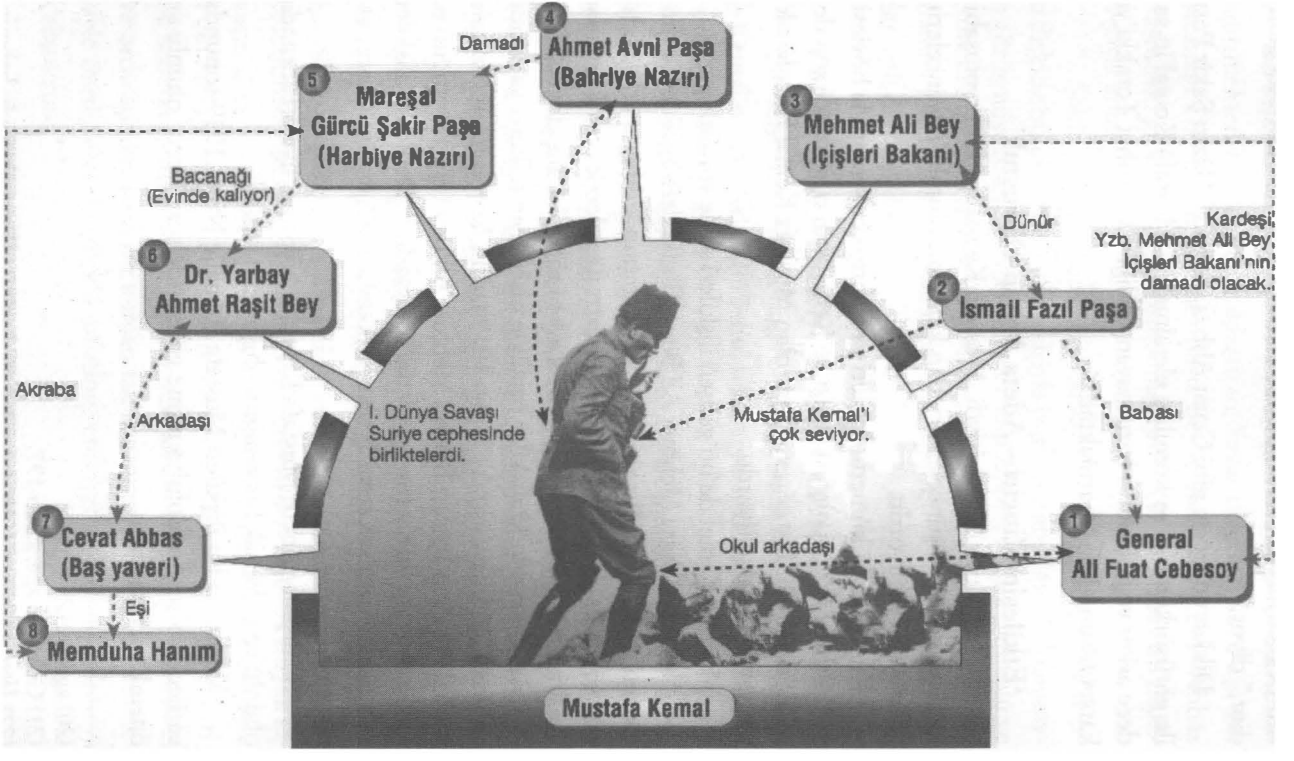
Kuşkusuz bu ilişkiler, Mustafa Kemal'e Nisan 1919 sonunda verilecek olan Anadolu'ya gitme görevinde son derece olumlu ve önemli rol oynamıştı.

---

(20) age, s.212

(21) Görgülü, age, s.196-197.

(22) *İleri,* 14 Nisan 1919 Z. Sarıhan, C.I, s.203. *İleri* gazetesinin haberinden, bu görüşmenin 13 Nisan 1919'da gerçekleştiği anlaşılıyor.

4
Ahmet Avni Paşa
(Bahriye Nazırı)
Damadı
5
Mareşal
Gürcü Şakir Paşa
(Harbiye Nazırı)
3
Mehmet Ali Bey
(İçişleri Bakanı)
Bacanağı
(Evinde kalıyor)
Dönür
Kardeşi Yzb. Mehmet Ali Bey, İçişleri Bakanı'nın damadı olacak.
6
Dr. Yarbay
Ahmet Raşit Bey
2
İsmail Fazıl Paşa
Akraba
Arkadaşı
I. Dünya Savaşı Suriye cephesinde birliktelerdi.
Mustafa Kemal'i çok seviyor.
Babası
7
Cevat Abbas
(Baş yaveri)
Okul arkadaşı
1
General
Ali Fuat Cebesoy
Eşi
8
Memduha Hanım
Mustafa Kemal

Yandaki grafik buraya kadar anlattıklarımızı özetlemektedir. Grafikteki rakamlar çerçevesinde ilişkiyi bir kez daha özetliyoruz:

1, 2 ve 3 No'lu Bölüm (Sağdan Sola Doğru)

Mehmet Ali Bey, İçişleri bakanıdır (No: 3). Aynı zamanda İsmail Fazıl Paşa'nın dünürüdür (No: 2). İsmail Fazıl Paşa, Atatürk'ün sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'un babasıdır.

İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey ile ilişkiler, Ali Fuat Cebesoy'un kardeşinin bakanın kızı ile evlenmesi nedeniyle Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa üzerinden gelişmişti.

4, 5, 6, 7 ve 8 No'lu Bölüm

Mareşal, Şakir Paşa Harbiye nâzırıdır (No: 5). Başyaver Cevat Abbas'ın eşi Memduha Hanım'ın (No: 8) Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın akrabası olması çok iyi bir rastlantıydı. Cevat Abbas'ın bu akrabalık ilişkisi nedeniyle, bakanın bacanağı Dr. Yarbay Ahmet Raşit Bey'le ilişki kurması boşuna değildi (No: 6). Ayrıca, Cevat Abbas, bir imkân yaratarak Harbiye Nâzırı Mareşal Şakir Paşa ile de görüşmüş, onun kafasındaki soru işaretlerini dağıtmıştı. (Grafik 5-6-7-8)

Ahmet Avni Paşa Bahriye nâzırıdır (No: 4) ve Mustafa Kemal'le Suriye cephesinde birlikte bulunmuştur. Bu nedenle Mustafa Kemal'i tanımaktadır.

Mustafa Kemal Suriye'den tanıdığı Bahriye nâzırının makamına gider, orada sıcak bir yaklaşım gösterir, diplomat gibi davranır.

Bahriye Bakanı Avni Paşa'nın, Savaş Bakanı Şakir Paşa'nın damadı olması da çok iyi bir rastlantıydı. Bahriye Bakanı Avni Paşa'nın Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmeleri kayınpederi Savaş Bakanı Şakir Paşa'ya ulaştırması doğaldı.

Bu noktada anlaşılıyor ki Harbiye, Bahriye ve İçişleri bakanları Mustafa Kemal'in ismi üzerinde anlaştılar, konuyu başbakana götürerek onu da ikna ettiler ve böylece atama gerçekleşti.

Buraya kadar anlatılanlar ilişkiler zincirinin "beşeri", "insani" yönüdür. Bu çözümlemeden sonra, konunun resmi yönüne geçebiliriz. Şimdi siyasi konular, resmi karar süreçleri nasıl gelişti ona bakabiliriz.

24

SİYASİ VE İDARİ KONULARDAKİ GELİŞMELER

Yukarıda öyküsü anlatılan insani boyuttaki ilişkiler zinciri oluşurken, konunun siyasal ve yönetimsel boyutu da gelişiyordu. Bunun da özeti şudur:

İngilizler, 21 Nisan 1919'da Karadeniz'deki çetelerle ilgili nota veriyor. Bölgede asker toplandığı, Türk çetelerin Rum halka zarar verdiği belirtiliyor, önlem alınsın, bölgeye bir general gönderilsin yoksa o bölgeye biz asker çıkaracağız deniliyordu.

Bir hafta içinde, Mustafa Kemal'in bölgeye gönderilmesi noktasında, bakanlar kurulunda uzlaşma sağlandı.

Şimdi özet olarak 21 Nisan-29 Nisan arasındaki, sekiz gün içinde olan bitenlere bakalım.

İngilizlerin verdikleri notadan bir gün sonra 22 Nisan 1919'da yanında bir grup subay ve on kadar İngiliz askeriyle Yarbay Rawlinson, ateşkes koşullarını denetlemek amacıyla Erzurum'a geldi; yaptığı incelemeler sonunda toplanan silahların teslimini istedi.[1]

25 Nisan Cuma önemli bir gün sayılmalıdır. Çünkü, İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb Başbakan Damat Ferit'in makamına gelerek kendisiyle bir görüşme yaptı.

Bu görüşmeye yukarıda değinmiş ve Webb'in hızlı hareket edilmesini istediğini belirtmiştik.[2]

Damat Ferit, İngilizlerin önem verdiği Karadeniz'deki çeteler sorunu üzerinde hükümetin hassasiyetle durduğunu en kısa süre-

---

(1) Türk İstiklal Harbi (TİH) Genelkurmay; Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum,* s.71. İngiliz görevlisi Yarbay Rawlinson, 1923 yılında *Adventures in the Middle East* kitabını yazdı.

(2) Bkz. Bölüm 22.

de çözüme ulaşacaklarını belirtti.[3] Bu görüşmeden hemen sonra toplanan meclis-i vükela (bakanlar kurulu) bu yönde bir karar vererek "görülen lüzum üzerine" ülkenin herhangi bir yerinde silah toplamak için askeri birlikler gönderildiğinde, bu birliklere İngiliz subaylarının katılması için karar aldı.[4]

Bu siyasal gelişmeler yaşanırken 27 Nisan 1919'da bir Yunan savaş gemisi Trabzon'a yerleşmek için Rusya'dan 500 Rum göçmenini getirmişti. Bu sırada, görevli bir Yunan askeri, kıyıda öldürüldü.[5] Bu olay da İngilizlerin hükümet üzerinde baskı yapması için yeni bir vesile yarattı.

Aynı gün *Hadisat* gazetesi bir gün önce İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'in Harbiye Bakanı Şakir Paşa ile görüştükleri haberini veriyordu. O günlerin en önemli olayı İngilizlerin verdiği nota olduğuna göre, bu görüşmede Karadeniz bölgesine gönderilecek komutan üzerinde de durulmuş olması doğaldır.

29 Nisan 1919: Önemli Bir Gün

29 Nisan 1919 Salı, Türk bağımsızlık savaşının önemli bir günüdür. Harbiye Bakanı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i bakanlığa çağırdı ve 9. Ordu birlikleri müfettişliğine atandığını bildirdi.

Harbiye Bakanlığı'nda o günkü gelişmeleri Mustafa Kemal şöyle anlatıyor:

"Bir gün Harbiye nâzırı rahmetli Şakir Paşa beni makamına davet etti. Bürosunda karşısına oturdum. Bir tek kelime söylemeksizin bana dosyayı uzattı:

— Bunu okur musunuz? dedi.

Dosyayı baştan sona kadar gözden geçirdim. Özeti şu idi:

'Samsun ve çevresinde birçok Rum köyleri Türkler tarafından her gün saldırıya uğramaktadır. İstanbul hükümeti bu vahşi saldırıların önüne geçememektedir. Bu bölgenin emniyet ve huzurunu sağlamak insaniyet namına borcumuzdur.'

---

(3) Akşin, age, C.I, s.247-248, Jaeschke, Kronoloji, age, s.27. (Gizli Belge No: FO 371/4225, 72741)
(4) Akşin, age, s.248. (Bakanlar kurulu kararı 28 Nisan 1919-215/204)
(5) K. Karabekir, *İstiklal Harbimiz,* s.21

Raporlar İstanbul hükümetine verilirken bir de protesto ilave edilmişti: 'Bu saldırıları durdurmak lazımdır. Eğer siz aciz (güçsüz) iseniz görevi biz üstümüze alacağız.'[6]

Dosyayı okuduktan sonra Harbiye nâzırının yüzüne baktım:

— Emriniz paşam? dedim.

— Bu böyle midir, zannedersiniz?

— Zannetmiyorum, fakat bir şeyler olmak ihtimali vardır.

Bunun üzerine asıl konuya geçti:

— İşte, dedi, böyle midir, değil midir, evvela bunu meydana çıkarmak için oralara bir zatın gidip tetkiklerde bulunması lazımdır. Ben sadrazam paşa ile (Damat Ferit) görüştüm. Sizi uygun gördük. Oraya gidesiniz ve meselenin mahiyetini (aslını, içyüzünü) anlayasınız.

— Memnuniyetle giderim. Ancak ben oraya Türkler Rumlara zulüm ediyor mu, etmiyor mu, yalnız bunu anlamak için mi gideceğim, memuriyetim bu mu olmak lazımdır?

— Evet, dedi, konuştuğumuz budur!

— Pekâlâ, yalnız müsaade buyurursanız, memuriyetime bir şekil vermek lazım! Sizi üzmeyeyim, arzu ederseniz Genelkurmay başkanınızla görüşerek bunu tespit edelim!

— Hay hay! dedi." [7]

Mustafa Kemal bakanlık makamından çıktı, o sırada Genelkurmay başkanı olan Fevzi Çakmak'ın makamına gitti. Çakmak makamında yoktu.[8] İkinci başkan Diyarbakırlı Kâzım (İnanç) Paşa'nın yanına gitti. Kendisine, Harbiye bakanının verdiği görevden söz etti. Konu kapalı kapılar arkasında görüşüldü. Bir görev talimatnamesi hazırlandı. Bu çok önemli konu, bundan sonraki bölümde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

---

(6) Burada sözü edilen rapor ve içeriği yukarıda belirtilen İngiliz ültimatomudur.

(7) Atay, age, 124-135; Görgülü, age, s.202-203. (Sadeleştirildi)

(8) Fevzi Çakmak, Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığında oluşturulan ikinci öğüt kurulu üyesi olarak bir gün önce Trakya'ya hareket etmişti. Mustafa Kemal anılarında "Fevzi Paşa on beş gündür evinden gelmiyordu" der. Oysa o Trakya'dadır.

Mustafa Kemal'in Müfettişlik Görev ve Yetkileri:

"Dokuzuncu Ordu birlikleri müfettişliğine ait görevler yalnız askeri olmayıp müfettişliğin kapsadığı bölge içinde, aynı zamanda mülkidir. (İdaridir.)

1- İşbu ortak görevler şunlardır:

a) Bölgede iç düzenin kurulması ve yerleştirilmesi ve düzen dışı olayların neden doğduğunun saptanması.

b) Bölgede, ötede beride perakende (dağınık) bir halde varlığından söz edilen silah ve cephanenin bir an önce toplattırılarak uygun depolara yerleştirilmesi ve korunması.

c) Çeşitli yerlerde birtakım şûraların (oluşumlar, cemiyetler) bulunduğu ve bunların asker toplamakta oldukları ve ordunun gizlice bunları desteklediği söylenmektedir. Böyle şûralar varsa ve ordu ile ilişkili bulunuyorlarsa, kesinlikle yasaklanması ile, buna benzer kurtulmuş şûraların ortadan kaldırılması...

2- Bunun için:

a) İki tümenli olan Üçüncü ve dört tümenli olan Beşinci kolordular "müfettişlik emrine" verilmiştir. İşbu kolordular, yönetim ve asayiş konularında doğrudan doğruya müfettişlikle ve günlük işler, kişisel işler, birliklerin güçleriyle ilgili konularda, eskiden olduğu gibi, Harbiye Nezareti ile haberleşecektir. Tümen ya da bölge komutanı veya özel görevlere atanacak subayların atanmaları yada yerlerinin değiştirilmesi, müfettişliğin "onayı ve isteğiyle" olacaktır. Bununla beraber öteki konularda gerekli ve faydalı görerek, (müfettişliğin verdiği) talimatı kolordu komutanlıkları aynen uygulayacaktır. Özellikle sağlık işleri pek önemidir. Bu konudaki inceleme ve işlemler halkı da kapsayacak şekilde yürütülecektir

b) Müfettişlik bölgesi, Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik bağımsız livalarını (il-ilçe arası idari birim) kapsadığından, müfettişliğin, yukarıda sayılan görevleri yürütmek için vereceği bütün talimatları işbu vilayetlerle mutasarrıflar, doğrudan doğruya yapacaklardır.

3- Müfettişlik sınırına komşu vilayetler ve Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetleriyle kolordu komutanlıkları da, mü-

fettişliğin görevini yapması sırasında, doğrudan doğruya yapılacak başvurularını hemen dikkate alacaklardır.

4- Müfettişliğin, askeri işler bakımından bağlı olduğu yer Harbiye Nezareti olmakla beraber, diğer konularda ilgili yüce makamlarla yazışacak ve işbu yazışmalardan, Harbiye Nezareti'ne de bilgi verecektir.

Harbiye Nâzırı
"Mehmet Şakir bin Numan Tahir"

(MÜHÜR)

Müfettişlik Göreviyle İlgili Kararnamenin Nitelikleri

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkıp, Anadolu içlerinde yapacağı görevlerle ilgili olarak düzenlenen kararnamede, bu görevin "yalnız askeri nitelikli olmayıp kapsadığı bölgede aynı zamanda idari olduğu" vurgulanmıştı.

Bu kararnamede, müfettişlik görevi üç temel alanda belirtilmiştir:

1- Asayişle İlgili: Bölgede asayişin (iç düzen ve güven) bozulma nedenlerini saptamak ve asayişi yeniden düzene sokmak.

2. Silah ve Cephane ile İlgili: Bölgede varlığından söz edilen silah ve cephanenin, Mondros Ateşkes Antlaşması esasları çerçevesinde toplanmasını, uygun depolara yerleştirilmesini ve koruma altına alınmasını sağlamak.

3. Asker Toplama ile İlgili: Bölgede, birtakım şûralar oluşturulduğu, bunların asker topladıkları, ordunun da resmi olmayan bu oluşumları bir biçimde koruduğu ancak bunların şikâyet kaynağı oluşturduğu öne sürülmektedir. Böyle "şûralar" olup olmadığının araştırılması, asker toplanıp toplamadığının saptanması, silah dağıtılıyor ve ordu ile ilişkisi bulunuyorsa bunların kesin olarak yasaklanmasının sağlaması.

Bu üç görev alanı, 21 Nisan 1919 tarihli İngiliz notasında belirtilen şikâyetleri karşılamak amacıyla oluşturulmuştur. Bunlarla ilgili yetkilere gelince:

Yetki Konusu: Mustafa Kemal, bu talimatnameye Samsun'dan başlayarak tüm Doğu illerinde bulunan kuvvetlerin komutanı olmasını, illerin valilerine de doğrudan doğruya emir vermek; ayrıca, bu bölge ile sınırdaş olan illerdeki askeri ve idari makamlara yazı ile bildirimde bulunmak yetkisini de ekletmişti.

Yönerge bu amaca yönelik olarak düzenlenmiş ve o bölgede bulunan 3. ve 5. kolorduların müfettişliğin emrinde olacakları belirtilmiştir. Ayrıca bağlı birliklerdeki subayların atama ve nakilleri ancak Müfettişliğin olumlu görüşü alınarak yapılabilecekti.

Bunlardan başka Karadeniz kıyıları ve Orta ve Doğu Anadolu illerinin birçoğu "müfettişlik bölgesi" ve "komşu yöreler" olarak belirtilmiş, ordu müfettişinin buradaki sivil yöneticiler ve askeri komutanlıklarla haberleşme ve onlara emir verme yetkisi kabul edilmiştir. Böylece;

a) Müfettişlik bölgesi: Trabzon, Erzurum, Sivas, Van illeri ile Erzincan ve Canik (Samsun) bağımsız livaları;

b) Komşu yöreler: Diyarbakır, Bitlis, Harput (Elazığ), Ankara ve Kastamonu illeri ve bunlara bağlı bağımsız livalar olarak saptanmıştı. Buradaki askeri komutanlar, müfettişliğin görevi çerçevesinde yapacağı başvuruları hemen dikkate alacaklardı.

Mustafa Kemal'in ısrarı üzerine Maraş ve Kayseri illeri de 12 Mayıs 1919'da müfettişliğin yetki alanına sokulmuştur. Görüleceği gibi, Mustafa Kemal için bu talimatnamenin (yönergenin) en önemli noktası, yetki alanını genişleten bölümlerdir.

Onun dışında, İngilizlerin istedikleri hususların yönergeye geniş bir biçimde konulması, yönergenin herkesi tatmin ederek yasal kademelerden geçip bir an önce yasal güce kavuşmasını sağlamak amacını taşıyordu.

Kapsamı bu derece genişleyince, Mustafa Kemal doğrudan doğruya müfettişlik alanı içinde bulunmayan Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'la da yasal olarak ilişki kurmak ve işbirliği yapmak olanağını elde etmişti. Bu da Mustafa Kemal için çok önemliydi.

Bundan sonraki bölümde, bu derece geniş yetkilerle donatılmış olan bu kararnamenin nasıl yazıldığı ve nasıl gerçekleştirildiğini ele alacağız.

25

YETKİ KARARNAMESİNİ MUSTAFA KEMAL BİZZAT YAZDIRDI

9. Ordu müfettişliğine atanan Mustafa Kemal'in geniş yetkilerini kim verdi? Bize göre, bu geniş yetkileri Mustafa Kemal bizzat kendisi oluşturmuş, bizzat kendisi yazdırmıştır. Ama konu bu açıdan ele alındığı için ayrıntıları ve gerçekleri adım adım izlememiz gerekiyor.

Yetki Genişliği Nasıl Sağlandı?

Vahdettin yanlısı, şeriatçı kesimden kimi yazarlar bu geniş yetkilerin Mustafa Kemal'e verilişini Padişah Vahdettin'e bağlarlar. Vahdettin'in bu yetkileri Mustafa Kemal'e özellikle verdiğini belirtirler. Mademki bu derece geniş yetkiler verilmiştir; öyleyse Mustafa Kemal'i Anadolu'ya padişah gönderdi yargısına varırlar; hatta işi abartarak vatanı kurtarması için bunu yaptığını belirtirler.

Oysa gerçekler hiç de öyle değildir. Bu görev ve yetki kararnamesinin geniş tutulması tamamen Mustafa Kemal'in girişimi, irade, istek ve düzenlemesiyle olmuştur. Bu görevlerin geniş tutulmasında, kararnameyi hazırlayan Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa en etkin rolü oynamıştır. Çünkü kararnameyi Mustafa Kemal'le Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa bizzat hazırlamışlar, birlikte yazmışlardır.

Bu satırları okuyanlar konuyu abarttığımızı sanabilirler. Ancak olayın ayrıntıları bu yargımızı kanıtlamaktadır. Öyleyse adım adım görelim:

Yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal, Harbiye nâzırının odasından çıkar, Genelkurmay 2. Başkanı Kâzım (İnanç) Paşa'nın odasına gelir.

Mustafa Kemal, 2. başkanın odasında olup biteni anlatırken iki önemli cümle dikkatimizi çekiyor:

Birincisi: "Kapıları kapatır mısınız!"

İkincisi: "Açık açık konuşarak bütün düşüncelerimi anlattım."

Kanımızca bu iki içtenlikli cümle konuyu çözmektedir.

Şimdi Mustafa Kemal'in anlatımından izleyelim:

Yetkiler ve İlişkiler - Diyarbakırlı Kâzım Paşa

"Dairede ikinci başkan Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile karşılaştım. Kendisine bakan paşanın bana verdiği görevden bahsettim.

— Bilginiz var mı?

— Hayır, dedi

— İşte ben sana veriyorum! dedikten sonra, kapıları kapatır mısınız! dedim.

— Kâzım Paşa gülerek yüzüme baktı: Ne oluyoruz?

Kâzım Paşa ile açık açık konuşarak bütün düşüncelerimi anlattım."(1)

Unvanın Önemi Yok

Daha sonra kapalı kapılar ardında Mustafa Kemal Kâzım Paşa'ya şunları söyledi: "Her ne sebep veya maksatla, beni İstanbul'dan uzaklaştırmak için bir vesile aramışlar ve bu memuriyeti bulmuşlar. Hemen kabul ettim. Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatı arıyordum. Mademki onlar teklif ettiler, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyiz!

Kâzım Paşa:

'Ha... zaten ordu müfettişlikleri meselesi var. Sen o tarafa ordu müfettişi unvanı ile gidebilirsin!'

— Unvanın ehemmiyeti yok, dedim, yalnız şimdi Harbiye nâzırı ile konuş, benden ne istiyorlar, tespit et, üst tarafını kendimiz yaparız."

Kâzım Paşa hemen bakanın makamına gitti, aldığı direktif şu idi:

"Maksat, Samsun bölgesindeki Rumlara tecavüz eden (saldıran) Türkleri cezalandırmak, sonra Anadolu'da birtakım milli teşekküller (kuruluşlar) beliriyormuş, onları da ortadan kaldır-

---

(1) Atay, age, s.126.

mak... Mustafa Kemal'i bunun için yolluyoruz. Kendisine sadrazam paşa ile beraber bir selahiyetname (yetki belgesi) vereceğiz."

'Onlar Ne İstiyorlarsa Yaz – İki Noktayı Ben Not Ettireyim'

2. Başkan Kâzım Paşa Harbiye nâzırı ile görüşmesinden sonra odasına dönüp, bunları Mustafa Kemal'e aktardı. Bu noktada tekrar Mustafa Kemal'in anlatımına dönelim:

"— Çok güzel, dedim ve kapıların iyi kapalı olup olmadığına baktım:

— Yalnızız! dedi.

— Onlar ne itiyorlarsa azamisini (en çoğu) ilave ederek bir talimatname kaleme alınız, yalnız bir iki noktayı ben not ettireyim!

— Peki! dedi.

'Önem Verdiğim, Yetki Konusuydu'

Benim önem verdiğim, salahiyet (yetki) meselesi idi. Mümkün olduğu kadar Anadolu'nun her tarafına emir verebilmeliydim. İstediğim bir madde, Samsun'dan başlayarak bütün Doğu vilayetlerinde bulunan kuvvetlerin komutanı olmaklığım ve bu kuvvetlerin bulunduğu vilayetler valilerine doğrudan doğruya emir verebilmekliğimdi. Bir başka madde, bu mıntıka (bölge) ile herhangi bir temasta bulunan askeri ve idari makamlara yazı ile duyurularda bulunabilmekliğimdi. Kâzım Paşa'ya dedim ki:

— Onların arzularını bir araya topla. Fakat sonuna bu iki maddeyi ilave et!"(2)

'Bir Şey mi Yapacaksın? – Kulağını Bana Uzat...'

Mustafa Kemal şöyle sürdürüyor:

"Kâzım Paşa yüzüme baktı.

— Bir şey mi yapacaksın?

— Kulağını bana uzat, dedim... Evet bir şey yapacağım. Bu maddeler olsa da olmasa da yapacağım!

Kâzım Paşa güldü:

— Vazifemizdir, çalışacağız."

---

(2) Atay, age, s.126-127; Görgülü, age, s.205.

Kâzım (İnanç) Paşa (1881-1938)
Kâzım İnanç 1881'de Diyarbakır'da doğdu. 1902'de kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisi'ni bitirdi. 20 Mart 1911'de mesleki bilgisini geliştirmek için Almanya'ya gönderildi, orada iki yıl kalarak eğitim gördü. Osmanlı devleti, I. Dünya Savaşı'na katılınca Albay Kâzım Bey, Liman von Sanders'in kurmay başkanlığına atandı. Çanakkale ve Suriye savaşlanna katıldı. Gerek Çanakkale, gerekse Filistin ve Suriye savaşlan sırasında aynı komuta grubu içinde görev yapan Mustafa Kemal Paşa'yı çok yakından tanıdı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Genelkurmay ikinci başkanlığına getirildi. Bu görevde bir yıl beş ay kaldı. Bu görevi sırasında, Mustafa Kemal'in Samsun'a gönderiliş yönergesini düzenledi, görevlerinin geniş tutulmasını sağladı. Kâzım İnanç İngilizlerin 16 Mart 1920'de Osmanlı meclisini basmasından sonra 11 Nisan 1920'de görevinden azledildi ve iki buçuk ay sonra 27 Haziran 1920'de Anadolu'ya geçti. 28 Temmuz 1920'den 12 Kasım 1920'ye kadar Garp Cephesi komutan yardımcılığı yaptı. Daha sonra Milli Savunma Bakanlığı müsteşarı oldu. Büyük savaş öncesi Başkomutan Atatürk'ün, karargâh kalemi başkanlığına atandı. Savaşlara katıldı. Kolordu komutanı oldu. 4 Mart 1924'te korgeneral oldu, Şeyh Sait isyanını bastırma harekâtına katıldı. Daha sonra Samsun valiliği yaptı ve 1932-1938 yılları arasında İzmir milletvekili oldu. Eylül 1938'de vefat etti.

İmza Koymaktan Çekiniyorlar

"Dediğim gibi yazdığı talimatnameyi okudu. Sonra beni bırakarak, müsveddeyi (taslağı) Harbiye nâzırına göstermek üzere odadan çıktı. Bilmem ne geçti, bu kadar az zamanda ne geçebilir, fakat Kâzım Paşa'nın söylediğine göre Sadrazam Paşa talimatnameyi imzalamayacakmış. Şakir Paşa da imza koymaktan çekinmiş, ancak bu rahmetlide vicdani bir seziş olmak lazımdı ki, 'İmza edemem' sözünden sonra 'Mührümü basarım!' demiş.

— Mührünü basıyor mu? dedim.

— Evet, hatta bana mührünü verdi ve bas dedi!"

Senli Benli İçtenlikli Bir İlişki

Burada, göreve atanan Mustafa Kemal Paşa ile görev yönergesini kaleme alan Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa arasında senli benli, çok içtenlikli bir ilişki görülüyor. Birbirlerine sen diye hitap ediyorlar. Mustafa Kemal kapıların kapanmasını istiyor: "Kulağını uzat" diyor, "açık açık konuşarak düşüncelerimi an-

lattım" diyor. Pekiyi, sonra ne oldu? Biz yine konuyu Mustafa Kemal'in ağzından izleyelim.

Yeni İlaveler

Harbiye nâzırından dönüşünde bakanın mührünün Kâzım Paşa'nın cebinde olduğunu öğrenen Mustafa Kemal talimatnameye ilave yetkiler koyduruyor. Şöyle ki:

"O halde talimatnameye Mustafa Kemal Paşa gerek gördükçe 'doğrudan doğruya Sadrazam Paşa (başbakan) ile yazışma yapar,' kaydını da ilave edelim. Bunun üzerine İkinci Başkan Kâzım Paşa itiraz eder gibi:

Çok iyi ama, Şakir Paşa'ya (Savaş bakanı) okuduğum taslakta bu kayıt yoktu, dedi.

Bununla beraber, Kâzım Paşa böyle bir madde de ilave ederek yönerge taslağı beyaza çekildi, Şakir Paşa'nın makam mührü basıldı. İki kopya idi, birini cebime koydum. Ötekini de Kâzım Paşa'ya vererek:

— Sen de bunu dosyanda saklarsın dedim.

Latifeli (şakacıklı) bir gülüşle:

— Paşa, beni torbaya mı sokuyorsun? dedi.

— Hayır, hayır, sana şimdi teşekkür ediyorum. Bir gün bunu hatırlarız."(3)

Kuvayı Milliye Ruhunu Anlamak

Bu yönergenin hazırlanması, düzenlenmesi, kimi önemli maddelerin yönergeye eklenmesi konusunda Mustafa Kemal'in ne derece etkin olduğu açık bir biçimde görülüyor. Yönergeyi adeta Mustafa Kemal kendisi dikte ettiriyor. Hatta bu cümledeki "adeta" kelimesi fazladır. Yönergeyi bizzat yazıyor, Kâzım Paşa da Mustafa Kemal'in söylediklerini aynen yerine getiriyor.

Pekiyi nasıl oluyor da, Genelkurmay 2. Başkanı Kâzım Paşa, Mustafa Kemal'i bu derece saygılı ve "itaatli" bir biçimde dinlemekte ve onun istemlerine karşı çıkmadan hemen yerine getirmektedir?

---

(3) Atay, age, s.127-128; Görgülü, age, s.206-209. (Sadeleştirildi)

Kuvayı Milliye ruhunu bilmeyenler bunu anlayamazlar. Bunun yanında Mustafa Kemal Paşa ile Diyarbakırlı Kâzım Paşa arasındaki ilişki de bilinmeden bu konu çözümlenemez ve özümsenemez.

Yakın Cephe Arkadaşlığı

Kâzım (İnanç) Paşa ile Mustafa Kemal birbirlerini çok iyi tanıyorlardı. Güçlü arkadaşlıkları cephelerde oluşmuştu. Bu arkadaşlığın arka planı iyice anlaşılmadan, Genelkurmay 2. Başkanlık odasında olup bitenler özümsenemez. Bir sonraki sayfadaki grafikte belirtilen bu ilişkinin özeti şudur:

1. Yaşıttırlar, Mustafa Kemal Selanik 1881, Kâzım İnanç Diyarbakır 1881 doğumludurlar.

2. Aynı tarihlerde askeri okullarda okudular. Kâzım Bey ayrıca Almanya'ya gönderildi ve orada eğitim gördü.

3. Çanakkale Savaşları'nda, 19 Tümen komutanlığına atanan (Ocak 1915) Yarbay Mustafa Kemal, 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders'e bağlıydı, bu ordunun kurmay başkanı da Yarbay Kâzım Bey'di.

4. Çanakkale savaşları sırasında Mustafa Kemal önce Arıburnu grup komutanlığına, başarıları nedeniyle daha sonra Anafartalar grup komutanlığına getirildi. Bütün savaşlar sırasında en yakın temasta bulunduğu kişi Ordu Komutanlığı Kurmay Başkanı Albay Kâzım Bey'di.

Çanakkale savaşları sırasında geçen bir telefon konuşması, birçok konuyu açıklamaya yeterlidir. Uzun uzun izah etmek yerine bu durumu Mustafa Kemal'in anlatımından aynen verelim:

"Arıburnu Komutanı idim. İngilizler, Anafartalar'a çıkmış, durum karışık ve çok vahimdi.

...Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa beni telefonla aradı, konuşmamıza aracılık eden yine Kurmay Başkanı Kâzım (İnanç) Bey'di. Sorduğu soru şu idi:

— Durumu nasıl görüyorsunuz ve nasıl bir önlem tasarlıyorsunuz?

Durumu nasıl gördüğümü ve sırasıyla nasıl önlemler alınmak gerektiğini ilgililere bildirmiştim. Bütün bu başvurularımın karşılıksız kalmasının yarattığı üzüntü içinde parlayarak karşılık verdim.

✓ İkisi de 1881 yılında doğdu. Selânik ve Diyarbakır.

✓ Aynı tarihlerde Harbiye'de okudular. Kâzım Paşa Mustafa Kemal'den 3 yıl önce 6 Aralık 1902'de Harp Akademisi'nden mezun oldu. Almanya'ya gönderildi. Orada Alman Harp Akademisi'nde okudu

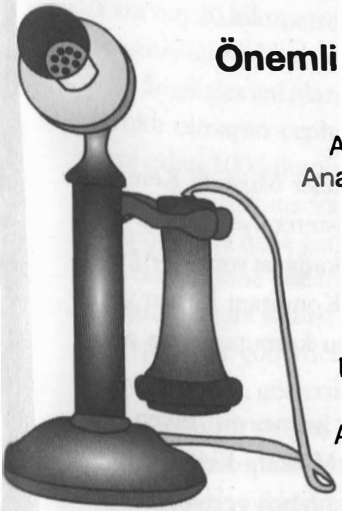
✓ Çanakkale Savaşları sırasında,

Yarbay Mustafa Kemal
19. Tümen Komutanı
20 Ocak 1915
↔
Yarbay Kâzım İnanç
5. Ordu Komutanı
(Liman von Sanders'in
Kurmay Başkanı)

Albay Mustafa Kemal
Anburnu Grup Komutanı
2 Haziran 1915
↔
Yarbay Kâzım İnanç
Ordu Kurmay Başkanı

Albay Mustafa Kemal
15. Kolordu Komutanı
28 Temmuz 1915
↔
Yarbay Kâzım İnanç
Ordu Kurmay Başkanı

Çanakkale Cephe **Sorunları Yaşıyor...**

Önemli Telefon Konuşması

Albay Mustafa Kemal
Anafartalar Grup Komutanı
8 Ağustos 1915

↕

OrduKomutanı
Liman Von Sanders
adına konuşan
Albay Kâzım İnanç

✓ **Suriye-Filistin Cephesi,**

General Mustafa Kemal
7. Ordu Komutanı
22 Ağustos-30 Ekim 1918

↔

General Kâzım İnanç
Yıldırım Orduları
Kurmay Başkanı

✓ **Samsun'a gidiş,**

General Mustafa Kemal
9. Ordu Müfettişi
Göreve atanış: 29 Nisan 1919

↔

General Kâzım İnanç
Genelkurmay
İkinci Başkanı
(kararnameyi yazıyor)

— Durumu nasıl gördüğümüzü çoktan size ulaştırmıştım. Önlemlere gelince, bu dakikaya kadar çok elverişli önlemler vardı; ama bu dakikada tek önlem kalmıştır.

— O önlem nedir?

— Bütün komuta ettiğiniz kuvvetleri buyruğuma veriniz, önlem budur.

Alaylı bir karşılık aldım:

— Çok gelmez mi?

— Az gelir! dedim.

Telefon kapandı."[4]

Anafartalar komutanı cephedeki gelişmeler Mustafa Kemal'i haklı çıkarmıştı. Cephe istenilen etkinliği gösteremiyordu. Ne kadar ilginçtir ki bu telefon konuşmasından birkaç saat sonra 8 Ağustos 1915 saat 21.45'te, Çanakkale Orduları Komutanı Liman von Sanders, Mustafa Kemal'i Anafartalar grubu komutanlığına atamak zorunda kaldı.

Bu görevlendirmeyle üç tümen için "çok gelmez mi" diyen Liman von Sanders, 34 yaşındaki genç Albay Mustafa Kemal'e beş tümenden oluşan Anafartalar grup komutanlığını veriyordu. (8 Ağustos 1915).

Bu görevi veren Çanakkale'deki Alman Komutan Liman von Sanders idi, ama Alman komutanın kurmay başkanının Albay Kâzım İnanç Bey olduğunu bütün gelişme ve ayrıntılardan onun bilgi sahibi olduğunu, bütün görüşmeleri komutan adına onun yaptığını unutmayalım.

5. Mustafa Kemal, Suriye'de Yıldırım Orduları grubu içinde 7. Ordu komutanlığına atanınca (Ağustos 1918), Yıldırım Orduları grubu komutanı yine Alman General Liman von Sanders'ti, ordunun Kurmay Başkanı Kâzım İnanç Paşa'ydı.

Osmanlı devletinin I. Dünya Savaşı'nda son kaybettiği savaş Filistin cephesindedir. Bu durumu da kısaca özetlemeliyiz.

---

(4) *Hâkimiyeti Milliye,* 8 Nisan 1926; İ. Görgülü, age, s.132-133. Burada "bütün komuta ettiğiniz kuvvetler" derken Mustafa Kemal kuşkusuz Anafartalar bölgesindeki kuvvetleri kastediyordu.

Cephe Çöküyor

Filistin cephesinin çökmesine neden olan savaş Nabulus Meydan Savaşı'dır. (19-21 Eylül 1918)

Cephe durumu şöyledir: Mustafa Kemal'in 7. Ordusu'nun sağında Cevat (Çobanlı) Paşa'nın 8. Ordusu, solunda Mersinli Cemal Paşa'nın 4. Ordusu yer almış... Bu üç ordu yan yana olmak üzere Yafa'nın 20 kilometre kuzeyi ile Lut Gölü arasındaki 100 kilometre genişliğindeki cepheyi savunuyor.

İngilizler ani olarak 8. Ordu cephesine saldırdılar, sonunda hazırlıklı olmayan cephe yarıldı. İngiliz süvarileri 20 Eylül 1918'de cepheden 100 kilometre geride bulunan Nasıra'daki Yıldırım Orduları karargâhına kadar ulaştılar. Bu durumda, Komutan Liman von Sanders hızla geriye doğru kaçarak kendisini zor kurtarabildi. Ancak çekilme yolları da İngiliz süvarilerinin denetimi altına geçmişti. Mustafa Kemal vuruşa vuruşa ama binbir güçlükle, ırmaklardan geçerek, çöllerden aşarak ordusunu Şam'a kadar getirebildi. Bu büyük çekiliş, gösterilen cesaret ve yetenek, tüm askerlik kaynaklarına geçmiştir ve geri çekiliş stratejileri için model olarak gösterilir.

Suriye cephesi artık çözülmüştü. Bu durum Arapları İngilizlere daha fazla yaklaştırmıştı, Türk birliklerini arkadan vurma gibi ahlaksız ve vicdansız girişimler sürüyordu.

Geriye çekile çekile ve kalan savaş artıklarını toplayarak Şam'a gelen Mustafa Kemal (29 Eylül 1918) komutan ile görüşmek istedi ama General Sanders Şam'ı terk etmiş, kuzeye doğru çekilmişti.

Mustafa Kemal, komutanla görüşmek istiyordu ama komutan sürekli geriye kaçıyordu. On gün süren ölüm kalım savaşının ardından Alman General Liman von Sanders'in kendisine bıraktığı bir talimatla karşılaştı: Tüm birlikler toplanacak ve Şam kenti savunulacaktı.[5]

---

(5) Osmanlı ordusunu son savaşı olan Filistin-Suriye savaşları ile ilgili olarak konuyu inceleyen yabancı ve yerli birçok askeri yapıt ve anı kitabı vardır. Örneğin Genelkurmay'ın yayınladığı *Türk İstiklal Harbi 1, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi*, 1914-1918; Cihat Akçalıoğlu, *Atatürk: Komutan,* Genelkurmay Yayını, 1966; Ali Fuat Erden, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları*, İş Kültür, 2003. Bu konuda Mustafa Yıldırım'ın belgesel romanı, *58 Gün Mustafa Kemal İle Filistin'den Anayurdun Dağlarına,* Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004; çok ilginç ve ciddi bir yapıttır.

İşte bu noktada Mustafa Kemal bütün gece uyuyamaz. Osmanlı orduları yenilmiştir. Artık Şam şehrini de korumak olanaksızdır. Maceranın bir yana bırakılması, alınacak önlemlerle zaman kazanılması gerekiyordu. Mustafa Kemal, emrindeki tüm kuvvetlere Anadolu'ya, kuzeye doğru yönelme emrini verdi.

Delice Bir Emir

Karar buydu, ama bu karar Liman von Sanders'in verdiği talimat ve emirlerle çelişkiliydi. Şimdi anlatımı bizzat Mustafa Kemal'e bırakalım:

"O akşam bende şu teyakkuz (dikkat ve uyanıklık) hasıl oldu. Bütün cephelerde ve bütün kuvvetler üzerinde emir ve kumanda kalmamıştı. Adeta delice bir emir verdim. Bu emrin esaslı noktaları şunlardır:

'Şam'da bulunan bütün kuvvetler benim orada bıraktığım İsmet Bey'in emri altında, Rayek havalisindeki kuvvetler Ali Fuat Paşa kumandası altında kuzeye hareket edeceklerdir.'

Emrin bir suretini bütün kuvvetlerin kumandanı olan Liman von Sanders Paşa'ya gönderdim. Aleyhimde bir isyan olmuş:

— Bu adam kimdir ve ne yapıyor?

Ben zaten bunu bekliyordum. Yaptığım işin anlam ve niteliğini anlatacağımdan emin olarak Rayek istasyonunu yaktıktan sonra, ertesi gün yerli ahalinin ateşleri içinde Baalbek'e geldim. Baalbek'te beni bekleyen Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya kuzeye harekete dair olan emrin uygulanmasının sürdürülmesi gerektiğini tekrar ederek trenle Liman von Sanders'in bulunduğu Humus'a vasıl oldum. Gece idi. Çok samimi bir lisanla Liman von Sanders'e, bu durum karşısında verilmesi gerekli olan kararların bunlardan ibaret olduğunu izah ettim. Liman von Sanders, çok yüce gönüllü bir biçimde:

Bu Kararı Memleketin Sahipleri Verebilir

— Karar budur. Fakat ben nihayet bir yabancıyım, bu kararı veremem, bunu ancak memleketin sahipleri verebilir.

— O halde bu karar uygulanacaktır, cevabını verdim."

General von Sanders, Mustafa Kemal'e dönerek:

"— Yalnız rica ederim, benim kurmay başkanımı da ikna eder misiniz?.."

Sözü tekrar Mustafa Kemal'e bırakalım:

"Liman von Sanders'in Kurmay Başkanı Diyarbakırlı Kâzım Paşa'dır.

Kâzım Paşa hasta idi. Liman von Sanders ile beraber onun yattığı odaya gittik. Söylenmesi gerekenleri anlattım. Kâzım Paşa derhal Liman von Sanders'le beraber, benim düşümcemde birleştiler. Benim uygulamalı kararım şuydu:

Ortada kalan 7. Ordu'nun sadece unvanı ve birçok enkaz!.. Bunları Halep'te, Suriye'nin en üst kuzeyinde toplamak, ondan sonra, yeni karar almak... Ve bunu bizzat ben yapacaktım. Liman von Sanders müteselli bir vaziyette (avunmuş bir durumda), bu teklifimi kabul etti."(6)

İki Yıldırım Orduları Komutanı

O andan itibaren iki Yıldırım Orduları komutanı vardı. Birincisi Yıldırım Orduları komutanı unvanını taşıyan Mareşal Liman von Sanders, ötekisi böyle bir unvana sahip olmayan ancak orduları eylemli olarak yöneten Miralay (Tümgeneral) Mustafa Kemal...

Mustafa Kemal, dağılan Yıldırım Orduları grubundan Halep bölgesinde bir ordu oluşturdu, kent içinde Araplarla çarpıştı, daha sonra kuvvetlerini Halep ilerisine doğru çekti: İskenderun, Baylan, Dir-i Cemal çizgisini esas aldı. Ertesi günü sabahı, Mustafa Kemal'in kuvvetlerinin geri çekildiğini sanan Arap ve İngilizler sevinç içerisinde saldırıya başladılar. Ancak Mustafa Kemal'in aldığı savaş düzeni sayesinde İngilizler püskürtüldü, yenildi ve perişan oldu. (26 Ekim 1918)

Misak-ı Milli Çizgisi

Mustafa Kemal şöyle diyor:

"İşte bu zafer neticesi bir hat (çizgi) tespit ettim, sınırladım ve kuvvetlerime emir verdim ki düşman bu hattın ilerisine geçmeyecektir. Nitekim geçmemiştir."(7)

---

(6) Atay, s.66-67; Görgülü, age, s.110-114. (Sadeleştirildi)
(7) Atay, age, s.69; Görgülü, age, 115-118.

Liman von Sanders de bu önemli durumu şöyle anlatır:

"Bundan sonraki günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın 7. Ordusu birçok saldırıya uğradı, ama bunların hepsini geri püskürtmeyi başardı ve şu yere çekildi: Cephe, Marata'dan başlayıp İskenderun'a giden yol üzerinde... demiryolunu geçiyor ve Cirbin doğusuna kadar uzanıyordu. Güvenlik birlikleri de Halep'in 25 kilometre kuzeybatısındaki ziyarete kadar ileri sürülmüş bulunuyordu."[8]

Mustafa Kemal'in İngilizleri Katma bölgesinde, belirtilen bu çizgide durdurmasıyla Misak-ı Milli'nin güneydeki doğal sınırı da çizilmiş oluyordu. İngilizlerin püskürtülmesinden sadece 4 gün sonra 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.

Atatürk çizilen bu sınırla ilgili olarak sonraları şu önemli noktayı belirtmiştir:

"Gerek Erzurum Kongresi'nde, gerek Sivas Kongresi'nde Türkiye'nin hududu millisinin (milli sınırlarının) tespiti için ben Türk süngülerinin işaret ettiği bu hattı (çizgiyi) esas kabul ettim."[9]

Üstün Askerlik Stratejisi

Yukarıda çok yalın sözcüklerde anlatılan durum aslında üstün bir askerlik stratejisi ve uygulamasıydı. Mustafa Kemal'in üstün askerlik yeteneklerinin, yurtseverliğinin ve öngörüsünün ürünüydü. Tüm bu olup bitenlerden bilgi sahibi olan kişi, ordunun kurmay başkanı General Kâzım İnanç Paşa'ydı. Mustafa Kemal'in dinamik hareketleriyle ordusunu geriye çekmesini, çökmüş bir orduyu kurtarışını görevi gereği en iyi izleyen oydu.

Çekiçle Örs Arasında Gelişen Dostluk

Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki üstün komutanlık yetenek ve kahramanlıkları, Suriye cephesinde çökmüş bir orduyu kurtarışı ve ordu komutanının emirlerini dinlemeyerek bu ordudan arta kalan birlikleri Anadolu içlerine doğru göndermesi... Kurmay başkanı olarak görevi gereği bütün bunları en iyi izleyen ve bilen Kâzım İnanç Paşa'ydı. Tüm bu nedenlerle Mustafa Kemal'e içten sevgi ve saygı duyuyordu.

---

(8) Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, s.109.
(9) Atay, age, s.170; İ. Görgülü, age, s.118.

Aralarında ateşle ihanetin kol kola gezdiği savaş cephelerinde oluşan mert ve sağlam bir asker arkadaşlığı, sarsılmaz bir dostluk vardı. İşte bu nedenle, Mustafa Kemal Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa'nın odasında kapıların kapatılmasını istiyordu; anılarında çok yalın bir cümle ile şöyle diyor:

"Kâzım Paşa ile açık konuşarak bütün düşüncelerimi anlattım." İşte en önemli iki kelime budur. "Açık konuşarak" ve "her şeyi anlattım." Nedir bu açık açık anlatılan düşünceler?

Mustafa Kemal Anadolu'da ne yapacağını anlatmıştı. Eğer aralarında böylesine sağlam bir dostluk olmasaydı açık açık bütün düşüncelerini anlatabilir miydi? Bu sıkı dostluk nedeniyle kararnameyi Mustafa Kemal'le Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa birlikte yazdılar. Durum bunu gösteriyor, gerçek budur.

Pekiyi, bu yönergeyi Mustafa Kemal'in istediği gibi düzenleyen Kâzım Paşa'ya sonra ne oldu?

16 Mart 1916'da İngilizler meclisi bastılar ve dağıttılar.

2. Başkan Kâzım Paşa'da Genelkurmay ikinci başkanlığı görevinden azledildi. İki ay gibi kısa bir sürede, sürekli iletişim içinde bulunduğu Anadolu'ya geçti. (27.06.1920). Temmuz 1920'den Kasım 1920'ye kadar Batı Cephesi komutanlığı yaptı. Daha sonraki savaşlara katıldı. Başkomutanlık Savaşı sırasında, Mustafa Kemal'e çok yakın olduğu için, başkomutanlık kalemi başkanlığı gibi çok stratejik bir göreve atandı. Kolordu komutanlığı yaptı. Korgeneral oldu, milletvekilliği yaptı.

Şimdi Mustafa Kemal'e verilen görevle ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

Görevle İlgili Değerlendirmeler

Mustafa Kemal'in görevlendirilmesiyle ilgili birçok değerlendirme yapılmıştır. Bu konudaki kimi değerlendirmeleri bu bölümde özetlemekte yarar vardır.

Mustafa Kemal'in Değerlendirmesi

Mustafa Kemal görevlendirilmesini, o dönemde İstanbul'da kurulan hükümetler karşısında kendi durumunu ele alarak şöyle değerlendirir:

"Mütareke devrinde İzzet Paşa'dan sonra sadrazamlığa gelerek adeta her gün değişen kabinelerinde bakanlık görevi alanların hakkımda şöyle bir görüş beslediklerini sanıyorum. Beni Talat Paşa'nın, Enver Paşa'nın ve genellikle İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin karşıtı kabul ediyorlardı. Bu nedenle kendileri tarafından kazanılabileceğim ve onlara hizmet ederek yararlı olacağım düşüncesindeydiler. Benimle bu yoldan temas arayan, dostluk kurmaya çalışan nâzırlar olduğunu hatırlarım."[10] Mustafa Kemal kendisinin İstanbul'dan uzaklaşması konusuna da şöyle açıklık getirir:

İstanbul'dan Uzaklaştırma

"Vahdettin kabinelerinde benim için iki zıt fikir olduğunu yukarıda söylemiştim: Biri beni lehlerinde kazanmaya çalışanlar, diğeri hiçbir suretle itimat edilmemek (güvenilmemek) lazım olduğunu iddia edenler!.. Bu adamı İstanbul'dan uzaklaştırmak lazımdır. Mustafa Kemal'i Anadolu dağlarına atmalı ve orada çürütmeli! Nihayet bu karar üzerinde mutabık kalmışlar."[11]

Mustafa Kemal'in bu değerlendirmesi de aslında doğrudur. Onun Anadolu'ya gönderilişinde yetkili kişiler arasında iki zıt fikir çatışmıştı. Kimileri Mustafa Kemal'e inanıyor, onun kazanılması gerektiğini ileriye sürüyordu; kimileri de ondan korkuyor, bir an önce onu İstanbul'dan uzaklaştırmak istiyordu.

Bayur, Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırma kararına varanların başında Sadrazam Damat Ferit'in geldiğini belirtmektedir. O sıralarda Osmanlı devleti Genelkurmay başkanı olan Fevzi Çakmak'ın Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'dan duyduğunu Bayur şöyle aktarıyor:

Damat Ferit'in Kuşkuları

"Padişahla Mustafa Kemal arasında temasın kesilmemesi, Ahmet Rıza (senato başkanı) Mustafa Kemal işbirliği üzerine kurulacak bir hükümetin oluşabileceği haberinin bir zamanlar kulislerde dolaşmış olması ve Vahdettin'in sıkışık bir durumda eli altında bu-

---

(10) Atay, age, s.196; Görgülü, age, 195-196. Bu değerlendirmeden sonra Mustafa Kemal İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'le, Bahriye Bakanı Avni Paşa'nın isimlerini, dostluk kurmaya çalışan bakanlar olarak gösterir.

(11) Atay, age, s.124; Görgülü, age, s.202.

lunanlar arasında işbaşına getirebileceği, halk ve orduca kendisine güvenilen hemen tek kuvvetli kimsenin Mustafa Kemal olması Damat Ferit'i kuşkulandırmakta ve Mustafa Kemal'in İstanbul'dan uzaklaşması gerektiği düşüncesini kafasında yaratmaktaydı."[12]

Kanımızca Mustafa Kemal'in görevlendirilmesinde yukarıda belirtilen tüm bu nedenlerin her biri etkili olmuş ve sonunda Mustafa Kemal'in beklediği gerçekleşmişti.

Geniş Yetkilerle Elde Edilen Amaç

Yukarıda görüldüğü gibi geniş yetkilerle donatılmış bir kararname ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal, kafasında plandığı temel hedefi kararnameye koydurtmuştu. Böylece, Anadolu'ya geçince ilk aşamada, Anadolu'da orduları dağıtılmış, güçsüz ancak unvanları olan komutanlar ve sivil yöneticiler, vali ve mutasarrıflarla yasal olarak ilişki kuracak konuma geçmiş oluyordu.

Mustafa Kemal'in amacı da buydu. Anadolu'yu örgütleyebilmesi, milli heyecanı bir amaca yönlendirebilmesi için ilk aşamada böylesi bir yetkiye gereksinmesi vardı.

Bu kararnamedeki geniş yetkiler daha sonra türlü yorumlara neden olmuştur. Burada iki gerçekçi değerlendirme üzerinde duracağız.

Prof. Jaeshcke'nin Değerlendirmesi

Prof. Jaeschke, Damat Ferit hükümetinin kararname konusunda bilinçli davranmadığını ve istenen yetkileri umursamadığını ileri sürer. Gerçekten, bu noktada Damat Ferit için önemli olan husus, İngilizlerin şikâyetlerini gidermekti. Jaeschke, "Aynı biçimde İngilizler de başlangıçta Mustafa Kemal'in böyle bir göreve atanmasını önemsememişler, hatta ona verilen yetkilerin neler olduğuna dikkat etmemişlerdi,"[13] diyor. Ancak, ileride belirtileceği gibi Mustafa Kemal Anadolu'ya geçip örgütlenme girişimlerine başlayınca İngilizlerin akılları başlarına gelmiş ve hemen harekete geçmişlerdi.[14]

---

(12) Bayur, age, s.291.

(13) Belleten, TTK Yayını, Sayı 128, s.302; ş. Turan, age, s.198.

(14) İleride "Yalanlar-Uydurmalar-Doğru Yanıtlar"ın ele alındığı 26 Bölüm'e bakınız.

Refik Halit'in Değerlendirmesi

Aslında, Mustafa Kemal'in elde ettiği yetkilerle ilgili olarak en doğru yargıyı, Kuvayı Milliye hareketine başından beri karşı olan, Osmanlı hükümetlerinde Posta Telgraf Genel Müdürlüğü yapan, ünlü yazar Refik Halit (Karay) yapmıştır.

Refik Halit 5 Şubat 1920 tarihli *Alemdar* gazetesinde şöyle yazıyor: "Mustafa Kemal Paşa devamlı bir çalışmayla, Harbiye nâzırının safiyetinden (samimiyetinden), bönlüğünden (budalalığından) ve kabinenin zaafından (güçsüzlüğünden) istifade ederek, en yüksek bir askeri görevi elde etmiş ve Anadolu'ya müfettiş olarak resmen geçmiştir."(15)

Doğrusu budur. Yoksa, bu geniş yetkilerin kararname kapsamına alınmasında ne Padişah Vahdettin, ne sadrazam ne de bir başka kişi rol oynamışlardır.

Geniş yetkiler, o günkü koşullarda sadrazamın ve bakanlar kurulunun çaresizliğinden yararlanılarak Mustafa Kemal'in yönlendirmesi, iradesi ve kararlılığıyla elde edilmiştir.

Atama ve İngiliz Yetkililer

Bu kitabın başından beri, işgal İstanbulu'nda İngilizlerin önemli konularda etkin bir biçimde denetim sağladıkları vurgulanmaktadır. Böylesi bir tutum içinde olan İngiliz yetkililerinin Mustafa Kemal'in Anadolu'ya atanmasından haberleri olmamış mıdır?

Mustafa Kemal'in atama aşamasında, Sadrazam Damat Ferit'in İngiltere Büyükelçiliği Baştercümanı Ryan'la görüştüğü anlaşılıyor.

Damat Ferit öncelikle, İngilizlerin notasından sonra şikâyet konusu olan Anadolu'daki asayişi sağlamak için üç askeri müfettişlik kurulduğunu, İstanbul'daki 1. Ordu müfettişliğine Fevzi Çakmak'ı,n Konya'daki 2. Ordu müfettişliğine Mersinli Cemal Paşa'nın atandığını, İngilizlerin şikâyetçi olduğu Karadeniz ve Doğu Anadolu illerindeki olaylarla ilgili olarak 9. Ordu müfettişliğine Mustafa Kemal'i atamayı düşündüklerini bildirdi.(16)

---

(15) 5 Şubat 1920 tarihli *Alemdar* gazetesinden aktaran İhsan Ilgar, *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın,* İstanbul, Kervan Yayıncılık, 1973, s.42.

(16) Andrew Mango, age, s.257.

İyi Türkçe bilen ve İngiliz gizli servisinin en önemli unsurlarından birisi olan Baştercüman Ryan bu konuda anılarında şunları yazıyor:

"1919 baharında Türk hükümeti Anadolu'da merkez tarafından kontrolü daha iyi düzenlemek amacıyla birkaç genel müfettişlik kurulmasına karar verdi. Tayin ettiği ilk ve güvenilir tek müfettiş Mustafa Kemal idi. Kendisini seçkin asker olarak göstermiş fakat bu zamana kadar göze çarpan hiçbir siyasi rol oynamamıştı.

İtiraf etmeliyim ki Damat Ferit benimle müfettişliğin şeması hakkında konuştuğunda onun adı bana hiçbir şey ifade etmedi...

Damat Ferit, Mustafa Kemal'le yemek yediğini ve ondan memnuniyet verici sadakat (bağlılık) vaatleri aldığını ve bunları bir subayın centilmen yemini olarak kabul ettiğini anlatarak beni inandırdı."(17)

Bu satırlar, Damat Ferit'in, Mustafa Kemal'in ataması ile ilgili olarak İngilizlere bilgi verdiğini ve onaylarını aldığını açık bir biçimde göstermektedir.

Mustafa Kemal'in Seçiliş Nedenleri

Bu noktada şöyle bir yargı doğrudur. Evet, o şartlarda Anadolu'ya bir general göndermek gerekiyordu. Ama neden Mustafa Kemal seçildi?

Bu bölümü bitirirken Mustafa Kemal'in seçiliş nedenlerini özet olarak vermekte yarar vardır:

1- İngilizlerin 21 Nisan 1919 tarihli notasından sonra Anadolu'ya bir general gönderilmesi zorunlu olmuştu. İngilizler de sıkıştırıyorlardı, bu nedenle hükümet tarafından ivedi bir karar verildi.

2- Seçilecek generalin padişaha yakın, Almanlara ve İttihat-Terakki'ye karşı olması bir önkoşuldur. Tüm bu nitelikler tam olarak Mustafa Kemal'de vardır. Hatta Almanya seyahatinde padişahla beraber olmuşlardır, padişahın takdir ve sevgisini kazanmıştı. Üstelik Filistin savaşları sırasında gösterdiği üstün başarıları nedeniyle padişah tarafından 22 Eylül 1918'de kendisine padişahın onursal yaverliği sanı verilmişti. Tüm bu nedenle de padişaha yakındır, Almanlara ve İttihat Terakki liderlerine karşı oluşu da kesindir.

---

(17) Ryan, *The Lord of the Dragomas,* Londra, 1951, s.131. Aktaran Ş. Turan, *Mustafa Kemal Atatürk,* age, s.193-194.

3- Bakanlar kurulu içerisinde Enver Paşa'nın karşıtı olması nedeniyle Mustafa Kemal'in kazanılmasını isteyenler vardı, böylece onlara yararlı olacağı düşüncesindeydiler.

4- Bu olumlu yönler yanında, Mustafa Kemal'i İstanbul'da potansiyel bir başağrısı olarak görenler de vardı. Padişahla yakın ilişkisi nedeniyle her an Harbiye bakanlığına ya da sadrazamlığa gelebileceği varsayılmaktadır. Bu nedenle onun gözden uzak tutulmasını isteyenler de vardı. Başbakan Damat Ferit bu gruba girmektedir. Gözden uzak olması, kişisel siyasetin gereği olarak kabul edilmelidir.

5- Ona hiçbir biçimde güvenmeyenler de onun bir an önce İstanbul'dan Anadolu içlerine gönderilerek oralarda çürümesini istiyordu.

6- İngiliz gizli servisi de, bu görev için kendilerine çok yakın olan Padişah Vahdettin'in onayını almış olan Mustafa Kemal'e güvenmek gerektiğini düşünerek bu atamaya karşı çıkmadılar.

Şimdi, 1 Mayıs-16 Mayıs arasındaki gelişmelere geçebiliriz.

26

ATAMANIN GÜNCESİ

(1 Mayıs – 16 Mayıs 1919)

Bu bölümde atanmasından, Mustafa Kemal'in Samsun'a hareket ettiği 16 Mayıs 1919 tarihine kadar geçen sürenin gün gün gelişmelerini inceleyeceğiz; güncesini vereceğiz.

Atama kararnamesi, Harbiye bakanı ve sadrazam tarafından aynı gün imzalandı (29 Nisan 1919). Padişaha sunuldu ve bir gün sonra 30 Nisan 1919 günü Padişah Vahdettin tarafından onaylandı. Savaş Bakanı Şakir Paşa, bu onaydan sonra Mustafa Kemal'i makamına davet etti kendisiyle görüştü ve onu Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın makamına götürdü.[1]

Sadrazamın makamında yapılan bu görüşmenin Mustafa Kemal'in atama işlemlerinin yasal olarak tamamlandığı 30 Nisan ya da 1 Mayıs 1919 günü olması olayların doğal akışına uygundur.

Damat Ferit'le İlk Görüşme

Mustafa Kemal Sadrazam Damat Ferit Paşa ile bu ilk karşılaşmasını şöyle anlatır:

"Sadaret (başbakanlık) makamında altın gözlüklü, bakışları sevinçten parlayan Damat Ferit Paşa bana çok iltifat etti. İtimadının (güvenin) ne kadar derin olduğunu, benden çok şeyler beklediğini

---

(1) Değişik kaynaklar Mustafa Kemal-Damat Ferit görüşmesinin iki kez yapıldığını belirtir. Tarih olarak 27-28-30 Nisan ve 1-13-14 Mayıs tarihleri ileri sürülür. Mustafa Kemal anılarında tarih belirtmiyor. H. Bayur kitabında tarihler arasındaki tutarsızlıklara işaret eder. Borak kitabında bu değişik tarihler için özel bir bölüm ayırmıştır. Bkz. H. Bayur, age, s.300; S. Borak, age, s.244-245. Bize göre 30 Nisan-14 Mayıs 1919 tarihleri arasında üç kez görüşme olmuştur. Sadrazamın makamında, evinde çay ziyafeti ve evinde akşam yemeği. Yeri geldiğinde bu görüşmeler üzerinde durulacaktır.

söyledi. Tatmin edici cevaplar (doyurucu, yanıtlar) verdim. Bana mutlak yetkiler vermiş olduğunu işaret eder sözler sarf etti. Veda ederken: 'Her arzunuzu doğrudan doğruya bana yazabilirsiniz, derhal yapılacağından emin olunuz!' diyordu. Bunun çok faydalı olacağını söyleyerek, derin teşekkürlerimi tekrar ettim. Sadaret makamından çıktık."(2)

Mehmet Ali Bey'le Görüşme:

"Başbakanın makamından çıkınca Harbiye Bakanı Şakir Paşa Mustafa Kemal'e:

— İster misiniz İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'le sizi görüştüreyim? dedi:

Mustafa Kemal:

— Çok uygun olur, efendim. Görevimin o makamla ilgisi vardır, diye yanıt verdi.

Savaş Bakanı Şakir Paşa, iyi bir iş, iyi bir düzenleme yapmış olmaktan adeta sevinç duyarak İçişleri bakanının odasına girdi ve Mehmet Ali Bey'e, Mustafa Kemal'i göstererek 'Samsun'daki olayların soruşturmasına görevli Mustafa Kemal Paşa' diye tanıttı.

İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey de sevinç belirtileri göstererek, Mustafa Kemal'in elini tuttu, Şakir Paşa'ya dönerek:

— Sizi tebrik ederim, çok isabetli bir seçimde bulundunuz; ben zaten paşayı tanıyıp takdir etmiştim. Kanaatime (görüşüme) siz de iştirak etmiş olduğunuz için bahtiyarım (mutluyum), dedi.

İçişleri bakanının makam odasında oturdular. Bakan Mehmet Ali Bey, bakanlığıyla ilgili işlerde Mustafa Kemal'e her kolaylığı yapacağından, kendisiyle doğrudan doğruya yazışmada bulunabileceğinden söz etti. Pek samimi bir biçimde ayrıldılar."(3)

'Cevat, Beni Anlayan Subaylar Bul!'

Atatürk, bu protokol görüşmelerinden kurtulup Şişli'deki eve doğru yol alırken, yaveri Cevat Abbas'a: "Cevat, şimdi beni anlayan ve bana samimiyetle bağlanacak ve işten ziyade maksadıma hadim

(2) Atay, age, s.130; Görgülü, age, s.209-210.
(3) Atay, age, s.130-131; Görgülü, age, s.210.

olacak (hizmet edecek) yetenekte bir yaver ve birkaç emir subayı ve yardımcı subaylar bul," emrini verdi.[4] Buradaki niteleme önemlidir. Mustafa Kemal "maksadına, amacına yardım edecek" yani Anadolu'da girişeceği bağımsızlık savaşını anlayacak ve bu amaç için hizmet edecek subaylar istemektedir.

1 Mayıs 1919 Perşembe

1 Mayıs günkü *İkdam* gazetesinde "Mustafa Kemal Paşa, Umumi Şark Orduları kumandanlığına tayin edildi" başlığı taşıyan bir haber yayınlandı.[5]

Böylece, Mustafa Kemal'in atanması kamuoyuna duyurulmuş oluyordu.

Mustafa Kemal yeni görevinin gerektirdiği kadrosunu oluşturmak için çalışmaya başladı. Öncelikle kendisiyle en yakın çalışacak kurmay başkanını seçmesi gerekiyordu.

Mustafa Kemal kurmay başkanlığı için Albay Kâzım Dirik üzerinde karar kıldı, kendisine daha önceden telefon ederek 1 Mayıs 1919 Perşembe günü sabahı, Albay Kâzım Bey'in evine uğradı. Kâzım Dirik, Rumeli doğumlu (Manastır 1881) çok çalışkan ve çok ciddi bir subaydı.

Mustafa Kemal, kendisiyle birlikte Anadolu'ya gidip gidemeyeceğini sorunca, Albay Kâzım Bey görevi derhal ve heyecanla kabul etti. Mustafa Kemal, bir kez daha düşünün, dedi.

Birkaç gün sonra Albay Kâzım Bey Şişli'deki evdedir. Kendisini misafir odasına alırlar. Daha sonra odaya Mustafa Kemal gelir.

Şimdi bu önemli anı Kâzım Dirik'ten dinleyelim:

"Neşeli, heyecanlı bir hali vardı. İçeri girdiği zaman yüzümde okuduğu merakı gidermek için yavaş bir sesle dedi ki:

— Samsun'a gidiyoruz!...

Bu haber bende sürpriz tesiri yaptı. Cümleyi tekrarlamaktan kendimi alamamıştım:

— Samsun'a gidiyoruz.

Yanıma yaklaşarak elini omuzuma koydu.

---

(4) Cevat Abbas, age, s.216. (Sadeleştirildi)
(5) *İkdam,* 1 Mayıs 1919; Z. Sarıhan, age, C.I, s.221.

Kâzım Dirik (1881-1941)
Manastır'da doğdu. Çeşitli ordu görevlerinde bulundu. Menzil komutanlığı yaptı. 30 Haziran 1919'da Erzurum valisi oldu. 30 Ekim 1920'de Ankara hükümetinin Gürcistan temsilciliğine atandı. Savaştan sonra İzmir valisi oldu. 1926'da Atatürk'e karşı hazırlanan İzmir suikastını ortaya çıkardı.

— Beraberce Samsun'a gideceğiz, merkez orası. Siz Samsun'u biliyor musunuz Kâzım Bey?

— Ben, Şark Orduları grup menzil müfettişi iken bu güzel şehri görmüştüm.

Öğleden sonraya kadar kendisinin 9. Ordu vaziyeti hakkında bakanlıktan alabildiği bilgiler üzerine bir plan hazırladık ve şema yaptık. Görülüyordu ki '9. Ordu' adını alan ve merkezi Samsun'da bulunması gereken bu grup o tarihte memleketin hemen bütün yerlerinde olduğu gibi sadece isimden oluşan bir anlam ifade ediyordu. ...Eve gelip, haberi duyduğu zaman hayat arkadaşım bu yeni yolculuğu tevekkülle karşıladı.

— Biz de geliyoruz, dedi.

— Hayır, dedim. Siz arkadan gelirsiniz, biz bakalım neler olacağız.

...Yol hazırlıklarımı yapmak üzere evden tekrar çıktım ve akşam geç döndüm. Ne yaptığımı da açıkçası burada itiraf edeyim: Yanımda birkaç aile yadigârı mücevher vardı. Onları emniyet sandığına rehin ettim. Eve para bırakmak lazımdı. Askeri elbisem çok eskimişti ve bir valizim bile yoktu."[6]

4 Mayıs Pazar

Mustafa Kemal'in atama konusu, 4 Mayıs Pazar günü toplanan Osmanlı bakanlar kuruluna getirildi. Kimi kaynaklarda bakanlar kurulunda Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile Adalet Bakanı Mehmet Cemil'in bu atamaya karşı çıktıkları belirtilir. Bu karşı çıkışın ayrıntıları bilinmiyor, bugüne kadar da belgelenememiştir.

---

(6) K. Doğan Dirik, *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kâzım Dirik,* Gürer Yayınları, 2008, s.58-59; S. Borak, age, s.248 (kısmen sadeleştirildi).

Başbakan Damat Ferit'in bu atamayı doğrudan padişahın istediğini söyleyerek karşı çıkanları yatıştırdığı belirtilmektedir.[7]

Bakanlar Kurulu Toplantısı Bekleme Salonu

Cevat Abbas'ın anılarında, atama kararnamesinin bakanlar kurulunda görüşüldüğü gün, Mustafa Kemal'in de başbakanlıkta beklediği belirtiliyor. Cevat Abbas'ın yazdığına göre, Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, atama konusunun bakanlar kuruluna sunulduğunu, gerektiğinde derhal görüşlerini bildirmesi için Mustafa Kemal'in de bakanlar kurulunun toplandığı Babıâli'de bulunmasını istedi.[8]

Şakir Paşa'nın Cevat Abbas'a Jesti: "Yaveriniz Akrabamdır"

Başyaver Cevat Abbas bundan sonrasını şöyle anlatıyor:

"Babıâli'de sadrazamlık bekleme salonunda bekliyorduk. Bakanlar kurulundan başarıyla ayrılan Mareşal Şakir kumandanımı çağırttı ve dış merdivene doğru yürürken, her şeyin arzuya göre bitirildiğini bildirdi ve bundan sonra da 'Cenabı Hak yardımcınız olsun' duasında bulundu. Bana dönerek gülümsedi. Ve ima eden bir yüz ifadesiyle memnunsunuz galiba dedi. Yanıtını beklemeden Atatürk'e döndü. Yaveriniz akrabamdır fakat beni hiç sormaz ve aramaz, pek nadir gözükür. Ancak çok yakın olarak biliyorum size pek bağlı ve düşkündür," dedi.[9]

---

(7) T. Mümtaz Göztepe, *Osmanlıların Son Padişahı Vahdettin,* s.182. Aktaran Ş. Turan, Atatürk, age, s.197.

(8) *Atatürk'ün Yaveri*, age, s.215. Bakanlar kurulunun pazar günü toplanması doğaldır, çünkü Osmanlı'da hafta tatili cuma günüydü.

(9) *Atatürk'ün Yaveri*, age, s.215. (Sadeleştirildi) Cevat Abbas'ın da belirttiği gibi Harbiye Bakanı Gürcü Mareşal Şakir dürüst bir kişiydi ve Mustafa Kemal'in bu göreve atanmasını içtenlikle istemişti. Şakir Paşa hakkında Mustafa Kemal şöyle der: "...Rahmetli de vicdani bir seziş olmak lazımdı ki, imza edemem sözünden sonra mühürmü basarım demiştir." Bu nitelemesiyle Atatürk, Şakir Paşa'ya minnet duyduğunu belirtir. Bkz. Görgülü, age, s.206. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı gün 19 Mayıs 1919'da yeniden oluşturulan bakanlar kuruluna Şakir Paşa alınmadı. Bir süre sona da vefat etti.

Böylece Harbiye Bakanı Şakir Paşa, Cevat Abbas'a, işte gördüğün gibi, seninle daha önce konuştuklarımızı yerine getirdim demek istiyordu.

5 Mayıs 1919 Pazartesi

Atama kararnamesi ertesi günü (5 Mayıs 1919) resmi gazetede *(Takvim-i Vekai)* yayımlandı.

Resmi gazetede yayımlanan kararname, o zamanki deyimle "irade-i seniye" (padişah buyruğu) şöyleydi:

"Dağıtılan Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mirliva (Tümgeneral) Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu müfettişliğine atanmıştır. Bu padişah buyruğunun yürütülmesiyle Harbiye bakanı görevlidir."

Bu atama kararının altında Harbiye bakanı, başbakan ve padişahın imzaları bulunuyordu.

6 Mayıs 1919 Salı

Bakanlar kurulunca onaylanan atama kararnamesi ve yetkileri belirleyen yönetmelik Mustafa Kemal'e resmi bir yazı ile bildirildi. Ayrıca, görev yerine gitmek için acele etmesi istendi.[10]

Aynı gün 9. Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kâzım imzasıyla Savaş Bakanlığı'na sunulan yazıda, I. Dünya Savaşı galipleri (İtilaf devletleri) ile yapılan anlaşma ve alınan kararların Dışişleri bakanlığından; görev alanına giren illeri gösteren bir krokinin de İçişleri bakanlığından alınarak, müfettişliğe verilmesini; ayrıca, yine Savaş bakanlığına bir başka yazı yazılarak 9. Ordu müfettişliğine ait 6 adet resmi mührün hazırlanması için gerekenlere emir verilmesi istendi.[11]

---

(10) H.T.V.D., Sayı 1, Belge 2; S. Borak, age, s.253.

(11) Hazırlanması istenen resmi mühürler şunlardır: 1) 9. Ordu Kıtaları Müfettişliği, 2) 9. Ordu Kıtaları Müfettişliği Kurmay Başkanlığı, 3) 9. Ordu Sağlık Müfettişliği, 4) 9. Ordu Topçu Müfettişliği, 5) 9. Ordu Adli Müşavirliği, 6) 9. Ordu karargâh komutanlığı. Bu mühürler darphanede kısa sürede hazırlanarak 9. Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na teslim edilmiştir.

7 Mayıs 1919 Çarşamba

Mustafa Kemal'in atama kararı ve yetkileri, görev bölgesinde bulunan 3, 13 ve 15. kolordulara, Savaş Bakanlığı tarafından resmen bildirildi.[12] Bu görev yazısı, bir gün sonra da bütün Anadolu'ya gönderildi.

Mustafa Kemal, Savaş Bakanlığı'na bir yazı yazarak 9. Ordu karargâhını oluşturan görevlilerin 3 aylık ödeneklerinin peşin olarak ve İstanbul'da ödenmesini istedi.[13]

8 Mayıs Perşembe

Mustafa Kemal, Şişli'deki evde kendi kurmaylarıyla çalıştı. Gerekli temaslarda bulundu.

9 Mayıs 1919 Cuma

Mustafa Kemal kendi görev alanı içinde bulunan Anadolu'daki görevlilere kurmay başkanı aracılığıyla İstanbul'dan yazı da yazmaya başladı. İlk yazı, Sivas'ta bulunan Kolordu Komutanı Albay Selahattin Bey'in Samsun'a gelerek kendisini beklemesini istedi. Bugünlerde, Mustafa Kemal'in İsmet İnönü'yü evinde ziyaret ettiği kesin olarak bilinmektedir. Bu ziyaretin 9 Mayıs 1919 Cuma günü gerçekleşmiş olması büyük olasılıktır.[14]

İsmet İnönü'yü ziyaretle ilgili olarak Mustafa Kemal şunları söylüyor:

"Şimdi size gizli bir buluşmadan bahsedeyim: Süleymaniye[15] sokaklarından birinde hoş bir ev... Buraya vakitsiz ve teklifsiz gitmiştim. Kim olduğumuzu bilmeksizin bizi ev içinde gören hizmetçi kız:

— Ne istiyorsunuz, beyefendi hazır değil! diyordu.

Kızcağıza:

---

(12) Belge: (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi) H.T.V.D. Sayı 1, Belge 5, 6, 9.
(13) H.T.V.D., Sayı 1, Belge 11.
(14) U. Kocatürk, age, s.79.
(15) İstanbul'da Eminönü ile Fatih arasındaki ünlü Süleymaniye Camii'nin bulunduğu, yoğunlukla orta ve alt gelir grubundaki Türklerin oturduğu bölge.

— Hele misafir odasına al, bir taraftan beyefendi de hazır olur! dedim.

Odaya girdik. Hizmetçi kıza fazla bir şey söylemeye lüzum kalmadan, ev sahibi beyefendi güler yüzü ile içeri girdi:

— Ne haber... ne haber... bu ne baskın?

Kimdi tahmin ediyor musunuz: İsmet Bey! (İsmet İnönü).

— Vaktim dar, sana hikâyeyi kısaca söyleyeceğim, dedim. Ve her şeyi anlattım:

— Ben yerleşinceye kadar sen de bana yardım edecekşin ve iş başladığı vakit yanıma geleceksin!

Veda etmek üzere ayağa kalktım, ellerimi tuttu: 'Biraz daha konuşsaydık' dedi..."[16]

Fethi Okyar ile Son Görüşme

Mustafa Kemal'in eski İçişleri Bakanı ve çok yakın arkadaşı Fethi Okyar'ın tutuklanması üzerine (10 Mart 1919) ertesi günü 11 Mart 1919'da emniyet müdürlüğünde Sansaryan Han'da kendisini ziyaret ettiğini yukarıda anlatmıştık. Fethi Okyar bir ay sonra 9 Nisan 1919'da salıverildi, ancak 17 Nisan'da tekrar tutuklandı. Mustafa Kemal, Samsun'a hareket etmeden önce Bekirağa Bölüğü'ne giderek, son kez Ali Fethi Bey'i ziyaret etti.[17]

Mustafa Kemal, üzüntülü bir ortamda gerçekleştirilen bu ziyareti şöyle anlatıyor:

"Fethi Okyar Bey'i öteki tutuklularla beraber Bekirağa Bölüğü'ne nakletmişlerdi. Bir iki defa yanlarına gitmiştim. Tekrar ziyaret ederek sırdaşlarıma bu müjdeyi vermek istedim.[18] Önce hapishane müdürünün odasına girdim, müdür beni hürmetle karşıladı

---

(16) Atay, age, s.131; S. Borak, age, s.225-226; Görgülü, age, s.210-211.

(17) Bu ziyaretin tarihini kesin olarak bilmiyoruz. Atatürk'ün İsmet İnönü'yü ziyaret ettiği 9 Mayıs Cuma ya da 10 Mayıs Cumartesi günü olabilir. Kimi yazarlar bu ziyaretin 15 Mayıs'ta olduğunu belirtirler. İleride görüleceği gibi 15 Mayıs günü Mustafa Kemal çok yoğun bir gün geçirdi. Bu yoğunluk içerisinde bu ziyaretin gerçekleşmesi olası görünmüyor. Mustafa Kemal'in anılarında Fethi Okyar'ı son ziyaretini İsmet İnönü'yü ziyaret öyküsünü anlattıktan hemen sonra aktarması bu ziyaretlerin art arda olduğu izlenimini vermektedir. Bu nedenle ziyaret büyük olasılıkla 9 Mayıs 1919 günü yapılmıştır.

(18) Müjdeden kasıt Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir göreve atanmasıdır.

Bekirağa Bölüğü'ndeki önemli tutuklulardan bir kesimi toplu halde. (20 Mayıs 1919)

ve ben oturduktan sonra ayakta durdu: 'Oturunuz Ali Bey!' dedim. Bu Ali Bey, Buğdan Gediği muharebesinde, komutanın kendisini aydınlatmamış olmasından, bana yanlış bilgi verdiği için açığa çıkardığım 20'nci Alay komutanı idi. Kabahatin onda olmadığını sonradan anlamıştım. Şimdi karşımda duran ve arkadaşları gözetimi altında bulunduran o idi. Harpte açığa çıkarılmış olması ona güven kazandırmış olmalı idi. Namuslu insanları savunmak borcumuzdur. Ali Bey müstesna bir asker olmayabilirdi, fakat cephelerde fedakârlık etmiş olanlardandı. Beceriksiz bir komutanın kurbanı, hakka razı olacak kadar da temiz kalpli idi. Artık söyleyebilirim. Hapishane müdürü sıfatı ile son ziyaretimde dedi ki:

Paşam Haber Aldık

— Paşam, haber aldık, Anadolu'ya gidiyormuşsunuz. Ne vakit isterseniz tutululardan istediklerinizi yanıma alarak size geleceğim.

Ayağa kalktım, Ali Bey'in elinden tuttum:

— Bana başarımın ilk müjdelerini veriyorsunuz, teşekkür ederim, dedim.

Bütün koğuşta serbestçe dolaşmak istediğim için, benimle beraber gelmemesini söyledim.

Önce Fethi Bey'i gördüm. Bir köşeye çekildik. Vaziyeti hikâye ettim. Sonra koğuşları dolaştık. Bazılarında birbiri üstüne yığılmış insanlar... Sıkışık karyolalar... İçlerinden biri üstüme atıldı, boynuma sarılarak:

— Görüyor musun Kemal, ne haldeyiz? dedi Hüsrev Sami![19]

Bazı büyükleri odalarında vakit öldürmek için oyun oynarken buldum. Yakınlarımla Ali Bey'le bir tertip (düzenleme) yapmanın mümkün olacağını konuştuk. Veda ettim."[20]

Mustafa Kemal'in Bekirağa Bölüğü'ne Gelişinin Yarattığı Olumlu Hava

Yeni Gün gazetesinin başyazarı Yunus Nadi'yi de Bekirağa Bölüğü'ne almışlardı. Mustafa Kemal'in bu son ziyaretinin izlenimlerini Yunus Nadi şöyle anlatıyor:

"...Bir gün yatak komşum Ali Fethi (Okyar) Bey'i merkez komutanlığı dairesine çağırdılar. Fethi Bey telaşlı bir eda ile üstünü başını düzeltti. Acaba tahliye mi edilecekti?

Yarım saat kadar sonra dönerek:

— Hayırdır inşallah, ne imiş?

Sorularıyla karşılaşan Fethi Bey alışılmış olan dinginlik ve ciddiyetle:

— Hiçbir şey değilmiş, beni bir arkadaş görmeye gelmiş de onun için çağırmışlar!

Ziyarete gelen arkadaşının Mustafa Kemal Paşa olduğunu daha sıkı fıkı olduğu bizlere söyledi. Akşamüstü Mustafa Kemal Paşa'nın ziyareti hakkında söyleştik. Fethi Bey o gün biraz daha rahattı. Paşa, Anadolu'ya gitmek için bir memuriyetten bahsetmiş:

— Bu hal böyle devam etmez, merak etmeyin elbet buna bir çare bulunacaktır, demiş.

---

(19) Hüsrev Sami (Kızıldoğan), 1884-1942, topçu subayı. Atatürk'ün Selanik'te kurduğu Vatan ve Hürriyet gizli cemiyetinin ilk toplantısına katılan 5 kişiden biri ve İttihat Terakki'nin fedailerindendir. Daha sonra askerlikten ayrılmıştı. Anadolu'ya ilk geçenlerdendir. Sivas Kongresi'ne Eskişehir delegesi olarak katıldı, daima Atatürk'ün yanında yer aldı.

(20) Atay, s.132; İ. Görgülü, s.211-212. Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar* kitabında Fethi Okyar'a yapılan bu ziyarette kendisinin de bulunduğunu belirtiyor. O günkü koşullarda olanaklıdır. Bkz. Orbay, age, s.296.

Bunlar avutma (teselli) kabilinden sözler olsa da Mustafa Kemal Paşa'nın dilinden çıktıkça çok kıymetli ve çok manalı görmemek olmazdı. Mustafa Kemal Paşa'nın çelik azmi, sağlam fikir ve iradesini her ikimiz de iyi biliyorduk. Onun yapabileceği hizmetler hakkında söyleşimizi pek ileriye götürerek her ikimiz de memnun ve ümitli, o gece rahat bir uyku uyuduk."[21]

Evet, Bekirağa Bölüğü'ndekiler de, vatanını, ulusunu düşünen herkes de Mustafa Kemal'den bir şey ümit ediyordu.

10-11 Mayıs 1919 Cumartesi ve Pazar

Mustafa Kemal yoğun olarak hazırlıklarını yapmaktaydı. Kurmay başkanlığına atanan Albay Kâzım Dirik her gün Şişli'deki eve gelmekte, yazışmaları yürütmekteydi. Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçmeden önce, Anadolu'daki görevlilerden kimi bilgilerin toplanmasını ve hazırlık yapılmasını istedi. Bu amaçla Sivas valisi, Canik mutasarrıfı ve 3. Kolordu komutanlığına yazılar yazdı ve "bölgede bulunan" Müslüman ve Müslüman olmayan (Rum, Ermeni) çetelerin sayıları, merkezlerinin nerede olduğu, "amaçlarının siyasi mi, yoksa soygunculuk mu olduğu" hakkında bilgi toplanmasını ve bu bilgilerin Samsun'a geldiğinde kendisine sunulmasını istedi.

12 Mayıs 1919 Pazartesi

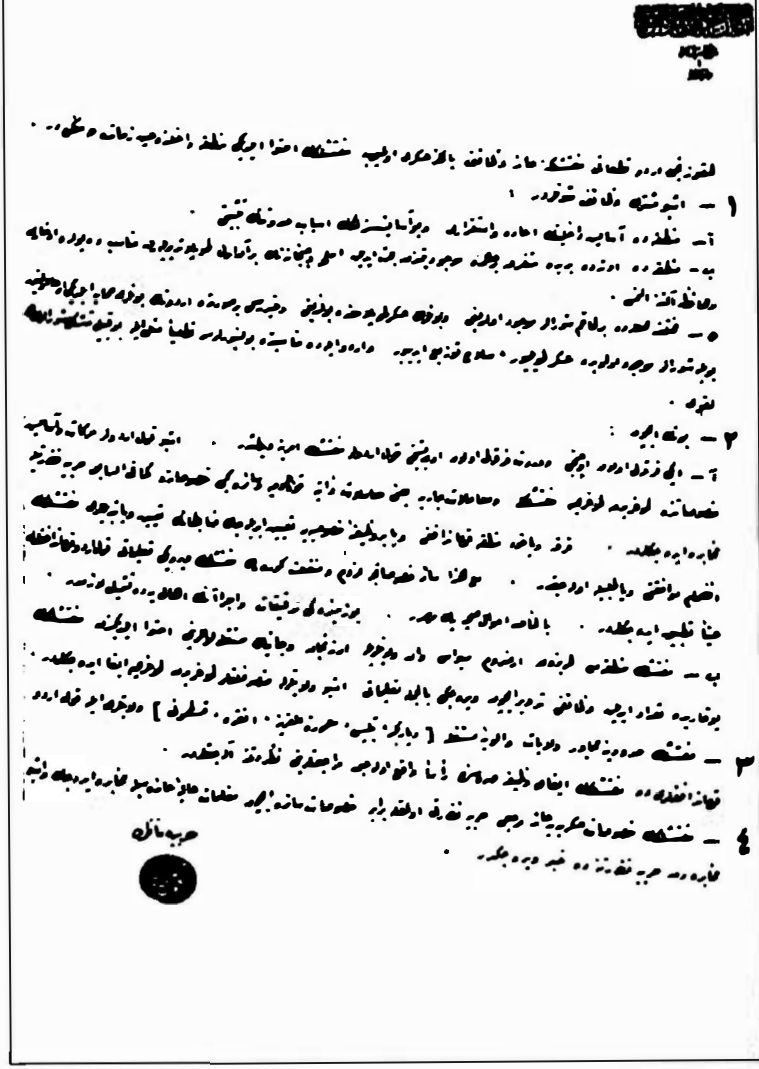
Mustafa Kemal, Savaş Bakanlığı'na yazdığı yazıda 9. Ordu Müfettişliği karargâhının "seferi karargâh" (savaş karargâhı) sayılması gerektiğini belirtti.[22]

13 Mayıs 1919 Salı

Mustafa Kemal, Savaş Bakanlığı'na sunduğu yazısında, daha önce 7.5.1919 ve 12.5.1919 tarihlerinde yazdığı yazılarla, 9. Ordu Müfettişliği subaylarının 3 aylık ödenekleriyle olağan dışı giderler için bir miktar peşin para verilmesi ve karargâhın seferi sayılması konusundaki yazılarının acele sonuçlandırılmasını, ayrıca, iki binek aracı verilmesini istedi ve bunların tamamlanmasından üç gün sonra İstanbul'dan hareket edeceğini bildirdi.[23]

---

(21) Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, age, s.67-68.
(22) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* (H.T.V.D.), S.1, V.11.
(23) age, s.1, VII.

Mustafa Kemal'in yetki kararnamesinin aslı.
Altında Harbiye Nâzırı'nın mühürü var...

Mustafa Kemal, Samsun'a gidecek karargâh üyeleriyle bir gün sonra Genelkurmay Başkanlığı'nda bir toplantı yapılmasını planladı. Kurmay Başkanı Albay Kâzım Dirik Bey zamanın kısalığı nedeniyle Basın Yayın Genel Müdürlüğü aracılığıyla bu haberin ertesi günkü gazetelerde duyurulmasını istedi.

14 Mayıs 1919 Çarşamba

Bu duyuru, hemen tüm gazetelerde yayınlandı, gerçekten öğleden önce bütün karargâh üyeleriyle ve Genelkurmay'ın ilgili birimleriyle bir toplantı yapıldı.

Mustafa Kemal'in karargâh kurulu, görev yerine deniz yoluyla, Karadeniz'den gidecekti. Ancak, Karadeniz fiilen İngiliz donanmasının denetimi altındaydı. Boğaz'dan çıkışlar ancak İngiliz yetkili ve görevlilerinin verecekleri vize ile gerçekleşiyordu. Kesinleşen karargâh listesi 14 Mayıs'taki toplantıda Harbiye Bakanlığı'na resmen sunuldu ve bu kişiler için bakanlık kanalıyla İngilizlerden vize alınması istendi. Bu vize istek yazısı müfettişliğin kurmay başkanı Albay Kâzım Bey tarafından mühürlenip imzalandı. Listenin başında da, 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal'in ismi vardı.

Bu yazı Savaş Bakanlığı tarafından vize verilmesi talebiyle aynı gün İngiliz İrtibat Bürosu'na gönderildi.

Vize işlemleri sürerken, 9. Ordu Müfettişliği karargâhı da çalışmalarını sürdürüyordu. Mustafa Kemal Samsun'da bulunan 3. Kolordu Komutanlığı'na şifreli bir telgraf çekerek "16 Mayıs 1919 Cuma günü öğleden sonra Bandırma vapuruyla Samsun'a hareket edeceğini ve beraberinde 23 subay bulunduğunu" ve karargâh için "geçici olarak bir yer sağlanmasını" istedi.

Damat Ferit'le Son Görüşme

Başbakan Damat Ferit, Mustafa Kemal'i Nişantaşı'ndaki sadrazamlık konağında akşam yemeğine davet etti. (14 Mayıs 1919) Bu yemekte göreve yeni atanan Osmanlı devleti Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı Paşa da bulundu. Bu önemli yemeği Mustafa Kemal'in anılarından izleyelim.

"Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmazdan biraz önce, galiba Mayıs'ın 14. günü, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Nişantaşı'ndaki evine akşam yemeğine davetli idim. Belirlenen saatte gittim. Benden

başka henüz kimse yoktu. Kısa birkaç kelimeden sonra uzunca bir durgunluk devam etti. Kendisinde Harbiye nâzırı ile beraber gördüğüm zamanki samimiyetten eser yoktu. Benimle yalnız kalmaktan sıkılıyor gibiydi. Bir aralık saatine baktı:

— Acaba nerede kaldı?

— Birini mi bekliyordunuz, efendim?

— Evet, Cevat (Çobanlı) Paşa hazretleri gelecekti.

Gene sükût.. Biraz sonra Cevat Paşa salona girdi. Hemen üçümüz beraber yemek salonuna geçtik. Sofrada çatal ve tabak tıkırtılarından başka ses yok. Üçümüz de susuyoruz, içimden gelen sorulara kendi kendime içimden cevap vermeye çalışıyordum. Herhalde benimle konuşacak bazı şeyleri olmalıydı.

Belki de önemli meseleler vardır, sofradan sonraya saklıyordur, diyordum. Yemeğin sonuna yaklaşmıştık. Sadrazam Paşa kısa bir cümle ile beni kuruntularımdan kurtardı. Cevat Paşa'ya ve bana bakarak:

— Yemekten sonra biraz görüşelim, dedi.

— Emir buyurursunuz!

Ortasında genişçe bir masa bulunan çok dar, fakat hoş bir salon... Daha ayakta iken sadrazam dedi ki:

— Bir harita getirsek de müfettiş paşa onun üzerinde izahat verse...

Kipert'in atlası geldi, Anadolu paftasını bulduk. Sadrazam Paşa'ya baktım:

— Hangi konularda açıklama emir buyuruluyor? dedim.

— Mesela, dedi, Samsun ve havalisinde ne yapacaksınız?

Kelimeler adeta ağzımdan dökülmeye başladı:

— Efendim dedim, İngiliz raporlarına göre Samsun ve havalisinde bazı karışıklıklar varmış... Biraz abartılmıştır zannediyorum. Ne de olsa bunlar basit şeyler... Yerinde yapacağımız inceleme ile hallederiz. Şimdiden isabetli bir şey söylemekten korkarım.

Bu Gibi İşler Yerinde Çözülür

Cevat Paşa'ya döndü:

— Siz ne dersiniz?

Cevat Paşa pek doğal bir tavırla:

— Öyledir efendim, bu gibi işler yerinde hallonulur, dedi.

İnanmamış görünen sadrazam kafasında daha büyük bir endişe, sual şekli arıyordu. Derken biraz heyecanlı bir sesle sordu:

— Pekâlâ, siz bana harita üzerinde nerelere kadar komuta edeceksiniz, gösterir misiniz?

Kuşkuya düştüğü noktayı hemen anlamıştım:

— Efendim henüz ben de pek iyi bilmiyorum, belki... aşağı yukarı... (Kipert'in küçük haritasına elimi koyarak) İhtimal şu kadar küçük bir parça... diye bazı vilayetleri gösterdim ve manalı bir tarzda Cevat Paşa'nın yüzüne baktım. Ben haritadan elimi kaldırırken o da ilave etti:

'Nerede Kuvvet Kaldı ki?'

— Efendim, dedi, paşa tabii o bölgedeki kuvvete komuta edecek... Zaten nerde kuvvet kaldı ki!..

Sözünü tamamlarken, üzerinde durulan konunun hiç de önemli olmadığını anlatmak istermiş gibi, masadan uzaklaşır gibi oldu.

İçimden Cevat Paşa'ya teşekkür ediyordum. Her birimiz birer koltuğa çekildik ve kahvelerimizi içmeye başladık. Damat Paşa ferahlamış gibi idi:

— Ne vakit hareket edeceksiniz?

— Ne vakit emir buyurulursa... Ben hazırım, arzu ederseniz yarın veya öbür gün..

— Zatışahaneyi ziyaret ettiniz mi?

— Hayır efendim!

— Ziyaret etmeden mi gideceksiniz?

— İrade buyurulmadı...

— Ben padişah iradesini tebliğ ediyorum, yarın kendilerini ziyaret ediniz!

— Peki efendim!

'Bir Şey mi Yapacaksın Kemal?'

Sadrazam konağından çıktıktan sonra, Cevat Paşa ile kol kola, karanlıkta Nişantaşı caddesinden Teşvikiye'ye doğru sık adımlarla ilerliyorduk. Cevat Paşa samimi bir lisanla bana sordu:

— Bir şey mi yapacaksın Kemal?

— Evet Paşam, bir şey yapacağım!

— Allah muvaffak etsin!
— Mutlaka muvaffak olacağız!
Birbirimizden ayrıldık."[24]

Önemli Noktalar – Kuşkular – Şifreler

Şimdi bu yemekteki önemli noktalar ve ortaya çıkan kuşkular üzerinde durmalıyız:

Dikkat çeken birinci nokta, Başbakan Damat Ferit'in suskunluğu ve tedirginliğidir.

İkinci nokta, Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı'nın olumlu tutumu ve sadrazam konağından çıkıldıktan sonra Mustafa Kemal-Çobanlı görüşmesidir.

Bu noktaların açığa kavuşturulması gerekir.

Damat Ferit'in Suskunluğu

Damat Ferit'in suskunluğu ve kuşkulu olması doğal karşılanmalıdır.

Yemek 14 Mayıs 1919 Çarşamba gecesi veriliyor. 12 saat sonra, 15 Mayıs 1919 Perşembe günü sabah saat 8'de Yunan askerleri İzmir'e karaya çıkacaklar, İzmir'in işgali başlayacak... Konuyu biraz daha açalım:

12 Mayıs 1919 günü, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe İstanbul'dan İzmir'e gitti. İzmir limanında Iron Duke amiral gemisinde İngiliz, Fransız, Amerikan ve Yunan amiral ve subaylarının katılımıyla bir toplantı yapıldı ve kararlar alındı. Bu kararlara göre,

14 Mayıs Çarşamba günü, İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu James Morgan sabah saat 9'da İzmir Valisi İzzet Bey'i; İngiliz Deniz Yarbayı Smith ise aynı saatlerde İzmir'de kolordu komutanı Ali Nadir Paşa'yı ziyaret etti.

Her iki görevli, bir gün önce *Iron Duke* gemisinde alınan kararları bir nota ile vali ve kolordu komutanına sundular ve Foça, Karaburun, Urla ve Sancakkale'deki istihkâmların (askeri siperler) İngiliz, Fransız ve Yunan birlikleri tarafından Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak işgal edileceğini resmen bildirdiler.

---

(24) Atay, age, s.133-135; İ. Görgülü, age, s.212-215.

İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb de İstanbul'da aynı gün saat 11 civarında Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın huzuruna çıkarak İzmir'deki istihkâmların öğleye kadar işgal edileceğini Osmanlı devletine resmen bildirdi.(25)

İzmir'in işgali gibi bir oluşumla o sabah karşı karşıya kalan sadrazamın akşam yemeğinde tedirgin ve durgun olması çok doğaldır.

Aslında sadrazamın, "Siz bana harita üzerinde nerelere kadar komuta edeceksiniz, gösterir misiniz?" biçiminde soru sormasından, kuşkulu olduğu anlaşılıyor. Bu sorunun Mustafa Kemal'e verilen geniş yetkilerin, bakanlar kurulunda görüşülürken Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile, Adalet Bakanı Mehmet Cemil'in bu atamaya karşı çıkıp itirazlarını belirtmelerinden kaynaklanmış olması da doğaldır. Ancak bu konu, yemek sırasında telaşsız bir doğallıkta geçiştirildi.

Cevat Çobanlı Paşa'nın Desteği

Daha bir gün önce Genelkurmay başkanlığına atanan Cevat Çobanlı Paşa, sadrazam konağındaki yemekte, neden Mustafa Kemal'e destek verdi? Neden yardımcı oldu? Yemekten çıkınca, karanlıkta kol kola yürürken Cevat Paşa, Mustafa Kemal'e "Bir şey mi yapacaksın Kemal?" diye içtenlikli bir soru sorabilir miydi?

Neden bu soruyu sordu? Bunun şifresi nedir?

Öncelikle Mustafa Kemal ile Cevat Çobanlı birbirlerini seven ve saygı duyan iki Osmanlı paşasıdır. Cevat Çobanlı Mustafa Kemal'den 11 yaş büyüktür. Her yurtsever Osmanlı subayı gibi o da Trablusgarp, Balkan ve Çanakkale Savaşları'na katıldı. Filistin cephesinde, Mustafa Kemal 7. Ordu, Cevat Çobanlı 8. Ordu komutanıydı. Yan yana görev yaptılar, savaş cephesinin çetin koşullarında güçlü dostluk ilişkisi kuruldu...

Cevat Çobanlı, Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki başarılarını biliyordu. Filistin ve Suriye cephesinde ise onun dirayetli komutanlığını cesaret ve yurtseverliğini bire bir yaşamıştı. Hiçbir şey nedensiz olmaz, böylesi önemli noktalar rastlantı değildir. Cevat Paşa yurtseverdi. Çok iyi tanıdığı Mustafa Kemal'i desteklemesi doğaldı. Zaten bir gün sonra daha olumlu gelişmeler yaşanacaktı...

---

(25) Bu konunun ayrıntıları için bkz. Alev Coşkun, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu*, 5. Basım, 2007, s.154-155.

9. Ordu Müfettişliği Karargâhı – Samsun'a Çıkanlar
9. Ordu Müfettişi Tümgeneral Mustafa Kemal

1) Kurmay Başkanı Albay Kâzım (Dirik) (Tümg. sonra İzmir valisi)
2) 2. Başkan Yarbay (Ayıcı) Mehmet Arif (Albay İzmir suikası davasında idam edildi.)
3) 1. Şube Müdürü Binbaşı Hüsrev (Gerede) (sonra büyükelçi)
4) Topçu Komutanı Binbaşı Kemal (Doğan) (sonra korgeneral)
5) Sağlık Başkanı Albay Dr. İbrahim Tali (Öngören) (sonra büyükelçi-milletvekili)
6) Sağlık Başkan Yardımcısı Binbaşı Dr. Refik (Saydam) (sonra bakan ve başbakan)
7) Başyaver Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer) (Sonra Bolu milletvekili)
8) Emir Subayı Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev) (sonra Gümüşhane milletvekili)
9) Karargâh subayı Yüzbaşı Mümtaz (Tümay)
10) Karargâh subayı Yüzbaşı İsmail Hakkı (Ede) (sonra Başbakanlık özel kalem müdürü)
11) Karargâh Subayı Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süsoy) (sonra Tokat milletvekili)
12) İaşe subayı Üsteğmen Abdullah
13) Yaver teğmen Muzaffer (Kılıç) (sonra Giresun milletvekili)
14) Kurmay başkanı yaveri Üsteğmen Hayati
15) Şifre kâtibi Faik (Aybars) (sonra Sağlık Bakanlığı memuru)
16) Şifre memuru Memduh (Atasev) (Cumhurbaşkanlığı memuru)
17) Ordu karargâhına dahil olmamakla birlikte 3. Kolordu Komutanlığı'na atanan Albay Refet Bele de aynı gemi ile Samsun'a çıkmıştır.
18) Alb. Refet Bele'nin emir subayı Üsteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi) (sonra Tümgeneral)

15 Mayıs 1919 Perşembe

15 Mayıs Perşembe günü Mustafa Kemal sabah ilk iş olarak doğru Genelkurmay'a gitti. Genelkurmay'daki önemli toplantıdan önce kaderin oyunu üzerinde kısaca duralım.

Rastlantının bu derece ilginç çakışmasına, belki de en güzel deyiş "kaderin oyunu" sözüdür.

Çünkü İstanbul'da Mustafa Kemal ve ekibine İngiliz Pasaport Denetim Bürosu tarafından Samsun'a gidebilmesi için vize verilirken, İzmir'de de Yunan askerleri İngilizlerin verdiği vize, cesaret ve destekle İzmir ve Ege bölgesinin işgali için karaya çıkıyordu.

Gerçekten, sabah saat 8'de Yunan askeri birlikleri İngilizlerin koruması ve desteği altında İzmir'e çıktılar. Aynı gün Mustafa Kemal'in karargâh listesi İstanbul'da İngiliz irtibat bürosu subayı Binbaşı Milligan tarafından onaylandı; listede 23 subay, 25 er ve erbaş ve ilave olarak eyerli altı at görülüyordu.

John Godolphine Bennett (1897-1974) Samsun'a gidişte Atatürk ve kurmay heyetine vize veren görevli İngiliz subayı

Bu listenin arka sayfasında, vize bölümünden irtibat subayı Yüzbaşı John G. Bennett tarafından da mühürlenip imzalanan kısmında "müttefik (birleşik) pasaport kontrol bürosu, İngiliz bölümü Samsun için 16.05.1919 tarihinde geçerlidir" yazıyordu. Bu mühür, Karadeniz'e çıkış için vize verildi (onaylandı) demekti.

Artık her şey bitmiş, bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. 9. Ordu müfettişi ve karargâhını taşıyacak olan Bandırma vapuru da limanda hazır olarak beklemekteydi.

Veda Ziyaretleri – Önce Genelkurmay

Mayısın 14 ve 15'i İstanbul'daki yurtseverler için son derece elem dolu günlerdi.

14 Mayıs'ta İzmir limanındaki stratejik noktalar işgal edilmiş; 15 Mayıs sabah 8'de de Yunanlılar Ege bölgesini işgal etmek için İzmir'de karaya asker çıkarmışlardı.

Bu haber çabucak yayılmış ve tüm yurtseverleri acıya boğmuştu. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, İzmir'de olası bir Yunan işgaline karşı silahlı direnme emri verdiği için görevden alınmış, 1. Ordu Birlikleri müfettişliğine atanmış; Genelkurmay başkanlığına da yukarıda belirtildiği gibi Cevat Çobanlı Paşa getiril-

mişti. Devir teslim işlemi yapılıyordu, işte tam o sırada, Mustafa Kemal Genelkurmay'a geldi. Hemen kendisini odaya kabul ettiler.

Mustafa Kemal bu buluşmayı şöyle anlatır:

"Genelkurmay başkanlığı karargâhındayım. Fevzi (Çakmak) Paşa'nın yerine Cevat (Çobanlı) Paşa tayin olunmuştu. Tam o gün Fevzi Paşa'dan vazifesini teslim alacakmış. Bu suretle her ikisi ile buluşmuş oluyordum. Masada harita vardı. Fevzi Paşa'nın gözlerinden, yüzünden ve tavrından çok dolu olduğunu anlıyordum. Cevat Paşa'nın ne düşündüğünü bir gece evvelki Sadaret Konağı'ndaki konuşmamızdan biliyordum. Fevzi Paşa'ya dedim ki:

— Paşam vaziyeti nasıl mütalaa ediyorsunuz?

Gök gürler gibi bağırarak:

— Anlamıyorum ki efendim, dedi. Ve sağ elinin işaret parmağı ile haritada İstanbul noktasını göstererek: Buradaki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz, bu ne akıldır?

İçimden sevindim ve daha da rahatladım. Cevat Paşa da:

Öyle oluyor! der gibi bakıyordu. Hatırımda iyi kaldıysa, arkadaşlara şunu söyledim:

— Hakikat sizin dedikleriniz ve düşündüklerinizdir. Ben bunu ispat etmek için Anadolu'ya gidiyorum. Aramızda uzun görüşmelere lüzum olmadığını da görüyorum. Yalnız sizlerden bir şey bekliyorum: Bana yardım edeceksiniz...

— Tabii... Evet...

Cevat Paşa'ya döndüm:

— Bilhassa siz paşam... Asıl yetki makamında şimdi siz bulunuyorsunuz. Beraber yürüyebilecek miyiz?

— Elbette...

— O halde ilk iş olarak Ulukışla taraflarında bulunurken trenle ulaştırılmalarına müsaade olunmayan 20'nci Kolordu'nun yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerini emir buyurunuz.[26]

Önündeki bloknota işaret etti:

— Emir vereceğim, dedi.

— Sonra sizinle şahsen muhabere edebilmek (haberleşebilmek) üzere özel bir şifre isterim.

---

(26) Mustafa Kemal, böylece Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı Paşa'dan arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'un kolordusunu Ankara'ya doğru yönlendirmesi için emir vermesini istiyordu.

Fevzi Çakmak (1876-1950) **Cevat Çobanlı (1870-1938)**

Mütareke döneminde birbiri ardından Osmanlı devleti Genelkurmay başkanlığı yapan Fevzi Çakmak ve Cevat Çobanlı paşalar. Her ikisi de Kuvayı Milliye yanlısıydı ve daha sonra Anadolu'ya geçtiler.

— Şimdi! dedi.

Zile bastı, lazım gelenleri söyleyerek bana bunu da temin etti. Arkadaşlara veda ederek ayrıldım."[27]

Belgelenen Yurtseverlik

Mustafa Kemal, bu yalın anlatımıyla açıkça Fevzi Çakmak ve Cevat Çobanlı için tarihe geçecek son derece önemli bir nokta üzerinde durmuş, her iki komutanın yurtseverliğini açıkça belirterek belgelemiştir. Mustafa Kemal bununla da kalmaz, her iki arkadaşı için yine anılarında onları över ve ne derece erdemli ve değerli kişiler olduklarını belirtir.[28]

Atatürk tarafından yapılan bu değerlendirme, her iki paşanın Anadolu'daki Kuvayı Milliye hareketi için İstanbul'da nasıl canla başla çalıştıklarını açıklayan üstün nitelikli bir belgedir.[29]

---

(27) Atay, age, s.136-137; İ. Görgülü, age, s.216-218.

(28) Atay, age, s.122-124; İ. Görgülü, age, s.199-201.

(29) Genelkurmay başkanlığına atanan Cevat Paşa'nın tutumu İzmir'in işgalinin gerçekleşmesinin hemen ertesinde 16 Mayıs 1919 günü, bütün ordulara yayınladığı bildiriden de anlaşılır. Cevat Çobanlı bildirisinde, "Birliklerimiz yerlerini terk etmesinler. Bir oldubitti halinde silahlarından tecrit edilmemeleri için toplu olarak silah başında ve disiplinli bir halde bulunsunlar." *Türk İstiklal Harbi,* 2, s.1-68; Z. Sarıhan, C.1, s.246. Bu iki yurtsever general daha sonra Anadolu'ya geçmişlerdir. 27 Nisan 1920'de Anadolu'ya geçen Fevzi Çakmak, önce TBMM üyesi oldu ve Genelkurmay başkanlığına seçildi. Bu görevinde 1944 yılına kadar kaldı. Cevat Çobanlı'ya gelince, 15 Mart 1920'de İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü. Ekim 1921'de serbest kalınca derhal Ankara'ya geçti, 9 Şubat 1922'de Elcezire Cephesi komutanlığına atandı.

Yakın Tarihin Bilinmeyen Noktası: Üçlü Kutsal İttifak

Mareşal Fevzi Çakmak da yukarıda sözü edilen 15 Mayıs 1919 günkü devir teslim toplantısı üzerinde durmuştur. Bu toplantı sırasında yeni Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa ile "mümkün olduğu kadar çok miktarda silah ve mühimmatın (savaş gereçleri) Anadolu'da toplanması ve İtilaf devletlerine teslim edilmemesi", konularında fikir birliğine vardıklarını belirtir. İşte bu konular üzerinde konuşulurken Mustafa Kemal'in geldiğini, hemen odaya davet ettiklerini, durumu ve aldıkları kararları dinledikten sonra Mustafa Kemal'in de "Zaten bunları gerçekleştirmek için Anadolu'ya gidiyorum. Buradan verilen emirleri dinlemeyeceğim. Kahraman milletimin sinesinde hayatımı feda edinceye kadar çalışacağım," dediğini belirtir.

Balkan Savaşı'nda başlayan ve I. Dünya Savaşı ile süren dostluklarıyla, çok kez aynı cephede yan yana savaşmış bu üç general heyecanla bu anı kutlamak istediler. Bu anı Fevzi Çakmak'ın anlatımından verelim:

"Bu sözlerden duyduğumuz heyecanla ayağa kalktık. Mustafa Kemal Paşa'nın ellerine sarıldık, gözlerimiz yaşlı, vatanın kurtarılması için beraberce çalışacağımıza ve bu uğurda hiçbir şeyden çekinmeyeceğimize üçümüz beraber yemin ettik..."[30]

Bakanlar Kuruluna Veda: Ağlamak mı, Gülmek mi Lazım?

Mustafa Kemal, Genelkurmay başkanlığı odasındaki bu tarihi ve önemli toplantıdan çıkınca, Harbiye bakanını, İçişleri bakanını ve sadrazamı da makamında ziyaret edip veda etmek istedi.

Hiçbiri makamında yoktu ve bakanlar kurulu toplantı halindeydi. Bu durumda, bakanlar kurulu toplantısının yapıldığı Babıâli'ye geçti.[31]

---

(30) Fevzi Çakmak, 1944 yılında Genelkurmay başkanlığından emekliye ayrıldı. *Akın* gazetesinin 20 Mayıs 1948 günkü sayısında 15 Mayıs 1919 günü Genelkurmay'da alınan bu çok önemli ve gizli kararları anlatmıştır. Bkz. *Akın* gazetesi, 20 Mayıs 1948; H. Bayur, age, s.301-302.

(31) Şu andaki İstanbul Valiliği binası.

Bundan sonrasını yeniden Mustafa Kemal'in anlatımından izleyelim:

"...Beni sadaret bekleme salonuna aldılar. Benim geldiğimi duyan bazı nâzırların da heyecanlı heyecanlı salona geldiklerini görerek, biraz şaşırdım. Mehmet Ali (İçişleri Bakanı) Bey beni meraktan kurtardı:

— Allah Allah ne küstahlık... İşittiniz mi efendim, Yunanlılar İzmir'e çıkıyor...

Bu sözleri Bahriye nâzırı doğruladı.

— Ya evet dedim, bu da mı oldu?

— Evet...

Ben memleketin başına neler geleceğini tahmin etmemiş değildim, fakat kimseye anlatamamıştım. Nâzırların telaşı karşısında ağlamak mı, gülmek mi lazımdı? Kendimi tutuyordum. Fakat bu oldubitti karşısında ben 'Allah Allah..' demekten başka şey düşünemeyen bu nâzırlara ibretle bakıyordum. Soğukkanlılıktan ayrılmamaya pek dikkat ederek:

— Ne yapmayı tasavvur ediyorsunuz? diye sordum.

— Protesto edeceğiz! cevabını verdiler.

— Bu lazımdır, doğrudur. Ancak böyle bir protesto ile Yunanlıların İzmir'den geri çekileceklerine veya İngilizlerin onları geri çekeceklerine ihtimal veriyor musunuz?

Yüzüme baktılar:

— Fakat başka ne yapabiliriz?

— Belki de daha kesin tedbirler düşünülebilir...

— Mesela, ne gibi?

O zaman bir ses, eğer yanlış hatırımda kalmamışsa, Mehmet Ali Bey'in sesi cevap verdi:

— Öyle hareketlere kalkarsak bize ne yaparlar bilir misiniz?

Tabii, 'Kalkar benim yanıma gelirsiniz!' diyemezdim. Avni Paşa'nın (Bahriye bakanı) elini tuttum:

— Bizi Anadolu'ya götürecek vapur hazırdır, değil mi?

— Çoktan tertip etmiştim, Bandırma vapuru emrinizdedir.

— Doğrudan doğruya vapur kaptanına emir verebilir miyim?

— Hay hay... dedi.

Yaverime seslendim, 'Paşa hazretlerinin bir emirleri var, not ediniz.' Yaverim kurşunkalemiyle Bandırma kaptanına bir emir

yazdı, imza edilmek üzere paşaya uzattı. Damat Ferit kabinesini bu perişanlık içinde bırakarak zatışahaneyi ziyaret etmek üzere Babıâli'den ayrıldım."[32]

İşte İzmir'e çıkan Yunan askeri güçlerine karşı, Osmanlı bakanlar kurulunun yürekler acısı durumu buydu... Ne zavallı, bir yanıt: "Öyle hareketlere kalkarsak bize ne yaparlar bilir misiniz?"

Mustafa Kemal artık orada fazla kalamazdı. Oradan uzaklaştı, doğru Yıldız Sarayı'na, Padişah Vahdettin'e gitti.

Padişahla Son Buluşma

Mayıs ayının 15. günü güneşli ve berrak bir gündü. Mustafa Kemal bu yoğun günün akşamüzeri Yıldız Sarayı'na gitti ve padişahla görüştü. Bu görüşme, sonraları birçok kurguya (spekülasyon) neden olmuş; hatta padişahın Mustafa Kemal'e özel görev verdiği bile söylenmiştir.

Biz yine konuyu Mustafa Kemal'in anlatımından izleyelim:

"Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Vahdettin'le adeta diz dize denecek kadar yakın oturduk.[33] Sağında dirseğini dayamış olduğu bir masa, üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine paralel hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş! Manzarayı görmek için başımızı sağa sola çevirmek kâfi (yeterli) idi. Vahdettin hiç unutamayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:

— Paşa, Paşa! Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir (elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilave etti), tarihe geçmiştir. (O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım, dikkatle ve sükûnla dinliyordum.)

---

(32) Atay, s137-138; İ. Görgülü, s.218-219.

(33) Konuyla ilgili kaynaklarda, bu görüşmenin Vahdettin'in küçük çalışma odasında yapıldığı yazılıdır. Milli Saraylar (*Cumhuriyet*, 9 Ekim 1963) başlıklı yazısında tarihçi Haluk Şehsuvaroğlu görüşmenin çalışma odasında değil daha ilerideki kütüphanede yapıldığını yazar. Murat Bardakçı da böyle olduğunu belirtiyor. M. Bardakçı, *Şahbaba,* age, s.133 ve 631. (Enver B. Şapolyo ve Şevket S. Aydemir bu görüşmenin 11 Mayıs 1919'da olduğunu belirtiyorlar. Bize göre doğru tarih 14 Mayıs'tır.)

Bunları unutun, dedi; asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, Paşa; devleti kurtarabilirsin!"

Yukarıdaki bu paragraf Atatürk'ün kendi anlatımından aynen alınmıştır. Ne var ki, Vahdettinci yazarlar bu paragraftan büyük sonuçlar çıkarırlar. Padişahın bu sözlerini öne sürerek Mustafa Kemal'e "vatanı kurtarma" görevi verdiğini belirtirler. Bu sözleri bir belge olarak gösterirler.

Ancak Mustafa Kemal'in bu sözler karşısında ne düşündüğünü ele almazlar, orasını es geçerler...

Mustafa Kemal Vahdettin'in bu sözleri karşısında bir an tereddüt geçirdi. Anılarında şöyle diyor:

Şaşırdım Kaldım

"Bu son sözlerinden hayrete düştüm. Acaba Vahdettin benimle samimi mi konuşuyor? O Vahdettin ki yabancı hükümetin yüzüncü derece aletleri ile temas arayarak, devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu. Bütün yaptıklarından pişman mı idi? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahmin ile başka bahislere girişmeyi tehlikeli saydım. Kendisine basit cevaplar verdim:

— Hakkımdaki teveccüh ve itimada arz-ı teşekkür ederim (şahsıma gösterdiğiniz güvene teşekkürlerimi sunarım). Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime emniyet buyurunuz."

Mustafa Kemal bu yanıtları verirken kafasındaki "bilmeceyi de" çözmeye çalışıyordu, şöyle diyor:

"Kafamdaki muammayı da (bilmeceyi) halletmeye uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, velihatlığında, padişahlığında bütün his ve fikirlerini, temayüllerini (eğilimlerini), sahtekârlıklarını tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim? Memleketi kurtarmak lazımdır, istersem bunu yapabilirmişim. Nasıl? Hemen hüküm verdim: Vahdettin demek istiyor ki, hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek dayanağımız İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı, bu siyasete karşı gelen Türkleri de yola getirirsem, Vahdettin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım."

Mustafa Kemal hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde hemen yanıt verdi:

"— Merak buyurmayın efendimiz, nokta-i nazar-ı şahanenizi (çok güzel görüş açınızı) anladım. İrade-i seniyeniz (padişah buyruğu) olursa... hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım.

'Muvaffak ol' hitab-ı şahanesine mazhar olduktan sonra (başarılı ol yüksek iltifatına eriştikten sonra), huzurundan çıktım. Naci Paşa, padişah yaveri, fakat benim hocam, derhal benimle buluştu. Elindeki ufak bir muhfaza (kutu) içinde bir şey tutuyordu:

— Zatışahanenin ufak bir hatırası, dedi.

Kapağın üzerinde Vahdettin'in isminin ilk harfleri işaretlenmiş bir saat. 'Peki, teşekkür ederim,' dedim. Yaverim aldı. Sonra, sanki Yıldız Sarayı'ndan çıktığımızı ve hareket etmek üzere olduğumuzu gizlemek ister gibi bir ihtiyatla (sakınmayla), ayaklarımızın patırtısını işittirmekten korkarak, saraydan uzaklaştık."(34)

Mustafa Kemal'in Padişah Vahdettin ile yaptığı bu son görüşme, Türkiye'de özellikle 1980'lerden sonra, dış etkenlerle de giderek yükselen İslami eğilim nedeniyle, iç siyasette kötüye kullanılmaktadır.

Tarih Saptırılmakta

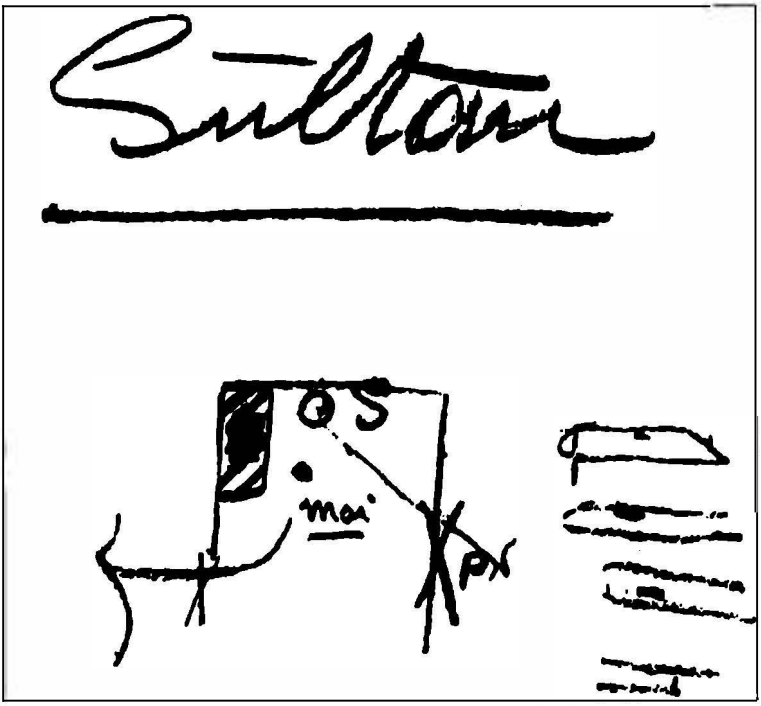
"Paşa, paşa devleti kurtarabilirsin" sözü nedeniyle padişah, Mustafa Kemal'i sözde Anadolu'da ulusal savaşı ve Kuvayı Milliye'yi örgütlemesi amacıyla göndermiş gibi yansıtılmaktadır. Bu konu üzerinde kitabımızın ileriki sayfalarında ayrıntılı olarak duracağız. Biz tekrar padişahla yapılan bu görüşme hakkında, yabancı bir yazarın yazdıklarına değinelim:

General Charles N. Sherrill'in Gözlemi

Padişahla yapılan bu konuşmadan 13-14 yıl sonra, 1932-1933 yıllarında Ankara'da ABD büyükelçiliği yapmış olan General Charles N. Sherrill, Mustafa Kemal'le dostluk kurdu. General Sherrill, sonraları Kurtuluş Savaşı'nı ve yapılan devrimleri inceleyen bir kitap yayınladı. Bu kitabı hazırlarken Cumhurbaşkanı Atatürk'le birçok konuyu yakından konuştu. Bu kitabının önsözünde General Sherrill bakın ne diyor:

---

(34) Atay, s.139-140; İ. Görgülü, s.219-222.

Mustafa Kemal'in kendi kalemiyle çizdiği ve General Sherrill'e verdiği kroki

"Türkiye Başkanı Mustafa Kemal ile yaptığım görüşmelerin, öteki Batılı liderle yaptıklarımdan farklı yönleri vardır. Bunlardan biri, Mustafa Kemal'in herhangi bir konuyu açıklama biçimi ile ilgilidir. Gazi, zaman zaman masadan bir kâğıt parçasını önüne alır, renkli kalemlerle krokiler, haritalar, şemalar çizer, böylece savaşı ya da söz konusu olayların geçtiği yerleri, adı geçen kişilerin bulundukları konumları şekillerle gösterirdi.

Örneğin, Samsun'a hareket etmeden önce sultanla yaptığı son görüşmeyi şöyle anlatmıştı:

— Odaya girdiğim zaman, sultan şurada bir masanın yanında oturuyordu, (odanın çabucak çizdiği krokisinde sultanın bulunduğu yeri kırmızı kalemle işaretlemişti). Ben burada idim (burası mavi kalemle noktalanmıştı). Bir pencere vardı (pencerenin olduğu yere bir P harfi koymuştu). Sultan benimle konuşurken durmadan pencereden dışarıya bakıyordu.

Heyecanla sormuştum:

— Acaba pencerenin dışında ne vardı?

Mustafa Kemal, bu soruma cevap vermeden önce, önündeki kâğıda mavi kalemle gemilerin krokisini çizmiş ve sonra bana dönerek:

— Yıldız Köşkü'nün hemen karşısında, Boğaz'da demirli duran müttefik donanmasına bakıyordu demişti."[35]

15 Mayıs 1919 günü, Yıldız Sarayı'ndan çıktıktan sonra Mustafa Kemal doğru Şişli'deki evine gitti. Bandırma vapuru kaptanı İsmail Hakkı Durusu'yu Şişli'deki eve çağırmıştı. Bir süre kendisiyle yol konusu hakkında görüştü.[36]

16 Mayıs 1919 Cuma

15 Mayıs 1919 gecesi, telaşlı bir günün heyecanlı yorgunluğundan sonra uyku için yatağına çekilen Mustafa Kemal acaba uyuyabilmiş miydi? Belki de sabaha karşı bir nebze dalmış olabilir.

16 Mayıs Cuma günü sabahın erken saatlerinde arkadaşı ve avukatı Saadettin Ferit Talay,[37] Şişli'deki eve gelerek Musatfa Kemal'i uyandırdı; duyduğu önemli bir haberi Mustafa Kemal'e ulaştırdı. Haber şuydu: Mustafa Kemal'i götüren gemi Karadeniz'e çıkınca bir İngiliz muhribi tarafından batırılacaktı. Bu haberi kendisine Merkez Bankası müdürlerinden Berç Keresteciyan ulaştırmıştı.[38]

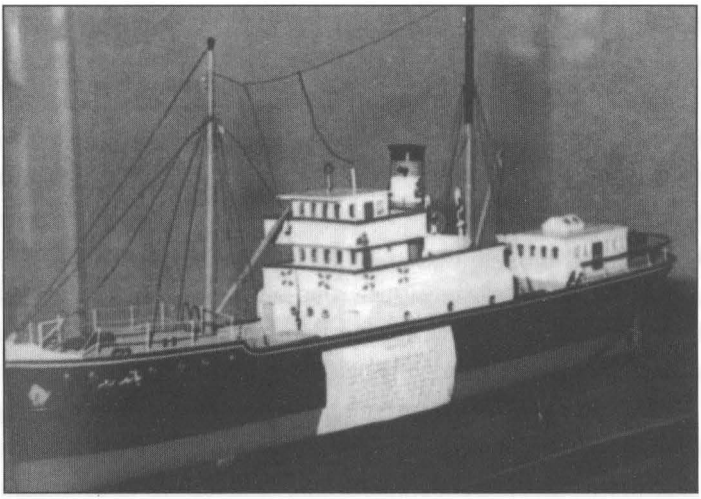
---

(35) Charles H. Sherrill, *Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları, Mustafa Kemal,* 1 (Cumhuriyet Kitabı), 1999, s.11. Aynı kitap ayrıca İlgi Yayınları'nda basılmıştır. C.H. Sherrill, *Selanik'ten Gelibolu'ya,* İlgi Yayınları, 2006.

(36) İ.H. Durusu, "Atatürk'ü Samsun'a Götüren Bandırma Vapuru Kaptanı Anlatıyor", *Kurun* gazetesi, 20.05.1938; U. Kocatürk, age, s.80.

(37) Bu kitapta ismi çok geçen Dr. Rasim Ferit Talay'ın ağabeyidir. Zaferden sonra bir dönem Bursa milletvekilliği yaptı.

(38) Sivas'ta seçilen temsil kurulunun İstanbul temsilcisi Kızılay Başkanı Hamit Bey'di. Berç Keresteciyan, Kızılay 2. başkanıydı. Berç Bey, Osmanlı Bankası'ndaki görevinden yararlanarak Anadolu için para yardımı konusunda çalışmış ve Kızılay 2. başkanı olarak Anadolu'ya Kızılay yoluyla ilaç kaçırılmasını sağlayan bir Kuvayı Milliyeci'dir. Soyadı yasası yürürlüğe girince Mustafa Kemal bu Ermeni asıllı vatandaşa, Türker soyadını verdi (Berç Türker) ve onu doğum yeri olan Afyonkarahisar'dan milletvekili seçtirdi. Bkz. Kemal Zeki Gençosman, *Atatürk Ansiklopedisi,* C.4, s.270; S. Borak, age, s.269-270

Atatürk ve heyetini Samsun'a götüren Bandırma vapurunun maketi

16 Mayıs 1919'da sabaha karşı bu haberle uyanan Mustafa Kemal, artık Şişli'deki evi terk etmek üzeredir. Evde annesi ve kardeşiyle vedalaştıkları sırada Rauf Orbay geldi. Bu noktayı *Söylev*'de Mustafa Kemal şöyle anlatıyor:

"İstanbul'dan ayrılmak üzere, evimden ayrılacağım sırada, Rauf Bey yanıma gelmişti. Bineceğim geminin izleneceğini ve İstanbul'da iken tutuklamadıklarına göre belki de Karadeniz'de batırılacağını güvenilir nitelikte işitmiş, onu bildirdi."(39)

Tam o sırada, bir zamanlar yanında çalışmış olan bir kurmay subay gelerek, sarayın damatlarından bir bilgi aldığını, vapurun hareketine izin verilmeyeceğini ya da vapurun Karadeniz'de batırılacağını söyledi.

Bu kritik durumu Mustafa Kemal şöyle anlatıyor:

"...Bir an yalnız kaldım. Ve düşündüm. Bu dakikada düşmanların elinde idim. Bana her istediklerini yapamazlar mıydı?"

Beynimden bir şimşek geçti: Tutabilirler, sürebilirler, fakat öldürmek! Bunun için beni Karadeniz'in coşkun dalgaları arasında yakalamak lazımdır. Bu ihtimal (olasılık) mantıklı idi. Ancak benim için artık yakalanmak, tutuklanmak, sürülmek, düşüncelerimi yap-

(39) *Söylev,* Say Yayını, s.48-49.

maktan alıkonmak, hepsi ölmekle denk idi. Hemen karar verdim, otomobile atlayarak Galata rıhtımına geldim."[40]

Rauf Orbay bu ortamı anılarında aktarırken, Mustafa Kemal'le birlikte arabaya bindiklerini, Mustafa Kemal'in İngilizlerin kendisini Karadeniz'de tutuklayacakları hakkında aldığı haber üzerine endişeli olduğunu, tutuklamak istiyorlarsa neden beklesinler, burada yaparlar diyerek Mustafa Kemal'e güç verdiğini anlatır.[41]

Boğaziçi'nde çalışan vapurlardan biraz daha büyükçe, eski fakat yine de bakımlı bir tekne olan Bandırma vapuru, Galata rıhtımında değil açıkta demirlemiş bekliyordu.[42]

Mustafa Kemal'in vapura geçmeden önce Cuma selamlığına giderek, son olarak padişahı selamladığı belli kaynaklarda belirtilmektedir. Daha sonra Galata rıhtımına gitti, oradan da sandalla vapura geçtiler. Saat öğleden sonra 4 sularıdır. Kaptana yola çıkmak için emir verildi. Kız Kulesi açıklarına geçildi. Daha sonra vapur durdurularak muayene ve denetlemeye alındı. Birkaç subay denetleme yapacaklardı. Bu sıkıntılı durumu Mustafa Kemal'in yaveri Muzaffer Kılıç şöyle anlatıyor:

Silah Değil Kafa Götürüyoruz

"Bandırma vapuru Kız Kulesi açıklarına geçmişti. Kavaklar hizasına geldiğinde vapur durduruldu. Bir motor tekneyle yanaşan İtilaf devletleri subayları güverteye çıktılar. Bizler, ne oluyor; bunlar ne istiyorlar, sorusuna cevap arar ve bakınırken Mustafa Kemal kaptana sordu:

— Bu adamlar ne için gelmişler?

— Efendim, silah, cephane arıyorlarmış...

— Görevinizi yapınız, sonuçtan beni haberdar edin.

Sonra bize döndü. Dolmabahçe önlerinde demirli bulunan yabancı zırhlıları göstererek dedi ki:

— Bu sersem adamlar işte böyle... Yalnız demire, çeliğe ve silah gücüne dayanırlar. Maddeden başka bir şey bilmezler. Bağımsız

---

(40) Atay, age, s.140,141; İ. Görgülü, age, s.222-223

(41) Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar,* s.298.

(42) Erol Mütercimler, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, age, s.164.

lık ve özgürlük uğrunda savaşa kararlı bir ulusun kudret ve gücünü anlamaktan acizdirler. Biz silah ve cephane değil, ülkü, inanç dolu kafa götürüyoruz..."[43]

Bandırma vapuru, kıyıları izleyerek Sinop'a ulaştı, Mustafa Kemal hemen karaya çıkıp Sinop'tan karayoluyla Samsun'a gitmek istedi, ancak yolun çok zorlu olduğunu öğrendi; yola devam edildi ve 19 Mayıs 1919 sabahı saat 7'de Samsun limanına varıldı. Artık Türkler için ve Mustafa Kemal için yepyeni bir dönem, yepyeni bir hayat başlıyordu...

General Sherill'in Yargısı

ABD Büyükelçisi General Sherill kitabında Anadolu'ya gidiş üzerinde durur ve Atatürk'ün Samsun'a gönderilişinde sarayın üç büyük hata yaptığını belirtir. Bu hatalar özetle şöyle:

1. Sürgüne göndermekte oldukları kişinin değer ve önemini gereği gibi takdir edememeleri;

2. Samsun'da bir Rum Pontus devletinin kurulması için hazırladıkları plana Mustafa Kemal'in karşı çıkmayacağını sanmaları;

3. Türk ulusunun yüzyıllardan beri Batı'ya doğru gidişlerini ve bu ulusun görkemli geçmişini unutmaları. Türkler yüzyıllar boyunca Doğu'dan Batı'ya doğru ilerledikleri zaman en iyi savaşları yapmışlardır. Mustafa Kemal'in de doğudan Batı'ya doğru büyüye büyüye gideceğini kestiremediler.[44]

Tasarlanan Pontus Devleti

General Sherrill özellikle ikinci nokta üzerinde durmakta ve aynen şunları yazmaktadır: "Saray çevresinin[45] yaptığı ikinci hatayı anımsayanlar şimdi çok azdır. Tasarlamış oldukları, bilinen Pontus devleti!..

Mustafa Kemal'in bana çizmiş olduğu haritalar arasında en ilgi çekici ve aydınlatıcı olan, coğrafya bakımından Türklerin ve Rum-

---

(43) Aktaran E. Mütercimler, age, s.165.

(44) Sherrill, age, s.63-65

(45) Saray çevresi deyiminin anlamı, kuşkusuz padişah, İngilizlere hayran Sadrazam Damat Ferit ve bizzat İngilizlerdir.

ların Samsun bölgesinde ne kadar dağınık bir şekilde yaşadıklarını, birbirine karışmış küçük mavi ve kırmızı işaretlerle gösteriyordu. Saray çevreleri orada bir Pontus Rum devleti tasarlamıştı. Mustafa Kemal'in saray çevrelerinden verilen görevi de, Türk toprağından bir parçanın Yunanistan'a verilmesine karşı yapılacak ayaklanmaları önlemekti. Küçük haritalarda Türkleri kırmızı, Rumları da mavi işaretlerle gösterirken alaylı bir şekilde gülümseyerek konuşuyordu."(46)

Talihin Aleti İki Kukla

General Sherrill'e göre mayısın aynı haftasında, 15 Mayıs, 16 Mayıs ve 19 Mayıs tarihlerinde talih ikili bir yol geçişi vermişti. Sherrill şöyle yazar.

"Talih bir taraftan Yunanlıları İzmir'e çıkarırken öbür taraftan, onlara karşı koyacak Mustafa Kemal'i Samsun'a getiriyordu. Bu dramda, Yunanlıları İzmir'e gönderen L. George ve Mustafa Kemal'i Anadolu'ya atayan Vahdettin adında iki kukla, talihin aleti olmuşlardır."(47)

(46) Sherrill, age, s.63-64.
(47) age, s.61-68

27

YALANLAR – UYDURMALAR DOĞRU YANITLAR

Mustafa Kemal'in Samsun'a geçişi gerçekleştiğine göre 6 ay dolmuş ve kitabın konusu da bitmiş oluyor.

Ancak bu dönemle ilgili olarak kimi yazarlar ısrarla yalanlar uydururlar. Bunlar alternatif tarih, yeni bir tarih yaratmak isteyen bir kesimdir, yalan ve saptırmalarla gerçekleri tersyüz etmek isterler.

Bu kitabın incelediği dönemle ilgili olarak kafaları karıştırmak ve Atatürk'e saldırmak için ortaya atılan başlıca sorular şunlardır:

1- Mustafa Kemal neden mayıs ayının 16'sına kadar İstanbul'da bekledi? Mademki ulusal savaşı başlatmak istiyordu, neden daha erken bir tarihte Anadolu'ya geçmedi?

2- Mustafa Kemal İngilizlerin adamıydı, onun Anadolu'ya geçmesini bizzat İngilizler istediler, öyle olmasaydı İngilizler kendisine vize vermezlerdi.

3- Padişah Vahdettin aslında milli mücadeleyi başlatmak için Mustafa Kemal'i Anadolu'ya bizzat göndermiştir, kendisine de 40 bin altın vermiştir.

Bunlar gülünüp geçilecek deli saçması iddialardır. Ancak, ortaya atılıyor, iz bıraksın isteniyor!

Pekiyi, tüm bu tarihi tersyüz etmek gayreti nedendir? Amaç nedir?

Amaç: Vahdettin'i Korumak

Kurtuluş Savaşı'ndaki İngiliz yanlısı tutumunu örtbas etmek ve kendisine uygun görülen "hain" damgasından Vahdettin'i kurtarmak amacıyla, Cumhuriyet ve Atatürk karşıtı kimi yazarlar ile İslamcı ve şeriatçı kesim, tarihi tersyüz etmek için çalışmaktadırlar.

Bunlar tarih sırasıyla Rıza Nur, Mevlanzâde Rıfat ve onları izleyen Necip Fazıl Kısakürek, Kadir Mısırlıoğlu, Tarık Mümtaz Göktepe, Abdurrahman Dilipak, H. Hüseyin Ceylan, Hüseyin Yılmaz,

Mustafa Müftüoğlu, Vehbi Vakkasoğlu ve onları izleyen kimi sağcı ve şeriatçı yazarlardır.

Fikret Başkaya, Mehmet Altan gibi yazarlar da ötesinden berisinden bu kervana katılmışlardır. Hatta bir de *Gayri Resmi Yakın Tarih Ansiklopedisi* diye bir ansiklopedi de yayınlanmıştır.

Bu yazarlar devrim tarihimize "resmi tarih" yaftasını uygun görmekte, belgelere dayanarak yakın tarihi ele alan tüm yazarlar karalanmakta ve aşağılanmaktadır. Bunlara göre gerçek yakın tarih yazarları "hakikate saygısız, inkılabın dalkavuk yobazları", "kiralık kalemler", "tarih yalancıları" ya da "Mustafa Kemal ve İnönü'nün meddahları"dırlar.(1)

Turgut Özakman, *Vahdettin, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele* adlı 789 sayfalık yapıtında, ayrıca İsmet Görgülü, *Atatürk'ün Özel Yaşamı - Uydurmalar - Saldırılar - Yanıtlar* adlı 230 sayfalık yapıtında, bu gibi iddiaların tümüne belgelere dayanarak ayrı ayrı yanıt vermişlerdir. Biz tüm bu saçma sapan iddialara yanıt vermek durumunda değiliz; ancak bu kitabın konusuyla ilgili olan iddiaları ele alacağız.

Önce Mustafa Kemal'in neden mayıs ayından önce Anadolu'ya geçmediği üzerinde duralım.

Anadolu'ya Geçiş Düşüncesi
Mayıs Ayına Kadar Bekleyişin Nedenleri

Mustafa Kemal'in Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı başlatmak için neden mayıs ayına kadar beklediği, neden bir an önce Anadolu'ya geçmediği sorularına aslında en kapsamlı, doğru ve belgeli yanıt işte elinizdeki bu kitaptır.

---

(1) Doğaldır ki bu küçük düşürücü deyimlerden yabancı yazarlar örneğin *Yunanlıların Anadolu Macerası* adlı son derece önemli yapıtın yazarı Anastasius Pallis, Hintli araştırmacı Sinha, Fransız Türkolog J.L Bacque Grammot, Tunuslu bilim adamı Abdülvahap Boudhima, Pakistanlı bilim adamı Yakup Mughul ve Haif Fauh, İngiliz yazar A.J. Tonybee, Prof. Bernard Lewis, Lord Kinross, Andrew Mango, Alman bilim adamı Gotthard Jaeschke, Arjantinli yazar Blanco Villalta, Avusturyalı yazar Dagobert von Mikusch, *Yunan Propogandası* adlı kitabın yazarı Dimitri Kitsikis, Alman bilim adamı Kurt Steinhaus, Bulgar yazar Stefan Velikov, Sovyet Rusya Büyükelçisi S.İ. Aralov ve Sovyetler Birliği akademi üyesi Şemsaddinov'da nasibini alıyor ve bu yazarlara göre "resmi tarihçi", "çıkarcı", "dalkavuk", "yalancı" "kiralık kalemler" oluyorlar.

Ancak Atatürk, sanki 80-90 yıl sonra bu sorunun sorulabileceğini öngörürcesine, bu özel konuyu ele almış; gazeteciler Falih Rıfkı, Mahmut Soydan ve Yunus Nadi'ye bu konuda bilgi vermiştir.

Mustafa Kemal, Yunus Nadi ile baş başa bir Ankara gecesinde konuşurken, Anadolu'ya geçiş düşüncesiyle ilgili olarak şunları anlattı:

Kaldıraç – Bir Manivela

"Nadi Bey, dedi, Tokatlıyan karşısında bulunan sokakta evde oturduğum zaman,[2] biliyorsun ki, artık İstanbul'da iş görmekten en ufak ümidi dahi kesmiş durumdaydım. Sonra Şişli'de bildiğin evde oturdum. Fakat bütün bu kalışlar sırasında, hep Anadolu'ya geçerek memleketi artık buradan kaldıracak bir manivela (kaldıraç) ile kurtarmak düşüncesi ve yoluna gelmiştim. İşte görüyorsun, şimdi Ankara'dayız ve yine karşı karşıyayız."[3]

Anadolu'ya geçiş düşüncesi, açık ve net olarak ortaya çıktığına göre, neden bu kadar beklemişti? Neden kendisine bir görev verilmeden önce harekete geçmemişti?

Kurmay Subay Hesabı ve Örülen Koza

Öncelikle, Anadolu'ya geçtiği zaman hareket alanını ve kendisiyle birlikte çalışabilecek kişileri hazırlamak istiyordu. Yetenekli bir kurmay subay, dirayetli bir komutan olarak hareket alanının çerçevesini çizmek istiyordu. Yoksa, binbir imbikten geçmeden, makam, yetki ve dayanaktan yoksun olarak Anadolu'ya geçerse, kendisine bağlı bir askeri gücü de olmadığına göre, bir serseri kurşunla öldürülebilir, padişaha ya da işgal güçlerine yakın bir vali ya da asker tarafından kolaylıkla tutuklanabilirdi.

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçmeden önce, öncelikli konu olarak Anadolu'da epeyce zayıflamış olsa da eldeki askeri güçlerin, kendi düşüncesini paylaşan yakın arkadaşları tarafından denetim altına alınmasını istiyordu.

---

(2) Beyoğlu'nda kaldığı Fansa'lara ait evi işaret ediyor.

(3) Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, s.260 (sadeleştirildi). Yunus Nadi Nisan 1920 ilk haftasında Ankara'ya geçmişti. Bu konuşma nisanın 10'undan sonra gerçekleşmiştir.

Bu nedenle Mart 1919'un başlarından önce Anadolu'ya geçmesi askeri açıdan olanaksızdı. Anadolu'da kendisinin hemen hiçbir askeri dayanağı yoktu. Anadolu'ya geçemezdi; geçse bile Anadolu'da çok zor durumlarla karşı karşıya kalabilirdi.

Neden 1919 Mart başlarını işaret ediyoruz? Çünkü şubat ayında, General Ali Fuat Cebesoy, sağlık nedenleriyle geldiği İstanbul'dan ayrılıp Konya'da Ereğli bölgesinde bulunan kendi birliği 20. Kolordu komutanlığına gitmeye karar verdi. Bu geçişin öyküsü yukarıda anlatıldı.

Şimdi 20 Şubat 1919'da Ali Fuat Cebesoy'un Şişli'deki evde Mustafa Kemal'e yaptığı son ziyaretini ve alınan kararları anımsayalım:

1- Ali Fuat Paşa'nın kumandanı olduğu 20. Kolordu karargâhı Ankara'ya taşınacak ve burası bir direniş merkezi yapılacaktır,

2- Mustafa Kemal'in bir görevle Anadolu'ya geçmesi için çalışılacaktır,

3- Kendisine ihtiyaç duyulduğu zaman, bir görev almamış olsa bile, Anadolu'ya geçecektir.(4)

O gece Şişli'deki evde Rauf Orbay da hazır bulunmuştu, akşam yemeğinden sonra saatlerce konuştular. Mustafa Kemal eğer bir göreve kendisini tayin ettiremezse Anadolu'ya en güvendiği bir kumandanın yanına gideceğini ve işe ilk oradan başlayacağını söyledi.

"Ali Fuat Paşa;

— Paşam, ben ve kolordum daima emrinizdedir, dedi.

Mustafa Kemal yerinden kalktı, hararetle Ali Fuat Paşa'nın elini sıktı.

— Beraber çalışacağız Fuat, dedi."(5)

Ali Fuat, bu görüşmenin ertesinde Anadolu'ya hareket etti, anılarında "1919 yılı Mart ayı başında İstanbul'dan Konya'ya ve burada bir iki gün kaldıktan sonra 20. Kolordu'nun karargâhı bulunan Konya Ereğlisi'ne gelmiştim," diyor.(6)

Ali Fuat Paşa'nın Anadolu'ya geçmesiyle artık Anadolu'da Mustafa Kemal'in güveneceği sağlam bir ayağı vardı.

---

(4) Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları,* s.57.
(5) age, s.57. Yukarıda 19 ve 20. Bölüme bakınız.
(6) age, s.63.

Karabekir Paşa Anadolu'da

İkinci bir gelişme Ali Fuat Cebesoy'un Anadolu'ya geçişinden sonra, hemen hemen on beş gün içinde gerçekleşti. Bu da, Kâzım Karabekir'in 13 Mart 1919'da merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu komutanlığına atanmasıdır. Atama gerçekleşince Kâzım Karabekir, 11 Nisan 1919 tarihinde Şişli'deki evde Mustafa Kemal'i ziyaret etti ve iki gün sonra Erzurum'a hareket etti.

Karabekir, Şişli'deki evde Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmede Anadolu'nun kurtuluşu için uğraşların doğudan başlamasını, Erzurum'da "Vilayet-i Şarkiye" (Doğu İlleri) kongresinin toplanmasını istemişti.

Bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal'in umutları yeşermişti.

Bir kez daha yineleyelim, artık rahattı... Doğuda Karabekir, batıda Cebesoy iki kolordunun başındaydı.

Bu çözümlemeden sonra, sözü tekrar Mustafa Kemal'e bırakalım...

'Verilmiş Bir Kararım Varken Niçin Uygulamıyorum?'

1926 yılında gazeteci Falih Rıfkı Atay ve gazeteci Mahmut Soydan'a anılarını anlatırken İsmet İnönü'nün Şişli'deki evde Anadolu'ya geçişle ilgili olarak söylediği ünlü "yollar çok, bölgeler çok" sözünü anımsattıktan sonra Mustafa Kemal bizim burada incelemekte olduğumuz soruyu kendi kendine sordu. Şimdi izleyelim:

"Bu dakikada siz de düşünürsünüz ki, verilmiş bir kararım varken onu niçin tatbik etmiyorum? Ben de hemen söyleyeyim ki, ağır ve kati bir kararın doğruluğuna inanmak için vaziyeti her köşesinden mütalaa etmek (düşünmek) lazımdır. Ağır ve kati karar tatbik edilmeye başlandıktan sonra 'Keşke şu tarafını bu tarafını da düşünseydim... Belki bir çıkar yol bulurduk. Yeniden bunca kan dökmeye, bunca can yakmaya ihtiyaç kalmazdı!' gibi tereddütlere yer kalmamalıdır. Böyle bir tereddüt, karar sahibinin vicdanında kanayan bir nokta olur ve onu yaptığının doğruluğundan da şüpheye düşürür. Bundan başka, beraber çalışacak olanlar, yapılandan başka bir şey yapılmak ihtimali kalmadığına inanmalı idiler. İşte benim mütareke sırasında dört beş ay İstanbul'da kalışım, sırf bunun içindir."

Hazırlık Davul Zurna ile Olmaz; Alçakgönülle Çalışmak Gerekir...

Mustafa Kemal, düşünce modelini şöyle sürdürüyor:

"Bu geçirdiğim zamanın bir kısmını da hazırlıklara ayırdım. Tahmin edersiniz ki fikir hazırlıkları, seferberlikte (savaşta) asker toplamak için olduğu gibi davul zurna ile temin edilemez. Fikir hazırlıklarında tevazu ile (alçakgönülle) çalışmak, kendini silmek, karşısındakine samimi bir kanaat ilham (gönle doğan şey) etmek lazımdır."(7)

Mustafa Kemal, İstanbul'da altı ayda yaptığı çalışmayı bu iki paragrafta birkaç cümle ile özetliyor:

- Ağır bir kararın doğruluğu için vaziyeti her köşesinden düşünmek gerekir.
- Keşke şu tarafını da düşünseydim, belki çıkar yol bulurduk, yeniden bunca kan dökmeye ihtiyaç kalmazdı gibi tereddütlere yer kalmamalıdır.
- Düşün hazırlıkları, davul zurna ile sağlanamaz
- Düşün hazırlıklarında, alçakgönülle çalışmak, kendini silmek ve karşısındakine içtenlikli bir düşünce ilham etmek gerekir.

Mustafa Kemal İstanbul'da işte bu geniş çerçeve içinde sabırla çalışıyordu.

Lord Kinross'un Değerlendirmesi

Lord Kinross, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi bu geçişin zamanı ve hazırlıklarla ilgili olarak şöyle bir yargıya varıyor:

"Mustafa Kemal, böyle bir kararı aceleyle verecek adam değildi. Tehlikeli bir oyuna girişecekti. Durumu her açıdan, her şeyi tartarak incelemek gerekiyordu. Planını yapmak, arkadaşlarını kendi görüşüne inandırıp kararlarını sağlamlaştırmak ve direnmenin dayanacağı ideolojik temele hem kendi hem de onların kafasında belirli bir biçim vermek için daha zaman gerekiyordu. Hâlâ padişahtan, İtilaf devletlerinden, Tanrı'dan ya da buna benzer başka bir kaynaktan bir şeyler uman kişiler çoktu. Düşmana kuvvetle karşı koymaktan başka çıkar yol olmadığının anlaşılması için olayların ve kafaların daha gelişmesi gerekiyordu."(8) Lord Kinross'un değerlendir-

(7) Atay, age, s.111; Görgülü, age, s.184.
(8) Lord Kinross, age, s.184.

mesinde, "Hâlâ padişahtan, İtilaf devletlerinden, Tanrı'dan... medet uman kişiler çoktu" cümlesi birçok noktayı açıklamaya yeterlidir. 600 yıllık padişahlık kolay silinemezdi. Atatürk'ün en yakınları bile padişahın yaptığı her şeyin doğruluğuna inanıyordu.

Mustafa Kemal İstanbul'da sabırla, alçakgönüllülükle, çalışıyordu. Yetkin bir kurmay subay olarak, bir hamle sonrasını değil tüm olasılıkları düşünerek planlarını yapıyordu. Bir ipekböceğinin sabırla ördüğü koza gibi...

Şimdi, Mustafa Kemal'i İngilizlerin ajanı olarak gösteren görüşe geçebiliriz:

Mustafa Kemal'in İngilizlerle İlişkisi

Yukarıda Mustafa Kemal ve karargâhının İngilizlerden alınan vize ile Karadeniz'e çıktığını anlatmıştık. O günlerde Karadeniz'e çıkış için kim olursa olsun İngiliz vizesi almak zorundaydı. Bunu unutan ve tarihi tersine döndürmek gayretinde olan kimi zavallılar, bu vize konusunu ileriye sürerek, Mustafa Kemal'le İngilizlerin gizli bir anlaşma yaptığını, daha ileriye giden kimileri de Mustafa Kemal'in İngilizlerin casusu olduğunu söyleyecek kadar adileşip akıllarını kaybederler. Konuyu okuyucunun önüne sermek için, Mustafa Kemal'in Gelibolu'da, Çanakkale'de, Filistin cephesinde İngiliz kuvvetlerine karşı yaptığı kıyasıya savaşlara kadar gitmeye gerek yok. Ama Mondros Ateşkesi'nden birkaç gün sonrasına gidip olaylara bakmak yeterlidir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Mondros Ateşkesi'nden hemen sonra, Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal, İngilizlerin İskenderun'a asker çıkarmalarına karşı çıkmış, İngilizlere silahla karşı konulması emrini vermişti. Bu konuyu kitabın ilk bölümlerinde ayrıntılarıyla ele almıştık.

Doğan Avcıoğlu'nun belirttiği gibi:

"Eğer İngilizler Atatürk'ün mütarekenin daha ilk günlerinde İngiltere'ye karşı koyduğunu, hatta sadrazama İskenderun'da İngilizlere ateş açmaya karar verdiğini resmen yazdığını bilselerdi, onun ordu müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilmesine kesinlikle izin vermezlerdi."(9)

---

(9) D. Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, 1. Kitap, s.121.

Ancak Mustafa Kemal İstanbul'a dönünce, mütareke İstanbulu'nda İngilizlerle ilişkilerini hep sıcak tutmuştur.

İngiliz gazeteci Ward Price'la, Rahip Frew ile görüşmüş, *Minber* ve *Vakit* gazetelerinde İngilizlere yumuşak mesajlar vermiştir.

Ancak, Samsun'a ayak basar basmaz, planladığı gibi milli örgüt kurma yoluna gitmesi üzerine, iki hafta gibi çok kısa bir sürede onun bu tutumunu belgeleyen Anadolu'nun çeşitli kesimlerindeki İngiliz irtibat subayları Mustafa Kemal hakkında İstanbul'a raporlar göndermeye başladılar. İngiliz Karadeniz Orduları Komutanı General Milne, Samsun'a ayak basmasından sadece 20 gün sonra, Mustafa Kemal'in derhal geriye çağrılmasını resmen istedi.

İngiliz belgeleri, Mustafa Kemal'i baş düşman ilan ettiklerinin sayısız örnekleriyle doludur.

Büyük bir strateji ustası olan Mustafa Kemal, İstanbul'da önceleri İngilizleri oyalamış, padişahın yanında görünerek onun güvenini kazanmış, Anadolu'ya geçer geçmez de Ulusal Kurtuluş Savaşı için gerekli çalışmalara duraksamadan başlamış; tam bağımsızlık ilkesine dayalı ulusalcı bir örgütlenmenin nasıl yürütüleceğini de adım adım göstermişti.

Mustafa Kemal Hakkında İlk İngiliz Raporu

İstanbul'da gerçekleştirilen tutuklamalar sırasında, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İtalyan Yüksek Komiserliği tarafından korunduğunu yukarıda anlatmıştık.

İstanbul'da birçok İttihatçı tutuklanırken, İngiliz haberalma örgütünün Mustafa Kemal hakkında da bir rapor düzenlendiğini ve Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir ve İsmet İnönü'nün tutuklanarak İstanbul'dan dışarıya çıkarılmalarının istendiğini yukarıda belirtmiştik.

Mustafa Kemal'den kuşku duyan bu rapor, İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından 12 Nisan 1919'da İstanbul'dan Londra'ya gönderilmişti.[10]

Bu noktada konu ile ilgili olarak tekrar İngiliz vizesine dönebiliriz.

---

(10) B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.3; B. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, s.6-61. Yukarıda 17. Bölüm'e bakınız.

Harbiye Bakanlığı tarafından Karadeniz'e çıkış izni için Mustafa Kemal ve kuruluna ait liste İngiliz irtibat bürosuna gönderildi. Bu liste Binbaşı Milligan tarafından 15 Mayıs 1919'da onaylandı. Vize kartlarının arkasındaki vize kısmında, istihbarat subayı Yüzbaşı Bennett'in de imzası vardır.

İşgal İstanbulu'nda işkenceci yüzbaşı diye ünlenen John G. Bennett bu olaydan 55 yıl sonra, 1974 yılında yayınladığı anılarında da bu vizelerin verilişini şöyle anlatır:

"...Türk subayı odama geldi ve Mustafa Kemal Paşa'yla maiyetindekiler için vize istedi.

Listeyi okuyunca Türk ordusunun en faal 35 generaliyle albayının isimlerinin yazılı olduğunu gördüm. Vizeleri vermek istemedim... Listeyi karargâha götürüp talimat istemeyi kararlaştırdım.[11]

Görevli subaya 'Bu liste bende barışçıdan ziyade savaşçı bir heyet intibaı (izlenimi) uyandırıyor,' dedim. İngiliz Yüksek Komisyonu'na danışılacağını söyleyip beklememi istediler. Yaklaşık bir saat sonra çağrıldım ve gidip vizeleri verme talimatı aldım. Bana Mustafa Kemal Paşa, sultanın güvenine tam olarak sahiptir, dendi."[12]

Mustafa Kemal'e vize verilişinden yarım yüzyıl sonra İstanbul'u ziyaret eden Yüzbaşı Bennett'le gazeteci Nezih Uzel, 2 Eylül 1972'de uzun bir söyleşi yaptı. Bennett'in anlattıkları kitabındakinin hemen aynısıdır.[13]

Ancak dikkat edileceği gibi, Yüzbaşı Bennett, kuşkularını gidermek ya da tarihi sorumluluk almamak için konuyu üstlerine aktarıyor ve onlardan onay gelince vize işlemlerini tamamlıyor.[14]

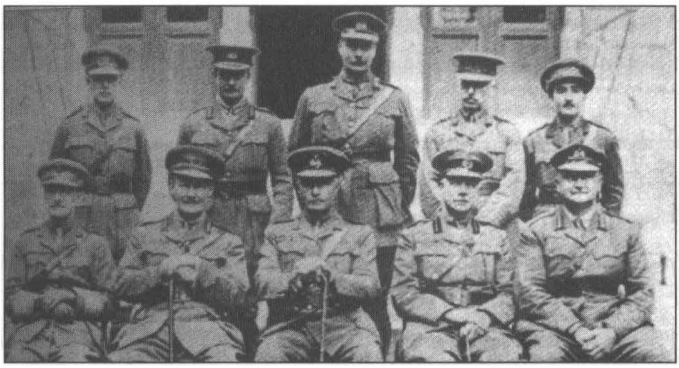
---

(11) Yzb. Bennett yanılıyor, listede tek general, iki albay ve daha alt rütbede subaylarla toplam 23 kişi vardı.

(12) John Godolphin Bennett, *Wittness,* s.14. Bennett'in kitabındaki bu çeviri M. Bardakçı'nın *Şahbaba* kitabından aktarılmıştır. s.130-131.

(13) Nezih Uzel, *İngiliz İrtibat Subayı Yzb. Bennett Anlatıyor: Atatürk'e Nasıl Vize Verdim?*, Selis Kitaplar, 2008.

(14) Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk?* kitabında Mustafa Kemal'in İstanbul'da kaldığı süre içinde Yzb. Bennett'le görüştüğünü Prof. Shaw'ın kitabına dayanarak yazıyor. (s.23) Oysa Bennett gerek anılarında, gerekse gazeteci Nezih Uzel'le İstanbul'da yaptığı söyleşide böyle bir görüşmeden hiç söz etmiyor, çünkü böyle bir görüşme olmamıştır.

İngiliz Generali George F. Milne (ortada) ve kurmay heyeti

General Milne'nin Kuşkuları

İngilizlerin Karadeniz Orduları Komutanı General Milne, Mustafa Kemal ve arkadaşlarından ciddi olarak kuşkulanan ilk üst düzey İngiliz yetkili olmuştur.

Ne kadar ilginçtir ki 19 Mayıs 1919 Pazartesi Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı gün, General Milne, Harbiye bakanlığına gönderdiği yazıda: "Mirliva (Tümgeneral) Mustafa Kemal ve kurulunun Samsun'a gönderilme sebebi nedir? Bu geniş kurul Sivas'a doğru yönelecekmiş, 9. Ordu feshedilmedi mi? (kaldırmalı mı?)" diye resmen sordu.

Bu yazıya Savaş Bakanlığı tarafından 5 gün sonra 24 Mayıs 1919'da yanıt verildi ve Mustafa Kemal "İngilizlerin isteği üzerine ateşkes hükümlerini denetlemek üzere gönderildi," denildi.[15] Mustafa Kemal ve kurulu Samsun'a ayak basınca, onunla ilk görüşenlerden birisi de Samsun'daki İngiliz gizli servis elemanı Yüzbaşı Hurst oldu. Hurst bu görüşmeden sonra 21 Mayıs'ta İstanbul'a Amiral Calthorpe'a Mustafa Kemal'in karaya çıktığına dair rapor gönderdi.[16]

Mustafa Kemal Sadece Beş Gün Kaldı

Mustafa Kemal, Samsun'da kendisini güven içinde görmüyordu; orada sadece beş gün kaldı ve 24 Mayıs 1919 Cumartesi günü Savaş Bakanlığı'na bir telgraf çekerek kimi şikâyetleri yerinde ince-

(15) HTVD.1, Vesika 15; BTTD.2, s.11; Jaeschke, age, s.269; Z. Sarıhan, age, s.255-256; Sonyel, *Gizli Belgelerde M. Kemal, Vahdettin*, s.49-53.
(16) Sonyel, age, C.I, s.141; Sarıhan, C.I, s.278.

lemek için karargâhını Havza'ya taşıyacağını bildirdi. Bu aslında görünürdeki nedendi, Mustafa Kemal, İngilizlerin yoğun faaliyette bulunduğu Samsun'dan ayrılıp, daha güvenli olan Havza'ya geçti ve orada 13 Haziran'a kadar tam 19 gün kaldı.

Havza'da Birinci Gün ve İlk İşaret

Havza'da birinci gün kendisini ziyaret eden, Havza'nın ileri gelenlerinden bir gruba yaptığı konuşmada "Hiçbir zaman umutsuz olmayacağız, çalışacağız. Uçurumun kenarındayız. Bizi canlı canlı mezara atmak istiyorlar. Son bir cüret (yüreklilik) bizi kurtarabilir" dedi.

Mustafa Kemal, Havza'da İstanbul'daki İngiliz Dostları Derneği'nin başkanı Sait Molla'nın belediyelere çektiği bir telgrafla karşılaştı. 23 Mayıs tarihli bu telgrafında Sait Molla, İngiliz himayesinin (koruması) istenmesini, belediyelerin bu konuda çalışma yapmasını öneriyordu. Mustafa Kemal duraksamaksızın, illere ve mutasarrıflıklara bir genelge gönderdi, Sait Molla'nın bu önerisine karşı çıktı ve "Milli bağımsızlık ve siyasetinin kurtarılması ancak milletin bir bütün olarak savunulmasıyla olanaklıdır," dedi.[17]

Mustafa Kemal Miting ve Toplantı Yapılmasını İstiyor

Mustafa Kemal, 28 Mayıs 1919'da Havza'dan Anadolu'daki tüm vali, mutasarrıflık ve kolordulara bir genelge göndererek, İzmir'den sonra Manisa ve Aydın'a Yunan birliklerinin girmesi tehlikesinin ne derece büyük olduğunu gösterdiğini belirtti ve "yurt bütünlüğünün korunması için ulusal tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesini, üç gün süre ile diğer tüm işlerin ertelenerek büyük ve coşkulu miting ve toplantılar yapılmasını, hükümete ve büyük devletlerin temsilciliklerine etkili telgraflar çekilmesini" istedi.[18]

---

(17) *Söylev, Belgeler,* No:25; Gökbilgin, age, C.I, s.141; Sarıhan, C.I,s.278.
(18) *Söylev,* Cumhuriyet Kitapları, s.48-49; U. Kocatürk, age, s.84

Ulusalcı Dikilişler – Örgüt Önerileri

Mustafa Kemal, aynı gün (28 Mayıs 1919) 3, 15 ve 20. Kolordu komutanlarına gönderdiği yazıda şöyle diyordu:

"...Ulusun tutsaklıktan kurtuluşu, egemen ve bağımsız olarak topraklarımızda yaşayabilmesi ancak kararlı ve namuslu ellerin kısa ve doğru yoldan, ulusun hukukunu ve bağımsızlığını savunmaya yönlendirmesi ile mümkün olacaktır. Sivil memurların güvenilir kişiler ile el ele vererek bağımsızlığımızın savunulması yolunda gereken örgütü (şüphesiz gizli) kurmalarını zorunlu sayıyorum. Bu husus uzmanlığı dolayısıyla biz askerlerin vatanseverlik görevini gerektiriyor."[19]

Köylüler Silahlarla Köylerini Savunacaklardır

Mustafa Kemal aynı yazıda, "Doğu bölgesinde yabancı işgallerine, jandarma ve askeri birliklerle karşı koyacağız; köylüler de ellerindeki silahlarla köylerini savunacaklardır. Gerekli hazırlıklar yapılmalı, birlik mevcutları fazlalaştırılmalı, mevcut silahlar birleştirilmelidir," diyordu.[20]

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kuruluyor

Mustafa Kemal'in yönlendirmesi sonucu Havzalılar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular, Atatürk de bu olayın uzak yakın her yere bildirilmesini istedi.

Milletin Göğsünden Fışkıran Üzüntü

Tarih 29 Mayıs 1919'dur, on gün gibi çok kısa bir sürede, protesto amacıyla yapılan mitingler, Osmanlı hükümetine, işgal devletlerine çekilen protesto telgrafları üzerine Savaş Bakanlığı kaygılandı ve "Ne oluyor?" diye Mustafa Kemal'e sordu. Mustafa Kemal'in yanıtı çok açık ve yalındı:

---

(19) Karabekir, *İstiklal Harbimiz,* s.35; U. Kocatürk, age, s.84. (sadeleştirildi)

(20) K. Karabekir, *İstiklal Harbimiz,* 1, s.35.

"...İstanbul'a çekilen telgrafların tamamen milletin göğsünden fışkıran üzüntünün birer yankısı olduğunu arz ederim. Bu heyecan memleketin en ücra (uç) köşesine kadar geniş alanlıdır, geneldir."[21]

İşte bu noktada 31 Mayıs 1919 Cumartesi günü İngiliz gizli servis görevlisi Yüzbaşı Hurst Samsun'dan Havza'ya geldi ve Mustafa Kemal'le tekrar görüştü. Yüzbaşı L.H. Hurst, Samsun'a ayak basmasından başlayarak, Mustafa Kemal'i aslında yakından izliyor ve gelişmeleri sürekli İstanbul'daki yetkililere bildiriyordu.[22]

Bu gelişmeler üzerine İngiliz Yüksek Komiserliği, Savaş Bakanlığı'na resmi bir nota gönderdi, Anadolu'da yapılan mitingler konusunda önlem alınmasını istedi. Aynı tarihte Savaş Bakanlığı da Mustafa Kemal'den mitingler konusunda önlemler almasını istedi.

'Kendimde ve Kimsede Güç ve Direnç Görmem'

3 Haziran 1919 Salı Anadolu'ya çıkışının üzerinden henüz 15 gün geçmiş... Mustafa Kemal hükümete verdiği yanıtta dik duruşunu sergileyerek şöyle diyordu:

"...Düşmanın yurda girişi, cana kıyması ve her türlü saldırıları gibi İzmir yörelerinde görülmekte olan eylemlerin ortaya çıkışı sonucu benzerlerinin baş göstermesine karşı ne ulusun heyecanını ve iç acısını ve ne de buna dayanan ulusal gösterileri yasaklamak ve durdurmak için kendimde ve hiç kimsede güç ve direnç göremeyeceğim gibi, bu yüzden doğacak olayların karşısında da sorumluluk yüklenebilecek ne komutan ne sivil görevli ve ne de hükümet düşünürüm."[23]

İstanbul'a verilen bu yanıt Mustafa Kemal tarafından aynı zamanda bütün komutan, vali ve mutasarrıflara da bir genelgeyle duyuruldu.

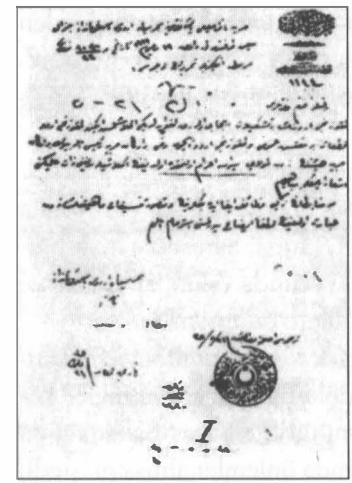
Mustafa Kemal 5 Haziran 1919 Perşembe günü Savaş Bakanlığı'na bölge hakkında bilgi verdi ve Rum çetelerinin Türk çetele-

---

(21) U. Kocatürk, age, s.84-85. HTVD. Sayı 5, Vesika 92; U. Kocatürk, age, s.85. (Sadeleştirildi)

(22) S.R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri,* s.18.

(23) *Nutuk,* Say baskısı, s.44; *Söylev,* Velidedeoğlu baskısı, s.52.

19 Mayıs 1919 General Milne'nin Harbiye Bakanlığı'na, Mustafa Kemal'in neden Anadolu'ya gönderildiğini soran yazısının aslı.

rinden fazla olup siyasi amaç güttüklerini, İngiliz ve Amerika'nın bölgede bulunan memurlarıyla bu Rum çetelerinin içli dışlı olduklarını ve bunlar tarafından teşvik edildiklerini bildirdi.[24]

'Mustafa Kemal'i Geriye Çağırınız'

Tüm bu durumlar, telgraflar, yanıtlar Mustafa Kemal'in düşünce ve tavrını açıkça ortaya koymuştu.

Anadolu'ya geçeli henüz 18 gün olmuştu ve 6 Haziran 1919 Cuma günü, müttefiklerin Karadeniz Ordusu Komutanı General Milne Osmanlı hükümetine bir yazı göndererek "Mustafa Kemal ve yanındaki kişileri derhal İstanbul'a geriye çağırmanızı talep ederim," dedi. Bu yazıda, Mustafa Kemal'in yurtiçinde dolaşmasının kamuoyunda tedirginlik yarattığı belirtiliyor ve "askeri açıdan onların çalışmaları için bir gereksinme göremiyorum" deniliyordu.[25]

Mustafa Kemal 10.000 Tüfek Sürgü Koluna El Koyuyor

General Milne'nin Mustafa Kemal'in acilen İstanbul'a dönmesini istemesinden bir gün sonra (7 Haziran 1919) Samsun yoluyla İstanbul'a gönderilmekte olan 10.000 tüfek sürgü kolu ile 12 top kamasına Mustafa Kemal el koydu. Havza'daki silah deposundaki silahları da halka dağıttı ve evlere taşıttı.[26]

---

(24) *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,* (HTVD 45, ves.1054); Z. Sarıhan, c.1, age, s.305.

(25) Jaeschke 2, age, s.125, HTVD1, Ves.17.

(26) Gökbilgin, age, s.141; Tansel, age, s.242.

'Karışıklık Çıkaranların Başını Mustafa Kemal Çekiyor'

Tarih 8 Haziran 1919, Mustafa Kemal Anadolu'ya geçeli tam 20 gün olmuş. General Milne'den sonra, Yüksek Komiser Calthorpe da hükümete resmen başvurdu.

"Karışıklık çıkaranların başını Mustafa Kemal çekiyor, çok vahim (korkutucu, tehlikeli) ve istenmeyen sonuçlar çıkabilir, kendisinin derhal görevden alınması gerekmektedir," diyerek istekte bulundu.[27]

İngiliz Askeri Ataşesi Deeds, aynı gün Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'yi ziyaret etti. Mustafa Sabri Efendi, Mustafa Kemal'in görevden alınması için yaptıkları girişimler nedeniyle İngilizlere teşekkür etti.[28]

'İstanbul'a Teşrif Ediniz'

İngilizlerin bu resmi yazışma ve baskıları sonucu, Savaş Bakanı Şevket Turgut Paşa Mustafa Kemal'e bir telgraf çekti, Samsun'da bulunan askeri istimbotla acele İstanbul'a "teşrif etmesini" (şereflendirmesini) istedi.[29]

Savaş Bakanı Şevket Turgut Paşa İngiliz baskısıyla, incelikli bir biçimle Mustafa Kemal'i İstanbul'a geriye dönmesi için çağırırken, Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı imzasıyla İngiliz Yüksek Komiserliği'ne verilen yanıtta Mustafa Kemal'i geriye çağırışına karşı şunlar söyleniyordu:

1. Mustafa Kemal'in atanmasında en etkin sebeplerden birisi Amiral Calthorpe'un 21 Nisan 1919 günkü notası olmuştur.

2. Bu konuda İngiliz Komiserliği Baş Tercümanı Ryan'a danışılmış ve Ryan "bir müfettiş gönderilmesine" hiçbir şekilde karşı çıkmamıştır.

3. Mustafa Kemal bir ordu komutanı değil, müfettiştir. Böyle bir müfettişin illeri dolaşması kamuoyunu yatıştıracaktır.

---

(27) I. Jaeschke 1, age, s.270.

(28) Şimşir, age, I, s.11, Jaeschke 2, s.125; Akşin, 342, 385. Öteden beri Mustafa Kemal'e karşı olan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin, Mustafa Kemal'in atanmasına bakanlar kurulunda karşı çıktığı yukarıda belirtilmişti. Şeyhülislam Mustafa Sabri zaferden sonra 150'likler listesi ile yurtdışına gönderilmiştir.

(29) HTVD 1, Vesika: 19, *Söylev,* s.46; Sarıhan, C.1, s.310.

4. Sekiz aydan beri devam eden ateşkesten sonra artık biraz da Türklere ve Müslümanlara lütfen güvenmenizi rica ederim.[30]

Mustafa Kemal, kendisinin ısrarla çağırılışının sebebini şifreli telgrafla Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı'ya sordu. Cevat Paşa da, İstanbul'da anlaştıkları çerçevede doğrusunu yazdı ve "11 Haziran 1919 günü geriye çağırılışının hükümetçe değil, İngilizler tarafından istendiğini" yine şifreli telgrafla Mustafa Kemal'e bildirdi.[31]

Mustafa Kemal'in bundan sonraki destansı öyküsünü biliyoruz. Havza'dan Amasya'ya geçişini, Amasya'da 22 Haziran 1919'da Amasya ihtilal bildirisini yayınlamasını, oradan Erzurum'a gidişini, Erzurum Kongresi'ni gerçekleştirmesini, sonunda İstanbul'un baskılarına dayanamayarak askerlik görevinden istifa edip, milletin içine (sine-i millete) rütbesiz bir kişi olarak girişini... Daha sonra; Ankara'da meclisin kuruluşu, padişahın kendisinin idam edilmesini isteyen şeyhülislam fetvasına onay vermesi... Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılışı...

Anadolu'ya geleli henüz bir iki ay bile olmadan dışlanan ve geriye çağırılan Mustafa Kemal bakınız ne diyor:

Başkaldırış

"Anadolu'ya geleli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu-ların birlikleriyle ilişki ve bağlantı sağlanmış ve halk elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, ulusal örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştı. İşler artık bir komutan kimliği ile yürütülüp yönetilemeyecekti. ...Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve yürütümlerin köklü ve sert olacağını tasarlamak güç değildi. Bundan dolayı girişim ve yürütmelerin bir an önce kişisel olma niteliğinden çıkarılması ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve yansıtacak bir kurul adına olması çok gerekli idi."[32]

---

(30) HTVD 1, Vesika 18-19; Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* s.41; Z. Sarıhan, age, C.I, s.315.

(31) Söylev, s.46, HTVD, 1. Vesika 20-21-22. Genelkurmay başkanı "İngilizler istedi" diye karşılık verirken, Savaş Bakanı Şevket Turgut Paşa ise 15.06.1919 tarihinde verdiği karşılıkta gerçeği gizleyerek "hükümet karar verdi" diyecektir. Bkz. Sarıhan, C.1, age, s.315.

(32) *Söylev,* Say, s.46-47.

Şimdi Mustafa Kemal'i Anadolu'ya İngilizler gönderdi, anlaşmalı gitti diyen akılsız, ahlaksız ve vicdansız hainlere sormak gerekiyor: Bu belgeler karşında acaba söyleyebilecekleri bir şey olabilir mi?

Vahdettin Gönderdi Konusu

Şimdi son konuya geçelim: Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Padişah Vahdettin gönderdi iddiaları... İşte bu konuyu özetleyen bir alıntı:

"Kanaatimizce Türk Kurtuluş Savaşı'nın böyle nirengi noktalarının başında Sultan Vahdettin'in durumu gelir. Hâlâ mektep kitaplarında 'Vatan satan bir alçak(!)' olarak anlatılan bu büyük Osmanlı sultanının, 'Sevr sulh projesi' teklifi alınınca buna karşı ilk tedbirleri düşünüp planlayan, bunun için M. Kemal Paşa'yı fevkalade selahiyetlerle donatıp Anadolu'ya gönderen, hadiseler gelişerek 'Türk-Yunan Harbi'ne müncer olunca ortaya çıkan Türk Kurtuluş Savaşı'nın temeline böylece ilk harcı koymuş bulunan, başarıya ulaşabilmesi için de 'hilafet' ve 'saltanat'ın kendisine sağladığı bütün selahiyet ve imkânları kullanarak tepesindeki işgal kuvvetlerinin üç yıl süren baskılarına göğüs geren büyük bir vatansever olduğunu ne yazık ki, Türk çocuklarına söyleyip öğretmekten hâlâ korkuyor ve yalan tarih okutmayı mübah sayıyoruz."[33]

Neymiş:

- Türk Kurtuluş Savaşı'nın nirengi noktası Sultan Vahdettin'miş,
- Sevr projesi teklifini alınca Mustafa Kemal'i fevkalade selahiyetlerle donatıp Anadolu'ya göndermiş,
- Türk Kurtuluş Savaşı'nın temeline ilk harcı koymuş.

Buna paralel bir düşünce de şudur:

"Atatürk yetkiyi padişahtan aldı. Padişah Atatürk'ü görevlendirdi. Atatürk bu yetkiyi saraydan alırken laik bir Cumhuriyet kurmak için almadı. Atatürk padişahtan aldığı yetkiyi kötüye kullanarak Cumhuriyeti ve laikliği getirdi."

---

(33) Kadir Mısırlıoğlu, *Sarıklı Mücahitler*, Sebil Yayınları, 1992, s.33.

Bunlar çocuksu, tarihi temelden yoksun zayıf tezler olsa da, İslami kesimin şeriat ya da halifelik mücadelesi için yetiştirilmek istenen yüz binlerce gencin beynine ne yazık ki şırınga edilmektedir.

Bu nedenle bu konu üzerinde de belgelere dayanarak durulacaktır. İddianın temeli, Padişah Vahdettin'in Mustafa Kemal'i planlayarak gönderdiğidir.

Tarihçi Fustel de Coulanges, öğrencileri eski olaylar hakkında bir yargıya varmaya yeltendikleri zaman şöyle demiş: "Bir kâğıt parçası (belge) var mı? Başka söz dinlemem." Bu konudaki iddia sahipleri bugüne kadar bir belge sunamadılar, sunamazlar da...

Bu konudaki iddiaların ilk kaynağı, 150'liklerden Mevlanzâde Rıfat'ın 1929 yılında Halep'te basılan ve 1993'te Türkiye'de yayımlanan Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı aleyhindeki kitabıdır. Bu kitap, yalanlar ve provokasyonlarla doludur.

Yukarıda Atatürk'e baştan beri karşı olan Mevlazâde Rıfat'tan söz etmiştik. Bu kişi, padiahın 14 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'e özel bir ferman verdiğini iddia eder. Ancak bu fermanın belgesini bugüne kadar hiç kimse ortaya koyamamıştır.(34)

Yukarıda, Mustafa Kemal'e verilen geniş yetkilerin bizzat Mustafa Kemal tarafından saptandığını ve bunu Genelkurmay ikinci başkanı Diyarbakırlı Kâzım İnanç'ın yazarak gerçekleştirdiğini belgeleriyle belirtmiştik. Daha fazlasına gerek yok.

Ancak burada yakın tarihimizde pek üzerinde durulmayan önemli bir konuya değinmek istiyoruz. Bu da Mustafa Kemal'in "milli mücadele"yi padişahla birlikte başlatmak istemesidir.

Bu, okuyucu için şaşırtıcı bir iddia gibi görülebilir...

Ulusal savaşa padişahla birlikte başlamak kararı... Bu konuda olan biteni özetleyerek gözden geçirelim:

---

(34) Bkz. Mevlanzâde Rıfat, *Türkiye İnkılabının İçyüzü,* Pınar, 2000, s.215. Bu konuda bkz. T. Özakman, *Vahdettin, M. Kemal ve Milli Mücadele,* s.271-275. Ayrıca, Prof. Ş. Turan bu padişah buyruğunu sahte olarak nitelemekte ve çok doğru olarak şunları yazmaktadır: "...Mustafa Kemal'e gizlice verildiği söylenen bu Hatt-ı Hümayun'un aslı bugüne kadar bulunamamıştır... Kaldı ki varsayılanlar doğru kabul edilse bile bu, Mustafa Kemal'in padişah tarafından işgalci anlaşma devletlerine karşı bir bağımsızlık savaşı yapması için görevlendirildiğini kanıtlamaktan çok uzaktır", Ş. Turan, age, s.205.

Vahdettin'in Anadolu'ya Geçmesi İsteniyor

Yukarıda Atatürk'ün eğer Harbiye nâzırı olursa ne yapacağı üzerinde dururken, Atatürk'ün gerekirse padişah ve hükümeti alıp Anadolu'ya geçmek planları kurduğunu belirtmiştik.

Bu düşüncesini Ankara'nın ilk günlerinde Yunus Nadi'ye, daha sonra da Yusuf Hikmet Bayur'a anlatmıştı.[35]

Bu düşünce, 1920 yılının başında Padişah Vahdettin'e açık bir biçimde iletildi; şimdi önemi nedeniyle bu konu üzerinde kısa olarak tekrar duralım.

Heyula Gibi Çöken Korku

Bilindiği gibi Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra Ankara'da toplanan Kuvayı Milliyecilerin birinci amacı, Türk vatanını düşman işgalinden kurtarmaktı. Ama saray ve padişah için başlıca hedef İstanbul'un elden çıkarılmamasıdır. Murat Bardakçı, kitabında bu düşünceye "heyula gibi çöken korku" adını veriyor ve şöyle anlatıyor:

"Onlar için varsa yoksa İstanbul'dur; Padişah Vahdettin'in, kendisinin atadığı sadrazamların ve Babıâli'nin endişesi budur. Bütün hareketler, politikalar ve uygulamalar İstanbul'un elden gidebileceği endişesine ve ihtimaline endekslidir. Vahdettin'in hemen her davranışında bu endişenin izi vardır, bunu kendisi de birçok defa ifade etmiştir."[36]

Mustafa Kemal'in tek düşüncesi ise vatanı düşman işgalinden kurtarmaktır. Bunun için her türlü çareye başvurulmalıdır. Bu çarelerden birisi de, padişahı alıp Anadolu'ya geçmek ve milli mücadeleyi padişahla birlikte başlatmaktı. Bu konunun ayrıntıları yukarıda 10. Bölüm'de verilmiştir.

12 Ocak 1920'de son Osmanlı mebusan meclisi İstanbul'da yeniden açılınca, bu meclise Hakkâri milletvekili sıfatıyla katılmak için Ankara'dan İstanbul'a gelen Mazhar Müfit Bey beklenmedik bir günde Padişah Vahdettin tarafından saraya davet edildi. Kuşkusuz saray, eski Bitlis valisi Mazhar Müfit Bey'in Mustafa Kemal'in

---

(35) Bu düşüncesini Yusuf Hikmet Bayur ve Yunus Nadi'ye anlattığını yukarıda, 10. Bölüm'de belirtmiştik. Bkz. s.125-131.

(36) M. Bardakçı, *Şahbaba,* age, 1999, s.100.

Mazhar Müfit Kansu (1873-1948)
Erzurum Kongresi'nden ölünceye kadar Atatürk'ün yanında yer aldı. Sivas Kongresi'nde temsil heyetine seçildi. 1923-1939 arası Denizli, 1939-1946 arası Artvin milletvekilliği yaptı. Şeyh Sait ayaklanmasını soruşturan İstiklal Mahkemesi Başkanlığı görevinde bulundu. (1925) (Fotoğrafta Mazhar Müfit Kansu'nun Son Osmanlı Meclisi Kartı görülüyor)

çok yakınında olduğunu, Sivas Kongresi'nde temsil heyeti üyeliğine seçildiğini biliyordu; davet bir bakıma, padişah tarafından Mustafa Kemal'e bir mesaj gönderilmesini de içeriyordu.

Saltanat Tacının Pırlantaları

Mazhar Müfit Bey huzura kabul edilince Padişah Vahdettin söze: "Heyet-i Temsiliye benim saltanat tacımın pırlantalarıdır..." diye başladı ve "Allah sizden razı olsun, vatan ve milleti ve saltanatı ve hilafeti kurtardınız. Mustafa Kemal Paşa hazretleri inşallah afiyettedirler. İstanbul'u teşrif etmeyecekler mi? Kendisiyle mülakata (görüşmeye) hasretim," diye konuşmasını sürdürdü.[37]

Bu girişten sonra padişah Mazhar Müfit Bey'e sordu: "Beyefendi, düşmandan memleketimizi kurtarmak için ne gibi çare düşünüyorsunuz?"

Anadolu'yu Teşrif Ediniz

Mazhar Müfit'in "Efendimizin Anadolu'ya hatta Bursa'ya kadar teşrifleriyle mesele hallolur," demesi üzerine Vahdettin bu kez: "Ne suretle?" diye karşılık verdi.

Mazhar Müfit Bey padişahın bu sorusunu şöyle yanıtladı: "Çünkü halk padişahlarını başlarında görürlerse bir kıyam-ı umumi (genel bir ihtilal) olur ki düşman buna dayanamaz."

---

(37) Vahdettin'in ikiyüzlülüğü bir kez daha ortaya çıkıyor. Ocak 1920'de "Mustafa Kemal Paşa hazretleri afiyetteler mi?" diye sorarken daha 6 ay önce, 23 Haziran 1919'da Mustafa Kemal'i görevden azlettiğini 20 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal'i resmen tutuklanmasını istediğini unutuyor.

Vahdettin bu yanıtı alınca, birden hiddetlendi, sert bir tavırla ayağa kalktı ve: "Beyefendi, ecdad-ı izamımın (büyük soyumun) payitahtından (başkentinden) bana firar mı (kaçmak mı) teklif ediyorsunuz?" dedi. Bu tavır, görüşmenin bittiği anlamına geliyordu.[38]

Ruh Hali: İstanbul'un Yitirileceğine İnanmak

Bu tavır padişahın içinde bulunduğu ruh halini çok iyi anlatmaktadır: "Eğer İstanbul'u bırakırsa İstanbul'un yitirileceğine inanmak." Oysa İstanbul zaten işgal altındadır.

Eğer Mustafa Kemal ve arkadaşları Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı'nda başarılı olmasaydı, padişahlık İstanbul'da olsa bile ne anlamı olurdu? Burada, padişahın ulusa, halka güvenmemek, tersine Avrupa devletlerine güvenmek düşüncesi ağır basıyordu.

Oysa bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğunu aşağıda vereceğimiz İngiliz belgesi açıkça ortaya koymaktadır. İstanbul'daki İngiliz İstihbarat görevlisi Hohler'in İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda şöyle deniliyordu:

"...İstanbul'un İslam'ın kutsal bir şehri sayılmasına imkân yoktur... Türkler yenildiklerini bilmiyorlar veya kabul etmiyorlar... Tahta oturan kişi zayıf bir karaktere ve çok az cesarete sahip. Kendisini bu duruma düşüren milliyetçilerle beraber çalışmaya tamamen karşı. Yıldız'da titreyerek oturuyor.

...Osmanlı hanedanı tükenmiş gibidir ve halkını yönetebilme kabiliyetine ve enerjisine sahip tek bir prens bile yoktur."[39]

---

(38) M. Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* TTK, 1988, s.539; M. Bardakçı, age, s.100-101.

(39) B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, age, I, s.185. Tom Hohler'in 5 Aralık 1918'de İngiltere Doğu Masası Şefi G. Kidston'a yazdığı rapor da önemlidir. Şöyle diyor: "Burasının (İstanbul'un) Türkler tarafından yönetilmesine son vermek için şimdiki koşullardan yararlanılmazsa çok yazık olacaktır... Bu kenti, sözünü edebileceğiniz herhangi bir yönetim altında görmeye hazırım; yeter ki bu, Türk yönetimi olmasın, çünkü bir domuz ahırını bile yönetecek yetenekte değillerdir. Türkler büsbütün yenilmiş olduklarını iyi biliyorlar... Örgütleri parçalanmış, bozguna uğramıştır; kendileri ise sefalet içindedir... İstanbul işgal günleri yaşıyor. Buradaki yönetim her İngilizi tiksindirecek kadar aşağıdır..." Bkz. S.R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı,* 2007, s.11. (Gizli Belge No:FO371/3411/211362)

Yüzlerce belgeyi alt alta dizmeye gerek yoktur, 1920'nin 4 Şubat'ında bizzat İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından kaleme alınan iletide Türklerin İstanbul'dan kesinlikle atılmaları gerektiği vurgulanıyordu; bunun Türklerin Yunanistan, Makedonya, Teselya, Bulgaristan, Girit, Mısır ve diğer birçok yerlerden uzaklaştırılmaları konusunda asırlardır yürüyen bir politikanın doğal bir sonucu olduğu belirtiliyor ve "Türklerin İstanbul'dan atılmaları için, Türk yenilgisinin yarattığı fırsatın kaçırılmaması gerektiği" etkin bir biçimde dile getiriliyordu.(40)

Sarayın Korkuları

Bütün bu olup bitenler karşısında padişah, İngilizlere yakınlaşıp onların her istediğini yaparak tahtın korunacağını sanıyordu. Oysa İngilizler padişahın İstanbul'dan sürülüp atılmasını istiyordu.

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal ve arkadaşları Anadolu'da binbir güçlükle bağımsızlık savaşını başlatırlarken, bu onurlu savaşa padişahın da en ön safta katılmasını beklerken; Padişah Vahdettin, İstanbul'u, kendi tahtını ve geleceğini düşünüyordu. O İngilizlere güveniyordu, ama İngilizler padişah için "...zayıf bir karaktere ve çok az cesarete sahip..." diyorlardı.(41)

Vatanseverlik Yorumları
Vahdettin – Atatürk

Vahdettin hain olduğu için mi tüm bu işleri yapmıştı? Bu konuda yansız bir yargıya varabilmek için günün koşullarını çok iyi değerlendirmek gerekir. Padişah Vahdettin tahta çıkınca I. Dünya Savaşı'nın getirdiği sorunları omuzlamak zorunda kaldığı için çaresiz bir çırpınış içersindeydi.

---

(40) B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, s.300; M. Bardakçı, *Şahbaba,* age, s.102.

(41) Padişah Vahdettin'in karakterini tam anlamak için onun başkâtiplerinin anıları en güçlü belgelerdir. Bkz. Lütfi Simavi, *Son Osmanlı Sarayı'nda Gördüklerim.* İlk baskısı 1924 yılında, ikinci baskısı 2004 yılında Örgün Yayınevi tarafından yapıldı. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim.* İlk kez 1949'da, 4. baskısı, 1987 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlandı.

Padişah Vahdettin kısıtlı bir dünya görüşüne sahipti. Türk ulusunun yeniden dirilişi için hiçbir kuvvet ve kudretinin kalmadığına, kurtuluşun o dönemin süper gücü İngiltere'ye dayanmakla olanaklı olduğuna inanıyordu. İngiliz Yüksek Komiserliği'nin siyasi işlerden sorumlu görevlisi Sir Harry Luke'a göre Padişah Vahdettin ve eniştesi Damat Ferit, "Türkiye'nin menfaatlarını, Mondros Ateşkes Antlaşması'na tam bağlılık ve müttefiklerle, özellikle İngilizlerle tam işbirliğinde görüyorlardı."(42)

Mustafa Kemal ise, İngilizlerle ya da herhangi bir yabancı devletle işbirliği yapılarak bağımsızlık savaşının kazanılabileceğine ve ülkenin bütünlüğünün korunabileceğine inanmıyordu. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahı Vahdettin'le Mustafa Kemal arasındaki fark...

Uzun söze gerek yok, aşağıda Mustafa Kemal hakkında idam kararı verilmesine kadar geçen sürecin güncesi çıkarılmıştır. Bu günce, padişah, İstanbul hükümetleri ve İngilizlerin Mustafa Kemal hakkındaki tutum ve davranışını açık seçik ortaya koymaktadır.

İdam Kararına Giden Süreç: 50 Günlük Günce

19 Mayıs 1919: Atatürk beraberindeki kurmay kuruluyla Samsun'a ayak bastı.

6 Haziran 1919: İşgal güçleri Karadeniz Ordusu Komutanı General Milne, Osmanlı hükümetine resmi bir yazı göndererek "Mustafa Kemal ve yanındakileri İstanbul'a çağırmanızı talep ederim," dedi. (Atatürk Anadolu'ya geçeli 18 gün olmuş.)

6 Haziran 1919: İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un Londra'ya gönderdiği raporda: "...Damat Ferit, İngiliz mandası istiyor... Padişah yalnız kendi kişisel güvenliğini düşünüyor," dedi.

7 Haziran 1919: Atatürk, Samsun yoluyla İstanbul'a gönderilmekte olan 10.000 silah sürgü kolu ve 12 top kamasına el koydu. Havza'da depoda bulunan silahları gizlice evlere taşıttı.

8 Haziran 1919: İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, hükümete yazı yazarak, "Karışıklık çıkaranların başını Mustafa Kemal çekiyordu. Derhal geriye çağırılmalıdır," talebinde bulundu. (Dikkat, hani Mustafa Kemal'i Anadolu'ya İngilizler göndermişti?)

---

(42) G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri,* s.26.

Aynı gün Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek, bir istimbot ile İstanbul'a acele geriye dönmesini istedi. (Dikkat, Mustafa Kemal henüz 20 gündür Anadolu'dadır.)

21-22 Haziran 1919: Amasya kararları alındı. "Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir. Milletin bağımsızlığını, gene milletin kesin karar ve direnişini kurtaracaktır," diye başlayan bu ihtilal bildirisi bütün Anadolu'ya telgrafla ulaştırıldı.

23 Haziran 1919: Bu bildirinin yayınlanması üzerine bakanlar kurulu, Mustafa Kemal'in görevinden azledildiğini, bütün valilere bildirdi. (Dikkat, Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçeli henüz 35 gün olmuştur. Burada tekrar aynı soru sorulmalıdır. Hani, Mustafa Kemal'i padişah göndermişti?) Aynı gün, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Londra'da Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal'in görevden alındığını bildirdi: "Mustafa Kemal iyi niyetle görevine atanmıştı. Samsun'a varışından beri kendisini, milliyetçi akımın merkezi haline getirmiştir," dedi.

3 Temmuz 1919: Mustafa Kemal ve beraberindeki heyet Erzurum'a geldi, kendisini halk ve Kâzım Karabekir Paşa karşıladı.

7-8 Temmuz 1919: Mustafa Kemal gece saraydan gelen istemle telgraf başına çağrıldı. Padişah adına konuşan Harbiye bakanı, önce "Padişahın selam-ı şahanelerini" tebliğ etti. Padişahın Mustafa Kemal'i İstanbul'a beklediğini belirtti. Yanıt veren Mustafa Kemal Erzurum'dan ayrılmayacağını yineledi. Bunun üzerine, padişahın kendisini görevden aldığı tebliğ edildi.

Padişah tarafından görevden alınmasına karşı Mustafa Kemal aynı gece 22.50'de ulusa ve orduya aşağıdaki bildiriyi yayınladı.

Milletin Bağrına Dönüş

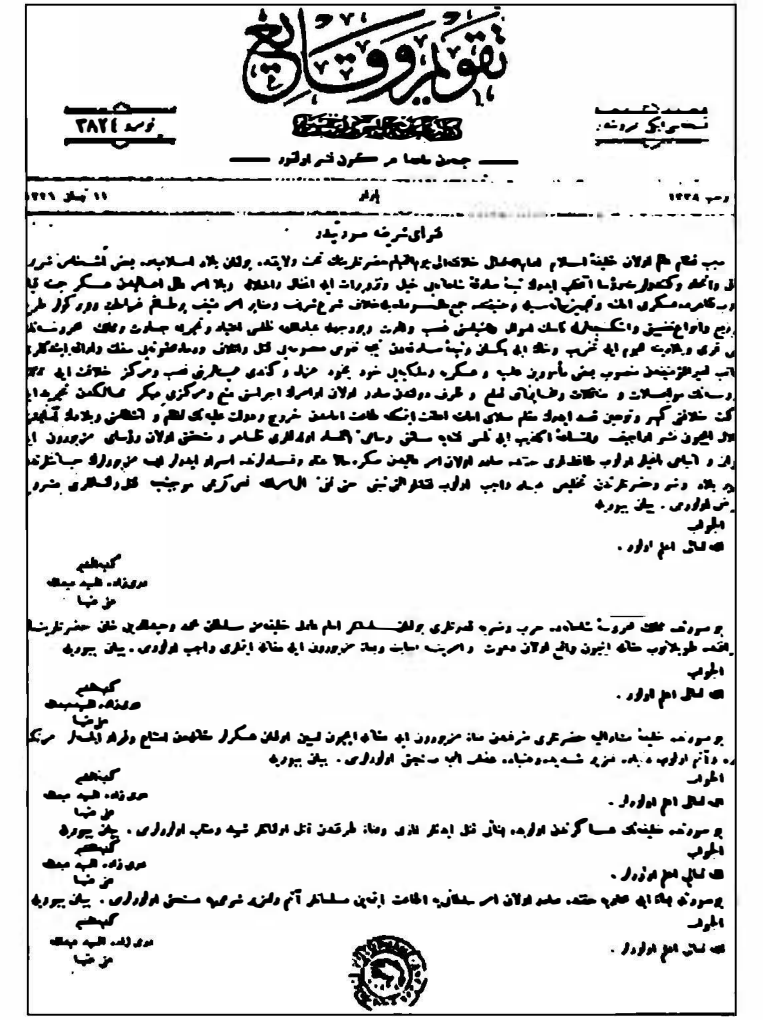
"...Ulusal mücadele uğrunda, ulusla birlikte serbestçe çalışmaya resmi ve askerlik sanım artık engel olmaya başladı. Bu kutsal amaç için ulusla birlikte sonuna dek çalışmaya, mukaddesatın adına söz verdiğimden, pek tutkunu bulunduğum ulu askerlik görevimden bugün istifa ettim. Bundan sonra kutsal milli gayemiz için her türlü özveriyle çalışmak üzere, ulusun bağrında bir savaşçı er gibi bulunmakta olduğumu arz ve ilan ederim."[43]

---

(43).(Sadeleştirildi) 50 günlük günce, U. Kocatürk, age; Z. Sarıhan, age, G. Jaeschke, age; T. Özakman, (Kronoloji) age'den özetlenmiştir.

Hani Mustafa Kemal'i Padişah Vahdettin Göndermişti?

Yukarıdaki günce 19 Mayıs ve 8 Temmuz 1919 tarihleri arasındaki tam 50 günü kapsar ve bütün sorulara açık yanıt verir... İngilizlerin tutumunu, padişahın 50 gün içinde Mustafa Kemal'i görevden alışını anlatır.

تقويم وقايع

نومرو ٢٨٢١

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının idam edilmesine dair Şeyhülislam fetvası. Bu fetvayı yayımlayan Takvim-i Vekayi'nin (Resmi Gazete) birinci sayfası. Tarih: 11 Nisan 1920

Mustafa Kemal'in azledildiğini, hiçbir resmi sıfat ve yetkisinin kalmadığını belirten "Dahiliye Nâzırı" (İçişleri Bakanı) tarafından bütün valilere gönderilen genelge. Belgenin başında "gayet aceledir" kelimesi vardır. (Tarih: 23 Haziran 1919)

Bununla da kalınmadı, İstanbul Divan-ı Harbi, Mustafa Kemal'i yokluğunda yargıladı ve onun hakkında idam kararı verdi. Padişah Vahdettin de bu kararı 24 Mayıs 1920'de onayladı. Nasıl oluyor da, Anadolu'yu örgütlemesi için padişahın gönderdiği bir kişi idam kararına çarptırılıyor? Nasıl oluyor da, Mustafa Kemal'in idam kararını padişah onaylıyor?

Tarihi gerçekleri tersyüz etmek; ihanetin, terbiyesizliğin ve hainliğin en büyüğüdür.

Mustafa Kemal'e Bol Para Verilmiş 40.000 Altın Hikâyesi

Yukarıda isimlerini saydığımız ve saymadığımız kimi yazarlar, Anadolu'ya geçerken Vahdettin tarafından Mustafa Kemal'e bol para verildiğini yazarlar. Bu paranın 40.000 altın olduğunu; Vahdettin'in bu parayı çok değerli yarış atlarını satarak Mustafa Kemal'e verdiğini belirtirler.

40.000 altının elde edilmesi için yapılan hesaplara ve o günün rayiçlerine göre en az 15 yarış atının o günlerde satılması gerekiyor, oysa Vahdettin'in yarış atı beslediğine dair hiçbir bilgi ve belge yoktur. O kadar at, mütareke döneminin çetin koşulları içinde nasıl beslenir ve bunları o günkü ağır koşullarda kim satın alabilmiştir, bu da belli değil!

Turgut Özakman, belgelere dayanan yapıtında "40.000 altın nasıl taşınabilir?" başlığıyla yapılan hesabı aktarır, şöyle ki bir reşat altınının 7,6 gram olduğuna dayanılarak yapılan hesap aynen aşağıdadır.

40.000 altın x 7,6 gr = 304.000 gram yani 304 kilo eder.

Her şeyden çekinen saray, açıkça bu kadar parayı nasıl verebilir? Pekiyi, bu sayı ve ağırlıktaki altını, Mustafa Kemal ile yaveri Cevat Abbas acaba Yıldız Sarayı'ndan Şişli'deki eve kadar nasıl gizlice taşıdılar?[44]

Altınların herhalde sandıklara yerleştirilmiş olması gerekir. Her sandık, 50 kilo olsa, 304 kilo altın, 6 sandık eder. 6 sandık dolusu altın, saraydan Şişli'deki eve, Şişli'den Galata rıhtımına, oradan Samsun'daki Mıntıka Palas oteline, oradan Havza'ya, Amasya'ya, Erzincan'a, Erzurum'a, Kırşehir'e, Kayseri'ye, Sivas'a ve Ankara'ya nasıl taşınır? Bunları kimler taşır? Hiç kimsenin ilgi ve merakını çekmez, biri bile "bunlar nedir?" diye sormaz mı? Örneğin Refet Paşa, Karabekir Paşa, Rauf Bey bu esrarlı sandıklardan anılarında neden hiç söz etmiyorlar? Mustafa Kemal sandıklarda altın olduğunu arkadaşlarına söylediyse, neden hiçbiri bugüne kadar bu altınlar konusuna değinmedi? Neden gerektikçe altınları harcamadılar da, ona buna el açtılar, muhtaç oldular?

---

(44) T. Özakman, *Vahdettin, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele,* age, s.276.

Bu bir şey değil, Vahidettinciler, kendilerini alamayıp M. Kemal'e verilen para miktarını, önce 400.000 altına, daha sonraları da 866.000 altına yani 4.906 kiloya kadar yükseltiyorlar! Yani hemen hemen 5 ton altın. Oysa M. Kemal ve arkadaşlarının ellerinde ancak üç döküntü otomobil var. Bu araçlara 3-4 kişi binerek yolculuk yapıyorlar. Yanlarında da özel eşyaları, tüfekler, dosyalar var. Nasıl taşıdılar beş ton altını?[45]

"Mustafa Kemal'in ve karargâh mensuplarının 3 aylıkları tutarı, yollukları ve bunlara verilen %50 zammın hesabı şöyledir:

Mustafa Kemal'in karargâhı 18 kişidir ve 18 kişinin aylıkları toplamı 114.538 kuruştur. Seyyar olmaları dolayısıyla 1.6.1919 tarihli bakanlar kurulu kararı ile her görevliye yarım aylık zam yapılmış, bunun toplamı da 57.269 kuruş ediyor."[46]

"Mustafa Kemal'e İçişleri Bakanlığı ödeneğinden verilen 1.000 lira. Vahdettinciler bu 1000 TL'yi, tarihten gizlenen bir paranın açığa çıkması gibi değerlendirmek isterler. Oysa, Mustafa Kemal'in bu paranın harcanması ile ilgili telgrafı 28 Mayıs 1919 tarihli Osmanlı bakanlar kurulunda görüşülmüş, gereğine karar verilmiş ve tutanağa geçirilmiştir. Böylece, Osmanlı devletinin kayıtlarına geçmiştir. Gizlisi saklısı yoktur."

Mustafa Kemal'in 1000 TL'nin harcamalarıyla ilgili telgrafından, Gökbilgin şöyle söz ediyor: "Mustafa Kemal'in bu telgrafında... kendisinin İstanbul'dan hareketi sırasında aldığı 1000 liranın 300'ünü Samsun mutasarraflığına (sancağın en büyük yönetim görevlisi) verdiğini... bildiriyor."[47]

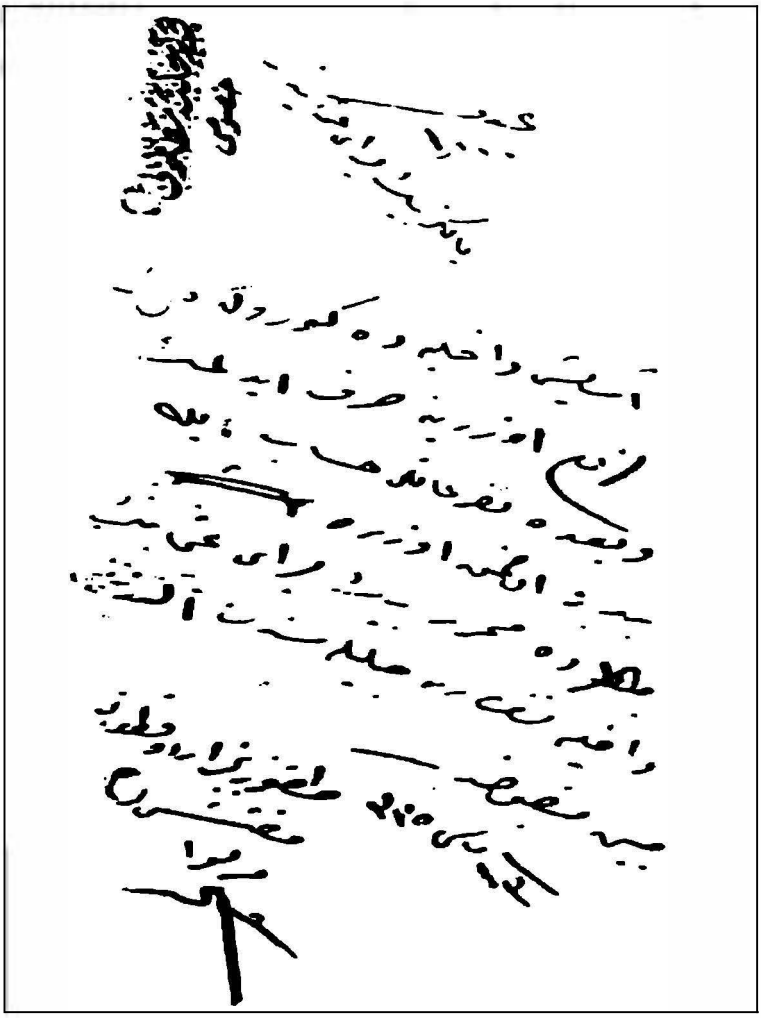
Oysa, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının özellikle ilk günlerde para sıkıntıları çektikleri bilinmektedir.

---

(45) T. Özakman, age, s.276, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının eşyaları ve Anadolu'daki seyahatleri için bkz. Mazhar Müfit Kansu, *Atatürk'le Beraber,* C.1, s.193, 484, 490.

(46) Bu hesap meclis-i vükela mazbatalarına (bakanlar kurulu tutanakları) dayanarak Tayip Gökbilgin tarafından yapılmıştır. Bkz. T. Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken,* 2. Cilt, İş Bankası Yayımı, Ankara, 1965, C.1, s.84.

(47) age, s.84; T. Özakman, *Vahidettin Mustafa Kemal ve Milli Mücadele,* s.279.

İçişleri Bakanlığı'ndan Mustafa Kemal'e verilen 1000 Osmanlı lirasının makbuzu. Altında Mustafa Kemal'in imzası var. Bugünkü dile çeviri: "Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) Hususi (Özel) 1000 Yalnız Bin Lira-i Osmanidir (Yalnız Bin Osmanlı Lirasıdır) Asayişi dahiliyede (iç güvenlik) görülecek lüzum üzerine sarf edilmek ve badehu teferruatı (ayrıntılı hesap ile) tebdil olunmak (değiştirilmek) üzere işbu bâlâda muharrer yukarıda yazılı 1000 Lira-i Osmani'nin Dahiliye Nezareti celilesinden (İçişleri Bakanlığı yüce katından) alındığını mübeyyin (tespitleyen) makbuzdur. 13 Mayıs 1335 (1919) 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi (Ordu Kuvvetleri Müfettişi) Mirliva (Tümgeneral) M. Kemal (İmza)

Erzurum Kongresi'nin bitiminden sonra Erzurum'dan hareket eden Mustafa Kemal ve heyetinin paralarının olmadığı bilinmektedir. Erzurum Kongresi'nin tüm aşamalarını bilen, Erzurum Kongresi'ne Mustafa Kemal'in katılabilmesi için delegeliğini ona veren, sonraları Erzurum milletvekili olarak mecliste görev yapan Cevat Dursunoğlu'nun belirttiği gibi Erzurum'dan ayrılırken, heyete emekli binbaşı Süleyman Bey, 900 lira tutan bütün parasını vermişti. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Derneği üyeleri de kendi aralarından 100 lira toplayarak toplam 1000 lirayı Mustafa Kemal'in heyetine vermişlerdi.(48)

Erzurum'dan itibaren Mustafa Kemal heyetinin parasal işlerini yürüten Mazhar Müfit Kansu da, kitabında parasızlıkla ilgili birçok olay anlatmaktadır.

Örneğin Osmanlı Bankası Sivas Şubesi'nden 1000 lira kredi alınır, Ankara müftüsü de 1000 lira verir; bu konuda alınan para ve giderler, M. Müfit Bey tarafından, bir sarı deftere günü gününe işlenir. Kansu'nun Sivas'tan Ankara'ya hareket edişlerini, özet olarak aktaralım:

"Her şey hazırlandı. Artık yarın (Ankara'ya) hareket ediyoruz. Bildiklerle vedalaştık. Fakat bütün mevcut nakdimiz (paramız) ancak yol için yirmi yumurta, bir okka peynir ve on ekmeğe kifayet ettiğinden (yettiğinden), bunları aldırdık." M.M. Kansu, aylarca sabahları bir bardak çay ile bir dilim ekmek yediklerini de yazıyor."(49)

Rauf Orbay'ın Söyledikleri

Rauf Orbay da, İstanbul'dan hareketinden önce Mustafa Kemal'in kendisine, "Para meselesini ne yapacağız? Girişeceğimiz işlerde şüphesiz ki paraya ihtiyacımız olacak. Fakat biliyorsun, bende biraz para vardı, hepsini *Minber* (gazetesi) yuttu. Sen de benden farklı değilsin. Aylıklarımızla ne yapabiliriz?" dediğini anlattıktan sonra şu bilgiyi veriyor: "Topçuoğlu Nazmi Bey, hiç tereddüt etmeden, 'O ciheti hiç düşünmeyin. Ne lazımsa ben temin ederim, merak etmeyin,' demiş ve bana kendi kesesinden beş bin lira vermişti. Biz, Amasya'dan itibaren her işimizi bu para ile gördük. Bu

---

(48) Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, s.138.
(49) M. Müfit Kansu, age, s.449, 481, 487.

para bitince, Sivas Kongresi'ne giderken, Erzurum Müdafaa-i Hukuk heyeti bize bin lira kadar bir para temin etmişti."[50]

Mustafa Kemal'in 3 Mayıs 1920'de K. Karabekir'e telgrafı: "Elde beş para bulunmadığı, malum-u devletleridir. Şimdilik dahilde bir memba (kaynak) da bulunmuyor..."[51]

Özakman haklı olarak soruyor: İstanbul'dan o kadar altınla yola çıktılarsa, neden oradan buradan yardım almak zorunda kalmışlar? M. Kemal ne yaptı o kırk bin ya da yüz binlerce altını? Sakın, Samsun'daki otelin bodrumuna ya da Havza'daki termal hamamının havuzunun altına gömmüş olmasın![52]

İşin aslı maaşlar dışında Mustafa Kemal'e sadece 1000 lira verilmişti.

Bütün bunlardan sonra şu soruları sormak gerekiyor:

- Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Vahdettin gönderse ne çıkar?..
- Kendisine gerçekten büyük para vermiş olsa ne çıkar?..
- Mustafa Kemal şu tarihte ya da bu tarihte Anadolu'ya geçmiş olsa ne çıkar?..

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçti, büyük bir gayret, çalışma, örgütçülük, askerlik ve politika yeteniyle bağımsızlık savaşını başardı.

Vahdettin de, bir İngiliz gemisine binerek vatanını terk etti.

Aslında, konu bu kadar basittir!

---

(50) Can Dündar, *Seyir Defteri 1919,* Milliyet, 2004; Orbay, age, s.298.
(51) İ. Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay*, s.33; K. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s.658.
(52) Özakman, age, s.280-281.

SONSÖZ

Giriş kısmında, kitabın pek bilinmeyen ve derinlemesine incelenmemiş olan, Samsun'a gitmeden önceki 6 ayı kapsadığını belirtmiştik.

Çok zor, hüzünlü ve herkesin moral çöküntüsü altında olduğu mütareke İstanbulu'ndaki bu dönem; sosyal altyapısı, iç ve dış siyasal oluşum ve dinamikleri, insani ilişkileri ve siyasal arka planı çerçevesinde ele alındı, çözümler yapılarak ayrıntılarıyla incelendi.

Bu dönemde Mustafa Kemal'in yaşamında ortaya çıkan önemli karar aşamalarını özetlersek:

Birinci Aşama: Mustafa Kemal öncelikle yasal yollardan Harbiye (Savaş) bakanlığına gelmek istedi. Özellikle Kasım-Aralık 1918'de Harbiye bakanlığı makamına gelip, elde edeceği yetki ile vatanın kurtuluşunu siyasal yollardan sağlamayı düşündü. Bu konuda arkadaşlarıyla birlikte çok uğraş verdi

Ancak, Padişah Vahdettin ondan çekindi ve Mustafa Kemal'le yakın ilişkiler sergilemekle birlikte onun, Harbiye bakanı olmasına yeşil ışık yakmadı. Bu dönemde, Harbiye bakanı olsaydı, başarılı olur muydu?

Kitapta bu konu tartışılmıştır. Ancak Harbiye bakanı olarak vatanın kurtuluşu için çok radikal düşünceler taşıdığı, gerekirse padişahı alıp Anadolu'ya geçme planları yaptığı açıkça ortaya çıkmıştır.

Bu düşünce aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneğinde vardır. Osmanlı'nın yükselme döneminde padişahlar en güç koşullarda ordunun başında bulunmuşlar ve bizzat savaşmışlardır. İstanbul'daki rahatını ve sarayını bırakarak Anadolu'ya geçip halkın içine girecek olan padişahın etrafında bütün milletin toplanacağı kuşkusuzdu.

İkinci Aşama: Yasal yollardan Mustafa Kemal'in Harbiye bakanlığına gelemeyeceğinin anlaşılması üzerine, arkadaşlarıyla birlikte siyasal iktidarı darbe yoluyla ele geçirme yöntemlerine başvurdular. Ancak bu konuda başarı elde edilemeyeceği çok kısa sürede anlaşıldı.

Özetlersek, önce Padişah Vahdettin'in Mustafa Kemal'i etkin bir göreve getirmeyeceği, bu nedenle Harbiye bakanlığını ele geçirmenin olanaksızlığı katı bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Daha sonra, ön plana çıkan darbe yöntemlerinin de geçer yol olmadığı görülmüştür.

Kaldı ki, yabancı bir askeri gücünün işgali altındaki İstanbul'da darbe girişimi ne derece etkili ve başarılı olabilirdi? Bu nedenle bu yol çok kısa sürede terk edilmiştir.

Olmayana Ergi Metodu

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki kararları bir bakıma olmayana ergi metodunun işletilmesidir. Önce nelerin olmayacağı görülüp, bunların teker teker elimine edilmesi ile gerçek çözüm seçeneğine ulaşılmıştır. Bu yaklaşım sadece kendisi için değil, ulusal direniş için katkı koyabilecek hemen herkesin gelinen noktayı görmesi için de zorunluydu.

Anadolu'ya geçip ulusal bağımsızlık mücadelesinin başlatılması kararına varış için bütün diğer seçenekler elimine edilmeliydi. Böylece herkesin üzerinde birleştiği Anadolu'ya geçiş düşüncesi müşterek karar olarak belirmiş oluyordu.

Üçüncü Aşama: Bizim tespitlerimize göre Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçiş kararına ulaşmada en önemli dönüm noktası 21 Aralık 1918'de Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın padişah tarafından kapatılmasıdır. Osmanlı meclisi kapatılınca, Mustafa Kemal için çıkış yolu artık Anadolu olarak gözüküyordu. Bu nedenle, Mustaf Kemal Anadolu'ya geçiş kararını Aralık 1918 sonları ile Ocak 1919'un ilk yarısında almıştır.

Mustafa Kemal'in Ocak 1919'dan sonraki çalışmalarını bu temel hedef doğrultusunda yoğunlaştırıldığını görmekteyiz. Çok gizli olarak hazırlıklara başlandı. Gebze-Tavşanlı-Değirmendere yoluyla Anadolu içlerine geçişin yol haritası hazırlandı, bunun için gerekli güvenlik önlemleri alınmaya başlandı; Tavşancıl köyünde Yahya Kaptan'ın liderliğinde koruyucu bir milis gücü oluşturuldu.

Tutuklanma ya da Kör Kurşunla Öldürülme

Ancak köşe başları tutulmadan Anadolu'ya geçiş, sonu çok acı bir maceradan başka bir şey olmazdı. Mustafa Kemal, bir vali ya da görevli bir asker tarafından tutuklanabilir ya da kolaylıkla bir kör kurşunla öldürülebilirdi. Nitekim, Sivas Kongresi günlerinde Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın her türlü önlemi almış olmasına karşın, Sivas Valisi Ali Galip'in İstanbul'un emriyle Mustafa Kemal'i yakalama ve onu öldürme girişimleri biliniyor.

Ali Fuat Paşa'nın tüm hazırlıklarını tamamlayarak 1919 Şubat sonunda Konya Ereğli'sindeki 20. Kolordu'nun başına gitmesi, Mustafa Kemal'i rahatlaşmıştı. İşte bu nedenle, Başyaver Cevat Abbas'a verilen talimat yinelenerek Gebze-Tavşanlı yoluyla Değirmendere'den Anadolu içlerine geçmek ve 20. Kolordu'ya ulaşmak konusundaki çalışmalar hızlandırıldı. Ormanların yeşillenmesi zamanında geçişe karar verilmişti.

Ancak Nisan 1919 başında hükümetteki değişiklikler sonucu yeni atanan Harbiye, Bahriye ve İçişleri bakanlarıyla ilişkiler yoğunlaştı. Eğer, Mustafa Kemal'in 29 Nisan 1919'da Anadolu için görev ataması gerçekleşmeseydi, saptanan Gebze-Tavşancıl güzergâhı izlenerek Ali Fuat Paşa'nın yanına geçmesine sayılı gün kalmıştı.

Erzurum'daki kolorduya ataması yapılan Kâzım Karabekir, 11 Nisan 1919'da Şişli'deki eve gelerek veda ziyaretinde bulundu. Uzun uzun konuştular. Karabekir Paşa çalışmaların Doğu Anadolu'da odaklanması gerektiğini düşünüyor ve Erzurum'da Doğu Anadolu İlleri Kongresi yapılmasını öneriyordu. Karabekir'in de Doğu'da Erzurum'daki kolordunun başına gitmesi, Mustafa Kemal için diğer bir rahatlama noktası oldu.

Birlikte görüşüp uzlaşmaya vardığı ve güvendiği iki komutandan birisi Doğu'da, ötekisi Batı'da, artık Anadolu'daydı.

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı sırasında onun genel sekreterliğini yapmış olan Yusuf Hikmet Bayur, "Atatürk en büyük siyasi yeteneğini İstanbul'da geçirdiği bu altı ay boyunca göstermişti," der.

İnönü de hatıralarında Atatürk'ün İstanbul'da siyasi girişimler üzerinde durduğunu belirtir.

Atatürk, İstanbul'da İngiliz gazetecilerle, generallerle, İngiliz gizli servis elemanı Papaz Frew ile İtalya'nın Siyasi Komiseri Kont Sforza ve daha birçok kişiyle görüştü.

Mustafa Kemal'le Kont Sforza görüşmeleri karşılıklı bambaşka istekler sonucunda başlamıştı. 1919 Ocak ayında başlayan Paris barış görüşmelerinde İzmir'in Yunanlılara verilmesine İtalya karşı çıkıyordu. İngiltere ile İtalya arasında çıkar çatışması vardı. Kont Sforza, Mustafa Kemal ve arkadaşlarından Ege bölgesine çıkacak olan Yunan güçlerine engel olunması yönünde yararlanmak istiyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşları da, Mustafa Kemal'in İngilizler tarafından tutuklanmasının önlenmesi noktasında İtalyanların yardımlarını almak istiyorlardı. Nefes kesen bu gelişmelerin öyküsü de ayrıntılarıyla verilmiştir.

Bağımsızlık vazgeçilmez karakteri olduğu için Mustafa Kemal İtalyanların bu önerisine sıcak bakmadı. Onların taşeronu olmak istemedi. Türk milletinin bağımsızlık savaşını kendisinin yaratacağına ve başaracağına inanıyordu.

Mustafa Kemal, İstanbul'daki zorlu geçen bu 6 aylık yaşamında bir "siyaset ustası" olduğunu gösterdi. Askerlik alanında birikimleri yanında siyaset alanında da deneyimler kazandı.

Kitapta güncel olaylar ve gelişmeler Mustafa Kemal'in yaşamı çerçevesinde ele alınarak analiz edilmiş, sadece, siyasal ve toplumsal konular değil yaşamın insancıl çerçevesi, ilişkiler zinciri ve siyasal arka planı da verilmeye çalışılmıştır.

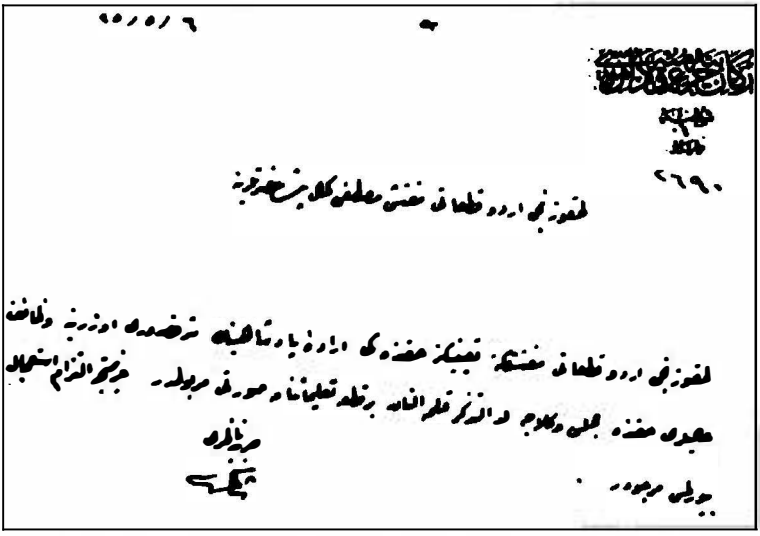
Kitapta son yıllarda hızla yayılan alternatif tarihçilerin, ulusal savaşın bu hazırlık dönemiyle ilgili olarak ortaya attıkları soru işaretleri, yanıltmalar ve saptırmalar teker teker ele alınıp yanıtlanmıştır.

İstanbul'daki 6 aylık dönem, Mustafa Kemal'in liderliğini, askeri planlama dehasını, öngörüsünü, arkadaşları arasındaki önderliğini bir kez daha kanıtlamıştır.

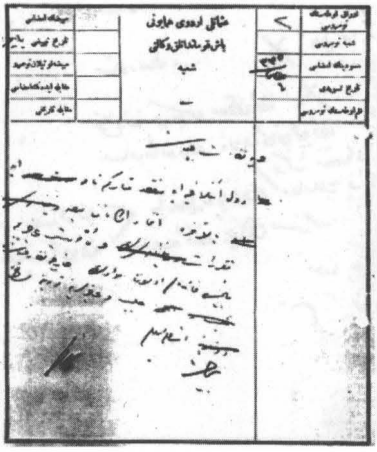
SAMSUN'A GİDİŞLE İLGİLİ BELGELER

Mustafa Kemal'in Harbiye Nezareti'ne sunduğu, kurmay heyeti listesinin orijinal belgesi

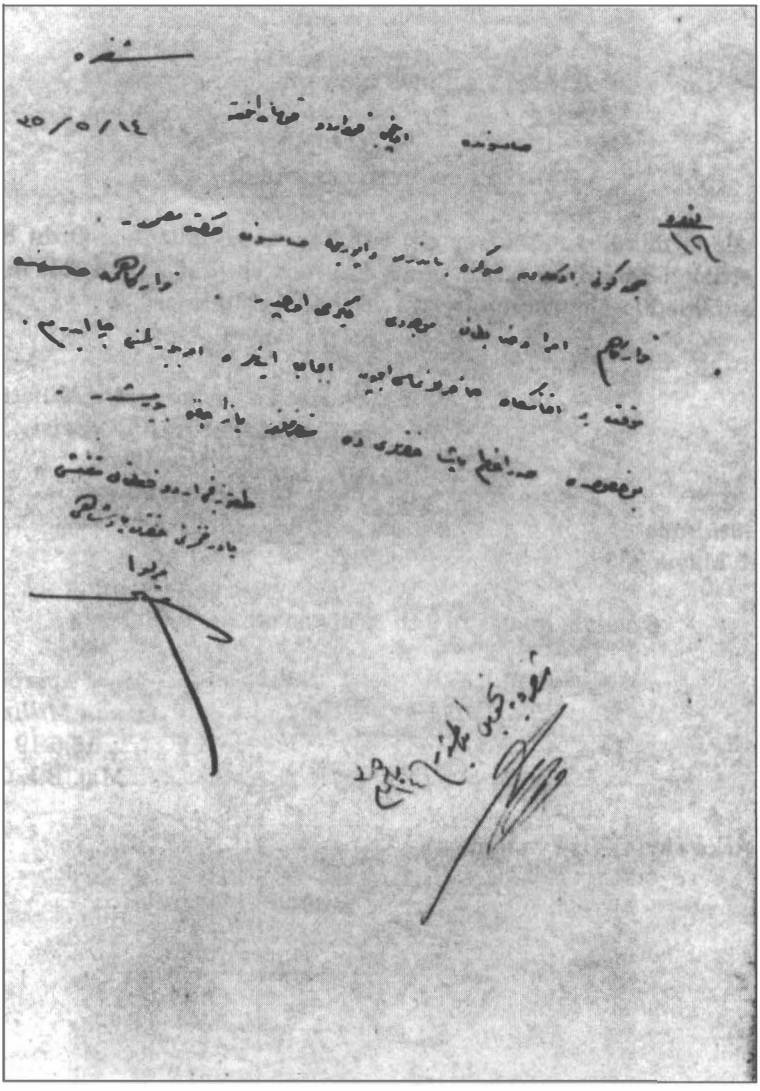
Harbiye Bakanlığı'nın, Mustafa Kemal'e 9. Ordu müfettişliğine atandığını bildiren resmi yazısı. Tarih 6.5.1919
İmza: Harbiye Nâzırı Şakir (Paşa)
Bugünkü Dille: 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayininiz hakkındaki padişahın yüksek iradesinin Bakanlar Kurulu'nca kabul edildiğine ait talimatnamenin kopyası ilişiktedir.

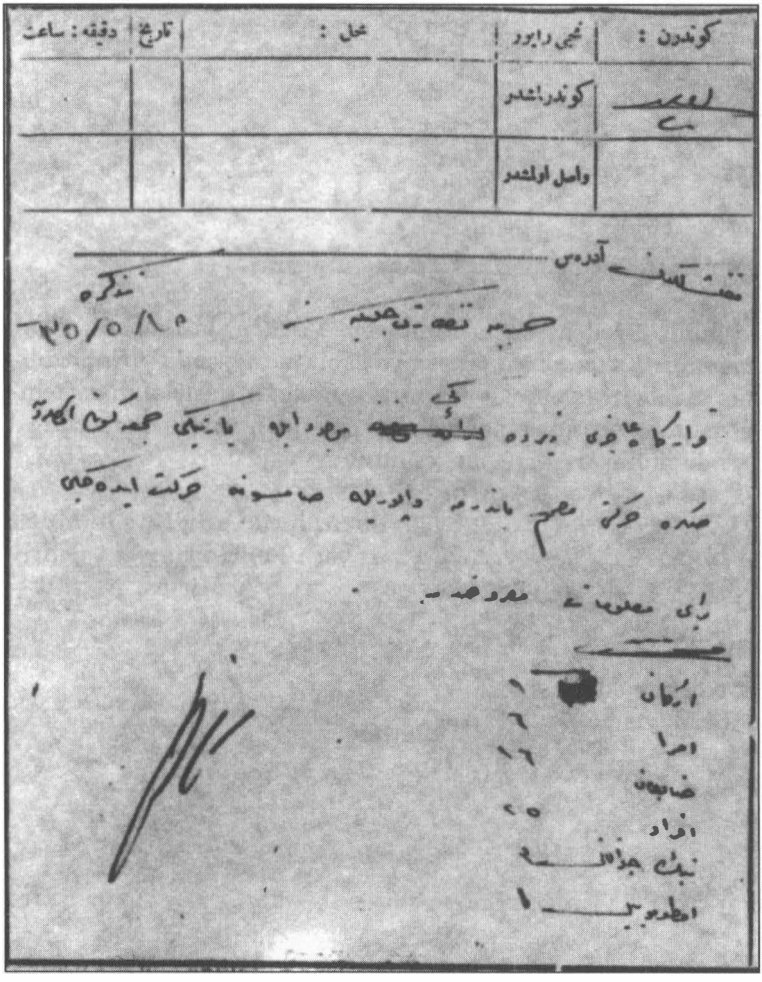
Mustafa Kemal'in Kurmay Başkanı Albay Kâzım (Dirik) tarafından Harbiye Bakanlığı'na yazılan ve yapılan antlaşmanın kendilerine verilmesini istenen belge.

Harbiye Bakanlığı'na yazılan ve 9. Ordu Müfettişliği için mühür yaptırılmasını isteyen belge

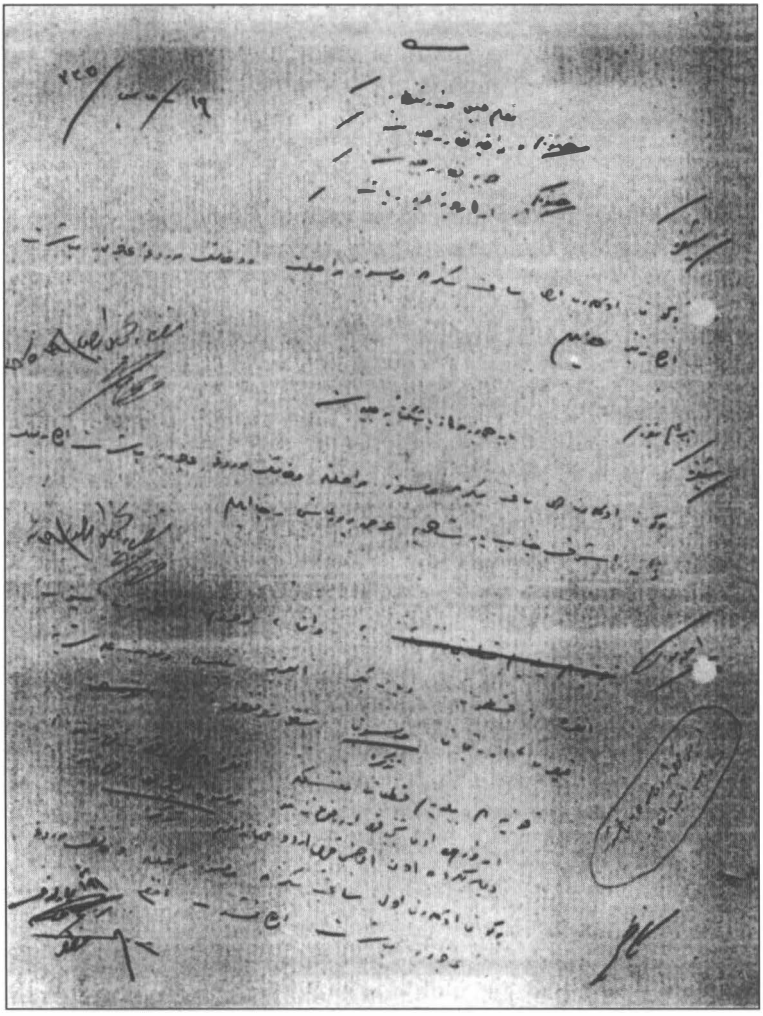

Samsun'da 3. Kolordu Komutanı'na,
heyetin geleceğini bildiren şifreli telgraf.
Tarih 9 Mayıs 1935
İmza: Mustafa Kemal

Harbiye Bakanlığı'na, cuma günü öğleden sonra hareket edileceğini bildiren resmi yazı.
Tarih: 15.5.1919
İmza: Kurmay Başkanı Kâzım

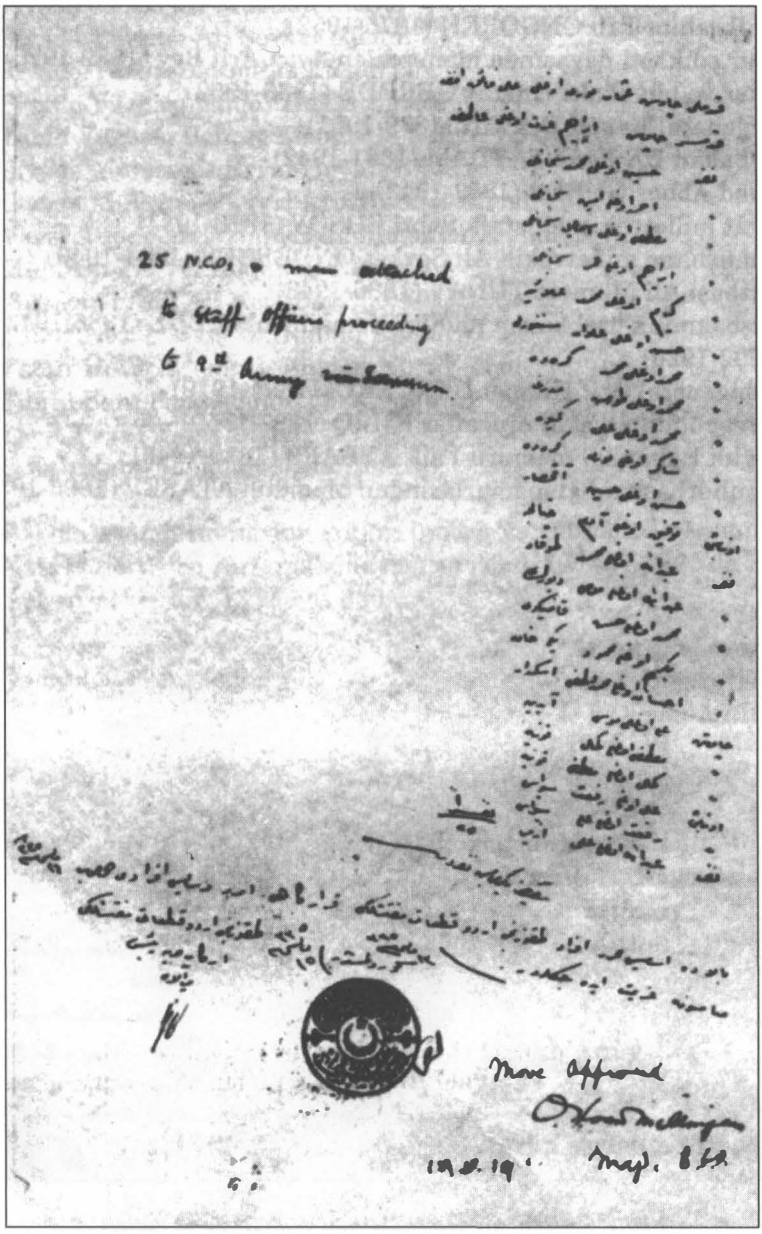
Liste:
Erkân (Başkan) – 1
Ümera (Üst subaylar) – 6
Zabitan (Subaylar) – 16
Efrâd (Erler) – 25
Binek Hayvanatı (Binek hayvanları) – 3
Otomobil – 1

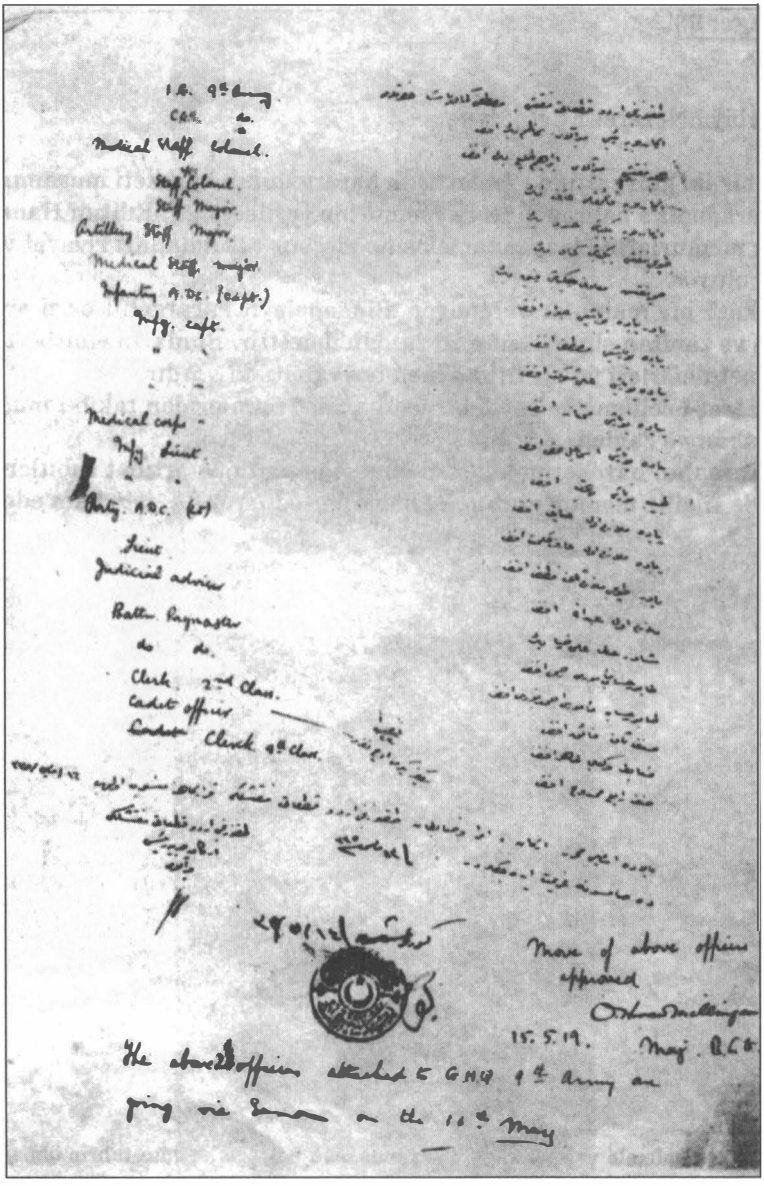
Mustafa Kemal'in Samsun'a geldiğini belirten ve şifreye dönüştürülen telgraf

Sadrazamlığa; İçişleri Bakanlığı'na; Harbiye Bakanlığı'na; Genelkurmay Başkanlığı'na

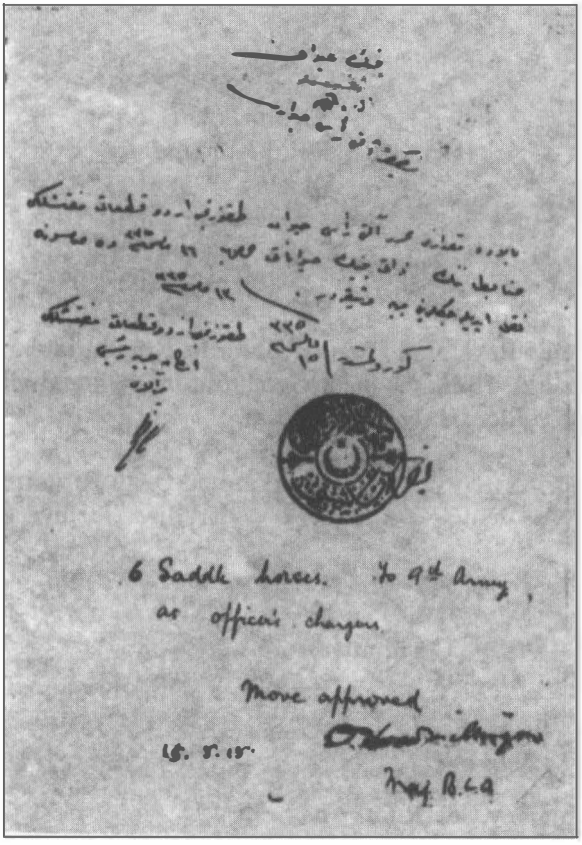
Şifreli Telgraf:
Bugün öğleden evvel saat 08.00'de Samsun'a muvasalat ve göreve başlandığını arz ederim.
Tarihi: 19.5.1919

Mustafa Kemal ve kurmay heyetine verilen vize belgesi
Belgenin en altında, İngilizce "Move Approved"
kelimeleri yolculuğun onaylandığını belirtiyor.

İngiliz yetkililerine vize müracaatı ve İngilizlerin notları

Vizenin verildiğini gösteren İngiliz damgaları

KAYNAKÇA

ABALIOĞLU, Yunus, Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları,* İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1978

ABALIOĞLU, Yunus Nadi, *Türkiye'yi Sokakta Bulmadık,* İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1997

ABBAS, Cevat, (Yayına hazırlayan Turgut Gürer), *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer,* İstanbul, Gürer Yayınları, 2006

ACIPAYAMLI, Murat, *Ben Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal,* Ankara, Barak Yayınları, 2008

AKAL, Emel, *Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm,* (2. Basım), İstanbul, Tastav, 2006

AKÇAOĞLU, Cihat, *Atatürk: Komutan,* Genelkurmay Bşk Yayını, 1966

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* (İkinci Basım), İstanbul, Cem, 1992

AKYOL, Taha, *Ama Hangi Atatürk,* İstanbul, Doğan, 2008

AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922,* Ankara, TTK, 1975

ARISOY, Sunullah M., *Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları,* Ankara, TTK, 1989

ARMSTRONG, H. C., *Bozkurt,* Arba Yayınları, 1997

ARSLAN, Nurten, *Küçük Anılarda Büyük Sırlar,* Ankara, Mavi Kuş Yayınları, (3. Cilt), 2005

ATACANLI, Sermet, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları,* İstanbul, MB Yayınları, 2007

ATATÜRK, *Nutuk,* (Sadeleştiren Zeynep Korkmaz), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi

ATATÜRK, *Söylev,* (Sadeleştiren Hıfzı V. Velidedeoğlu), Cumhuriyet Kitapları

ATATÜRK, *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* Kaynak Yayınları, (Cilt 2)

Atatürk'ün Silah Arkadaşları, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999

ATAY, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları,* İstanbul, Cumhuriyet Yayını, 1998

ATAY, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlatıkları*, Pozitif, 2005

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya,* İstanbul, Bateş, 1984

AVCIOĞLU, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi, I,* Bilgi, 1974

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam,* İstanbul, (3 Cilt), 13. Basım, 1994

BALKAYA, İhsan Sabri, *Ali Fethi Okyar, (24 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943),* Ankara, TTK, 2005

BANOĞLU, Ahmet Niyazi, *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri,* Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1960

BARDAKÇI, Murat, *Şahbaba*, İstanbul, Gri Yayınları, 1999

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım,* İstanbul, Sabah Kitapları, 1997

BAYDAR, Mustafa, *Atatürk'le Konuşmalar,* Varlık Yayınları, 1960

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eseri – Doğumdan Samsun'a Çıkışa Kadar,* Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997

BERBER, Engin, *Sancılı Yıllar İzmir – 1918-1922*

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* YKY, 2002

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da,* C. I. Ankara, İş Bankası, 106

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele,* (2 Cilt), Ankara, TTK, 1956

BİRİNCİ, İhsan, *Binbaşı Bekiraga Bölüğü,* Hayat Tarih Mecmuası, S. XI Kasım, 1976

BORAK, Sadi, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919),* İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998

CAVİT BEY (Maliye Bakanı) *Felaket Günleri: Mütareke Devrinin Feci Tarihi (1),* İstanbul, Temel Yayınları, 2000

CEBESOY, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları,* İstanbul, Temel Yayınları, 2000

CEBESOY, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk,* İstanbul, Temel Yayınları, 2000

CEVİZOĞLU, Hulki, *1919'un Şifresi,* Ankara, Ceviz Kabuğu Yayını, 2007

CEVİZOĞLU, Hulki, *İşgal ve Diriliş,* Ankara, Ceviz Kabuğu Yayını, 2007

COŞKUN, Alev, "AB Tarafından Dayatılan Konu: Pontus" *Cumhuriyet,* 16-18 Kasım 2006

COŞKUN, Alev, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu,* 5. Basını, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2007

COŞKUN, Alev, *Yeni Mandacılar,* İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2008

CRISS, Bilge, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923,* İstanbul, İletişim, 2007

ÇELEBİ, Mevlüt, *"Milli Mücadelede Tarihimizde Bir Portre: Kont Sforza"*, Celal Bayar Üni. Fen ve Edebiyat Fak. Dergisi, s.1, s.44-53, 1997

ÇELEBİ, Mevlüt, *"Mütareke İstanbul'unda Bir İtalyan Dostu: Celal Nuri"*, Tarih ve Toplum, C.18, Sayı 108, Aralık, 1992

ÇELEBİ, Mevlüt, Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi 2002

ÇELİK, Osman, *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya,* Ankara, Gelişim, 1992

ÇETİNER, Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin,* Milliyet, 1993

ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü,* İstanbul, Livane, 2004

DİRİK, Doğan K., *Vali Paşa Kazım Dirik,* Gürer Yayınları, 2008

DURSUNOĞLU, Cevat, *Milli Mücadelede Erzurum,* Ankara, 1946

DURUSU, İ. H., *Atatürk'ü Samsun'a Götüren Bandırma Vapuru Kaptanı Anlatıyor*

DÜNDAR, Can, *Seyir Defteri-1919,* Milliyet, 2004

ERDEN, Ali Fuat, *Birinci Dünya Harbinde-Suriye Hatıraları,* İş Bankası, 2003

ERDOĞAN, Tamer, *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u,* Kanat Kitap, 2005

EVANS, Laurence, *Türkiye'nin Paylaşılması,* Milliyet, 1972

GENÇOSMAN, Kemal Zeki – BANOĞLU, Niyazi Ahmet, *Atatürk Ansiklopedisi,* 3. Cilt, İstanbul, May Yayınları, 1971.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi Serisi,* Genelkurmay Basımevi, 1963

GEZİCİ, Aytekin, *Atatürk Bu Kadınları Çok Sevdi,* İstanbul, Kara Kutu, 2007

GÖKBİLGİN, Muzaffer Tayip, *Milli Mücadele Başlarken* (2. Cilt), İstanbul, İş Bankası, 1959

GÖKDEMİR, Ahmet Ender, *Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti,* Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi 1998

GÖRGÜLÜ, İsmet (Yayına Hazırlayan), *Atatürk'ün Anıları* (3. Basını), Ankara, Bilgi, 2004

GÖZTEPE, Mümtaz T., *Osmanlıların Son Padişahı Vahdettin,* Sebil, 1969

GRONAU, Dietrich, *Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu,* İstanbul, Altın Kitapları, 1994

GÜRLER, Hamdi, *Paşaların Gözüyle Milli Mücadele*, İstanbul, Vadi, 2007

GÜNEŞ, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi,* C. I, Ankara, TBMM Yayını, 1997

HELMREİCH, Paul C., *Sevr Entrikaları-Türkiye'nin Taksimi,* İstanbul, Sabah Kitapları, 1996

İNAL, Halil İbrahim, *Vahdettin ve Milli Mücadele,* İstanbul, Nokta Kitap, 2007

İNCE, Özdemir, *"1919 Paris Barış Konferansı'nın Laneti",* Hürriyet, 15.09.2006

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar,* Ankara, Bilgi, 2006 (yeni basım)

İNUĞUR, Nuri, *Türk Basın Tarihi,* İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1992

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,* (Jaeschke 2) Ankara, TTK, 1972

JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,* C. I, 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922, (Jaeschke 1), Ankara, TTK, 1970

JEVAKHOFF, Alexandre, *Kemal Atatürk-Batının Yolu,* İstanbul, İnkılap, 1989

KABACALI, Alpay, *Mütareke İstanbul'unda İşbirlikçi Basın,* Cumhuriyet, (8-11 Ekim 1955)

KANDEMİR, İ., *Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay,*

KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* 2. Cilt, Ankara, TTK, 1966, 1968

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz,* 2. Baskı, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1969

KINROSS, Lord, *Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu* (12. Basım), İstanbul, Altın Kitapları, 1994

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Milli Mücadele'de Kars,* İstanbul, 1960

KİTSİKİS, Dimitri, *Yunan Propagandası* (Çev. Hakkı Devrim), İstanbul, Kaynak, 1974

KOCATÜRK, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,* Ankara, İş Bankası, 1992

KORLE, Sara Ertuğrul, *Geçmiş Zaman Olur ki... Prenses Mevhibe Celalettin'in Anıları,* İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1987

KULİN, Ayşe, *Veda-Esir Şehirde Bir Konak,* İstanbul, Everest, 2007

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Ankara, TTK, 1993

MACMİLLAN, Margaret, *Paris 1919-(1919 Paris Konferansı),* Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2004

MADANOĞLU, Cemal, *Anılar (1911-1938),* İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1982

MANGO, Andrew, *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu,* İstanbul, Remzi, 1999

MEVLANZÂDE, Rıfat, *Türkiye İnkılabının İçyüzü,* İstanbul, Pınar, 2000

MISIRLIOĞLU, Kadir, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler,* 2. Baskı, İstanbul, Sebil, 1977

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları,* Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1990

MÜTERCİMLER, Erol, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu,* İstanbul, Alfa, 2005

OKANDAN, Recai Galip, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları,* İstanbul, İstanbul Üniversitesi. Yayınları, 1977

OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam* (Hazırlayan Cemal Kutay), İstanbul, Tercüman, 1980

OKYAR, Osman ve SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar'ın Anıları,* İstanbul, Kültür, 1997

ONAR, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları,* Kültür Bakanlığı, 1995

ORAL, Atilla, *Kuvayı Milliye,* Jotun Sanayi Yayını, 2007

ORAL, Atilla, *Bütün Dünya,* "Yahya Kaptan ve Kuvayı Milliye", 1 Ekim 2006, s.20-26

ORBAY, Rauf, *Siyasi Hatıralar,* İstanbul, Örgün Yayınevi, 2003

ÖZ, Baki, *Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İç Yüzü,* İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2000

ÖZAKMAN, Turgut, *Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi,* Ankara, Bilgi, 1999

ÖZAKMAN, Turgut, *Vahdettin, M. Kemal ve Milli Mücadele Yalanlar, Yanlışlar, Yutturmalar,* Ankara, Bilgi, 1997

ÖZATA, Metin, *Atatürk ve Tıbbiyeliler,* İzmir, Umay Yayınları, 2007

ÖZDEMİR, Hikmet, *Komutan ve Evlatları,* Ankara, Anka, 2007

ÖZKAYA, Yücel, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın,* İstanbul, Cumhuriyet Kitapları 2003

ÖZSOY, Osman, *Kurtuluş Savaşının Perde Arkası,* Aksay Kitap, 1999

ÖZSOY, Osman, *Saltanattan Cumhuriyete-Kurtuluş Savaşı, 1918-1923,* İstanbul, Timaş, 2007

PEKER, Nurettin, *İstiklal Savaşı-İnebolu-Kastamonu,* İstanbul, 1955

PRICE, Ward. *Extra- Special Correspondent,* Londra, Comp., 1957

RYAN, Andrew Sir, *The Last of Dragomans,* Londra, 1951

SANDERS, Liman von, *Türkiye'de Beş Yıl,* 2. Baskı, İstanbul, Yeditepe, 2006

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919), C. I, Ankara, TTK, 1993

SELÇUK, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı,* 2. Cilt (10. Baskı), İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2004

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali,* 2 Cilt, (8. Baskı), İstanbul, Kastaş Yayınları, 1987

SFORZA, Kont Carlo, *Makers of Modern Europe,* İndianapolis, The Bubbs-Merill Com. 1932.

SHAW, Stanford J. ve Shaw Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* 2 Cilt, İstanbul, E Yayınları, 1994

SHAW, Stanford J., *From Empire to Republic,* 5 Cilt, Ankara, TTK, 2000

SHERRİLL, Charles. H. *Selanik'ten Gelibolu'ya,* İstanbul, İlgi, 2006

SHERRİLL, Charles H., *Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları,* İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1999

SİMAVİ, Lüfti, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim,* İstanbul, Örgün Yayınevi, 2004

SONYEL, Dr. Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I.,* Ankara, TTK, 1973

SONYEL, Salahi R., *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri,* Ankara, TTK, 1995

SONYEL, Salahi R., *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı,* Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007

SORGUN, Taylan, *İttihat ve Terakki-Devlet Kavgası,* Beyaz Balina, 2001

SORGUN, Taylan, *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü,* Kamer, 1998, Bekirağa

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, *Başımıza Gelenler 1918-1922,* İstanbul, 1939

ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi,* Ankara, Berkalp, 1944

ŞİMŞİR, Bilal N., *Malta Sürgünleri,* (Şimşir 2) İstanbul, Milliyet, 1972

ŞİMŞİR, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* (4 Cilt) (Şimşir 1), Ankara, 1973

ŞİMŞİR, Bilal, *Atatürk ile Yazışmalar* (1920-1923), Ankara, TTK, 1981

TAHİR, Kemal, *"Anadolu Savaşı"* Ahmet OKTAY (Hazırlayan), *"75 Yılın İçinden 22 Yazardan Seçmeler",* İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, s.104, 1998

TANÖR, Bülent, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920),* İstanbul, YKY, 1998

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,* İstanbul, YKY, 2002

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* 4. Cilt Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1978

TEVETOĞLU, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar,* Ankara, TTK, 1971

TOPUZ, Hıfzı, *Türk Basın Tarihi,* İstanbul, Remzi, 2003

TUNAYA, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük,* Ankara, Turhan Yayınevi, 1981

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* İstanbul, Hürriyet Vakfı, 1984

TURAN, Rahmi, *"Mütareke Basını Nedir",* Hürriyet

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe 1. Kitap,* Ankara, Bilgi, 1991

TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü -Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği,* Ankara, Kültür Bakanlığı, 2000

TURAN, Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk-Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,* Ankara, Bilgi, 2004

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim,* 2. Baskı, Ankara, TTK, 1951

UZEL, Nezih, *Yüzbaşı Bennett Anlatıyor, Atatürk'e Nasıl Vize Verdim,* İstanbul, Selis, 2008

YILDIRIM, Mustafa, *58 Gün: Mustafa Kemal ile Filistin'den Anayurdun Dağlarına,* Toplumsal Dönüşüm, 2004

YILMAZ, Önay, *Bandırma Yolcuları,* İstanbul, Alfa, 2008

YİĞİT, Noyan, *Atatürk'le 30 Yıl, İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü,* İstanbul, Remzi Kitabevi.

DİZİN

Not: Atatürk ve Mustafa Kemal isimleri hemen bütün sayfalarda geçtiği için dizine alınmamıştır.

-A-

Abalıoğlu, Nadi Nadir, 145
Abalıoğlu, Nadi Yunus, 83 125-128, 144-148, 150, 178, 213, 227, 271, 281, 286, 390-391, 415, 431
Abdullah, Paşa *(Harbiye Nâzırı)*, 51
Abdullah *(Üsteğmen)*, 398
Abdurahman Bey, 298
Abdurahman Efendi, 317
Abdurrahman, Sami, 197
Abdülaziz, 257
Abdülhamit, 256-260
Abdülkadir, Seyyid, 165, 316
Abdülmecit Efendi *(Veliaht)*, 248, 251, 256
Abidin, Zeynel, 70, 272
Acıpayamlı, Murat, 321
Adıvar, Edip Halide, 83, 136, 139, 234, 268
Ağa Han, 66
Aharonian, 163
Ahmet Avni Paşa, 341-345, 347-348, 350-351, 355, 376, 403
Ahmet Cevdet, 98
Ahmet Han *(İran Şahı)*, 245
Ahmet İzzet Paşa, 32-33, 36, 43-50, 52, 57, 66, 88, 112, 116, 124, 126, 174-175, 234, 240, 281, 305, 339
Ahmet Nesimi Bey, 275
Ahmet Raşit, *(Dr. Yarbay)*, 352, 355
Ahmet Rıza Paşa, 106
Ahmet Rıza, 117-119, 234, 376
Ahmet Samim, 259-260
Akal, Emel, 47, 331
Akbal, Oktay, 281
Akşin, Sina, 48, 50-51, 53, 57, 61, 63, 66, 81, 97, 104, 106-107, 116-118, 122, 136, 169, 172, 175-177, 210, 212, 216, 219-222, 227, 240, 274-275, 284, 327-329, 335, 338, 357, 421, 427

Akyüz, Yahya, 314
Aleksandrapolis, 116
Ali Emin, 165
Ali Galip Paşa, 331
Ali Galip *(Sivas Valisi),* 447
Ali Kemal, 83, 89, 108, 148-152, 317
Ali Mehmet *(Yüzbaşı),* 345
Ali Nadir Paşa, 281-282, 339, 396
Ali Paşa, 259
Ali Rıza *(Binbaşı),* 73, 134, 302
Ali Rıza Bey, 61, 114, 116
Ali, Seyit Emir, 66
Allenby, Edmund H., 211-213, 222-223, 227-230, 232, 271
Altan, Mehmet, 414
Amet *(Amiral),* 192, 220
Anılmış, Nihat, 156, 285
Aralov, İ.S., 414
Aras, Rüştü Tevfik *(Dr.),* 80, 96, 177, 221, 250, 265
Argun, Tahsin Hasan, 235
Arıkan, Saffet, 244
Arısoy, M. Sunullah, 34
Arif Ahmet (Ayıcı), 398
Arslan, Nurten, 248, 250, 267
Armstrong, H.C., 138, 64
Atacanlı, Sermet, 59
Atasev, Memduh, 398
Atay, Falih Rıfkı, 18, 28-29, 32-34, 36, 49, 53-55, 57, 67-69, 77, 119, 122, 134, 136, 145, 167, 170, 172-173, 181, 183, 193, 196, 202-203, 205, 230, 232, 237-238, 279, 286-287, 309, 320, 344-345, 363-364, 366, 373-374, 376, 382, 388, 390, 396, 401, 404, 406, 410, 415, 417-418
Avcıoğlu, Doğan, 63, 162, 419
Ayaşlı, Münevver, 139
Aybars, Ergün, 70
Aybars, Faik, 398
Aydemir, Süreyya Şevket, 19, 40, 47-48, 72, 142-143, 145, 182, 195, 244, 246, 248, 251, 300, 404
Aydoğan, Metin, 162
Aykut, Şeref, 233
Azmi *(Emniyet Müdürü),* 45
Azmi, Cemal *(Vali),* 175

-B-

Babanzâde, Fuat, 244
Babanzâde, Hikmet, 96
Babanzâde, Şükrü, 165
Bakü Mürsel (Paşa), 212
Banoğlu, Ahmet Niyazi, 147
Bardakçı, Murat, 129, 244-245, 404, 431, 434
Barutçu, Ahmet Faik, 212
Başkaya, Fikret, 414
Bayar, Celal, 170, 244, 248, 251, 336
Baydar, Mustafa, 180
Bayur, Yusuf Hikmet, 18, 21 39, 44-46, 48, 58-60, 96, 106-

108, 118, 126-127, 192, 195, 221, 230, 244, 247, 249-250, 290-291, 351, 376-377, 381, 431, 447
Bedirhanoğlu, Ali Emin, 156
Bele, Refet, 62, 120, 235-237, 293, 300, 398, 439
Bennett, Godolphine John, 399, 421
Berber, Engin, 198-199
Berkes, Niyazi, 67
Bıyıklıoğlu, Tevfik, 163, 222, 232-235, 300-301
Birdwood *(General)*, 58-59
Birinci, İhsan, 279
Blanch *(Madam)*, 255
Bogos Nubar Paşa, 163
Borak, Sadi, 18, 60-61, 63, 72 133-134, 136, 214, 216, 218-219, 284, 287, 332, 342, 344, 381, 384, 388, 408
Boudhima, Abdülvahap, 414
Bozkurt, Cami, 198, 204, 209
Bozok, Salih, 81

-C-

Calthorpe, Arthur *(Amiral)*, 27, 59, 114, 124, 156, 174-177, 192, 211, 220, 296, 315-316, 323, 334, 336, 338, 396, 422, 427, 435-436
Can, Fahri *(Dr.)*, 189
Canbulat, İsmail, 45, 49, 75, 89, 96, 111-112, 118, 170-172, 173, 176-177, 211, 240
Cavit Bey *(Maliyeci)*, 85-86, 89, 76, 105, 117, 119, 227
Cebesoy, Ali Fuat, 15, 18, 36-38, 46, 101-103, 111-112, 124, 168-169, 173, 185, 235-240, 249, 293, 298-305, 308, 311-312, 330-331, 345-348, 354, 361, 400, 416-417, 446-447
Celal, Muhtar, 83
Celalettin Mahmut Paşa, 258-259
Cemal Bey, 199, 315
Cemal, Kemal, 151
Cemal, Mithat, 139
Cemal Paşa, 89, 96-97, 305, 378
Cemal Paşa *(Mersinli)*, 371
Cemalettin *(Şehzâde)*, 358
Cemil, Mehmet, 384, 397
Cemile Sultan, 252, 256, 259
Cevdet Bey, 229
Cevdet Kudret, 139
Cevizoğlu, Hulki, 147
Ceylan, Hüseyin H., 413
Cezmi Bey, 199
Charles, Harrington, 59
Cihangiroğlu, İbrahim, 335
Cimcoz, Salah, 279
Clemenceau, 158
Coulanges, Fustel de, 430
Criss, Bilge Dr., 139, 142, 144
Curzon *(Lord)*, 318, 434, 436

-Ç-
Çakmak, Fevzi, 241-242, 285, 293, 312, 358, 376, 378, 399-402, 420
Çankaya, Ali, 321
Çelebi, Mevlüt, 193, 195, 198-201, 207-208
Çelik, Osman, 335
Çetiner, Yılmaz, 243-245, 248
Çetinkaya, Ali, 241
Çobanlı, Cevat *(Paşa),* 119, 285, 371, 393-394, 396-397, 399-402, 427-428

-D-
Damat Ferit Paşa, 66, 70, 98, 146, 175-176, 178, 271-275, 281-283, 285, 288-290, 315, 317-318, 322, 338-339, 341, 343-344, 356, 358, 376-381, 385, 393, 395-39-397, 404, 411, 435
Dayı, Mesut, 189, 190
Deeds, 427
Demirci, Efe, 298
d'Esperey, Franchet *(General),* 211, 213, 220-227
Devrim, Hakkı, 191
Dilipak, Abdurahman, 413
Dino, Ahmet, 198-199, 204
Dirik, Doğan K., 384
Dirik, Kâzım, 383-384, 391, 393, 398
Doğan, Kemal, 398
Dursunoğlu, Cevat, 356, 442
Duru, Orhan, 315
Durusu, Hakkı İsmail, 408
Dündar, Can, 443

-E-
Ebbüzziya, Velid, 83
Ede, Hakkı İsmail, 398
Eğilmez, Tayyar Cafer, 111-112, 283
Ekrem, Ercüment, 139
Eldeniz, Naci, 44-45, 54, 168, 406
Ellison, Grace, 64
Emine Nazikeda Hanım, 243
Enver Paşa, 47, 89, 91, 93, 96-97, 113, 116, 118, 243, 245-247, 249, 305, 309, 347, 349, 376, 380
Erdem, Ali Fuat, 372
Erdoğan, Tamer, 139-140
Esat Paşa, 99
Eşref, Ruşen, 254-255
Eşref, Saliha, 255
Ethem, Paşa, 261
Evans, L., 212, 325

-F-
Fansa, Salih, 72, 248, 251
Fansa, Selma, 248, 251
Fauh, Haif, 414
Ferit, Hammallar Kâhyası, 177

Feruz, Ahmet, 19
Fevzi Bey *(Diyarbakır Milletvekili)*, 175
Feyyaz Bey, 211
Fontain, E. *(Yüzbaşı)*, 322
Franco Paşa, 72
Fransuva, (I), 226-227
Frew, Robert, *(Rahip)*, 66-70 107-108, 164, 420, 447

-G-

Gençosman, Zeki Kemal, 408
Gerçekçi, Hikmet Arif, 398
Gerede, Hüsrev, 398
Gezici, Aytekin, 252
Gladstone, William, 162
Gökalp, Ziya, 177
Gökay, Bülent, 67
Gökbilgin, Muzaffer Tayyip, 104, 175, 423, 426
Gökbilgin, Tevfik, 241, 272, 440
Göktepe, Mümtaz Tarık, 385, 413
Görgülü, İsmet, 18, 28, 68, 173, 181, 202-203, 205, 351, 353, 364, 382, 385, 388, 396, 401, 404, 406, 410, 414
Grammot, Bacque J.L, 414
Gücüyener, Nuri, 154-155
Günaltay, Şemseddin, 96
Gürer, Cevat Abbas, 39-41, 72-74, 83, 120, 174, 179, 184-189, 215, 236, 240-241, 247, 255, 261, 263-264, 267-268, 309, 327, 331, 333, 342, 345, 349-355, 382-383, 385-386, 398, 439, 447
Gürer, Hüseyin, 188
Gürer, Memduha, 351, 354

-H-

Hakkı Bey, 279
Hamit Bey, 408
Harrington, 152
Hayati *(Üsteğmen), 398*
Helmreich, P. C., 160
Heywood *(Yüzbaşı)*, 63
Hikmet, Reşat, 27
Hilmi, Ziya, 139
Hohler, Tom, *(Yüzbaşı)*, 175, 234, 274, 288, 433
Hoyland *(Yüzbaşı)*, 241-242
Hulki, Ahmet, 81
Hurst *(Yüzbaşı)*, 422, 425
Hüdayi, Aziz *(Yüzbaşı)*, 227
Hüseyin Hüsnü Paşa, 177
Hüseyin Rauf, 238

-İ-J-

İbrahim Bey, 275
İleri, Celal Nuri, 83, 148, 200-201, 206-207, 282
İleri, Suphi Nuri, 200-201, 206-207
İlhan, Attilâ, 139
İnanç, Kâzım *(General)*, 358, 362, 364-370, 373-375, 386, 430

İnce, Özdemir, 159
İnönü, İsmet, 18, 75, 88, 95, 167, 179, 181-184, 236-237, 240-242, 286, 293, 299, 308-313, 326, 328-329, 372, 387, 388, 414, 417, 420
İnuğur, Nuri, 147
İskilipli, Atıf Hoca, 99, 212
İsmail Avni Bey, 271
İsmail Fazıl Paşa, 101, 301, 345, 347-348, 354
İsmail Hakkı *(General),* 73, 98, 302, 322
İzzet *(Trabzonlu)*, 331
İzzet Bey *(Kambur İzzet), (Vali),* 174-175, 317, 396
İzzet, Fuat, 272
İzzet Paşa, 376
Jaeschke, G. Ward, 19, 61-62, 66, 82, 91, 93, 134, 164, 191, 193, 212, 221, 227, 242. 269, 270, 272, 274, 289-290, 315, 317, 337, 377, 414, 426-428, 435-436
Juchker, J., 19

-K-

Kabacalı, Alpay, 141-142, 147
Kaçaznuni, Ovanes, 319
Kadri, Hüseyin, 105, 177, 240
Kaltakkıran, Faik, 233
Kandemir, İ., 443
Kansu, Mazhar Müfit, 128-129 312, 431-433, 440, 442
Kara Vasıf Bey, 169
Kara Kemal, 89, 169-173, 177, 189, 211
Karabekir, Kâzım, 15, 111-113, 241-242, 293, 299-300, 311, 326-329, 331, 357, 417, 420, 424, 436, 439, 443, 447
Karaosmanoğlu, Kadri Yakup, 139, 142
Karasu, Emanuel, 85
Karay, Refik Halit, 83-98, 148-149, 152, 316, 351, 378
Kasapyan, Madam Annik, 73, 292
Kâzım Paşa, *(Müşir),* 253
Kemal Bey *(Boğazlıyan Kaymakamı),* 157, 211, 315, 318-323, 325
Kemal Bey *(Vali),* 175
Kemal, Tahir, 139, 313
Keresteciyan, Berç, 408
Kıbrıslı Tevfik, 259,
Kılıç, Muzaffer, 398, 410
Kılıç, Münir, 333
Kırzıoğlu, M.F., 335
Kısakürek, Necip Fazıl, 413
Kızıldoğan, Sami Hüsrev, 390
Kidston, G., 433
Kinross, Lord, 63-64, 19, 109-111, 143, 172, 179, 193, 197, 200, 229, 274, 414, 418
Kiraz Hamdi Paşa, 283
Kitsikis, Dimitri, 191, 336, 414
Kocatürk, Utkan, 48, 134, 182, 236, 308, 342, 387, 408, 423-425, 436

Korle, Ertuğrul Sara, 254, 260
Köprülü, Selma, 263
Kulin, Ayşe, 139, 143-144
Kut, Halil, 241
Kutay, Mithat Cemal, 173, 199
Kürt Mustafa Paşa, 175
Kürt Sait Paşa, 175

-L-
Lewis, Bernard, 19, 64, 414
Lloyd, George, David, 158, 162, 191, 314-315, 335, 412
Luke, Sir Harry, 435
Lütfi, Corinne *(Madam),* 196
Lütfi, Hüseyin, 197
Lütfi, Ömer, 196
Lütfü, Fikri, 98

-M-
M. Reşit Paşa, 107
Macmillan, M., 159, 165,
Mahmut *(Şeyh),* 165
Mahmut Kâmil Paşa, 244
Mahmut Muhtar Paşa, 314
Mahmut, Sadık, 83
Makbule Hanım, 145, 292
Mango, Andrew, 19, 64-65, 68, 194-197, 378, 414,
Martin *(Madam),* 262
Martin *(Mösyö),* 62, 67, 262
Mehmet Bey *(Hafız),* 51
Mehmet Ali Bey, 227, 315, 341
Mehmet Ali Bey *(Bakan),* 341, 345, 349-351, 353-354, 356-357, 382, 402
Mehmet Paşa, 259
Mehmet Rauf, 139
Menemencioğlu, Muvaffak, 197
Menteşe, Halil, 89, 104, 108, 176, 227, 275
Mestan, Efendi, 234
Mevhibe, Celalettin, 23, 252, 254, 256, 259-261, 263, 265, 267-268
Mevlanzâde Rıfat, 165, 283-284, 287, 413, 430
Mısırlıoğlu, Kadir, 413, 429
Mihran Efendi, 150
Mikusch, Dagobert von, 19, 414
Milligan *(Binbaşı),* 399, 421
Milne *(General),* 104, 116, 221, 241, 335, 420, 422, 426-427, 435
Mithat Paşa, 257-259
Mithat, Şükrü, 177
Moralızâde, Halil, 197
Moralızâde, Nail, 197-198, 204
Morgan, James, 396
Mughul, Yakup, 414
Murat (I), 257
Mumcu, Uğur, 173
Musa Kâzım Efendi, 275
Mussolini, 208
Mustafa, Arif Bey, 107
Mustafa Paşa, 156
Mustafa Reşit Bey, 229
Mustafa Reşit Paşa, 222
Müftüoğlu, Mustafa, 414

Münibe Sultan, 246, 248, 250-251
Mürsel Bey, 241
Mütercimler, Erol, 410-411

-N-
Naci Bey *(Bankacı),* 197
Naciye Sultan, 243, 245-246
Namık Kemal, 257
Napolyon, 225-226
Nâzım Paşa, 319
Nihal, Şüküfe, 139
Noel *(Binbaşı),* 318
Nurettin Bey *(Polis Müdürü)* 70
Nurettin Paşa, 280-281

-O-
Ohri, İskender, 139
Okandan, Galip Recai, 258
Okday, İsmail Hakkı, 243
Oktay, Ahmet, 313
Okyar, Ali Fethi, 43, 45-46, 48-51, 67, 73-76, 79, 85-86, 89, 96, 106, 111, 113, 117, 119, 167, 170-171, 173, 180, 194, 200-203, 206, 247, 249, 253-255, 293, 272, 275, 279, 301, 305-306, 308, 315, 331, 388-390
Okyar, Osman, 308
Onar, Mustafa, 32
Oral, Atilla, 189
Orbay, Rauf, 18, 27, 45-49, 53, 75, 80, 112, 117, 134, 158, 170-171, 173, 194-195, 213, 239-240, 244, 247, 253-255, 281-282, 292-293, 296, 298-301, 304-305, 328, 331-332, 390, 409-410, 416, 439, 442-443
Orlando, 158

-Ö-
Ömer Faruk Efendi, 248, 251
Ömer, Naci, 302
Ömer Seyfettin, 177
Ömer Yaver Paşa, 174
Öndersev, Şevket Ali, 398
Öngören, Tali İbrahim Dr., 398
Öz, Baki, 18, 91
Özakman, Turgut, 414, 430, 436, 439-440, 443
Özalp, Kâzım *(Paşa),* 304
Özata, Metin, 189
Özkaya, Yücel, 87
Özsoy, Osman, 158, 338

-P-
Pallis, Alexandar Anastaisias, 207, 414
Pearson, 315
Peker, Nurettin, 316
Peker, Recep, 125
Pelligrini, *(Dr.),* 263, 266
Perin, Celal, 235
Price, G. Ward, 61-65, 82, 114, 420

-R-
Rahmi Bey *(Vali)*, 279
Rawlinson, 356
Reşat (V.) Sultan, 256, 264
Reşit Bey *(Dr. Vali)*, 175-176
Reymond *(Albay)*, 116
Rıfat Bey, 275
Rıza Nur, *(Dr.)* 98, 413
Rıza Tevfik, 51, 98, 114, 272
Roletto *(Kolonel)*, 262, 266
Ryan, Andrew, 176, 318, 338, 378-379, 427

-S-
Sabiha Sultan, 17, 243-248, 250-251
Sabis, Ali İhsan, 228-230, 271, 282, 285
Sabit Bey *(Vali)*, 175
Sadak, Necmettin, 64, 83, 148, 150
Sadullah Bey *(Yarbay)*, 27
Safa, Peyami, 139
Saidi Kürdi, 212
Sait Halim Paşa *(Sadrazam)*, 176, 275, 277
Sait Molla, 69-70, 148, 156, 423
Sanders, Liman von, 28-29, 367-374
Sarıhan, Zeki, 50, 61, 77, 82, 97, 110, 113, 116, 134, 178, 210, 212, 221-222, 227, 229-230, 269-272, 274, 279, 282, 286, 311, 314, 316, 322, 353, 383, 422-423, 426-428, 436
Saydam, Refik *(Dr.)*, 108, 125, 188-189, 398
Sedat Rıza Bey, 58
Selahattin *(Albay)*, 387
Selahattin *(Yüzbaşı)*, 321
Selçuk, İlhan, 151, 225, 321-322, 325
Selek, Sabahattin, 18, 91, 124, 132
Servet *(Trabzonlu)*, 331
Seyitoğlu, M., 308
Sforza, Kont Carlo, 192-209, 273, 447
Shaw, Stanford J., 38, 220
Sherrill, N.Charles, 406, 408, 411-412
Shaw, Ezel Kural, 38
Simavi, Lütfü, 18, 61, 107-108, 223, 225, 434
Simavi, Lütfü, 61
Sinha, 414
Sonnino *(Dışişleri Bakanı)*, 199, 201
Sonyel, Salahi S., 19, 175, 229, 242, 270, 288, 290, 318, 422, 425, 433
Sorgun, Taylan, 189
Soydan, Mahmut, 18, 415
Soydan, Murat, 417
Söylemezoğlu, Kemali G., 225
Steinhaus, Kurt, 414
Suavi, Ali, 257
Subaşı, Şevki Yakup, 241, 282, 285, 335

Suphi Bey *(Yüzbaşı),* 244
Süleyman Bey *(Binbaşı),* 442
Süleyman Efendi, 243
Süleyman, Fethi, 316
Süleyman Nazif, 225-227
Süsoy, Vasfi Mustafa, 398

-Ş-
Şakir Paşa *(Gürcü),* 340-342, 345, 351-354, 357, 365-366, 376, 381-382, 385-386
Şapolyo, Enver Behnan, 169, 248, 404
Şarlken, 227
Şemseddinov, 414
Şeref, Abdurahman, 99
Şerif, Paşa, 174-175
Şevket *(Edirne Bld. Bşk),* 233
Şevket Bey, 260
Şevket Paşa, 259
Şeyhülislam Mustafa Hayri, 45-46, 49, 89, 227, 245
Şeyhülislam Mustafa Sabri, 70, 98, 108, 212, 272, 384, 397, 427, 70, 98
Şimşir, Bilal N., 19, 209, 227, 241-242, 275, 316, 323, 420, 427, 433-434
Şinasi, 257
Şükrü Bey, 275

-T-
Taçalan, Nurdoğan, 197, 199, 280, 317
Talat Paşa *(Sadrazam),* 43, 47, 89, 95-97, 116, 247, 305, 376
Talay, Ferit Rasim *(Dr.),* 39, 40, 44-46, 50, 58-59, 62, 76, 214, 249-250, 252, 264-265, 287, 408
Talay, Ferit Sadettin, 287, 408
Tanör, Bülent, 258, 329, 335
Tanpınar, Hamdi Ahmet, 139
Tansel, Selahattin, 160, 163, 165, 191, 212, 336
Tansu, Nafiz Samih, 320
Tartanoğlu, Ali, 299
Tek, Ferit Ahmet, 120
Tepeyran, Hâzım Ebubekir, 281
Tevetoğlu, Fethi, 189
Tevfik *(Maliye Bakanı),* 272
Tevfik Bey, 211, 346
Tevfik *(Miralay),* 283
Tevfik Paşa *(Sadrazam),* 3-45, 48-50, 52-54, 61, 77, 79-81, 86, 88, 94, 104, 106, 114, 133, 168-171, 173, 212, 233, 240, 243, 271, 274
Tittoni, 269
Tokgöz, İsmail, 253
Tokgöz, Nazire, 253-254
Toynbee, J.A., 414
Topçuoğlu, Nazmi, 298, 442
Toprak, Sabri, 89, 96, 107, 118, 173
Topuz, Hıfzı, 76, 83, 147, 332

Tufan, Osman *(Yüzbaşı),* 298
Tunaya, Tarık Zafer, 95, 98-99, 212, 305
Tuncak, Abdürrahim, 61
Turan, Rahmi, 147
Turan, Şerafettin, 19, 33, 48, 51, 67, 69, 78, 96, 113, 133-134, 136, 160, 165, 175-176, 182, 196, 230, 244, 246, 303, 310, 377, 379, 385, 430
Turgut, Şevket Paşa, 326, 427-428, 436
Tünay, Mümtaz, 398
Türkgeldi, Ali Fuat, 18, 27, 105-108, 224, 273, 434
Tüten, Sabri Hüseyin, 235

-U-Ü-

Ulagay, Osman, 163
Uluğ, Hakkı Raşit, 134
Ulunay, Cevat Refi, 98, 148-149, 178, 210, 213-214, 216, 218-219, 274-275, 324-325
Ulviye Sultan, 243
Umar, Bilge, 198-199, 280
Us, Asım, 342, 345
Uzel, Nezih, 421
Uzer, Tahsin, 45, 49
Ünaydın, Ruşen Eşref, 253, 327
Ürgüplü, Suat Hayri, 245
Üstündağ, Hayri *(Dr.)*, 189

-V-

Vahdettin, 15, 17, 21-24, 43-45, 49, 54-55, 58, 61, 70, 91, 93-94, 105-109, 113, 116, 128-129, 131, 131-134, 168-169, 171, 175, 177, 243-249, 252, 256, 264, 274-275, 288-290, 296, 318, 320, 333, 338, 340, 352, 362, 376, 378, 380-381, 385, 404-406, 412-413, 429-432, 434-435, 437-440, 443, 445-446
Vakkasoğlu, Vehbi, 414
Vayani, Kostaki, 272
Velikov, Stefan, 414
Venizelos, L. George, 161, 191, 233, 281, 336
Villalta, Blanco, 19, 414
Waugh, Alexander T., 64

-W-

Webb *(Amiral),* 177, 274, 290, 318, 338, 356, 397
Wilson, Woodrow, 82, 158, 162, 221, 225, 314-315

-Y-

Yahya Kaptan, 186-188
Yalçın, Cahit Hüseyin, 47, 177, 275
Yalman, Ahmet Emin, 83, 108, 116, 148, 150, 180, 282, 316
Yenibahçeli, Şükrü, 189-190

Yerasimos, Stefanos, 317
Yetkin, Çetin, 142
Yıldırım, Mustafa, 372
Yılmaz, Hüseyin, 413
Yiğit, Nuyan, 71
Yiğit, İbrahim Süreyya, 71, 298
Yolgeldili, Kasım, 233

-Z-

Zafen Efendi *(Patrik),* 212
Ziya Paşa, 257
Zübeyde Hanım, 145, 251, 292
Zülfü Bey *(Diyarbakır Milletvekili),* 175